AMBRUS ZOLTÁN

A GYANÚ

VÁLOGATTA ÉS A SZÖVEGET GONDOZTA
FALLENBÜCHL ZOLTÁN

TARTALOM

A GYANÚ

KIRÁLYIDILLEK

SASVADÁSZAT
A STEFANOPOLISZI SZERZŐDÉS
CSALÁDI BAJOK
DÁVID KIRÁLY LEVÉLTÁRA

ÍRÓ ÉS TITKÁRA

ÉHSÉG
PONGYOLÁBAN
ÚJ EMBEREK
TRAGIKOMÉDIA
A TEGNAP BUKÁSA
KALANDOK

ELBESZÉLÉSEK

MELANCHOLIC
ÁBRÁND
A MONTBARS-VÍVÓCSEL
PEABODY
OLAJFÁK ÉS NARANCSERDŐK
ZÁCH KLÁRA
GAUTIER MARGIT HALÁLA
LILIPUTI TÖRTÉNET
CASANOVA
DON PEREZ
LILINO
A NIMFÁK ÉS A SZATÍROK
GYŰLÖLET
A GOMBKÖTŐ
BIGYI
AZ UTOLSÓ HÚSEVŐ
A BICIKLI-KIRÁLY
KERESZTFIAM, BOLDIZSÁR
SZENT SZERAFIN MEGTÉRÉSE
AZ ISKOLABETEGSÉG
ASSZONYOK VALLOMÁSAI
CIGÁNYOK
DALNOKVERSENY
A KÖNYVTÁROSNÉ
AZ ÚJ NEMZEDÉK
A KÖTÉLTÁNCOS
SZENTSÉGTÖRÉS
A REFORMÁTOR
RÉMLÁTÁS
NAGYAPÓ ÁLMA
AZ ÚJ VILÁG
LILLIAS
MUNKÁSOK ÉS MUNKAKERÜLŐK
EGY SZÍNDARAB TÖRTÉNETE
IMOGÉN
EGY KIS TÉVEDÉS
HOSSZÚ ÉLET
A HÁZIBARÁT
AKHILLES
A KÖLTŐ
BRAMBLE-POCKET TÁBORNOK

A GYANÚ

1

Hölgyeim, uraim! Engedjék meg, hogy édesanyám helyett, akinek ebben a pillanatban nincsenek szavai, csak örömkönnyei, én köszönjem meg szíves jókívánataikat. A mai emlékezetes napon, most, hogy az én kis húgom elsuttogta a „holtomiglan”-t - mert a pap szerint csakugyan elsuttogta; én, megvallom, nem hallottam -, a Szerencse hosszú idő óta először mosolyog be ezek közé a falak közé, melyek annyi gyászt és szomorúságot láttak; és mi mindnyájan megilletődötten, szinte meglepetten tekintünk erre a rég látott vendégre. Nagy a mi meghatottságunk, s nagy a mi boldogságunk, mert hisz a mi becézett gyermekünk ahhoz megy férjhez, akit választott, ahhoz a derék emberhez, akit mi is régen szeretünk. Azért ne csodálják, hogy megindulásomban alig tudom ezt a pár szót eldadogni; hogy képtelen vagyok egyebet mondani, mint hogy köszönjük, nagyon köszönjük az önök barátságát. Ez a nap elfelejtet mindent: rossz éveket, tengernyi megpróbáltatást, csak azt nem felejteti el, hogy az önök barátsága volt az egyetlen jó, mely sohasem hagyott el bennünket. Házunk legrégibb barátjára emelem poharamat, s kívánom, hogy az én kedves Móric bátyámat, atyai barátomat az Úristen sokáig éltesse!

A felköszöntő jó hatást tett. Nagyon kedvesnek találták, hogy a híres védőügyvéd otthon úgy beszél, mint egy félénk diák. Móric bácsi végképpen el volt érzékenyedve, s fiatal barátja kezét semmi áron nem akarta elereszteni. Károly megelégedetten ült vissza a helyére, s amint a beszélgetés ismét megeredt körülötte, egy pillanatig a semmibe bámult. Úgy tetszett neki, mintha az apját ott látná Móric bácsi mellett, ahogy régen, a jó napokban látta, s mintha az az elfelejthetetlen szelíd kék szempár ezt mondaná neki:

- Elég jó fiú vagy. Megtetted a húgodért és az édesanyádért, amit tőled vártam; hosszú életű léssz e földön, legalább a jobb cselekedeteidben hosszú életű.

Egyszerre megérintették a vállát, s valaki odahajolt a füléhez.

- Tekintetes úr, kérem, tessék kijönni egy kicsit...

Az öreg Gyuri tudta, hogy ki fog kapni; meglátszott az arcán.

Károly bosszankodva kelt fel, s a türelmetlenség egy mozdulatával hívta félre a vén cselédet.

- Mi az már megint? Nem megmondtam, hogy ma senkinek se vagyok itthon?

Gyuri lenyelte a szemrehányást, s rátért a dologra.

- Tekintetes úr, az az asszony van itt.

- Miféle asszony?

- A feketeruhás, aki már vagy négy napja itt volt mindennap.

- És ti nem tudtátok megmondani neki, hogy ma micsoda napom van? Mikor a szájatokba rágtam, hogy ma a szenttel sem értekezem...

- Megmondtuk mi, kéremalásan, de az asszony nem tágít. Azt mondta, hogy vár ő reggelig is. Várt is legalább egy órát.

- No, és? Tovább már nem akar várni?

- Hát, kérem, a Levetinczy úr elszólta magát, hogy estére el tetszik utazni. Mikor ezt megtudta, elkezdett könyörögni, előbb neki, aztán nekem...

- És te elég szamár voltál mindjárt berontani hozzám.

- Úgy mondta, hogy ha ma nem beszélhet a tekintetes úrral, a lányát elítélik, talán ki is végzik. Megesik rajta az ember szíve, tekintetes úr. Úgy sír szegény, mint a zálogos tehén.

- Jól van hát, megyek.

Egy pár perc múlva csakugyan követte Gyurit, s átment az irodájába. Amint a kis szobán végighaladt, gyilkos pillantást vetett a szorgalmasan körmölő Levetinczy úrra, de Levetinczy úr okos ember volt, s eltemetkezett az írásaiba.

A fekete ruhás asszony ott ült az elfogadóteremben, s nézte, hogyan játszik a napsugár a szőnyeg apró koboldjaival.

Károly kedvetlenül állt meg előtte. Az asszony megrezzent.

- Édes nagysád, én nagyon értem az ön fájdalmát, s higgye el, mélységes részvéttel vagyok a szerencsétlensége iránt. De, amint mondtam már, igazán fölösleges, hogy hozzám fáradjon. Én a legnagyobb gonddal tanulmányoztam át az ügyet, s legyen meggyőződve, hogy lelkiismeretesen fogom teljesíteni a kötelességemet. Nem fogok elfelejteni semmi csekélységet, ami mellettünk szól, s mindent el fogok követni a kisasszony érdekében...

Az asszony könnyben úszó szemmel nézett rá, s egyszerre csak oda borult a lába elé. Károlynak úgy kellett fölemelnie.

- Ó, ügyvéd úr, bocsásson meg nekem, hogy háborgatom! De nem tudok hova lenni a nyugtalanságtól, s mióta megtudtam, hogy ön ma este elutazik, halálra vagyok rémülve. Nekem már csak önben van reményem, és szerencsétlenségünkre, ön maga se hiszi, hogy a lányom ártatlan. Pedig csak még egyszer kellene beszélnie vele, s meggyőződnék róla, hogy az. Ha csak egyszer, egyetlen egyszer a szemébe nézne, látná... Egy ilyen kedves, édes kis gyermek, s az a sötét, irtóztató gonoszság, amivel vádolják!... Ó, hogy is tudja elképzelni?!... Nem, ügyvéd úr, ön nem fogja megtagadni egy kétségbeesett anya utolsó könyörgését! Beszéljen vele még ma, legkésőbb holnap! Hisz a végtárgyalástól már csak három nap választ el! Ha ön elutazik, ha csak a tárgyalásra jön haza, ha addig nem beszél vele még egyszer, akkor végünk van, végünk van!

- De kérem, nagysád, higgye el, ez az újabb találkozás édeskeveset lendítene a dolgunkon. Ismétlem, módomban volt beszélni a kisasszonnyal egy teljes óráig. Fájdalom, olyan felvilágosítást, mely a vádat akár csak részleteiben is megenyhíthetné, nem csikarhattam ki tőle. A kisasszonytól se szerezhettem több felvilágosítást, mint nagysádtól. Nagysád ennyire szorítkozik: „Én nem tudtam semmiről semmit. A végrendelet bennünket lepett meg a legjobban. Sejtelmem se volt róla, hogy az öreg úr nem természetes halállal múlt ki. Most se tudok semmiről semmit, csak azt tudom, hogy a lányomat végrendelet-hamisítással és gyilkossággal vádolják, pedig az én lányom olyan ártatlan ezekben az iszonyatosságokban, mint a ma született bárány." A kisasszony se tájékoztat jobban ennek a - mondjuk - homályos ügynek a részleteiről. A vállát vonja, s kér, hogy hagyjak neki békét. „Tudom - szólt hozzám -, hogy a látszat ellenem szól. Azt is tudom, hogy el fognak ítélni, s azért nem is védekezem. Csak annyit mondhatok önnek, hogy ártatlan vagyok."

- És ön ezt nem hiszi.

- Én fölteszem a legjobbat, de sajnos, ha még úgy meg volnék is győződve a kisasszony ártatlanságáról, ez nem sokat változtatna a dolgon. Elképzelheti nagysád, hogy tudni fogom a kötelességemet, s a törvényszék előtt nem a kételyeimmel hozakodom elő. Ellenkezőleg, minden módon igyekszem bizonyítani, hogy a védencem ártatlan. De szerencsétlenségünkre, mert ez a szerencsétlenségünk, édes nagysád, bármily ékes beszéddel állanék is elő, s bármily lelkes meggyőződés fog is kisugározni a védőbeszédemből, mindez szörnyen keveset használ, mert a tények, fájdalom, ellenünk beszélnek.

- A tények? Micsoda tények? Csak nem tartja „tény”-nek ügyvéd úr azt az undok mesét, melyre ez a szörnyű fúria a vádját alapítja?

- Kérem, én nem a Barcsiné előadására céloztam. A vádlevélben csakugyan sok a vastag valószínűtlenség, s hiszem, hogy ennek az iratnak a megszerkesztésében a gyűlöletnek is volt szerepe. Csakhogy nem erről van szó, hanem másról. Nézze, kérem, ebben az írásban, melyet a kezemben tartok, nincs egyéb, csak a száraz tényállás; az ügyész nem szenvedélyes ember, és nem gyűlölködik. S ő a következőképpen foglalja össze a tényeket... Azaz bocsánat, akarja, hogy felolvassam a főbb pontokat?

Az asszony, felelet helyett, ismét sírdogálni kezdett. Károly, aki a könnyekkel szemben nem igen tudott érvelni, úgy vélte, hogy legokosabb lesz megcselekedni, amit felajánlott. Vannak felek, akik mintha teljesen ki akarnák élvezni a szerencsétlenségüket, csak a percsomójukkal tudnak mulatni; talán ez is azok közül való.

És olvasta, amint következett:

„1882. novemberében Werner Frigyes budapesti lakos, nőtlen magánzó (régebben építővállalkozó), összezördülvén testvérével, özvegy Reinhold Ferencnével, háztartása vezetését özvegy Bojti Pálnéra bízza, akivel kishirdetések útján ismerkedett meg”...

A fekete ruhás asszony fölemelte a fejét, s csodálkozva nézett Károlyra.

- Nem értem - szakította félbe -, miért neheztelik olyan nagyon ezeket a szerencsétlen kishirdetéseket? Istenem, hát nem természetes, hogy kaptam az alkalmon, mikor olvastam, hogy egy gazdag ember gazdasszonyt keres?!... Mit tehettem volna egyebet, minthogy elmenjek cselédnek?! Hirtelen özvegységre jutva, fedél és kenyér nélkül, egy felnőtt, szép leánnyal a nyakamon?!...

- A kishirdetésekből csak azt állapítják meg, hogy Werner és nagysád közt nem volt semmi régibb ismeretség, amely azt a bizonyos végrendeletet kellőképpen megmagyarázhatná. De ha úgy tetszik, menjünk tovább:

„A nevezett Werner Frigyes régibb idő óta súlyos idegbetegségben és szervi szívbajban szenved, s 1884. április 28-án már ágyban fekvő beteg. Kezelőorvosa: Palay Emil doktor a baj új tüneteinek semmi jelentőséget nem tulajdonít. A beteg azonban május 6-ról 7-re virradó éjjel meghal, s a kezelőorvos - aki a tanúvallomások szerint »sokat forgolódott a kisasszony körül« - megállapítja, hogy a halál közvetlen oka szívszélhűdés, melyet a szívbillentyűk működésében beállott zavar idézett elő. A halál okának ezt a magyarázatát a halottkém is magáévá teszi (aki, mint az egyik cseléd vallja, a halottra rá se tekintett).

Az elöljáróság átveszi a hagyatékot, s az elhunyt iratai közt egy végrendeletet talál, mely 1883. december 17-én kelt, s mely Reinholdné tökéletes kitagadásával, általános örökössé Bojti Irén kisasszonyt teszi. A végrendeletet átteszik a bírósághoz, amely ezt forma szerint ki is hirdeti; ekkor azonban előáll Reinholdné, s bűnvádi feljelentést tesz Bojti Irén ellen, akit nem kevesebbel vádol, mint végrendelet-hamisítással és gyilkossággal.”

- Én hiszem, édes nagysád, hogy mi csak szerencsétlenek vagyunk, de minő láncolata a szerencsétlenségnek! A végrendeleten, mint tanúk, Csányi ügyvéd és Fritze borkereskedő szerepelnek, az elhunyt két barátja. És íme, mikor arra kerül a sor, hogy helytálljanak az aláírásaikért, egyik sincsen többé.

Csányi még 1884 februárjában meghal, Fritze pedig ugyanakkor, mikor Werner kiterítve fekszik, eltűnik Budapestről, s kijátssza a törvényt, mely őt hamis bukás miatt üldözi.

A törvényszék elrendeli a vizsgálatot, s a vizsgálat során az írásszakértők megdöbbentő véleményeket terjesztenek elő. Az egyik nem tartja lehetetlennek, hogy a végrendelkező írása s az aláírások valódiak, a másik még határozottabban szól, s úgy véli, hogy egyes jelekből a hamisítás tényét meg lehet állapítani. S a kisasszony ezekkel a sújtó véleményekkel szemben nem tagadhatja, hogy valóságos művésze a kalligrafiának...

De ez még nem minden. A vizsgálat kiterjeszkedik a haláleset körülményeire; a sírt felnyittatják. És íme, az autopszia megállapítja, hogy Werner ópiummérgezés következtében múlt ki; nem a szív billentyűi mondták fel a szolgálatot, hanem meggyilkolták.

- És ha megmérgezték, meggyilkolták, más nem mérgezhette, nem gyilkolhatta meg, csak az én tizennyolc éves leányom, aki most két esztendeje jött ki a zárdából, aki...

- Ó, kérem, hisz ebben a glóriában van az összes erősségünk. De, fájdalom, ez kevés. Láttunk gonosztevőket madonnaarccal és cukorbabaszerű szépeket, akik csak úgy gázoltak a vérben.

- Elhiszem, s úgy látszik, azóta minden madonnaarc gyanús. De ez magában véve, talán mégsem elég a vádra. S akkor hát miért vádolják éppen őt? Miért nem vádolnak engem, s miért nem gyanúsítanak valaki mást?

- De hát kit? Ki az, akit csak a legtávolabbról is gyanúsíthatnánk? Mióta a törvényszék a kisasszony védőjévé rendelt ki, folyton ezt kérdezem nagysádtól is, a kisasszonytól is. Nagysád a kezét tördelte, s azt mondta, fogalma sincs róla. A kisasszony meg azzal fizetett ki, hogy: „Mit tudom én?! Hagyjon nekem békét. El fognak ítélni, s azzal vége.” Pedig hát a dolog csakugyan nem tréfa. A végzetes nap története óráról órára meg van állapítva, s mondhatom, édes nagysád, a tényállásnak ez a része sokkal terhelőbb ránk nézve, mint gondolja.

- Nem tudom elképzelni, mi volt a lányom viseletében, akár ezen a napon, akár máskor, amin fenn lehet akadni.

- Mindenekelőtt meglepő az a rendkívüli önfeláldozás, amellyel a beteget ápolja. Hisz ez a beteg nem volt se apja, se férje, még csak rokona se...

- Meglepő az, hogy felváltott, mikor én már tökéletesen ki voltam merülve?...

- Nagyobb jelentőséget csakugyan nem tulajdonít senki a dolognak. De végre is ezen az emlékezetes napon folyvást ő van a beteg körül. Reggel tíz óra felé megérkezik az orvos. Nem talál semmi nevezetesebb változást, s azt rendeli, hogy a beteg szedje tovább az ismert orvosságot.

Ráírja a receptre, hogy megismétlendő, aztán eltávozik. Délután négykor Barcsiné, vagyis igazi nevén: özvegy Reinholdné látogatja meg a beteget, a haragvó testvérek kibékülnek, s a későbbi vádló még hat óra előtt elhagyja a házat. Ettől fogva másnap reggelig senki se lép a házba; senki, még csak egy koldus se. Az újra megcsináltatott orvosságból öt órakor adják be az első kanálnyit, hétkor a másodikat; a kisasszony maga ápolja a beteget. Fél kilenc tájban a beteg elszunnyad, nemsokára azonban fölébred, fájdalmakról panaszkodik, s a kisasszony beadja neki a harmadik kanál orvosságot is. Ekkor már csak a kisasszony meg az ápolónő vannak körülötte; nagysád a saját lakosztályában pihen, a cselédek rendes dolgaikat végzik. A

betegszobába reggelig nem lép be senki. Tizenegy felé az egész ház alszik a kisasszonyon kívül. Elalszik az ápolónő is, később ugyan többször fölébred, de mindig csak percekre, legfeljebb negyedórákra. Az ápolónőnek úgy rémlik, hogy a kisasszony éjféltájban ismét beadott a betegnek; a kisasszony azt vallja, hogy az ápolónő rosszul emlékszik.

- De kérem, ügyvéd úr, az orvosságos üveg megkerült, és...

- Igen, megállapították, hogy az orvosságból nem hiányzik több, mint három-négy kanálnyi. Fájdalom, ez ránk nézve közömbös, mert a kisasszony nagyon könnyen hozzáférhetett boldogult atyja kézigyógyszertárához: és különös, ebben a kézigyógyszertárban minden megvan, s minden érintetlen, csak éppen a mi szerünk hiányzik.

- Bocsánat, ügyvéd úr, de hisz még azt se tudhatni bizonyosan: volt-e egyáltalán a kézigyógyszertárban ilyen szer...

- Morfium-szolúció?! Ugyan kérem! Az ön boldogult férje, aki kevéssel a halála előtt vállalkozott rá, hogy elmegy orvosnak nem tudom melyik fürdőhelyre, egy rendes kézigyógyszertárt vásárolt be, s tessék elhinni, az ilyen kézigyógyszertárakat egészen egyformán szokták berendezni. Olyan az, mint egy kelengye: ennek sem, annak sem szabad belőle hiányozni. Mondhatom, édes nagysád, menthetetlen könnyelműség volt, hogy ezt a veszedelmes készletet megtartotta.

- Mit csináltam volna vele? Házalni nem vihettem el. Bár túladtam volna rajta! De ha nem sikerült?!

- Elég az hozzá, ilyen körülmények közt az orvosságosüveg nem ment meg bennünket. S ebben a nagy szükségben nem találjuk meg a bűntett magyarázatát. Nem találunk még csak egy elfogadható föltevést se. Annyi kétségtelen, hogy Wernert tizenegy és három óra között mérgezték meg. S ebben az időpontban senki, egy lélek sincs a házban, akibe a gyanúnk belé kapaszkodhatnék. Nem is rejtőzhetik ott senki, mert később, a reggeli órákban se hagyja el a házat senki, semmiféle gyanús alak. A betegszobában a halálra ítélten kívül nincs senki, csak a kisasszony és az ápolónő. Ha véletlenül egy gonosz cseléd, vagy egy elrejtőzött bérgyilkos, gonosz cselédek cimborája lopóznék be a beteg szobájába, a zárak és kilincsek egész seregével kellene elbánnia. Odabenn az ápolónő alszik, mint a bunda; csak akkor él, ha fölkeltik. Nincs senki ébren, csak a kisasszony, aki a vizsgálóbíró előtt azt vallja, hogy legfeljebb percekre aludhatott el. Ezekután kit gyanúsítsunk? Az ápolónőt, ezt a magával is jótehetetlen öreg teremtést, akit az ápolónők közül már ki kellene mustrálni, s akinek a bűntettből semmi haszna, vagy...

- Engedelmet kérek, ügyvéd úr, hogy félbeszakítom, de ma reggel megtudtam valamit, ami ellentmond ennek a képzelt tényállásnak. Úgy tetszett mondani, hogy később, a reggeli órákban se hagyta el a házat senki, semmiféle gyanús alak. Azt hiszem, ezt soha se tudhattuk volna meg teljes bizonyossággal, mert hisz egy nagy házból, melynek két utcára két kapuja van, különösen felfordulás idején, mikor házmester, cselédek, mind elvesztették a fejüket, s jobbra-balra futkároznak, észrevétlenül kisurranni nem is olyan nehéz dolog. De most már éppen bizonyosan tudom, hogy reggel hat óra tájban olyan valaki ment ki a Malom utcai kapun, aki nem tartozik a házhoz. Csakhogy attól tartok, hogy az ügyvéd úr semmit sem ad a házmester- és vénasszonybeszédekre.

- Ki látta azt az idegen alakot?

- Egy cseléd a szomszédból.

- Vajon mindez nem csak szófia beszéd?!... Kész az illető ezt a bíróság előtt is erősíteni?

- Azt mondja, megesküszik rá, ha kell.

- S nagysád ezt most mondja? Egy jó félórai kölcsönös kesergés után?...

- Nem tudtam, hogy az ügyvéd úr ekkora jelentőséget tulajdonít majd a dolognak...

- Hogy az ördögbe ne!... Hisz eddig a pillanatig... De a dologra. Mit állít a cseléd: ez az idegen, nő volt vagy férfi?

- Nő. A cseléd hozzáteszi, hogy úriasan öltözött nő.

- Látta az arcát?

- Látta.

- De nem tudja, hogy kicsoda?

- Nem.

- Megismerné?

- Azt mondja: meg, ezer közül is.

- Tud róla valamelyes leírást is adni?

- Ó, elég részletesen. Fekete szem, haj: egy kis sebhely a jobb arcon, közvetlenül a szem alatt. Éppen szembe találkozott vele. Az asszony elfordult, de már későn.

- Nagysád talán gondol valakire, akire ez a leírás illik?

- Hogyne! Az idegen csak Barcsiné lehetett. S én esküszöm, ügyvéd úr, hogy ő volt a gyilkos!

- Kérem, mondjon nekem egyet-mást erről az asszonyról. Először is, hány éve annak, hogy Reinhold meghalt?

- Nyolc-tíz éve lehet.

- S az asszony attól fogva, hogy az özvegy lett, mindig a testvérénél lakott, egészen addig...

- Amíg a háború ki nem tört, s én el nem foglaltam a helyét.

- A Barcsival való viszony már régibb, vagy csak az újabb időből való?

- Úgy mondják, hogy a férje még élt, mikor ez a viszony kezdődött. Werner már akkor is tudott a dologról, de míg Reinhold élt, addig hallgatott. Később azonban örökös csatáik voltak egymással Barcsi miatt. Barcsit egyszer ki is kergette a házból a szegény öreg.

- A háború is Barcsi miatt tört ki?

- Igen, s mikor végképpen összevesztek, az asszony mindjárt Barcsihoz ment lakni.

- Werner hogy fogadta ezt az újságot?

- Egy beteg ember szertelen dühével. Eleinte hallani sem akart az asszonyról. Egyszer, mikor megtudta, hogy a testvére Barcsinénak nevezteti magát, olyan rohama volt, hogy azt hittem, mindjárt megüti a guta. Hanem utóbb, mikor hallotta, hogy rosszul élnek, mégiscsak megenyhült a testvére iránt.

- Hogyan? Barcsiné rosszul élt a választottjával?

- Úgy éltek, mint a kutya meg a macska. Azt beszélték, hogy Barcsi akárhányszor félholtra verte az asszonyt. Hanem egyszer ő húzta a kurtábbat. Az asszony egy féltékenységi roha-mában leöntötte vitriollal. Barcsi még idején észrevette a veszedelmet, s hirtelen eltakarta az

arcát a két kezével. A szeme világát tehát nem veszítette el, hanem a vitriol levitte az egész fejebőrét.

- És ezután szétváltak?

- Dehogy váltak szét! Ellenkezőleg, kibékültek, s megint imádták egymást egy darabig. Mindig úgy voltak. Össze-összevesztek; késsel, méreggel fenyegették egymást, de a vége mindig az lett, hogy megint csak összekerültek. Én azt hiszem, hogy szerették egymást. Furcsa szerelem volt, az igaz, de úgy látszik, mégiscsak szerelem.

- Vannak emberek, akik csak veszekedve tudnak szeretni.

- Ezek olyanok voltak. Néha hetekre is elhagyták egymást, de aztán mégse tudtak meglenni egymás nélkül.

- S az ilyen harcok alkalmával az asszony sohase kísérlette meg kibékülni a testvérével?

- De igen, csakhogy nehezen ment a dolog. Az öreg ugyan gyönge ember volt, aki könnyen hajlott a szóra, hanem ebben az egy dologban megbicsakolta magát, mert Barcsit nem állhatta. Csak akkor kezdtek ismét közeledni egymáshoz, mikor Barcsi elhagyta az asszonyt. Még nem is akkor mindjárt. Egy szép nap Barcsi eltűnt; nyilván megunta az idillt. Hanem az asszony egy cseppet se nyugtalankodott; hozzá volt szokva az efféle kirándulásokhoz, s bizonyosra vette, hogy Barcsi vissza fog jönni. Csak akkor vette észre, hogy igazán elhagyták, mikor már hat hét is elmúlt, s Barcsi csak nem akart visszatérni. Ettől fogva aztán megint közeledni kezdett a testvéréhez, de végképp csak azon a napon békültek ki, amelyet bár ne értem volna meg.

- Jól van, köszönöm. Még csak egy kérdésem van. Mikor küldheti el hozzám azt a cselédet?

- Amikor parancsolja.

- Úgy küldje még ma, legkésőbb holnap reggelig. De bizonyosan, mert ha holnap reggelig nem jöhetne, inkább magam megyek oda.

- Igen, de ha ma este el méltóztatik utazni...

- Nem utazom el. Megváltoztattam az elhatározásomat.

- Ó, ügyvéd úr, újra kezdek lélegzeni...

- Ne áltassuk magunkat, édes nagysád. Ez csak egy szalmaszál, de ebbe is belekapaszkodunk.

Kikísérte a hálálkodó asszonyt, s elmenőben odaszólt Levetinczy úrnak:

- Sürgönyözzön Kelemennek, hogy jelenjék meg helyettem a Winter-féle pörben, és értesítsen azonnal: számíthatok-e rá? A folyó ügyeket kérem, intézze el ön. Három napunk van a végtárgyalásig; ezen a három napon én csak detektív leszek.

Azután átment a mulatók közé. Azok már a vad felköszöntőknél tartottak, s Károly úgy találta, hogy Guszti, az öccse, a családi ünnephez semmiképp se méltó, tulipiros hangulatban van. A többiek is láthatóan szabad pórázra engedték a kedvüket. Móric bácsi azzal áltatta magát, hogy énekel, s a hangja egyet-egyet nyekkent, mint egy húsz év óta nem hangolt zongora, melynek a billentyűit Liszt-kézzel verik. Az ódivatú enyelgéseket harsogó derültségek kísérték; a tánckedv mind sűrűbben s hangosabban kért eget, s az egyik nyoszolyóleánynak végre is le kellett ülnie a zongorához.

Károly nem tudta utolérni ezt a jókedvet. Hiába erőlködött, sehogy se találta bele magát abba a hangulatba, amelyből kiverték, s józansága idegennek érezte magát a vidám környezetben. Ha szóltak hozzá, derült arccal válaszolgatott, mint az előbb; de már nem volt jelen.

Úgy tetszett neki, mintha egy árnyék vonult volna el az ablak előtt, amelyen kitekintett. Egy szőke lány árnyéka, azé a lányé, akivel csak egyszer beszélt, s akit meg se nézett jól a bíró szobájában.

Hogy eddig mért nem törődött vele, s hogy most egyszerre miért jár folyton a fejében, maga se tudta volna megmondani. Talán mert hirtelen titokzatos alakká változott át, és izgató talánnyá lett előtte?

De minduntalan rajtakapta magát, hogy keresztülnézett a körülötte mozgó, kivörösödött fejek közt, s a tekintete ott maradt, ahol mintha a méregkeverőnőt látná. Csak egy mozdulatára emlékezett, de ez az egy mozdulat kísérteni kezdte, s újra meg újra maga előtt találta, amint a bíróra pillantva, hátraszegte szép, szőke fejét, és így szólt: „Ne faggassanak engem. Tudom, hogy elítélnek. Jó, nem bánom. De hagyjanak békében."

Károly lehajtott egy pohár pezsgőt, és ezt az észrevételt tette magában:

- Hát nem bolond az ember?!...

Izgatott volt. Valami furcsa nyugtalanságot érzett. A napja el volt rontva.

Egy gyönyörű májusi reggel kint járunk a szabadban... A természet temploma tele van áhítattal; a levegő csupa fény, s a madársereg ezeregyéji dallamokat zeng tiszteletünkre. Áthat bennünket az a névtelen, boldog érzés, amelynek nem tudunk nevet adni. Egyszerre azonban elszomorodunk, s nem tudjuk miért. Csak később vesszük észre, hogy egy felleg jelent meg a fejünk felett.

2

Károly egy óra múlva elbúcsúzott a testvérétől meg a sógorától, s átment az irodájába, kihallgatni a mentő tanút, aki már várakozott rá. Aztán becsukta a boltot, és elment hazulról.

Csak későn került vissza, ami a házban némi feltűnést keltett. Az ügyvéd úr nem szokott éjszakázni.

Mikor megjött, az volt az első dolga, hogy előkereste jó előre elkészített védőbeszédét, elolvasta, és aztán széjjeltépte.

- Mi mindent mulaszt el az ember - tűnődött magában -, csak úgy, szent meggyőződésből! Ki hitte volna?!...

Az eredmény, amellyel útja járt, határozottan megzavarta. Egy kissé szégyellte is magát. Mindezért csak le kellett hajolnia, és íme, majdnem elmulasztotta lehajolni.

S aztán ez a csúfos vereség, melyet a lélekbúvár szenvedett. Károly mint mindenki, emberismerőnek, sőt lélekbúvárnak képzelte magát.

A kép, melyet erről a lányról alkotott, egyik mesterműve volt az elbizakodott lélekbúvárnak, olyan büszke volt rá, hogy címet is adott magában ennek az erkölcsi képnek, ezt a címet, hogy: „A sellőalakú szép kis falánk állat." S megállapította, hogy állatkája valami közbülső lény a rágcsálók és a ragadozók között.

Még tegnap is sajnálkozott magában, hogy nem ő tartja a vádbeszédet. Minő anyag volna a vádhoz ez az erkölcsi arckép, melyet annyi tárgyszeretettel rajzolt meg - magamagának!... Íme:

Egy szegény vidéki orvosnak a leánya; egyetlen leány, szép és elkényeztetett. Az anya nagyon közönséges lény; az apa csupa jóság és gyöngeség.

A leány korán fejlett, éles elme és ördögnek való véralkat, amellyel nem lehet bírni. Mint gyermek, a rombolás beteges szenvedelmének bámulatos eseteivel gazdagítja a kisvárosi Lombrosók ismereteit; később olyan rossz, hogy, bár egyetlen leány, tekintettel a jövőjére, be kell adni egy zárdába, hogy megjavítsák. Ott, ő az osztály rossz szelleme; a macskazenék és a kolostorkertben rendezett pajkos mulatságok fő-fő rendezője.

Tanulni ellenben nem tanul semmit, kivévén, hogy megtanulja a kalligráfiát. Csodálatosan rajzol és ír. Felejthetetlen torzképeket rögtönöz a jó nénékről, s a legnagyobb hőstette az, hogy öregebb leányoknak, szívességből, meghamisítja a keresztleveleit. A tizenhat éves kamasz lányok ezeknek a hamisításoknak a segítségével letagadhatnak az éveikből egy vagy két esztendőt.

Csak az iskolaszünet idején megy haza, de ez a két hónap tökéletesen elég arra, hogy ugyancsak kinyílt szeme észrevegye, mint válik a szülői házban egyre és egyre otthonosabbá a nélkülözés, sőt a tisztes nyomorúság. Apját üldözi a balsors. A szerencsétlen ember, holmi közegészségügyi érdekek miatt, háborúságba keveredik hatalmasabb orvostársával, s az egyenlőtlen harcban lassanként minden elvész: a kis megkuporgatott vagyon, a már megszerzett munkakör s a megszokott jövedelem, a hasznos összeköttetések, még az egy-két utolsó jóbarát is. Irén megismeri a létért való küzdelmet egész meztelenségében, s apja csatavesztései azt a világnézetet érlelik meg benne, hogy a küzdelmekben gyengébb félnek maradni: ostobaság.

Egyébként maga is belebocsátkozik a küzdelembe, s megkezdi a harcot természetes vetélytársaival. Meg van győződve róla, hogy ebben a világban ő az erősebb fél.

A küzdelem színtere a kisvárosi táncmulatságok, a színkör s a nagyobb ünnepélyek, ahonnan senkit se lehet kiszorítani. Irént a zártkörű mulatságok közül csak a batyubálokba viszik el, ahová nem kell drága öltözet; a színházba is csak olyankor jut el, amikor ajándékjegyeket osztogatnak, de a színkör olcsó előadásait meg a kis batyubálokat az Irén puszta jelenléte ünnepekké teszi. Ahol Irén ül, ott ütnek tábort az összes katonatisztek, ott van a fiatalság színe-java s az ellentábor vőlegényei, ha egy kissé mulatni akarnak, átszöknek Irénhez. A magasabb körök kisasszonyai, akik ott vannak a díszelőadásokon s részt vesznek az előkelő összejöveteleken, nem kicsinylik ezt a sikert, s megpukkadnak mérgükben.

Irén térdig jár a rózsában, királynőként szemeli ki és dobja el az imádóit, győzelmet győzelemre halmoz, s tudja élvezni apró diadalait. De lassankint észreveszi, hogy sikerei tökéletlenek. Imádói seregében ott van az egész világ, de kérői csak azok, akiket szeretne kirostálni a többiek közül. Azok, akikre ő is kegyes volna rápillantani, sorvadnak érte, térden állva esengenek a mosolyáért, de lassankint eltünedeznek, és sorra kérik meg, nem őt, hanem az ellenfeleit.

Irén nem arra született, hogy megadja magát, s hogy beérje a kevesebbel, a hitvány alkuval is. Irént a balsiker csak edzi s újabb küzdelmekre bátorítja. Neki diadal kell minden áron; nem nyomorult félsikerek, nem egy-egy vetélytársnőnek ideig-óráig való legyőzése, hanem a rendkívüli siker, amelyet a többiek csak irigyelhetnek, a teljes, tökéletes győzelem.

Most már nem elhomályosítani, hanem eltiporni akarja a versenytársait; esküt tesz, hogy a káröröm mosolyait egy császárné megvetésével fogja visszafizetni.

Nem is csinál belőle titkot, hogy csak olyan emberhez fog feleségül menni, aki meg tudja adni a szépségéhez illő, kivételes, minden fényűzésre feljogosító jómódot, s akinek a gazdagságával felülemelkedhetik minden versengésen, minden hozzá nem méltó, kicsinyes küzdelmen.

Ekkor hirtelen, váratlanul, meghal a jó bolond apa, s ők koldusbotra jutva, egyedül állnak a világon.

Minő bukás az álmok világából!... Megjelenik előttük a dísztelen, a szörnyű nyomorúság réme is, és nem tudják, hogy mitévők legyenek. Milyen csalódás! De Irén még most sem adja meg magát, s ámbár a kolostorban nagy nehezen letette volt a tanítónői vizsgálatot, eszében sincs, hogy ennek hasznát is vegye, még mindig vár, s újabb diadalokról álmodik.

Megérkezik a végzetes kishirdetés. Az özvegyasszonyban feltámad a reménység, s Irén talán mosolyog magában.

A többi szinte magától következik. Beköltözködnek az öreg nyárspolgár házába s Irén, mintha kicserélték volna. Szerény, gyöngéd, figyelmes s maga a megtestesült igénytelenség. A ványadt, vén gyerek, aki csak most, az Irén lágy pillantásaiból s mesés fogsorából tudja meg, hogy létezik egy másik világ is, amely nem téglából van, ismeretlen pezsdülést érez rozzant testében, s egyszerűen elolvad. Egy hónap múltán már olyan engedelmes rabja a szép leánynak, mint egy beteg gyík a kígyóbűvölőnek.

De újabb balsiker. Irén elsieti a dolgát. Csak azt veszi észre, hogy Werner nem tud többé meglenni a dédelgetés nélkül, amely körülveszi, s nem számol betegének ravaszságával. Tudja, hogy sietnie kell, s a türelmetlenség lázában idejekorán süti el az öreg ágyút. A vén sváb, aki a szemétről küzdötte fel magát a Malom utcai pompás villába, s akiben megkövesedett a gyanú és a bizalmatlanság, felocsúdik és észbekap. Azután mosolyog. „Mindent, csak ezt nem." Esze ágában sincs lemondani azokról a kellemességekről, amelyeket ez a kivételes ápolás nyújt neki; természetéhez képest pazarul ígéri meg az apró kárpótlásokat, de abban a bizonyos pontban hajlíthatatlan.

Irént elfogja a düh és elkeseredés, de uralkodik magán, s továbbra is az a szelíd, szíves képmutató, aki eddig. Az idő azonban múlik, az agyonéheztetett falánkság követelni kezdi, amit jogának vél, s lassankint megérlelődik benne az a pokoli gondolat, mely a Werner halálos ágyán bontja ki sötét virágait.

Attól fogva, hogy egy pár félrecsent, titkos pillantással elszédítette a fiatal háziorvost, s ekképp elaltatta az egyetlen ellenőrt, tökéletes biztonságban érzi magát. Mindamellett még habozik egy kissé. Babonás feje sokáig idegenkedik a legutolsó eszköz és a hazajáró árnyékok gondolatától; a hamis végrendeletet talán úgy készíti el, hogy még maga se tudja, vajon hasznát fogja-e venni. De miért ne szórakoznék ezzel a kis játékkal?! Reméli, hogy a fekete szárnyú angyal segítségére jön. Az orvos egy félesztendőt adott a betegének, de a szívbajos ember minden percben meghalhat.

Csakhogy most már a balszerencse kezdi sürgetni: az ingatag vén ember szép lassan kibékül a testvérével. Nincs többé vesztegetni való ideje. Holnap már kicseppenhetnek a házból, vagy a legjobb esetben is, egy rettentő szempár fog vigyázni a kezére: a Gyűlölet. S ekkor vége mindennek. Nem, egy percet se veszíthet többé.

És győzedelmeskedik benne az Akarat, mely aztán elaltat félelmet, babonát, irtózatot.

Ki gyanakodnék rá, ha az orvos nem gyanakszik? S hogy gyanakodnék őrá ez a szerelmes legény? Kinek jutna eszébe, hogy a beteg egy kissé sokat talált kapni az orvosságból, mikor ebből egy cseppnyi se hiányzik? Kit lepne meg, hogy az öreg Wernernek vége, mikor a lélek már csak hálni járt belé, s mikor az egész ház alig várta ezt a megígért pillanatot, mely mindenkit nagy nyűgtől szabadít meg.

Igen, nincs egyéb hátra, mint a már elkészült végrendelet alá odakanyarítani két olyan nevet, amely sohasem lehet alkalmatlan, és aztán... Aztán munkára.

Talán még egy utolsó kétség az elhatározó pillanatban. Az ápolónő, véletlenül, igen rosszkor talál felébredni, s a halál tündére megrezzen. Majd még egyszer és utoljára összeszedi magát. Fel kell használni a legelső perceket, mikor mindenki alszik.

Így alkotta meg Károly magában a gyilkosság magyarázatát, s ezzel a magyarázattal a jelen óráig fölöttébb meg volt elégedve. A lélekbúvár büszke volt a munkálatára. Micsoda is az olyan ügyvéd, akinek fő hivatása a védelem - emberismeret és képzelem nélkül?!

Hát ez a munkálat valóban szép és elfogadható magyarázat lehetett, de úgy látszik, volt egy kis hibája. Az a kis hibája, hogy az erkölcsi arcképnek mégiscsak hamisnak kellett lennie, s azok a tények, amelyekre támaszkodott, nyilván nem igazak. Mert íme, kezében a bizonyítékok, hogy Wernert nem a szőke leány, hanem Barcsiné gyilkolta meg.

Miért? Mert úgy látszik, féltette bátyja vagyonát a szőke leánytól, s attól tartott, hogy Werner feleségül veszi a leányt, vagy legalábbis végrendeletet csinál a leány javára, s őt ki fogja tagadni. Bizonyára, ahogy körültekintett a házban, melynek régente úrnője volt, már tisztában volt vele, hogy a helyzet legalábbis veszedelmes, s talán még ki se fújta magát, mikor már rajta volt, hogy ki tudja, vajon nem csinált-e bátyja végrendeletet a szőke leány javára? Akármilyen ügyesen foghatott is a dologhoz, a ravasz öreg okvetlenül átlátott a szitán, s békéje és kényelme érdekében elhitette az özveggyel, hogy: nem, még nem. És ezzel ki is mondta a tulajdon halálítéletét. Barcsiné úgy gondolkozhatott, hogy sietni kell; ha ebben a percben még nincs végrendelet, holnap ilyenkor már lehet. S elment, de csak azért, hogy alibit szerezzen s hogy amire hónapok óta készült, végrehajthassa. Este, nyolc óra felé, mikor az egész ház a vacsorával volt elfoglalva, észrevétlenül osonhatott be a Malom utcai kapun; a cselédek, akik meglephették volna, csak a Szív utcai bejárót használták.

Majdnem kétségtelen, hogy az Irén szobájában kellett elrejtőznie; Barcsiné ismerte a dörgést, s tudta, hogy itt senki se fog rányitni, mert hisz Irén lenn alszik a betegnél. Hogy mikor szállhatott alá sötét munkáját végrehajtani: azt csak Irén tudná megmondani; a dolognak mindenesetre azokban a percekben kellett történnie, mikor Irént is elnyomta az álom. Valószínű, hogy Irén téved, s tovább aludt, mint képzeli: a gyilkosnak okvetlenül volt vagy öt percnyi ideje. Az ápolónő vallomása szerint egy óra tájban lehetett, hogy az árnyék végigsuhant a homályos szobán, s így Barcsiné még teljes hat órát tölthetett az Irén szobájában. Alkalmasint nem mert kimenni rögtön kapunyitás után, s meg akarta várni, míg mindenki hozzáfog rendes dolgához. De épp ez volt a veszte, mert íme, össze kellett akadnia egy közömbös személlyel, aki jó sokáig nem ád életjelt, de végre is nyomára vezet a gyilkosnak.

Persze, Barcsinét a guta környékezhette, mikor megtudta, hogy mégiscsak van végrendelet, s így ő a szörnytettével csak a halálos ellensége érdekét mozdította elő. Hiába, a bűnhődés mindig ott nyargal a gaztett nyomában.

Annál rosszabb ránézve, hogy nem éri be ezzel a bűnhődéssel, hanem kihívja maga ellen az igazságszolgáltatás szigorát is, megtévén azt a merész sakkhúzást, hogy bűnös létére vádlóként lép fel, s bosszút állva, vagyont akar szerezni. Így teljes lesz a bűnhődése; dehát - legyen igazság!

Milyen szerencse, hogy az a cseléd rászánta magát és beszélt! Enélkül megadták volna magukat a látszatnak, és Barcsiné diadalmaskodik. Hála az égnek, ez a veszedelem elmúlt; a bizonyítékok itt vannak a zsebében.

De egy pont most is homályos maradt; a végrendelet dolga. A szakértők szakértők ugyan, de az effajta tévedés mégiscsak meglehetős ritkaság. S ez az egy kis homályos pont továbbra is aggasztotta Károlyt. Végre is, nincs kizárva, hogy ha Irén tökéletesen ártatlan is a gyilkosságban, nem az a hamisításban.

Alig várta, hogy mégegyszer beszélhessen a szőke leánnyal. Bízott benne, hogy a jó újság éppolyan közlékennyé fogja tenni, mint amilyen zárkózott volt előbb.

S egyik cigarettát a másik után dobva el, hajnalig el tudott tűnődni azon a talányon, amelyet ez a hallgatag, szép lány adott föl neki. Még nem sejtette, hogy egykor bele fog pusztulni ebbe a kis játékba. A talányfejtegetők, mint az a mesékből ismeretes, nem szoktak sokáig élni.

3

Másnap fél tízkor már ott volt az ügyésznél, s a tíz órát még nem ütötte el, mikor már türelmetlenül leste a rabot a bíró szobájában.

- Önt kezdi érdekelni az ügy. Vagy talán nem is az ügy, hanem a vádlott?! - szólt a bíró.

- A vádlott? Hisz még jóformán meg se néztem!

- Azt rosszul tette. De remélem, most ki fogja pótolni a mulasztását. Majd meglátja, az embernek szinte kedve támad elkárhozni vele.

A szolga jelentette, hogy a foglyot felhozták. A bíró mosolyogva fordult Károlyhoz:

- Fájdalom, teljesen szabad kezet kell engednem önnek, mert nekem itt rögtön tárgyalásom van. Nem hinném, hogy ön ezt zokon venné. A viszontlátásra és - igyekezzék elcsábíttatni magát; ez hasznára lehet mind a kettőjüknek.

Károly úgy tett, mintha nem is hallotta volna az utóbbi szavakat.

- Nem értem - házsártoskodott magában -, hogy lehet mindig mindenféle vádlottban örökkön csak az asszonyt keresni. Mintha nem volna elég leány és asszony a világon.

Aztán átment a szomszéd terembe. Sokszor megfordult a palotában, s tudta, hogy a védettjének itt kell rá várnia.

Csakugyan ott volt.

Az ablaknál állt, háttal az ajtónak. Úgy látszik, most látja először ezt az új városrészt, melyet mintha gnómok építettek volna mesés hirtelenséggel.

- Kisasszony!...

Csak most vette észre, hogy másvalaki is van a szobában. Lassan, álmos mozdulattal fordult meg, mint akit legkevésbé sem érdekel, amit végig kell hallgatnia. Ahogy megpillantotta az ügyvédet, pár lépést tett előre, közömbösen, mint akinek egy hivatalban éppen most kiáltották a nevét, hogy átvegye a régi írásait.

- Kisasszony - ismételte Károly -, az elnöklő bíró úr tárgyalással van elfoglalva, de felhatalmazott rá, hogy a távollétében is értekezhessem kegyeddel. Bocsásson meg, hogy újra zavarom, de elkerülhetetlen szükség még egynéhány kérdést intéznem önhöz.

Széket mutatott neki, Irén leült, de olyan mozdulattal, mely világosan ezt mondotta, hogy: Legyen. A hatalmatokban vagyok. Azt tehettek velem, amit akartok. Tűröm.

Károlynak úgy tetszett, hogy kissé megsápadt első találkozásuk óta.

- Mindenekelőtt egy igen örvendetes újságot kell közölnöm önnel. A szerencsés véletlen kezünkbe adta - édesanyjának és nekem - a rejtély nyitját. Fogom a gyilkost, s ez a gyilkos: maga Barcsiné.

- Ah!

Irén oly meglepetten emelte fel a fejét, s ez a hosszú „ah” oly különösen hatott Károlyra, hogy az első pillanatban összerezzent.

De aztán az a pár szótag, melyet Irén szinte gépiesen ismételgetett, eloszlatta ezt a kellemetlen hatást.

- No lám, no lám, no lám.

Károly, ki az imént szinte megdöbbenve nézett fel rá, rajta felejtette a tekintetét, de ez a tekintet már nem volt fürkésző, mint előbb: ellenkezőleg, „a beteg gyík” nézhetett így a „kígyóbűvölőre”.

A szőke leány elragadó volt ebben a pillanatban. Szép, fehér, finom arcbőre alatt újra felcsattant a vér, a szeme csupa mosollyá változott át, s a lélek ismét kiült az arcára. Az öröm, ez a nagy bűbájos, felszínre hozta szép arcának összes kincseit, mint ahogy a napsugár megvilágítja néha a tenger minden csodáját.

- Beszéljen, beszéljen.

Most már érdeklődve hajolt előre, s összekulcsolva karjaival a két térdét, lázasan leste a szót az ügyvéd ajkáról. A tekintete mint két parázs égett, s mindenüvé követte a Károly szemét, mint ahogy a lámpák követik a kémkedő őrjáratot.

Károly alig tudta, mit beszél. Egyébre gondolt, nem a detektívsikereire.

A leány mindinkább fokozódó érdeklődéssel hallgatta. Felkönyökölt az asztalra, előbb az egyik karjával, aztán a másikkal is, és le nem vette a szemét Károlyról.

- De hisz ez nagyszerű! - szólt aztán, mikor Károly bevégezte.

Felugrott a székéről, s pár percig izgatottan járt fel s alá a hivatalszobában.

- Ezek a bizonyítékok - szólt Károly - rám nézve tökéletesen meggyőzőek, de rajta kell lennünk, hogy a törvényszékkel is elfogadtassuk a mi felfogásunkat, s eloszlassunk minden, de minden kételyt, amely még ránk nehezedik. Azért...

Mintha nem hallgatott volna rá. Mintha a saját gondolataival lett volna elfoglalva.

És csakugyan. Nem vette észre, hogy Károly nem fejezte be a mondatát.

- Azért meg fogja engedni, hogy még egy pár kérdést intézhessek önhöz, jelentéktelen, mellékes kérdéseket, pusztán azért, hogy a beszédemben ne legyen semmi hézag, s hogy a végtárgyalás világot vessen a legapróbb részletekre is...

- Mi az? Vagy úgy? Igen, csak kérdezzen.

És megállt előtte.

Károly hamarjában nem tudta, hogy miképpen fejezze ki az első kérdést. Csak most jutott eszébe, hogy kételyei tulajdonképpen nem a tényekre, hanem a kisasszony jellemére vonatkoznak. De ez is hozzátartozik a közvetett bizonyításhoz.

- Kegyed, mint édesanyja mondja, sokáig nem akart beleegyezni, hogy a hirdetésre hivatkozva, megírják Wernernek az ajánlkozó levelet?

- Természetesen. Engem kisasszonynak neveltek. Képzelheti, semmi kedvem se volt hozzá, hogy cselédnek lássam az anyámat is és magamat is. De hiába, meg kellett adnom magamat a sorsomnak. Nem volt más választásunk.

- Igazán nem? Kegyed letette a tanítónői vizsgálatot.

- Ugyan sokra mentem vele! Higgye el, egy fél esztendeig egyebet se tettem, minthogy fűnekfának kínálgattam a tudományomat: nem kellett senkinek. Egyszer, hosszas és alázatos levelezés után, végre elértünk annyit, hogy egy előkelő hölgy alkudozásba bocsátkozott velem, s magához hívatott. Szegény anyám ujjongott örömében, de a boldogsága nem tartott sokáig. A nagyúri hölgy, mihelyt meglátott, tüstént le is mondott rólam. Elég őszinte volt megmondani: miért. Neki elve, magyarázta bizalmasan, hogy nem tart a háznál se szép komornát, se szép nevelőnőt. Igazat adtam neki és továbbálltam.

- S aztán lemondott minden újabb kísérletről?

- Aztán bejártam a fél várost, hogy állást szerezzek. Sorra látogattam mindazokat a hatalmasokat, akik az efféle irigylésre méltó állásokat osztogatni szokták. Ezek az úriemberek kétféleképpen fogadtak. A legtöbben kijelentették, hogy örülnek, ha a tulajdon leányaiknak, húgaiknak szerezhetnek helyet; mások viszont mindent megígértek, de cserébe egy kis szívességet kértek tőlem. Köszönöm szépen! Ha eladom magamat, nem adom el magamat semmiért. A kedves jó öreg urak! Dobjam oda nekik a becsületemet, aztán kegyesen kiutalványoznak egy kis állomást, amelyből nagy kínlódva megélhetek, ha élni való vagyok. Nem kértem ebből a kegyből; inkább elmentem cselédnek.

Károlyra nagyon kellemetlenül hatott ez a kéretlen nyíltság. Gyanakodva nézett a szőke leányra: vajon nem hallgat-e el valamit. Különösnek találta, hogy a leány most sokkal nyugodtabban beszél, mint előbb. Vajon eszébe se jut, hogy kisasszonyok efféle dolgokat nem szoktak tárgyalni?

Mintha eszébe se jutott volna. A haját igazgatta.

Az ügyvéd úr egyszerre rosszkedvű lett, maga se tudta, miért. S minthogy fölöttébb emberi dolog firtatni mindazt, ami rossz kedvet okoz, nem állhatta meg, hanem tovább kérdezősködött.

- Milyen volt a viszony kegyed és Werner közt?

A leány vállat vont.

- Istenem, elképzelheti. Ez a haldokló a fejébe vette, hogy szerelmes belém, s nekem el kellett nyelnem az udvariasságait. Végre is jobb volt, mintha durvaságokban lett volna részem. Különben kevés jobb embert ismertem, s én nagy hálával voltam iránta, hogy megmentett a nyomorúságtól.

- Tudott kegyed a végrendeletről a Werner életében?

- Nem tudtam, hogy a végrendelet megvan, de sejtettem, hogy a vagyona egy részét rám fogja hagyni. Említett ilyesmit egynéhányszor.

- Hanem... igazán különös...miért nem vette el önt feleségül?

Irén bámulva nézett rá.

- Mert nem akartam hozzámenni!

Olyan hangon mondta, mintha ez a legtermészetesebb dolog volna a világon. Károlynak földerült az arca.

A kellemetlen érzés, mely előbb elfogta, hirtelen eloszlott. Tetszett neki a felelet, s kezdte másképp megítélni a bizalmatlanságot, amely az imént oly visszásan hatott rá.

- De végre is... - bolygatta tovább a dolgot -, önök nagyon nehéz helyzetben voltak. Kegyednek gyakran eszébe juthatott, hogy ha elfogadja a Werner kezét, egyszerre megmenekül minden gondtól, s az édesanyját is megszabadítja attól, hogy öregségére nélkülöznie kelljen. Míg így... Werner minden órában meghalhatott, s nagyon könnyen, anélkül, hogy intézkedett volna az ön javára... amikor újra kezdhették volna a rossz napokat.

- Igaza van, mindez gyakran megfordult a fejemben. Többet mondok, egy rossz órában haboztam is... De, Isten tudja, babona volt vagy efféle... Szóval, nem akartam végképp lemondani róla, hogy egyszer azé legyek, akit szeretni fogok.

Károly oda sandított a leány arcára. Meg akarta lesni, hogy a szem nem hazudtolja-e meg a szavakat.

Nem talált ott semmit. Ha a hangja egyszerű volt és természetes, a tekintete nem árulta el a gondolatát. Az ablakpárkányon egy csíz ugrándozott; azt nézte.

- Ismerte ön közelebbről a végrendeleten szereplő két tanút?

- Az egyiket igen: az öreg Csányit. Ez mindennapos volt a háznál; ott volt a halála előtti napon is. A másikat alig láttam kétszer. Azt hiszem, meg se ismerném, ha úgy véletlenül előkerülne - amiért mindennap imádkozom.

Károly hamarjában nem tudta, mit gondoljon erről a mindennapos imádságról. Vajon csak szóbeszéd-e, vagy olyan valami, amit ha tetszik, komolyan is vehet?

És ámbár ehhez már semmi köze se volt a védőügyvédnek, nem állhatta meg, hogy meg ne kérdezze tőle:

- Szokott imádkozni?

A szőke leány meglepetve nézett a szemébe, és azt felelte neki:

- Természetesen.

Vagy ez a szó, vagy a tekintet, mely kísérte, de egyik a kettő közül nagyon megtetszhetett Károlynak, mert ettől fogva egészen más hangon szólt a leánnyal, mint előbb. Károlynak volt egy gyöngéje: szerette a vallásos asszonyokat.

4

Három nappal később, este kilenc óra tájban, a Flórenc kávéház legnagyobb asztalánál egy kisded, de annál előkelőbb társaság szorongva várta Levetinczy urat.

Egy felkapott védőügyvéd első segéde mindig nevezetes személyiség, de Levetinczy úr meg éppen nagy ember volt a Flórenc kávéházban. Itt szokta ugyanis jogi és politikai fejtegetéseit előadni a fiatalabb ügyvédbojtároknak, akik a Flórenc kávéház látogatóinak a zömét alkották, s szavának súlya volt, mert tudták róla, hogy az irodában nap nap után érintkezik a közélet összes előkelőségeivel.

A vacsora után ülésező szűkebb körben a Levetinczy úr érdekes személye volt a középpont, s ebben a meghittebb kis társaságban mindenki meghódolt a népszerű ifjú jogász szellemi felsőbbségének.

A szava döntött, s *quos ego*-ja elcsendesített minden vitatkozást. Adomáit a pincérek is kiderült arccal hallgatták, s ha Levetinczy úr gondokba volt merülve, mindenki tudta, hogy a politikai helyzet feszült, s hogy már a legközelebbi jövőben nagy események várhatók.

Levetinczy úr nem is igen maradt el a Flórenc kávéházból, s igazán csak itt érezte jól magát. A nap fáradalmai után jólesett neki ez az esti pihenő, s ahogy a vacsoráját elfogyasztotta, hűséges törzskarával sietve vonult be a kis feketekávék és a nagy eszmék füstös otthonába.

Ahhoz, hogy Levetinczy úr esti kilenckor még ne legyen a Flórenc kávéházban: igen nagy dolognak kellett történnie; s úgy látszott, ez a nap csakugyan az események napja volt, mert az összes vendégek csak úgy kapkodták egymás kezéből az esti lapokat.

A törzsasztal vendégei égtek a türelmetlenségtől, s egyre sűrűbb és egyre aggodalmasabb pillantások röpködtek az ajtó felé. Hiába, Levetinczy úr nem jött.

Végre, kevéssel tíz óra előtt felpattant az ajtó, s Levetinczy úr, kalapját a kezében tartva és folyton törölgetve a homlokán gyöngyöző izzadságot, de olimpuszi arccal, belépett a terembe. Justinianus két ifjú tanítványa volt a nyomában, akik a fogadtatás alkalmára siettek ünnepies arcot vágni.

A várakozók fölugráltak a székeikről, s körülfogták Levetinczy urat.

- Nos? Nos?

- Győztünk! - szólt Levetinczy úr.

- Bravó! - Éljen a nap hőse!

A nap hőse alig győzte a sok kézszorítást elfogadni. Az egész kávéház sietett üdvözölni. Egypár hatalmas basszus még egypár éljent röpített a fejéhez; s a kávés boldogan mosolygott az ünnepi csoportozat mögött.

- Hanem meleg nap volt - kezdte közléseit az ünnepelt -, ugye, Czipár?

Czipár erősítette, hogy úgy van, s Levetinczy úr még egyszer megtörölte a sugárzó homlokot, melyen most egész Flórenc tekintete csüngött.

- Az idegeim meg vannak törve, le vannak szerelve. S bizony szerencse, hogy a tárgyalásnak vége, mert ha csak egy félórával tovább tart, engem mentők visznek haza. Nem igaz, Kucsera?

A megszólított nem késett csatlakozni a hírneves szónok összes kifejtett és kifejtendő nézeteihez. A többiek hallgattak, s a nap hőse felhasználta a beállott szünetet, hogy egy díszfeketét hozasson.

- Tehát fel vagytok mentve? - tért át a napirendre a társaság egyik tekintélyesebb tagja.

- Hogy fel vagyunk-e mentve? - mennydörgött Levetinczy úr. - Ne azt kérdezd, barátom, hogy fel vagyunk-e mentve, hanem azt: miképp állunk bosszút a vádlóinkon, hogyan morzsoljuk őket össze, s a viperát mikor törjük kerékbe? Nem fölmentettek bennünket, barátom, hanem bocsánatot kértek tőlünk. Az elnöklő bíró sírt, mint egy gazdátlan krokodil, s az ügyész nem elejtette a vádat, hanem földhöz csapta. Ugye, Czipár?

Czipár némán intett igent, s a nap hőse, felhajtván feketéjét, folytatta a szót.

- Hanem azt meg kell adni, hogy a Princ pompásan viselte magát. Minő ember! Micsoda hidegvér! Mindjárt az az első összetűzés az ügyésszel! De hisz ezt olvasták az esti lapokból. Aztán a szóvita az írásszakértővel, melynek a végén a szegény ember kénytelen megvallani, hogy az ő szakértelme, ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes. S végre a nagy jelenet! Nem, urak, nem képzelik, hogy ennek a nagy jelenetnek micsoda óriási hatása volt!

A „nagy jelenet”-et a hallgatóság nem értette; ez már nem volt bent az esti lapban. A közvélemény részleteket követelt, s Levetinczy úrnak engednie kellett. Csak Czipár és Kucsera mosolyogtak a jól értesültek felsőbbségével; Czipár és Kucsera tudtak mindent.

- Tehát figyeljenek, urak - szólt a nap hőse -, következik a vádló kihallgatása. Türelmetlenül hallgatjuk végig az elnök és az ügyész összes kérdéseit; aztán következünk mi. Ekkor fagyosan azt kérdezzük Barcsinétól:

„Mit keresett ön a gyilkosság reggelén hat és hét óra közt a Werner-ház Molnár utcai kapujában?”

A vádló természetesen mindent tagad. Nem volt ott soha, azelőtt se, sehol, nem is létezik.

Úgy; megköszönjük a feleletet. Aztán másra térünk át, s kifejezzük igénytelen kíváncsiságunkat, mely megkérdezni indít: mi szüksége volt a vádlónak másodika és negyedike közt annyi morfium-szolúcióra, hogy három különböző orvostól három különböző baj címén szerzett be morfint rendelő recepteket?

A vádló hebeg, mindent tagad, a Princ pedig be nem várva a felvilágosítást, gúnyosan folytatja a kérdéseit, és kifejti, hogy semmiképp sem érti, miért kellett ezeket a gyógyszereket három különböző gyógyszertárban csináltatni meg.

Barcsiné nem tud semmit a világon. Erre mi bejelentjük Simon Júlia, Löffler Johanna, Krisztics, Langer és Kovács tanúinkat. A törvényszék meg van illetődve, s az ügyész elkezd fészkelődni.

Természetesen a tanúk úgy vallottak, mint a parancsolat. Simon Júlia cselédlány, látta vádlót a gyilkosság reggelén, a mondott helyen, s ráismer határozottan. Löffler Johanna, vádló elcsapott szakácsnője, hit alatt vallja, hogy Barcsiné a gyilkosság éjjelét nem töltötte odahaza, amire véletlenül jött rá.

A többi három tanú tisztán emlékszik a receptekre, részben a recept alján jelzett névre, részben a vádló személyére. És - most jön a nagy jelenet - vádló a Princ keresztkérdései között megvallja, hogy Simon Júlia valóban őt látta, hogy a gyilkosság éjjelét csakugyan nem otthon, hanem a vádlott szobájában töltötte, hogy a szóbanforgó recepteket mind ő csináltatta meg, egyszóval, a tanúk igazat beszélnek.

Általános elképedés. Mindezekre a rejtelmes dolgokra vádló, aki immár vádlottá változik át, csak nevetséges magyarázatokat tud adni.

Előadja, hogy idegbajos, hogy a kérdéses időben is beteg volt, s hogy fájdalmait, melyek a betegséggel járnak, csak ez az egy szer tudja csillapítani; végre, hogy ezért kérte volna meg a háziorvosát az első recept kiállítására.

Azután a következő tündérregét ereszti meg a három orvosról s a három gyógyszertárról:

Abba a tévedésbe esett volna, hogy - mert a szokott adag ezúttal nem hatott, a háziorvosa pedig, aki az első receptet írta, időközben elutazott valahová - más, idegen orvoshoz fordult, mégpedig olyan baj ürügye alatt, melynél könnyebben rendelik a morfint, mint az ő bajánál. De ezzel sem ért célt, s még folyvást szomjazta a morfiumszolúciót. Most azonban már nem mert ehhez az idegen orvoshoz fordulni, attól tartva, hogy ez gyanúsítani találja, s így nem maradt egyéb hátra, mint elmenni egy harmadikhoz. A rendes gyógyszertárához is ezért lett hűtelen; nem akarta, hogy idegen és különböző orvosok receptjei feltűnést keltsenek.

Még ennél is silányabb lovagtörténettel áll elő, mikor arra kerül a sor, hogy fölöttébb gyanús éji látogatását magyarázza meg.

Állítólag egy fenyegető levélért lopózott volna be a vádlott szobájába, melyet régebben írt ügyfelünknek, s mely aggasztani kezdte. Ott aztán megrekedt, hosszasan magyarázgatja, hogyan. S mert tudta, hogy ide nem jön utána senki, célszerűnek találta megvárni a hajnalt és a kapunyitás idejét, s csak azután menni el.

Képzelhetik, tisztelt uraim, miképpen bánik el a Princ ezekkel a nyomorult mesékkel! Kiforgatjuk a vádlót minden állításából, szembe állítjuk összes ellentmondásait, sorra álcázzuk le az egybevágó gyanús jelenségeket, és végre az utolsó ítélet harsonájaként dörögjük fülébe a megsemmisítő kérdést: miért titkolta el mindezt olyan mélységesen, hogy a vizsgálatnak az egész dologról még csak sejtelme se volt?...

S a vádló kénytelen megvallani: azért, mert attól tartott, hogy ha szól, őt fogják vádolni a gyilkossággal is...

Te mondád! - mennydörögtem volna én a Princ helyén, de a Princnek már más járt a fejében.

Egyre feszültebb érdeklődés közepette a Princ egy új tanút jelent, s a tanút a hallgatóság közül kell előcitálni.

A tanú, Bárdosi bornagykereskedő, a meggyilkolt egyik legjobb barátja. Csak egy kis dolgot tud, de ez a kis dolog most már sokatmondó, sőt világosságot gyújtó. Werner, három nappal a halála előtt, titokban elmondta neki, hogy végrendeletet csinált ügyfelünk javára, s hogy ezt a végrendeletet Csányi és Fritze írták alá mint tanúk.

Ha látták volna, tisztelt uraim, a szakértőket! A szakértők egyszerűen tönkre voltak silányítva. Már nem is mosakodtak, csak azon erőlködtek, hogy a tévedést egymás nyakába sózzák. Ez volt a tárgyalás egyetlen derűs részlete. De ekkor nagyon sokat nevettünk; annyit nevettünk, hogy Kucsera valósággal belebetegedett a mulatságba.

A többit kitalálják. Az ügyész feláll, elejti a vádat, a törvényszék fölmenti a vádlottat, az iratokat átteszik az ügyészséghez az új vizsgálat megejtése végett, ügyfelünk elájul az izgatottságtól, s mi diadalmaskodunk, mint mindig.

- Különben - fejezte be Levetinczy úr az áhítattal hallgatott előadást -, tessék elhinni, mindebben az a legkülönösebb, hogy amilyen mesteri, magasztos és remek volt a védelem, ügyfelünk tisztára nekünk köszönheti, hogy fölmentették. Mert előttem az ő dolga még most se tiszta munka. Nagyon becsületes képe van, s higgyék el uraim, az ilyen nagyon becsületes arc mindig gyanús.

- S a gonosz arc kevésbé? - kérdezte valaki.

- Gyanús ez is, az is. Előttem mindenki gyanús, aki él - felelt Levetinczy úr, egy ellenállhatatlan pillantással tisztelvén meg a felíró kisasszonyt.

Levetinczy úr fenegyerek volt.

- Hogyan? - szólt közbe valaki, aki felfogta a jelentős nyilatkozat egész értékét - ön, a védelem jobb keze, kételkedik akkor, mikor az ügyész és a törvényszék már megadták magukat?

Levetinczy úr mosolygott.

- Én mindig kételkedtem - válaszolt. - Kételkedem mindenben, végső leheletemig. Az igazi jogász soha se szűnik meg kételkedni.

- Lássák, uraim - folytatta a nap hőse, elégedetten tartva szemlét figyelmes hallgatóin -, hogy a szóban forgó esetnél maradjunk, ennek a mi dolgunknak még most is van egy kis bibéje. És pedig az, hogy Fritze, aki az egyetlen képzelhető komoly tanú - volt, nincs. Ha Fritze

visszatérne, bizonyára minden kiviláglanék, de attól tartok, Fritze sohase fog visszatérni. Ki tudja, hogy a rejtély kulcsa nincs-e örökre eltemetve az Atlanti-óceánban? Ha nincs is, Amerika nem könnyen adja vissza a vendégeit. Kívánom ügyfelünk érdekében, hogy ezzel az eggyel kivételt tegyen, s hogy ha majd Fritze megkerül, akkor, akkor én is megadom magam. Addig azonban engedjék meg, tisztelt uraim, hogy azt kiáltsam: „Éljen a védelem!" S talán nem szerencsétlenség hozzátennem, hogy ha az ügy folyvást homályos is, mi, mi megtettük a kötelességünket.

Dörgő éljenzés volt a válasz az ünnepelt szavaira. Egy úr szamorodnit hozatott, s minthogy a kávéházból a legutolsó idegen is kivonult, a védelem jobb kezét számos szónok éltette. Levetinczy úr meghatottan fejezte ki köszönetét, s szerényen hárította el magától a siker felét, megemlékezvén távollevő főnökéről, a „Princ"-ről.

Aztán másról beszéltek. Megeredtek a szokott szőrszálhasogató jogi vitatkozások, melyeket Levetinczy úr elnézéssel vegyes jóakarattal hallgatott. Nem szólt többé egy szót se, csak mosolygott. Így mosolyoghatott Zeusz, Érosz és Hébe kedves kötődésein.

Később azonban elkomolyodott, s annak az embernek a bánatosságával, akit immár untatnak sikerei, átengedte magát a merengésnek. Elnézett a vitatkozók feje fölött, s a régi jó időkön mélázgatva, halkan dudorászni kezdett: „Mikor dédem ifjú volt..."

A déd ifjúsága s a Levetinczy úr későn kelése szerves összefüggésben állottak egymással, s másnap már fél tíz felé járhatott, mikor az irodában megjelent. Egy kissé tartott tőle, hogy fogadtatása nem a legszívesebb lesz, de - legnagyobb meglepetésére Károly sugárzó arccal jött eléje, s azzal fogadta, hogy:

- Tudja-e, mi újság?

- Nem én.

- Az, hogy a mi Fritze barátunkat Hamburgban elfogták, s pár nap múlva szerencsénk lesz színről-színre látni. Nézze.

És mutatta a sürgönyt, melyet a bíró épp most küldött át hozzá.

Levetinczy úrnak majd leesett az álla bámulatában. Nem tudta, azon csodálkozzék-e inkább, hogy az események ennyire siettek őt megcáfolni, vagy azon, hogy a Princnek ez a sürgöny ilyen gyerekes örömet okoz? Ha a főnyereményt üti meg, nem örülhetett volna jobban.

De hát mi köze ahhoz a leányhoz?!

5

- Szabad?

- Ki az?

- Én, Szombathy.

- Rögtön, ügyvéd úr... Bocsánat, nem vártuk ilyen korán.

- Ó, előrelátható volt, hogy a tárgyalás nem fog sokáig tartani.

- Egy pillanatnyi türelmet kérek csak, azonnal fel vagyok öltözve.

Alighogy mondta, Károly már hallotta is a lépéseit.

A kulcs megfordult a zárban, s Irén mosolyogva nyitott ajtót.

- Ne tessék azt hinni, hogy délig alszom. De ma már harmadszor csinálok toalettet, mintha nagyúri hölgy volnék. Képzelje, alig használhatom a ruháimat. Kifogytam belőlük a... szóval, mialatt nem voltam itthon.

És kezet nyújtott neki.

- A mama talán elment hazulról?

- Igen, de azonnal itthon lesz. Csak jöjjön be bátran.

- Nini, az én arcképem!

- Képzelje, a mama vette. Tudja-e, hogy a mama beleszeretett önbe?

- Igazán, nem gondoltam volna. Hanem arra emlékszem, hogy egypár héttel ezelőtt megfojtott volna egy kanál vízben.

- Igen, mikor először találkoztak.

- S megtudta a kételyeimet, vagy jobban mondva: az aggodalmaimat?

- Ó, azóta már nagyon megbékült önnel.

Egy pillanatra elhallgattak. Azután ismét Irén szólalt meg, de halkabban, mint előbb:

- Miért nem mondja, mi történt? Elítélték?

- El.

- Tíz esztendőre? Tizenötre?

- Életfogytiglan.

- Ó, a szerencsétlen! Életfogytiglan börtönben lenni... Brr!

És idegesen rázkódott össze. Aztán a tükörbe nézett, s ott felejtette a szemét.

- Előrelátható volt - folytatta Károly -, hogy ez lesz a sorsa. Mióta a Fritze vallomását felolvasták előtte, maga is tudta, hogy el van veszve. Ettől fogva épp olyan levertté, szinte érzéktelenné vált, mint amilyen féktelenül szenvedélyes és eszeveszetten tomboló volt előbb.

- Emlékszik rá, mikor a házmester esküt tett rá, hogy ő volt az, akit éjjel a folyosón látott?!... Nem tudom, mennyiért nem adnám, ha ezt a jelenetet nem kellett volna látnom.

- Hát még mikor az ápolónő azzal a fölfedezéssel állott elő, hogy a rejtelmes éji alak sötét ruhában volt!

- Jaj, ne is beszéljünk ezekről a rettentő jelenetekről!

- Az utolsó időben nagyon megszelídült, s ma alig lehetett a szavát hallani. A védője se volt sokkal beszédesebb. A hamis vád dolgában nem is védekezett, csak azt iparkodott kimutatni, hogy a gyilkosság ténye nincs bebizonyítva. A törvényszék azonban más véleményen volt.

Megint elhallgattak. Irén fölkelt, odament a nagy álló tükörhöz, s megigazította a haját, mely pedig rendben volt előbb is. Aztán, lassan fel s alá járva a szobában, így szólt, mintha magának beszélne:

- És most, miután minden rendben van, üljünk bele a vagyonba, mely két embernek okozta a vesztét. Vagy, ha ez nem tetszik, feküdjünk le és haljunk meg éhen.

Károly nagyon megörült ennek a - nem közönséges érzékenységre való - keserűségnek, de úgy tett, mintha megbotránkozott volna rajta:

- Mi jut eszébe?! Csak nem kezd el tépelődni, hogy vajon elfogadja-e jogos tulajdonát!...

- Pedig azt cselekszem. Egy csöppet se tesz boldoggá ez az én jogos tulajdonom. Ugyan szép tulajdon! Hogy egyszer végre valamim lehessen, két életnek kellett elpusztulnia. Mert annyi bizonyos, hogy ha akaratom ellenére is, ezek mind a ketten az én áldozataim. Ha annak a szegény vén embernek nem támad az a szerencsétlen ötlete, hogy belém szeressen s nekem szánja a vagyonát, talán még ma is élne; s ha ez a boldogtalan teremtés nem félti oly szörnyen ezt a vagyont, mely joggal csak rá nézhetett, nem sodródik a romlásba, hanem élne szépen, tisztességben.

- De hát tehet ön minderről?

- Hogy nem tehetek róla, ez meglehetősen sovány vigasztalás. Azért, ha valaha betévednék abba a rettentő emlékű házba, s még egyszer látnám azt a karosszéket, melyben az én szerencsétlen jótevőm olyan félénken óvta szellőtől, hidegtől, szegény, nyomorult kis létét: csak az jutna eszembe, hogy ha ez a szék üres, azt az én szép szemem okozta. S ha birtokomba venném, amit a törvény nekem ítél, ahányszor hozzányúlnék egy pohárhoz, egy székhez, egy gyertyatartóhoz, mindig arra kellene gondolnom: akit ez a pohár, ez a szék, ez a gyertyatartó a természet jogán megillet, börtönben szenved, életfogytig, örökkön örökké, én ellenben békén gazdasszonykodom, nem látok bajt, szükséget, rendelkezem, intézkedem, s örülök a létnek - mert nekem szép szemem van. Ó, hogy nincs senkim, aki durva munkát bízna rám, aki megdolgoztatna reggeltől estig, de megadná az én tisztességes, édes kenyeremet!

Károly elég jó ember volt, de most, kivételképpen, nagyon tudott örvendezni ezeknek a könnyeknek.

- Mit szólna hozzá - kérdezte a leánytól -, ha én segítenék önnek megtalálni *ezt* a kenyeret is?

A leány megállt előtte, s ráfüggesztette azt az akaratlanul is gonosztevő, rovott múltú szempárt.

- Mit szólnék hozzá? Nem szólnék hozzá semmit, hanem megcsókolnám érte a kezét, s örökkön hálás szolgálója volnék.

- Ne felejtse el, hogy ez a kenyér meglehetősen száraz kenyér. Volna bátorsága, s különösen volna kitartása: egész nap robotolni, nehéz munkában, pusztán a betevő falatért?

- Kísértse meg: volna-e kitartásom?!

- S rá tudná szánni magát, hogy napjában nyolc órát vesződjék maszatos házmestergyerekekkel, ábécét oktasson sziklakemény fejeknek, csak azért, hogy ha beesteledik, konyhamunkára fogja ezt a fehér, dologtalan kezet?

- Hogy rászánnám-e magamat? Ó, mily örömmel!... El se tudja képzelni, mily boldoggá tenne, hogyha meg tudnék élni abból az árva, nyomorult kis tudásból, amely akármilyen szegényes, mégis csak az enyém!...

- S vissza tudná utasítani az örökölt vagyont ezért a semmiért?

- Már megtettem. Itt a kezem rá. Ez a dologtalan kéz.

- Ne ígérjen semmit. Majd meglássuk.

- Majd meglássuk.

- De mit szól mindehhez az édesanyja?

- Kérdezze meg tőle, mert íme, már jön.

6

Hat esztendővel később, egy borongós csúnya téli reggel, Károly nagy munkában volt. Pakolt.

Nesztelenül, lábujjhegyen sürgölődött egy nagy bőrláda meg két kis táska körül; koronként mint egy tolvaj, meg-megállt és hosszan hallgatózott: vajon nem kapják-e rajta?

Nem kapták rajta. Körös-körül mindenféle mélységes csönd. Károly elmosolyodott, és így beszélgetett magában:

- Mire fölkel, minden be lesz pakolva, s én eldicsekedem vele, hogy: tessék, magam is tudtam boldogulni. Az igaz, hogy nagy munka volt, de íme, mindjárt megvagyok nélküle is. Persze azért ki fogok kapni, de mindegy. Akármilyen ügyetlen vagyok is, mégis sikerült kijátszanom... Hogy ő ezt nem engedi!... Majd, hogy még beteggé tegye magát!

Leszorította a láda tetejét, s aztán ráült, mint egy zsivány a kincseire. Odakint világosodni kezdett.

Elfújta a gyertyáját, s kitekintett az ablakon.

- Teringettét, még elakadok az úton!...

A hó egész éjjel esett, s hajnal óta fagyos szél süvöltözött végig a körúton. A hőmérő a zérus alatt járt, s a műkedvelő utcaseprők, akik violaszínre gémberedett arccal fogtak a munkájukhoz, térdig jártak a frissen esett hóban. Károly láthatta, hogy a kutyát is kár volna kiverni az utcára.

- Pedig már olyan régen nem láttam őket!... - tanakodott magában. - S ha most elmaradok, ki tudja, mikor jutok hozzá megint, hogy három napra elmehessek?!... Eh, mégiscsak megyek! A legrosszabb, ami történhetik, az, hogy egy-két órára megreked a vonat. Hát ez se lesz valami rettentő szerencsétlenség.

Körülnézett a szobában: csakugyan kész volt mindennel. Aztán egy pillantást vetett az órájára; hamarább elkészült, mint hitte volna.

- De hisz még szundikálhatok is egy kicsit!... Brávó, annál jobb.

Ledőlt a kanapéra, s meggyújtott egy cigarettát.

- Százat egy ellen, hogy ki fogok kapni - nevetett magában.

S előre örvendezett neki, micsoda jelenet lesz abból, ha majd kisül a turpisság. Büszke volt a csínyjére, mint egy merész, hősi elhatározásra.

- Károly! Alszol?

Valaki bedugta fejét az ajtón.

Károly felugrott a kanapéról.

- Én? Dehogy, csak titeket nem akartalak felkölteni.

- Már fel is öltöztél?!... De hisz van még elég időd! Nini, hát ez mi? Talán csak nem jutott eszedbe, hogy nélkülem pakolj be?!

Károly nevetve ölelte meg a zsémbelő asszonykát.

- Majd bizony, hogy beteggé tedd magad!... Aztán, hogy mehettem volna el nyugodtan, ha előbb azt látom, hogy te itt hajladozol... Látod, te nem gondolsz eléggé...

- Csitt! És ne fojts meg a csókjaiddal.

- Köhögött még Irénke az éjjel?

- Nem, jó éjszakája volt.

- A többi is alszik még?

- Mint a bunda. Az előbb, mikor csengettek, Jánoska felébredt, de elaltattam megint.

- Hogyan? csengetett valaki? Nem hallottam.

- Egy levelet hoztak; az van ráírva: sürgős.

- És azzal is téged vernek fel, szegény Irénem?!...

- A lány vette át, s nem tudta, beküldje-e hozzád az öreg Gyurit. A levelet egy törvényszéki szolga hozta, aki erősködött, hogy keltsenek fel. De én nem engedtem, hogy háborgassanak.

- Igazán furcsa gondolat hajnalban riogatni az embereket. Hol van az a levél?

- Itt, a szobámban.

Átmentek az Irén szobájába, mely mióta a gyerekek köhögtek, inkább hasonlított kórházhoz, mint a családi boldogság fészkéhez. Az alvó apróságok előtt hosszú tanácsot tartottak, s Károly végre is megfelejtkezett a levélről. Mikor Irén, akinek véletlenül a kezeügyébe akadt, figyelmeztette rá, már semmit se tudott róla.

- Miféle levél? Vagy úgy?!

Aztán feltörte és elolvasta. Ez volt benne:

Kedves barátom!

A minden embertársat megillető szánalom címén, az emberség nevében zavarom önt, és kérem, bocsássa meg, hogy legédesebb álomból görgettem fel, de nincs más választásom, mert késő éjjeli órában, mikor ezeket a sorokat írom, mégse akarnám zaklatni.

Egy asszony, aki a rabkórházban halódik, mindenáron beszélni óhajtana önnel. Állítólag fontos közölnivalója van. Ez a közölnivaló ugyan aligha fogja önt érdekelni, de mégse tagadhatom meg tőle, hogy értesítsem önt, mert alkalmasint ez az utolsó kívánsága. A tüdővésznek a legvégét járja; s úgy látszik, már csak pár órát élhet.

Nagyon meglehet, hogy ön már halva találja; mindenesetre bocsánat az alkalmatlanságért.

Híve

Kálózdi.

Károly nem volt érzelgős kedvében. Bosszankodva nyújtotta át a levelet Irénnek s azt mondta neki:

- No nézd, micsodákkal nyaggatják az embert.

Irén megnézte az aláírást.

- Kálozdi! Ki ez a Kálozdi?

- Az ügyész. Nem emlékszel rá? Volt nálunk vagy kétszer.

Irén nem emlékezett erre az úrra. Elolvasta a levelet, s azt kérdezte az urától:

- Nos, elmész?

- Az ördög tudja, mit tegyek. Ha nem megyek el, egész nap nem lesz nyugtom. Képzelődni fogok, hogy isten tudja, miféle szerencsétlen akart hozzám folyamodni. Pedig fogadok, ez is afféle derék öreg hölgy, mint a múltkori rablógyilkos, aki töredelmes gyónást kívánt tenni. Kell is nekem az ő gyónásuk!

Megnézte az óráját.

- Ha pedig elmegyek, akkor biztosan lemaradok a vonatról. Egy óra kocsin oda-vissza, fél óra a gyónásra, hát még, míg a vasúthoz kiérek!... Persze, hogy lemaradok.

- Végre elmehetsz az esti vonattal is.

- Mondjak le egy fél napról, mikor úgyis olyan kevés az időm! Az ember egyszer láthatja az anyját egy esztendőben, s még ilyenkor is fussak-jöjjek! Már úgy örültem ennek a rég várt alkalomnak, s most megakaszt ez a haldokló. Bánom is én a haldoklókat! Haljanak meg békességben, s hagyjanak békében engem is.

- Ó, Károly, hogy beszélhetsz így?!

- Aztán, kérlek, még az is megeshetik, hogy hiába maradok le a vonatról. Fogadni merek, hogy mire odaérkezem a haldoklóhoz, a haldokló már halott...

- De hátha még él?!...

- Te is azt hiszed, hogy el kell mennem? Hogy ez szent kötelesség vagy micsoda?

- Azt hiszem, nyugodtabban utaznál el, ha teljesítetted a kívánságát. Különben, amint gondolod.

- Jól van hát, Isten neki. Küldj kérlek, kocsiért. Pedig talán okosabb volna az első gondolatomnál maradni, és nem menni el. Könnyen megtörténhetik, hogy valami bosszúság ér. S annyi már bizonyos, hogy egy fél napot elvesztettem.

- Marad még két egész napod meg egy éjszakád. S ezzel a fél nappal is tovább maradsz itthon.

Károlynak volt igaza: csakugyan okosabb lett volna nem menni el. A hindu azt mondja: „Ne menj sehová, mert nem tudod, mi vár rád.”

7

Az ajtó megnyílt, s a haldokló, egy utolsó erőfeszítéssel fölemelte a fejét, hogy lássa, melyik érkezett meg: a pap-e vagy az a másik?

Mikor meggyőződött róla, hogy: az a másik... - valami sohasem érzett, pokoli gyönyörűség futott végig hideg tagjain. Egy pillanatig azt hitte, hogy meg fog gyógyulni.

- Végre!

Károly közelebb lépett hozzá, hogy jobban hallja a már nem tiszta beszédet, s az emlékeiben keresgélt: vajon mikor látta ezt a szerencsétlent.

A haldoklókkal is úgy van az ember, mint az újszülöttekkel: egyik olyan, mint a másik, alig lehet megkülönböztetni őket. Károly nem ismerte meg a vázalakot.

A rabkórház embere, aki Károlyt bevezette a cellába, letette lámpáját az egyik sarokba, s az ajtónál várakozott.

- Nem ismer meg? - kérdezte a haldokló.

Károly intett, hogy: nem, nem ismeri meg.

- Nem csodálom; megvénültem egy kicsit. Én vagyok az az asszony akit ön hat esztendővel ezelőtt elítéltetett, az úgynevezett Barcsiné. Emlékszik még erre a névre? Igen? Annál jobb. Küldje ki azt az embert.

Valami buta megdöbbenést érzett, talán csak azért, mert nem gondolt rá, hogy ez lehet az, aki hívatta. Szerette volna ott tartani azt az embert, aki bevezette; hirtelen úgy rémlett neki, hogy ez a kísérő még megoltalmazhatja valami nagy, nagy veszedelemtől, mely ebben a sötét cellában leselkedik rá. De a hamis méltóságérzet csodákat míveltet még a gyávákkal is; összeszedte minden férfiasságát, s elküldte az embert.

- Tudtam, hogy el fog jönni - kezdte Barcsiné. - Ez a legkevesebb, amivel tartozik nekem; nekem, akitől elvette a vagyonomat, a szabadságomat, az életemet. Van Isten az égben: a bosszúmat már nem vehette el. Tudtam, hogy el fog jönni.

Károly úgy tett, mint aki türelmetlenkedik; aminthogy csakugyan szeretett volna már odakünn lenni.

- Nagyon bőbeszédűnek talál? Hagyja meg nekem ezt a kis mulatságot; utoljára történik. Holnap, ha szíves lesz ismét meglátogatni, annyit se fogok önnek mondhatni, hogy: jó napot. Különben nem sokáig veszem igénybe az idejét. Amit mondani akarok, rövid.

Károly arra gondolt, hogy talán a legokosabb volna oda se hallgatni, csak egyszerűen helytállni és másfelé gondolni, amíg amaz beszél. De nem tudta megállni, hogy ne hallgasson oda.

- Amit mondani akarok, ügyvéd úr, mindössze ennyi. Dögroványon vagyok, egy-két óra múlva kiköhögöm a lelkemet. Ha eddig nem hitte, most már elhiheti, hogy igazat beszélek. A sír szélén senki se hazudik. S én esküszöm önnek a lelkem üdvösségére, hogy ártatlan voltam abban a bűnben, amelyért elítéltek. Úgy legyen nyugodalmam a sírban, mint amily igaz, hogy a testvérbátyámat nem én gyilkoltam meg, hanem az a lány, akit ön megvédelmezett. Ártatlanul ítéltek el, s ön volt az, aki elítéltetett. Ön volt, aki megrövidítette ezt a nyomorúságos életemet. Legyen átkozott örökre!

Aztán visszahajtotta fejét a rossz vánkosra, s nem törődött többet az előtte állóval. Nem szólt többé egy szót se, csak nyöszörgött.

Károly nem tudta, hogyan került ki a rettentő cellából. Csak arra emlékezett, hogy majd megfúlt, míg végig tapogatódzott a végtelenül hosszú folyosókon. Egyszer el is tévedt, s beletelhetett egy negyedóra, mire a szabadba jutott.

Odakünn azonban rögtön magához tért. Az éles, friss levegő felkorbácsolta már-már megaludt vérét, s a bágyadt napsugár, mely a havas világot itt-ott megaranyozta, mint az élet híradója köszöntötte.

Elküldte a kocsiját, és gyalog ment haza.

Micsoda ostoba bosszú! - beszélgetett magában, s nem vette észre, hogy egy ismerős üdvözölte. - Mintha gyerek volnék, akit olyan könnyű megriasztani! Persze, az az élelem, amelyet a börtönben kapott, nem ízlett a jó asszonyságnak, s gondolta magában: jó, majd egyszer megfizet érte. Azzal szépen befőzte a bosszúját. Elég lelkierőre vall, hogy annak idején fel is tudta tálalni, de az ilyen erős lelkek engem nem ijesztenek meg. Nekem hajókötélidegeim vannak, tisztelt asszonyság, s a kísértetes jelenetek nincsenek rám semmi hatással. Amit tudok, azt jól tudom, s a tények ellen hiába kapálózik a legagyafúrtabb bosszú is. Persze, a haldokló szava! Mintha nem bizonyult volna be akárhányszor, hogy a haldoklók is hazudnak, sokszor mások érdekében is, de legtöbbször bosszúból! Ostobaság! Menjünk tovább.

Megállt s végigolvasta a színlapot! Nem volt színházban már egy fél év óta.

Aztán eszébe jutott, hogy az esti vonattal el fog utazni, meglátogatni az anyját, aki a leánytestvérénél lakik.

- Annyi bizonyos - szólt magában bosszúsan -, hogy sikerült elrontania a napomat, s a hitvány bosszúállásnak mégis van annyi hatása, hogy az örömömet egy percre megzavarta. Eh, mit! Holnaputánra már elfelejtem az egész esetet!

Megnézte az óráját.

- Ezért csakugyan nem volt érdemes lemaradnom a reggeli vonatról. De mindegy. Régi dolog, hogy a legnagyobb bosszúságunkat a jószívűségünknek köszönhetjük.

Hazaért, s lassan felballagott a lépcsőn. Most vette észre legelőször, hogy anyósának igaza van, az első emelet kissé magas.

- Nos, mi történt? - kérdezte Irén, amikor benyitott hozzá.

- Mi történt volna? Ami máskor. Ostobaság volt elmennem.

- Valami kellemetlenség ért?

- Nem értem, mért vágsz olyan aggodalmas arcot. Miféle kellemetlenség érhetett volna? Láthatod, hogy itt vagyok. Egy közönséges komédiához hívtak, mint már akárhányszor.

- Bosszúsnak látszol!

- Csak nem jöhetek táncolva egy haldoklótól?! Különben, mit érdekel téged ez az egész dolog?!

- Bocsáss meg, azt képzeltem, valami bosszúság ért.

- Világos, hogy nem nagy gyönyörűségemre szolgált a dolog. Mintha bizony az ilyen jelenetek akárkit is mulattatnának. Mondom, ugyanaz a komédia volt, mint a rablógyilkossal. A különbség csak az, hogy ez nem jajgatott, hanem átkozódott. És most, ha úgy tetszik, beszéljünk másról.

- Amint akarod.

Aztán egyébről beszélgettek.

De Irén előtt oly különösnek tűnt fel a férje tekintete, hogy nem tudta elfojtani ezt a kérdést, mely már egy óra óta kísértette:

- Mi bánt téged, Károly? Ugye, annak a rabnak az átkozódásai?... Ki volt az a rab?... Mondd el, édes kis férjem!

Károly egy pillanatig rémülten meredt rá; majd indulatosan pattant fel.

- Mit törődöl vele? Csak nem fogok neked beszámolni a peres ügyeimmel is?! Maholnap már beleavatkozol minden ügyembe, a számadásaimba, könyveimbe, a periratokba...

Aztán belátta, mennyire igazságtalan volt, s igyekezett jóvátenni az elkövetett hibát. Magához vonta a feleségét, és megcsókolta.

- No, ne haragudjál, édes angyalom, de látod, vannak dolgok amelyek nem arra valók, hogy az asszonynak kedveskedjünk velük. Te azt nagyon jól tudod, hogy imádlak. Elégedjél meg ezzel a tudattal. Légy szép, légy vidám, légy jó anyja a kis gyermekeinknek. A gondokat, a pörlekedést hagyd nekem egészen.

És rajta volt, hogy maga is vidám legyen.

Délig sikerült is a dolog, de ebéd alatt Irén egy ártatlan szava mindent elrontott. Azt kérdezte az urától, hogy rendben van-e a poggyásza, nem felejtett-e ki valamit.

Károlyon hirtelen megint kitört a rosszkedv.

- Ugyan miért akarod olyan szörnyen, hogy elutazzam? Azt képzelné az ember, alig várod, hogy ne legyek itthon!

Majd csendesebben hozzátette:

- Olyan bizonyosra veszed ezt az utazást, mint a halált. Pedig most már nagyon habozom, hogy elmenjek-e. Mi ez a harmadfél nap? A jövő héten, meglehet, négy napot is szerezhetek magamnak.

S csakugyan nem ment el. Arra gondolt, hogy ezt a makacs rossz kedvet nem viszi haza az édesanyjához. Majd, ha kiheverte az egészet, akkor utazik.

Irén nem szólt semmit, de elgondolkozott egy kissé, s amint lassanként ő is átengedte magát a férje hangulatának, egyszerre összerázkódott. Félelem fogta el, vad, ösztönszerű félelem, félelem valami iszonyatos dologtól, amelyet maga se tudott elképzelni. Éjjel szorosabban húzódott a gyermekeihez, s csak a hajnal oszlatta el rémképeit.

8

Károly föltette magában, hogy holnapra már el fogja felejteni az egész ostobaságot, hanem azért másnap az volt az első dolga, hogy két tárgyalás között egy kis vargabetűt csinálva, elment oda, ahol tegnap járt, megtudni, vajon a rab nő csakugyan meghalt-e.

Igenis, meghalt, miután jól elvégezte a dolgát. A nagy udvaron kérdezett meg valakit, s az illető rámutatott az udvarnak arra a sarkára, mely a *B* kapuval szomszédos:

- Éppen ott viszik, ni!

Károly odapillantott, s csakugyan észrevette a két halottvivő szolgát, akik ebben a percben pihenőt tartottak. Egyikük azon erőlködött, hogy a nagy szélben meggyújtsa a pipáját, s szorgalmasan dobálta el az elaludt gyufákat; a másik a koporsón ült, s egy krajcáros újságot olvasott.

Károlyt az első pillanatra bosszantotta ez a látvány, s a szíve rejtekéből ez a pokoli, kénkőszagú gondolat füstölgött elő:

- S micsoda gúnyja volna a sorsnak, ha mégis ártatlanul halt volna meg, míg az igazi...?!

De nyomban elölte ezt az istentelen ötletet, s fellázadva önmaga ellen, valami sötét elégtételt keresett ebben a látványban, mely az imént bántotta:

- Úgy! Dobálják előre-hátra holt tetemedet, hajigálják szét a tagjaidat, tiporják szét a csontjaidat, amint te széttiportad az én szívemet!...

Majd megrémülve űzte el magától ezt a gondolatot is:

- Mit átkozódom itt magamban, mint egy vén kofa?! Vagy hamarjában elment az eszem?! Mintha bizony ennek a szerencsétlennek a mérgezett nyila fölért volna a szívemig?!... Mintha a vitriol, melyet szememnek szánt, megvakított volna, s nem folyt volna szét a lábam előtt?!... Nem, boldogtalan teremtés, nem volt hatalmad fölöttem! Nyugodjál békén, nekem nincsenek átkaim.

S egyre erősítette magában, hogy esze és szíve szilárd, mint hite az Istenben.

Nincs jobb, mint az imádság. Ha az ember sokáig ismétli a szavakat, a lelke is rátér arra az ösvényre, melyet a szó követ. A beszédünk s gondolatunk olyan, mint két régi szerető, akik összevesznek, sokszor hajba is kapnak, de mégis mindig csak egymáshoz szítnak.

Délben olyan vidámnak és elevennek látszott, hogy Irént helyrevigasztalta. Csak egy-egy percre komolyodott el, olyankor, mikor az élénksége már majdnem átragadt Irénre is.

Úgy volt, hogy késő estig elmarad, egy olyan ügyben, amelyet már régóta halogatott. De a kúriai bírót, akihez ment, nem találta otthon, s jóval korábban tért haza, mint képzelte.

Ahogy benyitott az előszobájába, nagy zsivaj ütötte meg a fülét. A lárma közepett a felesége csengő kacagását hallotta, s ami sohse történt meg vele, most megijedt ettől a vidám hangtól.

Micsoda zsivaj ez?

Igaz, hisz gyermekbál van nála! A vendégek négy apróság, akik a házban laknak, meg szomszédasszonyunk, a szép kis doktorné.

Vajon miről beszélgethet a két asszony, hogy a jókedvük hangosabb a gyerekek zsivajánál is? Miért ez a szertelen vidámság?

Egy csepp hija volt, hogy a kulcslyukhoz nem hajolt, hallgatózni. De elszégyellte magát, s bement az irodájába.

A hancúrozás víg zaja ide is behatolt hozzá. Máskor ez volt legkedvesebb zenéje, s a tolla vígabban percegett, míg a zsivaj hangzott. De ma bántotta ez a csengő hang; a reggeli jelenet, úgy látszik, idegessé tette egy kicsit.

- Micsoda boldog léhaság! - dünnyögött magában. - Sejtelme sincs a gondjaimról, bosszúságaimról. Ha ezer esztendeig él, akkor se fogja gyanítani, hogy az élet nem tréfa, hanem nagyon is komoly dolog.

De rögtön eszébe jutottak az álmatlan éjszakák, melyeket Irén beteg gyermekei ágya mellett töltött. A néma, apró önfeláldozások, melyek csak igénytelenebbek, de nem kevésbé érdemesek, mint a pompázó hőstettek. Eszébe jutottak a meglehet kicsinyes, de annál boldogabb emlékű kedveskedések, melyekkel Irén annyiszor sietett megtagadni a saját kényelmét az övé érdekében, aztán az oly édes szerelmi engedések és az örökkön emlékezetes szerelmi fellobbanások.

És kedve lett volna berohanni hozzá, bocsánatot kérni tőle, s megvallani, hogy megbántotta gondolatban, csókkal borítani el a ruhája szegélyét, és kisírni magát ott a lábánál.

- De hát mi bajom nekem tulajdonképpen?! Mi ütött hozzám, mi rontott meg így?!

- Ez már a kétség! - sípolt el füle mellett egy csúfondáros hang. - A kétség, a rettentő kétség; óvakodjál tőle!

Nem, nem - biztatta egy másik hang -, ez csak idegesség. A képzelődés gonosz játéka, mely koronként megcsúfolja a munkában elernyedt, fáradt szervezetet. Vannak a képzelődésnek ily rút játékai. Az ember hangyamászást érez a talpában, lehetetlen fájdalmaktól kezd fuldokolni, s elhiteti magával, hogy ez már a halál. Pedig dehogy a halál. Nemsokára elfelejti az egészet, s tíz év múltán nevetve gondol arra az időre, amikor azt hitte, hogy végrendeletet kell csinálnia. Vannak ilyen bajok, de ezek a bajok egy hét alatt elmúlnak. Elmúlik majd ez is.

Igen, igen, mindez csak idegesség. Hogy is lehetnének kétségei? Hisz ez annyit jelentene, hogy megőrült. Csak bolond hisz a lehetetlenségekben. És ez az. Ki hinné el ép ésszel, hogy az, aki hat esztendeig áldott jó anya és mintafeleség volt, valaha méregkeverőnő lehetett! Méregkeverőnő ez a nyárspolgár asszonyka, akinek a gondolatai sohase terjedtek túl a

gyermekszobán, aki soha tudni se akart a nagyvilág lármájáról, azokról az élvezetekről, melyek a vétkezőknek örök vágyai, aki kétségbeesik a szomszédasszony baján, s aki megsiratja a regényhősnőket! De hisz, aki ezt lehetőnek tartja, azt egyenesen a Lipótmezőre kell szállítani! A dolog még képzelgésnek is otromba, s az ötletét csakis az magyarázza meg, hogy képzeletünk egy sebes, széles medrű folyó, mely minden szennyet magával sodor.

Persze, hogy csak idegesség az egész.

Már pedig az idegességnek csak egy gyógyszere van: az, ha az ember egy cseppet se foglalkozik a bajával. El kell foglalnunk magunkat valami mással, s nemsokára azt tapasztaljuk, hogy az egész baj eltűnt nyomtalanul.

Leült az íróasztalához, hozzáfogott egy fellebbezés megírásához. Mikor elkészült vele, végigolvasta, s kénytelen volt megvallani magának, hogy ennél silányabb munkát sohase végzett világéletében.

9

Egyszer, késő éjjel, miután négy vagy öt óráig nyugtalanul hánykolódott az ágyában: az éjszakai feketeségben, amint nem szégyellte ledobni magáról a takaróját, nem szégyellte leleplezni önmaga előtt azt a titkos gondolatát se, hogy lehetetlenség nincsen, semmi se lehetetlen.

Eszébe jutottak az összes madonnaarcú gonosztevők, akiket valaha látott, s azok is, akikről csak hallott vagy olvasott. Eszébe jutottak a szörnyű hitszegések, a felháborító csalások, a gyalázatos és jól eltitkolt házasságtörések, melyeknek valaha bűntársa vagy legalább tudója volt, eszébe jutottak azok az ismerősei, kiknek a szülőiről rémes bűnöket tudott, ezek a gyanútlanságban élő lények, s a vak férjeknek egész serege.

És mindezek az emberek majdnem kivétel nélkül derült, boldog arccal jártak a világban, árnyéka nélkül a gyanúnak, hogy a hozzájuk tartozókkal a gyalázat egy pókhálójában élnek, mely társadalmi helyzetüket mindörökre meghatározza, nem sejtve, hogy akit a karjukon hordanak, ocsmány árulást követett el vagy követ el mindennap az ő tisztességük ellen, nem álmodva, hogy egy sötét, lappangó vád kíséri minden lépésüket, akármerre mennek, akárhogy viselkednek. Azok pedig, akik ennek a gyalázatnak a szerzői voltak, nyugodtan kapaszkodtak ezeknek a falusi ártatlanságoknak az erős karjába, abban a tudatban, hogy a zászló fedezi az árut, s mindig annál többet adtak a tisztességre, minél messzebb volt tőlük ez az elveszett paradicsom.

Soha senki se találkozott, aki a gyalázat sleppjét, mellyel végigsöpörték az utcát, letépte volna róluk, s arcába vágta volna hályogos szemű kísérőiknek. Nem tudott esetet, hogy valaki felnyitotta volna a szemét ezeknek a boldogtalanoknak, akiknek egyedüli szerencséjük az volt, hogy nem láttak, nem tudtak, nem hallottak.

Ó igen, minden lehetséges, az ártatlan tekintet csalfasága, a madonnaarcok titokzatos, megérthetetlen árulása, a szent képek gyalázata, minden, minden...

...Aztán tovább kaparta a sebét, hogy meggyógyítsa.

Igen, minden lehetséges, csakhogy az a minden, amitől ő reszket, az, aminek a gondolatára is hideg verejték ül az arcára, ha lehetséges is, de nem igaz!

Nem igaz, nem igaz. Az esze még ép, és tisztán hallhatólag súgja a fülébe, hogy nem igaz. Szerencsére, van a birtokában valami, ami nem engedi, hogy az őrülésnek adja át magát: egy halom papiros, melynek minden sora az arkangyalok harsonájával zengi túl a szörnyű agyrém kísértő suttogását. A tények, a tények!

Kilopózott az ágyból, s mezítláb, tolvajléptekkel, vigyázva osont át az irodájába. Az ajtót nesztelenül sikerült betennie; s a kulcs is zörej nélkül fordult meg a zárban.

Aztán meggyújtotta a lámpát, s egy zárt fiókból előszedte azokat a bizonyos iratokat. Megvolt az egész csomó, kék szalaggal szépen átkötve. Nem hiányzott egyetlen papír se; gonosz koboldok nem lopták el a tények egyikét sem.

Olvasni kezdett.

Hidegen, bíráló fejjel, mindent mérlegelve, közömbösen olvasott, mint egy bíró. Ám lássuk hát még egyszer a halott védelmét.

Ó, micsoda valószínűtlenségek! Mennyi ellentmondás, minő durvaszövetű mesék, hány szégyenletes, kénytelen beismerés! Igen, a szörnyű némber ismét benne van a pácban és hiába ficánkol, sehogy se bír kievickélni belőle. Hazugság hazugságra, gyanújel, gyanújelre. Minden látszólag csekély dolog az ő személyénél fut össze s az ő bűnében leli magyarázatát. Ég, föld összeesküszik ellene és minden összecsap a nyaka körül. Minden anyagi bizonyíték őt vádolja, minden tanúvallomás ő ellene szól, minden szó, minden mondat, még az is, amit ő maga mond egy félórával előbb.

És ezzel ellentétben semmi, csak a haldokló szava. Minő haldokló és minő utolsó szavak! Világos, hogy már csupán a bosszú élteti. Talán nem is csak az a vágy, hogy átkozódjék. Hanem egy ördögi gondolat. Miért ne tudhatta volna meg valamiképpen, új foglyoktól, a börtönőrtől - a börtönnek is vannak híradói -, vagy miért ne tudhatta volna meg utóbb a rabkórházban, hogy az egykori védőügyvéd feleségül vette az egykori vádlottat. Bizony, könnyen megtudhatta, s óvakodott elárulni a megátkozott előtt, hogy tisztán tudta mit mond és kinek beszél. Nem is fedez fel semmi új részletet, körülményt vagy gyanújelet; nem tesz egyebet, csak - kiaknázva még a halált is, bizakodva abban, hogy a haldoklás rémes látványa mindig hatással van a babonás lélekre - a haldokló súlyosnak tartott szavát dobja a mérlegbe. Egyszerűen tüzet okádik, mint a sárkány, mielőtt elpusztul.

Igen, minden a halott ellen szól és mellette semmi, csak ez a pár aljas szó, mely a legjobb esetben is a leghitványabb bosszú a világon.

Minden azt vallja, hogy a halott volt a gyilkos. A tények hálózata, a tanúvallomások százai, a bizonyítékok logikája, minden emberi értelem és meggyőződés, ügyész, bíró, maga az Isten is, aki hazugságot küld a boszorkány ajkára, s nyomban megbünteti érte.

De lehet-e azt mondani, hogy nem történhetett az ítéletben tévedés, s hogy a vád olyan kétségtelenül be van bizonyítva, mint bizonyos az, hogy kétszer kettő négy?

Nem.

Rendkívül valószínűtlen, hihetetlen, de nincs kizárva, hogy Barcsiné mégis ártatlan volt.

A meggyilkolt ágyánál elvész a fonál. Nem látni, nem tudni többé semmi bizonyosat: koromfekete éjszakában vagyunk.

Ah, ha csak egy pisla fényt fedezne fel ebben a néma éjszakában! De sehol semmi.

Eleinte látni vélt valamit, de utóbb be kellett ismernie, hogy csak a szeme káprázott.

Így gondolkozott: kétségtelenül csak egy dolog bizonyos, az, hogy a végrendelet nem hamis, mint Barcsiné állította, a végrendelet minden bizonnyal valódi. S ha a rettenetes némber vádjából az első rész okvetlenül hamis, a többi magától következik.

Nem, nem következik magától. Ha kiderült is, hogy hamisításról nem lehet szó: a „többi" még most is sötétségben maradt. Képzeljük, hogy a végrendelet nem volt mélységes titok: a „többi" nagyon érdekében állhatott a várományosnak, mihelyest az ellenség megjelent a házban.

Nem, nem tudni semmit, semmit. És ezeket nevezte volt „tények"-nek!...

Úgy nézett a papírjaira, mint értéktelenné vált bankjegyeire a hajdan gazdag, akit a devalváció koldussá tett. Aztán visszalökte őket a fiókba, s hátrahanyatlott a karosszékében.

És sorra jelentek meg előtte az eddig ki nem hallgatott tanúk: a kételkedés ezer apró koboldja.

Eszébe jutott az első találkozás. Az a titokzatos némaság, az a megérthetetlen csüggedtség és megadás. De hát így szokott tenni az ártatlanság?! Nem. Az igazságtalanul vádolt fölháborodik, kapálózik a végzet ellen kézzel-lábbal, s méltó haragjában az égbe kiált. De nem nyugszik bele a végzetbe, s nem teszi össze a két kezét, mint az, aki már megérett a vezeklésre.

Miért nem kellett neki ügyvéd? Miért kellett hivatalból rendelni őt a védelmére? Úgy gondolkozott, hogy nem segít már rajta semmi ügyvéd? Csak ennyire bízott az igazságban, az ártatlanok szövetségében?!

Aztán az a különös meglepetés, mikor előadta neki a fölfedezéseit! Azt vélte volna az ember, hogy nem akarja elhinni a dolgot. Miért? Hisz, hogyha ártatlan, épp ellenkezőleg, természetesnek kellett volna találnia, hogy végre nyomra jöttek. Majd ugyanakkor az az elfelejthetetlen vad öröm, mely - emlékszik - úgy megdöbbentette!... S mintha egy rejtelmes, sötét mosolyt is látott volna azon a gyönyörű ajkon. Vajon miért mosolygott?

S utóbb az a rideg, ijesztő mondat, mely akkor is oly bántó hatással volt rá! „Ha eladom magamat, nem adom el magamat ingyen." Azok beszélnek így, akiknek az élete tiszta, mint a forrás?

Meg az a tekintet, mellyel értésére adta, hogy a vén ember szerelmét tudta, észrevette! Nem azt mondta ez a tekintet, hogy: „akire én rápillantok, az el van veszve?!" Ki tudja, talán akarta is, hogy a vén ember belebolonduljon, s az a tekintet, melyet akkor nem értett meg teljesen, ezt is bevallotta?!

Meg a többi, meg a többi.

Ó, ha akkor mélyebben nézett volna ezeknek a kacér pillantásoknak a titkaiba, ha jobban megfigyelte volna ezeket a különös hangokat, ha ügyelt volna minden mozdulatára, minden mosolyára!...

És gyötörni kezdte az emlékezetét újabb és újabb gyanús tüneteket keresve. Az Emlékezet pedig egyre küldte rá a gonosz koboldok vijjogó hadát.

De hát vak volt akkor?

Igen, vak volt; a megbűvölt, megigézett ember szemével nézte azt, akiben csak a vádlottat kellett volna látnia.

Meg volt őrülve akkor.

Vagy most van megőrülve? S mindezek semmiségek, melyeket csak felizgatott képzelete tüntet fel szörnyű dolgok gyanánt? Csak a hitvány Emlékezet hazug tükrében látja így a dolgokat, s valóban nem így voltak? Ha igazán így volt minden, miért, hogy csak most fedezi fel az összefüggést ezek között a semmiségek között, miért, hogy mindezt akkor egy cseppet se találta borzasztónak?!

Nem, nem tudni semmit, semmit.

- Semmit, semmit! - suttogta valami a fülébe, s csak aztán vette észre, hogy a szíve dobogását hallgatja. - Semmit, semmit! - ezt ketyegte a falióra is, egyhangúan, vég nélkül.

Fölkelt, s halkan, óvatosan kinyitotta az ablak tábláit. Odakünn sűrű, kövér pelyhekben hullt a hó, s lassanként elborította a kihalt, széles utcát. Aludt az egész tájék, csak egy vén éjjeliőr oldalgott a szomszéd házak mentén.

Felnyitotta az egyik ablakszárnyat, s kihajolt a szabadba. A rosszul égő lámpától megfájdult a feje, s jólesett neki, hogy a hideg bársonypelyhek lehűtötték egy kissé az arcát.

Egy félóráig is elnézte a hó szállongását. Úgy tetszett neki, mintha ez a sok, sok hó csupa sírdombra szállana le, s eltakarná a múltat egészen, egészen.

Egyszerre összerázkódott, s valami démon szavát hallotta, mely így suttogott hozzá:

- S ha én megadnám neked a bizonyosságot?! Ha elárulnám neked a titkot, melyet már senki se tud, hogy: igen, az, akit oly forrón szerettél, mérget kevert, s mint a halál angyala állott egy szánalomra méltó vén ember ágya mellett, de megmutatnám egyben a múltat teljesen, s látnád, hogy a mandragórának ezt a virágát, melyet az akasztófa tövéből szakítottál le, előtted emberkéz nem érintette, s még csak lehelet se fért hozzá: mondd, ó, Brutus, mit tennél akkor?!... Azt mondanád, ó, Brutus, ezeknek a szállongó pelyheknek: „Hullj sűrűbben, hullj sokáig, és borítsd be a múltakat áthatatlan, vastag szemfedővel! Ne kutassa, ne bolygassa többé senki, mi történt, hogy történt. A holtak jól el vannak temetve, a múlt jól el van földelve, békesség a holtaknak és bocsánat az élőknek!” Aztán könyörögnél az egek urához, hogy küldjön rád felejtést, s talán felejtenél is. A gyilkossággal, ó, Brutus, a legnagyobb szörnyűséggel a világon, meg tudnál te békélni. Más az, ó, Brutus, aminek a gondolatára is hideg verejték ül ki az arcodra! Megmondjam: micsoda? Az a tudat, ó, Brutus, hogy aki nem retten vissza a gyilkosságtól, nem riad meg a bocsánatos bűnöktől sem. Az a meggyőződés, ó, Brutus, hogy ily tökéletes képmutatónak, aki el tudta ásni a legnagyobb vétket, könnyű volt ellepleznie az apró bűneit. Az a kétség, ó Brutus, hogy a halálnak ez a fehér angyala nem volt-e szerelmi találkozók piros arcú tündére is?!... A mérget még csak megbocsátanád, szegény ember, de a csókok gondolatára minden vércsepped a karodba tódul! És minő képek látogatnak lázas álmaidban! A vén ember tisztátalan érintése... hideg vétkezés aljas számításból... lopott, féktelen szerelmek... rejtett szobák bűnei... Meg akarsz fulladni, szegény ember?! Nyisd ki hát a másik ablakot is.

Kinyitotta mind a két ablakát, s fel s alá kezdett járni a szobában. A démon kísérte.

- Az ilyen múltat - suttogott a rossz lélek - nem lehet elföldelni. Az ilyen múlt megmarad a sírig, s ha az alvó ajka nem beszéli ki, megtalálod a jelenben. Bizonyságot akarsz? Keress, kutass, légy százszemű, mint Árgus; amíg ő él, a Múlt itt van, tőled egy lépésnyire.

10

- Ella - szólt Irén másnap délután a szobalányhoz -, ne menjen sehová, míg haza nem jövök. Nézzen be gyakran a gyermekszobába; ne legyenek egészen az új dadára bízva.

A szobalány kiment, s Irén a kesztyűjét gombolta fel. Aztán menni készült, de visszafordult. Eszébe jutott, hogy levelet írt a sógornőjének; egyúttal azt is bedobja a levélszekrénybe. S keresgélni kezdett az íróasztalán.

- Irén!

- Nini, te itthon vagy?

S meglepetten fordult meg. - Hogy megrezzentél!

- Megrezzentem! Milyen különös szavaid vannak! Csak meglepett, hogy itthon vagy. Azt mondtad, elmész.

- Már visszajöttem. Egyedül mész ki?

- Azt mondtad délben, hogy nem kísérhetsz el. Irénkét pedig még nem vihetem ki.

- Úgy értettem, hogy Ellát nem viszed magaddal?

- Igazán nem értelek. Miért vinném magammal?

- Ahogy gondolod. Mikor jössz vissza?

- Egy félóra múlva itt leszek, csak Wolfhoz megyek, Irénkének ruhát rendelni. De... mintha ellenedre volna, hogy elmegyek hazulról. Ne várjalak meg, míg elkísérhetsz? Nincs valami mondanivalód?

- Semmi. Később se kísérhetlek el. Nagyon sok a dolgom.

- Engem semmi se sürget. Inkább csak azért indultam el, hogy járjak egyet. Ne menjünk együtt holnap?

- Nem, csak menj ma. Lehet, hogy holnap sem érek rá.

- Nagyon sokat dolgozol. Az éjjel is fent voltál.

- Nem tart sokáig. Egy-két nap, aztán vége.

- Valamit akartál mondani?

- Én? Semmit.

- Mikor az imént megszólítottál.

- Csak meglepett, hogy elmész.

- Mi lelt téged, Károly?

- Engem? Semmi. Ugyan mi lelhetne?

- Nagyon sápadt vagy.

- Meglehet, hogy van egy kis gyomorbajom.

- Ne szóljak fel az öreg Vidához? Jó volna, hogyha megvizsgáltatnád magad.

- Nem olyan jelentékeny a dolog. Ha véletlenül rosszabbul lennék, talán majd elhívatom Palayt.

S oldalvást leste, milyen hatást tesz ez a rég nem említett név? Nem tett az semmiféle különös hatást.

- Palayt? Miért Palayt? - kérdezte Irén. - Mikor sohase járt a házunkhoz?!

- Nem szeretem az öreget. A gyerekekkel nagyon jól bánik, de nekem semmi kedvem a szirupjaihoz.

- Akkor sem értem - szólt Irén, kissé elgondolkozva -, miért fordulnál éppen Palayhoz? Nem valami kellemes emlékek kötnek bennünket hozzá. Különben, ahogy gondolod.

Minden megzavarodás nélkül, egykedvűen mondta ezt a pár szót, s nem fordította félre a szemét.

- Nem ragaszkodom az ötlethez - szólt Károly. - De ha kimész, ne hagyd későre, mert estefelé én is el akarok menni hazulról. Szeretném, ha akkorra hazajönnél.

- Itthon leszek, de mondd, Károly... Igazán nem bánt semmi, amit elhallgatsz előlem?

- Semmi. Mi bántana?

Aztán elváltak. Károly úgy tett, mintha a dolgozószobája felé menne, de a küszöbnél visszafordult. Majd óvatosan, halkan kinyitotta az üvegajtót, s utána nézett a feleségének.

Irén elgondolkozva s fejét lecsüggesztve haladt végig a széles, zárt folyosón; ernyőjével végigkopogtatta a mozaikszemeket. Aztán befordult a lépcsőházba, s eltűnt férjének a szeme elől.

Mire leért, Károly is odalenn volt. A cselédlépcsőn szökött le, mint egy zsebtolvaj. Lenn megvárta, míg Irén kilépett a kapun, aztán követte.

Olyan nehezen járt, mint aki nagy, nehéz betegségből lábadozik. De azért nem fogadott kocsit a kémjáratra: a szemérmét még nem vesztette el egészen.

Különben számított rá, hogy Irén se fog kocsiba ülni. Mert ha kocsit venne, mikor csak egy kőhajításnyira készül: akkor már eleget tudott meg mára. Akkor kétségtelen, hogy titkos útjai vannak, mindegy, akárhová.

Nem, nem vett kocsit. Abban az irányban haladt, amelyet említett, s csakugyan Wolfhoz tért be. Károly föllélegzett. Úgy érezte magát, mint a játékos, akinek mindene kockán van, s akinek egy szerencsés tétel már biztosította a holnapra valót, az életet még egy napig.

De azért várt türelmesen, s úgy látszott, nem hiába.

Irén vagy tíz percig maradt az üzletben, aztán folytatta útját, de nem hazafelé, hanem az ellenkező irányban. Károlynak nagyot dobbant a szíve, s tovább leselkedett a falak mellett, elfúlva, fáradtan, mintha az Ultima Thuléhoz közelednék, a világ másik végéről.

Meg volt írva, hogy nem tudhat meg semmit. Irén hirtelen visszafordult, s Károlynak alig maradt annyi ideje, hogy egy kapu alá rejtőzzék. Amint leshelyéről kitekintett, látta, hogy Irén gyors léptekkel megy visszafelé, a másik oldalon.

- Észrevette, hogy követik! - átkozódott Károly.

Mintha összefacsarták volna a szívét. Íme, a bizonyosság, a rettegve várt bizonyosság ismét kisiklott a keze közül.

De nem, Irén bekanyarodott az egyik szűk utcába, s egyszerre eltűnt, nyilván az első kapun. Mi volt ez? Eltévesztette volt előbb az utcát, vagy csak meggyőződést akart szerezni, hogy a közelben semmi ismerős?

Csak egy percig maradt odabenn. Alighogy Károly újabb őrhelyet talált, karcsú alakja már ismét kibukkant a kapu alól.

Hogy ez nem lehetett találkozó, látnivaló volt. Annyi idő se telt el, hogy azt mondhatta volna a másiknak: „Figyelnek ránk; egy darabig nem jövök."

S van-e olyan találkozó, ahol a búcsúzás nem kerül percekbe?

Hanem azért megjegyezte a házat, s mikor a kémszereppel fel kellett hagynia - Irén most már egyenesen hazasietett - visszatért tudakozódni.

Megtudott mindent, amit akart. A házban csak négy apró lakás volt meg egy nagy szabóüzlet az emeleten, ahol egész nap ki és bejártak az emberek. Az apró lakások közül három nem lehetett gyanús. Szegény emberek laktak bennök, akik negyed-ötöd magukkal voltak egy szobában. Csak a negyedik lakó keltette fel a kémkedő figyelmét. Ez a negyedik lakó egy fehérnemű-varrónő volt, akinek mintha már hallotta volna a nevét.

Irén csak itt járhatott.

Eszébe jutott a regényekből, hogy a titkolt bűnök szeretik az efféle szomszédságot. Az asszonyok gyanútlanul járhatnak el olyan házba, ahol egy keresett szabó lakik, kivált ha fehérnemű-varrónő is lakik mellette, aki meglehet, titokban egyéb mesterséget is űz.

Felment valami megrendelés ürügye alatt, de akár rögtön vissza is fordulhatott volna. A gyanúsított lakás csak egy konyhából, meg egy szobából állott, s a szoba is tele volt gyermekekkel. Az ilyen helyen nem szokás légyottozni.

Nem lélegzett föl, s nem örvendett a fölfedezésnek. Voltak percei, amikor már nem volt egyéb óhajtása, csak az, hogy valahára vége lenne ennek a gyötrő bizonytalanságnak, akárhogyan is, ha összedől is a világ.

Érezte, hogy amit tesz, épp oly hiábavaló, mint amilyen megalázó mindkettőjükre nézve. S nem tudta belátni, hogy ha ez a kínzó bizonytalanság még sokáig tart, mi fog következni?

Mikor hazaért, Irén szinte mentegetőzve fogadta.

- Nem tudtál bevárni, ugye? Pedig siettem. De egy pillanatra felszóltam a fehérruha-varrónőmhöz, s képzeld, alig tudtam megtalálni a lakását.

Meg volt írva, hogy nem fog megtudni semmit.

- Valóságos vígjátéki alakká lettem! - szólt önmagához keserűen, s azzal áltatta magát, hogy még nyugodt is tud lenni. - Igen, valóságos vígjátéki alakká!

Eszébe jutott a nagyon mulatságos Arnolphe, aki mindig gyanakszik, és sohase tud meg semmit. Arnolphe, aki kémlelődik, fürkész, kutat, őrködik, lesbe áll, kiront, perel, felsül, újra nyomoz, és sohase veszi észre, hogy a háta mögött csalják meg: s kedve lett volna sírni.

11

Két hónap múlt el. Ez alatt a két hónap alatt Károly olyan munkát végzett, aminőre detektív nem képes.

Megszerzett minden képzelhető adatot, ami a felesége múltjára vonatkozott. Valóságos naplói voltak arról az évről, melyet Irén vidéken töltött, utánajárt, kiknél tett látogatásokat a tanítónői állás érdekében s meddig maradt azoknál akiket fölkeresett, tudta mikor, hányszor, kinek a jelenlétében találkozott a fiatal orvossal, még a kolostorbeli iskolatársak bizalmas közléseihez is hozzá tudott férni.

Levetkőzött minden szemérmet. Összeadta magát tudakozó intézetekkel, detektíveket fogadott a szolgálatába, kihallgatott cselédeket, és bizalmaskodott házmesterekkel. Nem tudott meg semmit.

Ami kétségtelen volt, abban nem talált olyat, amit ép ésszel hibáztatni lehetett volna. De egy-egy betett ajtó mögött el-elveszett előtte a bizonyosság, s az ilyen fölfedezések után, gyanúja tüzet fogva pusztított tovább.

- S ő ne sejtené ezt a nyomorúságot?! - tépelődött magában. - Lehetetlen! Hisz félig meg vagyok őrülve, s magam sem ismerek többé magamra! Ne vette volna észre, hogy árnyéka vagyok annak, aki voltam, hogy egy vámpír tehetetlen áldozata vagyok, hogy ez a vámpír kiszívja a véremet, lebilincseli a karomat, megbontja az agyvelőmet, megmérgezi a leheletemet, ha a gyermekeimhez közeledem?!... Ne vette volna észre, hogy mindez azóta, mióta azt az átkozott haldoklót meglátogattam, ne találta volna ki, hogy ki volt ez a rettentő haldokló?!... Ne tudná, hogy folyton kémlelem, hogy szememmel kísérem minden lépését, ne sejtené, hogy meglesem minden mozdulatát, s latra vetem minden szavát?!... De hát mért nem szól akkor?! Miért nem védi meg magát?!... Azt gondolja, hogy: ne fújd, ami nem éget, s remegve húzódik meg fészkén, mint a tyúk, ha róka jár a szárnyasól körül?...

És azután is csökönyösen ismételgette magában:

- Ha ártatlan volna, nem félne kérdezősködni, nem félne hozzáérni a sebemhez...

Nem félt hozzáérni. Egy este, mikor Károly ügyiratcsomója mellől kimerülten hanyatlott hátra a karosszékébe, szép csendesen fölkelt a munkaasztalka mellől, amelynél dolgozott, s odakönyökölt az ura elé.

- Zavarlak, Károly?

- Nem. Már készen vagyok.

- Megharagudnál, ha valamit kérdeznék tőled?

- Mire ezek a gyerekes bevezetések? - szólt Károly ingerülten. - Ne játszd a rabszolgát, hanem mondd, amit mondani akarsz.

- Csak azt akartam kérdezni...

- De hát mit? Ne várd, hogy harapófogóval húzzam ki a szádból a szót.

- Ostobának fogod találni a kíváncsiságomat. De azelőtt nem titkoltál előttem semmit, és ez a hosszú makacs hallgatás... Hisz én is asszony vagyok!

- Megtudhatom végre?...

- Mondd, édesem, de igazán ne haragudjál meg... hogy hívták azt a haldoklót, aki nemrég magához hívatott?

Megdöbbent és habozás nélkül hazudott:

- Ruff Péternének. Miért?

Irén a legtermészetesebb hangon felelt:

- Azt kezdtem képzelni, hogy Barcsiné volt.

- Miért lett volna éppen Barcsiné?

- Hogy olyan feltűnően hallgattál erről a látogatásról, az a gondolatom támadt, hogy talán engem is érdekel a dolog, s csak gyöngédségből nem szólsz. S így természetesen csak Barcsinéra gondolhattam.

Károly nem volt olyan nyugodt, mint Irén, s hirtelenében nem tudott egyebet mondani, mint ezt a pár szót:

- Nem. Nem Barcsiné volt.

Aztán nem beszéltek többet erről a tárgyról.

- Vajon mit gondol magában? - tűnődött Károly, mialatt Irénke nyugodtan hozakodott elő a maga apró házi dolgaival. - Csakugyan beérte a válaszommal? Vagy ez is színlelés?

S akkor is egyre emésztődött, mikor egyedül maradt.

- Tehát, íme, őt is nyugtalanítja ez a rettentő név!... Miért nyugtalanítja? Ha ártatlan, mért nem felejtkezett el róla tökéletesen? Ó, ha ártatlan volna, nem járna a fejében szüntelen ez a név, ez az átkozott név!...

Majd eszébe jutott, milyen ellentmondásba keveredett önmagával.

- Igazán elvesztem az eszemet!... Hisz szegény nem szólhat egy szót, nem léphet se jobbra, se balra, nem mosolyoghat, nem szomorkodhatik, nem hallgathat és nem lehet beszédes, hogy mindezt rosszra ne magyarázzam, hogy mindebből ne a bűnösségét olvassam ki, hogy azt ne higgyem: mindez csak altatás, hazugság! Ó, ez az átok... Meg fogok őrülni, bizonyosan meg fogok őrülni.

12

Koronként voltak nyugodtabb órái is. Ilyenkor, mintha szükségét érezte volna, hogy jóvátegye, amit gondolatban vétett, majd megfullasztotta Irént a csókjaival.

Irén nem tudta mire magyarázni ezeket a rohamokat. De egyre jobban félt valami határozatlan, valami titokzatos veszedelemtől, s rémülten tűrt és hallgatott.

Ennek az érzéki láznak a váltsága volt a leggyötrelmesebb.

- És ha ezeket a karokat más is csókolta, ha ezeket a karokat egy vén ember ajka is érintette!... - gyötrődött, mialatt mosolyogni próbált.

Majd nem akart többé tudni semmit, s csak egy vágya volt: a rémálmot elfelejteni.

13

Egyszer késő éjjel, Irén arra riadt fel, hogy a sötétségben megragadják a kezét, kirángatják az ágyból, s kivonszolják a másik, a világos szobába.

- Gyere, gyere!

- Károly! Meg vagy őrülve?!...

Amaz hirtelen elbocsátotta a karját, s a terhes asszonynak meg kellett fogóznia, hogy el ne essék.

- Károly! Károly! Az Istenért!

A férfi felragadott egy levelet az asztalról, s elébe tartotta. A bal keze görcsösen fogta a virágos papírlapot, s remegő jobbja ütéseket mért a megfakult írásra. Az arca ólomszínű volt, s egy ismeretlen ember hangján üvöltött:

- Mondd: a szeretője voltál ennek az embernek?! A szeretője voltál?!

- Károly, én félek tőled! Károly, én nem láttalak így soha! Az Istenért, térj magadhoz!

- Te írtad ezt a levelet?! Te írtad, igen, vagy nem?!

Végre megismerte a papírlapot. A kolostorból írta egyik barátnőjének.

- Persze, hogy én írtam. De nem értelek...

- A szeretője voltál?! Mondd: a szeretője voltál?!

Nagynehezen megértette.

- De az Istenért, olvasd tovább, s látni fogod, hogy tréfa az egész! Olvasd tovább, olvasd tovább... Ó, be megrémültem!

A szeme káprázott, a keze reszketett, de hisz épp ezt várta: a mentséget, a mentséget!

Kibetűzte az írást, s a pirosság lassanként visszatért arcába. Istenem, hát ennyire őrült volt!

Letérdepelt feleségének a lába elé.

Bocsáss meg! Elment az eszem, meg vagyok őrülve, a gonosz szállott meg, nem tudom: mi lelt! Ó, ha tudnád, hogy mennyit szenvedek!

És elsírta a felesége előtt minden nyomorúságát. Elmondta, minő átok ül rajta, elbeszélte a kétségeit, gyötrődéseit, elmondta, hogy ez a féreg folyvást rágódik a szívén, s érzi hogy nincsen menekvése, hogy bele fog őrülni ebbe a vergődésbe.

Valami csodában reménykedett. Abban, hogy a felesége egy szavával meg fogja törni a varázslatot. Vagy legalább el fogja altatni, el fogja hitetni vele, hogy mindez csak rémkép volt.

Irén csak nézte, halotthalványan.

Mi volt az előbbi rémülete ehhez képest!

Ez az ember, aki előtte maga volt a férfiasság! Mily ébredés!

S mint aki a lángok közt elhamvadni látja mindenét gépiesen ismételgetett egypár szót, ezt a pár szót:

- Ó, én szegény asszony! Ó, én szerencsétlen asszony! Majd hozzátette:

- Szegény gyermekeim! Szegény kis gyermekeim!

Amaz pedig könyörgött a csodáért.

- Mondd, hogy mindez csak rémkép volt, mondd... ó, mondj hát valamit!

- Mit mondjak? Esküdözzem? De hisz, szegény ember, nem fogsz te hinni se az esküimnek, se a könnyeimnek!

- Esküdjél meg gyermekeink életére!

- Esküszöm gyermekeink életére!

- Úgy lásd őket boldogan, amint hogy ártatlan vagy?

- Úgy lássam őket boldogan, amint hogy ártatlan vagyok!

Megcsókolták egymást. Aztán bementek a másik szobába, s megcsókolták a gyermekeiket is.

- Félek magamban. Maradj itt.

- Itt maradok. Hiszek neked. Imádlak.

És hitt, amíg ott maradt.

De reggel, amikor betette maga után az ajtót, s ismét egyedül volt, azon kezdte, hogy leroskadt a székébe.

- Megcsalt! - hörögte. - Hazudott, most is hazudott! Hisz én is hazudtam volna - irgalomból!

Aztán eszébe jutott az eskü, és összeszorította az öklét.

- Megesküdött a gyermekeink életére! A gyermekeink életére!... Fel s alá járt a szobában, aztán vagy kétszer végigsimított a homlokán.

- Addig, míg nem vagyok egészen őrült - hebegte -, addig míg nem vagyok egészen őrült... Mert akkor talán megölném őt is, és mi lenne szegény kis gyermekeinkből?!...

Elővette revolverét s a szívének irányozta.

*

Szombathy Károlynak az esete azok közé az öngyilkosságok közé tartozott, melyeket az újságok sehogy se tudnak megmagyarázni. A vagyoni viszonyai rendben voltak, boldog családi életet élt, ép, egészséges ember volt. Vajon mi bírhatta rá az öngyilkosságra? A Werner-pörre nem gondolt senki. Az a kérdés, hogy Wernert ki gyilkolta meg, már rég el volt temetve.

(1892)

KIRÁLYIDILLEK

SASVADÁSZAT

Második Arzén, levantei király, magához hívatta miniszterelnökét, a derék Milicset, és szomorúan így szólt:

- A pénz kevés. Nagyon kevés!

Milics egyetértett a felséges úrral:

- Bizony kevés. Nagy-gyon kevés!

Ezt albán nyelven, de igen sok *gy*-vel, a feneketlen bánat hangján mondta. Nyomatékul sóhajtott is hozzá; s az ismert bariton, mely húsz éven át annyi parlamenti viharral dacolt, szomorúan csengett, mint egy Ave Maria.

A Balkán oroszlánja nadrágzsebébe mélyesztette a kezét, mintha még most se akarná elhinni a vigasztalan valót; mintha azt remélné, hogy mégiscsak talál ott valamit. Aztán lehorgasztva világtörténelmi orrát, elkezdett le s fel járni a szobában. Milics úgy állott a háttérben, mint a Sötét Gond.

- Az élet kissé sajátszerű - bölcselkedett a király. - Az embernek hol nincsen pénze, hol ismét nincsen.

Milics is ezen a nézeten volt.

- Azt mondhatnám, felség, hogy az élet rendkívül sajátszerű.

A fejedelem egy pillanatra megállott, hogy meghallgassa első tanácsosát. De a Milics bölcs mondása nyilván nem elégítette ki, mert ahogy elhangzott, folytatta a sétáját.

A dolgozószobában egypár pillanatig csak a vadászcsizmák kopogása hallatszott. Milics mozdulatlanul állott és fülelt.

Végre a Balkán oroszlánja ezt a kijelentést tette:

- Pénzt kellene fölvenni valahol.

Milics fölemelte szemét a mennyezetre, mintha meg akarná kérdezni a magasban lakozótól:

- Láttál, Uram, ilyen ártatlanságot?! Ez a kellemetlen kamasz még most is kölcsönökről álmodik! Elmúlt negyvenéves, s még most is hisz az uzsorásokról szóló tündérmesében! Annyi viszontagság után teli van ábránddal.

Milics határozottan irigyelte ezt a gyermekiességet. Hiába, a származás mégiscsak valami. Íme, ez a kóbor princ, akit trónkereső korában az angol bookmakerek megvertek, s aki most itt egy sereg kecskepásztorral királynak címezteti magát, annyi balszerencse s oly sok megaláztatás után, mind e mai napig megőrzött valamit őseinek, az olasz condottiereknek derűs világnézetéből. Hisz és remél!

- Nem felelsz, Milics?

- Sire! A rideg való az, hogy a *hitel* szót ki kell törölnünk a szótárunkból. Egy kopek nem sok, de egy kopeket se tudunk kölcsön kapni.

Arzén király az ablaknál állott, s búsan nézett ki a sivatagba. Tekintete elrévedezett a végtelen homokbuckákon. Sehol semmi; még csak egy kecske se ődöngött a kopár sziklák körül.

- A Montenegrói Kézművesek Szövetkezete - folytatta alázatos jelentését Milics - felmondta összes kölcsöneit, s Volkin, aki az utolsó reménységem volt, azt felelte, hogy: tárgyaljunk a Rothschild-csoporttal.

- A disznó! - dörmögte a király.

- Disznó?! Hol van? - kiáltott fel Milics.

S apró szemében felcsillant a váratlan öröm. Fegyverre akarta szólítani az őrséget, hogy a disznót, élve vagy halva, kerítsék kézre, de aztán kiderült, hogy az egész félreértés, s a disznó délibáb volt.

- Vásárolnunk kellene valamit - vélte a király. - Cséplőgépet, zongorát, koporsót vagy: léghajót, biciklit, biliárdot. Volkin mindenre hitelez.

- Istenem, Sire, a kereskedők olyan kitanultak!

- Látod, Milics, ez a te külső politikád gyümölcse. Ha ki tudjuk eszközölni, hogy Európa elismerje királyságomat, most van pénz, hitel, bizalom, minden.

- Ó, uram, nincs az a diplomata, aki többet házaljon, mint én a Felséged érdekében. Elmondhatom, hogy kevés embert löktek ki annyiszor, mint engem!

- S a nép... a nép szegény, ugye?... - tűnődött a király. - Nem bír el újabb terheket? Hisz a régit se hajlandó fizetni!

- A nép oly szegény... oly szegény!... - Milics elővette a zsebkendőjét, s könnyeit törülgette. - Levante egész területén nem nő fű, s a kecskeanyák elhatározták, hogy nem szülnek többé kis kecskéket!...

- Gondoskodnom kell népemről, bármi áron - pattant fel Arzén király. - Értsd meg: bármi áron. Ha e sokat szenvedett szegény szív megtörik is, az mindegy. Népem java az első.

Milics eleinte nem értette.

- Mit szólsz hozzá Milics? Feláldozom magam népemért és megházasodom.

Milics megdöbbent. Eszébe jutott Arzén királynak mind a három elvált felesége. A georgiai hercegnő, aki harangzúgás közt vonult be s parasztszekéren, álöltözetben menekült el; a bojár özvegye, akit, mert nem akart elválni, zsandárokkal kísértettek haza; s a milliomos görög lány, akinek a fehérneműit még most se váltották ki a zálogházból. Hisz ha a házassághoz nem kellene egyéb, csak egy metropolita, aki megkösse és felbontsa!... De hol van az a rettenthetetlen amazon, aki hajlandó volna férjhez menni ehhez a Kékszakállhoz?!

- No, mit szólsz hozzá?

Milics nem volt olyan szamár ember, hogy azt mondja, amit gondol.

- Valóban, Sire, ez királyi szó volt!

- Csakugyan?... Azt hiszed?...

Milics helyeslése nem tetszett a királynak. Ellentmondást várt, aggodalmakat. Hogy így, meg amúgy. Hogy az európai udvarok igen szűkkeblűek, s hogy a siker nagyon kétséges. Ezek az ellenvetések megkönnyítették volna az értekezést. Nem mutatkozván más megoldás, a király előállott volna az ultima ratioval.

Ez a szemtelen felelet megzavarta. Magának kellett megkeresnie a kifogásokat.

- Csakhogy ehhez idő kell. Ez a Volkin nagyon körmönfont gazember, s a leánya mindössze tizenkét esztendős.

- Menyasszonyt találunk - vélte Milics.

- Nem, nem, ez rossz ötlet volt. Valami mást kell kieszelnünk.

Aztán megint sétálgatni kezdett, s egy darabig nem szólt. Ez a némaság fenyegető volt, s Milics kezdte rosszul érezni magát. Úgy pislogott, mint egy tapasztalt öreg nyúl, aki a vadászt látja.

A vadász nem vesztegette az időt; egy mozdulat, és célzott.

Megállt a terem közepén, s mintha egyszerre világosság támadt volna a fejében, hirtelen megszólalt:

- Tudod mit, Milics, *te* fogsz kölcsön adni nekem!

- Én?!

A Milics vén arcán akkora meglepetés s oly őszinte kétségbeesés tükröződött, amely mindenkit becsapott volna. De Arzén király maga is művész volt.

- Te hát! Ne vágj olyan ijedt arcot. Tudom, hogy van pénzed, hogy igen sok pénzed van. Ami pénz körülöttem elhullott, te azt mind felszedted és élére raktad. Jól van. Amíg volt, nem bántam, ha raboltál. De most más időket élünk. Rajtad a sor, állj elő a pénzeddel.

Milics fölemelte szemét az égre. Az eget nem láthatta ugyan, csak a mennyezet kövér amorettjeit, de ez nem hozta zavarba. A vértanúk nézhettek így, mikor mondhatatlan bűnökkel vádolták őket.

- Sire, verjen meg engem az isten, ha vagyont tettem félre!

Azután sírni kezdett.

- Isten látja a lelkem, hogy nincs egyebem kilenc rongyos maravédinél meg egy ócska esernyőnél. Azt is kikölcsönöztem valakinek. A tehenem beteg, s a kecskéim mind egy szálig elhullottak. Semmim sincs, csak a becsületem. Istenkém, istenkém, hogy is tehettem volna félre, ami a felségedé?! Nem nyúlok én soha semmihez, még ha aranyból volna is! Istenkém, istenkém!

Mialatt Milics esküdözött, a király hátat fordított neki. Talán azt várta, hogy Milics lassankint mégis csak előpakolja, amit elrabolt. De amit Milics eltett, az jól el volt téve. Kifordítgatta ugyan a zsebeit, de csak azért, hogy bizonyságot tegyen a szegénységéről.

Majd a szentek tanúbizonyságához folyamodott, s különösen Szent Prokopra hivatkozott, mint aki szívesen tanúskodnék a becsülete mellett, ha jelen volna. De Szent Prokop, véletlenül, nem volt a közelben, s miután hasztalan hivatkozott rá, Milics befejezte a védekezését.

Ezután már csak sóhajtozott, nyögött, s levantei szokás szerint, sűrűn verte a mellét.

A király megfordult, s rászegezte a szemét Milicsre.

- Tehát nincsen pénzed?

Milics sóhajtott.

- Értsd meg: nekem minden pénz jó. Ha nincsen rubeled, jó a görög pénz is. Ha görög nincs, legyen román, török, csuvas vagy cseremisz pénz. Csak pénz legyen. Sok a hamis ezüst? Azt se bánom, ha fele hamis pénz lesz is: azért beírjuk a váltóba. Minden pénz jó. Amit tolvaj öregasszonyok lenyeltek, s az igazságszolgáltatás ismét napfényre hozott... az is jó pénz.

- Semmilyen sincsen - nyögte Milics.

Arzén király összeráncolta szemöldökeit, s szigorúan szólt:

- Ez nem helyes. Nagyon nem helyes.

S annyi méltósággal nézett miniszterére, hogy ez aggódni kezdett. Milics tudója volt Arzén király minden viselt dolgának, de a fejedelem alkalom adtán olyan előkelőséget tudott kifejteni, amely még Milicsre is hatással volt.

- Sire, rendelkezzék az életemmel...

De a király nem hagyta beszélni.

- Látod, Milics, milyen gazember vagy te! Jót tettem veled, úrrá tettem az egész családodat, szabad lopást engedtem neked és egész háznépednek, s most, mikor megszedted magadat, mikor könyökig vájkálsz az aranyban, nem akarsz kölcsönözni egypár ezer rubelt, nekem, a gazdádnak, a jótevődnek! Kedves bátyád tizenöt esztendeig a haramia mesterséget folytatta; megtettem főpostamesterré. Remélem, megengeded, hogy ez nyugalmasabb állás és jövedelmezőbb is. A fiad, első házasságodból született, legkedvesebb fiad, kétségen kívül igen sima úriember; de ez a jeles úriember egyszer annyira elszórakozott, hogy tévedésből magával vitte a kedvesének összes ékszereit s elvitorlázott Amerikába. Mikor hazajött, azt mondtam neki: borítsunk fátyolt a múltakra, s megtettem őt közoktatásügyi miniszteremmé. És te, Milics! Mondd, volt-e, van-e panama, ahonnan te ki nem vetted a részedet, a legjobb részt, az oroszlánrészt? Van-e a Közép-tenger környékén bank, amelyet meg nem revolvereztél? Van-e özvegy és árva, akit ügyvéd korodban ki nem fosztottál? Arról, hogy bigámiát követtél el, hogy kétszer kötöttél törvényes házasságot, s hogy épeszű feleségedet a bolondok házába csukattad: az ilyen apró-cseprő dolgokról nem is beszélek. De beszéljünk a fődologról. Te kecsketolvajlásban őszültél meg, Milics, s ha országomban nincsen többé egy gödölye sem, ez azért van, mert te mind elloptad őket! Elloptál mindent, ami csak ellopható, loptál pénzt, szarvasmarhát, ékszert, dugóhúzót, ami a kezed ügyébe akadt; megloptál engem, megloptál mást, s mivel magad se tudod már, mit harácsoltál össze, tévedésből megloptad tenmagadat is. Nem bántottalak; nem csukattalak be, nem húzattalak nyársra; ellenkezőleg, megtettelek miniszterelnökömmé. Engedtem, hogy tovább lopj; míg végre elloptad az egész országot. És te nem akarsz nekem kölcsön adni?

- Sire! Semmim a világon! Nagyon rossz esztendők jártak. Aztán meg ki kellett egyezkednem az ellenségeimmel. Megloptak. A tőzsdén rengeteget vesztettem; ami megmaradt, ellopták tőlem. Sire! Öné életem, vérem, mindenem! Kívánjon tőlem bármit, csukasson be, végeztessen ki! De pénzem, az nincsen!

Milics nem tette bolonddá urát. A levantei koronátlan király tudta, hogy tanácsadója hazudik, de Milicsnek szerencséjére volt egy szava, mely Arzént gondolkodóba ejtette. Ez a szó: „mindenem”.

- Hát tudod mit, Milics?! Jól van, ne szaporítsuk a szót, hanem eredj haza és beszélj Linával. Lina okos asszony; az majd kieszeli, hogyan lehetne pénzt keríteni. Mert a pénz kell, nagyon kell, föltétlenül kell. Tudod, mi az, hogy: *kell?* Ha egy hónap alatt nem tudtok pénzt keríteni, elcsaplak, becsukatlak, és elkoboztatom a jószágaidat.

Lina, akit Levante területén mindenki csak úgy hívott, hogy: „Az öt világrész Linája”, Milics felesége volt. Régebben, egy ideig nagy szerepet játszott az udvarnál, s abban az időben, mikor a georgiai hercegnő Arzént faképnél hagyta, ő volt a fejedelem vigasztalója. Ez idő tájt Lina a palotában lakott, s erős kézzel vezette Levante belügyeit.

Később, mikor Levante pénzügyei elkerülhetetlenné tették, hogy Arzén király feleségül vegye a bojár asszonyt, Milicséknek ki kellett költözködniük a palotából, de azért Lina továbbra is megtartotta kivételes rangját. És ezt már nem a szépségének köszönhette, hanem egyes-egyedül az okosságának. Lina határozottan államférfiúi tehetség volt; Arzén és az ura úgy féltek tőle, mint a tűztől. Elnyomatásukért úgy állottak bosszút, hogy Linát, a háta mögött, maguk is a csúfnevén emlegették, s Milics, ha a főpostamester meglátogatta, rendesen azzal fogadta a bátyját:

- Pszt! Légy csendesen. Az öt világrész Linája haragszik!

De csak suttogva mondta, s nagyokat hunyorgatott hozzá.

Arzén igen jól tudta, hogy voltaképpen Lina a miniszterelnöke, de azt hitte, Milicsre könnyebben ráijeszthet. Csalódott; ha pénzről volt szó, Milics úgy védekezett, mint egy patkány az éléskamrában.

- Menj haza és beszélj Linával; Lina majd csak kitalál valamit. De találjon ám, mert amit mondtam, megmondtam. Ha nem lesz pénz, elcsaplak.

Milics örült, hogy ilyen simán szabadul. Időt nyert, tehát még semmi se veszett el. S maga is bízott a felesége eszében. Tudott az pénzt fakasztani a sziklából is; hisz még őt is ki tudta zsebelni!

- Tanácskozni fogok vele, Sire, s holnap megteszem alázatos jelentésemet.

Élt az alkalommal, és sietett visszavonulni.

Mikor az ajtóhoz ért, Arzén utána szólt:

- Te Milics, nincs egy szivarod?

- Felség, végtelen bánatomra, már harmadnapja elszíttam az utolsót. A bagónál tartok, becsület istenemre!

- Úgy hát elbocsátalak. De várj. Még egy jó tanácsot. Ne igyekezzél kereket oldani, mert az első gyanús jelre fegyverre szólítom az őrséget, és zsandárok között hurcoltatlak vissza! Megértettél?

Milics, ahogy kiért a szabadba, megkönnyebbülten lélegzett fel, mint Oroszlánszívű Rikárd, midőn osztrák fogságából megszökheték, s vígan ugrándozott tova. Útja homokbuckák közt vezette végig; a messzeségben mészkő sziklák izzottak a napon. Se egy fűszál, se semmiféle élőlény nem volt látható az egész szemhatáron.

De a Milics sastekintete mégis fölfedezett egy pici fekete pontot, mely mintha ide-oda mozgott volna a sziklák tövében.

Milics arra irányította lépteit. A pici fekete pont egy kecskegödölye volt, mely gyanútlanul legelészett néhány porlepte, csenevész fűszálon. Nem telt bele egy perc, s Milics a kecske mellett termett.

Az állat felnézett, s lábai meggyökeresedtek a rémülettől. Megismerte Milicset.

- Kis kecske, szép kis kecske! - suttogott hozzá hízelgő szóval -, én vagyok a jó Milics bácsi! Ne félj!

Az ártatlan gödölye könyörgő tekintetet vetett a Kecske-rémre. Mintha azt akarta volna mondani:

- Oly fiatal vagyok még!... Ne vedd el szabadságomat!...

A néma esdeklésnek nem volt foganatja. Milics hirtelen az ölébe kapta a gödölyét, s megindult vele hazafelé. Körülnézett; nem láthatta senki.

Milics ekkor szépen megsimogatta a csinos állatot, s megdicsérte őt, mondván:

- Kis kecske, jó kecske.

Az öt világrész Linája nem tartozott a példás feleségek közé, de hűséges cinkostársa volt Milicsnek; ha nem is a jobbik fele, mindenesetre a jobb keze. Milics zsebre vágott mindent, ami csak a keze ügyébe akadt, de azzal, hogy nagystílű tolvaj, nem dicsekedhetett. Ösztönből és válogatás nélkül lopott, s az egykori zsebmetszőt pénzügyminiszter korában se tudta levetkezni. Belátta ugyan, hogy Linának van igaza, s hogy lopni csak nagyban érdemes, de nála ez véralkat, ösztön és megszokás dolga volt: soha egy zsebkendőről se tudott lemondani. Lina ellenben lángelme volt, mint Cartouche vagy Robert Macaire. A nagyobb vállalatokat ő eszelte ki, és ő hajtotta végre. Hogy ezeket az ügyeket mesterien intézte: Milics nem tagadta. De hát Linát sohase ragadta el a véralkat, az ösztön. Ő elvből működött; ami cselekvésre bírta, nem a leküzdhetetlen hajlandóság volt, hanem a bölcselet, az életfelfogás.

Egyébként ki nem állhatták egymást. Lina utálta az urát. Egy szép haramiával csak megegyezett volna, de ebben a kis szürke mezei egérben igen gyűlölte a férfiúi jellemtelenséget. Azonkívül mélységesen lenézte Milicset; mivel hogy sokat tudott, amihez Milics egy cseppet se értett. Házasfelek közt mindig kész veszedelem, ha az asszony többet tud, mint a férfi, s Milicsék régen vasvillával mentek volna egymásra, anélkül az életbölcsesség nélkül, melynek Milics oly szép példáját adta. Mikor Lina beköltözött a palotába, Milics a strucc példáját követte; nem akart látni, és nem látott semmit. S minél messzibbre dobta Lina a fejkötőjét, Milics annál mélyebben dugta be a fejét a homokba. Lina, okos asszony lévén, megbecsülte ezt az elmésséget, s lassankint megbékült sorsával; belátta, hogy kényelmesebb férjet nem kaphatott volna. Ez azonban nem gátolta benne, hogy Milicset igen ocsmánynak találja.

Viszont Milics is gyűlölte ezt a házi ellenséget, akinek annyira a hatalmában volt. Nem mintha valami nagyon bántották volna azok a sok zajt okozó események; de Lina kissé túlságosan éreztette vele a megvetését, s Milics erre csak fogcsikorgatással válaszolhatott. A kövér szőke asszony kitűnően ismerte Milicsnek összes viselt dolgait, kalandjait szárazon és vízen, tudta: hol s milyen néven szerepelt hajdan, a sötét időkben; nem lehetett biztosra venni, hogyha Milics válópört indítana, nem végződnék-e ez a pör a büntető törvényszéknél?!

Szóval, Milics szívből viszonozta Lina érzelmeit, s nem csekély önváddal gondolt arra az órára, amikor elhatározta, hogy bigámiát fog elkövetni. Bánatán azzal könnyített, hogy ha szerét tehette, egyet-mást ellopott Linától, de ez az öröme ritkán volt tökéletes, mert Linának nagyon jó szeme volt, s az emléket rendesen vissza kellett adni.

Ilyen viszonyok között Milics és Lina nem igen vágyódtak egymás társaságára. Csak az „ügyek” hozták össze őket. Az efféle tárgyalásokon Milics úgy beszélt a feleségével, mint egy alárendelt tisztviselő a feljebbvalójával; politikai dolgokban mindig elismerte a Lina felsőbbségét.

Ebben a felsőbbségben vakon bizakodott, s egy órával a kihallgatás után azzal a meggyőződéssel nyitott be Linához, hogy a szőke asszony, mint már annyiszor, most is csak kirántja a hínárból.

Nem is csalódott. Lina egy kicsit elgondolkozott, s csakhamar megtalálta a hőn óhajtott mentő gondolatot.

- Ha nincs pénz - szólt -, és nagyon nincs, rettentően nincs, akkor nem marad egyéb hátra, mint: kártyázni.

Milicsnek eleinte nem tetszett az ötlet.

- A gondolat nem rossz, de végre is, a siker kétséges.

- Kétséges? - pattant fel Lina. - Már hogy volna kétséges?! Veszíteni nem veszíthet, ugye? Hogy nyerjen, az a mi dolgunk. Ami ezt illeti, magamra vállalom az ügyet.

- De ki az ördög kártyáznék ezzel a nagyorrúval?! Az egész világ tudja, hogy soha nincs egy vörös garasa se.

- Ki? Hát majd megmondom. Először is Volkin. Volkin ugyan igen kellemetlen állat, mert ha lerészegszik, olyan illetlen, hogy utoljára is ki kell dobni a teremből...

- És mindig lerészegszik.

- Annál jobb ránk nézve.

- Volkin el se jön. A vén róka bizonyosan megszimatolja, hogy mi készül itt, s kinevet bennünket.

- Eljön, ha megtudja, ki lesz a többi vendég. Félti ugyan a pénzét, de ha igazi urakkal mulathat, marokra fogja az aranyat, s úgy gurítja szerte. Hadd lássák, kicsoda ő!

- S ki lenne itt az igazi úr?

- A norfolki herceg.

- Teringettét! - kiáltott fel Milics. - Kezdem érteni a dolgot!

- A norfolki herceg, ha kártyázni hívják, fölkel az ágyából, elmegy a harmadik világrészbe, játszik, ha tetszik, hét nap, hét éjjel, s kölcsön ad, hogy tovább játsszanak vele.

- Igen, attól kitelik, hogy leül kártyázni Levante urával. De a norfolki herceg Skóciában vadászik, s ha kártyázni akar, nem kell ilyen messzire utaznia.

- El fog jönni, ha mondom. Vendége van, akit nem tud lerázni a nyakáról. Eljön már csak azért is, hogy a vendégét a mi nyakunkba sózza. S tudod-e, ki ez a vendég? Őfelsége, a kannibálok királya.

Milics csak most kezdte méltányolni a tervet.

- Micsoda diplomata ön! - hízelgett parancsolójának.

- A kannibálok királya - folytatta Lina - mióta gyomorhurutot kapott, s átjött Karlsbadba, úgy megszerette Európát, hogy haza se akar menni. Harmadéve összeismerkedett Arzénnal Sprudelnál, s úgy emlékszem, nagyokat mulattak együtt az Elzüllött Fejedelmekhez címzett fogadóban. Bizonyos vagyok benne, hogy elfogadja a meghívásunkat.

- De milyen címen csaljuk őket ide? Kártyázni nem hívhatjuk őket.

- Sasvadászatot rendezünk nekik.

- És a fogadtatás? A dínom-dánom? Mindez pénzbe kerül.

- Annyi még akad. Ne félj, nem lesz szükség az én ezüstneműmre. A legrosszabb esetben Arzén zálogba fogja tenni, ha mást nem, a zálogcéduláit.

Így történt, hogy a stefanopoliszi állomásra, ahol a vasúti őr és egyszersmind az állomásfő tisztjét egy szomorú öreg kecske teljesítette, két héttel a leírt jelenetek után, egy különvonat robogott be, mely igen előkelő vendégeket hozott magával. Kik voltak ezek az előkelő vendégek, könnyű kitalálni.

Őfelsége, a kannibálok királya, elsőnek szállt ki a szalonkocsiból. Szürke cilindert és szürke kabátot viselt; gomblyukában bumbagóvirág díszlett. Rugalmas léptekkel sietett a levantei király üdvözlésére, s meleg kézszorítás után mind a két orcáján megcsókolta nagy orrú uralkodótársát, akit a fejedelmek nemzetközi szokásához híven, unokatestvérének szólított.

Nyomában egy pókhasú óriás lépdelt; a norfolki herceg, Európa leggazdagabb víg legénye. A pókhasú óriás szeme folyvást nevetett; a vidám, kék szempárból egymilliárdnyi vagyon mosolygott ki.

A kíséret komoly s az üdvözlők csapatja a meghatottságig ünnepies volt; a házigazda megköszönte a látogatást, s orra úgy félrecsavarodott a nagy megilletődéstől, hogy ábrázata csaknem megrepedezett.

A háta mögött Milics tisztelettudóan pislogott, Lina pedig úgy virágzott, mint egy Victoria regia. Volkin, aki már két nappal előbb megérkezett, Lina mellett állott, s aprópénzét csörgette a zsebében. Ez a szokása pincérkorából maradt meg.

A kannibálok királya végigtekintett a stefanopoliszi síkságon, mely síkabb és pusztább volt minden geometriai fogalomnál, s így szólt:

- Örülök, hogy e szép vidéket megismerhettem.

Földrajzi ismeretei kissé hézagosak voltak, s úgy vélte, hogy a messzeségben a Szaharát látja.

Aztán kocsira ültek, Arzén afrikai unokatestvérével, a norfolki Linával, Milics Volkint kísérte, s ábrándosan nézte a bojár óraláncát.

- Lina - szólt a pohos princ - te olyan szép vagy, mint egy coeurdáma.

- Isten tartsa meg fenséged jó kedvét - felelt a Balkán Pompadourja.

Lina kacér volt és a norfolki gazdag; amaz tüzes, de az utóbbi álmos.

Megérkeztek a palotába, s a fejedelmi vendégek termeikbe vonultak. A norfolki kísérője: Cornwall lovag után tudakozódott.

- Van nálad egy pakli kártya, Cornwall? - kérdezte, mikor a lovag megjelent.

Cornwall szolgálatra készen nyúlt a zsebébe.

- Azért kérdem, mert nálam is van, ha nálad nem lett volna.

A princ nagyon szerette Cornwallt, bár otthon sokat bírálgatták ezért a barátságért. Cornwallt ugyanis kidobták a világ minden kaszinójából; Spaából kitiltották, s Monte Carlóban majdnem meglincselték.

A norfolki a játék Rinaldo Rinaldinijét tisztelte benne. Cornwall egyszeri kiosztás után minden kártyát ismert a hátuljáról, s ehhez a természeti adományhoz a csalásnak olyan magasabb rendű tehetsége járult, mely egyszerűen káprázta volt. Ha erről a művészetről volt szó, a herceg levette a kalapját, s elismerte, hogy Cornwall a hamiskártyások királya.

Sajnos, a lángelme nem mindig érvényesül, s ez volt a Cornwall esete is. Szédítő ügyességgel csalt, de nem volt szerencséje. A vak véletlennel szemben hiábavalónak bizonyult minden erőlködése; a herceg mindig visszanyerte azt, amit Cornwall lassankint elpaklizott tőle. A norfolki mindig nyert; ahol ő megjelent, ott többet nem nőtt fű. Az ember azt hitte volna, hogy minden arany szerelmes belé.

Mialatt Cornwall vért izzadt, s a herceg mosolyogva nézte cimborája ujjgyakorlatait, a kannibálok királya a majordomust hívatta magához.

- Reggelizni akarok. De valami könnyű ételt készíttessen, mert gyomorhurutom van.

A majordomus segítségül hívta a konyhamestert, s ez elszámlálta a francia szakácsművészet összes csodáit. Az egzotikus uralkodó az orrát fintorgatta.

- Nem szeretem ezeket a furcsa nevű ételeket. Értse meg: gyönge gyomrú ember vagyok; mindjárt megárt, ha valami nehezet eszem. Találjon mást.

A majordomus és a konyhamester kétségbeesetten tanácskoztak, s egy óra múltán az ínyencség művészetének igazi remekeivel állottak elő. De az afrikainak semmi se ízlett.

Egész nap elégedetlen volt, s az ebéd után meg is jegyezte Arzén király előtt:

- Minden nagyon szép, s a vidék igen kedves. Csak az étel nem ízlik; nem szeretem a nehéz eledeleket. Sajnos, gyenge a gyomrom, nagyon gyenge.

Másnap vasútra ültek és elutaztak Fantascába. Fantascánál kezdődnek a Fekete-hegyek. Az a hosszú, meredek sziklafal, mely a hegyvidéket elválasztja a Fantasca előtt elterülő roppant síkságtól: a sasok tanyája.

Ilyen rezidenciát kedvel a sas. Fent fészkel, de közel a mélyhez; mert táplálékát innen kell beszereznie.

Egy hét elég volt rá, hogy sétautakat verjenek fel a hegyre, egészen a Konstantin-oromig. Mert ha a kecskeállomány dolgában legutóbb nagy hanyatlás s végtelenül elszomorító anyagcsökkenés állott be, útkaparó találkozott elég. Levante állam ezen a héten nem kevesebb, mint háromezer munkásnak maradt adósa.

A Konstantin-ormon sátrakat állítottak fel a fejedelmi vendégek kényelmére. Az ilyen előkelő személyek vadászatkor se szeretik a vesződést, fáradtságot; hadd lőjenek páholyból a sasokra.

Az Ördög-hegy csúcsáról, mely a közelben meredezett le a tátongó mélységbe, épp ebben az irányban szállongtak a sasok, a sátraktól alig egy lövésnyi távolságra. Csak meg kellett nyomni a puska ravaszát, hogy az ember egy királyi trófeummal gazdagodjék; az egész olyan könnyen ment, mint a hektografálás.

Úgy volt, hogy meglesik az anyasast, amely még nem tért haza a zsákmányával.

De a sas, mintha megérezte volna a veszedelmet, nem mutatkozott.

Kokorikó király elővette kronométerét, megállapította, hogy négy óra, s szigorúan így szólt:

- A sas nem pontos.

De végre előkerült, mert fenn a fiókjai várták. Szerencsésen le is puffantották, s vadászuzsonnához ültek. Kokorikó királynak ismét nem ízlett semmi, s egyre panaszkodott:

- Pedig, nem tudom, olyan éhes vagyok. A gyomoridegeim nem jók.

Aztán hazavasutaztak.

A vasúton Kokorikó király Milicstől Levante látnivalói után tudakozódott. Elmondta, hogy ő főképpen az orvosi tudományok új vívmányai iránt érdeklődik, s megkérdezte, nem lehetne-e néhány levantei bűnöst felboncolni. A norfolki elmagyarázta neki, hogy Európában ez nem szokás.

A sikeres vadászat örömére este díszelőadás volt a stefanopoliszi színházban. Ezen a díszelőadáson lépett fel először Miss Oceania, a halak királynője, aki előtte való nap érkezett meg Küsztendzséből akváriumával.

Miss Oceania teljes tíz percig maradt a víz alatt, aztán kijött az akváriumból, s elénekelte a párizsi és londoni mulatóhelyek legdivatosabb dalait. A vízi mutatványnak megfelelően volt öltözve, s úgy az, ami az öltözetéből hiányzott, mint általában egész megjelenése élénk feltűnést keltett.

Ez a mutatvány igen tetszett Kokorikó királynak.

- Nagyon bájos hölgy - szólt Milicshez. - Milyen szép fehér keble van! Fiatal, szép és puha!

S csettentett a nyelvével. Kokorikó király, ha elszórakozott, koronkint elfelejtkezett az etikettről.

- Nem szeretem a soványakat - magyarázta aztán Milicsnek.

A miniszter nem felejtette el ezt a dicséretet, hanem felment a színpadra, s tudatta Miss Oceaniával, hogy őfelsége, Kokorikó király, észrevette őt.

A miss örült, hogy ilyen kitüntetésben részesül, s Milicsnek arra a kérdésére, hogy hajlandó-e őfelségével kettesben vacsorálni, határozott igennel válaszolt.

Meg is tartotta a szavát: tizenegy órakor megjelent Kokorikó király termeiben. Attól fogva Miss Oceaniát nem látták többé. Bement a lány, de többé nem jöve ki.

A palotában és a városban kissé kínos feltűnést okozott, hogy Miss Oceania se harmad-, se negyednap nem került elő. A művésznőnek egyszerűen nyoma veszett; s attól, aki utoljára látta, nem mert kérdezősködni senki.

Végre a norfolki nem állhatta meg, s szóba hozta a kellemetlen ügyet.

Kokorikó király ránézett a hercegre, s nyomatékosan, komoly hangon így szólt:

- Ő jó volt, és a nagy szellem magához vette őt.

Aztán elfordult a hercegtől, s többet nem beszélt erről a dologról.

A herceg kidüllesztette a szemét, úgy bámult rá Kokorikó királyra. A fekete arcból komolyság, egészség és megelégedés sugárzott.

A norfolkinak nem lehetett kétsége többé. Cornwall határozottan emlékezett, hogy közvetlenül a díszelőadás után Kokorikó király a művésznőt ennivalóan kedvesnek mondotta.

- Ezt nevezem aztán szerelemnek! - jegyezte meg Cornwall.

- Teringettét - szólt Cornwallhoz a herceg -, igazán szerencse, hogy ez a história nem otthon esett meg velünk. Otthon kissé feszélyező lehetett volna a dolog.

- Hja, ez az öröklés!... a leszármazással járó lelki kényszer!... - bölcselkedett Cornwall. - Elnézőknek kell lennünk. Oszthatok?

- Hohó, majd magam keverem meg a kártyát!

És másról beszéltek.

Minthogy a történteken úgyse lehetett változtatni, a palotában fátyolt borítottak az esetre, s nem fecsegtek többet erről a kényes ügyről. Egy utazó művésznő eltűnt, elveszett, pont. Levantéban már láttak nagyobb szeleket is.

Hanem az eset egy kissé bonyolódott.

- Igaz, mit csinálunk a kisleánnyal? - kérdezte pár nap múlva Cornwall a norfolki hercegtől.

- Micsoda kisleánnyal?

- Miss Oceania egy akváriumot és egy négyesztendős kislányt hagyott hátra. S minthogy Miss Oceania, családi nevén: Sarah Blunt, angol alattvaló volt, világos, hogy a kislányról gondoskodnunk kell valamiképpen.

A norfolkit hirtelen egy nagylelkűségi roham fogta el.

- Légy nyugodt, gondoskodni fogunk róla. Hazaküldjük a rokonaihoz, s mert ez a história az én bőrömre megy, letétbe helyezek neki húszezer fontot. Annak a kamataiból felnevelhetik, s később is megélhet belőle.

- Húszezer font, az sok lesz - jegyezte meg Cornwall.

- Hát mondjuk tízezer fontot - engedett a herceg. - És maradjunk emellett.

Később azonban eszébe jutott valami:

- Igazad volt, Cornwall, csakugyan sok lesz tízezer font. Ötezer elég rá, hogy fölneveljék, s egy kis hozománya legyen. Még így is szerencsét csinált.

- Bizony, ha az anyja életben marad, belőle is csak vándorművésznő lett volna.

- Így is csak az lesz, a vér nem válik vízzé. S ostobaságot csinálok, amikor félvilági hölgyeket nevelek a jövőnek. De isten neki, ezer font nem pénz, adok neki ezer fontot.

A vége az lett, hogy a norfolki belátta:

- Mi közöm nekem az egész dologhoz?! Fizessen ez a fekete barom, mért dobjak én ki száz fontot őhelyette?! Ha azt akarja, hogy én fizessek: rajta, nyerje el pókerben.

A kislányt időközben hazaszállították. Az akváriumot pénzzé tették, egy-egy kis baksist itt-ott ellevantéztek belőle, a maradék hetven fontot pedig elküldték a kislány után, a Blunt-család címére.

- Lám, a kislány pénze szerencsét hozott! - szólt a norfolki Cornwallhoz.

Egy kis aranyhegy állott előtte; jókedvű volt, s folyvást nevetett.

Már a tizedik napja játszottak. Mindenki vesztett, csak a norfolki nyert folyvást. Arzén király már az első nap elvesztette mindenét; csak az orra maradt meg. A játék hevében Lina kölcsönzött neki; majd Milics ugrott bele a hitelezésbe, hogy visszaszerezze, amit Lina könnyelműen megkockáztatott. Hiába; az újabb kibocsátások is elúsztak, minden pénz a herceghez vándorolt.

Cornwall már rég kidőlt, s közönséges kibiccé süllyedt. Volkint, szerencséjére, másnap ki kellett dobni. A tizedik éjjel Kokorikó király is beadta a kulcsot.

- Hozom! - kiáltotta harsányan, egy reménnyel teli pillanatban.

- Hozomra nem játszom! - szólt a norfolki, és nevetett.

Keresztbe fonta a két karját, s várta, hogy a fekete pénzzel álljon elő.

Kokorikó király kiürítette az összes zsebeit; s betette a bankba ezüst burnótszelencéjét. Aztán kivágta az aranyóráját; minden elment. Végre elvesztette az ingét is.

Csak a levantei cég tartotta még magát valahogy, de Arzén egyre szomorúbb lett, s Milics egyre jobban verejtékezett. Lassankint a norfolkihoz kerültek az orosz, török, görög, tatár pénzek, amiket Milics hetedhét országból összelopkodott; előtte volt minden értékpapír, a Lina karperece, a király gyűrűi, még a zálogcédulák is.

Hajnalban már az ingatlanokra került a sor, s Arzén elvesztette a palotáját, földbirtokait, aztán az ingókat, a Milics juhait és kecskéit, Linának a fehérneműjét, mindent. Fél nyolckor reggel a norfolki herceg elnyerte az egész országot.

Ekkor felkelt, s azt mondta:

- Ideje lefeküdnünk. Cornwall, készülődjél, este utazunk.

Délután könyörtelenül előkövetelte az ingókat, amelyeket az elmúlt éjjel összenyert, berakatta a nyereséget tizenkét tehervagonba, Kokorikó királyt megajándékozta egy másodosztályú jeggyel, amellyel visszamehetett Londonba, s aztán elbúcsúzott a levanteiektől.

Mialatt a norfolki herceg néhány legutolsó bókot mondott az öt világrész Linájának, az est-homály lassankint leszállt. A társalgás ellankadt. Odább a teherkocsikban a juhok keservesen bőgtek, s a kecskék bánatosan mekegtek.

Nyolc óra negyvenöt perckor a norfolki herceg belépett szalonkocsijába, s a vonat szép lassan megindult. Az állatok kétségbeesetten, szívtépően bömböltek, s egy kis kecske, ott az utolsó teherkocsiban, egy szép, jó kis kecske, mely nemrég még gyanútlanul legelészett a mészkő-sziklák körül, csak nézett, nézett a sötétben, de nem értette, hogy mi történik vele.

(1897)

A STEFANOPOLISZI SZERZŐDÉS

Mikor Mowbray Tamás, Northumberland grófja és Norfolk hercege, egy Szent Bertalan-éjszakán elnyerte kártyán egész Levante-országot, s a Káró király vonata, mely magával vitte Levante összes ingóit, egy vészsivítás után elbűzölt a stefanopoliszi állomásról: Milics Lina, akit otthon a rövidség okáért „az öt világrész Linájá”-nak neveztek, búcsút intve az eldübörgő teherkocsinak, melyben kis kecskék, nagy kecskék, birkák és borjúk ríttak keservesen, nagyon sóhajtott, s így szólt:

- No, ez sikerült!

Lina éktelenül dühös volt. Hogy ő, okos asszony létére, így be tudott ugrani ennek a kártyázó Schinderhannesnek!... És ez a két szamár, itt, az oldala mellett!... Mintha még soha se lett volna kártya a kezükben!...

De ahogy rápillantott életének osztályosaira, lecsillapodott.

Arzén, Levante koronátlan királya, maga volt a búbánat. Tekintete ott maradt, ahol a vonat eltűnt; s a világtörténelmi orr ernyedten csüngött alá, mint egy hervadó, tropikus virág.

A Milics ábrázata még szánalmasabb lelkiállapotra vallott. Mosdatlanabb volt, mint valaha, s olyan kétségbeesés rítt ki a szeméből, hogy öröm volt látni.

Linának, bár kissé sokba került, tetszett ez a dolog.

- És most? Mitévők leszünk most? - kérdezte Arzén tanácstalanul, tekintetével Lina pillantását keresve. - Rokonaimhoz forduljak, vagy kiáltványt intézzek népemhez?

Lina vállat vont.

- Rokonai aligha lesznek otthon, s a nép... a nép, Sire, kecskéit gyászolja. Ezek kétségbeesett gondolatok. Valami okosabbat kellene kieszelnünk.

Milics a homlokához kapott, s aztán olyan mozdulatot tett a kezével, mint aki valami igen bölcset akar mondani.

- Nos, mi az? Mi jutott eszedbe? - kérdezte az el nem ismert király méltósággal, de kissé aggódóan.

Lina is Milics felé fordult, s a kissé zsönge ötlet nem állotta ki ezt az éles pillantást. Letört még bimbójában.

- Semmi... semmi... - sóhajtott a miniszter csüggedten.

- A bankalapítás - folytatta Lina, mintha a Milics halva született gondolatára akart volna sírkövet tenni -, püspökségek adományozása, a főpostamesterségre való árlejtés, meg a többi effajta régi tréfa nemigen vezetne célhoz. Népünk, valljuk meg őszintén, a tizenkettedik század óta nem volt ily hosszan tartó pillanatnyi pénzzavarban; amije maradt, az a miénk volt. Nem is volt, hanem volt vala. És föltéve, hogy a főrendek még ki tudnának verejtékezni néhány ezüst és réz maravédit: mit érünk ezzel az ideig-óráig tartó segítséggel? Mit vacsorálunk holnap?

- Beszélj, dinasztiám karcsú oszlopa! - esdekelt Arzén. - Beszéld el, mi jár szép szőke fejedben?

- Az én tervem kész. Tetszik, nem tetszik: okosabbat nem tudok kitalálni. A tervem az, hogy: elszerződünk a berlini Wintergartenbe.

- Színpadra lépjünk? - kérdezte a király egy kissé meghökkenve. - De hisz ez a végső elzüllés!

- Sire, a mai világban egy jó orfeumi szerződés ér annyit, mint a lippe-detmoldi fejedelemség; s vannak királyi vérből származottak, akik már régen belátták ezt az igazságot. Ma a legjobb családokban is előfordul ilyesmi, s nincs az a társulat, amelyiknek ne volna meg a maga hercegnője. Ich bin die erste und die letzte nicht. Amerikában pedig minden valamirevaló orfeumban vannak tagok, akik Rőtszakállú Frigyestől vagy magától Nagy Károlytól származtak.

- De egy valóságos uralkodó!

- Éppen ez adná meg fellépésünknek a fő vonzóerőt. A berliniek úgy törnék magukat a jegyekért, hogy fölösleges ötmilliárdjukból egyet vagy kettőt könnyű szerrel megszerezhetnénk.

- Hm. A milliárd nem rossz, nem rossz... Egymilliárdért az ember néhány percre feláldozza az orrát, mint dicső elődöm, nem tudom melyik római császár mondta. Az ember megkeresi a kenyerét, megmossa a kezét, s ismét rózsát tűz a gomblyukába. Ha a vendégszereplésnek vége, hazámé leszek újra. Hazámé s isteni küldetésemé. Addig pedig ki törődnék az élcelőkkel, nem igaz? Úgyis folyton rajtunk élődnek, mint a moh a százados fákon... De mit csinálunk majd a színpadon?

- Nagyon egyszerű a dolog. Kiíratjuk a színlapra, hogy: *Új! A Balkán oroszlánja társulatával! Új!* s ki-ki előáll vele, amihez ért. Én majd vidám dalokat fogok énekelni, s bemutatom a közönségnek, hogyan öltözködik fel egy előkelő hölgy, Milics a pénztárhoz ül...

- A pénztár helyes! Igen helyes! - szólt közbe Milics.

- ...vagy bűvészkedik, s tallérokat tüntet el. Felséged pedig egyszerűen meg fog jelenni a színpadon...

- De én nem értek semmihez a világon, a politikát kivéve...

- Mindegy. Elég az, hogy megmutatja magát. Végigsétál a színen tízszer vagy tizenkétszer, s ha tetszik, morog egyet, mint az igazi oroszlán. Ez bőven elég. Az elefántoknak és a kutyáknak sok mindent kell tudniok, hogy a színpadon bemutatkozhassanak; de egy fejedelemnek nem kell tudnia semmit, elég megjelennie.

- A terv mindenesetre tetszetős - vélte a koronátlan király. - Csak egy bökkenője van a dolognak. Elvált nőm, a georgiai hercegnő, úgy tudom, szintén a Wintergartenben működik, s találkozásunk kissé fájó volna.

- Mily alkalom kibékülni vele! A georgiai hercegnő még most is igen szép asszony, s végre is, Felséged nem tehet róla, hogy a hercegnő gyönge idegzete soha se tudta megszokni a levantei levegőt. Mindenesetre érdekes volna látni híres gyémántjait; azt mondják: csodaszépek.

- Én soha se idegenkedtem Armizától - szólt a leégett király, s egy könnycseppet sajtolt és törölt ki a szeméből. - Voltak köztünk félreértések, de mindig őszintén szerettem őt, s ami engem illet, valóban nincs hőbb vágyam, mint újra együtt élni vele. Tudod, Lina, az ember megnősül, de akivel először ment a templomba, hiába, csak az az igazi!

- Eszerint sürgönyözhetek Berlinbe?

- Igen, Armizáért kész vagyok minden áldozatra. Látod, Lina, engem balul ítél meg a világ. Hiszed vagy nem, ma is kibékülnék bármelyik feleségemmel, sőt kibékülnék mind a hárommal, ha ez ellen a megoldás ellen az egyháznak nem volna kifogása.

- Ó, Sire, a metropolita felvilágosodott ember, lehet vele beszélni.

- Úgy hát üzenjétek meg neki, hogy adja fel a berlini sürgönyt. Neki talán még maradt valami aprópénze.

Mikor a staféta megérkezett, a metropolita éppen a bokszolásban gyakorolta magát a fantascai archimandritával; Levantéban még soha senkinek se ártott meg egy kis testgyakorlat.

Ez a metropolita bizonyára igen jó fiú volt; de az is igaz, hogy amint meghallotta a királyi parancsolatot, szépen levetkőzött, s lefeküdt az ágyába.

- Mondjátok meg, hogy nagyon, nagyon beteg vagyok. Az idegeim szét vannak roncsolva, s ha koronkint egy kis svéd gimnasztikával nem erősíteném magam, talán sohase tudnék a lábamra állni. Ez a részvevő lélek - az archimandritára mutatott - eljött a haldoklót meglátogatni; megmondhatja nektek, mennyire odavagyok. Mit akartok egy szegény öregtől, aki beteg és fázik? Szent Cyrillre mondom (szükség esetén megesküdhetem szent Methodra is) nincs annyi erőm, hogy a zsebembe nyúljak.

Ezzel a fal felé fordult, keresztet vetett magára, s nyöszörögni kezdett, hogy adják fel neki a haldoklók szentségét.

Se több szót, se egy hitvány maravédit nem lehetett kivenni belőle.

Szerencsére Milics, a nagy letörés éjszakáján, elcsente Linának az aprópénzes tárcáját. Reggel felé tudniillik a hosszas szorongás oly kimerültté és szórakozottá tette, hogy valami öntudatlanság fogta el, s nem vette észre, hogy a keze talán atavizmusból, talán a megszokás erejénél fogva, hol a Cornwall, hol a Lina zsebébe tévedt. Cornwall ugyan visszalopta az aranyait, de Linának sejtelme se volt róla, hogy egy alvajárónak a keze környékezi. Ez az aprópénzes tárca, egy batiszt zsebkendő meg egy csomó kulcs volt mindaz, amit Milicsék a kataklizma után magukénak mondhattak.

A sürgönyt tehát mégis csak el lehetett küldeni.

- Írjátok meg - intézkedett a fejedelem -, hogy az előleget ne küldjék pénzeslevélben, hanem utalvánnyal az Angol-Török Bankhoz. Bátyád, Milics, igen derék ember s kitűnő főpostamester, de a leghívebb tisztviselőket se jó próbára tenni.

- Igen, de addig, míg az előleg megjön?... Mi lesz addig? - aggódott Milics.

- Találjatok valamit! Ha kerestek: találtok.

S Milics talált is. Levante minisztere, ha nem is volt olyan nagy képzeletű tervelő, mint a felesége, nem szűkölködött lelemény nélkül. Ezen a fölötte válságos napon megjelent lelki szeme előtt egész életpályája, a rossz napok, a kezdet nehézségei - hisz látott ő már csinos viharokat -, s eszébe jutottak első kis kardcsörtetései, mikor abból éldegélt, hogy eladogatta a maga s a mások könyveit. Ez az emlék gyümölcsöző volt.

- Pénzzé tesszük a könyvtárt - szólt rövid megfontolás után.

Az eszme mindenesetre méltó volt némelyes figyelemre. A könyvtárról a játék hevében megfeledkeztek; ezt az egy ingóságot Arzén nem veszítette el. S minek a könyvtár annak, akit a sors forgandósága amúgy is bölccsé tett?

A királynak azonban nem tetszett ez az ötlet.

- Melyik könyvtárt? - kérdezte bizalmatlanul. - Az országos könyvtárt vagy a magamét?

- Hogy melyik könyvtárt? - szólt közbe Lina. - Mind a kettőt, Sire, mind a kettőt! És ha volna még egy harmadik, hát a harmadikat is!

- Az antikváriusok - erősítette Milics - oly szennyesek, hogy a könyvtárakkal nem lehet fukarkodnunk.

- Azért kérdem - jegyezte meg Arzén -, mert tartok tőle, hogy magánkönyvtáram nem tenné meg a kívánt szolgálatot.

Ez az aggodalom alaposnak bizonyult. A magánkönyvtárban nem találtak egyebet, csak egy francia nyelvtant, melynek az első nyolcvan lapja hiányzott, tizenhét csomag svájci és harminc csomag francia kártyát, négy, színes képekkel díszített füzetet *A kozákok királya* című regényből, egy kereskedő árjegyzékét s egy csinos kötetet az örök ifjúságról.

Ez után a szomorú felfedezés után nem maradt más választás, mint: érintkezésbe lépni az országos könyvtár igazgatójával. A könyvtáros megjelent két fólióval a hóna alatt.

- Sire - kezdte jelentését -, az országos könyvtár, melyet incunabulumok, elzevirek és különböző unikumok tesznek igen nagy értékűvé, nyolc részből áll. Az első osztály öröme lehet minden könyvbarátnak. Sajnos, ezt az osztályt a Baziliadesz-dinasztia egyes nagy alakjai, így Lázár és Milos fejedelmek, még a múlt században tüzelőnek használták fel. 1731-ben és 1758-ban ugyanis nagyon szigorú volt a tél...

- Elég. Beszélj a második osztályról.

- A második osztály mintegy nyolcezer kötetet foglal magában. Ezt az osztályt azonban Felséged dicső elődje: Dimitri király...

- Feltüzelte?

- Nem. Eladta makulatúrának. 1863-ban ugyanis, a nagy ínség idején...

- Tovább. Térj át a harmadik osztályra.

- Ezzel egy kis baj történt. Felséged bevonulása ünnepén az országos könyvtárban volt a bál, s hajnal felé egy eldobott szivarcsutkától a harmadik osztály tüzet fogott, elégett. Viszont a negyedik osztályt az egerek rágták meg.

- Folytasd. Mi van az ötödik osztályban?

- Erre már nem emlékszem határozottan. Ezt az osztályt, húsz-harminc kötetenkint, a kormányelnök úr őkegyelmessége kölcsönözte ki...

- Akkor ne beszéljünk erről az osztályról se. Írd össze a hatodik és a többi osztály tartalmát.

- Sire, a hatodik osztály nincs meg. Felséged magas engedelmével azok a hivatalnokok és tisztek, akiknek fizetését az állampénztár nem folyósította, a hatodik osztállyal kárpótolták magukat. Ellenben a hetedik osztályt ellopták; részben ismeretlen tettesek, részben oly előkelő egyének, akik a közügyek terén szerzett érdemeikkel már régen jóvá tették ezt a ballépésüket.

- S így a könyvtárból semmi se maradt meg?

- De igen, Sire. A katalógus megvan. Íme, mind a két kötet.

- Megállj. A nyolcadik osztályról nem beszéltél. Mi van a nyolcadik osztállyal?

- Sire! Kegyelem! A nyolcadik osztályt én loptam el!

És térdre esett.

- Megkegyelmezek neked - szólt Arzén némi tűnődés után. - De csak egy feltétel alatt. Mondd, nem adhatnál vissza valamit?

- Nem tehetem, Felség. Szegény ember vagyok, nincs egyebem, mint ez a kis gyűjtemény. De ha Felséged kinevezne a múzeumok és a képtárak főfelügyelőjévé, meglehet, találhatnánk valami olyan megoldást, amely mindenkit kielégítene...

Arzén megharagudott.

- Szerencséd - szólt -, hogy jelenleg a színi pályára készülök, s így szükségem van a kedvező közvéleményre. Mert különben úgy bántam volna el veled, ahogy érdemled, nevezetesen: Levante ősi szokása szerint. Ami azt jelenti, hogy: lógnál. Hordd el magad, s ha kegyelmet óhajtasz, lopd vissza a tisztektől, amit lehet.

- Azt hiszem - szólt Milics, mikor a könyvtáros elpárolgott -, Felséged kissé szigorúan ítélte meg őt. Értelmes ember ez, akivel lehet tárgyalni. Küldje ki őt, Sire, a külföldi könyvtárak tanulmányozására, s bibliotékánk szebb lesz, mint valaha. El lehetne vinni Berlinbe...

- Dehát mi megyünk-e csakugyan? Mi történt a sürgönyünkkel? Nincs még felelet?

- Minden percben várom.

- Át kellene üzenni az Angol-Török Bankhoz, hogy nem érkezett-e részünkre valami. S ha nem, sürgönyözz mégegyszer. A norfolki mindössze egy hetet engedett a kihurcolkodásra; egy hét múlva át kell költöznünk a fogadóba.

- Akkorra már Berlinben leszünk.

De ez a reménység se vált valóra. Másnap este megjött a Télikert válasza, s a válasz kegyetlenül hangzott:

„Sajnálom, de ebben a szezonban már lehetetlen. A reprezentáló szerepkörre éppen most kötöttem meg a szerződést őfelségével, a kannibálok királyával."

Még Lina is meghökkent. Milics úgy összehúzódott, mint egy kutya a jégesőben, s Arzén király elmélázva tekintett ki a sivatagba.

- Dicső őseim egyike, V. Károly császár, így szólt: „Birodalmamban nem megy le a nap." Ez a mondás az utódok ajkán kopott, egyre kopott... S íme én, a kései unoka, már kénytelen vagyok így sóhajtani fel: „Bármerre nézek, ahová nap süt, semmit se mondhatok a magaménak!"

Ebben a pillanatban egy ismerős alakot pillantott meg, aki vidáman közeledett a norfolki herceg levantei palotája felé. Az ismerős alak Volkin volt, Volkin, aki a királyok találkozója alkalmával holtrészegre itta magát, s akit, szerencséjére, hamarább dobtak ki a társaságból, mintsem elveszthette volna besszarábiai birtokát. Volkin, akiről mindnyájan megfeledkeztek.

Az italkedvelő nábobnak éppen két hét kellett hozzá, hogy tökéletesen kialudja a részegségét, de végre kialudta, s immáron vígan fütyörészett. A nyitott ablakon át hallani lehetett, amint az aprópénzét csörgette a zsebében. Ezt a szokását, mely tudvalevőleg pincérkorának az emléke volt, soha se tudta végképpen levetkezni.

Egy ember, akinek, tévedésből, megmaradt egész vagyona! Egy ember, aki aprópénzt csörget a zsebében! Egy ember, akit le lehet itatni!

Lina szemében felcsillant a reménység, s a csüggeteg férfiak, látva ezt a biztató sugárt, arra gondoltak, hogy: amit egy szép asszony akar, azt az isten is akarja.

De Volkin elsőrangú gazember volt. Se fejedelmi leereszkedés, se asszonyi mosolygás nemigen hatottak rá. Ismerte jól ezeknek a kegyeknek a piaci értékét.

Nagyon nehezére esett ugyan, hogy nem szabad innia, s már, már ráállott, hogy elviszi a társaságot a Grand Hotelbe sörözni, de végre is felülkerekedett benne az ős-levantei. Érdekből Volkin képes volt még a józanságra is.

Így történt, hogy Lina szép szeme ez egyszer kudarcot vallott, s hogy Arzén királynak, szégyenszemre, meg kellett kötnie a stefanopoliszi szerződést. A berlini szerződés óta, mely Levante államot függetlenné tette, hasonló csapás nem érte Arzén király országát.

A stefanopoliszi szerződés főbb pontjai ugyanis a következők voltak:

1. Arzén király kötelezi magát, hogy a szerződés aláírásától számított harmadik évben, Keresztelő János fejvétele napján, oltárhoz fogja vezetni Volkin Amália kisasszonyt, aki ez idő szerint még csak tizenhárom esztendős, s amennyiben kötelességét annak idején teljesíteni vonakodnék, aláveti magát bármely szabadon választott európai bíróság ítéletének, s ugyanazon bíróság végrehajtást rendelő intézkedéseinek.

2. Himlőhely avagy más egyéb pecsétek ennek a határidőre kötött házassági üzletnek bontó akadályául nem szolgálhatnak.

3. Mindaddig, míg ez a házassági ügylet befejezetté nem válik, Arzén király napot fog enni Volkin úr házában, minden kedden, csütörtökön és szombaton. A többi napokon a nagyvendéglőben fog étkezni, s amennyiben havi számlája a hetvenöt ezüst maravédit meg nem haladja, ezt a számlát Volkin úr fogja kiegyenlíteni.

4. Arzén király a szerződés aláírásával egy időben kinevezi Volkin Dömötör urat Syracusa és Girgenti hercegévé. (Syracusának ez mindegy; Girgentinek is. Volkinnak ellenben nem egészen.)

5. Girgenti hercege hat hét leforgása alatt megvásárolja a norfolki hercegtől Levicót, Levante állam egykori korona-uradalmát, a hozzá tartozó kastéllyal; az utóbbiban szabad lakást, mosást és világítást biztosít Arzén királynak.

6. Viszonzásul Arzén király kinevezi Girgenti hercegét Levante állam pénzügyminiszterévé és főpostamesterévé. Idősb Milics úr, az exfőpostamester, kárpótlásul az ezer maravédin aluli pénzes levelek kihordásának jogát s az országos főszámvevői címet és rangot kapja.

7. A főpostamesteri jövedelmekből Girgenti hercege tíz százalék jutalékot biztosít a felségnek, s ugyanannyit a miniszterelnöknek.

8. A syracusai hercegnő Levicót s Arzén király váltóit kapja hozományul; ezenkívül az esküvő napján százezer arany maravédit. Erre a hozományra Arzén király előleget nem kaphat.

9. Girgenti hercege a házasság megkötéséig korlátlanul gyakorolja azokat a jogait, amelyek őt, mint Levico tulajdonosát megilletik; de készséggel engedi át a palota egy második emeleti lakosztályát a miniszterelnökné őkegyelmességének. Milics úrnak is joga van egy szobához, de csak a harmadik emeleten.

10. A postai küldeményeket (az ezer maravédin aluli pénzes levelek kivételével) egyes-egyedül Girgenti hercege veheti át; olyankor, mikor a herceg rosszul érzi magát, a posta vár.

Milics könnyezve írta alá ezt a szerződést, de Jules Favre is sírt a francia-porosz békekötés alkalmával... Arzén király, akit válságos percekben sohase hagyott el a méltósága, a syracusai hercegnő után tudakozódott. Lina, mintha egy cseppet se érdekelné a szerződés, oly szendén nézett Girgenti hercegére, hogy ez önkéntelenül a zsebébe nyúlt, s hosszan, szeretettel simogatta, csörgette tallérait.

- Szegény barátom! - szólt a király, mikor magára maradt tanácsosával. - Mi lesz velünk? Mi sors vár ránk?

Milics pár pillanatig hallgatott, s azután hirtelen megszólalt:

- Nincs szentebb előttem, mint nőm becsülete!

Hogy miért mondta ezt, azt csak a szívek és vesék ismerője tudná kideríteni.

Két héttel a stefanopoliszi nagy csatavesztés s a fentebb ismertetett gyászos események után, Mária Anasztázia dortmundi hercegnőnek váratlanul egy fényes ötlete támadt. Egyet gondolt és meghalt.

Mária Anasztázia dortmundi hercegnő kilencvenhárom évig élt, tizenkilenc európai forradalmat látott, megért három vagy négy trónvesztést s ugyanannyi restaurációt, eltemetett két férjet és egy gárdakapitányt, tanúja volt a régi és az új Európa, a lokomotív és a villamosvasút megszületésének, de egész életében, a hosszú időn át csak csöndes helybenhagyással kísérte az eseményeket, gondolni nem gondolt róluk semmit. Egyáltalán, az ellenségei se foghatták rá, hogy mindenáron szerepelni akar, s azért ez a lépés, amelyikre senki se beszélte rá, meglepte az egész világot.

De Mária Anasztáziának élete kilencvenharmadik évében nem is egy, hanem két gondolata támadt egyszerre. A második - fölötte váratlan - gondolata az volt, hogy végrendelet hátrahagyása nélkül halt meg, amely ötlete határozottan lázas hatást keltett.

Az egész gothai almanach azt hitte, hogy végső (s egyszersmind első) akarata a közjegyzőnél van, talán már 1848 óta, s hogy vagyonát a Coburgok és a Hesseniek öröklik. Legközelebbi rokonát, a nagyorrú Arzén fejedelmet, aki unokaöccse volt, soha ki nem állhatta, és sejthette-e valaki, hogy kilencvenhárom év alatt egy pillanatig se jutott eszébe a halál?

Mária Anasztázia azonban oly jól érezte magát sárga, olajzöld és rózsaszínű szalagjai között, annyira hozzászokott, hogy a dolgok és az emberek elmúlnak, de ő megmarad, s végül oly természetesnek találta a csöndes fonnyadást, hogy annyit se gondolt holmi utolsó intézkedésre - közjegyzőre, végrendeletre -, mint egy sárguló falevél.

Így történt, hogy midőn egy szép őszi este, minden hosszabb készülődés nélkül, elszenderült az Úrban, ezzel a hirtelen elhatározásával egyrészt ámulatba ejtette az egész világot, másrészt milliók örökösévé tette Arzént, Levante királyát.

Arzén, az első percben, maga is azt hitte, hogy bolonddá akarják tenni, de a milliókkal nem nehéz megbarátkozni, s Arzénnek semmi kifogása se volt az ismeretség ellen.

- Szegény nagynéném! - szólt meghatottan Linához. - Mindig ő volt egyetlen gondolatom.

Az Orient Expressznek megvan az a jó tulajdonsága, hogy: „hipp, hopp, ott legyek, ahol akarok!" - igen hamar Németországba szállítja a pénzes embert. S mióta az *Allgemeine Zeitung* híre bejárta a világot, Arzén királynak nem volt rá szüksége, hogy az útiköltség dolgában Volkinnal értekezzék. A temetésre ugyan mar nem érkezhetett meg, de a hagyaték átvételét nem kellett idegenre bíznia.

Az átadás alkalmával mindenkit megindított őszinte gyászával.

- Ebben a házban lakott, ezen a szőnyegen járt, ebben a karosszékben szokott pihenni! - szólt reszkető hangon. - Nem, nem tudom nézni ezeket a kedves tárgyakat, mert meghasad a szívem! Adjatok el mindent, még ma, rögtön! Ó, imádott nagynéném! Mért tetted ezt velem?! Adjatok el mindent, mert ez a látvány megöl!

Hogy Arzén király, németországi kirándulása után, miképpen vonult be székvárosába, harangzúgás s a nép örömrivalgása között, hány küldöttség járult elébe, s a metropolita mily szép üdvözlő beszédet intézett hozzá, ezt már tudja a szíves olvasó a világtörténelemből. De meg kell említenünk, hogy az üdvözlők sorában ott volt Girgenti hercege is, kissé mámorosan ugyan, de még a maga lábán. A király szívesen fogadta hódolatát, s a küldöttségek elvonulása után megszólítással tüntette ki.

- Girgenti - szólt nyájasan -, te ugyan a legnagyobb disznó vagy a világon, s Yorkshire nem szült nálad piszkosabb állatot, de azért biztosítalak változatlan kegyelmemről.

Girgenti megcsókolta a király kezét, és hazament aludni.

Lina nem győzte bámulni a kikefélkedett dinasztát. Mintha szebb és fiatalabb lett volna; még az orra is kisebb volt.

- Határozottan fenség van benne - szólt Milicshez.

- Meglátszik rajta az isteni küldetés - felelt Milics.

- Azt mondaná az ember, hogy glória van a feje körül.

- A glóriát nem látom - szólt Lina -, s azt se tudom, hogy csakugyan isteni küldetés hozta-e Levantéba. Nekem úgy tetszik, hogy csak úgy magától jött. De a királyok mégiscsak más emberek, mint mi. Mintha igazán velök volna az isteni kegyelem, ha elfogy a pénzük: örökölnek. S ha ismét elfogy, ismét örökölnek.

(1898)

CSALÁDI BAJOK

Arzén, Levante koronátlan királya, igen fáradtan tért haza a fantascai hadgyakorlatokról. Egy kicsit bosszús is volt; a hadgyakorlatok lefolyása ugyanis nem mindenben felelt meg várakozásának.

Úgy volt az intézkedés, hogy a hadsereg bal szárnya, melyet ellenségnek neveztek ki, szépen egy helyen marad, vár a sorára, s végül megvereti magát. A jobb szárny ellenben, amely a levantei haderőt jelképezte, három csapattestre oszolva, különböző pontokról indul el, bekeríti az ellenséget, s a derékhad, a Fekete-hegyeknél összetömörülvén, hátulról támad és győz.

E helyett az történt, hogy a levantei haderő eltévesztette az utat; a különböző rajok nem tudták egymást megtalálni, s a három hadosztály rendre bevonult az ellenség torkába. Az ellenség, bárhogyan kapálózott, kénytelen volt Levantét megverni.

Arzén király, az első pillanatban, pofozkodni óhajtott volna, de nem tehette ezt, mert jelen volt szövetségese: az aurániai nagyherceg is, akivel három évvel ezelőtt kegyetlen háborút viselt, s akit ezúttal arról akart meggyőzni, hogy Levante azóta katonai hatalommá fejlődött.

Az aurániai herceg el volt ragadtatva; dicsérte a legénység helyes kiképzését, s a tábori lakomán lelkes fölköszöntőt mondott szeretett szövetségese egészségére. A felköszöntő után a fejedelmek megcsókolták egymást, s Auránia ura sajátkezűleg tűzte föl „unokatestvér”-ének mellére a Szent Kecske-rend gyémántos nagykeresztjét.

Arzén király pazarul viszonozta ezt a figyelmességet. Auránia trónörökösét, aki ezen a napon érte meg harmadik születésnapját, hadnagyból ezredessé léptette elő, Mária Libussa fejedelemasszonyt pedig, az aurániai herceg nagynénjét, kinevezte a levantei gárda dragonyos-ezredének tulajdonosává.

Szó volt róla, hogy a hadgyakorlatot sasvadászat fogja követni. De a fejedelmeket igen kimerítette a katonák menetelése; így megelégedtek azzal, hogy vadászöltözetben fényképeztették le magukat, s vadászlakomával fejezték be a négynapos fejedelmi találkozót.

Másnap Arzén király s vendége még egyszer megcsókolták egymást; aztán ki-ki hazautazott.

Fantascától Stefanopoliszig vasúton három óra; Arzén király ráért megfontolni, hogy mit írasson a hadgyakorlatokról a pétervári lapoknak.

Ez a gond még jobban kifárasztotta; úgy, hogy mire a vasúttól a palotáig hajtatott, végképpen megunta az állami ügyeket.

- Aludni fogok - szólt magában -, aludni fogok népemért. A fejedelmek pihenése a népek újjászületése, mint egy jeles költő írta, akit kecsketolvajlásért kénytelen voltam becsukatni, sajnos. No, mi az Milics?

A hűséges Milics tudniillik ott várta a palota kapujánál.

- Kihallgatásért esedezem, Felség! Rendkívül fontos közölnivalóm van...

- Rendkívül fontos?... Csak nem pénzről van szó? - szólt a király, homlokát összeráncolva, s a világtörténelmi orrcimpák megremegtek.

- Még annál is fontosabb! - jelentette az ijedt arcú miniszter.

- Ne beszélj zöldeket, Milics, hanem eredj haza. Nem látod, hogy rosszkedvű és kimerült vagyok? Mi az ördög lehetne még annál is fontosabb? Menj haza, le akarok feküdni.

- De Sire!...

- Hoztál pénzt vagy nem hoztál?

- Sire, én kétségbe vagyok esve...

- Szót se többet! Takarodjál haza, s ha csak pénzeslevél nem érkezik, fel ne merj költeni. Holnap majd elmondhatod, amit akarsz.

- Felséged meg fog haragudni rám...

- Hé, legények, kergessétek el ezt a vén gazembert!

S azzal bevonult lakosztályába.

Még másnap is rosszkedvű volt, s mikor jelentették, hogy Milics már hajnal óta várja a kihallgatást, szigorúan így szólt:

- A kérdés az, hogy hozott-e pénzt magával?

- Igen, Sire - volt a felelet -, a reggeli postával több pénzes levél érkezett, mintegy harminc ezüst maravédi értékben.

- Akkor bejöhet.

Milics bejött, s a küszöbön megállt. Egy kicsit hozzá kellett készülnie, hogy a jelentés tartalmához mérten rémült és gyászos arcot vágjon. Aztán pihegve szólt:

- Felség! Súlyos, mondhatnám kegyetlen kötelességet kell teljesítenem...

- Eh! - vágott közbe a Balkán oroszlánja -, a pénzesleveleket nem fogod elcsevegni. Lépj elő és számolj be velök.

Milics előlépett, és átszolgáltatta az okiratokat. Arzén kétszer is megolvasta: mindössze öt darab volt.

- Te gazember, nem dugtál el egyet? - kérdezte a király, s motozni kezdte hű tanácsosát.

- Bocsánat, Sire, tévedtem - felelt Milics egy fizetőpincér mosolyával.

Nem lehetett másképp, elő kellett adnia a hatodikat is.

Majd újra hozzákészült szónoklatához, de a királyt nem érdekelte az előterjesztés. A pénzeslevelek látása lecsillapította idegeit; rossz kedve fölengedett, társalogni akart.

- Te, Milics, micsoda kabát van rajtad?

- Sire, ez a kabát egykor felségedé volt. Egy napon, midőn különös megelégedését voltam szerencsés kiérdemelni, Felséged, kegyének jeléül, levetette magáról, és rám adta, hű alattvalójára. Ahogyan a kínai császár jutalmazza leghívebb szolgáit.

- Nem emlékszem, se az esetre, se arra, hogy a kabátot neked adtam. De meglehet.

- Én azzal hálálom meg Felséged kegyét, hogy azóta ezt a kabátot soha se vetem le magamról.

- Meglátszik rajta, mert már szörnyen piszkos.

- Sire, én büszke vagyok erre a piszokra, mert Felséged szolgálatában ragadt rám.

- Jól van, Milics, de gondolnod kellene társadalmi állásodra is. Egy miniszter legyen tolvaj, de ne legyen ilyen szennyesen zsugori. A királyné kénytelen lesz rád köpni.

- Kegyelem, Sire! Engedje meg, hogy elmondhassam...

- Ugyan hagyj békén az állami ügyekkel! Engem az állami ügyekből csak a pénzügyek érdekelnek.

- Nem állami, hanem családi ügyekről van szó, Felség! Kínos, rettenetes kötelességet kell teljesítenem!... Sire, készüljön el a legnagyobb, a legborzasztóbb szerencsétlenségre!

- Lárifári! A múltkor is ilyen lármát csaptál, szinte megijesztettél. S aztán kiderült, hogy semmi se történt. Az történt, hogy egy morganatikus testvéremet lopáson kapták rajta Genovában, s becsukták. Nagyszerű! Tehetek én róla, hogy boldog emlékű atyám olyan lelkes híve volt a morganatikus házasság intézményének! Valamennyi morganatikus testvéremet nem tehetem meg miniszterekké, tábornokokká; nincs annyi miniszterség a világon!

- Ó, Sire, ez a csapás sokkal mélyebben nyúlik bele Felséged családi életébe!

- Hah, ember, igazán megijesztesz! A leányaimról van szó, ugye? Hiába rázod a fejed, kitaláltam, hogy megint a leányaimról van szó! De hát mondd, Milics, van nálam boldogtalanabb apa a világon? Az egyik leányomat férjhez adom a georgiai herceghez, a másikat a litván határgrófhoz. Mindegyikkel százezer arany maravédi hozományt adok; a véremből adtam ezt a pénzt, Milics! Nem is a véremből, hanem a jövő életemből, mert ezt a temérdek aranyat még csak ezután fogom a bankoknak megfizetni. És mi történik? Két hét múlva megint itthon van mind a két leányom. Az egyik megszökik a georgiai hercegtől, mert azt mondja, nem azért ment férjhez, hogy kisasszony maradjon; a másikat meg elkergeti a férje, mert azt mondja, hogy: köszöni szépen, de a hercegnőt nem találta szépnek s kisasszonynak! Ha emezt veszi el a georgiai herceg s a másikat a határgróf, ma a legboldogabban élnének; így meg mind a kettő itt ül a nyakamon, s perelhetem a sok szép maravédit! Mi van velök megint? Anyjokra ütöttek a szerencsétlenek; a bojár asszony vére libeg-lobog bennök. Mért, hogy éppen ettől az asszonytól lettek gyermekeim, annyi asszony közül?!

- Felség, a hercegnők jól érzik magukat és bicikliznek. De...

- Hogyan, hát nem ők?

- Ó, Sire, a szerencsétlenség sokkal nagyobb, sokkal rettenetesebb, mint Felséged képzeli!

- Csak nem a királynéról van szó?

Milics lehajtotta a fejét, és nem felelt.

Arzén megragadta a miniszter kabátja ujját, de aztán eszébe jutott ennek a ruhadarabnak a története, s zsebkendőjével megtörölte a kezét. Arca ünnepiesen komolyra vált; orra rettenetes volt.

- Beszélj suttogta. - Felszállott az égbe?

- Nem - nyögte Milics. - Ő él, de... kegyelem, Felség!... tegnapelőtt éjjel, mialatt Felséged a hadgyakorlaton volt, elhagyta a palotát... mindörökre...

- És nem egyedül hagyta el, szóval: megszökött, akarod mondani?... felelj!... nem lesz semmi bántódásod.

Milics bólintott, hogy igen.

Elhallgattak.

Arzén egy pillanatig mozdulatlan maradt, mereven nézett maga elé, mintha fenékig belesüppedt volna ebbe a rettentő gondolatba. Aztán hirtelen fölegyenesedett, s azzal a fejedelmi mozdulattal, mely Milicset és feleségét mindannyiszor a reneszánsz nagy alakjaira emlékeztette, imádságra kulcsolta a kezét.

- Isten adta, Isten elvette! - szólt, s hangja reszketett. - Dicsértessék az ő szent neve!

Milics nem merte megzavarni, pedig jelentését még nem fejezte be. De el volt készülve rá, hogy a király izgatottsága tartós lesz, s türelmesen várt, míg ismét rá kerül a sor.

Nem kellett soká várakoznia; Arzén hamarább lecsillapodott, mint Milics remélte.

- Látod, ilyenek a nők! - szólt, lassan ejtve a szót, a lemondás csöndes, szomorú hangján. - Ezt is a tenyeremen hordoztam, csakúgy, mint a többit; kíméltem az egészségét, s mert tudtam, hogy gyönge a szervezete, kedveseket tartottam, csak hogy őt ne kelljen zaklatnom. Emlékszel, három évig vártam rá, míg hajadonná serdült, s hozomány nélkül vettem el, mert apja, a gaz Girgenti rútul becsapott. Két hétig se fizette a számláimat, s attól fogva, hogy örököltem, egy kopeket se láttam tőle. És most mégis elhagy! Pedig, hogy ezt a botrányt elkerüljem, megvallom neked, kész lettem volna a legmesszebb menő áldozatokra. De ilyenek a nők! Látod, ha a feleséged, ez a becsületes Lina, nem volna oly hűséges hozzánk, kétségbe kellene esnünk az egész női nemen. De beszélj tovább, ki volt az illető? Remélem, legalább nem választott rangján alul. Valamelyik fejedelmi vendégünk? Ezek kíséretéből valaki? Vagy egyik gárdistám? Felelj.

- Nem, Sire.

- Lejjebb?

- Lejjebb.

- Valami kóbor festőművész?

- Lejjebb.

- Tenorista? Akrobata?

- Lejjebb.

- Cigány hegedűművész?

- Lejjebb.

- Akkor hát ne is mondd. A gondviselés így rendelte, pont. Engem a balsors csapásai nem terítenek le. Ott látszik meg, hogy ki az igazi fejedelem, hogy miképpen tudjuk tűrni a megpróbáltatásokat. Én kereszténi lélekkel tűröm. Különben is, nincs az a nagy szerencsétlenség, amelynek ne volna valami jó oldala. Így legalább megszabadultam ettől a gaz Girgentitől. Remélem, elpárolgott?

- Nem, Sire, Girgenti hercege Felséged pártján van. Kijelentette, hogy megtagadja leányát, s tegnap már be is költözött a királyné lakosztályába.

- Ki kell dobni onnan a részeg disznót. Végre is, ha csakugyan eljegyzem az özvegy mordvin fejedelemasszonyt, nem vezethetem az új asszonyt egy olyan lakosztályba, amelyben előbb ez a kucséber lakott.

- Hogyan? Felséged már...

- Igen, én beleegyezem a válásba, mindenbe beleegyezem. A fiatalságnak ki kell tombolnia magát; legyenek boldogok a fiatalok! S ha már ki kell ürítenem ezt a keserű poharat, történjék meg minél hamarább! A mordvin fejedelemasszony birtokai gazdaggá, erőssé fogják tenni népemet, s én mindenre kész vagyok szeretett népemért.

- Csakhogy, Sire...

- Írasd ki a hivatalos lapba, hogy őfelsége egészségének helyreállítására, déli éghajlat alá utazott; hívasd elő a metropolitát, hogy csendben, rendben, intézze el a dolgot. Siessen a hitvány pap; tudom, hogy a házasságkötés nehéz, de a házasságok felbontásába már begyakorolhatta magát. Előre, indulj; még ma fogjon hozzá, holnap délre el akarok válni.

- Eszerint felséged nem kívánja üldöztetni a szökevényeket?

- Már mért bántanám szegényeket? A királyné oly fiatal! Ennek a kornak mindent, de mindent meg kell bocsátani. Én megbocsátok neki; éljen boldogul!

- De, Sire, hogy is mondjam?... nem merem mondani... az exkirályné... Syracusa hercegnője... vagy hogy nevezzem?... magával vitte összes ékszereit, sőt magával vitte a százezer arany maravédit is, amelyet atyjától, Girgenti hercegétől, hozományul kapott! Arzén felordított, mint a halálosan megsebzett fenevad.

- A nyomorult! S te ezt csak most mondod nekem?!

- De, Felség!

- Hollá! Fegyverre, őrség! Trombitáljátok össze a katonaságot! Ültessétek vasútra az egész rendőrséget. Utána a nyomorultaknak, fogjátok el őket! Még most is itt vagy, Milics?! Szaladj, fuss, rohanj, vezettesd elő leggyorsabb paripámat, utánok, utánok! Utolérem őket, esküszöm! Mi az, a rémület elvette az eszed? Ne félj, Milics, meg fogom torolni becsületemet!

(1900)

DÁVID KIRÁLY LEVÉLTÁRA

Ede király, Abrakadabra választott fejedelme, nagy pompával temette el Dávid exkirályt, a Balkán cédrusát. Meghúzatta a hitelbe hozatott harangokat, kirukkoltatta ünnepiesen megfésülködött testőrségét, s a néphez kiáltványt intézett, melyben ékes szavakkal magasztalta az elhunyt érdemeit. Aztán birtokba vette apai örökségét. A hagyaték több papírgallérból, kilencvenhat csomag francia és svájci kártyából, egy alumínium messzelátóból, három cséplőgépből s egy csomó irományból állott.

Dicsőségesen országló Ede bezárkózott a Grand Hôtel de France et de Russie 47. számú szobájába, ahol tegnap még Dávid exkirály lakott, pár percig kegyelettel nézegette boldogult atyjának és Juppajdárum Juhhéja kisasszonynak rózsaszín szalaggal díszített arcképeit, s hozzáfogott a gondosan őrzött levélcsomó átolvasásához.

Az első írás következőképpen hangzott:

Imádott kutyám! Beszéltem az izmaelitával. Nem képzeled, drága pofám, micsoda szemtelenség lakik ebben a pénzeszsákban. Íme a feleletei:

1. Az Arany Sárkány, a Gyémánt Sas avagy a Brahmaputra-rendjelekért külön-külön vagy együttvéve nem hajlandó adni egy fabatkát sem; állítólag megvan neki már a Vérző Szent Szív nagykeresztje is, s potom nyolcszáz frankért jutott hozzá.

2. Nem elégszik meg azzal, ha Marko Zárát csupán miniszterelnököddé nevezed ki. Ellenben ha megteszed főtandíjbeszedőnek és a pénzeslevelek főigazgatójának is, nem idegenkedik némi jutalék biztosításának a gondolatától.

3. Abban az esetben, ha VIII. Bonifácnak, Csizió királyának, háborút üzennél, s ezzel egy kis baisse-t tudnál előidézni, nem fösvénykednék néhány százezer frankkal.

Gondold meg, kutyuskám, hogy ez a VIII. Bonifác egy vízfejű kamasz, akinek már régen szüksége volna egy kis leckére. S ne feledd, hogy epedve sóvárog utánad hűséges és szerelmes kis macskád:

Titánia.

A második levél már rövidebb volt:

Kedves gumimajmom! Sietek közölni, hogy az őrült lord csakugyan ugrik. Írásban kötelezte magát, hogy ha igazán megadod nekem a Maisonrouge hercegnői címet, elvesz feleségül, s költségeidet megtéríti kerek húszezer fontban. Mit szólsz hozzá? Ha a balvégzet elválasztana, akkor is változatlanul, örökkön szeret: a te kis kolibrid,

Lola.

A harmadik papiros szűkszavú, üzleti távirat volt:

A tizennyolc vagon koporsót útnak indítottam. Ismételve kérdem, nem volna-e hajlandó az ügyletet velem számoltatni le? Utalok ajánlatom előnyösségére. A veszteség nem tenne többet koporsónként 37 frcs 75 centimes-nál.

Stephenson Éva.

Ennek a táviratnak a párjára is rögtön ráakadt a gyászoló király:

Sajnálom, de a vízipuskákért és a Bell-féle ágyúkért cserébe csak Simson cséplőgépekkel és Maxence-zongorákkal szolgálhatok. Az országos levéltár papíranyaga kilónkint 15 centimes-mal bármikor szállítható,

St. Éva.

Ede király megilletődéstől remegő kézzel tette félre a táviratokat, s két okiratot bontott szét, melyek egymás mellett hevertek a csomóban. Ezeket az okiratokat már jól ismerte. Az egyikben Dávid király fia javára lemondott trónjáról, s csak hárommillió frank végkielégítést kötött ki magának; a másikban újabb másfél millió frankért kötelezte magát, hogy Abrakadabra országba sohase fogja betenni a lábát.

A következő papír már az ő keze írása volt. Az ő keze írása! Meglátszottak rajta a száműzetés keserű könnyei. Ede király ezt olvasta ki az ismerős vonásokból:

Kedves fiam, meggondoltam a dolgot. Elég lesz, ha hatvanezer frankot adsz Klopiczka grófnénak. Igaz, hogy kétszázezret ígértem neki, de akkor még nem voltam földönfutó. A különbséggel pompásan rendezhetném a bookmakereknél való hátralékaimat. Végre is csak nem fogod eltűrni, hogy kilökjenek az Ifjú Óriások klubjából, engem, aki...

Itt megszakadt az írás. Ede király mintha emlékezett volna erre a levélre. Csakhogy, úgy tetszett neki, a hozzá jutott jegyzékben Klopiczka grófné már csupán harmincezer frankra tarthatott számot. Hány fogalmazást téphetett össze a szegény földönfutó, míg lelki harcaiban idáig érkezett!

Nyugtatványok és elismervények következtek. Elismervények a földönfutó elárverezett ingóságainak átvételéről, zálogcédulák a száműzött ingeiről, és nyugtatványok az ezüstneműről szóló zálogcédulák ideiglenes letétbe helyezéséről. Ede király elővette zsebkendőjét s csöndesen zokogott.

- Szegény, szegény atyám!

De csak akkor fogta el igazán a megilletődés, mikor a cédulák alatt fekvő terjedelmes okiratot kezdte betűzgetni. Szerződés volt ez, mely egyrészről az abderai Temetésrendező Intézet igazgatósága, másrészről Betli gróf - azelőtt Dávid király - között köttetett. Ennek a szerződésnek az első pontja így szólt:

1. Betli gróf kötelezi magát kieszközölni, hogy minél később bekövetkezendő halála esetén a temetés rendezésével az abderai Temetésrendező Intézet igazgatósága bízassék meg. Viszont ez jutalékul előre kiutalványozza a húszezer frankban előirányzott költségek hét százalékát.

Hasonló gondos előrelátásra vallott a szerződéshez csatolt levél is, melyben egy abderai tudós tanár ugyanilyen föltétel mellett késznek nyilatkozott a bebalzsamozás díjából tíz százaléknak átengedésére. S végül a Balkán-vidéki Múzeum egy irata, melynek értelmében a nevezett múzeum Dávid exkirály csontvázáért kész kiutalványozni tízezer frankot Betli grófnak, a csontváz ez idő szerinti tulajdonosának.

Ede király könnye úgy hullott, mint a záporeső.

- Mi marad meg belőled, drága jó atyám?! - sóhajtott fel keservesen. - Csak halhatatlan szellemed s ez a néhány papírlap!

Csakhogy ezen a világon minden csak álom, minden csupa ábránd és csalódás. Alighogy Ede király az utóbbi szavakat elzokogta, kezébe akadt az utolsó papírlap is. S nagy meglepetéssel a következőket olvasta belőle:

Kedves fiam, midőn kegyelettel nézed át hátrahagyott irományaimat, tudd meg, hogy ezek az irományok már nem az én irományaim. Úgy szerelmi levelezésemet, mint összes egyéb hátrahagyott irományaimat eladtam egy amerikai kiadónak, aki ezeket ötíves füzetekben fogja kiadni, százezer példányban.

Ede király merengve nézett az űrbe, szeretett, felejthetetlen édesatyja után.

(1894)

ÍRÓ ÉS TITKÁRA

ÉHSÉG

1

- Csak arra kérem, Mester, olvassa el a kéziratomat. Ha nem talál benne tehetséget, belenyugszom sorsomba.

- Csak?... - szólalt meg az öreg, és valami mosolyféle látszott a szája széle körül. Aztán elhallgatott; észre lehetett venni, hogy habozik, megmondja-e, mire gondol.

De pillantása összetalálkozott a fiatalember tekintetével, és mintha tőr villant volna meg előtte. Ez megkeményítette.

- Nézze, fiatal barátom, én már betöltöttem a hetvenharmadik évemet. Méghozzá nem vagyok jó bőrben: nyilvánvaló, hogy nem élhetek sokáig. Pedig nagyon szeretem az életet. Azt a kis időt tehát, amelyet még ajándékba kaphatok a sorstól, a lehető legjobban akarom felhasználni. Az élet tele van gyönyörűséggel. Olyan boldogság a napsütésben totyogni, levegőt színi, zenét hallgatni, szép lányokat nézni! Órákat se pazarolhatok arra, hogy olyasmit olvasgassak, ami nem érdekel. És ennek a vastag kéziratcsomónak az átnézéséhez talán napok kellenek. Három-négy napig két-három óra. Miért nem viszi el valamelyik szerkesztőségbe? Mindegyikben van egy úr, akinek az a feladata, hogy elolvassa a beküldött kéziratokat.

- Ez volna a feladata, de mégsem olvassa el. Vagy ha úgy tesz, mintha elolvasta volna, olyan könnyen kimondja a megfellebbezhetetlen ítéletet, hogy „nem használható!”... A Mester nem tudja - talán már elfelejtette vagy soha sem tudta, mert olyan szerencsés volt, hogy mindjárt felismerték a zsenijét -, milyen gyilkos közömbösséggel kell küzdenie annak a szegény fiatalembernek, akinek nincsenek összeköttetései, nincs pártfogója. Aztán, mit érdekel engem a szerkesztőségi urak véleménye?! Én illetékes bírálótól szeretném megtudni: folytassam-e az írást, vagy okosabban teszem, ha lemondok arról a próbálkozásról, amelynek nem lehet sikere?! Nem akarok hízelegni, de ilyen illetékes bírálónak csak a Mestert ismerhetem el. És meg kell vallanom azt is, miben reménykedem. Arról álmodoztam, hogy ha a Mester valami kis értéket fedez fel ebben a vastag kéziratcsomóban, és néhány sornyi előszóval tisztel meg, akkor mindent megtalálok, amire áhítozom. A Mester nevének varázslata megnyitná előttem a most bezárt ajtókat. Ilyen ajánlólevél hatása alatt akármelyik szerkesztőség szívesen közli a regényemet; választhatok a kiadók közül; azonnal megtalálom az érdeklődést, az olvasókat, a sikert, a feltűnést. Nagy fa árnyékában pihenni jó. Azért, nagyon kérem, ne utasítsa vissza a kérésemet. Vannak esős napok, amikor nem lehet kimenni a kertbe, és néha a zenébe is belefárad az ember. Ha a Mester ilyenkor elolvas vagy felolvastat magának a munkámból egy-két oldalt, néhány hét múlva végezhet vele. Mostanában olyan sok az esős nap.

Nini, a kérelmező mintha gúnyolódnék! Ha olyan tehetséges, mint amilyen szemtelen!...

- No, tudja, engem az esős napok se zárnak el egészen a világtól. Találhatok én ilyenkor más foglalkozást is, és különösen sok más olvasnivalót. Ha kétszáz évig élnék, akkor se tudnám elolvasni, mindazt, mi érdekel. De ám legyen kívánsága szerint. Hagyja itt a regényt, majd elolvasom, és ha mához három hétre fölkeres, őszintén fogok felelni minden kérdésére. Mert nem udvariasságot vár, ugye, hanem őszinteséget?

- Természetesen.

Mialatt a fiatalember leballagott a villa lépcsőin, ez járt a fejében:

- Micsoda önzés!... Egy emberélet sorsát tartja a kezében, de nem erre gondol, hanem arra, hogy erőt kell vennie a kényelemszeretetén, ha teljesíteni akarja kötelességét az ifjúsággal szemben. Sajnál tőlem három órát... mindössze három órát... a már rongyos, silány életéből!... Vén disznó... Még most is csak a nőkön jár az esze. Az ilyen öregeket agyon kellene verni.

2

- Mester, a három hét eltelt. Van-e tehetségem?

- Erre a kérdésre csak akkor tudok felelni, ha előbb megállapítjuk, mit értünk tehetség alatt. Ha a tehetség szó valami ritka sajátságot, valami egészen egyénit jelent, ami csakis az öné, akkor meg kell vallanom, hogy ebben a regényben nem tudtam fölfedezni semmi különöst. Ilyen regényt meg tud írni minden művelt fiatalember, aki jól végezte el az iskoláit. De már ez is tehetség. Az a kérdés, hogy mit akar elérni. Van sok író, aki csakis ilyen tehetség, és mégis érvényesül, ha érvényesülés alatt a sok olvasót és a jó keresetet értjük. Hogyha beéri ezzel, folytassa az írást, írjon minél többet, mert az ilyen írások sikere mindig akkora, amekkora az író szorgalma; de ha ennél sokkal többet akar, akkor nem merem biztatni. Ámbár lehet, hogy tévedek, mert hiszen mindnyájan annyit tévedünk!...

- Eszerint az előszót nem remélhetem?

- Azt írjam meg, amit most elmondtam? Vagy hazudjak valamit?

A fiatalember szemében újra megvillant a tőr.

- A régi nagyok nem alázták meg a fiatalokat. Megbocsátották a gyöngeségeiket; felkarolták, biztatgatták, vezetgették őket...

- És rendesen megjárták, mert később ezekben találták meg legszigorúbb ellenfeleiket. A tanítvány a legtöbbször tiszteletlenséggel hálálja meg tanárainak a fáradozását. Ön az irodalomtörténetre hivatkozik... tudja, mit tanít ez? Azt, hogyha még életünkben vagy a halálunkkal nem sikerült bevonulnunk a legendák világába, amivel a bálványok kijátsszák született ellenségeiket, mindnyájukkal szemben az utánunk következő nemzedék a legigazságtalanabb. Tulajdonképpen ez se baj, mert a halottak ráérnek megvárni, amíg az idő igazságot szolgáltat nekik. És nekem különösen mindegy, mert én fütyülök arra, hogy mit mondanak rólam akkor, amikor már semmi se leszek. Annál, amit halhatatlanságnak neveznek, sokkal többet ér egy szép kis lány huncut mosolygása, ha ebben még mi is gyönyörködhetünk.

- A Mester nevet, amikor engem az utolsó reménytől foszt meg.

- Nem hiszem, hogy ennyire elkedvetleníteném. Hiszen azt jósoltam, hogy népszerű lesz, és sok pénzt fog keresni. Tudok ennél rosszabb sorsot is.

- Mikor Knut Hamsun az *Éhség* kéziratát ott hagyta a *Politikan* szerkesztőségében, a szerkesztőnek egyszerre csak eszébe jutott, mennyire fehér volt annak az embernek az arca, aki ezt a vastag kéziratcsomót hozta. Arra gondolt, vajon nem éhezik-e maga a szerző is? Olvasni kezdte a kéziratot, és tíz perc múltán pénzt küldött Knut Hamsun címére. De mert később is mindig csak azt a fehér arcot látta, újra elővette a kéziratcsomót, elolvasta az egész munkát, aztán intézkedett, hogy már másnap megjelenjék az első közlemény.

- Erre igazán nem gondoltam. Az ön arca éppen nem kísérteties; nagyon egészségesnek látszik, és amint látom, jó szabónál dolgoztat. Inkább az evezőversenyek győzteseire emlékeztet, mint azokra a fiatalokra, akik a nyilvános könyvtárakba bújnak el a levegő és a napfény elől. És a múltkor, ha valami feltűnt a megjelenésén, ez inkább fellépésének a biztonsága és...

hogyan is mondjam?... eltitkolhatatlan önbizalma volt. Persze, a látszat nagyon megcsalhatja az embert, és ha csakugyan pillanatnyi pénzzavarban volna, készséggel állok rendelkezésére egy kis baráti kölcsönnel.

- Ó, Mester!...

- Ami a fődolgot illeti: nem rendelhetem el, hogy regényéből már holnap megjelenjék az első közlemény, mert nincsen lapom. De eddig még egy szerkesztőségben se volt; már csak azért is próbálkoznia kellene valahol, hogy megtudhassa, mit mondanak regényéről mások, akik nem annyira elfásultak, mint én. Ha ez a próbálkozás nem járna eredménnyel, keressen fel újra.

Mikor a fiatalember a villa lépcsőiről a bokrok közé ért, megnézte, hogy az öreg mennyi papírpénzt csúsztatott a kabátja zsebébe.

- Száz frank! Ezzel ugyan nem ugrálhatok, és Fifinek se szerezhetek valami halhatatlan mulatságokat. Vén csirkefogó! Nemcsak hogy csupa önzés, még hozzá piszkosan fösvény is. Ennyit adni annak, akiről azt kell hinnie, hogy öngyilkosságot akar elkövetni! Bezzeg, mélyebben nyúlt volna a zsebébe, ha valamelyik huncutul mosolygó kis lány áll ott előtte, a költő helyett, aki elől az ilyen vén latrok harácsolják el a pénzt és a dicsőséget! A vén szatír! Még most sem érdekli egyéb, csak a csípők ringása-rengése! Be kellene neki mutatnom Fifit, de nem volna-e lelketlenség, rákényszerítenem a szegény gyereket arra, hogy eltűrje ezt a vén utálatost?!...

3

- Bejártam, Mester, nem tudom hányszor, minden szerkesztőséget és minden kiadót; néhol ridegen elutasítanak, másutt bolondítgatnak, de sehol sem akarnak tudni a regényemről. Nem beszélhetem el, hogy három-négy hét óta hol és mennyit szaladgáltam hiába; csak untatnám a részletekkel. De el kell mondanom, hogy már sehol se látok más kivezető utat, csak az öngyilkosságot.

- Ugyan, ne beszéljen ilyen bolondokat!... Fiatal, ép, erős, egészséges ember... Nem akarok prédikációt tartani, csak annyit mondok, hogy ez páratlan ostobaság volna. Különben azt hiszem, hogy ezt maga se gondolja komolyan...

- A Mester azzal gyanúsít, hogy csak el akarom érzékenyíteni?... Akkor hát még el kell mondanom valamit, amit szerettem volna elhallgatni. Mester, én már két nap óta nem ettem!

Az öreg visszahőkölt, mint aki hirtelen észreveszi, hogy ha még egyet lép, rá fog taposni egy varangyos békára. Annyira szégyellte magát a fiatalember helyett, hogy nem mert a szemébe nézni. Ilyen nagy darab ember!... a zsákhordást is kibírná. De most csak a kezét látta, és észrevette, hogy ez a nagy, széles, erős kéz olyan, mint a szobrászoké. Arra kellett gondolnia, hogy ő sohase, semmiféle körülmény között, semmiért a világon nem mondta volna ki azokat a szavakat, amelyeket most hallott, akármennyire szereti az életet, akármennyire meg van győződve róla, hogy az élet az egyetlen érték.

De felelnie kellett, és az első ötlete az volt, hogy zavarából tréfával kell kivágnia magát.

- Ismeri ezt az anekdotát? A fényárban úszó éjjeli vendéglő bejárata körül rongyos emberek ácsorognak, sötét alakok, akik arra lesnek, hogy autóért küldhetik őket, ha egyszerre sokan jönnek ki a vendéglőből, és nem mindenki talál hamarosan kocsit. Kilép az ajtón, botjára támaszkodva, egy alacsony emberke; nyeszlett, összetöpörödött, görnyedt hátú; egy öreg herceg, akinek gyomorfekélye van. A sötétségből egy óriás válik ki, és mély, érces hangon,

egy fenyegetőző Wotannak a hangján, azt dörgi a herceg felé: „Uram, éhes vagyok!”... Amire a nyomorult öreg csak egy sóhajtással felel: „Boldog ember!... És még panaszkodik!”...

Mire elbeszélte, már megbánta, hogy tréfával felelt. Annál inkább, mert az anekdota vége valójában így szól: „Gazember! És még panaszkodol!” Amit talán az is tud, akinek most elmondta. Aztán könnyű anekdotázni, ha az embernek semmije se hiányzik; de nehéz anekdotát hallgatni, ha az ember éhes. És, bár egy cseppet se valószínű, mégse lehetetlen, hogy ez az ember igazat mondott...

- Az anekdotával - folytatta - csak azt akartam példázni, hogy nem kell olyan hamar elkeseredni, ilyen csekélység miatt. Azon, hogy az ember éhes, könnyű segíteni; a gyomorfekélyen már sokkal nehezebb. Miért nem jött el pár nappal ezelőtt? Ha már akkor találkozunk, elkerülhette volna ezt a kellemetlen kalandot. És, mindenekelőtt, foglaljon helyet annál az asztalnál; ott találja egy kis hölgy reggelijét, aki lemondott erről, mert akármennyire szeret, még nálam is jobban szereti a fiatal udvarlóját, amit én meg tudok érteni... No, ne kéresse magát! Úgyis meghívtam volna, ha tegnap vagy tegnapelőtt véletlenül találkozunk az utcán; mert egy kicsit hosszasabban szeretnék beszélgetni önnel, a magam érdekében.

Az öreg mindenáron jóvá akarta tenni a bántó anekdotát.

- A titkárom néhány hónapi szabadságot kért tőlem; Egyiptomba viszi a beteg feleségét. Semmi szín alatt nem akarok tőle megválni, mert kitűnő ember, és nagyon hozzászoktam; de addig is, amíg távol lesz, szükségem van valakire, aki helyettesítse. Nem vállalkoznék erre?

- Ó, Mester!

- Ez a rövid megbízatás persze nem sokat lendít önön, de időt nyer vele; három-négy hónap alatt sok minden történhetik a szerkesztőségekben meg a kiadóknál.

- Mester, a végtelen hálát...

- Erről szó se lehet, mert olyan hivatalt kínálok, amellyel nagyon sok dolog jár. Ne is mondjon addig igent, amíg meg nem tudja, hogy mit várok öntől. Reggel, kilenc órára, eljön; elrendezi a leveleket, válaszokat ír, átnézi az újságokat és az aznap érkezett folyóiratokat, megjelöli, amit érdekesnek talál, s aztán, féltizenegykor, amikor együtt reggelizünk, figyelmeztet rá, ha látogatót fogadok, tudatja velem, hogy kik várnak rám, és szükség esetén szóval tartja azokat a türelmetleneket, akik számot tarthatnak egy kis figyelmességre. Később elmegy a Nemzeti Könyvtárba, és néhány könyvből, amelyeknek a jegyzékét reggelizés közben adom át, kijegyezi azt, mi engem érdekel. Öt órakor szabad, de ha a postával eddig nem készülhetett el, másnap reggelre, otthon vagy a kávéházban, megfogalmazza mindazt, ami sürgős. Amint láthatja, majdnem az egész napját lekötné havi ezer frankért. Ha mégis elvállalja...

- Ó, Mester, nem tudom, hogyan fejezzem ki... Sohase fogom elfelejteni!...

- Akkor hát rögtön át is adom az első ezer frankot. Megjegyzem, a titkárom csak tizenkilencedikén utazik el, addig tehát szabadon rendelkezhetik az idejével; de huszadikán, reggel kilenckor várom.

A fiatalember ilyen vidáman még nem szökellt le a villa lépcsőin.

- Vén rabszolgatartó! - hálálkodott magában. - Úgy meg fog dolgoztatni, mint egy lovat, és milyen atyai mosollyal tudja lenyúzni az emberről a bőrt!... Fáj látnia, hogy vannak a világon fiatalok is, izmos, ruganyos testű, egész emberek, és örül, hogy ezek közül egyet jól megtáncoltathat, azt a szegényt, akit a balszerencse véletlenül útjába vetett. Mennyi kajánság gyűl meg egy ilyen rosszmájú múmiában!... micsoda izzó gyűlölettel nézi az ifjúságot... mennyire irigyli az egészséget és a fiatal erőt!... Milyen jólesett neki, hogy megalázhatott a rossz

reggelijével, amelyet különben a kutyák kaptak volna!... és milyen nehezen tudta fékezni az ingerültségét, amikor eszébe juttattam, hogy vannak a világon olyan emberek is, akiknek még nincs gyomorfekélye!... Nem is állotta meg, hogy szememre ne vesse az étvágyamat; az orromhoz kellett dörgölnie, szép hegedűszóban, hogy arra az apacsra emlékeztetem, aki vakmerőségében egy hercegtől kért kenyérrevalót. De a fellépésem mégis hatással volt rá; kinézte belőlem, hogy azok közé tartozom, akik vissza tudnak ütni. Igen, öregem!... ma te gorombáskodol velem, de holnap-holnapután visszakaphatod a kölcsönt, a kamatok kamatjával!... És a fődolog az, hogy egyelőre künn vagyunk a vízből; az öngyilkossággal való tetszelgés nem valami elmés trükk, de akármilyen kopott irodalmi eszköz, még ma is hatással van az együgyűekre.

Taxin ment haza, és mikor benyitott a szobájába, így üdvözölte Fifit, aki még az ágyban lustálkodott:

- Úgy öltözzél fel, hogy ma a Gladys-bárba megyünk!

(1927)

PONGYOLÁBAN

- Tulajdonképpen miért gyűlölöd te az Öreget? - kérdezte Fifi a fiatalembertől. - Tudtommal sohase bántott; sőt, inkább jót tett veled. Mert tulajdonképpen már nagyon benne voltunk a szószban; ha az Öreg nem ránt ki belőle, nem tudom, mit csináltál volna. Pedig nem vagy se inge, se gallérja: azt is mondhatta volna: „Édes uram, mi közöm nekem a maga bajaihoz?! Tőlem éhen dögölhet; hagyjon békében!”

- Milyen buta tud lenni egy nő, ha elfogja a tudákosság, és olyan dologba üti bele az orrát, amit a rövid ész nem képes megérteni! Felülsz ennek a vén csirkefogónak? Valami nagy emberbarátnak képzeled, amilyenek a régi angol regényekben szerepeltek, és azt hiszed, hogy ő az én Jótevőm? Tulajdonképpen, tulajdonképpen!... Tanuld meg, hogy az, amit te nagylelkű megmozdulásnak képzelsz, tulajdonképpen csupa kényelemszeretet volt és a legelemibb önzés. Én nagyszerűen játszottam meg a jelenetemet; az Öreg olyan ostoba volt, hogy bedőlt neki; azt gondolta magában: „Ha ridegen elutasítom, ez a fiatalember öngyilkosságot követhet el, amit sohase tudnék megbocsátani magamnak.” Hogy tehát semmi esetben se kelljen lelkifurdalást éreznie, ami mindig kényelmetlen dolog, inkább kiizzadta a nagylelkűségét; mit neki az az ezer frank havonta? És csak nem gondolod, hogy ingyen adja? De még ugyancsak megdolgoztat érte! Pedig tulajdonképpen szerencse volt rá nézve, hogy éppen akkor kopogtattam be hozzá, amikor a legnagyobb szüksége volt egy olyan emberre, akinek jobb lába van, mint neki, és akinek az esze is helyén van. Aztán, tulajdonképpen, nem is gyűlölöm én ezt az együgyű vénembert, hanem megvetem.

- Akit mindenki tisztel!... Eridj, te rongyos!...

- A te hibád, ha rongyos vagyok. Neked kellene megfoltoznod a fehérneműmet; miért vagy a világon? És ha rongyos vagyok, a lyukas fehérnemű alatt fiatal erő duzzad. Nálam, pajtás, még nem találsz gyomorfekélyt, se semmilyen összeroskadtságot! És még nekem meri mondani ez a vén elavult, hogy olyan regényt, amilyet én, akárki tud írni! Ez az értetlenség már ostobaság. Világháború zajlott le azóta, mióta ő a kis kínai vagy középkori történetkéit írogatja; megváltozott körülötte az egész világ. Gépek dübörögnek mellette, repülők szállonganak a feje fölött, de ő semmit se vesz észre, semmit se hall, és semmit se lát meg. Amíg a világ szédítő iramban rohan előre, az öreg hátramaradott csöndesen, mosolyogva, csökönyösen írogatja tovább az ő tanulságos esetkéit, amelyek most már senkit se érdekelnek. Ő még most is csak az érzéseknél meg a szerelemnél tart, a pajkos vagy az érzelmes szerelmeknél, de még egyre annál a másvilági szerelemnél, amelyet a régi kalendárium-írók nagy kezdőbetűvel írtak. Ez a vén gyerek hetven-egynéhány éves kráig se tanulta meg, hogy a szerelem is csak addszanesze.

- Nálad csak „addsza”, sohase „nesze”. Legalább szívet, azt hiába keresne nálad a nő, ha ennyire naiv volna, szegény. Pedig hát nincs mit büszkélkednetek azzal a gyönyörű előrehaladással, hogy most már mindnyájan olyan egyformán ripőkök vagytok, mintha valamennyien elvéreztetek volna a hazáért, akkor, amikor az iskola falai mögött, háborúsdit játszottatok az utcán! Látod, nekem mind a kétszer, amikor az Öreggel találkoztunk, folyton csak az járt az eszemben, hogy milyen kedves lehetett az a világ, amikor a fiatalemberek is ilyen szépen tudtak beszélni a nőkkel, mint ez a finom viselkedésű, tiszta öreg úr! Hiszen, ha húsz évvel vagy akár csak tíz évvel is fiatalabb volna...

- Áldásom rátok, ha ugyan kárt tud tenni benned! De hát mondd, nem utálod?! Én, amikor elnézem, hogyan ugrándozzák körül a fiatal gyöngytyúkok, hamarjában nem tudom, kit utáljak jobban, őt-e vagy ezeket a fülhasogatóan sikítozó fiatal némbereket, akik az irodalomért

való rajongás álarca alatt hozzátörleszkednek ahhoz az undok valamihez, amit öregségnek neveznek. És ahogy a legszebb gyümölcsöt is elhajítom, ha hernyót találok rajta, rá se tudok nézni ezekre a néha csinos személyekre, akik azzal szennyezik be magukat...

- Ezt csak azért mondod, hogy ne legyek féltékeny azokra a csinos személyekre, akiket a váróteremben néha neked kell mulattatnod, olyankor...

- Olyankor, amikor odabenn a mindenre elszánt hölgylátogató beleájulhat a vénember ölébe. Csinos hivatal, mi? Hiszen, ha erre az állásra, már akármicsodás, ideiglenesen se volnék rászorulva, minduntalan furcsa jeleneteket lehetne rendezni a Madárijesztő mulattatására...

- Még most is féltékenykedik ez a szegény asszony?

- Még csak most féltékenykedik igazán. Amíg a férje élt, mérsékelnie kellett magát, nem a férj, hanem a dekórum kedvéért; de most már szabadon ellenőrizheti az öreg szeretőjét, és olyan lármát csaphat, amilyet akar. Különben igaza van. Ő korteskedett legtöbbet az Öreg érdekében; az ő összeköttetései juttatták be a halhatatlanoknak nevezett múmiák közé; az ő szalonjában csináltak belőle irodalmi bálványt. Jogos, ha a maga örömére és dicsőségére akarja lefoglalni azt a keveset, ami a vén fickótól még kitelhetik...

- Csakhogy az is érthető, ha az öregúr észreveszi, hogy vannak a régi barátnőjénél szebb és különösen fiatalabb nők is.

- De még mennyire észreveszi! A szeme és az életkedve ma is olyan, mint egy fiatalé. Az ember nem hinné. Valamelyik nap beállít egy helyes kis személy: afféle kezdő színésznőcske, aki mindenáron be akar jutni az egyik állami színházba. Amíg várnia kell, beszélgetünk, és amikor a csöngetést halljuk, azt mondja nekem: „Aztán be ne törjön hozzánk hamarosan! Meg akarom mutatni a Mesternek az alakomat, hogy lássa, mennyire megérdemlem a pártfogást”... Tréfából azt felelem: „Csak a holttestemen keresztül léphet be valaki. De mit kapok ezért?” Nevet, és amint elkísérem a legelső könyvtárszobáig, azt ígéri, hogy ha célt ér, ugyanolyan hálát fog tanúsítani irányomban, mint a Mesterrel szemben, „Köszönöm, de én ezzel nem érem be” - mondom, amikor belebben az Öreghez...

- És van pofád ezt elmondani nekem?!...

- Nem, majd el fogom titkolni ezt a nagy eseményt!... Szóval, még nincs benn tíz percig, egyszerre csak beront hozzám a Madárijesztő. Persze őt nem lehet bejelenteni. És mindig úgy jön, mint a szélvész; mindig meg akarja lepni az Öreget. Mintha csak udvariasságból tenném, utána vágtatok a három könyvtárszobán keresztül, hogy legalább a lépteim kopogása jelt adjon az Öregnek. A Madárijesztő felrántja az ajtót, és sárga parókájának minden szála az ég felé mered: az Öreg és a színésznőcske éppen csak akkor bontakozhattak ki a csókolózásból, mert annyira közel állottak egymáshoz, hogy egy szobalány-szerepnyi papírlap se fért volna el kettőjük között. Pedig tíz perccel előbb még nem ismerték egymást.

- Aztán?

- A többi már nem érdekes. A csinos kis fehérnép, miután egyet simított azon a zsebkendőn, amelyet ruha gyanánt visel, hamarosan kereket oldott; a Madárijesztő pedig, a hölgyecske elpárolgása után, rémes lármát csapott, amely szokás szerint sírógörcsben végződött. De milyen cikkecskéket lehetne kanyarítani erről a szerelmi szaklapoknak! „Csendélet a könyvtárban”... „Euripidész és Boccaccio”... „Baucis jelenetet csinál Philemonnak”... Hiszen ha bizonyos volnék benne, hogy egyhamar nem derülne ki, kitől erednek az ilyen csevegések!... Hopp!... Amíg én az Öregnél őrt állok, vagy a Nemzeti Könyvtárból adatokat ások ki neki, azalatt te szépen följegyezhetnéd mindazt, amit én róla egy-két nappal előbb elbeszéltem neked...

- És mire volna ez jó?

- Arra, hogy az Öreg a halála után jobban fizessen, mint az életében. Sokáig már nem élhet; az olyan kis nőcskék, mint ez a múltkori, valamennyien a gutaütés utazó ügynökei. No, és ha egy szép nap hirtelen át talál siklani a megdicsőülésbe, egy percig se várok tovább azzal, hogy lerántsam róla az álarcot. A közönség nagyon szereti a csiklandós történeteket, de még jobban szereti, ha azokat, akiket előbb bálványozott, kíméletlenül leleplezik előtte. Mind a két öröm együtt; az ideál. Egy ilyen könyvvel vagyont lehet szerezni. Természetesen, jó cím kell hozzá és a könyv borítékán hatásos tájékoztató. Például valami efféle jelige: „Senki se nagy ember a titkárja előtt”... Nem, ez nem jó; ebből az következnék, hogy nagy ember volt a gyöngéi ellenére is. Inkább talán ez: „A kis embert még a titkárja se nézheti nagyságnak.” De vigyázni kell, hogy valaki elémbe ne vágjon; mindig vannak működvelő hiénák, akik alig várják, hogy nekieshessenek egy-egy híres halottnak. Ennek a könyvnek tehát a temetés napján már készen kell lennie.

- Meg tudnád ezt tenni?!... komolyan beszélsz?

- Majd érzékenykedem! Ő se érzékenyedett el, amikor azt hazudtam neki, hogy már két napja nem ettem. Tréfálkozott, hogy jobb annak, aki éhezik, mint annak, akinek gyomorfekélye van. Nem borult könnybe a szeme, amikor azt kellett hinnie, hogy egy nyomorgó fiatalember reszket, vacog a szeme előtt; akkor is csak magára gondolt, arra, hogy az ő étvágya már nem jó. Észrevette, hogy a felsőruhám rendes, és mintha megbotránkozott volna azon, hogy nem lát mosdatlannak. Aztán mit érzelgesz ezen?! Amikor az én könyvem megjelenik, akkor ő már semmi, ahogy ő maga szokta mondani. És amint most mindegy neki, hogy az írásait a fáraók még nem magasztalhatták, akkor már mélységesen mindegy lesz neki az is, hogy jót vagy rosszat írok-e róla, én, a legfürgébb utókor. Nekem pedig nem lesz mindegy, mert engem úrrá fog tenni az, hogy én leszek az első, aki a túlságosan sokáig ünnepelt Mestert leszállítom piedesztáljáról.

- Mindenki azt fogja mondani, hogy gyalázatos dolog így írni a kenyéradó gazdádról, aki nélkül talán éhezned kellett volna, és mindenki el fog fordulni tőled.

- Ellenkezőleg. Mindenki azt fogja mondani: a titkárja, az csak tudja!... És azok a kiadók, akik most szóba se állanak velem, a legnyájasabb mosolyukkal fogadnak, mert csak arra gondolnak, hogy ebből a könyvből, amelyik okvetlenül nagy port fog fölverni, el lehet adni száz-kétszázezer példányt vagy még többet is. De hogy minél több példányt lehessen eladni, a könyvet jól kell megcsinálni. Tele kell tűzdelni apró történetkékkel, nem sokat mondó, de jellemző esetekkel, amelyek valószínűséget adnak a szöveg többi részének is, annak is, ami már csak következtetés. Ezért föl kell jegyezni minden olyan apróságot, mint ez a kis jelenet, amelyet az előbb elbeszéltem...

- Még hazugságokat is akarsz írni róla!

- Hazugság-e az, ami megtörténhetett és minden valószínűség szerint meg is történt, de amit nem tudok bizonyosan? Ha igen, akkor ettől a hazugságnak bélyegzett lélekelemzéstől se riadok vissza, mert ha csak a bizonyosságra szorítkozom, a könyvem nem lehet eléggé színes.

- Micsoda cinikus fickóval kerültem én össze! Az ember beleborzong, amint egykedvűen fejtegeted, hogy az egyetlen pártfogódat el akarod adni harminc ezüstpénzért. Nem, nem akarom elhinni, hogy ennyire elvetemült volnál! Akármit beszélsz, te gyűlölöd az Öreget, borzasztóan gyűlölöd, és bosszút akarsz állni rajta, valamiért, amit nem akarsz elmondani nekem. No, valld meg, hogy: igenis, történt valami köztetek, amit eddig elhallgattál előttem! Miért ne mondanád el? Nekünk egymás elől már nincs mit eltitkolnunk.

- Nem történt semmi jelentékeny dolog. Annyi igaz, hogy valamiről eddig nem szóltam neked, de miért nem szóltam? Mert nem szeretek rá gondolni, mert el akartam felejteni, mert attól tartottam, hogyha elmondom neked, újra meg újra eszembe juttathatod, és akkor nem tudom többé kiverni a fejemből. Miért mereszted ki úgy a szemedet? Mondom, hogy semmiség. Egy szó se, egy mozdulat se, mindössze egy mosoly. És hogy borzasztóan gyűlölöm? Dehogy! Csak rosszul esik, ha rá kell néznem, és valóságos gyötrelem, hogy órákig mellette kell lennem. Szeretném, ha sohase ismerkedtem volna meg vele, ha sohase kellene látnom, ha ott élhetnék, ahol nem kellene arra gondolnom, hogy ő is a világon van. És mégis el kell viselnem, hogy ott lélegzik a közelemben, mert másképpen nem tudnánk megélni; mégis bele kell törődnöm, hogy hozzá vagyok láncolva, és ha még évekig mellette kell maradnom, mert az elődöm már nem fog visszajönni. Ezért, hogy él, és hogy a kutyája vagyok, ha életében nem is, a halálában meg kell lakolnia.

- De hát mondd el!... mondd el!...

- Még a legelső időkben történt, talán két héttel később, hogy dolgozni kezdtem nála. Diktált valamit, le s fel járkálva, és munkaközben elővett egy nagy doboz havannaszivart, amelyet aztán az én asztalomra tett le. Egyszerre beront a Madárijesztő, szokása szerint mint a szélvész, azzal, hogy nem akar bennünket zavarni, le se ül, csak egy percre jött, ezért meg ezért. Aztán elmegy, és a vénember kikíséri. Már tudtam, hogy odakinn mindig sokáig szoktak búcsúzkodni; a dolgommal várni kellett, és egyszerre az villan keresztül a fejemen: miért, hogy csak ő szíhasson havannaszivart?... én, aki jókora szellemi munkát végzek el helyette, ne szíhassak soha?... megkínálhatott volna, de van eszében!... pedig, ha most zsebre vágnék négy-öt darabot, sohase venné észre... csak egy arasznyira kell kinyújtanom a kezemet, hogy megdézsmálhassam, ami a dobozban van... vajon sok van-e benne?... A kezembe veszem a dobozt, felnyitom, és látom, hogy csak öt-hat darab szivar van a fenekén. Nem nyúlok bele a dobozba, leeresztem a fedelét, de abban a pillanatban, amikor visszateszem oda, ahonnan fölvettem, kinyílik az ajtó, a vénember látja, hogy mit csinálok, és a szája széléről mosoly illan el, nem is mosoly, csak valami kis mosolygás árnyéka. Nem történt semmi; meggyőződhetett róla, hogy a kevés szivarból egyetlenegy se tűnt el, de ez a légies, illanó mosoly egy pillantásnyi időre megvilágosította, hogy a vénember kitalálta minden gondolatomat, mulat a csalódásomon meg a szégyenkezésemen, és az esetkéből azt a tanulságot vonta le, hogy: „Ennek a fickónak a körmére vigyázni kell!” Nem is értem, hogyan tudtam megállani, hogy a mosolya láttára a szivardobozt ne vágjam az arcába.

- Éreztette veled, hogy gyanúsít?

- Még csak az kellett volna! Keresztülgázoltam volna rajta!

- Talán észre se vette, hogy mi jár a fejedben.

- Még csak az se lehetetlen. De én nem tudom rnegbocsátani neki, hogy majdnem igaza volt.

(1928)

ÚJ EMBEREK

- Teringettét, ez aztán meglepetés!... Te itt lakol, tőlem száz lépésnyire!... és véletlenül éppen te vagy a titkára annak, aki ellen mi most keresztes hadjáratot szervezünk!... Mondd, higgyek-e a fülemnek és a szememnek?!... Csakugyan, világi ruha van rajtad, sőt nagyvilági ruha!... amiből azt kell következtetnem, hogy jól megy a sorod... Tudod-e, hogy sokszor gondoltam rád?!... csak nemrégen is... mit mondok, nemrégen?... tegnapelőtt!... ez már valósággal telepátia volt... Nem is tudom, miért, hogyan, egyszerre csak megjelent előttem az arcod... amilyen akkor volt, amikor titokban a *Szentek életé*-t olvastam fel neked, és hirtelen lépteket hallottunk, amelyek, mintha a refektórium ajtajához közeledtek volna... Újra láttam, micsoda villámgyorsasággal váltotta fel arcodon a vigyorgást az áhítat kifejezése és a szende kenetesség; hogyan változtál át Floridorból Celestinné egy szempillantás alatt. És eltűnődtem rajta, vajon hol lehetsz most. Fogadni mertem volna, hogy káplán vagy valahol az isten háta mögött, egy szegény kis faluban, ahol nincs semmi egyéb, csak egypár csinos asszony és lány, akiket szorgalmasan gyóntatsz.

- Köszönöm szíves jókívánságaidat, már akkor inkább csak a párizsi nők mellett maradok, akik kegyeikért nem kívánják meg, hogy belépjek az egyházi rendbe. De mondj már valamit magadról is!... mi történt veled? Úgy tűntél el, mint akit titokzatos kezek hirtelen eltettek láb alól. Nekünk csak annyit mondtak, hogy eltávolítottak a szemináriumból.

- Eltávolítottak? Kirúgtak! De nem haragszom rájok; a *Szentek életé*-ben, amint még alighanem emlékszel, csakugyan csinos dolgokat írtam a szentatyákról, és meg tudom érteni, hogy ezek nem nagyon tetszettek nekik. Elég az hozzá, ezt a *Szentek életé*-t egyszer elfelejtettem visszadugni a rejtekhelyére, és a kezükbe került! Minden ilyen buta véletleneken fordul meg; az egész élet csupa véletlen. Egy pillanatnyi megfelejtkezés, és le kellett monda-nom arról a szép álomról, hogy valamikor én leszek Párizs bíborosérseke. Aztán, később, ugyanilyen véletlen rántott ki a kátyúból. Már minden kötél szakadt; már az ötletekből is kifogytam, mit lehetne még megpróbálni, hogy valami keresethez jussak. Vagy hat hétig abból éltem, hogy egy kávéházi pincér minden este egy-egy csésze csokoládét hitelezett, a jobb jövő reményében! Egyszer a pincérem azzal fogadott, hogy a kávéház egyik különtermében külföldi vendégek tiszteletére bankettet tartanak, de jóval több étel készült, mint amennyi kell, mert a külföldiek közül, akiknek a terítéket a rendezőség már kifizette, sokan nem jöttek el, és nyilván ezután se fognak megérkezni, hiszen már egy félórával ezelőtt itt kellett volna lenniök. Biztatott, vegyem fel egyik beteg pincértársának a frakköltözetét, menjek be, üljek le egy üres székre, és egyem végig a lakomát; nem lehet semmi baj, ő lesz a számoló. Természetesen, éltem a szerencsével. Úgy léptem be, mintha otthon volnék, és az első üres székre, egy kis köpcös, mogorva úr mellé telepedtem le, aki senkivel se beszélt, mert - amint később megtudtam - nagyon bosszantotta, hogy a haragosai közül hárman is a közelébe ültek. Fejbiccentéssel üdvözöltem, amire rögtön megszólított és tudtomra adta, hogy egy kicsit elkéstem; úgy látszott, örül, hogy valakihez szólhat. „Ó, kérem, jobb későn, mint soha!" - feleltem, de kissé aggodalmasan néztem szét a teremben. Boldogan láttam, hogy a halat még csak most hordják körül. „Szóljon, hogy levest is hozzanak; a leves nagyon jó" - bátorított szomszédom. Megkérdeztem tőle, melyik borból parancsol; lehörpintettem a csészében elém tolt levest, aztán a halból annyit vettem ki, hogy ennek láttán a kis köpcös egészen felvidámodott. „Ha nekem ilyen étvágyam volna!" - sóhajtott, és olyan szorgalmasan nyakalta a bort, hogy alig győztem töltögetni neki. Azt az időt kivéve, amíg én faltam, ő pedig ivott, folyton beszélgettünk, s a sajtnál már jóbarátok voltunk. A feketekávé után megkínált szivarral, egyet ő is a szájába vett, gyufát gyújtottam neki, és újra teletöltöttem a borospoharát.

Felhajtotta, de aztán pezsgőt hozatott, és amikor a második üveg pezsgő már a vége felé járt, kijelentette, hogy eszes fickó vagyok; amire hirtelen nekibátorodva, megvallottam neki, hogy sehogy se tudok állást kapni. Egy kicsit meghökkent, de aztán ezzel a kérdéssel lepett meg: „Mondd, vallásos nevelésben részesültél?”... - „Én? - feleltem. - Valóságos szentek között nőttem fel!” Aztán, hogy e tekintetben teljesen megnyugtassam, fitogtatni kezdtem a szemináriumban szerzett kis ismereteimet; azt persze nem mondtam el neki, miért kellett lemondanom a papi pályáról. „Akkor keress fel holnapután, délelőtt tíz órakor. Itt van az adresszem.” Nem névjegyet, hanem olyan, egyik oldalán telenyomtatott kartonlapot vett elő, amelynek másik, írásra szánt oldalára kiskereskedők vagy iparosok szokták feljegyezni egy-két tételből álló számlájukat. Illendőségérzetből nem néztem meg a nyomtatásos oldalt, pedig már nagyon szerettem volna tudni, ki ez az én új barátom és talán megmentőm... Hanem, te, ne sétálgassunk tovább!... gyere, üljünk be ebbe a kávéházba, és igyunk meg egy-két pohár gyomorerősítőt!...

- Csakhogy engem otthon várnak, és...

- Mi az, csak nem házasodtál meg?

- Majdnem. És Fifi nagyon jó leány...

- Akkor nem fog megharagudni, ha egy negyedórával később érkezel haza... Üljünk le ide, és mondd, hogy mit iszol?... Pincér, két pohár portót!... Hát, hogy folytassam a történetemet, a harmadik üveg pezsgő után elmentünk meztelen revűt nézni, ott megittunk egy negyediket, aztán vendéglátó gazdámat letámogattam a lépcsőn, eltántorogtunk az első üres kocsiig, a kis köpcös valami lakáscímet kiáltott oda a sofőrnek, besegítettem az autóba, és melléje zuhantam. Mikor megérkeztünk, pénzt nyomott a markomba, és azt mondta, hogy: „Majd menj haza kocsin, és fizesd ki a sofőrt.” Kikászálódtunk, becsöngettem és megkérdeztem tőle, ne kísérjem-e fel a lakására; csak annyit felelhetett, hogy a földszinten lakik, a kapu már kinyílt, amire új barátom és egyetlen pártfogóm szó nélkül elimbolygott előlem. Nem lehettem tökrészeg, mert kevesebbet fizettem a sofőrnek, mint amennyit kaptam, de másnap délben sehogyse tudtam visszaemlékezni rá, hogyan kerültem haza, és csak a kartonlap meg a maradék aprópénz segítségével tudtam megállapítani, hogy mi minden történt tegnap. Mikor a kartonlapról láttam, milyen nagy cégnek a főnökével ismerkedtem össze, rettegni kezdtem, hogy holnap már semmire se fog emlékezni, és talán rám sem ismer. De kellemesen csalódtam. Az én gazdám estétől hajnalig iszik, de reggel és délelőtt olyan józan, mint maga a büntetőtörvénykönyv. Kis papírkereskedőből hamarosan ismert könyvkereskedő lett; aztán, egyenként, olyan könyveket kezdett kiadni, amelyeknek a címe nagy disznóságokat ígér, de becsapja a részvéttel sehol se találkozó vevőt. Ez a régi, jól bevált recept vagyonossá tette, és amint gazdagodott, megnagyobbította az üzletkörét; egyre több vállalkozásba fogott, de mindig óvatosan. Hogy a csalafinta könyveket, amelyek mégis csak homályt borítottak a kereskedői hírnevére, minél hamarabb elfeledtesse, klerikális hetilapot alapított, bár ő maga protestáns. Éppen a legjobb időben cselekedte ezt, mert az akkori papüldözés nagy ellenhatást váltott ki a hívekből, és az éles hangú, mozgékony kis hetilap mindjárt a legelső napokban sok előfizetőt tudott összetoborozni. Amikor megismerkedtünk, már elhatározott dolog volt, hogy ezt a köpcös kis hetilapot nagy napilappá alakítja át, és mert pezsgőzés közben sokat emlegettem a szemináriumot, az jutott eszébe, hogy az új napilapnál ki fogja próbálni, van-e tehetségem az újságírásra. „Nálam - mondta, amikor az alkut megkötötte velem - a házirend az: ha egyszer-egyszer berúgsz és öt óra helyett hatkor jössz be a szerkesztőségbe, ezt még elnézem, de vallási dologban soha, egyetlenegyszer, kivételképpen se szabad tévedni! Az egyháztörténetnek, a dogmatikának, a liturgiának és mindannak, amit én nem tudok, a kisujjadban kell lennie, mert akire az ellenfeleink csak egyszer is rábizonyítják a tudatlanságot, az nálam

nem maradhat.” Így lettem én a *Világegyetem* egyik főoszlopa. Hitted volna-e azt, amikor a *Szentek életé*-ből egyet-mást felolvastam neked? Különben nekem nincs sok dolgom sem a dogmatikával, sem a liturgiával, se mindazzal, amit a gazdám nem tud; az én feladatom az, hogy az ellenfeleinkről leszedjek minden keresztvizet és ezzel együtt, ha lehet, a bőrt is. Hogy pedig erre van egy kis tehetségem, ezt már a *Szentek életé*vel is megmutattam, ugye?! Nos, mit mondjak még magamról? Kis köpcös gazdámnak van egy kis köpcös lánya, akinek a húsa még a hozományánál is jobban tetszett nekem. Sajnos, nem kaphattam meg feleségül, mert a kis gömböc egy nagy orrú költőbe szeretett bele, akit ez a szerelem a *Világegyetem* szerkesztőjévé léptetett elő. De azért, hogy asszony lett, nem mondtam le végképpen a kis gömböcről, sőt ellenkezőleg! Remélem, hogy már kellőképpen unja is kedves férjét. Erről a nagy orrú úrról még csak annyit, hogy ő a lelke annak a hadjáratnak, amelyet öreg Mestered ellen már a legközelebbi napokban meg fog indítani a *Világegyetem*. Az öreg valamikor régen, amikor még kritikákat is írt, pokolian csúffá tette a nagy orrú első verskötetét; ezt akarja most megfizetni a szerkesztő úr a kamatok kamatjával. No, de többet beszéltem magamról, mint amennyit akartam; rajtad a sor, hogy elmondd, mi történt veled azóta, amióta nem találkozhattunk.

- Az én esetem egy cseppet sem érdekes. Én nem álmodoztam püspökségről vagy érsekségről, mint te; soha, egy percig sem akartam pap lenni, és mindig az volt a tervem, hogy az első kedvező alkalommal meg fogok ugrani a szemináriumból. Ezt akkor el is mondtam neked; de persze erre már nem emlékszel. Csak arra emlékszel, hogy milyen szent pofákat tudtam vágni, ha kellett. Igaz, képmutató voltam, de csakis kényelemszeretetből; nem akartam, hogy minduntalan megbüntessenek. De hát akkor mit kerestem a szemináriumban? Semmit; ott voltam, mert az apám, aki visszaélt a védtelenségemmel, a tehetetlenségemmel, azt akarta, hogy ott legyek, és papot faragjanak belőlem. Elvakultsága és előítéletei nem tűrték az eszességemet és a természetességemet; vásott fickónak tartott, és azt remélte, hogy a papok majd meg fogják törni bennem az ördögöt; a sok oktalanság közül, amikhez makacsul ragaszkodott, az egyik az volt, hogy csak a katonaság és a papság tud „embert nevelni”. És mikor bedugott oda, még nem szállhattam szembe vele; mit csinálhattam volna?... hová menjek?... mit kezdjek?... A nemzedékek harca mindig így kezdődik: a fiú még gyönge, s az apa kihasználja, hogy egyelőre ő az erősebb. És egy darabig abban reménykedtem, hogy a leveleimmel, a folytonos könyörgéssel meg a színlelt bűnbánattal, lassanként meglágyíthatom. Mit tudtam még akkor, hogy a csökönyösség milyen engesztelhetetlen! Nemhiába, hogy sohase szerettük egymást, de azt hiszem, még nem láttál két annyira különböző lényt, mint én meg az apám. Én fütyülök mindenre, ami nem érdekem; ő pedig csupa előítélet, hátramaradottság, tekintélytisztelet, kötelességkultusz és nevetni való kicsinyesség. „Ez kötelességed!... a kötelességed így kívánja...” a kötelesség neki mindent felfaló bálvány, amely azt az emberáldozatot követeli, hogy mindig azt tegyük, ami a legkellemetlenebb, és hogy sohase élhessünk úgy, ahogyan szeretnénk. Ha nem volna kapzsi, nem találnék benne semmit, ami ésszerű. Nem ismertem az anyámat, aki nem sokkal élte túl a szülésemet, de lehetetlen elhinnem, hogy szeretni tudta volna ezt az embert, aki maga a megtestesült korlátoltság és kisvárosiasság. És ha látom, hogy a testvérbátyám szakasztott olyan, mint ő, arra kell gondolnom, hogy nekem talán nem is az apám.

- No, egy kicsit messzire mész!...

- Miért? Mert szembe merek nézni minden lehetőséggel? Hány fiúnak nem az az apja, akit a törvény jelent ki annak!... miért ne lehetnék én is ezek közül való? Azért nem tisztelem kevésbé az anyámat, és nem gondolok rá kevesebb kegyelettel, ha fölteszem, hogy végre is meg kellett csalnia azt a rá nézve már régóta idegen közjegyzőt, akiből ki kellett ábrándulnia, de

akihez a törvény hozzáláncolta. És, meglehet, az öreg ember is azt hiszi, amit én, legalábbis kétségeskedik: azért bánt velem mindig másképpen, mint a bátyámmal, aki olyan, mint ő...

- De ha a bátyád úgy viselkedik, hogy öröme telik benne...

- Hát ne beszéljünk erről. Szóval, én mindig csak a lehetőséget vártam, hogy a fogságomból megszökhessek. Vagy másfél évvel azután, hogy eltűntél, a lehetőség végre rám kacsintott. A bátyám elérte a nagykorúságát, és kezéhez kapta a kis anyai örökségét; mert anyánk után mind a kettőnkre maradt valami kevés. Tudtam, hogy ha őszintén írok neki, akkor kár minden sorért; ezért azt találtam ki, hogy könyvet írtam Szent Alajosról, és hogy ezt a könyvet kinyomtathassam, pénzre volna szükségem; arra kérem tehát, adjon kölcsön az örökségéből, majd megadom neki, ha én is megkapom a rám eső részt, kamatot is fizetek érte, de az apánknak ne szóljon erről, mert a könyvvel meg akarom lepni. Ebben a mesében volt egy csepp igazság: csakugyan írtam könyvet *Szent Alajos* címmel, hanem ez a regény, amelyet én is rejtekhelyen őriztem, olyan papnövendékről szól, aki már majdnem megvesz a nők után való vágyakozástól. Elég az hozzá, a bátyámat sikerült becsapnom. Azt hiszem, hogy áhítattal teli munkám tetszeni fog a szentatyáknak, és ez az örvendetes eredmény apámat ki fogja békíteni velem. Mikor elhozta a pénzt, volt pofám megmutatni neki a kéziratcsomót, de nem volt kíváncsi a szent életére.

- No, ezen nem csodálkozom.

- A többi már gyerekjáték volt. Ahhoz, hogy az atyák maguk tegyenek ki a szemináriumból, nem kellett egyéb, csak egy kis szemtelenség. És ezért nem kellett a szomszédba mennem. Kezemet a pénzemen tartva, egyszerre hátraszegtem a fejem, és megmondtam nekik a véleményemet. Csak úgy kereken, meg nem válogatott szavakkal. Hogy ők vagy buták, vagy képmutatók. A következő percben már repültem.

- Ha én ezt tudtam volna! De háromszor is írtam neked, és egyszer se kaptam tőled feleletet. Ebből azt következtettem, hogy az egyházi cenzúra nem juttatja el hozzád a leveleimet.

- Jól következtettél, mert én egy betűdet se láttam. Sejtelmem se volt róla, hol vagy, mit csinálsz. Pedig sokat gondoltam rá, hogy szövetkezve, kettős erővel, könnyebben és vígabban törnénk magunknak utat a dzsungelben. De hát hol keresselek? Egyedül és tanácstalanul kellett barangolnom Párizs rengetegében. Mi történhetett így az elhagyott árva gyerekkel? Az, hogy a pénzecském egyik részét hamarosan megettem, másik részét pedig elvették tőlem a rossz leányok. Még a cipőcskémet is lehúzták rólam.

- De, amint látom, újat vettél magadnak.

- Igen, de előbb sokáig kellett a rókatáncot járnom. Nem képzeled, hogy *Szent Alajos*-sal mennyit házaltam hiába. Mindenütt azt mondták, hogy nincs elcsépeltebb dolog, mint ez a Tavasz ébredése. Ha még egy érsekről szólna! De a papnövendék, az még nem is pap; és az én hősöm csak egy fiatal lókötő, amiben van valami igazság. Végre összeakadtam ezzel a rettentő vén emberrel. Nagyon megtetszett neki *Szent Alajos*, és hízelgett a hiúságának, hogy kutyájának szegődtetheti azt az embert, aki ilyet tud írni. Talán arra is gondolt, hogy később, ha majd egy kicsit beleélem magamat az ő lelkivilágába, ami csak testi világ, halhatatlan munkáinak egy részét majd velem íratja. És tudod, mi történt? Úgy tudom utánozni az aláírását, hogy egy írásszakértő se tudná megkülönböztetni az igazitól; úgy tudom utánozni a mozgását, a beszédét, a hanghordozását, mint egy színész, aki inkább imitátor; és úgy tudok írni az ő modorában, hogy ő maga se tudná megmondani, vajon ő írta-e ezt, vagy valaki más. És tudod-e, mi jutott eszembe, amíg a nagy orrú szerkesztődről beszéltél? Az, hogy ha igen jól megfizetne, rendkívül becses adatokat tudnék adni neki a bosszúálláshoz. Persze, ehhez az kellene, hogy ő maga se tudja, kitől veszi az árut. Hajlandó volnál ezt az üzletet közvetíteni?

- Miért ne, ha neki is, neked is örömöt szerezhetek vele?!...

- A felesége örömében meg fog ölelni, és a nagyorrú ezt észre se veszi, olyan szép cikkeket fog kapni.

- Rendben van, de nekem elmondhatod azt is, hogy mért szolgáltatod ki neki az öregedet? Rosszul bánik veled?

- Rosszul fizet. Olyan rosszul, hogy egyszer el kellett adnom a könyveimet. Hogy, hogy nem, ezek közé keveredett egy olyan könyv is, amely az övé volt, és amelyből otthon kivonatot kellett készítenem. Én már azt is régen elfelejtettem, hogy ez a könyv valaha nálam volt; de ő észrevette, hogy a könyve eltűnt, csak nem szólt erről. És íme, a te véletlened! A bukinistákhoz még most is el szokta vinni az ördög ezt a vén gazembert, és tessék, annál, akivel én üzletet kötöttem, egyszerre csak ott találja az elveszett könyvét! Onnan tudom ezt, mert látom, hogy a sohasem említett könyv megint ott van a könyvtárában, a régi helyén. Ha szól, rögtön megmagyarázhatom neki a bosszantó esetet. De nem szólt; csak görbén néz rám, és folyton gyanúsítgat magában. Hát érdemel kíméletet? Nem. Arra ne számítson, hogy hű kutyája leszek. Nem hagyhatom ott, mert amint ő már nem tudna meglenni nélkülem, annyira rászorult a munkámra - arra, hogy segítsek neki - a szegénységem miatt, sajnos, én is rá vagyok szorulva. De azt ne várja tőlem, hogy elugatom mellőle az ellenségeit. Inkább, titkolom, én is ezekkel ugatok.

- Kemény fickó vagy, kalapot kell emelnem előtted!

(1928)

TRAGIKOMÉDIA

1

- Pszt!

A fiatalember felkapta fejét a kulcslyuk mellől, és arra pillantott, ahonnan a pisszegést hallotta. A félig nyitott ajtóból barátja, a *Világegyetem* vezércikkírója integetett feléje valamit, nyilván azt, hogy sürgős mondanivalója volna. Meg kellett válni a kulcslyuktól. Odalépkedett lábujjhegyen a félig nyílt ajtóhoz, ahonnan a betolakodó már visszahúzódott, átment a másik könyvtárszobába, és mintha csak ekkor ismerne rá a barátjára, kissé neheztelő hangon, amelyből kiérzett az a szemrehányás, hogy: „Miért nem vártál meg odakünn, a váróteremben?" - így suttogott:

- Ki az? Mi az? Vagy úgy?!... Te vagy az?!...

- Nem én vagyok - felelt a másik, mintha csúfolódni akarna. - Azaz, hogy én nem zavartalak volna, de egy hölgyecske van künn, aki mindenáron azonnal beszélni akar a Mesterrel vagy legalábbis veled. Azt mondtam neki, hogy rögtön jössz; éppen csak most mentél be. Leült, de annyira izgatott, hogy nem tud uralkodni magán. Egy-két percig idegesen billegtette lábát a szőnyegen, aztán felugrott, és kijelentette, hogy neki nincs ideje előszobázni; nem fog rád várni, hanem egyszerűen bemegy az öregúrhoz. Nem akartam, hogy meglephessen, mert már előbb benyitottam és láttam, hogy hallgatózol: azért vállalkoztam rá, hogy rögtön előkerítelek...

- Köszönöm, de igazán nem volt érdemes ezzel törődnöd. Végre is a titkárnak meg a szobaleánynak néha hallgatóznia kell, ha nem akar éppen olyankor nyitni be, amikor ez nagyon kellemetlen volna...

Az újságírót bántotta a barátja hangjából kicsengő bosszúság.

- Ha rossz kedvedben talállak, már itt se vagyok...

- Ugyan ne bosszants! Úgy vártalak, mint a pénzt, mert kérni akarok tőled valamit. Tudom, hogy mindig sietsz; de csak egy perc, amíg kiröpítem a nőt.

Kimentek a váróterembe. A titkár odasietett a türelmetlenül várakozó hölgyhöz, aki már felpattant székéről.

- Ó, művésznő, milyen váratlan szerencse!... Sajnos, egy kis türelemre kell kérnem, mert a Mesternél hölgylátogató van.

Az újságíró, hogy ne zavarja a beszélgetést, a terem másik sarkában ült le, és az asztalról képesújságot vett elő, amely mintha nagyon érdekelte volna. De minden szót hallania kellett, mert a művésznő nem iparkodott erőt venni az idegességén.

- Mesebeszéd! Az öreg az ablakból látta a kocsimat, és el akar bújni előlem... Meg akar szökni a hátulsó kapun, vagy számít rá, hogy nem várhatok sokáig...

- Miért akarna elbújni?...

- Mert rossz a lelkiismerete!... Mert elhanyagolta az ügyemet!... Látod ezt?!... (Egy sokrét összegyűrt újságpéldányt rázogatott a titkár orra körül.) Olvastad?... A Náthát szerződtették. Szerződtették a nyafkaságával, a görbe lábával és a vízilóbokájával! Olyan, mint a hasfájás, de azért mégis szerződtették!...

- Hja, az ízlés különböző, és mert jól megtanulta az *Ars amandi*-t, neki is vannak pártfogói!... Ez nem változtat azon, hogy téged is szerződtetni fognak, mégpedig a legrövidebb időn, holnap-holnapután...

- Köszönöm szépen, most már akár ne is szerződtessenek!... Mostanáig ez a színház templom volt... és tudod-e, mi lett azóta, hogy a Náthát szerződtették?!... nem akarom a kellő szót használni, mert ez a jó pofa, ott, a sarokban, rosszat gondolhatna rólam. Követelem... érted?... követelem, hogy az öreg még ma írjon a miniszternek, és adja tudtára, hogy az én szerződtetésem sürgős, égetően sürgős, sőt, amióta a Nátha szerződtetésével megbecstelenítették a színházat, most már halaszthatatlan. Vagy minden szemét előbbre való, mint az ő ajánlása?!... Különben, mit állok veled szóba?!... majd megmondom mindezt neki magának és egyebet is most mindjárt, mert egy negyedóra múlva már a szabónál kell lennem...

- De ha mondom, hogy hölgylátogatója van!...

- Tartsd bolonddá az öregapádat!... A villa előtt csak két kocsi áll: az enyém meg az öreg emberé...

- Ebből kitalálhatnád, hogy ki van odabenn. Vagy sejtelmed sincs róla, hogy ki szokta használni az öreg kocsiját?

- A Madárijesztő?

- Hát csak ronts be, csapj egy kis lármát, de ha féltékennyé teszed az öregasszonyt, és ez nem nyugszik addig, amíg az öreg le nem veszi rólad a kezét, ne okolj engem, hanem okold magadat.

- Ezt hamarabb is megmondhattad volna. Mit szavaltatsz annyit ingyen?!... Amikor ruhát kell próbálnom, nem szeretem, ha valaki rossz tréfákkal tartóztat. Mondd, ki ez a pofa?

- Újságíró. - A *Világegyetem* egyik oszlopa.

- Hát akkor mért nem mutattad be?

- Azt mondtad, hogy sietsz.

- Nem sietek annyira, hogy meg ne köszönjem ennek az úrnak a szívességét. Nélküle még most is várnom kellene a titkár urat. El kell mondanom neki, hogy nagyon szeretem az újságírókat, és hogy a *Világegyetem* a legkedvesebb lapom. Ha egyszer ráér, keressen fel kedden, öt és hat óra közt.

2

- Ki ez a kis színésznő? - kérdezte az újságíró, amikor az ideges hölgy már kilebbent a váróteremből.

- Meglehet, a közeljövő egyik híressége, mert sok elszántság van benne. De egyelőre még csak köztulajdon. Egy kicsit a vénemberé, inkább az enyém s a leginkább azoké, akik ráérnek foglalkozni vele. Ha elmész hozzá kedden, minden titkát meg fogod ismerni. Szóval, jelentéktelen személy, aki nem érdemel szót.

- És már ő is Madárijesztőnek nevezi a Mester barátnőjét? Nem vagy eléggé óvatos.

- Óvatossággal semmit se lehet elérni; csak a vakmerőség viheti előre az embert. Mindig le fogom tagadni a vénember előtt, hogy öreg babáját én is így szoktam emlegetni, és ez éppen elég.

- De ha valaki elmondja neki, hogy leskelődni és hallgatózni szoktál, amikor együtt vannak?...

- Ki mondhatná el? Az inasnak nem szabad bejönnie, amíg én itt vagyok. Ha pedig valaki más volna az, aki ezt észrevenné és megsúgná neki, azzal ütném el a dolgot, amit az előbb mondtam.

- Annyira mulattat ez a sport, vagy valami célod van vele?

- Én semmit se csinálok, aminek nincs célja. De mulattat is. Téged is mulattatna. Te is nevetnivalónak találnád, ha látnád, hogy ez a két aggastyán, ez a törvénytelen Philemon és Baucis minduntalan jeleneteket csinál amiatt, mert az öregasszony valamennyi szoknyától félti a vén szatírját. Most is iszonyú lárma van köztük egy víg hadiözvegy miatt. Ennek a férje úgy indult neki az életnek, mint aki mindenkit félre fog söpörni az útjából. Író volt és politikus: két téren is hajhászta a népszerűséget, ami olyan, mint az asszony: csak mindig a sarkában kell lenned, és bizonyos a siker. Szóval, már fiatalon is sokat emlegetett valaki volt, afféle fióknevezetesség, akiben a tömeg a jövendő nagy férfiját látja. De jött a háború, és azoknak, akik sokat szavaltak a revánsról, lehetetlen volt elbújniok. Kardot csörtetni jó, amíg béke van; de ha az ember azzal szerzett hírnevet, hogy fennkölt érzelmeket árusítgatott, ez tragikussá válhatik, ha váratlanul bekövetkezik, amit prédikáltunk. Mikor aztán Verdunnél elesett, az özvegye azt várta, hogy a gyászoló honleányt, a hősi halottá lett nagy férfiú özvegyét, aki a hadikórházakban is rendkívüli érdemeket szerzett, a hálás haza nem fogja elfelejteni. De múltak az évek, és senki se törődött vele: mi több, lassanként elfogyott a pénze. Jóléthez, sőt bőséghez szokott hozzá: mit kezdjen azzal, amit gépírással vagy más effélével szerezhetett volna? Végre eszébe jutott, hogy a hősi halott neve jól fog festeni egy regény címlapján. Megírta, micsoda testi kínokat áll ki az a fiatal nő, aki mellől fiatal, igazi férfit szakítottak el: de ne gondold, hogy a hősnője valami Szent Alojzia. Az ő hősnője, néhány gyászév múltán, újra élni akar: megpróbálja, nem tudná-e valamelyest pótolni, amit elveszített. Elfogadja egy sokat ígérő ifjú hódolatát: csalódás: aztán egy másikét, a harmadikét: újabb csalódások; végül a negyedikét, és ekkor rájön, hogy olyan férfi, amilyen a férje volt, nincs több a világon! Ugye, eredeti módja az örökkön gyászolt, a felejthetetlen férfi felmagasztalásának, dicsőítésének? És regényéből nem hiányoznak a csiklandós részletek: a hősnő nagyon lelkiismeretes, és a sorra jelentkezőket nem egy, hanem több próbának veti alá, alapos próbának. De nem csakis a regény érdekességét kell dicsérni, hanem a szerző előrelátását is: ehhez a regényhez, hogy kellő anyagi sikere legyen, előszó kellett, amely gyönyörű dolgokat mondjon a hősi halottról és hasonlóakat arról, hogy milyen kiváló elbeszélő tehetség rejtőzött eddig a nagy ember bájos özvegyében. Ilyen előszót mindennap kérnek a regényírás patriarkájától: de a vénember sohasem akar és most sem akart kötélnek állani. Sebaj: a szép hadiözvegyet nem csüggesztette el ez a húzódozás. Addig s addig kérlelte, míg egy szép napon egyet gondolt, és minden bevezetés nélkül, egyszerűen beleült az öregúr ölébe. Gondolta magában: ennél okosabb és veszélytelenebb dolgot már nem csinálhatok!... Mit nevetsz? Nem is képzeled, mennyi szerelmi kalandja van ennek a matuzsálemi Casanovának azon a réven, hogy minden nőnek azt juttatja eszébe: hiszen az nem számít, ha egy légy rászáll a hajamra! Természetesen, irodalmunk Dávid királya a gömbölyű karok melegétől annyira fölelevenedett, hogy mindent megígért Abiságnak. És míg az én szegény *Szent Alajos*-om örökkön hiába várja az előszót, a már nem szent Alojziáról majdnem másfél ívet írtunk...

- Hja, barátom!...

- Hát persze. Csakhogy a mi Alojziánk nem tartozik azok közé a nőcskék közé, akiket utóbb rábízunk a titkárra, hogy ez futballozza ki őket, amikor újra jelentkeznek. Alojzia megkövetelte, hogy kiadójához, aki az előszó hírére rögtön megszületett, nyitott kocsiján elvihesse a Mestert, a legverőfényesebb napon, délben, hogy egész Párizs láthassa, milyen jóban van az előszó illusztris írójával. Olyan bizonyos volt, mint a halál, hogy a Madárijesztőnek ezt meg

kell tudnia; és ezért van most a nagy patália. Az öregasszony keservesen sír, mint egy kisleány, vagy szívet szaggatóan zokog, mint egy drámai hősnő; hányja-veti magát a kanapén; fenyegetőzik, hogy kiugrik az ablakon; a parókáját tépi. A vénember pedig tehetetlenül tipeg-topog, kézcsókkal engesztelgeti öreg szerelmesét, hülyeségeket beszél. És mindez a pátriárka férfiereje miatt! Akár csak a cirkusz, olyan kacagtató...

- Ami téged megkacagtat, az nekik nagyon fájdalmas lehet; annál fájdalmasabb, mert nem tehetnek róla, ha nem tudnak megváltozni. Hiszen majdnem minden tragikomédia; hogy tragédiának vagy komédiának látod-e, attól függ, hogy milyen szemszögből nézed. És mit tudhatjuk előre, hogy mit hoz az öregség?!... nagy kérdés, hogy mi majd annak idején olyanok leszünk-e, mint a hét görög bölcs?!... Téged elvakít a gyűlölet. És mert én tisztábban látok, mint te, ha nem haragudnál meg érte, tanácsolnék neked valamit. Örülök, ha egyszerre kettőtöknek tehetek szívességet, neked is meg a szerkesztőmnek is; készséggel vállalom, továbbra is, a cikkeid közvetítését; szükség esetén a törvény előtt való felelősséget is. De azt ajánlanám, hogy az öregasszonyt hagyd ki a játékból. Nemcsak én magam, más se találná lovagiasnak, ha róla is írnál. És tudod-e, hogy két felnőtt fia van?

- Rossz értesülés. Csak volt. Most már mind a kettő hősi halott. Az egyik elesett, még a marne-i csatában; a másik eltűnt, néhány nappal a fegyverszünet előtt. De arra az eltűntre, aki még ma se került elő, nyugodtan keresztet vethetünk. Ha élnének, bizonyosan az anyjuk is mérsékelné magát. És meglehet - nem tudom, mert az árnyékomtól nem szoktam megijedni -, meglehet, hogy akkor én is meggondolnám a dolgot.

- Ha meghaltak, annál rosszabb. Az ilyen halottak hazajárnak. És ha szembe találsz kerülni a tömegérzéssel, akkor már vesztett ügyed van. Én leszek az első, aki cserbenhagylak.

- Ha ezek a halottak hazajárnak, nem fogják védelmezni ezt a vén pacifistát, aki sohase tudta megérteni a hősiességet, a fenségest, az önfeláldozást, ezt a rossz tanítót, aki kicsúfolta a nagy Napóleont, akinek kételkedéssel teli prédikációit köpönyegül használhatta a gyávaság, és aki a háború elől elbújt a birtokára.

- Hetvenéves korában nem mehetett a frontra. És könnyű nekünk, akik a századdal egyidősek vagyunk, a hősiességről, a fenségesről meg az önfeláldozásról szavalgatnunk, amikor a háborúban még csak aggodalmat se kellett kiállanunk, mert jól tudtuk, hogy ránk már nem kerülhet a sor... akik előbb bátran követelhettük a revánsot, utóbb pedig nyugodtan állhattunk elő a fennkölt érzelmekkel, mert a helytállást másokra bízhattuk...

- Ha az aggaszt, hogy az írásaimért esetleg neked kellene vállalnod a felelősséget a netalán hazajáró lelkekkel szemben, rögtön megnyugtathatlak. A Madárijesztő a cikkeimben sohase fog szerepelni; az öregasszonyt én más célra tartogatom. Mi ez a cél, mindjárt elmondom. De előbb beszéljünk arról, hogy nagyon örülök; mert a nagy jelenetnek a legérdekesebbjén már úgyis túl voltam, és ha véletlenül nem jössz, nekem kellett volna hozzád mennem.

- Be akartam számolni azzal, amivel megbíztál. Megjegyzem, nem hivatalos feleletet hozok, de mert már kitalálhatom, hogy ez hogyan fog hangzani, először is: tájékoztatni akartalak, és másodszor: meg kell kérdeznem tőled, mit szólnál ahhoz, ami az ügy érdekében eszembe jutott. Tehát: a gazdám - nem a nagy orrú szerkesztő, hanem apósa, az öreg - elolvasta *Szent Alajos*-t, de nagyon húzódozik attól, hogy kiadja; viszont, elragadtatással olvasta a cikkeidet, és a következőkért kétszer annyit kínál...

- Ez is valami, de *Szent Alajos* sokkal kedvesebb nekem...

- Meglep, hogy az öreg húzódozik tőle? Ne felejtsd el, hogy a regényed nem kisasszonyok kezébe való, és hogy az öreg el akarja felejtetni nem éppen feddhetetlen múltját; tehát csakis

olyan könyvekért lelkesedik, amelyekhez nem fér ilyen kifogás. Azt mondja, az a hiba, hogy a hős papnövendék, és hogy nem bűnhődik meg kegyetlen halállal. Hát öld meg szegényt végül! Előbb pedig toldj bele egy fejezetet, amelyben szépen kifejted, hogy az sodorta a bűnbe, mert elkezdett kételkedni. Mindezt, ha majd híres ember lész, egyszerűen kihagyod az új kiadásokból.

- A cikkeimben sokkal cifrább dolgok vannak, mint a regényemben. És ezek ellen semmi kifogása?

- Az más. A cikkeid egy szabadgondolkodóról szólnak, világszerte ismert vén bűnösről. Itt a cifraságok csak arra valók, hogy illusztrálják, hová vezetheti az embert a megátalkodottság. Sőt, a cikkeid annál jobbak, minél több bennük az olyan cifraság, amely megbotránkoztatja és visszariasztja a bűntől a hitetlenséget utáló olvasót.

- Akkor más ajánlatot teszek a gazdádnak. Én most feljegyzek minden olyan jelenetet, aminőt ma láttam, a vele összefüggő részletekkel együtt. Ezekből a feljegyzésekből kitűnő könyv készül, amelybe bele fogom tömöríteni minden gyűlöletemet, minden rosszakaratomat és mindazt a sok apróságot, amellyel a vénembert gúnyolni lehet. Érdekesen, mulatságosan fogom megírni, az ő modorában, az ő stílusában úgy, hogy az olvasó kacagni fog rajta: „Nini, mintha az öreg maga írta volna!... Éppen úgy krákog és köp, szakasztott olyan, mint ő!... a kis modorosságait olyan jól leste el ez a kópé, mintha az öreg maga csúfolná ki magát!" Nincs könnyebb dolog, fiam, és hálásabb sincs, mint a pasztis, a paródia. Nos, ennek a munkának hamarosan el kell készülnie. Nem a fejemben, hanem a zsebemben kell lennie, arra az esetre, ha az öreg megharagszik rám valamiért, és egyszerűen kidob. Nem azért, hogy ebben az esetben mindjárt előállhassak vele, hanem azért, hogy semmit se felejtsek ki abból, amit meg akarok írni, akkor se, ha évekig nem láthatom a modellemet. Ezt a könyvet semmi szín alatt nem akarom elpuskázni addig, amíg az öreg él; amíg meghazudtolhat, amíg visszatromfolhat, amíg csak annyi hatása volna a kirohanásnak, mint amennyi bármelyik pamfletnek. Ennek a könyvnek akkor kell megjelennie, amikor bizonyosra mehetek vele: a temetés napján, amikor már nem lőhet vissza, amikor mindenki csak őróla beszél, és amikor még én lehetek az első, aki lerántja a piedesztáljáról. El tudod képzelni ezt a könyvárusi sikert? A gazdád bizonyosan azt is ki tudja számítani, hogy hány ezer példányszámot jelent. Csakhogy az öreg még évekig elélhet, és nekem már most nagy szükségem van a pénzre. Azért ezt az ajánlatot teszem a gazdádnak: ha jelentékeny előleget ad, szerződést kötök vele, hogy ezt az aranyat tojó könyvet neki adom át kiadásra. Kaphat mutatót, sőt az előlegnek megfelelő kéziratmennyiséget is: de emezt természetesen csak azzal a feltétellel, hogy a könyv nem jelenhetik meg előbb, csak az öregember temetése napján. Cím: *A Mester álarc nélkül*.

- Szívesen eljárok ebben az ügyben is, de engedd meg, hogy elmondjam a véleményemet. Az meglehet, hogy sok pénzt fogsz keresni, de az egész világ fel fog háborodni, és máról holnapra elveszett ember vagy.

- Nem vagy pszichológus. Máról holnapra híres ember leszek. Az bizonyos, hogy sokan meg fognak támadni. Hogyne! Az öregnek is vannak hívei. Ezek némelyike vastag gorombaságokat fog az arcomba vágni. De én is ott leszek!... a támadóimon is vannak sebezhető pontok!... s a bába nekem is felvágta a nyelvem. És a támadók törpe kisebbségben lesznek. A sokaság velem lesz. Velem lesz a nagyorrú és valamennyi társa: mindazok, akiket az öreg a bírálataiban vagy a magánéletében valaha megsértett. Velem lesz mindenki, aki utálja a szabadgondolkozást; velem lesznek a politikai ellenfelei. Velem lesz az írók többsége: mindazok, akik megunták, hogy az öreg koronátlan királyként páváskodott közöttük. Velem lesz az az új nemzedék, amelyik mindenkit kisebbít, aki előbb született nála, amelyiknek mindenki elavult, akinek a gondolkodása eltér az ő heveskedésétől. Mellettem lesznek azok az újságírók, akik

tehetségesnek találnak és pártomat fogják, hogy visszadicsérjem őket, amit az öreg már nem tehet meg nekik. Mellettem lesz az a sokaság, amelyik kárörömmel hallgatja, ha megmagyarázzák neki, hogy a sokáig istenített író nagyon is ember volt; amelyik azt hiszi, hogy az íróban sohase szabad megismerni az embert, mert ez mindig csak csalódással járhat. Mellettem lesznek a mulatnivágyók, akiket a könyvem szórakoztatni fog, és akik azt fogják mondani, hogy az öreg tanított meg rá, hogyan kell csípősen szólni meg mindenkit. Velem lesz a paradoxonhajhászó, mert fűnek-fának el akarja mondani, hogy az én könyvem a legjobb könyv, amelyet az öreg valaha írt. Mit akarsz még, ki legyen mellettem? Mellettem lesznek még azok is, akik majd az öreg koporsóját viszik, a mindenben kételkedők, hogy az öreget utánozva elmondhassák: „Tanulság: aki titkárt keres, kerüljön el minden tehetséges embert; válasszon megbízhatót: ostobát, tehetségtelent!”

- Azon gondolkozom, milyen jól tudnád dicsérni a Mestert, hogyha nem gyűlölnéd!

(1928)

A TEGNAP BUKÁSA

- No, végre!

- Annyira vártál?

- Meghiszem azt!...

- Jó napot, Fifike! Hogy van, aranyos? Mit is kérdezem?! Hiszen olyan, mint az elevenné vált mosoly, a harmatcsepp...

- Ne nyájaskodjál annyit Fifivel! Tapogasd meg, ha annyira érdeklődöl az egészsége iránt; de ne szavalgass ostobaságokat, amikor alig várom, hogy elmondd, mi hírt hozol?!... Széna-e vagy szalma?

- Még se széna, se szalma.

- Még nem olvasta el?

- Elolvasta, de húzódozik.

- Megint húzódozik?

- Őszintén szólva, nem értem a türelmetlenségedet. Még nincs két hónapja, hogy *A Mester álarc nélkül* első három fejezetéért hatezer frank előleget vágtál zsebre...

- Hol van az már?!... De hát miért húzódozik, az állat?

- Mit tudom én?! Nekem eddig még csak annyit mondott, hogy már a cím se tetszik neki. Hogy ilyen címmel: *A Tegnap bukása vagy a kételkedés csődje* nem lehet tizenöt íves könyveket eladni. Amire azt feleltem, hogy a címet könnyű megváltoztatni.

- Én mindjárt mondtam, hogy a cím nem jó, mert senki se találja ki, hogy a Tegnap alatt a Mestert kell érteni...

- Ne kotyogj bele, ha a férfiak beszélnek!... És egyebet nem mondott?

- Nem... azaz várj!... igen, még azt mondta, hogy nem érti, mit erőlteti a bölcselkedést az, aki úgy tud csipkedni, hogy minden csípése nyomán diónyi hólyag támad?! Hogy miért veszte-geted az idődet efféle értekezések írására, ahelyett hogy sokkal több vidámságot költenél, mint amilyen *Az agg Epikúrosz szerelmei* című cikksorozat. Hogy írj ilyesmit, minél többet, akár minden számba; csipkedéseket vagonszámra is átvesz, de ami a bölcselkedést illeti...

- Hát nem mondtad meg neki, hogy...

- Megmondtam, hogy neked sokkal több pénzre van szükséged, semhogy beérhetnéd azzal, amit a cikkeidért kapsz, és mert könnyen dolgozol, hirtelen nyélbe ütötted ezt a könyvet...

- Szóval, szalma.

- Nem. Azt mondta, még gondolkozni fog a dolgon.

- Úgy látszik, nem védted az ügyemet valami lelkesen.

- Hálátlan vagy. Igenis, védtem - jobb meggyőződésem ellenére.

- Ahá! ahá!...

- Semmi ahá. Nem akartam ezt elmondani neked, de ha kipattantod belőlem: nos, hát rekedtre vitatkoztam magamat vele, és egy árva szóval sem árultam el, hogy az irántad való barátság nélkül mindenben igazat kellene adnom neki, mert titokban ugyanazt gondolom a könyvedről, amit ő.

- No lám!... no lám!... Hát csak ki vele, mit gondolsz a könyvről?!

- Kár volna minden szóért. Nem az a fontos, hogy én mit gondolok róla, hanem az, hogy pénzt kapj érte.

- Ha nem is fontos, hogy mit gondolsz róla, engem érdekel, és ez megnyugtathat. Hát halljuk, halljuk! Nem akartad elmondani? Miért ne? Csak beszélj bátran! Sohase kímélj! Kibírok én minden kritikát!

- De nekem semmi kedvem vitatkozni veled.

- Ohó, ez alól már nem lehet kibújni! Aki *á*-t mondott, mondjon *b*-t is!

- A *b*-t pedig, meg a *c*, *d*-t s a többi, el kell engedned nekem. Az *x*, *y*, *z*-t elmondhatom: a könyved engem nem győzött meg, és azt hiszem, nem fog meggyőzni másokat se. Kivéve azokat, akiket a hitoktatóik már meggyőztek, amikor még azt se tudták, hogy a világon vagy.

- Csalódol öregem, mert én a *b*, *c*, *d*-t sem engedem el; egy jottát sem engedek el! Aki bírálgat, aki hibáztat valamit, nem maradhat adós a miérttel. Hát csak ki vele!

- Ugyan, hagyj békében! Nekem mindegy, mit írsz, mindig utáltam a vitatkozást, és Fifikét se mulattatná, ha a vendég, akinek előbb még semmi baja se volt, egyszerre csak értekezni kezdene...

- Velem ne törődjenek!... mintha itt se volnék... és ne gondolja, hogy én annyira műveletlen vagyok!...

- Hiába kapaszkodol Fifibe, addig nem szabadulsz, amíg el nem mondod, hogy mi nem tetszik neked a könyvemben. Aki engem bírálgat, az álljon helyt a szaváért.

- Hát ha Fifike is cserbenhagy, isten neki!... Nos, hát én már azon is fennakadok, amiből ki-indulsz. Azt mondod: hinni egészség, kételkedni betegség, és ezt a betegséget a forradalomra következő idő terjesztette el, amelyben még sokáig divatos maradt a régi szellem lenézése, a felforgatás, a rombolás és újítás vágya. Minthogy a rombolás egyik leghatásosabb eszköze a kételkedés, ez a beteg idő sokáig nagy tiszteletben tartotta a kételkedőket, akiknek utolsó képviselője a Mester. De ez a divat, amely sokáig dühöngött, most már végképpen elmúlt. És amikor az egész világ a konzervativizmus, a vallás, az egészséges építő akarat újjászületését ünnepli, a kételkedés utolsó bölénye, az agg Mester, aki egy eltemetett világból maradt itt, annyira elavult, hogy komikussá lett.

- Nos és?

- Nos, azt még a mi szemináriumi szentatyáink is el fogják ismerni, hogy az a probléma, amelyet te itt gépfegyverrel akarsz megoldani, sokkal régibb és sokkal szívósabb életű, mint ahogy te csak úgy, becsületszóra mondod. Ezen a problémán a forradalom előtt is sokat töprengtek nagyon különböző fejek; ezerévek óta tépelődtek rajta hieroglifás süvegbe, turbán-ba, fekete barettbe vagy parókába bújtatott koponyák alatt izguló agyvelők. A vallástalanság és a kételkedés éppen olyan régi, mint maga a vallás, és ha te az emberi gondolkodás történetét a forradalommal kezded, ha csak egy megvető legyintéssel intézed el mindazt, ami nem tegnap vagy tegnapelőtt történt, ha a kételkedést egy beteg idő divatjának akarod bélyegezni, amely örökre, végképp elmúlt, akkor az olvasód azt fogja mondani, hogy a szerző

úr vagy nagyon naiv vagy kissé rosszhiszemű. Mert hát hol van az az ifjú Siegfried, aki a kételkedés sárkányát egyszer s mindenkorra végérvényesen kivégezte? Ez a fiatal szerző a bölcsek követ hordja a zsebében, hogy nagy felsőbbséggel állapítja meg és nyilatkoztatja ki, melyik idő beteg és melyik egészséges?! Honnan tudja, hogy az az újítás, amelyre olyan büszke, nem szintén csak rombolás-e? S a többi. A mi szemináriumi professzoraink másképpen vitatkoztak; mélyrehatóbban és ügyesebben, mint te.

- Ó, ó!... De hiszen te lelkes híve vagy annak az öreg bohócnak, akit állandóan a Mesternek tisztelsz!...

- Kérlek, abbahagyhatom!... Azt mondtad, hogy érdekel a véleményem.

- Sőt egyre jobban érdekel. Hát csak folytasd, folytasd!

- Ahogy akarod. Tehát, ha jól emlékszem könyvednek a gondolatmenetére, azzal folytatod, hogy a nagy háború tanulságai sebesebbé tették az előrehaladást. Ma már új világ van a régi helyén, és mások az ifjúság ideáljai. A mai újítók a vallásra, a konzervativizmusra esküsznek; a kételkedés és a demokráciát követelő babona a múlté; az új ideálok azok, akik az egészséget, a cselekvést, a rendíthetetlen meggyőződést hirdetik. Ebben a korban a Mester örökös kételkedésével, folytonos aggodalmaskodásával, mindent mérlegelésével, óvatosságaival, bátortalanságával mélységesen elavult gondolkodó, sőt egyszerűen nevetséges alak. Így mondod?

- Így.

- Tehát azokban a nagy kérdésekben, amelyeket az évezredek nem tudtak megoldani, az így akarom, így parancsolom elvének erejénél fogva döntőbíróvá nevezed ki a veled egykorúakat. Mintha bizony az ifjúság és az ítélőerő egyet jelentene; mintha az ifjúságnak nem az volna a legismertebb hibája, hogy a vérmességének megfelelő heveskedéssel, hangulatainak pillanatnyi szeszélyei szerint, könnyelműen ítél. Az ifjúság lelkesedése? Van-e ennél ingatagabb, efemérebb valami? Hiszen aszerint változik, amint valami újat lát, valami újabbat tanul. A fiatalság nagyszerű erő, de éppen az ítélőereje a legkevésbé fejlett; és mert még nem tud semmit: éretlen arra, hogy bíráskodhassék. Hiszen az ifjúság olyanokért is lelkesedett, akiket később ő maga börtönzött be! Arról nem is beszélek, hogy kivéve a technikai találmányok tökéletesedését - amit a háború részben késleltetett, de nagyobbrészt csakugyan siettetett -, hol látod a háború tanulságaiból szerzett sebes előrehaladást? Mik azok az újítások, amelyekkel olyan nagyra vagytok, ugyanakkor, amikor mélységes megvetéssel néztek azokra, akiket szerintetek a forradalmi újítás vágya csal bele a kételkedésbe? Minderről ne beszéljünk: maradjunk csak az új ideáloknál, azoknál, akik az egészséget, a cselekvést, a rendíthetetlen meggyőződést hirdetik. Mondd, volt-e valaha világfelfogás, amely az egészséget nem a maga számára akarta volna lefoglalni? Az „egészség” itt csak üres szólam. A cselekvés helyett pedig inkább verekedést kellene mondanod: ezt a kettőt az ifjúság mindig összezavarta. No és amikor a rendíthetetlen meggyőződést dicsőíted, bocsásd meg, de nevetnem kell.

- Magadról ítélsz.

- Az igaz, hogy én is olyanokat pörkölgetek lassú tűzön, akiket titokban többre becsülök a *Világegyetem* ez idő szerinti bálványainál, azoknál, akiket nekem is dicsérgetnem kell, mert hja, ilyen megalkuvást, ilyen meghunyászkodást, ilyen hazugságot követel tőlem az élet, a nyugalmasabb megélhetés vágya, az a kényelmesség, hogy a diadalmas, a hatalmas cselekvéssel nem akarok szembeszállani. De én, ha a színpadról kilépek a kulisszák közé, levetem a pojácaruhát; nem írok, a saját szakállamra, könyvet is arról, amit a cikkeimben kedvem ellenére írtam; és ahogy az ördög kerüli a tömjént, úgy óvakodom leírni ezt a szót: „meggyőződés”, amelyet nem volna szabad hiába venni, mint Istennek a nevét. A rendíthetetlen meggyőződés!

Ha nem gyűlölnéd az öreg Mestert, ha nem akarnál rajta bosszút állani, a jó ég tudná megmondani miért, ha nem csakis azért támadnád a világnézetét, hogy ezzel a személyét piszkálgathasd, ha nem annak a kiadónak szántad volna a könyvedet, aki csak olyan árut vásárol, amelytől a szabadelvűeknek folyton tüsszentgetniök kell...

- No lám, téged csak fel kellett húzni, és már a legvígabban ketyegsz!...

- Elég volt?

- Csak folytasd, folytasd!...

- Tehát: a között a két ellentétes világfelfogás között, amely már évezredek óta harcol egymással, anélkül hogy döntő győzelmet tudott volna szerezni egyik a másikon, te örökre el akarod dönteni a vitát, annak kijelentésével, hogy te és veled egykorú elvtársaid a konzervativizmust ölelitek ifjúi erőtől duzzadó kebletekre. Aztán meglepő szellemi szökellésekkel kifejted, hogy ti ám nem vagytok ókonzervatívok, vagyis konzervatív konzervatívok, ti modern, legújabb divatú, jazz bandes és charlestonos konzervatívok vagytok; ti mindenkitől megkövetelitek a korral való haladást, a modernséget; ti mindenkit hátramaradottnak és múmiának bélyegeztek, aki nem képes fölemelkedni arra a szellemi magaslatra, ahol táguló orrlyukakkal lehet szippantgatni a divatos eszmeáramlatokat; és a ti areopágotok végképpen elavultnak nyilatkoztat ki mindenkit, aki még ma is hangot mer adni már régebben is vallott nézeteknek, kivéve, ha ezek véletlenül megegyeznek azzal, amit ti hirdettek. Felsorolod Thalésztől a Mesterig mindazokat, akik valaha másképpen mertek gondolkodni, mint ti; különös tekintettel vagy a voltaire-iánusokra és humoros megjegyzésekkel tünteted ki azokat, akik valaha szabadelvűséget prédikáltak; végül kürthangok nélkül, de háromszor jelented ki mindegyikről: „Elavult! Elavult!" de, édes öregem, semmi se könnyebb, mint elavultnak jelenteni ki mindenkit, akinek az orrát nem találjuk tetszetősnek! Senki se kérdi tőled: micsoda jövőbe látó készülék segítségével állapítod meg ezt?... a huszonegyedik század bízott-e meg azzal, hogy ezt kinyilatkoztasd?... és mit gondolsz, azok a divatos eszmeáramlatok, amelyek megértése olyan büszkévé tesz, amelyeket ma örök igazságoknak jelentesz ki, sohase fognak kimenni a divatból?... Nem, öregem, azt, hogy ki avult el, ki nem, nem ti állapítjátok meg, hanem az Idő, és neked akkor, amikor lerántod apádat, nagyapádat és mindenkit, aki valaha előtted élt, csak azért, hogy ezenközben, suttyomban, annál nagyobbat rúghass a Mesteren, csak egyben van igazad, abban, hogy: a foggal született csecsemő haraphatja meg legkönnyebben a dajkát!

- Befejezted?

- Nem, nagyon belejöttem; de úgy kell neked, miért kívántad mindenáron, hogy gyónjak?! Szóval, figyelmeztetni akarlak valamire, amit a könyvedből, ha megjelenik, ki kellene hagyni, mert ezen a helyen sok olvasó előtt leleplezed magad. Azt mondod tudniillik, hogy: ki törődnék ma már az öreg Mester elmefutkározásaival, amikor már olyan írók a szellemi vezetők, mint... és itt megnevezel néhány kritikust. A „futkározás" szó bizonyára hatásos volna, ha ugyanakkor nem kapnád le a kalapodat olyan mélyre azok előtt az írók előtt, akiket a ma szellemi vezetőinek nevezel ki, egy kis pártoskodással. Kik ezek a minták? Legjelentékenyebb köztük egy monarchista újságíró, akinek a doktrínája oda lyukad ki, hogy minden szép, ami visszavezet a monarchiához - akinek a tanítása legrövidebbre fogva az, hogy az okoskodás előbbre való, mint a költészet -, és aki egy elbeszéléskötetében a te öreg Mesteredet, egykori pártfogóját utánozza, nem sok szerencsével. A másik egy katolikus újságíró, aki élesen bírálgatja mindazokat a gondolkodókat, akik ellen a vallásos embereknek valamilyen kifogásuk lehet, de akinek a vallásossága erre az ellenségeskedésre szorítkozik, mert a hitet mikroszkóppal se fedezhetni fel az írásaiban. A harmadik egy olyan kritikus, aki szorgalmasan

dicsérgeti a legnagyobb könyvkiadó cégek legtöbbet hirdetett kiadványait és még szorgalmasabban a miniszteréket - legfáradhatatlanabb tollforgatója annak a szellemi iránynak, amelyet ma is bátran obskurantizmusnak lehetne nevezni -, és talán mert az obskurantizmus meg az obskurus egy tőből fakadt, lelkes barátja minden olyan verselgetőnek, aki nem győzi homályossággal tűzdelni tele azt a mesterkéltséget, amelyet a naivok meg a sznobok költészetnek néznek. A negyedik újságíró, kritikus és regényíró. Mint újságíró felmagasztalja politikai elvtársainak minden irodalmi kísérletezését, mint kritikus leránt minden remekművet, mint regényíró elrettent a bűntől. Az ő regényeiben nincsen olyan kiváló férfi, ki ne szerelmeskednék a menyével vagy legalább meg ne kívánná ezt; van nála olyan kiváló férfi is, aki szerelmi viszonyban él a saját törvénytelen leányával; egy másik regényében a gyermekleány műkedvelésből „alkalmat" szerez az apjának, és a kulcslyukon át nézi a papa szerelmi kalandját; legszelídebb regényeiben pedig a legjámborabb hölgy is csak akkor méltányolja igazán a szerelmet, ha szerelmeskedés közben vagy ez előtt a vágóhídnál végignézheti, amint az ökröket levágják. A többi mintádat már nem bírálgatom, mert látom, mennyire megbántad, hogy kierőszakoltad a véleményemet.

- Készen vagy?

- Készen.

- Én is. Most már nem kérdezgetem tovább, hogy részeges gazdád mért húzódozik attól, hogy a könyvemet kiadja...

- Nagyon tévedsz, ha azt hiszed, hogy én beszélem le erről...

- De bizony kibújt a szeg a zsákból! És ezennel kijelentem...

- Várj egy pillanatig!... Mielőtt kijelented, amire a bosszúság ingerel, és amit holnap úgyis visszaszívnál, hogy tudniillik neked nem kell az olyan jóbarát, aki szívesen tesz szolgálatot, de eközben megsérti a hiúságodat, hadd mondjak még valamit, ami fölöslegessé tesz minden kijelentést. Az imént, amíg beszéltem és bírálgattalak, egyszerre eszembe jutott valami, ami részeges gazdámat okvetlenül rá fogja bírni, hogy kiadja *A Tegnap bukásá*-t...

- És mi volna az?...

- Ezt majd holnap mondom meg. Ma már eleget beszéltem, és rohannom kell, ha az öreget még ott akarom találni a klubban. Tudod, hogy üzletről csak ebédig lehet beszélni vele. A viszontlátásra, drága Fifike! Tőled nem búcsúzom el, mert látom, hogy még nagyon haragszol. Remélem, hogy holnap majd kibékít a pénz.

- Már azt hittem, hogy no most mindjárt összevesztek, pedig ma még nagyon rászorulsz. És micsoda semmiségért vesztél volna össze ezzel a jó fiúval! Hiszen nem a tehetségedet bírálgatta, hanem azokat a konzervatív írókat, akiket a könyvedben ütőkártyáknak játszol ki a szegény öreg ellen. Mit fáj neked ezeknek a feje? Neked, aki csak akkor vagy vallásos, amikor tollat veszel a kezedbe!

- Azt írom, amit szükségesnek vagy legalább hasznosnak látok; de ha egyszer már leírtam valamit, ez legyen neki szent!

(1928)

KALANDOK

1

- Nem értem, grófné, hogyan kívánhatja ezt. Tőlem, aki a Mesternek leghívebb embere vagyok! Éhes, nyűves, koszos, kóbor kutya voltam: felszedett az útszélről, fedél alá vitt, enni adott, megfürdetett, meggyógyíttatott. Én őt nem árulhatom el.

- Nem azt kívánom, hogy elárulja, hanem azt, hogy szolgálatára legyen, tudtán kívül is.

- Kémkedést kíván tőlem, grófné. És visszaélést azzal, hogy a Mester bizalmára méltat.

- Értsen meg engem. Belőlem nem a szerelmes nő beszél. Fájdalom, már régóta csak a barátság köti hozzám: a sok szép emlékért hálás, időtálló barátság. De abból, ami az életben szép, jó és édes, én már mindent elvesztettem, ezt a barátságot kivéve: tehát görcsösen ragaszkodom hozzá, mint a vízbefúló. Nekem az ő élete mindenem: tehát az egészségét úgy őrzöm, mint a hétfejű sárkány. A kivételes ember olyan, mint a gyermek; aggastyánkorában is anyára van szüksége. Ez az anya beszél most belőlem, aki akkor is vigyázni akar öreg gyermekének egészségére, amikor ez távol van tőle. A messzeségben is őrizni, óvni, védelmezni akarom; a messzeségből is látni kívánom, óráról órára mivel tölti el a napját, hogy utána rohanhassak, ha baj fenyegeti. Észrevehette, hogy van egy nagy gyöngéje: a nő. Ami most már neki életveszedelem. A nő, akivel szemben védtelen, mert e tekintetben is gyermek maradt, falánk gyermek, aki nem válogat. Nincs az a közönséges női személy, aki el ne szédíthesse egy kis sírdogálással vagy egy kis szemérmetlenséggel. És ez a gyalázatos világ tele van csinos fiatal állatkákkal, jóképű, ocsmány némberekkel, akik csakis nőstények és akik egy kis pártfogásért, egy kis aprópénzért vagy pusztán a mulatságért mindenre képesek és készek. Akik rögtön észreveszik, hogy elég egy szoknyarándítás, és ez a nagy ember már elveszíti azt a gyönyörű eszét. Akik úgy tapadnak hozzá, mint a piócák, hogy kiszívják a vérét. Azt mondják, minden óceánjáró gőzösön van néhány kalandornő, aki csak arra utazik, hogy előkelő öregurat fogjon. De ez se nyugtathat meg, amit a New York-i erkölcsökről tudok. Pedig az egész világnak érdeke, hogy ez a nagyember még sokáig éljen és sokáig írjon. Nemcsak nekem, neki magának is és az egész emberiségnek megbecsülhetetlen szolgálatot tesz vele, ha megteszi, amit kérek. Nem indulhatok el vele, mert igaz, hogy ezzel nevetségessé tenném. De semmi se tarthat vissza attól, hogy utána ne siessek, mihelyt szükség van rám. Hiszen elég lesz megjelennem, hogy szétrebbentsem vagy legalábbis ártalmatlanná tegyem azt az aljas népséget, amelyik az ő egészségéből akar élősködni. És mi rossz volna abban, ha a titkár elvállalja az orvos szerepét is, aki mindent megfigyel, és elhívja az ápolónőt, ha a betegnek szüksége van erre?!

- A Mester nem így fogná fel a dolgot, és ha megtudná, hogy erre vállalkoztam, sohase bocsátaná meg. Én tisztában vagyok azzal, hogy a grófné céljai a legnemesebbek, de bocsássa meg az őszinteségemet; nem szeretnék még egyszer az utcára kerülni.

- Ha megtudná, hogy ön segítségemre volt, mikor az egészségét kellett megvédelmeznem, csak örülne rajta, hogy ön ennyire ragaszkodik hozzá. De honnan tudná meg? Úgy képzelem a dolgot, hogy kis barátnőjének mindennap küldene levelet és ebben nekem egy másikat, amelyet ő eljuttatna hozzám. Ezekben a mindennapos levelekben a lehető legnagyobb részletességgel közölné velem, hogy a Mester, a hajón és aztán New Yorkban, a felolvasások előtt és után, a nők közül kikkel ismerkedett meg, mit beszélt velük, mennyi időt töltött el a társaságukban, és hogy ön nem vett-e észre valami gyanúsat. Tudom, hogy ez nap nap után egy-két órai munkával járna, és hogy ennyi fáradozással sokat kereshetne, ha például az

újságíróknak írna tudósításokat. De nem volnék hálátlan. Most rögtön átadnék önnek egy nagyobb összeget és ugyanennyit akkor, amikor majd viszontláthatom.

- A fáradtságom szót sem érdemel. Annál kevésbé, mert a grófné meggyőzött róla, hogy Istennek tetsző dolgot cselekszem, ha minden aggodalmaskodás nélkül teljesítem a parancsolatát. A Mesternek csak egy gyöngéje van: túlságosan jószívű, a méltatlanoknak se tud nemet mondani. Oltalmazni kell; meg kell szabadítani a vámpíroktól. Mert az emberiségnek még nagy szüksége van az ő egészségébe rejtett világító erőre. Abban a nemes igyekezetben, hogy életét minél hosszabbra lehessen nyújtani, én a grófnénak mindig odaadó szövetségese és hű szolgája leszek.

2

Kedves Fifi,

még csak az kellene, hogy neked is hosszú leveleket firkáljak! Mintha bizony nem volna elég írnivalóm. Erőltesd meg egy kicsit szegényes képzeletedet. Először is: a mindennapos jelentés a Madárijesztőnek. Emelgesd föl, mérd meg kis kacsóddal, mielőtt rendeltetése helyére juttatod, az itt küldött kilencediket. Súlyos, mi? Harminchárom oldal! Csak az én kivételes szóontótehetségem képes arra, hogy ennyit tudjon írni semmiről. Azt kérdezhetnéd: miért fáradozom ennyit, ahelyett hogy vészjelet adnék? Azért, fiam, mert nem akarom, hogy a túlságos sietség a tiszteletdíj még csak ezután esedékes részét kétségessé tegye. Ezen a héten még az öregember tehet, amit akar. Kiélvezheti a szabadságát, röpködhet virágról virágra. Öt-hat napnál előbb semmi esetre se fúvom meg a vészsípot.

Tehát a jelentés is munka. De hát még a napló! A napló úgy gazdagszik, úgy kövéredik becsben, hogy magamnak is öröm látnom; a legszerencsésebb sertéshizlaló se gyönyörködik gyorsabb fejlődésben. A hajón egész kötetre való élményt írtam össze. És ott szerzett összeköttetéseink nem szakadtak meg, sőt még csak most kezdünk botrányokat csinálni. Nemed nagyon utálatos, Fifi! Mintha a háborúban annyira hozzászoktatok volna az öregekhez, hogy most már nem is találjátok jónak a fiatalság ízét. A szép asszonyok és lányok - még a kölyök lányok is - olyan seregesen és olyan elűzhetetlenül szállják meg az öreg Pergament, mint a legyek az édességet. És amíg ő cicázik, haragszomrádot, bújósdit, zálogosdit vagy fogócskát játszik, én az íróasztalnál ülök, nappallá teszem az éjszakát, de nem csallak meg. Fifi, csak ontom a betűt, így múlik el ifjúságom.

Háborút rendeztek, hogy megszabadulhassanak tőlünk, fiataloktól. Persze, nem mindnyájunkat sikerült a semmiségbe tessékelniük. Ez bosszantja, de nem józanította ki őket, még most is élni akarnak. Nem érik be azzal, hogy öt évig ölelgettek benneteket, amíg több erkölcsre nem tanította őket az ínrogyadozás. Még most se akarják átadni a helyüket nekünk, akik helyettük verekedtünk vagy verekedhettünk volna. Nézd, itt van ez a kis Maud, a húsos, nedves, piros szájával, meg Muriel, akinek a teste olyan üde, mint maga a forrásvíz. Csókolnám őket én, és a kalandjaimat írná meg ő, ha jobban tud írni, mint akárki más. De nem! Ő él, a száz évével. Lubickol a forrásvízben, meg minden szépben, jóban: nekem pedig éjszaka is, féléjszakákon át körmölgetnem kell. Mert, még hozzá, amit meg akarok írni, nem diktálhatom le egy gépírókisasszonynak, akinek olyan szája volna, amilyen a Maudé vagy olyan teste, mint a Murielé.

És te még azt kívánod tőlem, hogy hosszabban írjak! Boldogtalan gyermek!

Különben szervusz.

Találdki Hogyki.

3

- Kérem, át kell adnom önnek egyet-mást. Először is itt vannak azok a tértijegyek, amelyekkel visszamehet Párizsba. Másodszor, itt van félévi fizetése; majdnem bizonyos, hogy nem fog félévig tartani, amíg új állást talál.

- Mester!...

- Ne fáradjon, hiábavaló volna! Én már nem tudhatok meg öntől semmit, amit még ne tudnék. De ön még megtudhat tőlem valamit, ami érdekelheti. Hát majd csak én beszélek. Úgysincs sok mondanivalóm. Csak arra akarom emlékeztetni, hogy én kicsiségekkel nem törődöm. Régóta tudom, hogy ön nagyon szórakozott, és hogy szórakozottságból összekeverte egyik-másik könyvemet a maga könyveivel, azokkal, amelyeket aztán eladott az antikváriusnak...

- De, Mester!...

- Szót sem érdemel! Azon sem akadok fenn, hogy bizalmi állásában, talán nem kevés pénzért, hűségesen közölte valakivel, hogy melyik nővel, mikor állottam szóba, és mit beszéltem vele. Csekélység és menthető dolog, mert az én érdekemben történt; mint megbízója, ön is csak az egészségemet akarta megóvni...

- Esküszöm, Mester, sohase vállalkoztam volna erre, ha...

- Mondom, hogy nincs szüksége mentségre. Csakhogy ön túlságosan szórakozott, barátom; sokkal szórakozottabb, semhogy ezt el lehetne nézni, kivált, ha a titkárunkról van szó. Mert nemcsak a mai jelentését felejtette az íróasztalomon, hanem naplójának utolsó fejezeteit is. Nini, elpirul! No, lám, mégsem olyan kemény legény, mint amilyennek a naplójában látszik! Tessék, itt van ez is! Nem akarom megfosztani attól, hogy alkalomadtán értékesíthesse.

- Sohasem akartam értékesíteni; csak magamnak írtam. És ez már a legszemélyesebb ügyem; mondhatnám: az én titkom, amely nem tartozik senkire. Gondolatok, amelyeket beletemettem az asztalfiókomba. És legyen szabad megemlítenem, hogy én csak a munkámat adtam el a Mesternek; a gondolataimat nem adtam el. A páriának is lehetnek nézetei; a legnagyobbakat is megbírálják. A Mester is megbírálta Verlaine-t, Zolát, Cézanne-t, Debussyt, Mallarmét, Barrès-t, Hermant-t és Descaves-ot...

- Csakhogy én nem éltem ezek közelében, nem hálálkodtam nekik, és nem viselkedtem velök szemben úgy, mintha a leghívebb csodálójuk volnék, és ez egy kicsit más...

- Én mindig őszintén bálványoztam a Mestert, nekem mindig a Mester volt a legnagyobb élő író, és éppen azért vagyok olyan keserű, mert hosszan tartó, igaz csodálatból kellett kiábrándulnom. Nem tehetek róla, hogy a Mester oldala mellett azt kellett megtanulnom, hogy emberszeretete csak szép szavak sokasága, de valójában a Mesternek nincs szíve...

- Hagyjuk ezt barátom! A naplójából is látni, hogy ön nincs tehetség nélkül, hogy nem közönséges dialektus, hogy gyakorlott az álokoskodásban, hogy nincs, amit ki ne tudna forgatni a maga valóságából. Nem is szólva arról, hogy jó megfigyelő és mulatságosan tudja utánozni apró modorosságaimat. De ebben az órában a legkevésbé sem időszerű, hosszasabban szólnom a tehetségéről; elég annyit tudnom, hogy ön, akármilyen tehetséges, de beteg ember, tehát nem arra való, hogy továbbra is a titkárom legyen. Váljunk el, és béke velünk!

- A Mester ebben az órában nagyon lenéz engem. Pedig meg fogja bánni, ha első felindultságában elrúg magától mint egy rühes kutyát. Az a dicsőség, amelyet még életében élvez az ember, nagyon imbolygó valami; a legdicsőbbnek is szüksége van olyan tanítványokra, akik tudnak is, akarnak is verekedni érte. A legújabb nemzedék már nem magasztalja a Mestert olyan lelkesen, mint elődje, amelyik hamarabb elöregedett, mint maga a Mester. A fizika új

elméletei új metafizikát hoznak magukkal. Amíg a Mester még egyre a múlt, a józan ész, a világosság, az átlátszóság és a könnyen érthetőség kultuszát hirdeti, az okkultizmus feléled. Már nem tagadják a láthatatlant; felhasználják és lefényképezik. Az új találmányok szétroncsolják a helyhezkötöttséget. A gyermekek olyan könyvből tanulják meg az olvasást, melynek a képei elkápráztatók és megborzongatók: a mozgófényképből...

- Kár minden szóért, barátom. Mi már nem mondhatunk egymásnak egyebet, csak azt, hogy: Isten velünk.

- Még találkozni fogunk, Mester!

- Csak a másvilágon.

(1928)

ELBESZÉLÉSEK

MELANCHOLIC

Mikor a Trial-Stakes-ben Melancholic a távolságoszlopnál előredugta a fejét, Bálvándy Viktort valami olyanforma szédülés fogta el, aminőt Bonaparte érezhetett Afrikában, látván a szemhatáron az első győzelemnek pirkadását. Egy fénysugár lobbant fel előtte, mely hirtelen megvilágította az egész jövőt: Jénát, Wagramot, Austerlitzet. A tömeg még javában ordítozott: - Lancaster! Fanfare! King Kaliko! - de Viktor már látta, hogy Steerforth, Lantelme és Blossom erősen sarkantyúznak, míg Plunkett nyugodtan ül a helyén. Nem tévedett.

A csöngetéskor Lancaster lovasa fölemelte ostorát, Melancholic ellenben megnyúlt, mint a rétestészta, s a vert had élén a madár biztonságával vonult a bírói páholy felé. „Melancholic! Az outsider, ahogy akar!" - rivalgott a bécsi ló-kritika előkelő világa. Viktor nem látott többé semmit. Valami édes melegség táncolt végig rajta, a feje bőrétől a lábujjai hegyéig; szeretett volna örömében sírva fakadni, s egy pillanatra úgy tetszett neki, mintha a homloka alatt, a fülében, a gégéjében, mindenütt egy-egy szív kalapálna vadul. Végre!

A kis Strachwitz Hanna, aki elveszve lehetetlen angol gúnyájában előtte álldogált, levette pisze orrocskája mellől a nagy alumínium ágyút, s hézagos lelkesedéssel, de jóakarattal szólalt meg, mialatt szelíd, vértanú tekintete King Kalikót követte:

- Bravó, Bálvándy. Gratulálok.

Viktornak úgy rémlett, mintha ezer mértföldről jönne ez a náthás hang. De mire szokott, hidegvérű mozdulatával arra fordult, már leszámolt a pillanatnyi gyöngeséggel. Egy egyiptomi isten nyugalmával köszönte meg a szerencsekívánatot, s hozzátette:

- Plunkett jól viselte magát.

Mellesleg pedig azt gondolta magában:

- Nem, téged *akkor* sem veszlek el. Téged nem veszlek el soha.

Már készen volt az életterve vagy tíz esztendőre. Ebben az élettervben nevezetes szerepet játszott egy helyes kis skóciai kastély, ahol tavaly vendég volt a nagy vadászatokon.

Le akart menni a mázsálóhoz, hogy megveregesse a lova nyakát, de előbb egy tucat kezet kellett megszorongatnia, köztük a Mici hercegnőét, aki azzal ölte, hogy vele rakatta fel az öt forintjait a totalizatőrre. Mici hercegnő el volt ragadtatva, mert kiszámította, hogy legalább negyven forintot kellett nyernie Melancholicon. Ellenben kevesellte a Viktor kénytelen-kelletlen kedveskedését, s meg is jegyezte:

- Ön talán nem is örül, Bálvándy?

Csak éppen annyira örült, hogy a hangja egészen elrekedt az izgatottságtól. Már látta magát a windermere-i kastélyban, ahol majdan el fogja felejteni első ifjúsága összes rossz emlékeit, a gázgyárt, a vendéglősöket és a szabókat, akikkel alkudoznia kellett, s az ugocsai kis sas-fészket, ahol annyit olvasta Homért, s ahol a fejébe vette, hogy egykor meg fogja hódítani a világot. A friss tavaszi szellő vígan zizegett végig a Freudenau satnya növényzetén; s a két hatalmas fúvó a Viktor mellkasában teljes erővel szivattyúzta az éles levegőt, mely szinte újnak, ismeretlennek tetszett neki. Az ezerhatszáz méteres pálya indítási pontja gyöngyszürke színekben úszkált káprázó szeme előtt; Viktor gyönyörűnek látta az egész világot.

Egyszerre azonban észrevette, hogy ennek a sok verőfénynek van egy kis árnyéka is. Ez a négy láb magas árnyék ott lézengett mellette, Mici hercegnő mögött, s természetesen nem lehetett más, mint Ilyasevics Lázó.

A kis torzszülött óriási kürtőjével a fején, s égő vastag bottal a szájában, mind a két kezét zsebre dugva álldogált a szerencsét kívánók csoportja mellett, s apró kupecszemével figyelmesen nézte Melancholicot, mely hátán az életunt Plunkett-tel, csöndesen baktatott vissza a kijáró felé. A szemle jó sokáig tartott, s Lázónak vigasztalásul szolgálhatott, mert a bírálata így hangzott:

- Hanem azért leharapom az orromat, ha Melancholic nyeri meg a Derbyt.

- Mit csináljak én az orroddal? - szólt Viktor. - Tudod mit, mást mondok. Ha Fanfare nyeri a Derbyt, én fizetem a lakomát, ha Melancholic, akkor te fizeted.

- Elfogadom - felelt a kis kupec.

Viktor dühös volt. Ez a kis sánta ördög majdnem megrontotta a napját. Pedig világos, hogy csak a sárga irigység beszél belőle. Fájt a foga Melancholicra, s alkudott rá, már mint két évesre. Viktornak azonban volt esze, s nem állt vele szóba.

És bizony helyesen cselekedett. Melancholic már kétszer is megfizette a kilencszáz fontot, melyet Viktor Angliában adott érte. S mintha ezzel a csikóval a szerencsecsillagát hozta volna át a tengeren. Őrült sikerei a pókerben aznap kezdődtek, amikor Melancholic első diadalát aratta. Azt is megjegyezte, hogy Ilsenstein grófnő, akiről soha sem tudott végképp lemondani, s akit tartalékba helyezett, arra az esetre, ha a skóciai tervek nem sikerülnének: Ilsenstein grófnő tehát, mikor harmadszor és utoljára békültek ki, legelőször azt kérdezte tőle: - Magáé az a szép ló, Bálvándy, amelyiken a sárga sapkás és olajzöld dresszes lovászfiú ül? - Sőt, minthogy befelé őszinte szokott lenni, nem tagadta le maga előtt, hogy a társaságban kivívott helyzete feltűnően javult azóta, mióta sűrűn beszéltek róla mint Melancholic szerencsés tulajdonosáról.

De mi volt mindez a mai sikerhez képest? Richelieu első kis fegyvercsörtetései. Végre hát mégis Derby-lova van, kétségtelenül Derby-lova. Neki, az egykori gáz-gavallérnak, aki nem örökölt egyebet, csak egy elég jó nevet meg temérdek adósságot, akinek minden tehetsége, tudománya és birtoka nem állott egyébből, csak: pokoli hidegvérből, fényes önuralomból, egy jelentéktelenül csinos, szőke fejből s két szép, szelíd kék szemből, melyek mögött egy ördög elszántsága lakott.

A szemtelen el akarja csalni tőlem a lovamat, mérgelődött magában, miközben bezsebelte az ezreseit. Igen bosszantotta ez a nagyravágyó kupec.

És még akkor is gyakran gondolt a gnómra, mikor a diadalmas nap után álomra hajtotta a fejét. A nyomorult nibelung, még a Rajna kincse kellene neki!

Csakugyan olyanformán lehetett a dolog. Lázó, egy héttel a Derby előtt, színt vallott, s nagy összegeket ajánlott fel Melancholicért. Állítólag erősen érdekelve volt Fanfare-on, s ki akarta zárni a meglepetést.

- Hátha egy vármegyét kínálnál érte! - felelt Viktor.

- Adod még olcsóbban is - fenyegetőzött Lázó.

Annyi bizonyos, hogy eleinte nem volt szándékában. Melancholic olyan felsőbbséggel nyerte meg a Derbyt, hogy lelkesebb ló-tudósok szerint egyszerre felnőtt a század legnagyobb lovaihoz. Viktor egész nap rózsaszín felhőkön járt, s este a kártyaasztalnál, játékos társa, a hajdani karlista ezredes előtt, így idézte a szegény Prudhomme urat:

- Ez a ló, ez a ló a legszebb napja egész életemnek.

Szerzett és eredeti tréfáit mindig az ezredes számára tartogatta. Bizonyos volt benne, hogy ez az egy soha sem érti meg és nem árulja el a gúnyos megjegyzéseit.

A lakomán Lázó kitett magáért. Sőt kedves is volt, ahogy tőle telt. A legnevezetesebb különben ezen a lakomán az volt, hogy Lázó háziasszonynak elhozta Abéabot.

Ez az Abéab egy hindu kisasszony volt, akit Lázó valahonnan Bombayből cipelt haza, hogy itthon üvegbura alatt rejtegesse. A szegény teremtésnek nem valami szép élete lehetett ebben a csúf, napfénytelen Európában. Lázó ugyan a színházba nagy ritkán elvitte magával, hogy, mint a sikerrel működő szerencsevadászok szokták, néha kirakatba tehesse a gyémántjait, de rendesen lakat alatt tartotta. Féltékenykedett rá, mint ahogy csak egy gnóm tud, ha egyszer hozzáfog; még a szolgáitól is féltette. És méltán, amint mondták.

Abéab szép volt, mint az Ezeregyéj, és ostoba, mint az a másik éjszaka, amelyet számjegy nélkül emlegetnek. A néhány angol szó, melyet tudott, éppen csak arra való volt, hogy elárulja, mily szörnyűséges okai lehetnek Lázónak a féltékenységre. Annál nevetségesebbnek tűnt fel, hogy Lázó minden áron meg akarja tartani. De a gnóm csak ragaszkodott a prédájához. Az volt a hiúsága, hogy így beszéljenek felőle: „Ejnye be gyönyörű szeretője van annak az ocsmány majomnak!”

A szép kis állat háziasszonykodása tehát általános érdeklődést és nem csekély feltűnést keltett. Csak Viktor nem találta meglepőnek a dolgot. Azzal hízelgett magának, hogy átlát a szitán, s nevetett a köpönyege alatt. De elbízta magát, s az elbizakodottság mindig fél lefőzetés.

Szinte tudtán kívül, egy ostoba gondolatot vitt magával haza, mely el volt ugyan temetve homályos emlékei közé, de még élt, mint a fáraókkal befalazott búzaszem. Mikor ugyanis vagy harmadszor vette észre, hogy Abéab rajta felejti a tekintetét, keresztülvillant a fején: micsoda furcsa érzés lehet az, fölkelteni a Krizantémum kisasszonyok szenvedélyét, a vad szerelmet egy ilyen madárszívben?! Csábította az az - előtte még ismeretlen - öröm, melyet az idegen világból való asszonyok szerelme kínál, s ez lett a veszte.

Természetesen, másnap rá se gondolt a Fanfare színeibe öltözött paradicsommadárra; ellenben annál inkább foglalkoztatta Melancholic. A pompás állat tulajdonképp ekkor kezdte meg diadalútját, amely vastag betűkkel van följegyezve az angol sportévkönyvek legtöbbet forgatott lapjain. Bálvándy Viktornak majdnem minden sportnap egy-egy új izgalmat és egy-egy új sikert jelentett.

Immár nem lehetett kétség, hogy Melancholic méltó fia a „század lová”-nak. Ahányszor kivonult a gyepre, mindig az a halk moraj fogadta, amely a nagy művészt, aki tulajdon tekintélyétől elkomolyodva jelenik meg a színen. És egész lényében volt valami, ami a színpadi csillagra emlékeztetett; a színpadi csillagra, aki pompázásra született, s akinek nemcsak megszokása, hanem gyönyörűsége és életértelme a szereplés. Szinte úgy tűnt fel, mintha maga is meg akarná ünnepelni minden fellépését. A szakértők úgy találták, hogy külseje az eszményi versenylóé; s nyúlánk, szép alakján volt valami bánatos vonás, mely különösen érdekessé tette. Mintha tudatában lett volna szerepe fontosságának, a hivatásukat megbecsülő művészek komolyságával végezte feladatát. Tíz lépésről lesugárzott róla a „nagy ló” ismertető jele; s mélasága gondolatokat ébresztett. Néha azt a benyomást keltette, hogy egy költő lelke lakik benne; költőé, aki lenézi az olcsó sikereket, s csak a diadalt szomjazza. De így vagy úgy, mindig meglátszott rajta, hogy ha talán nem költő, legalábbis nagy gondolkozó; nagy gondolkozó, aki szomorúan nézi ezt a kopár hegyfokot, s miután mindent alantasnak és hívságosnak talált, patáival veri ki fényes gondolatait.

Ha Bálvándy Viktor véletlenül nem érti meg, minő tüneményes lénnyel fűzte össze nevét a rejtelmes végzet: semmi esetre sem érdemelte volna meg a szerencséjét. De Viktor nagyon jól

tudta, kivel van dolga, s voltaképp Melancholic volt az egyetlen lény, akit szeretett. Ahányszor meglátogatta Melancholicot, mindig volt számára egy ölelő mozdulata, mely a kézfogást helyettesítette. S koronkint, ha Melancholic rosszkedvű volt, így vigasztalgatta: „Ej, sose búsulj, kedves öregem! Búsuljon a ló, annak elég nagy a feje!”

De csak akkor tudta meg, hogy mennyire szereti, mikor Melancholic egyszer köhögést kapott. Melancholic köhögött! Az emberek halotthalványan, lábujjhegyen jártak a boksz körül, s egy hangos szóért Plunkett majdnem kikapta az útlevelét. Viktor nem emlékezett rá, hogy valami úgy megrázta volna, mint ez a köhögés; szerencsére egy nagy ijedtség árán mentek voltak minden komoly bajtól.

A féltő gondot, mellyel ápolták, Melancholic fejedelmileg hálálta meg. Ősszel egy új diadalmenetet rendezett, és amíg ez a diadalmenet tartott, egyre nagyobb és nagyobb tűzzel égett a Viktor szerencsecsillaga. A póker fizetett, mint a köles, Skóciából kitűnő hírek érkeztek, s végre teljesült az álom: Viktor bejutott a klub választmányába.

Szerencsétlenségre, jött a tél. Pardubitz és a vadászatok után Viktor sorra járta a téli városokat. Az első ember, akivel Cannes-ban találkozott, Lázó volt; s alig töltött három napot Nizzában, az angolok sétaterén megjelent a gnóm is tarka madarával. Mikor Firenzébe ment, már biztosra vette, hogy Lázó és Abéab utána fognak jönni; nevetett a csínyen.

Firenzében Viktornak egy buta gondolata támadt. Hogy megbosszantsa Lady Exetert, elhatározta, hogy gomblyukába tűzi a kis hindu férget. Egy könyvet olvasott aznap az állatok lelkéről. Megtudta, hogy vannak zsiványságra született kocák, rosszakaratú sündisznók, *Pall Mall Gazette*-be való galambok és sármányok, akik lágyszívűek, és le tudják küzdeni az állati önzésüket. Vajon micsoda lakhatik ebben az olajszín állatkában, akinek gyönyörű szeméből eddig nem olvasott egyebet, csak feneketlen gondolattalanságot?! Ám legyen Lázónak kedve szerint. Ha kockára veti apró értékeit, hogy megkaparítsa a bankot, kár volna megakadályozni, hogy azt is elveszítse, amije van.

Csakhogy ez a vállalkozás nem úgy ütött ki, amint Viktor gondolta. Hogyan történt, ami megesett, nem tudni; a részletek elvesztek a nyilvánosságra nézve. Csak annyi bizonyos, hogy két hét múlva Viktor eltűnt Firenzéből, s vele eltűnt Abéab is; és abban az időben a klub hirdetései szerint Ilyasevics Lázó megvásárolta Melancholicot, mint mondták: százezer forintért. Abéab lehetett a ráadás.

Gillam, az idomító mester aligha volt ártatlan a dologban. Mert véletlenül a legválságosabb időben tudatta, hogy Melancholic rosszul telel, s hogy a náthaláz bántja. Aztán véletlenül nagyon is hangsúlyozta, hogy a ló négyéves korában olyan, mint az öregedő asszony. S nem volt igaza Melancholicnak sem, mert: távol a szemtől, távol a szívtől.

De Sámson, mikor lenyírták a haját, nem mentegette magát azzal, hogy az emberei rászedték, s hogy a hajáról megfelejtkezett; nem okolt mást, csak magát meg a filiszteus leányokat.

A következő tavasszal Lázó kivitte a lovát Angliába, s Melancholic „feltartottan” nyerte meg a Kensington Plate-et. Mikor ezt az újságot Viktor meghallotta, fogta magát, összecsomagoltatta Abéabnak a holmiját, s visszaküldötte a leányt Calcuttába:

- Ha hidegnek találod Európát, menj haza melegedni.

Abéab sírt, magával vitte még a gyufatartóit is, s elvitorlázott.

Aki haragszik, annak nincs igaza. Nem volt igaza Viktornak sem, mert egy hét alatt vagy százezer forintja úszott el a kártyán. S attól fogva, hogy pókerben megfordult a szerencse, egyszerre minden ellene esküdött. Istállójában kiütött a lábbaj, s Lázó egy szavazattöbbséggel

kibuktatta a választmányból. Viktor oly nyugodt arccal állotta a csapást, mint egy oszlopos szent, s titokban sápítozott, mint Jób. A dühöngés a legrosszabb tanácsadó. Elvégezte magában, hogy egyszer mindennek el kell múlnia, még a Melancholic dicsőségének is, s elkezdett nagyban fogadni a gnóm és táltosa ellen. A City and Suburbban volt Melancholicnak legnehezebb próbája; itt találkozott először Masherrel, a diadalmas angollal. Valóban, csak egy orrhosszúsággal tudta megverni Mashert, s Viktor egy vagyont vesztett ezen a csekélységen.

Elment a belga bankba, fölvette a tartalékalapját, mely az utolsó esetekre szolgált volna, s egy hónappal korábban utazott el Windermere-be, mint a skótok várták. Kora lépés néha késő bánat.

Windermere-ben egy ifjú úriembert talált, aki minden sarokban elaludt, s aki ha ébren volt, torzképeket rajzolt a társaságról. Ez a fiatal úr szemérmetlen álomkórjával és hallgatag, örökkön mosolygó szemével ingerelte Viktort, úgyhogy engedett a hidegvéréből, s erőltetni kezdte a házasság kérdésének eldöntését. Miss Maud nem ismert rá, s az ősz bagoly, akinek annyi őse volt, ahány kockája a kabátján, megmondta neki kereken, páratlan előkelőségének fenséges nyugalmával:

- Kedvesem, ön a lovát sem tudta megbecsülni. Hogy tudná megbecsülni a leányomat?!

Az elkeseredés szeret olyan ötleteket sugallni, melyekkel rendesen csak házmesterkisasszonyok élnek. Viktor vasútra ült és meg nem állott addig, míg véletlenül oda nem érkezett, ahol Ilsenstein grófnő nyaralt. Ilsenstein grófnő éppen a tavaszait számlálta.

Viktor kijátszotta az utolsó kártyáját, és szerelemről beszélt neki. Olyan tartózkodóan finoman, mint egy vígoperai tenor, de elég érthetően, anélkül hogy gondoskodott volna egy szőnyegajtóról, melyen át könnyű a visszavonulás.

Ilsenstein grófnő megvárta a madrigál utolsó hangját is, és így felelt:

- Milyen kár, szegény Viktor, hogy mindez korábban nem jutott eszébe! Akkor például, mikor még süldő leány voltam. Ön mindig nagyon tetszett a süldő leányoknak. Ajánlom, ne változtasson teret. Nekem már meg van kopva egy kevéssé. De nem haragszik, ugye?

Ettől fogva Bálvándy Viktort nemigen látták többé a világban.

A kis Strachwitz Hanna tavaly, Schlangenbadban, gyakran találkozott sétáin egy úrral, akiről az volt a gyanúja, hogy festi a bajuszát, s aki őt a távolból mindig nagy tisztelettel üdvözölte.

Ez az úr éppúgy számolta a lépéseit, mint ő. Láthatóan a gyógyulást kereste.

A schlangenbadi fürdő olvasóterme olyan, mint egy temetői iroda. Egy esős nap Hannának eszébe jutott, hogy voltaképpen ki is ez az úr.

Megint összebarátkoztak, s attól fogva együtt számolták a lépéseiket. Néha elhívta az asztalához is.

Egy ilyen alkalommal, mikor az asztalnál ülők már mind aludtak, mint a Dornröschen népe, s csak Viktor ketyegett, mint egy ócska falióra: a kis náthás egyszerre elmélázott.

Hallott valamit a Ilsenstein grófnő Tatjana-élcéről, s hirtelen rápillantva a festett bajuszosra, részvevő érdeklődéssel nézett a szemébe.

- Sohase hittem volna - szólt -, hogy önt valaha úgy látom viszont, mint a szerelem áldozatát.

Viktorból kitört az egykori hódító.

- De grófnő, ön téved. Nem vagyok én semmiféle szerelem áldozata. Én egy ló betege vagyok. Ó, hogy azt a lovat sohase tudom elfelejteni!

S halkabban hozzátette:

- A szerelem? Én soha senkit se szerettem. Kivéve önt.

A kis náthás elmosolyodott, s nyájasan, biztatóan nézett rá, szelíd vértanútekintetével.

(1893)

ÁBRÁND

1

Még hallotta a megoperált beteg fültépő ordítását, s még dobogott a szíve a bősz istenkáromlástól, mely a szerencsétlen ajakán tajtékzott, mikor egyszerre egy szelíd fuvolahang szólalt meg az oldala mellett:

- Kedves testvér!

A kilencvenes számú beteg lehetett; az volt hozzá a legközelebb.

Soror Philomena szétvonta az ágy zöld függönyeit, s odahajolt a kilencvenes számhoz.

- Szólított, kérem?

- Igen - nyögte a beteg. - Kedves testvér, én nagyon rosszul vagyok. Erőm hanyatlik, s érzem, hogy szenvedéseim nemsokára véget fognak érni.

- Mi jut eszébe?! Hiszen csak az imént mondták, hogy egypár nap múlva fölkelhet...

- Ó, reggel óta nagy változást érzek. S egy hang azt súgja idebenn, hogy lelkem immár le fogja vetkezni porhüvelyét.

- Ne hívjam be az inspekciós orvos urat?

- Nem, ne hívja. Minek? Hisz talán még napokig eltarthat a dolog. Meglehet, hetekig is. De én készen akarok lenni. Egyetlen vágyam, forró óhajtásom, hogy utolsó órám megtisztulva találjon. Sok bűn terheli a lelkemet. Kedves testvér, hívassa el gyóntatóatyánkat! Megteszi?!

A beteg szemében aggódó kétség leskelődött, pedig ez a kétség meglehetősen alaptalan volt. Soror Philomena máris szemrehányást tett magának, hogy ilyen sokáig vitázott a beteggel, ahelyett hogy kötelességéhez képest sietett volna a szent kívánságot teljesíteni. Istenem, ha a beteg meg talál halni, mielőtt a gyóntatóatya megérkezik! Ha nem talál az Úr elébe, ha szenvednie kell a tisztítótűzben - őmiatta, Soror Philomena miatt!

És lelkendezve kereste a folyosón Mátyást, aki mindig láthatatlan volt, mint az arab regék szolgáló szellemei. Végre megtalálta a konyhában.

- Mátyás, szaladjon át a főtisztelendő úrhoz. Egy betegünk a haldoklók szentsége után kívánkozik. Siessen, kedves Mátyás, siessen!

Mátyás nem vette úgy szívére a dolgot, mint Soror Philomena, de a pap mégis hamarább jött meg, mintsem a beteg elköltözött volna. A kilencvenes szám meggyónt, megáldozott, s fölvette az utolsó kenetet. Aztán láthatóan megkönnyebbedett. Arca kiderült, s a megtisztultság érzete sugárzóvá tette a tekintetét.

Annyira jobban lett, hogy egy-két óra múlva nem vonakodott némi táplálékot venni magához. Soror Philomena kiment a konyhába, s becsinált borjú helyett becsinált csirkét kért a kilencvenes számára.

2

- Ó, kedves testvér - szólt másnap a kilencvenes szám -, kegyed nagy jót cselekedett velem. Mennyire másképp érzem magamat! Megszabadulva bűneimtől, megtisztulva a föld sarától! Mert fájdalom, nagy bűnös voltam; sokszor és sokat vétkeztem, szóval, gondolatban és cselekedettel.

Soror Philomena csodálkozva nézett a betegre. Ő a nagy bűnöst mindig nagy szakállal és bozontos szemöldökkel képzelte.

A kilencvenes pedig maga volt a szakálltalanság. Húsz-huszonkét éves, jóképű fiú volt, kerek, jámbor arccal, melyről a rossz élet még nem fújt le minden üdeséget. Csepűhaja lelógott a homlokába, mint a mesék pásztorainak, s a hajerdő alól két barátságos, mosolygó szem nézegetett ki.

Soror Philomena tulajdonképp most nézte meg először, s csak most vette észre, hogy a kilencvenesnek finom és fehér keze van, mint egy kisasszonynak.

Ilyenek volnának hát a nagy bűnösök?!

- Voltaképpen nem vagyok én se tolvaj, se gyilkos - gyónt tovább a beteg. (Szenvedélyes gyónó volt, amint látni fogjuk.) - De nagyon szennyes életet éltem. Tudja, mi voltam én, kedves testvér? Kávéházi költő. Orcapirító dalokat írtam festett leányoknak, abból éltem. Csepűrágók és szemfényvesztők voltak a pajtásaim, és éppoly gyalázatos életmódot folytattam, mint ők maguk.

Soror Philomena megrettent, mint ahogy megretten az az ember, aki váratlanul nagyon közel talált lépni egy tengerszem fekete-zöld örvényéhez. De aztán, ahogy felpillantott a bodros, szőke hajra meg a nyugtalan, vörös fényű szempárra, mely nyájas volt, mint egy kis házinyúl nézése, leküzdötte a borzadását.

- De meglakoltam a bűneimért - folytatta a beteg. - Sokat, nagyon sokat szenvedtem. Hálát adok érte Istennek, mert a szenvedéseim térítettek észre. Dániel vermében, az oroszlánok barlangjában világosság támadt előttem. Legyen áldott az Úr, hogy ezt még megérhettem. Ha meggondolom, hogy örök kárhozat várt volna rám!... De gyóntatóatyánk feloldozott a vétkeimtől, s immár nyugodtan várom a halált.

- Isten nem kívánja a bűnös halálát - szólt Soror Philomena -, hanem a megtérését. És ön, testvérem, a javulás útján van, úgy testben, mint lélekben.

A haldokló búsan mosolygott, és megette a csirkebecsináltját.

Soror Philomena akkor este kétszer is elrebegte a haldoklókért való könyörgést. Egyszer minden haldoklóért, s egyszer külön a kilencvenes számért. Szegényke! Mikor nincs senkije, aki imádkozzék érte!... Majd újra beléfoglalta imájába, mikor a szeretteinkért szóló könyörgéshez ért. Mert hisz neki nem volt senkije, akit a kilencvenes ebből az imából kiszorított volna.

Esdekelt, hogy a mennyei kegyesség tegyen csodát a szegény betegért. Istenem, hisz olyan fiatal! Egy hosszú élet volna előtte, jóvá tenni minden hibáját. Ő bizonyos volt benne, hogy az élet, melyért könyörgött, csupa vezeklésből állana! Hisz betege nem volt rossz, csak eltévelyedett. Alapjában jónak és nemesnek kellett lennie; csak a rossz társaság, a gonosz példa okozhatta a botlásait. És a töredelmes bánat nem féljavulás-e?!

Reggelre kelve pedig, mikor tizennyolc órai szolgálati ideje véget ért, s fölment a cellájába, hogy kinyugodja magát, nem mulasztotta el emlékeztetni a szakácsnét, hogy a tanársegéd úr különös figyelmet ajánlott a súlyosabb betegekkel szemben.

3

A beteg nem halt meg; néhány nap múltán a földé volt újra. Még folyvást sokat panaszkodott ugyan, de az arca megtelt, s az étvágya óriási arányokat kezdett ölteni. Sajnos, az étvágy nem hozta meg a vidámságát. Egész nap sóhajtozott; s úgy látszott, mintha szinte bántotta volna ez a szerencsés fordulat.

Egy délelőtt aztán feltárta a szívét Soror Philomena előtt.

- Mily szerencsétlenség, kedves testvér, hogy életben maradtam! Ha az Úr most látta volna jónak elvenni életemet, a kegyelem állapotában kerülök ítélő bírám elé, s az égi könyörület bizonyára megszánja bűnös lelkemet. Míg így... istenem, mi lesz belőlem? Visszakerülök a régi környezetbe, s akarva, nem akarva, vissza kell süllyednem régi bűneimbe. Gyönge, gyarló teremtés vagyok, s - mit van mit tennem? - vissza kell mennem a kísértésbe.

Soror Philomena megdöbbent. Végre is a kórházban nem mindennap találkozik az ember olyan jó hajlamokkal teli lélekkel, mely bukdácsoló léptekkel bár, de mégiscsak az igaz utat keresi. Íme, nagy nehezen talált egy ilyenre. És most, mikor a fehér holló valahára előkerült, belenyugodjék abba, hogy alig talált rá, máris el kell veszítenie? Szótlanul, a két kezét összekulcsolva nézze, hogy a jó útra forduló, tapogatózó lélek ismét eltévedjen?

Igyekezett a betegnek lelkére beszélni. Elmagyarázta neki, hogy akiben a megértés szándéka komoly, azt a régi bűnök nem húzhatják vissza a romlottság fertőjébe. Hivatkozott Szent Ágostonra, aki eleinte igen világi életet élt, s később mégis egyik oszlopa lett az egyháznak. Példákat hozott fel rá, hogy a legsanyarúbb helyzetben is ellent lehet állni a kísértéseknek, s elbeszélte, miképpen küzdötte fel magát Sixtus pápa a legalacsonyabb sorból az egyházfejedelmi trónszékbe. Majd buzdításul elmondotta a nevezetesebb vértanúk és hitvallók történetét.

A beteg áhítattal hallgatta, s amikor Soror Philomena elvégezte az egyik vagy másik történetet:

- Meséljen még egyet - rimánkodott szépen.

Majd elpanaszolta, hogy tévelygéseinek legnagyobb részt tudatlansága az oka. Ha lett volna, aki annak idején világosságot gyújt lelkében, ha véletlenül olyanok közt él, akik megerősítik hitében, akik nem botránkoztatják meg s nem járnak előtte rossz példával, nem jutott volna ennyire.

Soror Philomena borzadva gondolt rá, mily bűnös mulasztás lett volna, ha nem veszi pártfogásába ezt a szegény tévelygő lelket, amelynek elég néhány jó szó, hogy meg lehessen menteni az igaz életnek. S ha már pártfogásába vette, nem akart félmunkát végezni. Felébredt benne a nemes becsvágy, hogy ezt a lelket mindenáron meg fogja menteni, bocsánatot kért Istentől, ha jó szándéka netalán nem volna minden hiúság nélkül, s elhatározta, hogy egy-két órával kevesebbet fog aludni avégből, hogy több ideje legyen vezetgetni az ingadozó lelket.

Volt Soror Philomenának egy kincse: a *Szentek életé*-nek egy gyönyörűen kötött, díszes kiadása. Ez volt az egyetlen tulajdona. Nem lehet elhallgatni azt a gyöngéjét, hogy ezt a kincset féltve őrizte, mert hisz mindnyájan csupa gyarlóságból állunk, s ha minden egyébről lemondott is, ezt az egy tulajdonát nem tudta feláldozni a tökéletes szegénység elvének. Azzal mentette magát a lelkiismerete előtt, hogy ez a könyv adja meg neki ama lelki táplálékot, amely nélkül gyarlóságunknál fogva nem lehetünk el.

Kissé dobogott a szíve, mikor a féltett kincset előhozta rejtekéből, de mennyire meg volt jutalmazva láttára a hatásnak, melyet könyve a betegre tett! Mily érdeklődéssel, meghatottsággal hallgatta a sok szép elbeszélést! Alig tudott betelni a léleknemesítő történetekkel, s lángoló szemmel, lelkesedve figyelt a felolvasásra. Azt mondta volna az ember, hogy ez a lelki felüdülés jót tesz az egészségének is: szemlátomást erősbödött, s minden felolvasás után kettőzött étvággyal evett.

A betegnek különben nemcsak az étvágya volt sajátságos; rendkívüli volt a betegsége is. Koronkint, kétszer vagy háromszor is, úgy helyre jött, hogy már ki akarták lökni a kórházból, aztán egyszerre megint összetört, s újra haldokolni kezdett. Ilyenkor mindig meggyónt és

megáldozott, mert - mint panaszolta - utolsó feloldozása óta sok bűnös gondolattal kellett vádolnia magát.

Soror Philomenát ezek a visszaesések nagyon megrémítették, de mikor első ijedtsége elmúlt, s a beteg megint kezdte összeszedni magát, titokban kissé örült is a gondviselés ilyetén rendelésének. Milyen szerencsétlenség lett volna, ha a betegnek véletlenül előbb kell elhagynia a kórházat, mintsem ő művét befejezheti! Hála Istennek, a kilencvenes egy cseppet se sietett. Egy örökkévalóságot töltött a kórházban, annyi időt, amennyi elégséges a legtökéletesebb megtérésre is.

Ezenközben pedig Soror Philomenának a szíve egy új, eddig még ismeretlen boldogsággal telt meg. Igen, látnivaló volt, hogy ő megtérítette ezt az embert végképpen, látnivaló a beteg minden szavából, látnivaló abból is, hogy a szenvedés óráiban nem lehetett el többé a vallás vigasza nélkül. Megmentett az igaz életnek egy lelket, amely nélküle elveszett volna; oly dolgot végzett, mely Istennek tetsző, s melynek nyomán áldás és áldás fakad. A boldogságról, mellyel ez a tudat eltöltötte, eddig képzelete se volt. Olyan volt az, amilyen lehet az anyaság érzése, mert hiszen ő is életet adott, de nem földi, hanem másvilági életet, az egyedülit, mely méltó rá, hogy imádkozzunk érte. S ha arra gondolt, hogy ez az ember, elhagyván a kórházat, egy új, szép, jócselekedetekben gazdag életet fog kezdeni, hogy istápolója lesz a szegényeknek, bátorítója a csüggedőknek, védelmezője az elnyomottaknak, hogy kimenvén a világba, minden lépése után, mint szűz Szent Ágnes nyomán, virágok fognak fakadni, virágok, melyek tulajdonképpen az ő, a Soror Philomena lelkéből sarjadzottak: a szeme megtelt könnyel, az öröm könnyeivel.

Mélységes hálát érzett ezért a boldogságért, s tudta, hogy adnia kell annak valamit, akinek ezt a nagy gyönyörűséget köszöni. De Soror Philomenának nem volt egyebe, a *Szentek életé*-nek egy díszes kiadásánál; odaajándékozta hát neki a *Szentek életé*-t.

A kilencvenes számú beteg ügyes fiú volt, de nem volt jó hallása. Egy szép napon ugyanis fölötte alkalmatlan időben szólta el magát. A nyolcvankilencessel beszélgetett, aki panaszkodott, hogy a kórház élelmezése nem jó.

- Ön nem érti a csíziót, cimbora. Elég jó ételeket kapni itt, de a jót ki kell érdemelni. Vágjon szent pofákat, gyónjék meg minden héten, hallgassa végig nevetés nélkül a néni litániáit, s bizony nem fog panaszkodni, hogy az élelem nem jó. Örökbe hagyom önnek ezt a tanácsot, mert engem fájdalom, holnap már kilöknek.

Nem hallotta meg az egérkelépteket, s nem vette észre, hogy Soror Philomena ott áll a párnája mögött.

A fehér arc bíborszínre vált a szégyentől. Csak egy gondolata volt, az, hogy ne kelljen a szemébe néznie. Sarkon fordult és eltűnt nesztelenül, úgy, ahogy jött.

Azt hitte, sohase ér fel a cellájába, olyan hosszúnak tetszett most neki ez a lépcső. És mégis el kellett rejtőznie, mert úgy érezte, hogy kisül a szeme. Mintha valami gyalázaton kapták volna rajta.

Hiába reménykedett benne, hogy majd kisírja magát. Nem voltak könnyei. Csak úgy érezte, hogy meg van siketülve, meg van vakulva, s hogy a lába egyszerre elerőtlenedett.

Nem, nem volt megvakulva. Látott, és most látta meg először kicsi cellájában a roppant pusztaságot. Látta, hogy a kórház kertjéből elillant az utolsó téli napsugár is, s hogy odakünn nincs más, csak hó, hó és hó.

Megsiketülve sem volt. Hallott. Hallotta, hogy hívták. Sietnie kellett egy operációhoz.

Egy pillantást vetett arra a helyre, ahol azelőtt a *Szentek élete* állott, s ezzel a pillantással eltemette első, utolsó, egyszeri boldogságát. Aztán ment; bírta a lába.

Öt perccel később már ott állt az operációs asztal mellett. A tanár dühöngött, a beteg átkozódott, Soror Philomena pedig, a fehér arcú Soror Philomena, ismét tökéletes, megzavarhatatlan nyugalommal hallgatta a szörnyű istenkáromlásokat. Tekintetéből nem lehetett kiolvasni végtelen türelemnél egyebet; a gyalázatos szavakat mintha nem is hallotta volna; s mialatt ébersége egy pillanatra se veszítette el szem elől a szenvedő bűnöst, némán, lopva - mozdulatlan ajakkal, hogy ki ne nevessék - mondta el magában azokat az ismeretes szavakat, amelyek úgy kezdődnek, hogy: „Miatyánk, ki vagy a mennyekben.”

(1893)

A MONTBARS-VÍVÓCSEL

1

A pipázóban lányokról beszéltek. Egy görögdinnyefejű, apró gavallér vitte a szót, egy huszonnyolc éves, pohos kis öreg úr. Tíz perc alatt kicsákányozta a mont-cenis-i alagutat, s keresztülgázolt egy sereg asszonyon. Az ember szinte látta, hogyan táncol odahaza, Kinizsi Pál módjára, asszonyok holttesteivel a fogai között. Egész rózsaszüret volt, amit elbeszélt. És ha véletlenül nincsenek a társaságban olyanok, akik maguk is vadásztak, rémséges tiszteletet keltett volna. Szerencsére, bedugták a száját konyakkal, küraszóval.

A harmadik pohár konyak után egy kicsit komolyabbra vált a hangulat. A becsípett ember mindig hajlandó erkölcsi kérdésekről tanakodni, ami azt bizonyítja, hogy minden út Rómába vezet. Az egyes esetekről áttértek az általánosságra, s egy pösze úr sok elmeéllel kezdte fejtegetni a szerelmet, Mantegazza módjára. A szenvedélyt *fenvedély*-nek mondta, s egy félóráig firtatta a női becsületet.

A kapitány, akit már a dinnyefejű is nagyon bosszantott, elkezdett fészkelődni. A pösze dühbe hozta. Egy darabig ugyan még mérsékelte magát, s tisztán a gyilkos pillantásokra szorítkozott, de minthogy a pösze nem vette észre a plátói villámokat, és sehogy se akart elkészülni a Mantegazzájával, végre is kifakadt:

- Női becsület! Mit, női becsület? Van is női becsület! Bolond beszéd.

- De, kapitány!

A nyilatkozat azért keltett nagyobb feltűnést, mert a kapitány csak olyankor szokott vadakat beszélni, amikor már kettős alakban látta mind az öt világrészt. Ehhez pedig nem volt elég se egy kis vörös tenger a borból, se a Jan-Cse-Kiang, a konyak sárga folyója. Ehhez a zöld szemű szörny kellett, amiképpen ő a maga kis italkáját nevezte. Ebben a percben tehát olyan józan volt, mint egy uzsorás. Amint hogy a kapitány mindig is józan volt, amikor mások már be voltak csípve, s mindig részeg, amikor mások már ismét józan állapotban sétáltak a hivatal felé.

Kivette szivarját a fogai közül, s hozzákészült, hogy tekintetével majd keresztüldárdázza a pösze százszorszéppel kirakott báli ingét, mielőtt egy pár huszonnégy fontos gorombasággal elsöpör a föld színéről mindent, inget és embert egyaránt. De az aranyszájú pösze megelőzte:

- Ó, én értem önt, kapitány úr! A megkülönböztetés nagyon elmés. Mantegazza is...

Ez a szemtelenül öntudatlan alázatosság lefegyverezte a kapitányt. Ellágyult, amint a német balladák komor, rosszakaratú szénégetői is ellágyulnak a semmit se sejtő, mosolygó, gyermeki ártatlanság láttára. Alapjában véve nem volt rossz ember a kapitány; sokat morgott, de keveset harapott.

Most már szerette volna elereszteni a pöszét; hadd szaladjon. De a főispán, aki csak akkor tudott jóízűen aludni a székében, ha valaki szónoklatot tartott mellette, követelte a megokolást. Igazolnia kellett a kifakadását. Elkezdte, de gorombaságok nélkül nem ment könnyen a dolog. Az ő szónoklataiban rendesen az indulatszók voltak a legértékesebbek.

- Női becsület?! Mi az? Ez a világ, újabb rendeletig úgy van berendezve, hogy: a nőnek, magának, nincsen becsülete. Csak a férfinak van becsülete. A nő lehet erényes, lehet tiszta, mint egy imádságos könyvben tartott szentkép, de becsülete csak akkor van, ha a férfi ad neki

a magáéból. A férfi, már tudniillik: az apa, a testvér, a férj vagy a fiú. Többet mondok, a nő lehet akármilyen, az úgynevezett becsülete mindig, minden egyes esetben, annyi, mint amennyit az a férfi ér, aki a természetes oltalmazója. De inkább mondok egy példát.

A pösze közelebb tolta a székét a kapitányhoz és barátságosan nézett rá. A főispán elégedetten hunyta le a szemét, s elkezdte játszani azt az urat, aki a szemét lecsukva figyel. A hirtelen megszelídült Bramarbas azt mondta magában, hogy: Úgy kellett nekem! - és elbeszélte a példáját.

2

- Persze, ön nem tudja, micsoda vigasságok estek meg egy időben a Császár fürdő platánjai alatt, s mik voltak a bálok, hajdan, az Európa-szálló fénykorában. Akkor még tudtak mulatni az emberek, s nem olvasták Mantegazzát.

Tehát: volt egyszer két kisasszony, akik mindig, de mindig jelen voltak ezeken a mulatságokon. Olyan pontosan, olyan csalhatatlan bizonyossággal jelentek meg a bálokban, s olyan lelkiismeretesen végigrobotolták az egész táncrendet, mintha ez lett volna a hivataluk. Testvérek voltak, s úgy hívták őket, hogy: Pálma és Idalia.

De komolyan úgy hívták őket. Egyebük se volt, szegényeknek, ezeknél a regényes neveknél. Az apjuk valami kis tisztviselő volt, régebben a helytartótanácsnál, aztán a minisztériumban; s este egy mérnöknél dolgozott, hogy a kisasszonyok kocsiját ki lehessen fizetni. A kisasszonyok maguk varrták a ruháikat, s arról voltak nevezetesek, hogy tisztított kesztyűben jártak a bálokba. Szóval: fekete nyomorúságban lehettek, s úgy emlegették őket, hogy: „Nini, itt jönnek a regényes szegények!”

Hanem azért lehetetlen volt észre nem venni őket. Sőt voltaképpen azzal szolgáltak rá a közgyűlöletre, hogy bajos volt tőlük meglátni a legtekintélyesebb hozományokat is. Ragyogó teremtések voltak. Pálma egy Diána-szépség; különben Pálma sohase tetszett nekem igazán. Valami fagyasztó, mindenre elszánt rideglelkűség ült a szemében, ami előttem elrontott mindent, el még az istenasszonyi idomokat is. Soha se felejtem el ezt a tekintetet. Acélos volt, mint egy brávóé, és nyugodt, mint egy játékbank-tisztviselő tekintete. Úgy tűnt fel előttem, mint a tánc egy viadora, akinek a bálterem csak küzdőtér, a leggyűlöltebb hely a világon, de az a hely, ahol élni és meghalni kell. Micsoda lány volt ez a Pálma! Olyan okos, mint egy viszontbiztosító társaság; egy pillantás, és belelátott a zsebed redőibe; aztán napirendre tért feletted és szegény kardod felett. Mondom, Pálma sohase tetszett nekem igazán.

De Idalia!... Idaliának már olyan édes nézése volt, mint egy kis gyereknek, és Idaliában volt vér, heje-huja kedv! Istenem, Idalia! Micsoda pompás baba volt! Mikor először látta meg az ember, hát egyszerűen elkáprázott a szeme, és aztán egy félóráig nem tudott egyébre gondolni, csak ibolyaszínű égre, rózsaligetekre, örök szerelemre és más, hasonló dolgokra, amik mind a mesékbe valók.

Mit gondol ön, mi történnék, ha egy szép este Vénusz istenasszony megjelennék a Vigadó parkettjén, a gyógyszerészbálban? Én azt hiszem, hogy kikapart szemmel kerülne vissza az Olümposzra. Idaliának nem kaparták ki éppen a szemét, de szegényt megfojtották volna egy kanál vízben. Akkortájt nagyon el volt terjedve az a szép szokás, hogy a négyes utolsó figurájában a bojkottált lányoknak csak a kisujjukat nyújtották a többiek; s a két lány ezenkívül gyakran hallott megjegyzéseket, amelyek, ha halkak igyekeztek lenni, nagyon nem sikerültek.

Hanem, akik azt várták, hogy az apró megaláztatások el fogják riasztani őket, nagyon megcsalatkoztak. Történhetett akármi báli perpatvar, Pálma és Idalia csak annál ragyogóbban kerültek vissza a következő bálba, s annál edzettebb erővel láttak hozzá, hogy végre is kitáncolják a szerencséjöket. Hogy nem volt körülöttük senki, csak férfiak és férfiak, erre ők azzal feleltek, hogy elkacérkodták a bojkottálók összes gavallérjait. Az „udvar", a bálanyát környékező világ, lenézte őket, de nekik egész országgyűlésük volt fecskeúrfiakból.

Képzeljen ön két lányt, akik nagyon szépek és nagyon szegények, képzeljen hozzájok egy lehetetlen mamát, aki napközben órákat csatangol az utcán a házibarátjukkal, egy vén ezredessel, adjon nekik ráadásul, cégérként, egy alázatos öreg urat, aki „papa" névre hallgat - mit gondol, hogyan fog ítélni a világ ezekről a kisasszonyokról, különösen, ha elkeseredetten kacérok, s ha ismernek mindenkit, akik mulatnak, s akiknek pénzök van?

Hát én megmondom, hogyan ítéltek Pálmáról és Idaliáról. Csinos botrányokat beszéltek róluk - amelyeket különben senki se látott -, s az volt a hírük, hogy... eladó lányok, de igazán.

3

Tehát Idalia kisasszony azzal kezdte az életet, hogy nem volt egy csepp becsülete sem. Pedig ez meglehetős igazságtalanság volt, amint látni fogja.

Megjegyzem, hogy Pálma is azzal kezdte, de azzal fogja végezni is. Pálma ugyanis azt az ostobaságot követte el, hogy egyszer, dühében, férjhez ment valami szegény ördöghöz, akit még ma is haszontalan embernek tartanak ezért a hülyeségért. Azóta nem hallani róla. A nyomorult, aki elvette, valami tisztviselőcske, tehát nem olyan ember, aki számítana; a Pálma rossz híre örök.

Idaliával azonban másképp történt.

Idalia csakugyan szerencsét csinált. A szerencséje ugyan fogatlan és ötvennégy esztendős volt, de jelentett évenkint vagy húszezer forintnyi biztos jövedelmet, s azonkívül egy kis vagyont is. Ez a szerencse vasúti vállalkozó volt, aki minden évből három hónapot töltött Galíciában.

Egy öreg férj, aki utazik!... Az összes bálbizottságok vigyorogtak, még a bölcsészeké is. Halott bizonyosság volt, hogy: ez a menyecske aztán élni fogja világát!

És jöttek mindenfelől a szerelmi hiénák. Azok az ismeretes alakok, akik ott vannak mindenütt, ahol valamely csődbe jutott Erény az árverés tárgya.

Meg kell vallanom, hogy én is ott voltam ezek között a hiénák között. Sőt, amint látni fogja, én voltam az anyahiéna.

Akkor egy kicsit ugyancsak bele voltam habarodva Idaliába. És mondhatom, hogy Siena meg La Rochelle óta nem látott a világ ostromot, amely hevesebb és kitartóbb lett volna, mint az enyém. Először megpróbáltam a „roham"-rendszert, majd áttértem a körülzárolás és kifárasztás módszerére, aztán elegyítettem a kettőt, utóbb... de minek is tépjem fel újra ezt a régi sebemet? Szóval, mind ennek a sok hadi tudománynak, állhatatosságnak és kitartásnak az eredménye nem volt egyéb, mint egy kis szörnyen ártatlan barátkozás és az, hogy egyszerre elkezdték rágalmazni a szegény Idaliát az én hadnagyságomnak célzatos és sűrű emlegetésével.

Az öreg vasúti vállalkozó nem szorított kezet senkivel, aki meg ne esküdött volna rá, hogy Idalia egy szép nap kitűzte a békelobogót. Pedig, fájdalom, egy szó se volt igaz azokból a regényes történetekből, amelyeket széltében beszéltek, s ön, remélem, meg fog tisztelni azzal a föltevéssel, hogy nem mosolyogtam sokat sejtetően, ha a szép asszony nevét említették

előttem, s a tiszti kaszinóban nem beszéltem lovagregéket holmi rejtelmes, szőke szépségekről. Nem is úgy keveredtem ebbe a hírbe, mintha valami rettegett csábítónak ismertek volna; hamis dicsőségemet nem magamnak, hanem az Idalia rossz hírének köszönhettem.

És azt hiszi, hogy én, akinek a fejemen történt a dolog, én jobb véleménnyel voltam Idaliáról, mint az egész világ? Szó se volt róla. Én kerestem „a másik"-at, a nálam szerencsésebbet; nem is csak a másikat, hanem másokat, amazt meg a többieket. Kiváltképpen gyanakodtam pedig a gránátosra.

A gránátos szép ember volt, de nem Nürnbergből jött lovon. Valóságos, eleven katona volt, a legderekabb tiszt a lovasságnál. Gránátosnak csak azért hívták, mert olyan nagydarab volt, mint a Nagy Frigyes katonái. Ámbátor épp így nevezhették volna Mazeppának vagy II. Montmorencynak is. Mert olyan lovast keveset ismertek az egész hadseregben. Nem volt az a beste állat, amelyet tíz perc alatt le ne gyűrt és meg ne szelídített volna. Aki látta, babonaságra gondolt. Én azt hiszem, hogy azt a lovat, amelyikre rátelepedett, nyerítve figyelmeztették a többiek: „Ugyan ne bolondozzál, hiszen ez a gránátos!"

Roppant derék fiú volt ez a gránátos. Nagy, komoly és ártatlan, mint a Montblanc. Órákat elült Idaliánál, és csak nézett rá, mint a Heine Asrái a szultánleányokra. Ez a bősz szerelem olyan ismeretes volt, szemmel látható csodái annyira mutatkoztak az utcán, a báltermekben, a jégpályán és mindenütt, hogy utóbb operettszámba ment. Mindenki gyanús volt, aki élt, kivéve a gránátost.

Nagy okom volt nem hinni a látszatnak. De különben is, szerelmi versengés dolgában, sohase szerettem a nagy kamasz, nagyon csöndes és nagyon szerelmes embereket. Minden közmondás őrültség, de az az egy nem, hogy lassú víz partot mos.

Sorra kisütöttem valamennyi versenytársamról, hogy csak a képzelődésem árnyékalakjai. De a gránátos mindvégig megmaradt előttem komor, aggasztó felkiáltójelnek.

Egyszer - akkor már kétfelé is húzott a szívem, s erősen bele voltam gabalyodva egy nyeszlett, kis vörös leányba - valahol összeakadtunk a gránátossal. Sokat ittunk, és - amint mindenki tudja - az ital vágya ivás közben jön meg. Kikopva minden kávéházból, fölmentünk elpusztítani a gránátos pálinkáit, s hajnalban, mikor a titkok zára pattan, a gránátos elsírta nekem szerelmi bánatát. Megmutogatta az összes ereklyéit: egy széttépett kesztyűt, egy csomó gizgazt, három névjegyen hat fagylaltízű sort, meg nem tudom mit, és sírt, mint egy zálogos tehén. Elképedtem.

Hogyan? Idalia nem csalná meg az ősz páviánt?! Józsuát, akinek rosszul kell járnia, mert öreg s utazik?! Elvégeztem magamban, hogy a gránátos lóvá akar tenni.

Mondhatom, veszett híre volt a szegény Idaliának. De akkor már mégis volt egy csepp becsülete, mert *mi* udvaroltunk neki.

4

A gránátost tisztázta az idő. Egy szép nap Idalia egy kis vízfejű fiúval ajándékozta meg a férjét. Én egy Nagy Sándort vártam; egy táltost, aki harminckét foggal jön a világra, s kiugorván a tudós asszony karjából, így kiált fel: „Lovat alám, lovat, a teremburáját!" És ez a kis ványadt gumimajom! A gránátosnak ártatlannak kellett lennie.

Idalia attól fogva egy darabig nem hallatott magáról. Egyszerre mint szép özvegy tűnt fel a látóhatáron. Kiderült, hogy öreg férje egy kissé becsapta; nem gondoskodott róla úgy, mint illett volna. Afféle kalandkedvelő élvezetvadász volt, aki elherdálta, amit keresett, s azt tartotta, hogy utána az özönvíz. De jó szivarokat tartott.

Idaliáról azt hallottuk, hogy zongoraleckéket fog adni, de aztán megint csak megjelent a lóversenyeken. Akkortájt ismerkedhetett meg Marci gróffal. Ez a Marci gróf elég népszerű alak volt, mert az akadályversenyeken mindig leesett a lováról. Többször törte el a kulcscsontját, mint ahányszor más ember a haját vágatja le.

Nem tudom, miképpen gondolkozhatott Idalia erről a nagyon érdemes úrlovasról, elég az hozzá, a hír eljegyezte vele. És csakugyan, noha késett az egyházi áldás, mely ezt a frigyet megkoronázta volna, Idalia beköltözködött a vérvölgyi kastélyba.

Úgy beszélték, hogy ott méltóságos asszonynak címeztette magát. Egy kicsit megszólták ezért, de nem nagyon. Akkor már több becsülete volt, mert egy gróf volt a pártfogója.

5

Nemrég, az olasz színészek vendégszereplése után sokat beszéltünk itt Ibsen egy darabjáról s ennek a hősnőjéről. Arról az Alvingnéról, aki negyven és egynéhány éves korában visszavonja minden tűzpróbát kiállott erkölcsösségét, s ilyenformán kezd gondolkozni:

O combien je regrette
Mon bras si dodu,
Ma jambe bien faite
Et le temps perdu!

Idalia, aki már vagy tíz esztendeje összekoccant a grófjával, s elköltözködött a kastélyból boldogabb vidékekre, úgy járhatott, mint ez az Alvingné. De míg Alvingnét a színműíró egy kegyetlen ötödik felvonással megakadályozza benne, hogy újabb elveit a gyakorlat terén is érvényesítse, Idalia kárpótolta magát a mulasztásáért. Csodákat beszélhetnék róla, milyen kevéssé válogatós.

De nem teszem. Nem teszik mások sem. Kitalálja-e, hogy miért nem beszélnek róla mások, hogy miért nem beszél róla senki?

Mondtam, ugye, hogy Idaliának volt egy kis vízfejű fia. Ez a gyerek, akiben tízesztendős koráig orvossággal tartották a lelket, azóta felnőtt, mint a sóska. Vásott, elkényeztetett gyerek volt, nem alkalmatos semmire a világon, csak a haszontalanságra. Nem is szoktatták semmi jóra; minek? Olyan váz volt világéletében, hogy mind azon sóhajtoztak körülötte: „úgyis meghal, szegény!”

Ennek a Klein-Zachnak tizenhét éves korában az jutott eszébe, hogy ő festő akar lenni. Nem ellenkeztek vele. Hadd pingálja le az egész világot, mielőtt itt hagyja.

Nem pingálta le, és nem is hagyta itt. Kiment Párizsba, de harmadnap már beleunt a munkába. Az első dolga volt: lelépni a művészi pályáról, a második: elmerülni a művészvilág örömeibe. Éjjel azt csinálta, hogy kidobták a kávéházakból, nappal pedig nagyokat hazudott és óraszámra gyakorolta magát a vívásban, ifjú mázolókkal és semmittevőkkel.

És miközben a mulatság kedvéért folyton csatározott, kiderült, hogy valamire mégis alkalmatos. Fölfedezték, hogy a keze nem rossz a kardforgatásra. Valóságos majomkeze volt; ügyes és erős. Ez volt rajta az egyetlen, amit életrevalónak lehetett mondani.

Egyszer összeakadt valahol Montbars-szal, s az öreg vívómester megtanította a Montbars-vívócselre. Ennek a vívócselnek van egy kis bibéje. Először is ezt a fogást könnyű elbeszélni, de csak igazi tehetség tudja megcsinálni; és aztán aki élni akar vele, elszánt fickónak kell lennie, mert olyan ellenféllel szemben, aki átlát a szitán, könnyen veszedelmessé válhatik. De megvan a maga jó oldala is. Többek közt, hogy klasszikus játék, mely nem ütközik semmiféle párbajtörvénybe; aztán meg az, hogy ha sikerül, az ellenfelet úgy kell összeszedni.

A kis szörnyűség nem is hozott haza egyebet ennél a tudománynál, de nemsokára alkalma nyílt értékesíteni egyetlen szerzeményét. Akkoriban még el-elmondtak Idaliáról egy-egy pletykát, egy-egy vidám történetet. A vézna kamaszra nem hederített senki, s ha nem is tárgyalták előtte a legújabb híreket, egy-egy szerencsétlen szó eljutott hozzá is. Klein-Zach egypárszor hallgatott, de aztán elunta a dolgot. Kiválasztott magának egy alkalmas alakot, kihívatta és felvágta a hasát.

Mondhatom önnek, ez volt az utolsó eset, amikor az Idalia nevét emlegették. Mert most már van neki becsülete.

(1893)

PEABODY

1

Peabody úr huszonhárom éves korában rőföskereskedő-segéd volt, aki gyönyörűen tudta mondani a hölgyeknek angolul, hogy: „Esszolgejn!”

Peabody úr szőkeségben szenvedett, arca temérdek roastbeef és Worcestershire-mártás emlékét elevenítette fel, s hogy életrajzunk teljes legyen, tegyük hozzá, hogy Peabody úr zavartalanul örvendett a gondviselés ama megbecsülhetetlen adományának, amelyet a *Magyar Nyelvőr* előtt életvidámságnak szoktunk nevezni.

Egy szép vasárnap délután Peabody úr meglátogatta gondolatainak hölgyét, Mrs. Silverstringet, a polgári erényekben gazdag Mr. Silverstring idejekorán hátrahagyott özvegyét.

A fennkölt lelkű asszonyságnál éppen nagy társaság volt. A Peabody úr haja negédesen kétfelé volt választva s megjelenése igen jó hatást tett.

- Mr. Peabody! - Mrs. Evergreen, Mrs. Weatherford, Mrs. Hopkins.

Peabody úr hírből igen jól ismerte ezeket a kitűnő hangzású - a papírkereskedés és a cipőszállítás plutokráciájában igen népszerű - neveket. Elégedetten morzsolgatta bajuszát, midőn egy sötét sarokban valami kis feketeséget vett észre, melyből két parázs világított elő.

- Mr. Peabody! - Miss Fulmen.

A kis feketeség megilletődötten kelt fel, s úgy nyújtotta cérnakesztyűs kezét.

- Ki ez a Miss Fulmen? - kérdezte később Peabody úr, teázás közben, fuvola hangon beszélgetve Mrs. Evergreennel.

- Miss Fulmen az úgynevezett Fogkirálynő - magyarázta Mrs. Evergreen. - Szombatonkint játszik az Alhambrában. A legmagasabb trapézre ráerősítenek egy félméternyi sodronyt; Miss Fulmen leereszkedik a trapézről, s a fogaival ebbe a sodronyba kapaszkodva, a levegőben elhegedüli a *God save the Queen*-t. Aztán ledobja a hegedűt, s a fogain lógva, egy féltucatszor végighintázza a nézőteret.

Peabody úr rajongott a művészetekért, s érdeklődve tekintett a művésznőre, aki csöndesen, szerényen üldögélt a legsötétebb sarokban. A két parázs hálásan világított rá vissza.

Véletlenül egy időben távoztak el, s mivel odakünn szitálni kezdett az eső, Peabody úr felajánlotta a művésznőnek úgy esernyőjét, mint kíséretét.

- Szép kisasszony - szólt, szabadon Faust nyomán -, lehetek oly merész, karom s kíséretem ajánlanom?

- Nem vagyok én sem szép, sem kisasszony - felelt Miss Fulmen, de azért elfogadta a kíséretet.

- Hol lakik a kisasszony? - kérdezte Peabody úr, nem éppen pazar elmésséggel.

- Piccadilly, 127., hetedik emelet, 289-ik ajtó.

Mikor oda értek, megköszönte az esernyőt, s Peabody úr engedelmet kapott, hogy jövő vasárnap látogatást tehessen a hetedik emeleten, Piccadilly, 127.

2

A Fogkirálynő öt fi- és hét nővérével, továbbá két mamájával, kik közül az egyik a valóságos, a másik pedig a nagymamája volt, harmadfél szobában lakott, abban a szegényes, de tiszta lakásban, melyet a kegyes olvasó régmúlt idők elbeszéléseiből már jól ismer.

Peabody úr el volt ragadtatva.

És ettől fogva nem csupán vasárnapokon jelentkezett, hanem keddenkint, sőt olykor pénteken is. Utóbb, maga se vette észre, mindennapossá lett. Hat órakor, mikor ebédidőre becsukták a boltot, egy negyedóra alatt végzett a roastbeefjével, hogy egy félórára elszaladhasson Piccadilly 127.

Végre szenvedélye oly mértéktelenné vált, hogy koronkint el is mulasztotta a roastbeefet.

Egy vasárnap délután Peabody úrnak vakmerő gondolata támadt. Öt percig a mamák és testvérek közül senki se volt a szobában, s Peabody úr hirtelen rövid szónoklatot engedett meg magának, mely így kezdődött:

- Kisasszony, én nem házasodhatom meg; de anélkül hogy gazdag volnék...

Miss Fulmen eleinte úgy nézett rá, mint egy halálra ijedt gím, mely egy lokomotív vörös lámpáit pillantotta meg. Aztán görcsös zokogásra fakadt, s visszavonult a legsötétebb sarkába annak a szobának, melyet előbb nem mertünk egész számmal jelezni.

Peabody úr nem nagyon haragudott érte, hogy kosarat kapott. Ellenkezőleg, valami kellemes bizsergést érzett a lapockái körül. Egy darabig társalogni igyekezett a fi- és nővérekkel, de mikor látta, hogy a kis feketeség nem jön vissza se egy, se két óra múlva, búcsút vett a jó fogú társaságtól.

Másnap tartott tőle, hogy nem fogják beereszteni. Beeresztették. Miss Fulmen csak annyit mondott neki:

- Peabody úr, ön nagyon jó ember, de máskor ne beszéljen olyan bolondokat.

3

Midőn Mr. Peabody, az idősb, a sétabotesernyők lángelméjű feltalálója, az ifjabb Peabody úrtól azt a meglepő közlést hallotta, hogy emez, a City legrégibb családjai egyikének sarjadéka, feleségül akarja venni Miss Fulment, az úgynevezett Fogkirálynőt - így kiáltott fel mordul:

- Hamar, fiaim, cselédeim!... keressétek meg hamar jól ismert angol hidegvéremet, mert mindjárt megpukkadok!...

- Ideje már, hogy új és jobb fogakat hozzak be a családba - szólt ifjabb Peabody úr és eltávozott.

Fölvette ünneplő kabátját, szép szalmaszín kesztyűt vásárolt, mely igen jól illett szalmaszín hajához, s fénylő cilinderét villogtatva, a szokottnál ünnepiesebb magatartással állított be a Fogkirálynőhöz. Kíváncsi volt rá, vajon tud-e Miss Fulmen mosolyogni is.

De alighogy előadta immár megtisztelő ajánlatát, Miss Fulmen, Peabody úr meglepetésére, ismét csak görcsös zokogásra fakadt. Most azonban nem vonult vissza, hanem ott maradt a székén, s a tenyerébe hajtotta a fejét.

- Én nem fogom önt megcsalni, Peabody úr - szólt, mikor lecsillapodott. - Ön jobbnak hisz engem, mint amilyen vagyok.

És elmondta neki Denise történetét, melyet a kegyes olvasó nem angol átdolgozásból, mint Peabody úr, hanem az ifjabb Dumas drámájának hű fordításából, a színpadról jól ismer.

- Hm - szólt Peabody úr.

Ebben a két mássalhangzóban kimerült az egész bölcsessége.

Ha véletlenül nincs tükör a szobában, meglehet, ez az elbeszélés soha sem íródik meg. De amint Peabody úr megpillantotta szemközt szalmaszín fürtjeit, melyek kacéran borultak homlokára, frissen sütött bajuszát, melynek szép, egyenes szálai ékesen szóló kifogástalansággal árnyékolták orrát, s végre pompás kabátját, mely némán, de határozottan tagadta meg a rokonságot az „uraságoktól levetett" ruhákkal - kész volt az elhatározása.

A szónoklata ez alkalommal nem emelkedett felül a középszerűségen, de érthető volt. Mr. Peabody visszavonult.

A kis feketeség pedig bemenvén két negyedrésznyi szobájának legsötétebb zugába, harmadszor és utoljára: görcsösen zokogott.

4

Öt esztendő múltán Peabody úr, aki immár nem volt az ifjabb, hanem az egyetlen, szerény, de csinos örökségével, ragyogó nyakkendőüzletet nyitott a Regent Streeten. Pár hónappal később meg is házasodott, nőül vevén egy virágzó papírkereskedést s függelékül egy gömbölyű kis hölgyet, aki nagyobb előkelőség kedvéért az orrán keresztül beszélt, Mrs. Alexander-regényeket olvasott, sokat evett, még többet sóhajtozott, igen közönségesnek találta Peabody urat, s amellett örökkön gyümölcsözött.

A házassági regények rendesen kétfélék. Némelyikben a nyilvánosság számára éppenséggel nem történik semmi; ez az A) osztály. De vannak olyanok is, amelyekben az események szédítő gyorsasággal követik egymást. Ez a B) osztály.

A Peabody úr házassági regénye a B) osztályba tartozott.

Csak végigsiklanunk lehet az események tömegén. Íme a legfontosabbak:

Peabody úr házasságának mindjárt első évében vastag barátságba keveredett Sir Butterflyjal, Őfelsége legvitézebb kapitányával. Mindennap együtt sakkoztak, és mindennap Sir Butterfly veszített. Peabody úr majdnem úgy szerette a kapitányt, mint a feleségét.

Mrs. Peabody ebben az egy pontban tökéletesen egyetértett a férjével, sőt még túltett a férjén. Ő egész határozottan jobban szerette a kapitányt, mint Peabody urat. A kapitány jó ember volt, szerette mind a kettőjüket.

Peabody úr sokáig nem tudott az utóbb említett érzelmi árnyalatokról. De kevéssel azután, hogy Mrs. Peabody a negyedik figyermekkel örvendeztette meg, a tulajdon szemével kellett meggyőződnie róla, hogy Mrs. Peabody keleti nagylelkűséggel értelmezte a vendégszeretetet. Peabody úr szemlét tartott az ifjabb Peabodykon. Úgy találta, hogy a kis matrózok nem vörösek, mint ő, hanem olajszínűek, mint a kapitány. Még a csákószíj nyomát is ott látta az arcukon.

Házasságtörési pert indított, melyből diadalmasan került ki, mint Pürrosz az ismeretes csatából. Sir Butterflynak le kellett mondania Őfelsége hadseregében viselt rangjáról, s a fele vagyona rámént a kártérítésre.

Peabody úr elgondolta, hogy milyen szamarak az emberek a kontinensen.

- Csak egy bosszú van - szólt magában. - Fizessen a gazember!

Aztán rendesen eljárt a sakk-klubba, két pohár sherryvel többet ivott esténkint, az utcán utána ment a lányoknak, és kitűnően érezte magát.

5

Újabb öt év múlva Peabody úr szerencsétlenül járt. Meggazdagodott a saját hibáján kívül.

A dolog úgy esett, hogy elkezdett a tőzsdén krajcárkodni, mert kitűnő számítónak tartotta magát. Egyszer nagy ügyetlenséget követett el; vett, mikor eladnia kellett volna. De még annyi ideje se volt, hogy a homlokára üthessen, a hiba ördögien ravasz számítássá, a vén boszorkány tündérré változott át. Váratlanul háborús hírek érkeztek, valahol lepuskáztak tíz-tizenöt albánt, s a Peabody úr fegyvergyár-papírjai őrülten ugráltak felfelé. Minden albán egy-egy ezer fontot ért neki.

Peabody úr tanulékony ember volt, s a nyereségével hátat fordított a tőzsdének. Kiköltözött az újvilágba, s a sétabotesernyők maradékából, a nyakkendőüzletből, Sir Butterfly kártérítéséből és a lepuskázott albánokból megvásárolt egy szép területet, ahol dohányt akart ültetni. A számítás ugyan silány volt, de Peabody úr szamarat keresett és királyt talált. A birtokon naftát fedeztek fel. A környékbeli rossz orrúak sehogy sem akarták elhinni a csodát. Pedig biz az nafta volt, jó, büdös, elsőrangú nafta; öröm volt szagolni.

Peabody úr kedvet kapott a mulatsághoz. Harcot kezdett a kis naftásokkal és lecsepülte őket. Ő lett a Naftakirály.

Mikor aztán a füle se látszott ki a milliókból, visszavonult az üzlettől, egy kis sétát tett az öt világrészben, s úgy találta, hogy ez az egész élet nem ér egy batkát sem.

Hazahajókázott Angliába, s nem tudván mit csinálni, beiratkozott az Ifjú Óriások klubjába.

6

Peabody úr negyvenöt éves korában azon a nézeten volt, hogy gazdag embernek lenni nagyon unalmas.

Eleinte ugyan tetszett neki az a tudat, hogy az ő orosz szürkéinél nincsenek szebb orosz szürkék a hármas királyságban, de egy hónap múlva már úgy tűnt fel előtte, mintha orosz szürkéken jött volna a világra, s nem tudta megérteni, hogyan lehetnek el az emberek orosz szürkék nélkül. És végre is több roastbeefet most sem tudott enni, mint rőföskereskedő korában, a sherry kezdte émelyíteni, a sakk száz aranyban sem érdekelte jobban, mint fél shillingben, s meg kellett győződnie róla, hogy azok a hölgyecskék, akiknek ő palotákat vesz, voltaképpen igen szemtelen teremtések.

Vett magának egy gyönyörű kastélyt Skóciában, s úgy találta, hogy az élet ott szörnyen egyhangú. Bejárta azokat az országokat, amelyeket még nem ismert, s átlátta, hogy; „plus ça change, plus c'est la même chose." Megpróbált mindenféle sportot. Futtatott, s arra a tapasztalásra jutott, hogy egyszer egyik ló jön be elsőnek, másszor a másik, s hogy ez elvégre is mindegy. Elkezdett politizálni, de nem talált olyanokra, akik vitatkozzanak vele, mert akiket leghevesebb ellenfeleinek hitt, sorra kínálták neki a meggyőződésüket. Csónakázni akart, de ez nem tett jót az egészségének. Megpróbált vadászni, de arra a meggyőződésre tért, hogy az egész mulatságban csak a hazugság ér valamit. Különféle fajtájú kutyákat tenyésztett, és megutálta a kutyákat.

Végre még egy utolsó kísérletet tett a legritkább sporttal: a jótékonyság sportjával.

Ez a kísérlet is balul ütött ki. Akikkel jót tett, megbotránkozva kérdezték: „Vajon honnan lopta a vagyonát?!" Csak egy derék ember akadt, akit lábra állított, s mégis szelídebb véleménnyel volt róla. Ez nem képzelte tolvajnak, csak azon tépelődött: „Vajon micsoda bűnt akar jóvátenni a jótékonyságával?!"

Peabody úr, hogy bosszút álljon hálátlan szegényein, leült, s megírta a végrendeletét, melyben nekik hagyta az egész vagyonát. Hadd marakodjanak érte.

7

Egyszer, estefelé, Peabody úr ott állott az Ifjú Óriások egyik utcai ablakánál, mely akkora volt, mint egy templomajtó, és nézte a ködpalástba burkolt trafalgari győztest, a hamuszínű, roppant kőfalakat, melyek tejes párában úsztak, a lassankint fel-felcsillanó gázlángokat, s két utcalámpás közt egy fiatal párt, akik egy kislányt vezettek kézen fogva.

Az ebéd silány, a levegő nyirkos, az est szomorú volt. Peabody úrnak nem volt semmi dolga a világon. S mert nem tudott okosabbat tenni, gondolkozott. Az jutott eszébe, hogy:

- Engem még sohase szeretett senki.

Belülről egy hang riadt rá vissza, az a bizonyos hang, mely mindig a legigazabbat mondja, de amely egyszersmind a leghalkabban szokott beszélni. Ez a hang így pirított rá:

- De te se szerettél soha senkit! És ez még nagyobb nyomorúság.

Peabody úr elkezdett vitatkozni önmagával, és egy név villant keresztül a fején:

- Fulmen!

Mi lett a kis Fulmenből?! Bizony már vén asszony lehet azóta. Huszonhárom esztendő nem gyerek idő.

Nem sajnált leszállni pénzeszsákjainak piedesztáljáról, s fölfedte érdeklődését egy fürkészésre termett férfiúnak. Bizonyára nem volt könnyű megtudni a dolgot. Az Alhambra huszonhárom év alatt elég sűrűn változtatja a műsorát. De a Peabody úr pénzével egy hangyát is megtaláltak volna.

Kiderítették tehát azt is, hogy mi lett a kis Fulmenből. Nem történt vele egyéb, csak éppen az, hogy meghalt.

Egyszer tudniillik a szegény kis miss fogfájást kapott, és belepusztult a fogfájásába. Más ember, ha a foga fáj, legfeljebb nagyokat ordít. A miss ellenben egyszerűen leesett a trapézről. Felfogták ugyan a hálóval, de agyrázkódást kapott, s a betegséget nem tudta kiheverni. Történt pedig mindez hat esztendővel az elválásuk után.

A kis feketeség tehát már régen, nagyon régen visszavonult a legsötétebb zugba. Peabody úr elővette zsebkendőjét, s két utólagos, tizenhét évvel elkésett könnycseppet szentelt a Piccadilly 127. emlékezetének.

Abban a pillanatban, mikor megtudta, hogy Miss Fulmen nincs többé életben, megszülemlett benne a szent meggyőződés, hogy ő, Mr. Peabody, a Fogkirálynő miatt vált szerencsétlenné. Ez a boldogtalan szerelem volt az ő életének átka.

- Egy nőt szerettem - sóhajtott fel -, s ez is odaadta magát másnak!

Akkor este véletlenül a hármas királyság egyik büszkeségével, az élethossziglan kinevezett koszorús költővel sakkozott. Sok mindenféle szeszt nyeltek le, a játék után szerelemről beszélgettek.

- Én is szerettem egyszer egy kacér leányt - szólt Peabody úr. - Fulmen volt a neve.

8

A koszorús költő, gyöngéd figyelmességből Peabody úr iránt, aki a koszorús unokaöccsét betette valami bankházba, megírta a történetet egy költői elbeszélésben, mely unalmas és hideg volt, de bővelkedett szép képekben és még szebb hasonlatokban. A tartalma az volt, hogy a kacér Fulmen elcsavarja egy ifjú nábobnak a fejét, játszik vele, mint macska az egérrel, míg végre az ifjú nábob jóéjszakát mond hazájának, s útnak indul Childe Harold nyomán.

A koszorús már régóta hallgatott; következésképpen a hideg és unalmas, de rég várt s áhítatos figyelemmel olvasott költői elbeszélés nagy port vert fel. Azonkívül kitudódott, hogy az ifjú nábob alakja alatt a Peabody úr érdekes egyénisége rejtőzik. Mindenki csak erről a régi és nagy érdekű szerelmi történetről beszélt, s Peabody urat és Fulment úgy kezdték emlegetni, mint a hősmondák alakjait. Egy törekvő ifjú költő, aki már rég óhajtotta, hogy a koszorús legkitűnőbb tanítványának nevezzék, sietett beleszeretni a mester hősnőjébe, s *Fulmen, démon vagy!* címen szenvedélytől lángoló költeményt írt, mely egész iskolát csinált. Pár hónap múlva Angliában minden ifjú lantos Fulmen miatt nyöszörgött.

Így keletkeznek a legendák.

És így keletkezett ez az életrajz is, mert Peabody úrról csak annyi bizonyos, hogy szegény sorsból sokszoros milliomossá küzdte fel magát, s hogy ő volt a világ legjótékonyabb embere, aki összes millióit a szegényekre hagyta.

(1893)

OLAJFÁK ÉS NARANCSERDŐK

1

Az előszobában a komorna bizalmas mosolygással segítette le a felöltőmet, s így szólt: - A kisasszony férjhez megy. - Az üres szalonban, a tükrösasztalon egy beszédes, ötven forintra becsülhető bokréta terpeszkedett; s a körülötte hervadó, de gondosan ápolt elődök arról tanúskodtak, hogy itt egy jelen nem levő úr nagy becsben tartódik. Az ebédlőben néhány honi szalonkép jutányos derűt sugározott, s Fridolin, a papagáj, fáradhatatlanul recsegte, hogy: - Merrhgit ferrhez mety, Merrhgit ferrhez mety. - A nappaliban Kúnó és Náci, gallérjaim és nyakkendőim örök ellenségei, olyan üdvharsogással fogadtak, mint Indra istent a fúvók a *Laborei király*-ban; ott volt a kanonok nagybácsi, a süket nagynéni meg a család egész népsége és katonasága. A mama... a mama olyan volt, mint Napóleon lehetett Jénánál; ki volt pirulva, s olyan mély lélegzeteket vett, mint egy diadalmas vezér, harminc báli éjszaka után. Guszti bácsi homlokán egy nagyúri kelengye s egy földhitelintézeti kölcsön árnyékai borongtak; nem lehetett több kétségem: Margit tehát csakugyan férjhez megy.

Margit és férjhezmenetel!

Igazán, szemtelenek ezek a kislányok. Tegnap még a térdemen ült, s bátran fejezte ki előttem azt a nézetét, hogy:

Páva tolla fényes,
Rossz gyermek a kényes...

és a jövő hónapban már egy párizsi színház páholyának leeresztett rácsa mögül akarja hallgatni a legújabb operettcsillag paprikás tréfáit. Tegnap még a babáival aludt el, és ma már milyen nagy kamasz játékszer kell neki! De hát miről álmodnak ezek a kisleányok, mialatt a babáikkal alusznak?!

És fojtott, sanda, gonosz indulat kezdett gerjedezni bennem, ellened, Margit húgom! Az a legfeketébb indulat, mely sohase tör ki, mert megvallhatatlan. Szerettem volna sarkon fordulni, szerettem volna elillanni, anélkül hogy lássalak. Nem akartam látni a mosolygásodat. Tudtam, éreztem, hogy a te mosolyod azt fogja jelenteni nekem: „Successere novi, veteres migrate coloni! Félre, öreg fiú, helyet nekünk! Mi vagyunk az ifjúság, az élet!”

Hát nem rettenetes ez?! Az ember alig adta fel az utazási terveinek a felét, s íme, azt kell látnia, hogy már skartba van téve! Új emberkék jönnek, kis emberkék, vidám emberkék, akik gyorsan, gyorsan, gyorsan, tolják kifelé a világból a semmibe. S a hálátlan teremtések, akiket úgy becéztünk, néma sugárzással vágják a szemünkbe, hogy kinézték kezünkből az élet poharát, hogy ideje pakolnunk, mert immáron talán tűrt, de mindenesetre felesleges lények vagyunk, nevetséges népfelkelők egy harcra szomjas hadsereg mögött.

Igen, az első pillanatban haragudtam rád, Margit húgom! De csak addig, amíg megjelentél. Amikor megláttalak, elhagyott az irigység kajla démona, s azon vettem észre magam, hogy nagyon, de nagyon meg vagyok indulva.

Mert te ugyan csak közönséges utcagyerek vagy, Margit, aki tiszteletlen ékeket szoktál faragni igen érdemes, idősebb úriemberekre, de ebben a percben, nagylányosan fésülten és meglepő egészségeddel, mely íme, kikerült a véka alól: életedben először, olyan voltál, mint szegény keresztanyád azon a *Zampa*-előadáson, amelyet én már nemigen fogok elfelejteni. Emlékszel-e szép keresztmamádra, Margit húgom?

Nem emlékszel. Hogy is emlékeznél? Nagyon kicsi voltál még akkor, mikor gyászruhát adtak rád miatta. Csak annyit tudsz, hogy a te keresztmamád egy szép szőke asszony volt, akinek a lépése nyomán mindig fölelevenedett ez a ti álmos házatok, s hogy ez a szőke asszony maga volt a mosolygás, a szelesség és a vidámság. Egy édes május hónap volt a keresztanyád, Margit húgom. Persze, régóta nem beszélnek róla, kivált hogyha zsindely van a háztetőn. Emlékezhetnél rá, hogy egy időben csak suttogva ejtették ki a nevét, és még inkább arra, hogy azután csak sírva jött hozzátok, és sírva ment el tőletek. Nagyon sokat sírt szegény azután; nem is tudott egyebet, csak sírni. Az Isten kegyes volt hozzá; nem engedte, hogy az a két ragyogó nefelejcs könnyekre válva vesszen el: megkönyörült rajta. Előtted pedig hallgattak róla, mint a bűnről.

Azóta már el is felejtették. Ne légy nagyon kevély, Margit húgom; mindenkit elfelejtenek. Csak a magánosságban vénhedettek szeretnek emlékezni; azok, akiknek nincsenek, csak árnyékbarátaik. Én most is sokszor gondolok rá, Margit. És télen, mikor először kezd szállongani a hó, mindig megdobban a szívem arra a gondolatra, hogy szép keresztmamád odakünn van a temetőben, és fellázadok nem tudom ki és nem tudom mi ellen. De nemcsak a szomorúság óráiban gondolok rá. Nem láthatok rózsát, Margit, hogy keresztanyád ne jusson az eszembe.

Nagyon hasonlítottál rá, ahogy szembejöttél velem. Ne bántson ez, kevély, józan kis Margit, s ne pirítsa meg okosságodat, mely teli van korai kiábrándultsággal, az én látomásom. Nem a bűn volt a te szegény keresztmamád, hanem a regény. Az volt minden hibája, hogy tündérkirálynak nézett egy Zuboly urat.

Tudom, veled nem eshetnék meg ugyanez. Te okosan és békében élnél meg, mint Zubolyné asszonyság; de ha a tündérkirályhoz mennél is feleségül, Oberon urat nem mentené meg varázsló ereje, hogy ki ne csúfold a rosszabb óráidban. Mit beszélek? Te tudod, hogy nincsenek tündérkirályok. Nagyon okosak vagytok ti, mai kisasszonyok; nem hisztek a dajkamesékben. Mindannyian helyes kis epigrammok vagytok; és igazatok van. De legyetek elnézéssel a régi módi, a divatból kiment románc iránt; mert bájos dolog volt az, Margit húgom.

Megszólaltál, s a látomásom eltűnt. Már nem hasonlítottál keresztanyádhoz. Magad voltál újra, az ismert kis kevély egyéniség.

- Hahó, itt a vén bűnös! Neki is adunk egy szavazatot!

Vagy tíz percig bajos lett volna hasznát vennem ennek a szavazati jognak. A vita, melyet látogatásom szerencsésen félbeszakított, megint lobbot vetett, s a rokoni jóakarat olyan egyszerre igyekezett meggyőzni árva fejemet erről is, arról is, hogy egy darabig az akadémiában képzeltem magamat, a matematikai osztály valamelyik ülésén, ahol, úgy hiszem, x-eket vagdosnak egymás fejéhez az emberek. Végre abból, hogy a Riviéra igen sűrűn szerepelt az egyszerre előadott szónoklatokban, megértettem, miről van szó. A kérdés az volt, ajánlatos-e, hogy az új házasok nászutazást tegyenek, különös tekintettel egy Margit nevű kisasszonyra meg egy fiatal úrra, aki immár csak egy amerikai utazással menekülhetne meg a házasság elől?! Avagy maradjanak az új házasok otthon, úgy általában, mint különösen?!

Megvallom az igazat, nekem ebben a percben nem volt semmiféle meggyőződésem a világon. Szerettem volna ismerni a te nézetedet. A „vén bűnös” nagyon a begyemben volt; okvetlenül a másik véleményen akartam lenni.

De te azt mondtad, hogy:

- Nekem nincs véleményem. Azért rendezem ezt a népszavazást.

- És ő?

- Neki mindig az a véleménye, ami az enyém.

Nem; rosszul mondtad, kevély Margit kisasszony. Ellenkezőleg; ő volt az, akinek nem volt véleménye, s te voltál az, aki aláírja, amit a másik mond. Minő különbség!

Nem titkolom el, kis húgom, hogy amikor megláttam a vőlegényedet, egy kissé elhűltem. Pedig látnivaló, hogy nagyon derék és kedves fiú. Olyan, mint egy kis herceg, aki kitűnően felel meg minden tanárának minden kérdésére. Csak az a baja, hogy mindamellett nem született hercegnek, s hogy kissé bajos megkülönböztetni egyéb szépen fésült uraktól.

De te más szemmel nézed őt, Margit húgom. Észrevettem, hogy milyen szemmel nézed. Meglestelek, s ebben a pillanatban ismét hasonlítottál ahhoz, aki csak az én emlékemben él.

Már megvolt a véleményem, Margit. És beadtam a szavazatomat.

Kifejeztem, hogy azzal a vendéglőssel tartok, aki plakátokon buzdít rá, hogy: „Fel, fel a bolondság országába!" Arra szavaztam, hogy: „El, el, el az olajfák közé, a narancsligetekbe!" De te nem elégedtél meg ennyivel. A megokolást is követelted.

Szó sincs róla, zavarba hoztál vele. Mintha bizony azt olyan könnyű volna elmagyarázni, így szemtől szembe, egy gonoszul néző, okos kisasszonynak! Kegyes voltál haladékot adni.

- Tudja mit, írja meg egy levélben. A kényes dolgokat, amelyeket elmondani nehéz, nagyon könnyű megírni, ha az embernek van egy csepp ügyessége. És magának ez volna a mestersége.

Ó, te nyomorult kis szirén!

Megígértem, s ha már megígértem, hát megtartom a szavam. Leírom a megokolást, ámbár pusztán a szótartásért. Mert, amilyen okos lány vagy, bizonyára be fogod látni, hogy ezt a levelet nem küldhetem el neked.

2

Ó, Margit, aki lenézted az egész világot s aki most olyan csodálatos elnézéssel vagy egy ciklámenből kötött bokréta iránt, Margit, szívem Margitja, kinek az álomképei tüzérekkel voltak körülcsillagozva, s aki, íme, kiegyezel az élettel egy miniszteri fogalmazóban, hallgass rám, hallgass a vén bűnösre, és utazzál el: fel, fel, a bolondság országába!

A kisebbséghez csatlakozom, ahhoz a csoporthoz, amelynek a véleménye a nászút mellett szólt, úgy hiszem, leginkább azért, mert ez így szokás.

Attól tartok, hogy a legyőzött ügy szolgálatába lépek; úgy tetszett, mintha szeretetreméltó bátyád érvelése diadalmasan verte volna vissza a másik áramlatot. Tisztán emlékszem a szónoklatára. Nagyon derék fiú ez a te szeretetreméltó bátyád, Margit húgom. Nagyon derék és példaszerűen kifogástalan. Olyan kifogástalan, mintha minden lépését vezércikkek szerint irányítaná. Olyan kifogástalan, hogy néha pofon szeretném vágni.

Szeretetreméltó bátyád tehát ilyenformán beszélt:

- A hagyományos nászutazás tulajdonképpen igen ostoba dolog. Mert mi szükség arra, hogy egy elkényeztetett kisasszony, aki mindaddig csak kényelemhez szokott, azokban a napokban, amelyeket a legboldogabbaknak szokás mondani, nekiinduljon a világnak, s a sok változáshoz, amellyel új állapota jár, magára vállalja az utazás fáradalmait is? A szegény áldozat először is agyonrázatja magát a vasúton, hajnalban kénytelen kiszállni a vasúti kocsiból, s ha véletlenül még a vasúton kívánna néhány hálás szót suttogni névleges férjének az apró figyelmességekért és gyöngédségekért: bizonyos, hogy a tapintatos kalauz éppen ebben a

percben szállít be egy kövér urat, aki nagyon szuszog, s szeretné levetni a cipőjét. Aztán a vendéglőélet a maga gyári kényelmével! Az ezer idegent kiszolgált bútorok, a nem sikerült ételek, a tapintatlan pincérek, az ügyetlen szobalányok, s kiváltképp azok a papírfalak! Az ember minden csók után összerezzen: nem hallotta-e meg valaki odaát a másik szobában? És így tovább.

Azt hiszem, mondott még néhány efféle, sok tapasztalásra való részletet. De te nem hallottad, és én sem emlékszem rájok.

Nos, mindez színarany bölcsesség, aminthogy egy ilyen kifogástalan embertől nem is várhattam egyebet. És nem mondhatnám, hogy ebben a sok bölcsességben nem volna egy csepp igazság is.

De a valóság mégsem oly megriasztó, Margit, mint amilyennek ez az elmélet mondja. Higgyük a jobbat a ciklámenes úrról. Tiszteljük meg azzal a föltevéssel, hogy mindjárt a nászúton nem fogja fölfedni magában az emberi erények legnyomorultabbikát: a takarékosságot. S némi kivételes pazarlás - első, utolsó, egyszeri! - sokat enyhíthet mindezeken a borzalmakon. Ha valami marad belőlük, úgy ez csak azt jelenti, hogy ezen a világon semmi se tökéletes, Margit. Még a mézeshetek sem. Ha elmész, ha maradsz, ott lesz nálad az elképzelhetetlen okokkal csöngetők hosszú serege, amely semmit se tud, vagy semmit se akar tudni a te mézesheteidről. A nuptial roomnak még a környékéről is kizárni a külső világot, teljesen épp olyan kevéssé sikerülhet, mint ahogy nem zárkózhatol el a levegőtől. Az élet nincs küzdelmek nélkül csalogány-csattogás évadján sem, sohasem, húgom.

Mész vagy maradsz: a rögöt nem kerülheted ki. A fehér hattyúk, amelyeknek ezüst tavon kellene vontatniok virágcsónakodat, mire kijöttél a templomból, már elröpültek. S az első úrnak, akivel a sekrestyében kezet szorítottál: Bosszúság a neve.

Ne hallgass a bölcsekre, hallgass a képzelgőkre, Margit. És utazzál el. Megmondom, miért.

Az ostoba véletlen megfosztott tőle, hogy életed legnevezetesebbik idején regényes kis erdélyi váratokba vonulhassál vissza. Ősapáid elfelejtették összeharácsolni ezt a regényes kis erdélyi várat, amelyből csak gyertyánligetekre látnál, ahol az arab regék néma és nesztelenül járó szellemei szolgálnának ki, s ahol akarva sem beszélhetnél másféle emberekkel, mint olyanokkal, akik inkább medvék, mint emberek, s akiknek a beszédét nem érted, csak mosolygod. Milyen figyelmetlenek ezek az ősapák! Szóval nem marad számodra egyéb, mint a boldog szeretők hagyományos és népszerű földje, az áldott Riviéra.

Menj oda, Margit. Higgy nekem, mikor a vonatod be fog kanyarodni az olajerdőbe, s te bágyadt szendergésedből felriadsz majd az illatküldöttség üdvözletére: „Isten hozott, fiatal bolondok!" - egyszerre sokkal bizalmasabb szívvel fogsz férjed felé hajolni, mint két hét óta bármikor, mert álmodban, az illó kellemetességgel összepárosulva, át- meg átjárt a tudat, hogy körülötted az egész világ, minden és mindenki idegen előtted, kivéve azt az urat, aki az útitáskájával vesződik szőke fejed mellett. Ilyenkor azt hiszi az ember, hogy égbolt és hajnal hasadása, erdő és déli virágok, a furcsa színek és a furcsa emberek, mind, mind csak egy álombeli színjáték tűnő képei, s neked igazán nincs semmi közösséged a világgal, egyes-egyedül azzal az utazósipkás félistennel, aki most a vasúti jegyeit kaparássza össze a reggeli szürkületnél. És ez igen értékes érzés, Margit húgom. Az asszonyi bölcsesség mindig abban állott és abban fog állani, hogy: idegen isteneid ne legyenek, ellenben ő a te urad és parancsolód, ha még olyan prózai aktamoly volna is. Ne mulaszd el hozzászoktatni magad ahhoz a gondolathoz, hogy apád, anyád, a rokonság, a vetélytársnők, a tüzérek, mind csak egy messzi idegen világ, s hogy neked csak egyetlenegy támasztékod, gyámolod, egyetlenegy életföltételed van, az a szeretetreméltó fiatalember, aki most úgy mosolyog a szemedbe, mint a Nemzeti

Színház szerelmes színésze szokott a harmadik felvonás vége felé. Meg lehet ám szokni ezt a gondolatot, Margit; csak egy kis jóakarat meg némi gyakorlat kell hozzá. El ne mulaszd ezt a gyakorlatot, kis cimborám, aki egy miniszteri fogalmazó kikeményített ingére hajtod le büszke liliomfejed!

Isten mentsen, hogy bírálgassam a ciklámenes urat, Margit húgom. Tudom, hogy ő a Brámaputra, a dalai láma, a Szírius-csillag. Őrizze meg az ég édes hitedet, kis húgom. De a vallás is azt tanítja, hogy a legszilárdabb hitnek sem árt egy kis konfirmáció. És a konfirmációért eredj a Riviérára, a narancsfák közé; menj oda, Margit húgom.

Egy nagyon kellemes embert fogsz ott találni, aki maga lesz a gyöngédség, a figyelmesség, a gondoskodás, a szerelem. Ez az ember óvni fog a szellőtől, megvéd a tolakodó napsugártól, s virággal takarja le a lábacskádat fenyegető harmatcseppeket. Nagyon, nagyon kedves lesz ez a bordigherai ember; három-négy hétig nem is olyan nehéz a dolog. És te egész életedben vissza fogsz emlékezni erre a bordigherai emberre. Higgyük a jobbat, hogy nemcsak emlékezni fogsz rá, néha megint találkozol is vele. De ha úgy esnék, hogy férjednek később sűrűn volnának rossz órái, ha néha ingujjban ülne le az ebédhez, ha olykor-olykor keményen okvetetlenkednék a cselédekkel, ha koronkint, izgatottságában, őrült vízilónak nevezné a mamádat, s ha még később, minél később, egyre gyakrabban álmosodnék el az estilapon, mikor te Musset-verseket óhajtanál hallani: ó, téged nem fog elámíthatni! Te tudni fogod, amit a világ nem fog sejteni, hogy mindez csak álarc, s hogy ő alapjában, a lelke mélyén most is olyan igazi férfi, mint Roland, s most is olyan jóságos, mint maga Buddha isten, hogy egyszóval ő a bordigherai ember, akinek fürtjeivel az illattal terhes szellők csókolóztak vala... Menj a Riviérára, Margit; menj oda.

Utazzál el, hogy kíváncsi ismerősszemek meg ne lessék boldogságodat; utazzál el, hogy egy új, ismeretlen, édes világ előtt gyermekies bizalmassággal fedhesd fel szerelmed titkait. Ez előtt az idegen világ előtt nem kell pirulnod, mint ahogy Éva nem pirult a paradicsommadarak előtt; s ez a jó, idegen világ nem fog elárulni soha. Ezt a világot el fogod hagyni örökre, és mindenkorra elviszed magaddal. Szívedbe lesznek zárva: a tenger búgása, az olajfaerdők útjai, a narancsligetek egy-egy elhagyott kőpadja, egy kedvesen robogó, vidám kis gyorsvonat, egy vendéglői szoba összekarcolt tükre, Ospedalettinek egy tündéri délelőttje, s mit tudom én, mi. Életedben először és utoljára: királynői palástot fogsz kiszakítani magadnak a menny kék szövetéből. Egy új és egyszeri világban járva, minden lépésed felejthetetlen marad, s egy egész életre való emlékkel térsz vissza otthonodba. Pedig csak egy igazi, maradandó boldogság van, Margit, s ez az egy maradandó boldogság: az emlék.

Utazzál el, Margit. Félek, hogy rossz napok és még rosszabb esztendők várnak rád. Tedd, hogy ezekre az időkre az első édes órákból mindig megmaradjon valami.

Higgy nekem: a házasság bolondság, s ezt a bolondságot jóformán csak azért érdemes elkövetni, hogy nászutazást tehessen az ember.

Isten áldjon meg, Margit húgom. Védőszented, Szűz Margit, a

Pucelle sage, nette et fine,
Aide des femmes en gésine...

őrködjék testi épséged s álmaid felett.

(1894)

ZÁCH KLÁRA

Hajnal közeledtekor hárman ülnek az éjjeli kávéház nagyasztalánál: két fiatalember, akik már majd eldűlnek az álmosságtól s a bortól, és csak azért nem mennek haza, mert megmozdulni is nehezükre esnék, meg egy - már deresedő hajú - újságíró, aki úgy iszik, mint a gödény, s közben szóval tartja az ifjabb legényeket. Nyilván inkább magának beszél, mint nekik; úgy látszik, szereti hallani a tulajdon szavát. Amazok szívesen hallgatják; örülnek, hogy nem kell szólniok s enélkül is ürügyük van még egy kissé halogatniok a hazamenetelt. S a dércsípte újságíróból csak úgy ömlik a szó.

Így szaval:

- Hüpikék őszikabátkában, lantána virággal a keblén, egy negyedfél oktáván uralkodó Catalani lelki békéjével s tüneményes egészséget sugározva vonult végig a Koronaherceg utcán, most vasárnap, délben tizenkettőkor, Zách Klára, egykoron gondolataimnak a hölgye, akit számtalanszor énekeltem meg ölelkező rímekben, époszban és madrigálban, sőt egyszer szonettben is. Valamennyi vers közül a szonett volt a legjobb, csakhogy nem tetszett senkinek, egy kétségbeesett zongoramestert kivéve, aki kéthetenkint csak egyszer szokott borotválkozni... De hadd térjek vissza Klárához; a gondolataim, talán puszta megszokásból, tíz év óta úgyis minduntalan csak ezt cselekszik...

A haja, az a sokat emlegetett, legendás haj, amelyről versben és prózában már igen sok képet és hasonlatot koptattam el, keresett rendetlenségében azt színlelte, mintha le akarna bomlani, s ez a szemtelen, buja, színtjátszó, meleg szőkeség elhalványította a kirakatok hideg egyszínűségre kárhoztatott, közönséges, nyomorult selymeit. Walkür-derekát remek fűző ölelte körül. Ez a fűző nem is annyira fűző volt, mint inkább eleven vitairat az ellen a mozgalom ellen, amely legutóbb Párizsban kapott lábra, az értetlenség és a madárhúsú soványság buzgó segítsége mellett. Ez a remekmű meggyőzhette az üldözött toalettcikknek minden ellenségét, hogy az egészséges bőségnek igenis szüksége van erre az oltalomra, akárcsak a vagyonnak a társadalmi rendre.

Egyáltalán, beszédes volt rajta minden, elégtétellel teli nézésétől kezdve a cipője sarkáig, mely párizsias merészséggel kopogott végig a csöndesebb erkölcsökhöz szokott budapesti aszfalton. Beszédes volt az egész feltűnő alak. A hüpikék kabátka például így kiáltozott:

- Tudom, hogy én a legorcátlanabb, a legrikítóbb, a legvakmerőbb hüpikék kabát vagyok a világon. De mi tehetjük.

Az apró, sárga lantánafejek pedig így bizalmaskodtak:

- Tudjuk, hogy mi igen szerény, alázatos, pöttön kis virágok vagyunk. De mi egy nagy virához simulunk, aki nem más, mint az elevenné vált rózsa, minden virágok királynője.

Végre a haja, ez a két világrész hírlapjaiban megzengett szőkeség, melynek a dicsősége versengett Pear szappanának és Van Houten kakaójának a dicsőségével, még közlékenyebb volt, mint ezek, s így felelt a férfiszemek alázatos kíváncsiságára:

- Jól van, kötekedjünk, tisztelt férfinem! Ám lássuk, ki a hatalmasabb?!

Így vonulnak végig a negyedfél oktávás Catalanik egy diadalmas amerikai körút után a szülőváros aszfaltján, ahol valaha karikaszemmel s a világosabb látás okáért tátott szájjal nézték a népszínházi primadonnák kirakatba rakott bokrétáit... Tudtam mindig, hogy így tartják meg bevonulási indulóikat, de sohase hittem, hogy tíz év diadalai után megszépülve

érkezzenek haza. Zách Klára pedig szebb volt, mint valaha. Nemcsak nagyon szép, hanem nagyon sok is. Csepekné a mennyből könnyes szemmel nézhetett le rá.

Nekem azonban nagyot dobbant a szívem, amint ablakomból megpillantottam ezt a bevonulást. Nem mintha lobbot vetettek volna a régi érzelmeim; ó, nem. De fájt látnom, hogy Zách Klára most sokkal fiatalabb, mint valaha, s fájt tudnom, hogy én sokkal vénebb legény vagyok, mint voltam - ugyanakkor.

Mi tudniillik egyszer nagyon jóban voltunk: Zách Klára meg én... Én jobb viszonyban voltam ugyan vele, mint ő velem; de mikor egészen fiatalok vagyunk, nem vesszük nagyon komolyan ezt a kis különbséget. Szóval, mikor először vacogta el a *Fehér nő*-ről szóló balladát, én voltam az, aki a színfalak mögött a legjobban reszketett, s mikor Kunszentmiklóson olyan emlékezetes hatással vendégszerepelt, én voltam az, aki a hölgyek felöltőjét gondozta, s aki szerződési feltételeinkről a legnagyobb képpel beszélt. Ma is emlékszem erre a vendégszereplésre. Klári már akkor felvette a Zách nevet, s kezdett az orrán keresztül beszélni; a főpróbán Csepekné utasításokat adott a színészeknek, hogy mikor álljanak jobbra és mikor balra; magam pedig két női felöltővel a karomon, édes reménységekkel a szívemben s több ernyővel a jobb kezemben, élénk eszmecserébe bocsátkoztam Bordali úrral, a tenorral, afelől a kérdés felől, hogy Zampának minő szabású és színű szakállal kell a márványara kastélyában megjelennie.

Mondom, Klári akkor távolról sem volt olyan fiatal, mint ma, a diadalmas amerikai körút után. Csupa ideál és csupa csont volt abban az időben; mindössze a két nagy fekete szeme volt meg mai bájaiból. Regényes arcszínén meglátszott, hogy csak tejet szokott vacsorázni, s lelkes szemében annyi volt a kifejezés, hogy a gyerek is kiolvashatta belőle a hátralékos házbért meg a Csepekné ezüstkanalairól szóló zálogházi bárcát. Ami engem illet, én valóságos megtestesülése voltam az index és a diploma között bukdácsoló, kétségtelen fiatalságnak. Azóta negyvenévi különbség ékelődött közénk... Csepek Klári tíz év leforgása alatt húsz évvel lett fiatalabb, s én húsz évet öregedtem azóta.

Ez a tapasztalás most, vasárnap délben, nyilallott a szívembe. S minthogy a rossz ritkán jár egyedül, a vénség pedig mindig karján hordja ágyasát: a lelkifurdalást, annyi év s annyi viszontagság után eszembe jutott egy hűtlenségem. Egy hűtlenségem, amelyet most már nem tudok magamnak megbocsátani.

Igenis, Zách Klára az oka, hogy az egyiptológia elveszített egy lelkes kutatót, s a könyvek, általában és különösen, elveszítettek egy rajongó szeretőt. Az egyiptológia ugyan megvan valahogy nálam nélkül is, de hogy én mit vesztettem a könyvekben, azt csak most, vasárnap értettem meg igazán.

Hitemre, Zách Klára okozta mindezt. Akkor, akkor igen jól éreztem magamat abban a tudatban, hogy belevetettem magamat az élet árjába, hogy szürkének találok minden elméletet, s hogy aranygyümölcsöket szedek az élet zöld fájáról. Az aranygyümölcsök ugyan nagyobbára csak bátorító mosolyokból és sokatmondó kézszorításokból állottak, de az ifjúság boldog sajátsága, hogy könnyen kielégíthető. A négyezer ember között, akik jóllaktak a Krisztus négy kenyerével, nem volt egyetlenegy öreg kufár sem.

Azóta egyik szenvedély a másiknak adott át. A csalódásaimat úgy gyógyítgattam, ahogyan a homeopatia gyógyít, s az élet zöld fájáról lepusztítottam előbb az aranygyümölcsöket, utóbb a vackort. Néha-néha még később is akadtam egy-egy aranygyümölcsre... de böngészés közben, homályosan mindig éreztem, hogy még folyvást első szerelmemé vagyok.

Ne tessék félreérteni. Első szerelmem nem Csepek Olympia vala. Első szerelmeim a könyvek valának.

Valamelyik Krafft-Ebing leírhatná az esetemet. Már legzsengébb ifjúságomban feltűnő hajlandósággal viseltettem a nyomtatott betű iránt. Ez a hajlandóság határozottan érzéki színezetű volt. Az elzevirek puszta érintését is kéjesnek találtam, s egy-egy unikum megszerzése a kielégülés lázas gyönyörűségébe ejtett. Szenvedélyem fonákságát, visszásságát élénken jellemzi az, hogy minél vénebb volt a könyv, annál nagyobb volt iránta a hajlandóságom...

Látnivaló, hogy esetem az, amelyet a Krafft-Ebingek tudománya a fetisizmus szóval jelöl meg.

Kicsapongásom tanyái az antikváriusok boltjai valának. Szerettem a pergamenszagot, s vágyaim netovábbja egy incunabulum volt. Napjaimat a könyvtárakban meg a könyvekkel kereskedő derék ószereseknél töltöttem, s átkutatni a porlepte polcokat nekem olyan öröm volt, mint másoknak egy báli éjszakán sorra szemlélni a csupasz női vállakat, vagy a balettben messzelátóval lesni a tülanglé lebbenéseit. Megszerezni és hazavinni egy ritkaságot annyi, mint a dőzsölésre vágyakozónak egy velencei éj.

Szerelmem mélységét és igazságát semmi se bizonyítja jobban, mint hogy féltékeny voltam. Féltékeny voltam egy vörös hajú zsidó fiúra, aki folyvást ott kullogott a háremeim körül. Megfojtottam volna egy kanál vízben, mikor láttam, hogy a faun mosolyával lapozgat azokban a könyvekben, melyeket a könyvtáram számára már kiszemeltem, s irtózatosan fájt, hogy nem vettem meg az orra elől minden könyvet a világon. Mikor egy-egy antikváriusbolt előtt véletlenül összetalálkoztunk, gyanakvó pillantást vetettünk egymás zsebére, s a szívem összeszorult, ha azt láttam, hogy a zsebe dagad az édes tehertől. Tíz évet engedtem volna az életemből - akkor még könnyen alkudtam ebben a pontban -, ha megérhetem, hogy minden kincse az ebek harmincadjára kerül...

Ekkor jött Zách Klára, hogy elszakasszon szerelmemtől, s aztán átadjon más szenvedelmeknek, amelyek egyre jobban fukarkodtak aranygyümölcseikkel, s egyre pontosabban követelték az értük járó váltságdíjat. A vörös hajú zsidó fiú korlátlan úr maradt birodalmamban.

Bizony, nagy idő múlt el már azóta, hogy nem rendezgetem minden harmadnap a gyűjteményemet, hogy nem jelölöm meg gyöngéd kézjeggyel a könyvek szép helyeit, hogy nem ólálkodom a poros polcok körül, s nem vágyódom incunabulum után.

Lelked rajta, Zách Klára, hogy elforgattad tapasztalatlan fejemet, s eltérítettél első szerelmemtől!

Ó, a szép szerelem! Csak a könyvek adják meg azt a gyönyörűséget, amelynek nincs váltsága, nincs csömöre, nincs káros hatása... Csak a könyvek az igazi barátaink, akik nem csalnak meg, nem beszélnek rólunk rosszat a hátunk mögött, nem gorombáskodnak velünk, nem piszkálják a sebeinket, és soha sincsenek terhünkre. Ha elhagyod egypár órára, nem haragszik meg, folytatja okos szavát, ahol elhagyta. Ha bánatod van, arról beszél, ami téged a legjobban érdekel, anélkül hogy tapintatlan módon tudakozódnék magándolgaid felől. Ha valamire törekszel, segítségedre van, úgyszólván semmiért. Ha érdeklődésed új dolgokra szomjas, elibéd tárja szépségeinek kimeríthetetlen, örök forrását. S amikor minden elhagyott, a szeretőd, a barátod, a gyermeked, az ifjúságod, mikor elromlott a gyomrod, elbágyadtak az érzéseid, ő megmarad neked... Ó, a szép szerelem, ó, a hűséges szerető!

De milyen szerencsétlenség, hogy nem lehet visszatérni hozzá, ha egyszer sok időre elhagytuk! Szelíd beszédének minden szava egy-egy szemrehányás, mely kínzó lelkifurdalássá változtatja elkésett érdeklődésedet. Érzed, hogy többé nem vagy méltó hozzá, s le kell mondanod róla, mikor fölismerted igazi értékét!

Lelked rajta, Zách Klára, hogy eltérítettél első szerelmemtől!

(1894)

GAUTIER MARGIT HALÁLA

Egy este, úgy nyolc óra tájban - 1894-et írtak akkor - Rieux Gaszton minden cél és érdek nélkül sétálgatott a Rue Saint-Lazare-on. Bohémkorának erről a rossz szokásáról minden józansága ellenére se tudott letenni, noha már kétszer volt miniszter, egyszer földmívelési, tizenhét napig, s egyszer gyarmatügyi, majd egy fél éven át.

Az idő szép, az út jó, cigaretta kairói volt, s a sétálgató épp úgy nem gondolt semmit, mint a többi, miniszterséget még nem viselt ember.

Egyszerre - közel járt a Trinitéhez - valaki, aki egy kapu alól vágtatott ki, belé ütközött, s olyan nyugalommal készült rajta keresztülhatolni, mintha az exminiszter a két világrész legszűkebb mellű s legpárbajképtelenebb embere lett volna.

Gaszton, egy szempillantással megállapítván, hogy a Macedóniát szűknek találó úr egy fejjel kisebb nála, s az erőmérőn legalább három kilogrammnyival kevesebbet ütne, mint egy rendes testalkotású exminiszter, nem dörmögte a markába, hogy: „Neveletlen!" - hanem készen, aznap harmadik, utcai párbajára, összeszorította az öklét, hogy hasba bokszolja a férfiút. De mielőtt két különböző, de azonegy ütemű mozdulattal szabad folyást engedett volna jobb karja és jobb lába égető tettvágyának, ráismert a Doktorra.

Ennek a századnak a végén már csak azok az emberek szoktak kedvesek lenni, akik a tyúkszemünkre léptek. A Doktor maga volt a derű s grácia.

- Nini, Gaszton!

- Milyen szerencse, Doktor! - s rendelkezési állományba helyezte a lábát.

- Ah, ez igazán kedves találkozás! Legalább gratulálhatok.

- Mihez?

- Teringettét, hát a tengerészeti miniszterséghez!

- E szerint ön nem olvasta az esti újságokat.

- Hogyan? Nem vállalta volna el a tárcát?

- De még mennyire! Csakhogy már megbuktam. A kamara ma délben leszavazott bennünket.

- Ah, ez nem volt szép, de hát mit várjunk a kamarától?!... És most... nem jön a premierre? Azt mondják, Bartet egyik legcsillogóbb, legkáprázatosabb haldoklását fogja bemutatni.

- Nem szeretek egy nap két komédiát látni. S délelőtt volt benne részem, mondhatom. Anch' io sono pittore.

- Sajnos, én nem vagyok olyan független ember, mint ön, kedves miniszterem. (Már csak engedje meg, hogy így szólítsam. Egyikünk se tudhatja, hogy mit hoz a holnap!) Nekünk, orvosoknak, ha divatban akarunk maradni, éppúgy ott kell lennünk minden premieren, mint a divatos hölgyecskéknek.

- Ó, be szomorú is az élet, Doktor!

- A politika gyorsan vénít, kedves Gaszton. Emlékszik még, mikor egy vidám este felkiáltott: „Csak az bizonyos, hogy az élet szép, s hogy Prudence vastag?!"

- Ó, az régen volt!

- Igaz, nem találná ki, honnan jövök. A szegény Margittól.

- Miféle Margittól?

- Gautier Margittól. Tudja-e, hogy haldoklik?

- Olyan rosszul van?

- Bizony, a legvégét járja. Már egy hét óta mindennap azt hiszem, hogy: no most mindjárt meghal, még abban a percben, amíg mellette vagyok!... Tudja mit? Nagyon szép volna, ha felnézne hozzá. Jól esnék szegénynek, mondhatom, mert meglehetősen el van hagyatva. De nekem sietnem kell a premierre.

- Itt lakik ebben a házban?

- Igen, a negyedik emeleten. Addio.

- Viszontlátásra, Doktor.

Gaszton, mikor elvált a doktortól, habozott egy kissé, mint a Paul Bourget hősei minden szivarra gyújtás előtt, de végre is elhatározta magát, s felfáradt a negyedik emeletre.

Nanine nyitotta ki előtte az ajtót.

- Ah, Rieux úr - kiáltott fel hagyományos contralto hangján, s ismert illedelmes bizalmasságával -, hol jár ön erre, ahol a madár se jár?

- Silányul vagyunk, mi? - kérdezte Gaszton, a múlt század kilencvenes éveinek a nyelvén.

- Bizony, rossz bőrben van - felelt Nanine, s kimeresztve a szemét, nyelt egyet, mint Alice Lavigne.

Gaszton körülnézett az előszobában.

- A berendezéstek nem éppen hercegi.

- Ó, hagyja el, Rieux úr! Ez még mind semmi. De ha tudná! Mindennap a végrehajtó. Az ékszerek benn a Néninél. Csehül vagyunk, mondhatom.

- Hát a gróf?

- A gróf egy vén kupec. Százharminc frankot küld neki havonként. Arra se elég, hogy Prudence jóllakjék vele.

- Mit, Prudence uzsoráskodik?

- Igen, azzal a pénzzel, amit a Margit ajándékaiból szerzett. Utálom ezt a kövért. Hiszen ha az ember csak a pénzre nézne!...

- Neked is tartozik?

- Úszik vagy négy hónapi bérem. No de én nem panaszlom fel neki szegénynek.

- Hm.

Ötven esztendővel ezelőtt Gaszton belenyúlt volna a mellényzsebébe, hogy kivegye a megfelelő számú aranyakat, most azonban megelégedett azzal is, hogy egy önkéntelen mozdulattal a szívéhez kapott, s azt gondolta magában:

- Erre még ráérünk.

Azzal bement Nanine után a Margit szobájába.

Margit egy agyonpárnázott amerikai bútorkülönlegességen ült, mely szék, ágy és kanapé volt egydarabban, s melyet kívánatra talán biliárdasztalnak is lehetett használni. Azzal volt elfoglalva, hogy a haját sütögette.

- Gaszton!... Ah, ez szép, nagyon szép! Milyen jó fiú maga!

Átkozottul meg volt változva. Ötven esztendővel ezelőtt Gaszton azt mondta volna magában: „Szegény leány” - most csak azt gondolta: „Facies hippocratica...”

- Mit csinál mindig? - kérdezte egy kereskedelmi levelező csöndes részvétével.

- Egész nap Ohnet-regényeket olvasok - felelt Margit. - Olyan szépek!... S én úgy tudok sírni ezeken a szegény, büszke grófkisasszonyokon!

- Azért jöttem, hogy kivigyem a Bois-ba - szólt Gaszton hirtelen elhatározással. - Betakargatom egy nagy bundába úgy, hogy nem fázhatik meg, odakünn kedélyesen megvacsorálunk...

- Istenem, milyen pompás volna! De visszajövet nem tudnék feljönni a lépcsőn. Hagyjuk el, kedves barátom, ne is beszéljünk erről. Nagyon rossz a gyomrom, nagyon rossz. De talán Aix majd helyreállít megint. Mondjon inkább valami újságot. Mit tud Armand-ról?

- Ott voltam az esküvőn. Nagy közönség, püspök nagybácsi, ott volt Saint-Gaudens is. A menyasszony ruhája igazán remekmű...

S leírta ezt a remekművet kellő részletességgel. Aztán így végezte:

- De tudja-e, hogy majdnem elmaradt az esküvő? A hozományban - ki hitte volna? - szép számmal szerepeltek török papírok is, az após ezeket névértékben akarta átadni. A vén Duval nem engedett, az após megkötötte magát, szóval az öregek marakodtak. Armand káromkodott, s a menyasszony könnye úgy hullott, mint az őszi permeteg. Végre is, megriadva a botránytól, hatvanöt százalékban kiegyeztek.

- Szegény Armand!

- Beletörődött a dologba. Azt mondja, örül, hogy végre maga is tarthat versenyistállót. De előre megmondom, Margit, ne rakjon a lovaira, mert gyalázatos gebék. Inkább kérjen tőle tippeket.

- Azt hiszi, hogy meg fog látogatni?

- Hogyne! Fogadni mernék, hogy mihelyt megjön a nászútjáról, az első dolga lesz magát felkeresni.

- Szép volna, ha megtenné, és én meg is érdemelném tőle... Kitalálhatná, hogy végre is nagyon csinosan viseltem magam.

- Ó, már tud mindent! Duval kisasszony házassága után a vén ember elbeszélte neki az egész históriát. S ekkor Armand rájött, milyen ostobaság lett volna, ha az első ötleténél marad. Képzelje csak, bele akart kötni Varville-ba. Párbajra meg nem tudom mire gondolt, de aztán letett róla. Most már egészen higgadtan gondolkozik a dologról. Átlátta, hogy emígy okosabb.

- Bizonyára. De amúgy - mennyivel szebb lett volna! Istenem, de boldog is voltam Ville d’Avray-ban!... Kérem, nyissa ki az ablakot, olyan nehezen lélegzem!...

Kinyitotta az ablakokat, megigazította a párnát a beteg feje alatt, s belenézett a kályhába, hogy jól ég-e a tűz. Margit egy pohár vizet kért. Hozott neki, s megkérdezte, nem vesz-e be az orvosságból.

Mialatt szótlanul sertepertélt körülötte, Margit mosolygott.

- Különös! - szólt aztán. - Mikor még egészséges voltam, sokszor álmodtam ugyanazt a dolgot. Azt, hogy haldoklom, hogy nem tudom fölemelni a fejem, s hogy folyton egy fekete ruhás alak jár-kel körülöttem, akinek nem látom az arcát. Ilyenkor rendesen felriadtam, s kábultságomban, ijedtségemben azt kérdezgettem magamtól: „Vajon ki lehet ez a fekete ruhás alak? Vajon *ki lesz* ez a fekete ruhás alak?" Sohase képzeltem volna, hogy ön lesz az...

S elkomorodott. Gaszton megállt, s csodálkozva nézett rá.

- Milyen furcsa is ez az összevisszaság, amit életnek neveznek - folytatta Margit. - Odaadjuk a szívünket egynek, kettőnek, akármennyinek, vagy gyötrődünk egyért, átengedjük a lelkünket majd ennek a vágynak, majd amannak, szenvedünk és mulatunk, ahogy jön, s ezenközben észre se veszünk valakit, akinek a véletlen azt a szerepet szánta, hogy mellettünk legyen a legnevezetesebbik órában... Mert most már tudom, hogy meghalok.

- Ne beszéljen ilyen csacsiságokat! - szólt Gaszton. - Hová lenne a maga babonája, ha én most szürke ruhában volnék?

Kötelességtudóan nevetett, s nagy fesztelenséget tettetve, folytatta útját, hogy megigazítsa az egyik lámpát a tükrös asztalon.

Ez a színészkedés hatását tévesztette. Margit mintha csak nem is hallotta volna Gasztont.

- Hogy is gondoltam volna éppen önre?! - folytatta. - Mikor mindig úgy láttam magam előtt, amint jókedvűen tenorizálta:

On dit ce qu'on veut
On fait ce qu'on peut...

De igaza van, ne beszéljünk erről. Beszéljünk víg dolgokról. Tudja mit? Zongorázza el nekem ezt a bolondságot:

Dieu fit l'amour et le vin bons,
Car il aimait terre.
On dit parfois que nous vivons
D'une façon légère.
On dit ce qu'on veut,
On fait ce qu'on peut...

A szép napokat és Armand-t juttatja eszembe.

Gaszton vonakodott. Az az érzés fogta el, melynek hatása alatt a halottak közelében halkan beszél az egész környezet. De csak hitvány ürügyeket talált, s végre is engedelmeskednie kellett. A bolondság úgy hangzott, mint az a bizonyos dermesztő bordal *Borgia Lukréciá*-ban.

Margitnak két könnycsepp folyt végig az arcán.

- Eh, minden mindegy.

És kinyújtotta vézna karját a zsebkendőért. Gaszton hozzásietett, s közelebb akarta tolni az asztalkáját.

Margit intett, hogy nem kell.

- Nem. Nem akarom magamat látni - szólt a kézitükörre mutatva. - Csak a zsebkendőt kérem.

- Szépen vagyunk - pörölt vele Gaszton. - Lássa, kár volt kikosaraznia; a Bois-ban sokkal vígabban lettünk volna.

S - nem éppen szerencsés fordulattal - hozzáfogott, hogy elbeszélje neki a Bois-ban legutóbb lezajlott apró eseményeket. Egy kicsit elrágalmazott mindenkit; tudvalevőleg ez a legmulatságosabb dolog a világon. Margit hátradőlt a párnáira, s egyre ritkábban szólt közbe.

- Igaz, a szegény Nichette-ről még nem is beszéltem magának. Tudja-e, mi történt a szegény Nichette-tel? Bizony már vége a féléves boldogságnak. A rokonszenves Gusztáv... kitalálja-e, mit csinált a rokonszenves Gusztáv? A rokonszenves Gusztáv elsikkasztotta a kliensei pénzét, megugrott Amerikába, s itt hagyta a várandós feleségét, egy jól fölszerelt ügyvédi irodával meg egy sereg kifizetetlen számlával. Ezt nevezik szerelmi boldogságnak.

Margit mintha aludt volna. Gaszton tovább pletykázott. Egész regényeket beszélt el a Saint-Gaudens parókájáról, meg a többi Saint-Gaudens-okról, mert újabb időben más Saint-Gaudens-okkal is megismerkedett.

- A Saint-Gaudens-család sokkal számosabb tagból áll, mint képzelné. Mondhatnám, mindnyájan Saint-Gaudens-okká válunk, hacsak előbb nem halunk meg. Istenem, olyan keserves is azt elhinni, hogy nem vagyunk többé fiatalok... Margit, rosszul van? Margit!... Hé, Nanine!... Nanine! Orvosért, gyorsan!...

*

Egy félóra múltán, amint Nanine az előszobában a felöltőjét segítette rá, Gaszton így szólt:

- Olympe-et mindjárt értesítem, s rögtön küldöm a cselédeimet is, hogy szolgálatodra legyenek. Nesze a kisebb költségekre. A temetkezési vállalatnál második osztályú temetést kell rendelni. Ha Giray gróf nem intézkednék, a számlát küldjék hozzám. A lakásom címe itt van, ezen a névjegyen.

(1894)

LILIPUTI TÖRTÉNET

1

Nem tudom mikor - tegyük fel, hogy szeles, rideg, őszi este volt - egy liliputi személyke addig olvasott, olvasott mindenféle házasságtörésekről, míg elhatározta, hogy ő is el fogja törni a magáét. A házasságot, tudvalevőleg, kétféleképpen törik. Lelkifurdalással, vagy anélkül. A liliputi személyke választott. Ő lelkifurdalással fogja törni, halálos aggodalmakkal, Damoklész-karddal a feje fölött, lángoló levelekkel, a végzet sűrű emlegetésével, s kínos jelenetekkel a fogorvos lépcsőjén.

De volt egy bökkenő. A liliputi személyke félt. Igaz ugyan, hogy mindössze egyetlenegy rongyos kis élete volt, de, nem tudom miért, a liliputi személyke szerette ezt a rongyos kis életet.

Hiszen, ha minden olyan bizonyos volna, mint a regényekben. A szerető, szívében egy golyóval, aléltan rogy a pázsitra. Ez nagyon szép. Csakhogy attól lehetett tartani, hogy az a bizonyos úr egy fricskával el fogja intézni az X. Y. urat, s aztán egyszerűen össze fogja törni őt, a szegény kis liliputi személyt.

Aztán meg voltak egyéb nehézségek is.

Mindenekelőtt, hogy ki legyen ez az X. Y. úr. A liliputi személykének voltak udvarlói bőven. Maki majmok, kapucinus majmok, kék és szivárvány színben játszó páviánok, sőt egy gyönyörű orángután is. De ezeknél még az a bizonyos úr is többet ért.

Most következik: az oknyomozó történelem.

Mi bírta a liliputi személykét erre a sötét elhatározásra?

Azt mondhatnám, hogy a liliputi személyke beteg volt. Az a betegség bántotta, amely a legtöbb asszonyt: nem volt elég dolga.

De nem, ő nem ekképpen fejezte ki a szerencsétlenségét. Ő így sóhajtozott:

- Mindig megver. Ha rossz vagyok, akkor is megver; s akkor is megver, ha rossz vagyok. Mindig megver.

Szégyellem, de meg kell vallanom, hogy a liliputi személyke igazat sóhajtozott.

S ez annál nagyobb galádságnak fog feltűnni a történelem előtt, mert a liliputi személyke olyan kicsi volt, hogy voltaképpen csak két nagy könnycseppből állott. Két nagy könnycseppből, mely úgy világított, mint két szép fekete szem. Ami pedig azt a bizonyos urat illeti, ez az úr óriások közé tartozott. Mi több, a vidám óriások közé.

Az óriásokkal pedig nem jó kikötni.

A liliputi személyke tehát szépen eltette sötét elhatározását. De ez a béke csak fegyveres béke volt. A liliputi személyke három nap, három éjjel hallgatott. S ha az asszonyok hallgatnak, ez Liliputban is rosszat jelent.

Negyedik nap reggel hazajött a vidám óriás. Minthogy vadászatról érkezett, a vasútról leszállva, egy vadkereskedőhöz hajtatott, s megvett ott vadat és halat, s mindent, mi jó falat. Aztán derülten s elégülten tért haza.

De a liliputi személyke még folyvást hallgatott.

- Hm, valami veszedelmet érzek - szimatolt a vidám óriás, mint óriások szokták.

S aztán elkezdett szemlélődni, mint a legújabb regények hősei szokták.

A házasságtörésnek, mint minden betegségnek, megvannak a maga rendes tünetei. A tünetek nem hiányzottak.

De voltak megnyugtató jelenségek is. A liliputi személyke, valahányszor igent vagy nemet mondott, mindig azt a harsány és fenyegető hangot használta, mely, a maga szűkszavúságában, minden áron azt akarja jelenteni: „Én áldozat vagyok! Szörnyűség, hogy milyen áldozat vagyok!”

A vidám óriás ravasz ember volt.

- Beszédre fogom bírni őt - szólt félre, mint ahogy a színpadon szokás.

Aztán fennhangon így folytatta:

- Menjünk el vacsorálni az Előkelő Csimpánzhoz.

Ezt valószínűleg a *Váljunk el* című színdarabból tanulta.

A liliputi személyke fölvette babakalapkáját, és ment.

- Ha egyszer körülnézek - szólt magában -, minden majom meghal értem. A fehérek és a barnák, a kékek és a szivárványszínűek.

Elmegy, de hallgatni fog.

Amit a liliputi személyke föltett magában, annak meg kellett történnie. A liliputi személyke makacs volt, mint egy kislány, aki nem akar az óvodába menni, s kemény, mint egy törpemogyoró.

S mert makacs és kemény volt, hallgatott. Nagyon fájt neki, hogy hallgatnia kell; de hallgatott.

Hanem azért a vidám óriás elégedetten dörzsölgette roppant mancsait.

A liliputi személyke tudniillik megevett tizenhárom cukorsüteményt, s a giardinettóból megette még az aranyhalakat és a kis zászlókat is.

- A baj nem olyan nagy baj - morgott köpönyege alatt a vidám óriás.

Aztán begöngyölgette a liliputi személykét egy cigarettapapírba, zsebre tette, s hazalépett vele. Otthon, szépen, vigyázva, előbugyolálta, megsimogatta a haját, mely puha volt, mint a gubó selyme, elaltatta, s így dörmögött magában:

- Persze, persze. Mindez azért van, mert amikor vadászatra megyek, egyedül van a szegényke. És mért van egyedül? Mert a liliputi papa és a liliputi mama háborúságban élnek. Egyik se jön hozzám, mert mindegyik attól fél, hogy a lányuknál összetalálkoznak egymással. Mit van mit tennem? Liliputi papát ki kell békítenem liliputi mamával, hogy itt üljenek szépen, mikor én vadászatra megyek.

2

A liliputi papa és a liliputi mama ugyanis már tizennyolc év óta elváltan éltek. Miért, miért nem, azt már senki se tudta. Régi história volt az. Valami brobdignaci úr játszott szerepet ebben a dologban, s a liliputi mama utóbb férjhez is ment a brobdignaci úrhoz. Sokáig igen boldogan éltek, de végre elhalálozott a brobdignaci úr. Az is régen volt. A liliputi mama már csak arra emlékezett, hogy a brobdignaci úr nagy volt, miként egy árboc, de, hát az óriások is meghalnak, sajnos. Hogy ennek miért kell így lennie, azt a szegény liliputi mama sohase tudta tisztán megérteni.

A vidám óriás elment a liliputi papához, s így szólt hozzá:

- Lássa, liliputi papa, mindennek maga az oka. Mert maga, bizony, fenelegény volt annak idején. De, tudja mit, mi megbocsátunk. Béküljenek ki. Jobb későn, mint soha.

- Az igaz - szólt a liliputi papa -, mindennek én vagyok az oka. Fenelegény voltam akkor, most már nem vagyok az.

A vidám óriás azt mondta, hogy: „lassú víz partot mos" (amit még sohase látott senki), majd egyet fordult, s beállított a liliputi mamához.

- Lássa, liliputi mama - szólt hozzá gyöngéden -, ő szegény nem oka semminek.

- Az igaz - felelt a liliputi mama -, ő nem oka semminek. Ezt mondta a brobdignaci ember is, aki nagy volt, miként egy árboc, és mégis meghalt.

- Ez legalább nem halt meg - jegyezte meg a vidám óriás.

- Az is valami - felelt a liliputi mama.

3

Úgy volt, hogy a liliputi papa és a liliputi mama kibékülését barátságos estével ünnepelik meg a fiatalok. A vidám óriás kézen fogta a papát, s odavezette a mamához.

- Bocsáss meg - szólt a liliputi papa.

- Igen pajkos fiú vagy - felelt a liliputi mama -, de isten látja a lelkem: megbocsátok.

És megölelték, megcsókolták egymást.

Aztán estebédhez ültek.

Az estebéd oly szépen kezdődött, mint egy sátoros ünnep.

Mindig tudtam, hogy egyszer jóra fordul minden - szólt a liliputi papa elégedetten, s jóízűen evett.

A liliputi mama is evett, de ő már nem olyan jóízűen. Mintha most látta volna először ezt az öreg törpét. Majd sok-sok mindenre gondolt, de csak úgy egy kicsit. Talán nem is volt igaz, ami eszébe jutott. Áprilist járattak vele; a csillagok, a napsugár, semmi se igaz. Csak egy igaz: ez a jóképű öreg ember, aki itt eszik.

S igen szerette ezt az öreg törpét, aki oly idegen volt előtte.

Mindenki örült. A vidám óriás úgy vigyorgott, mintha vadászatáról egy egész vadkereskedéssel tért volna haza. Még a liliputi személyke is kegyes volt mosolyogni.

De az óra kilencet ütött s ez az óra a liliputi személyke rendes féltékenységi órája volt. Ebben az órában mindig eszébe jutottak a vidám óriás összes bűnei. S egyszerre felcsattant:

- Maga a brobdignaci asszonynál volt!

Az óriás esküdözött, hogy már azt se tudja, merre van Brobdignac. Ezért a szemtelenségért megbűnhődött. A liliputi személyke előbb csak a sótartót vágta hozzá, de aztán a salátástálat is, s mindezt megpótolta egy tucat pohárral meg két borosüveggel.

- Ó papa, ó mama, mily boldogtalan vagyok!

Majd sírni kezdett, ahogy a kis bárányok sírnak. A liliputi papa megijedt, hogy mindjárt szétolvad könnyekbe, de a liliputi mama, aki már sok mindent látott, megnyugtatta őt.

- Hadd sírjon egy kicsit; ez használ a tüdejének.

S valóban, a liliputi személyke, összeszedvén minden erejét, még egy szódásüveget vágott a vidám óriáshoz. Aztán így zokogott:

- Ó papa, ó mama, vigyetek haza!

Hozzá is látott, hogy felöltözzék az útra, s haragosan csapta be maga után az ajtót, mely pici bölcsőjéhez vezetett.

- El fog válni tőle! - rémüldözött a liliputi papa.

- Holnap eljövünk érte - szólt búsan a liliputi mama.

A vidám óriás kikísérte a vendégeit.

- Meg fogom őt verni - szólt, és kezet szorított a liliputi papával.

Majd megcsókolta a liliputi mama kis kezét.

- Meg fogom őt verni - szólt hozzá biztatóan.

4

Másnap, mikor a liliputi papa és a liliputi mama karonfogva beállítottak a vidám óriáshoz, hogy haza vigyék a leányukat: a liliputi személykét ott találták a vidám óriás ölében.

A liliputi személyke sugárzott aranyfüstös kis szoknyájában, s a két nagy könnycsepp ragyogott, mint a rubint.

- Ő a legjobb ember a világon - szólt halkan -, és én szeretem őt.

- Csudálatos! - álmélkodott a liliputi papa.

- Az élet kissé különös - felelt a liliputi mama elmerengve.

(1896)

CASANOVA

Egy téli alkonyaton - 1802-t írtak akkor az írástudók -, Csehországban, a duxi kastély falai között, Casanova Jakab, a nagy csirkefogó, aki a szemtelenség ősi jogánál fogva, Seingalti Casanova Jakabnak nevezte magát, nyugodtan és tökéletes lelki békében dolgozott Emlékiratain. A jó cseh fa, Waldstein gróf erdeinek kitűnő cserje, vidáman pattogott a kandallóban; a lúdtoll élénken sercegett hollandus papiroson, s Casanova Jakab, emlékeitől nekimelegedve, sűrűn hajtogatta a tokaji bort. Időnként, midőn a helyesírás kérdései kétségbeejtették, felnézett ama munkáról, melyet Jules Janin később cinikusnak ítélt, s ahogy a falat díszítő, ablaküveg alakú kis tükörben megpillantotta a tulajdon összeaszott,ráncos ábrázatát, a vele született őszinteséggel s francia nyelven, ahogy fogalmazott, így szólt magában:

- És ha meggondolom, hogy ez az összetöpörödött kis majom, aki szembenéz velem, valaha régen, Mikhaélának, a szegény Visitandine-apácának, maga volt a kék ég, az álom és a földi gyönyörűség!... Haj, haj, ejnye, ejnye, ejnye!...

S miután kiköhögte magát, a veleszületett élni tudással, hosszan, tudósan, feneketlen gyönyörrel tubákolt.

- Az a görbe hátú csontváz - folytatta magánbeszédét -, aki, tányérnyi holdvilággal ormótlan koponyáján, vaksi szemén monoklival, csámpásan, meg-megbicsakló léptekkel fogja végigróni a jövő század csodavárosait, s varázsával ennek a történeti névnek: „Don Rodrigó de Bivar", szédülésbe fogja ejteni a még meg nem született ártatlanságokat: hozzám képest a Hajnal. Ó, mily ronda vagyok, ó, mily alávaló dolog emlékiratokat írni!... És Lujza, Lujza egy időben meghalt volna értem! Igaz, hogy különben is meghalt a szegény, nem énérettem, hanem csak úgy, ingyen!...

Eközben eszébe jutott, hogy a helyesírás szabályai nemesemberre nem kötelezők, s folytatta a munkáját.

Éppen ama híres részletnél tartott, amelyben elmondja, hogyan szabadult ki az ólomfödelek alól, midőn egyszerre kopogtatást hallott, s az ajtóban egy mindenféle kenőccsel megkent komornyikfej jelent meg.

- Mi az? Nem mondtam, hogy senkinek se háborgasson?!

- Könyvtáros úr, egy látogató kéri, hogy bocsássam be.

- Látogató? Ebben az időben?

- Azt mondja: messziről jött, s csak azért, hogy a könyvtáros urat lássa.

A váratlan látogatás sehogy se tetszett Waldstein gróf könyvtárosának.

- Ezt a messziről jött vendéget kissé gyanúsnak találom - tanakodott magában. - Milyen az alakja? Fiatal, vagy öreg?

- Fiatalnak látszik s jó öltözetű.

- Mit gondolsz, nem az ördög? - kérdezte Casanova, tovább is bizalmatlanul.

- A világért se - felelt a komornyik. - Nagyon jó képe van.

- Akkor hát bocsásd be. De itt legyen a szemed, és ha észreveszed, hogy el akar vinni, tartóztasd egy kicsit és alkudjál meg vele. Remélem, igazán Nápolyban születtél? Jó, akkor megbízom benned.

A komornyik kiment, s az ajtón, amelyet nyitva hagyott, barátságos arcú fiatalember lépett be, aki feltűnően hasonlított ahhoz a jeles színművészhez, aki a mai korban a nagy eszmékért lelkesedő ifjakat szokta a színpadon személyesíteni.

A nyájas, ifjú arc s a tisztelettel teli némiképpen megnyugtatták az öreg velenceit. De azért kissé gyanakodó hangon kérdezte:

- Kihez van szerencsém?

- Én a Tanítvány vagyok - felelt az idegen.

- A tanítvány? Kinek a tanítványa?

- Most az öné.

- Igen megtisztel... de nem volna szabad tudnom a nevét?

- Nevem nincs - válaszolt a vendég mosolyogva -, s hogy egészen őszinte legyek, meg kell vallanom, hogy én tulajdonképpen nem is vagyok ember, csak: elvont fogalom.

- Nagyon örülök... Az igazat megvallva, most van először szerencsém elvont fogalommal beszélgetni; a kézzelfogható dolgok kissé lefoglaltak... Ön tehát az absztrakciók honából érkezik?

- Nem tagadom.

- Igen el lehet fáradva... Méltóztassék helyet foglalni.

- Köszönöm, mester. Sokáig voltam, tanítványa egy bizonyos Doktor Faustusnak, hallgattam a Kepler előadásait, de nyíltan szólva, most történik meg velem először, hogy székkel kínálnak.

- Nincs ön nagyon elnyűve?

- Századok óta sűrűn ismétlődő fellángolásaim elhamvasztottak egyet-mást régi énemből. Tanultam jogtudományt, medikát, híve voltam minden világnézetnek, minden rendszernek, minden izmusnak, s végre rájöttem, hogy: csak önnek van igaza. Nem a régi hévvel mondom ezt, de teljes meggyőződéssel.

- Ah!

- S egyes-egyedül azért jöttem oly messziről, hogy ezt szemtől szembe megmondhassam önnek. Különben érteni fogja érdeklődésemet; ön is meglátogatta Voltaire urat Ferney-ben.

- Kérem, ne emlékeztessen erre a szerencsétlen látogatásra. Még most is fáj, hogy azt a nagy embert megbántottam. De az ördög gondolta, hogy annyira tele van hiúsággal! Mikor azt magyarázgattam neki, hogy az *Henriade*-ot nem lehet a *Megszabadított Jeruzsálem*-hez hasonlítani, s hogy *Pucelle*-je kontár munka az *Orlandó*-hoz képest, még csak szóba állt velem valahogy, de amikor Rousseau-t kezdtem magasztalni, dühbe gurult, mint egy színésznő, aki előtt a másikat dicsérik. Ez az emlék igen fáj nekem, s higgye el, ön is meg fogja bánni, ha az érdeklődés címén szemtől szembe jól lebírál...

- Eszem ágában sincs az afféle szándék. Ellenkezőleg, csodálni jöttem önt, mint minden idők legnagyobb gondolkodóját.

- Ó, kérem, fogalmazásaim oly hézagosak!... S mit titkoljam? A helyesírás ma is sok gondot okoz szegény fejemnek...

- Ha egy nagy gondolkodóról beszélünk, ki törődnék ilyen csekélységekkel, mint: stílus, helyesírás?

- De, sajnos, írásaim egyéb bajokban is bővelkednek. Így jóval többet foglalkoznak pajzán mitológiai jelenetekkel, mint a lét és a végső ok nagy kérdéseivel.

- Ki tépelődnék ezeken a kérdéseken, amelyekre nincsen felelet? Nyüglődni az objektíven és a szubjektíven, a magánvalón és a többi galimatiászon, ez nem bölcselkedés, nem gondolkodás, hanem haszontalan rongálása az agyvelőnek. Az igazi bölcselő ön, aki a legbölcsebben élt minden ismert nagy ember közül. Egyedül Epikur vetekedhetnék önnel, de ő fölöslegesen sokat értekezett. A bölcsészet az, hogy: minden órádnak leszakaszd virágát, a többi ostobaság. Nos, többet már nemigen lehet szakítani a jóból, mint amennyit...

- Ó, kedves barátom - szakította félbe a Tanítványt Waldstein gróf könyvtárosa -, én genovai családból származom, s felmenőim hetedíziglen tolvajok voltak. Mi tagadás benne, igen sok terheli a lelkiismeretemet. Haszontalan, vén kártyás vagyok, aki - önnek megmondhatom - alkalomadtán igazítgatott egyet-mást a szerencsén. Emlékirataimban persze ezzel nem hozakodom elő, de kérem szíves figyelmét hirtelen elutazásaimra. Őszintén szólván, mindig azért utaztam el hirtelen, mert nemigen kedveltem a rendőrséget. Szóval, születésemkor zöld posztóba pólyáltak, s zöld posztó lesz a szemfedőm is. Bizonyára, ha faraóbankról van szó, kiállok Platónnal és Arisztotelésszel, de ne felejtse el, hogy a kártyából ugyan meg lehet élni, de a kártya nem boldogít. Ó, én legnagyobb vétkem!

- Mester, az ön egykori foglalkozását az erkölcsbírák nem dicsérik valami különösen, de ennek a foglalkozásnak megvolt az a jó oldala, hogy nem számítva az ön három napig tartó kártyapárbaját, meglehetős békében hagyta az idegeit. Így testi-lelki képességeit nem bénította meg se a céltalan elmélkedés, se a Munka, amely az emberiség életét rövidebbre fogja, mint a háborúk és a dögvész... És szerelmei? Ön nem beszél szerelmeiről. Hát nem a szerelem a legnagyobb bölcsesség a világon?

- A szerelem? - kérdezte Waldstein gróf könyvtárosa. - A szerelem igen szép dolog, ha az ember húszéves. Eszembe jutnak Anna és Marion... Olyan vidámak voltak, mint két kölyökkutya. Ó, nagyon kedvesek voltak, Anna és Marion!... De hogy megszenved az ember ezért a néhány évért! Persze, ön nem ismerte Charpillont. Nem képzeli, mennyire megkínzott a bestia, csak azért, mert nem voltam húszéves!...

- Annát és Mariont majdnem egy félszázad választja el Charpillontól. És a közbülsők, Mester, a közbülsők? Az egész litánia?

- A közbülsők? A közbülsők kissé egyformák voltak, s oly gyorsan tűntek el egymás után, mint egy laterna magica bűvös képei. A szerelem szép dolog, úgy általánosságban, de higgye el, mindenkinek nagyon kevés jut belőle. Oly rövid az egész história! Jobb volna el se kezdeni.

- Bizonyára fájdalmas lehet letenni róla.

- A legnagyobb bölcsesség a világon: a lemondás, a lehető legtöbbről lemondás. Ha húszéves koromban beláttam volna, hogy a helyes életfilozófia nem ez, hogy: sok asszony és kevés könyv, hanem az a másik, hogy: sok könyv és minél kevesebb asszony, a gonosz Charpillonnak nem lett volna hatalma rajtam. Amihez az ember nem szokott hozzá, az nem hiányzik. Anna és Marion nagyon kedvesek voltak, de mennyi öröme lehet annak az embernek, akinek a jóléthez nem kell egyéb, csak egy kancsó víz meg egy pár jó könyv, példának okáért... ó, nem az én emlékirataim!

- És ezt ön mondja, Mester?! Ön, az élni tudás legnagyobb művésze! Aki sohase dolgozott, csak örült!

- Azt mondhatnám: mint szakértő szólok a dologhoz.

- Mit gondol, ha módjában volna még egy emberéletet élni, nem kezdené elülről?

- A világért sem.

- Pedig ön nagyon szerencsés volt.

- Ó, igen. S azt hiszem, ez a szerencse velem született. Benne volt a véremben. Valami naivság lakott a szívemben, ami pótolta nálam úgy az okosságot, mint az erkölcsöt. Elhinné-e, hogy mindig szerelmes voltam, hogy szerelmes voltam Annától egész Charpillonig minden kedvesembe, ahány volt, valamennyibe?! Aztán mindig kész voltam kockára tenni mindent, az életemet is, öt garas sikerért. Nos, ez a szerencse kulcsa. Mit nyertem vele? Hetvennyolc esztendőt.

- S ha újra húszéves volna, a mai tapasztalásával?...

- Először is óvakodnám a szerelemtől, amennyire csak lehet. És másodszor: rajta volnék, hogy könyvtáros lehessek valahol. Nem Waldstein grófnál, mert itt nincsenek könyvek, csak likőrök. Hanem ott, ahol minél több az elzevir. Higgye el, nincs szebb szenvedély, mint a könyvek. A jogtudomány, a medika meg a többi, amiket ön haszontalanságoknak nevez. Mennyi örömet adnak minden váltság nélkül!... Néha talán írnék, de nem szonetteket, hanem disztichonokat!...

- Seingalt lovag, ön kiábrándít engem. Arra kényszerít, hogy még ma este eltávozzam innen, új mestert és más filozófiát keresni.

- Igazán rosszul teszi. Egy gyönyörű könyvet adnék önnek esti olvasmányul.

- Bocsásson meg, lovag, de legyen szabad emlékeztetnem, hogy én a Tanítvány vagyok. Végzetem az, hogy folyton a Mestert keressem. Nekem a mester az, ami másnak a levegő.

- El fog tévedni a duxi erdőben.

- Az erdőből csak kitalál az ember. Bár úgy volnánk az élet nagy kérdéseivel is, mint a fák sűrűjével!...

- Az élet nagy kérdéseivel legjobb nem törődni. Ha egypárszor beverik a fejünket, lassankint megokosodunk.

- Nekem még ez is ábránd - felelt a Tanítvány. - Ne felejtse el, hogy én csak elvont fogalom vagyok.

- Fogadja részvétemet - szólt Casanova. - Embernek lenni nem jó, mert homo homini lupus. De egy szegény absztrakciónak még rosszabb lehet a sorsa. Ki gondol egy boldogtalan, jobb sorsra méltó, szegény absztrakcióval?!

Ezzel elbúcsúztak, és a Tanítvány elpárolgott.

Mikor eltűnt, Croce, a minden gonoszsággal megkent vén komornyik, akit annyira át- meg átjárt a bűn, hogy a rossz folyvást párolgott és csak úgy gomolygott körülötte, kíváncsian kukkantott be az ajtón.

Casanova örömmel újságolta neki:

- Nem az ördög volt, csak a fia.

(1898)

DON PEREZ

A bolond házasságokról volt szó. Egy barátunk, akit okos, derék, úri embernek ismertünk, olyan házasságot kötött, mely álmélkodásba ejtette minden jó emberét. A pipázóban, konyakozás közben, élénken tárgyaltuk ezt a súlyos esetet.

- Hová tehette az eszét?

- Mi történhetett vele?

- Mi a titkuk ezeknek a perditáknak, hogy így meg tudják babonázni azokat a férfiakat, akiket a legeszesebbnek vélünk?

Csak a háziúr nem tartott velünk.

- Bizonyára tudja, mit csinál. Jobban, mint bármely idegen - szólt. S aztán, minthogy egyértelműen tiltakoztunk, hozzátette:

- Én nem csodálkozom soha semmiféle mezalianszon. Magam is közel voltam hozzá, hogy egy cirkuszleányt vegyek feleségül. S ez a régi felbuzdulásom aligha volt ostobaság. Olyan emlékem ez, amelyre sohase gondolhatok megilletődés nélkül.

Házigazdánkat, akit nem fogok megnevezni, sokan irigyelték a házasságáért; némi túlzással azt mondhatnám, hogy egy alföldi vármegyét vett nőül. Ez a kijelentése tehát általános érdeklődést keltett.

- Igen, de a báró mégiscsak mást gondolt - szólt valamelyikünk -, s épp itt van ennek a dolognak a bibéje. Felbuzdulni lehet, bizonyos korban illik is, de aztán mást gondol az ember.

- Egy csekélységen múlt, hogy meg nem maradtam az első gondolatomnál, s mondhatom, hogy nem a mezaliansz ellen szóló észokoknak, hanem egy véletlennek tulajdoníthatom, hogy önök ma nem Milly Morrisnál teáznak. A véletlent ez alkalommal Don Pereznek hívták, s Don Perez nem valami spanyol nemes volt, hanem egy szegény haldokló paripa.

- Ó, ó, egész regény tehát? - érdeklődött valaki a vendégek közül.

- Elég rövid regény arra, hogy elmondhassam, s önök mégse szökdössenek el. Ha telegramstílusban szólok, hamarabb a végére érek, mint gondolják. Nos akarják, hogy elmondjam?

Persze, hogy akartuk.

- Huszonnégy éves koromban - kezdte a báró - a cirkusz volt az egyetlen szenvedélyem. Azt hittem, hogy az iskolalovaglásnál szebb dolog nincsen a világon. A cirkusz rajongó hívei közé tartoztam, és sohase mulasztottam el egy előadást se. A még üres vagy már üres lelkű embereknek a cirkusz egyike a legnagyobb gyönyörűségeknek. Szép lányok, egy kis csinnadratta, a pojácák ősi tréfái, s azok az érdekes látványosságok, amelyeket a legszebb állat véralkatának a tüzéből csal ki az emberi türelem és ügyesség: akkor nekem még nem kellett több. S aztán egész komolyan szerelmes voltam Miss Morrisba.

Miss Morris világra szóló szépség volt, s akkortájt szerelmes volt bele fél Európa. Nem írom le Loreley-alakját; talán önök is látták: legalább a fényképét. Azóta se láttam több előkelőséget sugárzó, finomabb, és hasonlóan költői jelenséget. Maga volt a karcsúság, s úgy mozgott, ahogy a liliom leng a szélben. Azt hiszem, a mozgásába voltam szerelmes, mert ha járt, ha lovagolt, ha finom, lányos karjával a legcsekélyebb mozdulatot tette, nem tudom miért, mindig a virágokra emlékeztetett.

Ezren udvaroltunk neki, de a legszigorúbb szem se találhatott a viselkedésében kivetnivalót. Egyforma volt mindenkivel: egyformán kedves és egyformán közömbös. Minden tettetés és tüntetés nélkül való kifogástalan viselete tiszteletet parancsolt; önkéntelenül úgy kellett beszélnünk vele, mint egy úrileánnyal. Aki néha-néha megpróbált egyes szabadosságokat, azt meg se látta. A kétértelműségeket nem hallotta meg, nem vette észre; amiképpen például nem vette észre, hogy az állatok nincsenek felöltözve. Tisztátalanság nem férhetett hozzá, még csak egy tisztátalan tekintet se. Ránézett a szegény emberre, mint ahogy egy indiánra nézünk, akivel nincsen beszélni valónk, és továbbment.

Különben is egyik előkelősége volt a társulatnak; a nénje, a sógora - mind iskolalovaglók - és ő alkották a cirkusz arisztokráciáját.

Ha azt mondtam, hogy mindnyájunkkal egyformán bánt, hozzá kell tennem, hogy én voltam a kitüntetett udvarlója. Nekem megengedte, hogy Millynek szólíthassam.

Ennyit értem el nála májustól októberig.

Egy este nagy vakmerőségre vetemedtem. Az istállóban sétálgattunk, s ahogy kissé előrehajolt, hogy megkínálja bonbonjaimmal a lovát, egy csókfélét leheltem a nyakára. Ó, tisztelettel teli csók volt ez, mondhatni: árnyékcsók; inkább csak megérintettem az ajkammal szőke haját s egy parányit eltévedtem!... Nagyon megharagudott érte.

Nem vágta arcomba a bonbonjaimat, de keményebben büntetett meg, mintha így tett volna.

- Mondja, báró - szólt komolyan, ahogy még nem beszélt velem -, mivel adtam én okot arra, hogy ön az efféle tréfát velem szemben megengedhetőnek tartja?

Azt feleltem, hogy nem akartam megbántani, hogy önkéntelenül történt, hogy nagyon szerelmes vagyok belé, s hogy végre is, nincs abban semmi sértő, ha az ember nem mindig tud parancsolni a szívének... szóval a szokásos ostobaságot.

- Önnek van egy kis húga - felelt, s ha észrevette, nem akarta meglátni, hogy elsápadok -, egy gyönyörű tizenhat éves, édes teremtés; láttam tavaly vagy harmadéve, itt, a páholyban. Mondja, kérem, ha valaki így tenne ővele, az ön szemeláttára, ahogy ön tett velem, mit csinálna azzal az emberrel?

- Miss Morris - feleltem -, én tudom, hogy ön tisztességes leány, s hogy ripőkség, amit elkövettem. De ön nem gyöngéd. Akire ön hivatkozik, meghalt. Meghalt, Miss Morris, már egy esztendeje.

Láttam az arcán, hogy megbánta a szavát. Kezet nyújtott, és így szólt:

- Bocsásson meg.

Aztán megint jó barátok voltunk.

Nem untatom önöket szerelmi regényem részleteivel. Elég az hozzá, egyre szerelmesebb lettem, s elhatároztam, hogy feleségül veszem Miss Morrist. Tehettem, amit akartam, s nem volt senkim, akit megszomorítsak ezzel a lépéssel. A szüleim, a húgom már nem éltek; azzal, hogy az idegenek milyen megjegyzéseket fognak tenni a házasságomra, nem törődtem.

Egy rokonom, aki régebben a gyámom volt, egészen más házasságra akart rábeszélni. Majdnem elájult, mikor tudtára adtam, hogy egy cirkuszkisasszonyt veszek el, akivel Angliában fogok élni, remélem, boldogan.

Millynek azonban nem szóltam róla, hogy milyen komoly az őrültségem. Akkorra tartogattam ezt, amikor majd útrakészen állhatok elébe. S jól cselekedtem.

Önök türelmetlenek; mindjárt az utolsó fejezetnél tartunk. Egy szép nap befészkelődött szívembe a gyanú. Véletlenül rájöttem, hogy Milly, aki azelőtt sohase járt sehová, minden délelőtt tizenegykor végigmegy az utcámon, hogy a sarkon eltűnjék leskelődő tekintetem elől. S nekem semmit se szólt erről a rendes sétájáról. Vajon hová megy?

A kémkedés nem szép dolog, s egy darabig küzdöttem is magammal, de végre is utána mentem. Az állatgyógyító intézetbe járt. Olyan szerelmes, olyan féltékeny, olyan ostoba voltam, hogy nem találtam ki semmit; valami gavallért sejtettem ennek a tisztes intézetnek a falai között.

S egy reggel odasiettem, hogy a helyszínen gyóntassak ki valakit. Az intézetben volt egy ismerősöm; fölkerestem azzal az ürüggyel, hogy egyik vizslámat akarom gyógyíttatni.

Alig beszélgettünk pár percig, egyszerre így szólt:

- Nem is képzeli, milyen érdekes látogatót várok. Egy negyedóra múlva itt láthatja Miss Morrist... Ismeri Miss Morrist, ugye?

- Igen, egy kissé.

Aztán megmutatta a beteg állatot, akit Miss Morris mindennap meglátogat. Egy vázalak feküdt előttem; csak a csont és a bőr volt meg a szegény állatból. Úgy nézett maga elé, mintha már teljesen érzéketlen volna; azt hitte volna az ember, hogy tudja szegény, mi vár rá.

A kíváncsiság ott tartott; látni akartam Millyt ezen a helyen. S a szomszédos helyiségből végignéztem a találkozót. Az állatok orvosa nem talált ebben semmi feltűnőt; cirkuszhölgyek iránt mindenki érdeklődik.

- Don Perez!

Milly belépett, s az állat felnyitotta a szemét. Sohase felejtem el ezt a tekintetet. A két nagy szemgolyó egyszerre csupa ragyogás lett... ami élet volt benne, mind a szemében volt; megesküdtem volna rá, hogy mosolyog, boldogan mosolyog. Horkantott s megmozdult, mintha fel akarna kelni.

Milly odaült melléje, s beszélni kezdett vele. Igen, beszélni; nem hiszem ugyan, hogy a lovak értenek angolul, de azt láttam, hogy Don Perez megérti, amit Milly beszél. Folyvást izgett-mozgott volna, egyre-másra horkantott, s felelt neki a tekintetével. Milly az ölébe vette a szegény állat nagy bolond fejét és simogatta. Azt beszélték egymással:

- Ne félj, kedves kis Don Perez, nemsokára meggyógyulsz, s aztán megint vígan száguldunk a manézsben! Ugye, milyen jó a manézsben?! Repülni, mint a szél, hoplá, hoplá, hoplá!...

És Don Perez felelt:

- Ó, édes kis úrnőm, sohase nyargalok én többet a manézsben, se a pázsiton nem kergetőzöm vidám csikókkal, az édes puha pázsiton!... Úgy fáj meghalni, édes, jó kis úrnőm, s én meghalok, meghal a szegény Don Perez!... Milyen jó vagy te, hogy eljössz hozzám, s megsimogatod pirinyó kezeddel szegény nagy fejemet!... Meghalni rossz, nagyon rossz, de te megkönnyíted a halálomat, te kedves, kedves, kedves!

Másnap megkérdeztem Millyt, miért nem szólt nekem ezekről a látogatásokról.

- Mert tudom, hogy elkísért volna. S egyedül akartam oda menni.

- Mindennap elment hozzá? Két hónap óta?

- Még nincs két hónapja, hogy ott van. Május harmadikán vitték ki szegényt.

- Május harmadikán, május harmadikán - ismételgettem magamban. - Miről is nevezetes nekem ez a nap?

Eszembe jutott, s mélyen elpirultam. Május harmadikán volt az évfordulója, hogy az én szép kis húgom meghalt, s én ezen a napon nem gondoltam az én szép kis húgomra, koszorút se vittem a sírhalmára!

Nem találják ki, miért nem vettem el Miss Morrist? Azért, mert beláttam, hogy léhább vagyok, mintsem Miss Morrist megérdemelném. Beláttam, hogy ő meg én, ő, a csupa emlékezés, s én, a csupa feledség, nem illünk össze. Nem akartam, hogy boldogtalanná tegyem, azért nem vettem el.

- Tartok tőle - szóltam, mikor a báró elhallgatott -, hogy Miss Morris nem érte volna be ezzel a magyarázattal. - Hol van? Mi lett vele?

- Négy vagy öt évvel később férjhez ment egy őrnagyhoz; úgy tudom elég jól élnek.

- Vajon az őrnagy nem bánta-e meg, hogy vállalkozóbb szellemű volt, mint a báró? - kérdezte valaki.

- Bizonyára megbánta; az ember mindig megbánja, ha megházasodik. Ami engem illet, eléggé meg vagyok elégedve a világ folyásával, de azt tudom, hogy a haldoklásomban elhagyatottabb leszek a szegény Don Pereznél...

Ebben a pillanatban valaki beszólt a pipázóba. A báróné volt.

- Ma este Matildéknál leszek. A klubba megy, vagy elnéz oda egy percre?

- A klubba megyek, édesem. Az Operában látom?

- Ha kilenc előtt jön, igen. Jó éjt. Holnap itthon lesz, vagy vadászni megy? De nem kérdezem, maga se tudja előre. Tehát a viszontlátásra holnap vagy holnapután. Jó éjt.

(1898)

LILINO

1

A rab mozdulatlanul feküdt a priccsen. Rocco, a tömlöctartó és Marcellina, Rocco felesége halkan buzgólkodtak körülte.

- Ötvennyolc frank volt nála! - suttogta Rocco.

- Milyen fiatal! - sopánkodott Marcellina.

A rab egyet nyújtózott.

- Kérem, hagyjanak magamra! - szólt alázatosan, kissé fojtott hangon.

- Ej, cimbora, ráér még egyedül lenni - kedélyeskedett Rocco. - Odalenn úgysincs társaság, egye meg a fene. Sohase búsuljon, hanem igyék egy pohár jó bort; élje világát, ameddig lehet. Eb az ingét, hisz mindnyájan meghalunk, ki előbb, ki utóbb. Lássa, Rinaldo, aki maga előtt volt itt, másképpen csinálta. Egész éjszaka danolt; pezsgőt hozatott és cigarettát. Reggel felé szétosztogatta, ami maradt - nekem még a múlt héten is volt a cigarettájából -, úgy ment a másvilágra, fel se vette.

- Már az igaz, mintha csak lagzira ment volna - tódította Marcellina. - Még akkor is bolondozott, mikor kívül már pergették a dobot. Hej, be derék legény is volt, isten nyugosztalja!

- Mert hát tudja, pajtás - folytatta Rocco -, a halálraítéltek utolsó kívánságát mindig teljesítik. Kívánjon akármit, fogolypecsenyét, cigárót; csak beszélni kell.

- Én nem vagyok Rinaldo - felelt a rab -, és nem akarok semmit.

- Rosszkedvű a szomszéd - szólt asszonyához Rocco. - Pedig egykutya már az.

- Csont nőtt a fejében a sok studérozástól - vélte Marcellina.

- Nagyon szurkolhat. Nézd, olyan, mint a váltott.

- Pedig, ha leteszi a pápaszemét, egészen helyre legény.

- No, azért ez nem fog odakinn bokázni, mint az a másik, a bitó alatt. Nincs is okosabb ilyenkor, mint egy kicsit bepálinkázni.

- De ha nem kell neki semmi a világon.

Azért megpróbálták egy kicsit mulattatni.

- Írtak ám Foggiából! - jelentette ki Rocco. - A bíró meg a tanács. Úgy látszik, nagyon restellik a dolgot. Hogy éppen Foggia-béli embernek kellett elkövetnie ilyesmit.

Ez az újság végre szóra bírta a rabot.

- Írtak Foggiából?! Hogy szégyellnek?! No lám, szép, hogy megemlékeztek rólam! Vajon mit szóltak volna hozzá, ha egy szép napon beállítok a községházába és így szólok hozzájuk: „Foggia-béliek! Én is közületek való vagyok, ne hagyjatok elveszni!" Olyanformát feleltek volna, hogy: „Alá is út, fel is út. Nagy a világ, próbálj szerencsét másutt." Hát csak szégyenkezzenek!

- A tisztelendő úr itt járt harmadszor is - mesélte Marcellina. - Azt mondta, hogy jó volna már kibékülni a Jóistennel, úgyse vétett az magának semmit.

- Hát csak mondják meg a papnak, hogy sose fáradjon. Ha én elhinném azt, hogy a másvilágon megkapjuk azt, amit érdemlünk, bizony nem ülnék itt. Ha el tudnám hinni, hogy testvéreim, akiket Montjouy-ban halálra kínoztak, kárpótlást találnak odafenn, hóhérjaik pedig örökkétig bűnhődni fognak a kiontott vérért: nem vettem volna revolvert a kezembe, hanem húztam volna az igát tovább, reménységgel, keresztény megadással. De én most is csak azt gondolom, amit egy héttel ezelőtt, s mikor az orrom hegyén van a lélek, nem kezdem azt képzelni, hogy ez a lélek örökkévaló. Nekem ugyan hiába beszélne a szegény páter holmi megtérésről; az én esetem furcsa, nemigen ért ő ahhoz. S mit hallgassam szent képpel, amit mond, mikor egy szót se hiszek abból, amiről beszél?! Máson jár az én eszem, s a pap csak akkor tesz velem jót, ha békén hagy meghalni.

E sok istentelenség hallatára Marcellina kétszer is keresztet vetett, Rocco pedig, aki már kezdett lemondani a halotti torról, bosszúsan vágott közbe:

- Kár pedig ilyen fennen beszélni, pajtás. Lássa, magával nem is úgy bánnak, mint közönséges gyilkossal. Maga az özvegy is, a meggyilkolt felesége, kidoboltatta, hogy megbocsát magának. Azt is meghagyta, hogy adják ezt magának tudtára, hogy könnyebben halhasson meg.

- Eh, sohase bocsásson meg nekem! - pattant fel ingerülten a fogoly. - Az ő bocsánata engem nem könnyebbít meg; s ugyan kinek a nevében osztogatja a bocsánatát? Vajon a halott megbocsátana-e?! Nem hinném, hogy ilyen elnézéssel ítélné meg, amit cselekedtem. S ha valakinek, úgy ennek az asszonynak nincs joga nekem megbocsátani. Bocsássa meg a végzetnek, hogy a golyómnak éppen őket kellett találnia; üssön, verjen tovább az ernyőjével, ha a vesztőhelyre menet mellette haladok el; de ne törődjék a lelkem nyugalmával. S ha netalán mégis találkoznánk a másvilágon, ott is átkozzon, ott se bocsásson meg.

Rocco és Marcellina összenéztek; Rinaldo egy fél falut irtott ki, s harminc évig csak rablott jószágból élt. De nem káromolta a Jóistent, s nem űzött gúnyt az örökkévalóságból.

A rab felkönyökölt egy kicsit, s kérdő tekintetet vetett a tömlöctartóra.

- Hát igazán teljesítik a halálraítélt utolsó kívánságát? Ez szép s kiválóan gyöngéd figyelem a gyilkosok iránt. Mert azoknak a kívánságát, akik nem gyilkolnak, nemigen szokták teljesíteni, se az elsőt, se az utolsót.

- Csak mondja, hogy mit akar - biztatta Rocco.

- Hát hozasson mindent, amit ilyenkor hozatni szoktak, s költse el helyettem, váljék egészségére. Engem pedig most már hagyjanak magamra, mert ez az utolsó kívánságom.

Rocco és Marcellina eltávoztak; a vasajtó becsapódott, s a kulcs megfordult a zárban.

2

A halálraítélt hanyatt fekve nézett a szennyes falra. Merőn, üres szemmel, mintha gondolatai útközben elfáradtak volna s nem bírnák követni a tekintetét. Az éjszaka leszállt.

Egyszerre a vasajtó felpattant, s egy sötét alak lépett a cellába. Hosszú, fekete köpeny fedte, s lépése nesztelen volt.

A jelenés megállt a rab nyugvóhelye előtt, köpenye alól egy kis tolvajlámpát vett elő, s arcához emelte:

- Ismersz-e? - szólt.

A halálraítélt rémülten ugrott fel a fapadról. Egy feketébe öltözött úriember állott előtte, régmúlt idők viseletében, az oldalán spádéval. Háromszögletű kalap, csatos cipő és bodros ing volt rajta; a sansculotte divat pantallója helyett térdig érő ruhát és selyemharisnyát viselt.

- Ismersz-e?

Hogy ismerte-e?! Hisz önmagát látta valami bűvös tükörben! A tulajdon apró szeme nézett rá, s ugyanaz a keskeny, gyanús homlok közeledett feléje, amelyet csak tegnap fényképeztek le a gonosztevők albuma számára.

- Ki vagy? - kiáltott fel, mialatt szíve vadul kalapált.

- Én vagyok a lelkiismereted - felelt a másik. - Jöttem, hogy számoljunk.

- Ej, hagyj engem békében! Mindössze egypár órám van még hátra, aztán úgyis mindegy. Miért riogatsz?! Nincs miért félnem tőled, de unom a sok fölösleges beszédet.

- Ha nem félsz tőlem, nézz hát a szemembe.

- Rangos vagy, és én szennyes. Nem vagyunk egymáshoz valók, nincs egymással beszédünk.

- A nyomorúságoddal akarsz védekezni?

- Nem akarok védekezni semmivel. Nyomorúságos vagyok, megtoroltam egypár nyomorúságot, holnap a fejemmel megfizetek érte. Pont. Ne is beszéljünk erről, bolond a dolog nagyon. Sok bölcs törte már ezen a fejét, egy se tudott eligazodni rajta.

- Nem bízták rád, hogy ezt a csomót megoldd.

- Úgy látszik, nem bízták rá senkire, mert ez a csomó még most is ott van a legtöbb ember nyakán. Mi elhatároztuk, hogy majd csak próbálunk valamit. Azon a jogon, hogy mi is emberek vagyunk.

- Nem vagytok emberek, hanem bestiák. Rosszabbak a bestiánál. Mert ez csak akkor öl, ha éhes. Te, te megöltél egy embert, aki neked nem vétett semmit, akit azelőtt nem is láttál soha.

- Én csak a kéz voltam; olyan bűnös, vagy olyan ártatlan, mint az a revolver, amelyet használtam. Rám esett a sors; megtartottam, amit ígértem. Az egész vak véletlen dolga. Ha más számot találok húzni, ugye, nem háborgatnál?!

- Akkor is bűnszerző vagy, s a meggyilkolt aggastyán akkor is áldozat. Megtorlásról beszélsz? Hol az erőszak, amit megtoroltál?

- Halálra ítéltük őt, mert nem akadályozta meg, hogy pokoli kínzások közt öljék meg montjouy-i testvéreinket. Mit toroltunk volna meg a zsandárokon és a pribékeken?! A fejre akartunk ütni. Hogy éppen őt értük, az is csak vak véletlen volt, mint az enyém.

- S te azt hiszed, hogy ezzel a gazsággal most már rendben lesz a dolog?

- Nem gondolok semmit, csak azt, hogy nekem ez volt a kötelességem.

- Kötelesség? Ölni? S minden cél, minden haszon nélkül? Látjátok, hogy a holtakat eltemetik, s marad minden a régiben. Miért tehát ez a temérdek kiontott vér?! Valamiért, amiről magad se tudod, meglesz-e és mi lesz?

- Hiszem, hogy valami lesz.

- S téged ez megnyugtat?

- Ha őrült vagyok, a fejemet adom ezért az őrültségért... Leszámoltam az egész világgal. Holnap fizetek, s kvittek vagyunk.

- Azt hiszed?

A jelenés a szíve tájára emelte a kezét, s aztán a mellét díszítő csipkefodrok közül egy kis levélkét vett ki. Átnyújtotta a fogolynak, és így szólt:

- Olvasd.

A rab megremegett, amikor megpillantotta az ismerős írást. S keze reszketett, szeme káprázott, míg végigolvasta a kusza sorokat a tolvajlámpa gyönge világa mellett:

Fiam!

Mit mondjak, mit mondhatok neked még? Ha még kívánsz tőlem valamit, mondd meg nekem, mert ezzel a szóval: kívánom! - megkönnyíted anyád fájdalmát. Én viszont azt kívánom tőled, hogy még egy utolsó levelet írj nekem és hogy értesíts, vajon mit tehetek érted? Lilino, Lilinóm, írj nekem! Semmi esetre sem fogod tőlem megtagadni, hogy tudósítást küldj magad felől, melyet anyád nagyra fog becsülni. Szívében fogja ezt megőrizni, s azt fogja hinni, hogy még mellette vagy Foggiában, ahol mindennap megkérdezte, hogy mit akarsz. Isten veled, Lilino, és írd meg, hogy kívánsz-e még valamit hazádból. Anyád megáld téged, és atyáddal együtt vérző csókjait küldi neked. Írj!

Anyád

Lilino elolvasta a levelet még egyszer, aztán harmadszor és újra meg újra. Majd forró csókokkal borította a kis papírlapot. És könnye patakzott.

S mialatt a fapadra borulva, hosszan zokogott, a másik csendesen szólt:

- Ugye, hogy a te életed nem a te életed?! Ugye, hogy olyannal fizetsz, ami nem volt a tiéd?! Ugye, hogy gazember vagy?!

3

Mire felocsúdott, a jelenés eltűnt. Egyedül maradt: a levelével.

Visszadőlt nyugovóhelyére, s ráhajtotta a fejét a kis papírlapra. Jó párna volt az neki. S ami napok óta nem történt meg vele: szeme lassanként lecsukódott.

Otthon látta magát, a kis fehér szobában. Olvas a gyertya mellett, s egy édes hang szelíden inti:

- Lilino, ne olvass olyan sokat! Megerőlteted a szemed!

De ő csak olvas, olvas.

Aztán változik a kép. Megint kisfiú, s az iskolába készül. Valaki körülfogja.

- Nézd, Lilino, húzd fel ezt a gyapjúujjast. Hideg van, meg ne hűlj!

És újra ajándékokat kap. Szegényes tárgyakat, amelyek mind az ő életét óvják. Egy pár kicsi kézmelegítőt, egy foltos kis szűrt, egy angyalfejes medaillont is. Hova lett ez a medaillon? S homályosan rémlik előtte, hogy a medaillont ellopják tőle, valami leány.

Majd ismét maga előtt látja őt, amint egy apró inget foltoz. És danol, tisztán hallja, hogy danol. Oly szép, oly fiatal. Hisz Lilino még csak kisfiú, s a többi csak gonosz álom!

Új képek. Valaki sír. Megsimogatják a fejét, s azt suttogják a fülébe:

- Nagyon szegények vagyunk, Lilino. De majd másképp lesz, ha te felnősz! Ugye, másképp lesz?

...A vasajtó megcsörren, s Rocco bedugja a fejét.

4

A katonák kivonulnak, a dob megperdül, s a pribékek sorfalat állanak.

A rab fellép a vesztőhelyre, s mintha távollevőknek szólna, vagy mintha önmagát biztatná, hangosan mondja, szinte kiáltja ezt a szót:

- Germinal!

Újra pereg a dob. Egy nyak megtörik, s egy szemüveg messze elgurul.

Spanyolországban eggyel kevesebb a veszedelmes idegen, a hazátlan rajongó, s Foggiában eggyel több a mártír.

(1898)

A NIMFÁK ÉS A SZATÍROK

1

Szabó, szokása ellenére, már hét órakor bement a színházba.

- Emberi számítás szerint - szólt magában, míg a kaszinótól a színházig sétált - lehetetlen ugyan, hogy a darab megbukjék, de egy első előadáson két elszánt tenyér sohase fölösleges. Az első előadásokkal mindig úgy van az ember, mint az örvendetesnek mondott családi eseményekkel: sohase tudni előre, nem lesz-e valami baj a döntő pillanatban. S a barátság kötelességekkel jár. Ki tudja, talán már az első felvonás végén szükség lesz rá, hogy minden legény a fedélzeten legyen?...

Az *Érisz almája* című verses vígjátékra gondolt, melynek első előadását vörös színlapok hirdették a hirdetőoszlopokon.

Nemcsak Szabó, a „beavatott körök" is bizonyosra vették, hogy az új darabnak nagy sikere lesz. A főpróbák bábái elégedetten bólogattak; az általános hangulat csupa derűt jósolt. Torday, aki a darabot elkövette, azok közé a ritka emberek közé tartozott, akiket mindenki szeret; de nem bizakodott el, hanem gondoskodott róla, hogy a nézőtér tele legyen a leghívebb híveivel. Vagy négyszáz jegyet osztott szét az ismerősei között; legfeljebb a bérlőktől lehetett tartania, de Torday nem az az író volt, aki a bérlőket fellázítja.

- Csak egy aggodalmam van - szólt a főpróba után Szabónak, aki meghittje volt. - A darab nagyon rossz...

- Az igaz - felelt az újságíró. - De szerencsédre, az előadás még rosszabb, s a közönség azt se fogja tudni, hogy miről van szó. A szép asszony örül, hogy végre-valahára, ismét gyönyörködhetik hangjának a zenéjében, s oly lelkesen szaval, hogy egy kukkot se lehet érteni a darabból.

- Már az igaz. Négyen is könyörögtünk neki, de lehetetlen rábírni, hogy ne a névelőt hangsúlyozza!

- Csókold meg a kezét. A vers annál szebb, minél kevésbé érthető; a csengés-bongás a fő, az értelem mellékes.

- Különben, bánom is én! Gémesy és Haller ott lesznek az előadáson, s ez nekem elég.

- Annyira bízol bennük?

- Te nem ismered őket. Nagyon derék fiúk, s ha barátságról van szó, számíthatsz rájok egész a közbotrányig. Emlékszel *Dejanirá*-ra? A főpróba után azt hittem, hogy a föld alá kell süllyednem. De ott volt Gémesy, s a második felvonás után tizenkétszer híttak ki. Ne félj semmit, barátom, ma is sikerem lesz.

- Teringettét, csakugyan családi körben leszünk! - szólt mosolyogva Szabó, amikor a színházban körülnézett. - Hisz ez nem is első előadás, hanem névnap vagy keresztelő!

Mindenkit ismert, aki szembejött vele, s az, akinek ezt mondta, már messziről vígan integetett feléje.

- Mondja, hogy batyubál! - felelt nevetve a megszólított. - A társaság annyira zártkörű, hogy az előadás után akár táncra is perdülhetünk.

S aztán egy másik úrral fogott kezet, aki látván a színház folyosóján tolongókat, nevettében a szemét törülgette.

Az újságírót egy kissé kellemetlenül érintette a cinkostársak élénk derültsége; bement a nézőtérre.

Benn még csak akkor kezdtek gyülekezni. A földszinten tíz-húsz ember lézengett, a páholyokban senki.

Csak a karzat volt tele; ott ember ember hátán szorongott.

Szabó megtörülte a messzelátóját, s felnézett.

Az első sort tagbaszakadt, markos legények foglalták el, akik mind a két könyökükkel a párkányra támaszkodva, komolyan, szinte szomorúan néztek maguk elé. Kis, hegyes, talián kalap volt a fejükön; némelyiknek a fülében vékony rézkarika sárgállott.

Szabó, bejövet, megfogadta, hogy olyan komoly lesz, mint egy temetésrendező; de nem állhatta meg, hogy el ne mosolyodjék.

- Ezek a Moretti szobrászlegényei - szólt egy másik színházi bírálóhoz, aki mögötte ült.

És csakugyan megpillantotta a Moretti faun-arcát a második emeleten. A szobrász vígan hunyorgott le rájok, s mankójával a karzatra mutatott.

- Úgy látszik - szólt a másik író -, ma Moretti lesz a klakk feje. Ő adja majd a jelt, hogy mikor kell tapsolni.

Ez mulatságosnak tűnt fel mindkettőjük előtt. Moretti épp oly kevéssé tudott magyarul, mint a legényei.

- Hanem azt meg kell adni - szólt Szabó -, hogy hatalmas tenyerek! Ezekből a ciklopsz-tenyerekből azt következtetem, hogy *Érisz almája* olyan irodalmi esemény lesz, aminőt nem láttunk húsz esztendő óta, amikor...

Nem fejezhette be a mondatát. Egy magas, szép öregúr állott előtte, aki „bocsánatot” kérve, a helyére igyekezett. Szabó félrelépett. Az öregúr bólintott, s leült Szabó mellé.

- Végre az igazi közönség! - suttogott a másik újságíró, aki régi színházi róka volt, s látásból mindenkit ismert.

- Nem gondolnám - felelt Szabó, egy népesedni kezdő páholyt szemlélgetve. - Nézze csak - folytatta halkan, hogy az öregúr meg ne értse -, frakkban van... fogadni mernék rá, hogy ott lesz a banketten.

Az öregúr kibontotta a színlapját, s Szabónak feltűnt, hogy szabad szemmel olvas. Kissé irigykedve pillantott rá. Szomszédja, a szemét övező bőrgyűrődésből ítélve, közel lehetett a nyolcvan esztendőhöz, de kitűnően „tartotta magát”. Egészséges arcszíne tökéletes testi jólétről beszélt; tartásán, mozdulatain meglátszott, hogy szépen, okosan élt, s hogy huszonnyolc éves korában derék szál legény lehetett. Szabó, aki azt szokta álmodni, hogy őt a szürke pej és sárga bacilusok négyes cúgon röpítik ama bizonyos ismeretlen tartomány felé, egy sóhajtást nyomott el.

2

A nézőtér megtelt, s az előadás megkezdődött. Vénusz asszony megjelent, s a szegény értelmi hangsúly mintha örökre elköltözött volna Magyarországból.

Szabó nem figyelt Vénusz asszonyra, ellenben alig tudta levenni a szemét egy láthatóan jókedvű, szőke fiatalemberről, aki, vagy három sorral előbb, egy sarok zártszéken feszengett, s annyit izgett-mozgott, hogy a mögötte ülők nem láthattak tőle a színpadra. Hol az egyik lábát kapta az ölébe, hol a másikat, hol föltette a monokliját, hol lecsapta, de folyvást úgy fész-

kelődött, mint aki vesztét érzi. Koronkint szemtelenül nézegetett maga körül, hátrafordult, s tüntetően szemlélgette a páholyban ülőket, majd megfordult egészen, s kihívóan meredt rá egyik-másik békés nézőre, aki véletlenül rápillantott. Egy-egy ilyen alkalommal monoklija összevillant a Szabó tekintetével, de ez csak egy pillanatig tartott; a következő másodpercben a fáradhatatlan monokli már másutt kalandozott.

Vannak arcok, amelyek láttára a leghiggadtabb embernek is bizseregni kezd a tenyere; a jókedvű szőke ilyen arcot viselt mozgékony, egészséges nyakán. Szabónak az jutott eszébe: „Én meg ez a szőke nem élhetünk nyugodtan egymás közelében; nekünk, kettőnknek, ez a földteke kicsiny. Előbb-utóbb úgyis össze kell kerülnünk, ha itt nem, másutt; legyen hát: előbb."

Azt forgatta a fejében, hogy kihívatja a folyosóra, de aztán meggondolta magát. Jobb lesz, hogyha nem idegeskedik, hanem megvárja szépen a felvonás végét.

Alighogy ezt elvégezte magában, a jókedvű szőke minden igaz ok nélkül elkezdett tapsolni, egyes-egyedül, mintha hirtelen megőrült volna. Mindenki oda nézett, de a következő pillanatban a második emeleten fölemelkedett a Moretti mankója, s odafenn megdördültek a szobrásztenyerek.

Szabó nemigen szokott lefeküdni anélkül, hogy egy-két tapsorkánt végig ne hallgatott volna, de ilyen tapsorkánra Szabó nem emlékezett. A klakk magával ragadta Torday összes vendégeit, s a bérlők még nem tértek magukhoz meglepetésükből. Vénusz asszony kezét a szívére szorítva hajlongott; szemében két valódi könnycsepp égett. A szőke lehajolt az előtte ülő hölgy vállához, s vigyorgott.

Szabónak a dühét mintha szétfújták volna, de azért a szőkét tovább is figyelemmel kísérte. Ki lehet ez a fickó? Lassankint, amint feltűnt előtte, hogy a szőke soha, még csak szórakozottságból se tekint a színpadra, de annál eszeveszettebben tapsol, minden elképzelhető és elképzelhetetlen alkalommal, rájött, hogy ezt hamarább is kitalálhatta volna.

- Ez nem lehet más, mint Gémesy.

Csakugyan az volt. Az első felvonás óriási sikere után - az olasz szobrászlegények „Scherzo!... Scherzo!" kiáltásaira Tordaynak vagy tizenötször kellett megjelennie - a máris berekedt szőke odament az újságíróhoz, s megszólította:

- Szabó doktor úrhoz van szerencsém, ugye?

- S ön Gémesy báró, ha nem csalódom?

- Rá kellett ismernünk egymásra, olyan jól dolgoztunk!

- Ki kellett találnom, hogy ön az. Torday sohase hálálhatja meg önnek...

- Én? Az semmi, de látta volna Hallert! Nem ismeri Hallert? Az a kopasz, pápaszemes, kövér, ott a jobb oldalon! Mindig behunyva tartja a szemét... azt hiszem, aludt is egy kicsit. De ha tapsolni kellett, tíz ember helyett működött. Úgy dobolt a lábával, mintha vitustáncot járna. S ez az ember maholnap nyilvános rendes tanára lesz a kórbonctannak!... Ó, jó estét kívánok!

Ez a köszönés az öregúrnak szólt.

Az öregúr örült a szerencsének, s a báró tudakozódására elmondta, hogy két napja van Budapesten. Idestova tíz éve, hogy nem volt ebben a színházban, de a Torday új műve nagyon érdekelte. Torday különben meghítta a bankettjére is.

Szabó nem figyelt a beszélgetésükre; a másik újságírót hallgatta, aki őszintén megvallotta, hogy ez után a roppant siker után kénytelen lesz a bírálatán, de különösen a tudósításán egyet-mást változtatni. Gémesy azonban hirtelen hozzá fordult:

- Hogy, az urak nem ismerik egymást? Engedje meg, bátyám, hogy bemutassam Szabó Rudolf urat. Barcsay György úr!...

Szabó meglepetten fordult az öregúr felé. Barcsay György, a *Nimfák és szatírok* szerzője! Hogyan, hát a *Nimfák és szatírok* szerzője még él! Szabó, gyerekkorában, még olvasta ezt a költeményt, melyről annak idején sokat beszéltek. De Barcsay már réges-rég visszavonult az irodalomtól, s Szabó nem volt az egyetlen, akinek úgy tetszett, mintha a *Nimfák és szatírok* szerzője már húsz évvel ezelőtt meghalt volna. A nimfák és a szatírok! Ez az aggastyán egyszer a nimfákról álmodott!

Az újságíró egy kicsit meg volt illetődve. Úgy rémlett neki, hogy ez az öreg úr igazi költő volt, igazi költő - igazi hatás és igazi sikerek nélkül. Eszerint talán nem igazi költő, csak közepes lantpengető?... S mi szükség a világon a közepes lantpengetőkre?... Mindegy, még ma is fájhat neki, hogy egy holt költőt hord magában eltemetve!

Az *Érisz almájá*-ról és a Tordayról kezdtek beszélni; Szabó maga se tudta, miért, egyszerre komollyá lett. Egy világért se árulta el, mit tart a barátja darabjáról, s örült, amikor látta, hogy Gémesy továbbáll, „hangulatot csinálni." Az öregúr dicsérte az első felvonást s dicsérte Tordayt. Okosan beszélt, s minden szaván meglátszott a nagyon művelt ember, de Szabó mégis csodálkozva hallgatta. Egy ember, akinek magának is voltak irodalmi tervei, ábrándjai, becsvágya, s aki komolyan veszi ezt a darabot, ezt a színházat! Az aggkor tette ilyen türelmessé? Vagy sohase volt elég érzéke megkülönböztetni a széptől - a semminőt? Vagy végül: csak azért vesz komolyan minden törekvést, mert tudja, hogy a hasztalan törekvés milyen fájdalom? A nyolcvanéves aggok közt is volnának ilyen gyermekek?

Ha egy ichtioszauruszt lát a Kossuth Lajos utcában, nem lett volna nagyobb a meglepetése.

Érisz almájá-nak első előadása kivételes sikerrel végződött. A szerzőt és az előadókat egész este folyvást ünnepelték, s Tordaynak végül része volt a képzelhető legnagyobb diadalban, az úgynevezett „lakatos-tapsokéban.

A „vastapsok" ugyanis ebben az időben már kimentek a divatból. Az öregebb színházlátogatók bizonyára emlékeznek még a híres „vastapsok"-ra. A vastapsok idejében - szép, messzi idők! - a nagy színpadi siker külső jele az volt, hogy a szerzőt és az előadókat még akkor is tapsolták, mikor már a vasfüggönyt is leeresztették. Ilyenkor, hogy a közönség szabad folyást engedhessen a lelkesedésének, a rendező kinyittatta a vasfüggöny kis ajtaját, az ünnepeltek kibújtak rajta, percekig hajlongtak, s végül műcsókokat dobáltak a három kaszinó felé. Másnap aztán a helyi sajtó örömmámorban úszott.

A vastapsok azonban idővel elvesztették a jelentőségüket. A művésznők ugyanis, akik - mint ismeretes - fogékonyak az efféle hódolatok iránt, néhány rövid hónap alatt annyira visszaéltek a vasfüggöny kis ajtajával, hogy utoljára alig volt előadás vastapsok nélkül. Ügyesebb színésznők siettek a vasfüggönyt lebocsáttatni, s kibújni rajta, amíg nem késő; mások pedig már a szerződésükben kikötötték a vastapsokat. Szóval az ünneplésnek ez a gyöngéd módja nemsokára olyan mindennapossá lett, hogy végre senki se talált benne örömet. Ekkor egy élelmes színházigazgató kitalálta a „lakatos-tapsok"-at.

A színházi diadaloknak ez az újabb neme egész közönséges vastapsokkal kezdődött. *Érisz almájá*-nak utolsó felvonása után a kárpit mintegy tizenkétszer gördült le, s Vénusz

asszonyság meg Torday addig hajlongtak jobbra, balra, míg tökéletesen ki nem fáradtak. Hogy egy kissé pihenjenek, a vasfüggönyt lebocsátották. De a taps egyre zúgott, s mikor a kisajtó kinyílt, az úgynevezett viharos éljenzés hangzott fel. A művésznő és Torday kibújtak a vasajtón, átvették koszorúikat, s a hajlongás újra kezdődött; majd visszabújtak, s a tapsorkán csak nem szűnvén meg, újból visszakerültek. Hatszor bújtak ki és be a vasajtón, hatszor kezdtek könnyezni, s hatszor intettek a közönségnek, hogy a megindultságtól végképpen odavannak. Mindez azonban nem hűtötte le a közönség lelkesedését, s a tapasztaltabbak csak most kezdtek tapsolni. Erre a vasajtó még egyszer kinyílt, de most már Torday és Vénusz asszonyság helyett a rendező bújt ki a színpadról. Zajos „eláll" és „abcúg" kiáltások; a rendező szívére teszi a kezét, meghajlik, aztán hátat fordítva a közönségnek, a magával hozott kulccsal bezárja a vasajtót. Krr! krr! - a kulcs kétszer is megfordul a zárban; a közönség tombol és a szerzőt követeli. De a rendező hajthatatlan s jeléül hogy bármily élénken sajnálja a dolgot, a színház ma már nem tehet eleget a közönség kívánságának, megfogja a kulcsot, s a karzat egy nyitott ablakán át ügyesen kidobja az utcára. Rengeteg lárma keletkezik, a tapsorkán nem szűnik, s a rendezőt meg akarják lincselni. A szerencsétlen ember sápadtan, tehetetlenül áll a súgólyuk előtt. A vihar egyre tart, az emberek a lábukkal dobolnak, az egész ház a szerzőt követeli. Végre a rendező int, hogy szólni akar. A közönség elcsendesül, s a színház megbízottja remegő hangon jelenti ki, hogy ily körülmények között nem állhat tovább ellent a közkívánságnak, s az ajtót még egyszer kinyittatja, de minthogy a kulcs nincs többé birtokában, kéri a nagyérdemű közönség szíves türelmét addig, amíg a lakatos megérkezik. Egetverő éljenzés. Elküldenek a lakatosért, s míg az állandóan szerződtetett iparoslegény előkerül, a közönség áhítatos csöndben várakozik. Végre a lakatos, hagyományos jelmezében, megjelenik a nézőtéren, a zenekar elkerített helyén át felmászik a színpadra, feltöri a zárt, a vasajtó kinyílik, s a lakatos megérkezése óta folyvást tomboló tapsorkán közepett Vénusz asszonyság és Torday még egyszer megjelenik a közönség előtt.

Ezek a „lakatos-tapsok".

3

Éjféltájban Szabó elkészült a jelentésével. Hűségesen följegyezte a lakatos-tapsokat, sorra szedte a szereplőket, és elzengette a szokásos dicsőítő dalt, felmagasztalta Tordayt, a színészeket, az igazgatót, a rendezőt, a súgót, a tűzoltókat, s végül megköszönte Tordaynak, hogy ismét megajándékozta a magyar irodalmat egy becses alkotással, mely bizonyára maradandó lesz, századokon át, az idők teljességéig.

Aztán megivott egy pohár grogot, rágyújtott egy cigarettára, s így szólt a szedőgyereknek, aki kéziratért jött:

- Vidd le ezt a szemtelen hazugságot.

A szedőgyereket a „hazugság" szó nem riasztotta meg. Látott ő már másféle szeleket is.

- Csak azt szeretném tudni, hogy kit tesznek itt bolonddá?! - tűnődött Szabó, Moliere szavait idézve. - Vagy mondjuk így, hogy: kit teszünk bolonddá? Egymást? Nem. A közönséget? Az is tudja, hogy mihez tartsa magát. Tordayt? Dehogy! Torday eszes ember, aki tisztában van vele, hogy egész irodalmi poggyásza nem ér egy fakovát. Kit teszünk hát bolonddá?!

Megnézte a tükörben, hogy rendben van-e a frakkja, s elment a bankettre.

- Végre is - beszélgetett magában -, társaság nélkül nem élhetünk, s abból, hogy valaki szamárságokat aprít össze ötös és hatodfeles jambusokba, nem következés, hogy a bankettje is élvezhetetlen. Éjfél ugyan már elmúlt, de valami csak maradt a későn jövők számára; s másutt már úgyse kapok meleg vacsorát. Igen, igen; szeretném, ha egyszer megmagyarázná valami

jólelkű ember, hogy: voltaképpen kit teszünk mi bolonddá, s mi a neve annak a derék embernek, aki elhiszi mindazt a sok zöldséget, amit a hatvanhét nagy művésznőről nap-nap után összehordunk?!

Az első ember, akit a banketten megpillantott, az öreg Barcsay volt. S egyszerre eszébe jutott, hogy:

- Ez az, akit mi bolonddá teszünk!

Nemcsak udvariasságból, inkább önzésből, az öregúr mellé ült. Látta, hogy a „jobb részt" választja, ha ez egyszer nem tart a fiatal Magyarországgal.

- Ez legalább nem önti a mártást a kabátomra.

A bankettezők már a vad felköszöntőknél tartottak. Egy művész, aki a színpadon nemigen jutott szóhoz, pezsgőjét lötyögtetve, épp azt fejtegette, hogy mennyit nyomorgott a vidéken. Olyan élénk színekkel ecsetelte ezt a szomorú korszakot, hogy mindenkinek azt kellett mondania: „Istenem, mégis csak nagy dolog a *művészet*, amely *onnan* ide juttatta ezt a jeles férfiút, ide az osztrigához, sőt a Mouton Rothschildhoz! Ennek a felköszöntőnek a hatása alatt Gémesy felső végtagjaival minduntalan az asztalon hentergett, mert valamivel ki kellett fejeznie, hogy ő nem vonakodik a korpa közé keveredni, amikor a mulatság úgy kívánja, de hát mégiscsak más fészekből kelt ki, mint ezek a bohém uraságok. A mellette ülő szöszke színésznő egyetértő pillantásokkal méltatta ezt a fesztelenséget, amely kegyesség annál érthetőbb volt, mert egyrészt: Idácska a monokli iránt valami rejtelmes testvéri vonzalmat érzett, másrészt pedig: a bal oldali szomszédja, Haller, ügyet se vetett rá. Haller már violaszínű volt. Hátradőlt a székében, s szemüvegét a homlokára tolva, behunyt szemmel pihente ki a villamos lámpák fényét: elmélkedett s emésztett. Aki nem látta, hogyan emészt az óriáskígyó, megelégedhetett Hallerrel is. Különben nem csoda, ha egy kissé ki volt merülve; amíg az előadás tartott, káprázott a szeme, mert Vénusz asszonyság, aki szemben ült vele, olyan ruhában jelent meg, amely semmit se titkolt el karja és válla pompájából. A szép asszony máskor is élénken emlékeztetett a Bavaria-szoborra, de ez este nemcsak szép volt, hanem valósággal: sok; s bár a kórbonctan tanárát nem lehetett éppen mai gyereknek mondani, a vakító fehérség, ily hatalmas arányokban, mindig kellemesen hatott rá. Azonkívül Haller a sherry brandyt is szerette, és miért ne szerette volna? Szóval lecsukta a szemét, s koronkint nagyokat fújva, hosszan elmélkedett. A közelében ülők nemigen figyeltek rá; az a negyedóra következett, amikor mindenki egyszerre akar beszélni.

Torday boldogan és fáradtan mosolygott, mint egy fiatal anya, aki a körülményekhez képest jól érzi magát, s az általános lárma közepett csöndesen, szinte megilletődve beszélgetett a mellette ülő két öreg színésznővel. Egy mindenáron folyvást szavaló, elérzékenyült honfi véletlenül egy pohár vörös bort öntött a gallérjára, de Torday ma semmiért se neheztelt. „Csak tessék, kérem!" - szólt égi nyájassággal. A menyasszony, a halálra kész hitves, még az édesanya se mosolyog, ha nyakon öntik vörös borral, legyen bár az ügyetlen az a lény, akit a legjobban szeret a világon; mosolyogni, ebben a pillanatban, csak egy boldog szerző képes. S Torday mosolygott.

Nagy lármában a csöndesen beszélgetők összébb hajolnak; a bosszúság közös érzése bizalmasságokat fakaszt.

- Nem - szólt az öreg úr -, nem írtam semmit a *Nimfák és szatírok* óta. A balsikerem elhallgattatott. Nem voltam már fiatal legény, s igyekeztem összeszedni magamat, amikor ezt a kötetet írtam. Azt hittem, hogy van benne valami. Mit tagadjam? Akkor igen meg voltam elégedve ezekkel a szegény versekkel. S egy darabig abban a reménységben éltem, hogy

végre-valahára, a siker nem maradhat el. Nos, a siker elmaradt. Nem vettek észre, és vége. Abban az időben természetesen azt képzeltem, hogy: nem akarnak észrevenni.

- De engedelmet kérek, én úgy emlékszem...

- Hogy beszéltek róla egy időben? Igen, szűk körben. Akik haragudtak rám, meg akik vállon veregettek. Higgye el, nem áltathattam magamat. Mit mondjak önnek? Még ma is érzem néha az akkori bajomat, mint a csúzos ember, aki olykor-olykor fájdalmat érez a rég behegedt sebnek a helyén. Ezekben a napokban, sok-sok év múltán, újra megfordultam abban a világban, amelyben valaha a jövőmet kerestem. Néhányan még emlékeztek a nevemre, s hallottam magam körül ezeket a félhalkan kiejtett szavakat: „Ahá, a *Nimfák és szatírok* szerzője!" Úgy hangzott ez, mint némi halvány jó hír, mint egy mécsnyi emlékezet. De észrevettem, hogy könyvemnek már csak a címe él ezeknek a jó embereknek az emlékében, magát a könyvet nem olvasta senki.

Szabó szeretett volna tiltakozni, de attól tartott, hogy pórul jár; hát csak hallgatott.

- A véletlen úgy akarta - folytatta az öregúr -, hogy éppen akkor, amikor a *Nimfák* sorsa olyan mélységesen elkeserített, határoznom kellett a jövőmre nézve. Olyan állással kínáltak meg, mely egész embert kívánt. Arról volt szó, hogy vagy elfogadom ezt az állást, de akkor egyszer s mindenkorra szakítok az ábrándjaimmal, vagy a bizonytalanságot választom, de megőrzöm a becsvágyamat. Máskor talán nem is gondolkozom a dolgon, hanem úgy tettem volna, mint János, a vidám szappanfőző, aki visszalöki a hallgatás díját, hogy szabadon danolhasson. De a kísértő épp a dac órájában talált, abban az órában, amikor az elgyötört szerető dühében elveszi a lelkész szelíd lányát. Igent mondtam. S mert úgy neveltek, hogy minél kevesebb dolgot lehet komolyan venni, annál komolyabban vegyem a szavamat: hű is maradtam a kötelességemhez.

- Pedig úgy képzelem - szólt közbe Szabó -, a múzsa is azok közé a fehérszemélyek közé tartozik, akiket Chamfort az árnyékkal hasonlított össze. Szaladj utána, és elfut előled; kergesd el, és nem szabadulsz tőle.

- Velem úgy cselekedett, s kivált eleinte gyakran kaptam magamat rajta, hogy elmélyedve valami prózai munkába, mámoros szavakat motyogok magamban, aminőket Paris súghatott Helenának. S azóta is, ó, milyen sokszor láttam Helenát az ügyirataim között! Azért elvégeztem a dolgomat. De hazudnám, ha nem vallanám meg, hogy koronként elszenderedtem az amerikai sín-rendszer csodáin, s ilyenkor, amint fölrezzentem, mintha egy dryad futott volna el mellőlem!...

Szabó nem állhatta meg, hogy el ne mosolyodjék.

- Nevetségesnek talál, ugye? Egy hetvenkilenc esztendős ember, aki valaha, nem is oly nagyon régen, verseket írt soha meg nem történt dolgokról, nimfákról, akik holdvilágos este fürdőzni mennek, és szatírokról, akiknek nincs egyéb dolguk, mint leskelődni!... No, tudja, ma már kigyógyultam a betegségemből. Az ember, ha nagyon sokáig él, igen sok bajból kigyógyul; igaz hogy jut is, marad is. De hiszi vagy nem, ma se bocsátom meg magamnak, hogy nem tudom hány évvel ezelőtt, abban a rossz órában, örökre szakítottam a nimfákkal és a szatírokkal. Nem éltem egészen hiába: hasznára voltam egy csomó embernek, s a legszegényebb embereknek. Ez is valami. De micsoda kaján irigység fogott el a Bodor nagy sikerei hallatára! S ma is, pedig azóta már sok víz lefolyt a Dunán, csak irigységgel tudok gondolni erre az emberre. Nem, nincs gyönyörűbb zene a világon, mint a siker zenéje.

Aztán mosolyogva, de a meggyőződés hangján tette hozzá:

- És nincs szebb élet, mint élni a kósza gondolatnak.

*

Eközben Gémesy és a kis szőke alaposan becsíptek. Gémesy elmondta, hogy van neki egy kutyája, Shakespeare, vagy rövidebben: Seki; ez a Seki olyan ügyesen fogja meg a legyet, hogy ahhoz képest minden semmi a világon. A kis szöszke úgy nevetett, hogy kétszer is belebukott a tányérjába.

Sekiről aztán, gondolattársítás útján, áttértek a ma esti előadásra. Gémesy, nem törődve azzal, hogy az asztal túlsó végén ülők meghallhatják, utánozni kezdte Vénusz asszonyságot, amint Myrtisszel kacérkodik. A kis szöszke nevettében ledűlt az asztalra, s a zsebkendőjével integetett neki, hogy hagyja már abba, mert nem bírja tovább.

- És ezt a dunnaludat - töprengett Gémesy olyan hangosan, hogy a ruhatárba is elhallatszott - még most se küldik el a múzeumba, ahová való!

- A legérdekesebb az - szólt a kis szöszke -, hogy mást egyszerűen nem tűr a színpadon. Valósággal kitaszigálja az embert. Az ember hiába rimánkodik neki: „De édes Nagysád, hadd mondjam el a szerepemet!...” ma is, egyszerre csak megfog és kilódít. Nézze, mekkora kék foltot hagyott a karomon!

Gémesy megvizsgálta a kék foltot, s talán még most is vizsgálná, ha Moretti meg nem zavarja őket. A szobrászt nagyon bántotta valami.

- Mondjon, Herr Baron - szólította meg Gémesyt osztrák nyelven, tudniillik egyharmad részben magyarul, kétharmad részben pedig németül, olaszul és szlovénül - igaz, hogy a kommandó hibás volt, s hogy a legények mindig rossz helyen tapsoltak?

Gémesy megnyugtatta.

- Tudja, Moretti, ez a darab olyan, hogy maga rossz helyütt nem is tapsolhatott. Úgy van csinálva, hogy a taps nem árt meg neki sehol.

- Én is ezt mondtam - felelt a szobrász diadalmasan. - Ha egy darab jó háromnegyed tízkor, akkor jó fél kilenckor is, ugye?

- No, ami azt illeti, ez a darab csak fél nyolckor jó, fél kilenckor már sok. De ne beszéljünk rossz versekről, ha jó bor van előttünk.

Szabó rápillantott az öregúrra.

- Tessék! - szólt halkan. - A siker zenéje!

4

Két nappal később Szabónak Bécsbe kellett utaznia. Egy kicsit későn érkezett a pályaházba, s a vonat tele volt; bekukkant három-négy kocsiba is, de sehol se talált ülőhelyet. Más ember ilyenkor dúl-fúl magában, szitkozódva emlegeti az államvasutak nagytekintetű igazgatóságát, s Pozsonyig fel s alá sétál a folyosón; az újságíró azonban nem így cselekszik, hanem leszáll a peronra, s addig veszekszik, míg végre is kilármázza a helyét.

De ez egyszer a lárma se használt. A kalauz még csak dühbe se jött (a teljes siker híján ez is eredmény), egyszerűen kijelentette, hogy hellyel nem szolgálhat, tessék feljebbezni a római pápához.

Erre a csetepatéra kinyílt a vonathoz kapcsolt szalonkocsi ajtaja, s a nyíláson egy öregúr dugta ki a fejét. Szabó odatekintett, s az öregúr lekiáltott a peronra:

- Jöjjön ide hozzám, nekem külön szakaszom van!... Egy kicsit elbeszélgetünk.

Szabó nem sokáig szerénykedett, hanem sietett élni a szíves ajánlattal.

- Az öregen meglátszik, hogy idejekorán vonult vissza az irodalomtól - elmélkedett magában, mialatt a poggyászát feltuszkolta. - Szalonkocsin jár! Shakespeare, látod ezt?

Aztán igen örvendeztek egymásnak, s Szabó, az öregúr szívességének némi csekély viszonzásául, előadta a legfrissebb pletykákat. Szegény asszonyok egy-egy cserép virággal róják le hálájokat, szegény újságírók egy-egy bokréta kisded rágalommal.

Vénusz asszonyról és a szöszkéről például egy egész tárcára való apróságot tudott. Ez eszökbe juttatta a bankettet, s amit a banketten beszéltek.

- Tudja-e, mi újság? - szólt hirtelen az öregúr - no, ne gondoljon nagy dolgokra... Az újság az, hogy a nimfák és a szatírok mostanában aligha fognak kísérteni. Talán úgy tíz év múlva!... - folytatta mosolyogva.

- Ugyan? Mi történt a nimfákkal? - kérdezte Szabó.

- Képzelje, tegnap fölkerestem Bodort... beszéltem, ugye, hogy egy életen át irigykedtem erre az emberre?! Neki bezzeg nem levelenkint jutott a borostyán; huszonöt éve ünneplik, s a sikereire gondolva, mindig azt képzeltem, hogy rózsaszirmokon hál. Bizony nem egészen úgy van. Egy órát töltöttem nála, s ezalatt kétszer is lefoglalták a koszorúit, mert egyéb ingósága nemigen van szegénynek.

- Hja, a munkáiból él, s nem örököl minden második héten, mint Torday!

- Ha hallotta volna, hogy beszélt hozzá a hápogó, kancsal, kis ügyvédbojtár! „Halasztást önnek nem lehet adni, ha-ha-halasztást, mert ön nem tartja meg a szavát, a sza-sza-szavát!" Alig tudtam kilökni. Mikor aztán egyedül maradtam vele, még kínosabbá vált a helyzetem. A szemérmes koldus hálálkodását hallani attól az embertől, akinek a nagy tehetségéhez csak úgy lopva tekingettünk fel!... És a gyermekei, satnya, piszkos kis gyermekei!... Meg a hárpia felesége!... Brr!

- De a dicsőség! - szólt közbe Szabó, egy kissé csúfolódva. - A gyönyörűség: élni a kósza gondolatnak!...

- Igen, nekem is az jutott eszembe, hogy az érzelgés óráiban nagyon, de nagyon igazságtalan voltam az én becsületes foglalatosságom irányában: igazságtalan és hálátlan. Az amerikai sínrendszer nem valami érdekes dolog; nem, egy cseppet se. De az amerikai sínek meleget s kényelmes otthont, megnyugvást és jólétet adnak, jólétet és önérzetet, míg a nimfák és a szatírok!... Eh, a nimfákat és a szatírokat, a dryadokat és a kósza gondolatot egye meg a fene!

- Pedig hát mindig voltak s mindig lesznek emberek, akik, míg a többiek komolyan dolgoznak, leülnek az útszélre Vénuszról és Apollóról énekelni. A járókelők aztán krajcárt vetnek a kalapjukba. Így volt ez régen, így van ma is.

- És helyesen van így. Mindazáltal jobb szeretem, hogy nem én vagyok az, akinek sorsa, hogy könyöradományért énekeljen. De, úgy látszik, a magunk fajta embernek hetvenkilenc évig kell élnie, hogy rábukkanjon erre az igazságra.

(1898)

GYŰLÖLET

Az ösztönszerű érzésekről volt szó. Milyen különös az, hogy egy arc, egy tekintet vagy néhány elejtett szó erős előítéleteket kelt bennünk, gyűlölethez hasonló idegenkedést vagy megmásíthatatlan rokonérzést, amely hirtelen indulatok idővel mind, mind igen bölcseknek bizonyulnak. Az ember néha első pillantásra megérzi, kit szeressen és kitől óvakodjék, kivált ha az ember nem is ember, hanem csak asszony vagy gyerek. Mert minél kevesebb a világismeretünk, ez az ösztönből eredő ítélet annál hatalmasabb. Még az állatok sincsenek e nélkül a sajátságos szimat nélkül; legalább a kutyák e tekintetben is csudálatos finom szaglásról tesznek bizonyságot.

- Nekem volt egy kutyám - szólalt meg egy úr, aki előbb sokáig hallgatott -, a szegény Dárius. Dárius nem a tolvajokat ugatta meg, mert tolvajok nem jártak hozzám, hanem a hitelezőket. Valahányszor egy-egy megjelent a látóhatáron, Dárius éktelen vonításban tört ki. Viszont a pénzeslevélhordót mindig nagy örömmel üdvözölte; vígan ugrándozott körülötte, s kikísérte egészen a lépcsőig.

- Ön csúfolódik velünk - szólt egy fiatalasszony, aki csak az imént adta elő, hogyan érezte meg előre, kihez fog férjhez menni. Akkor látta először az urát; a boldogtalan eltévesztette az emeletet, s az ajtót nyitó kisasszony kitalálta, hogy: „ez az".

- Nem, nem csúfolódom - felelte Dárius gazdája. - De azt hiszem, ezzel is úgy vagyunk, mint az álmokkal. Mikor az álomkép valóra válik, azt mondjuk: „Csodálatos!" - s nem jut eszünkbe, hogy a legtöbb álomkép megmarad álomképnek. Ha ösztönünk nem csalt meg, nagyra vagyunk vele, s megbocsátjuk neki, hogy amíg egyszer igazat mond, százszor ejt tévedésbe. Mondhatnék erről egy kis történetet; nem valami különös eset, de előttem felejthetetlen.

Meghallgatták, mert nem beszélt sokáig.

*

Hétéves koromig - kezdte - elég boldog fiatal ember voltam. Egy vasúti állomáson nőttem fel, ahol az apám volt az első személy: az állomásfő. A vasút akkor még új dolog volt; se a tér, se az építőanyag nem került annyi pénzbe, mint mai napság, s faluhelyekre is egész kastélyokat építettek pályaháznak. Mi is ilyen kastélyban laktunk, emeletes, a tájék viszonyaihoz képest hatalmas épületben, melynek a helyiségei mint roppant csarnokok élnek az emlékemben. Ma talán kicsinyellném ezeket a rég nem látott termeket, de az ember eleinte szerény. Szóval, egy egész emeletünk volt, de csak három szobában laktunk, mert az apámnak nem volt több szobára való bútora. Öt-hat terem évekig üresen maradt; csak mi gyerekek szaladgáltunk a visszhangot verő, nagy csarnokokban.

S ahogy tavaszodni kezdett, volt egy másik birodalmam is: az állomáson veszteglő vasúti kocsik. Ezeket ugyan nem lett volna szabad bitorolnunk, de azért Péntekemmel, a pályafelügyelő fiával, minduntalan belopóztunk valamelyik első osztályú kocsiba, s gyönyörű képzelt utazásokat rögtönöztünk a tilos területen. Azóta valósággal bejártam a világot; de úgy emlékszem, a képzelt utazás mulatságosabb volt.

Nyáron, végre, enyém volt az egész mező. Kijártunk a nagy tóhoz, mely voltaképpen csak egy kis mocsár volt, s a békák mindig élénk kovákolással fogadtak, mintha örvendeztek volna, hogy megint eljött látogatóba ismerősük, a szőke kisfiú. A békák és a hétéves kisfiúk rendesen igen jó barátok; értik egymást, s maguk közt, bizalmas körben, hosszasan el tudnak társalogni. Én legalább igen kedveseknek találtam kovákoló játszótársaimat, ők is érdeklődtek papírhajóim iránt.

Mondom, igen elégedett voltam hétéves koromig; a kisgyerekek boldogsága csak attól függ, hogy mekkora térségen ugrándozhatnak.

Hétéves koromban megismerkedtem a fájdalommal.

Valami batyubálon voltunk, névnapon vagy nem tudom micsoda mulatságon. A cécón megjelent az egész kis fészek; a gyerekek is. Vacsora után lehetett; a nagyok táncoltak, az álmosabb apróságokat lefektették a rögtönzött ruhatárban. Engem valami rossz szellem ébren tartott.

Mintha most is látnám, hogyan közeledett felém a fájdalom. Lappangva jött, egy szőke leány mögött, aki az apámmal sétált karonfogva. Ez a szőke leány volt a legvidámabb teremtés a mi kis világunkban; ismertem jól, Nellinek hívták. Sokat járt hozzánk; néha egy nap kétszer is megfordult nálunk, az állomáson. S ahol megfordult, ott az egész ház visszhangzott a nevetésétől. Szeretett danolászni, s az ilyen összejöveteleken, vacsora után, kettesben szoktak énekelni: ő meg az apám. Az apámnak szép bariton hangja volt; mindenki szívesen hallgatta őket. De én sohase szerettem, hogy együtt énekeltek.

Nevetgélve jöttek; engem, aki egy kuckóban pislákoltam, nem vettek észre. Nellinek folyton járt a szája, s én éppen azon tűnődtem, honnan vesz annyi szót. Egyszerre mintha egy tűhegyű nyíl fúródott volna a szívembe. Tisztán hallottam, hogy az apám így szólt:

- Ha még egyszer megházasodom, magát veszem el feleségül.

- Kezet rá! - felelt Nelli.

S megint nevettek.

Mintha az egész világ beborult volna előttem; a fájdalom első korbácsütése végigvonaglott hitvány kis testemen. Azt hiszem, minden vérem a szívembe futott; a fejem egyszerre nehéz lett, s valami végtelen bágyadtságot éreztem.

Ha még egyszer megházasodik!... S az én szép, fiatal anyám?!... Már akkor tudtam, hogy csak özvegy ember házasodhatik meg még egyszer. (Abban a világban még úgy volt.) S egy rettenetes gondolat kezdte marni a szívemet. Hát lehet az, hogy az én szép, fiatal anyám meghaljon?! Ez a gondolat egyszer már, egy pillanatra, megriasztott. Akkor megígértettem Vele, hogy nem, nem fog meghalni soha! Nem fog itt hagyni bennünket! Akkor egy rajztól rémültem meg, amelyet valami képes újságban láttam. A gyerekek sírva állják körül becsukott szemű édesanyjokat, s a kép alatt ez a borzasztó két szó volt olvasható: „Anyánk meghalt!” E kép láttára is összefacsarodott a szívem. Nem, az lehetetlen, hogy az én szép, fiatal anyám is meghaljon! Az a két szem, amely oly édesen néz ránk, míg mi az álom és ébrenlét között himbálózunk, nem csukódhatik be így, örökre!... S Ő megvigasztalt.

De most nem ilyen elcsitítható ijedelem fogott el; végképpen, mindenkorra hatalmába ejtett a tudat, hogy az élet rémségekkel van tele. Már láttam is ezeket a rémségeket. Eszembe jutott a mese a halott édesanyáról, aki éjjel hazajár kicsinyeihez, a rémítő történet a gonosz mostoháról, aki üti és tépázza Dring úr gyermekeit. Megértettem, hogy ez nemcsak ködös, borzalmas mese, hanem koronkint maga a valóság.

Ha még egyszer megházasodik!... S ezt ő mondta, az apám!

Míg a szobában voltak, moccanni sem mertem. Visszafojtottam a lélegzetemet, s remegtem. Ha észrevennék, hogy tudom a titkot!

Csak egy-két percig maradtak ott, aztán továbbsétáltak. Futottam megkeresni Őt. Táncolt. Egy kissé megnyugodtam.

De ettől a perctől fogva nem voltam többé kisfiú. Mintha kicseréltek volna; nem tudtam örülni minden semmiségnek, mint azelőtt. Péntekkel összevesztem, s a békákat meggóráltam.

Egy új, eddig ismeretlen érzés véget vetett régi boldogságomnak. Akkor még nem tudtam, mi ez az érzés. Most már tudom, hogy: a gyűlölet.

Gyűlöltem a vidám, szőke leányt, mint azóta soha senkit. Mikor hozzánk jött, kifutottam a szobából, s ha csak a nevét említették, elpirultam. Észrevették a gyűlölködésemet, s faggatni kezdtek. De nem szóltam senkinek, az anyámnak se. Nelli is megtudta, hogy milyen ellensége vagyok, s kedveskedéssel akart kibékíteni. Egyszer megfogott, s meg akart csókolni; ráütöttem. Az apám kérdőre vont, de én csak egy szemrehányó tekintettel feleltem. Megbüntettek, s nem törődtek többé a dologgal.

Két év múlva elköltöztünk a faluból, s én örömmel hagytam el az állomást, ahol egy ideig olyan boldog voltam. Pestre mentünk, s az új világ lassankint elfelejtette velem kicsi múltamat. Szegény Péntekről már rég megfelejtkeztem, de nem volt nap, hogy ne gondoltam volna a szőke Nellire.

Már nagyocska fiú voltam; tizenhárom vagy tizennégy éves. Egy nap látogatónk jött, s a csöngetésre én szaladtam ki ajtót nyitni. Majd leestem a lábamról: a szőke Nelli állott előttem. Egy kicsit megfogyott, s mintha ráncokat láttam volna a szeme körül. A mosolya se volt oly vidám, mint azelőtt.

Igyekeztem jó arcot erőltetni, s bevezettem anyámhoz. De mindjárt kisurrantam a szobából, s menekültem hazulról.

Egész nap nem volt kedvem a játékhoz; vendégünk nagyon nyugtalanná tett. Az a szorongás fogott el, amely olyankor szokott rám nehezedni, mikor betegünk volt, s minden oly másnak, szokatlannak tűnt fel a házban: a lámpa, mely a szoba egyik sarkában égett, a bútorok, melyek nem voltak a rendes helyükön, a hang is, amelyen beszéltünk... Csak késő este mertem hazamenni.

Nellit már nem találtam nálunk. De apám és anyám róla beszélgettek, halkan, hogy mi ne értsük. Nagyon szerettem volna odafülelni, de kiküldtek a szobából.

Másnap nem jött el, s már-már megfelejtkeztem róla. Egy délután azonban az anyám levelet kapott, s ebben a levélben valami megdöbbentő lehetett, mert anyám sírva olvasta végig, s aztán elsietett hazulról. Ijedtségemben utána szaladtam, de csak annyit mondott, hogy maradjak otthon, s vigyázzak a kisebbekre. Visszabandukoltam.

De halálos aggodalom gyötört. Az a levél csak Nellitől jöhetett. Hordár hozta, ami nálunk szokatlan eset volt. És anyám könnyei! Meg hogy elsietett!

Egy egész életet éltem végig néhány óra alatt. Elképzeltem minden elképzelhető szerencsétlenséget. S elhatároztam, hogy meg fogom ölni azt a szőke leányt...

Este, mikor az anyám hazajött, megtudtam, hogy csakugyan szerencsétlenség történt. Nelli, aki egy hét óta látogatóban volt idefenn, kikereste Pesten a legmagasabb házat, fölment a negyedik emeletre, leugrott és meghalt.

Jól sejtettem: a levelet ő küldte. Tőlünk is el akart búcsúzni, szegény. A rokonain kívül, akiknél erre a rövid időre megszállott, senkit se ismert Pesten, csak bennünket, meg még egy urat, akit ez este nálunk is sokat emlegettek. Emlékszem erre az emberre; néhány évig körorvos volt a mi kis falunkban.

Nelli kilenc évig járt jegyben ezzel a doktorral; de a hosszú mátkaságnak sohase jó a vége. A vőlegény egyet gondolt, otthagyta Nellit, s eljegyezte egy pesti gyógyszerész leányát.

Pedig, úgy látszik, kezet adott rá Nellinek, hogy elveszi, s Nelli komolyabban vette ezt az ígéretet, mint azt a másikat, mely velem egykor úgy meggyűlöltette a szőke, nevető leányt.

(1898)

A GOMBKÖTŐ

Egy időben - beszélte barátunk - abban leltem kedvemet, hogy mindennap kijártam a Római fürdőbe. Ez a kedvtelés sokkal költségesebb, mint képzelitek. A vicinálisról, tudniillik, mindjárt az első napon végképpen lemond az ember. Nem mintha túlontúl lassú volna; a kis kávédaráló masina nagyokat fújva, harákolva, hápogva, elég buzgón döcög Szentendre felé, de tessék csak megpróbálni ezt az utat egy augusztusi napon! Menet mintha megsütnék, jövet mintha bepácolnák az embert. Senki se mondaná, hogy fürdőből jöttél; olyan vagy, mint egy szegény ördög, aki a kályhából bújt elő. S az út odáig, nappal, mindjárt Óbudától! Ha Aquincumnál kitekintesz a kocsi ablakán, megesküszöl, hogy ez a világ legszomorúbb környéke. A sivatagba értél; csak jobb kéz felé látszik valami kis moszat, nem messze a pályától. Az a kis moszat a Római fürdő.

Mikor először tértem meg erről a tanulságos utazásról, elvégeztem magamban, hogy ezt a kis moszatot sohase látom többé. És mindjárt másnap, megint csak kimentem, ezúttal azonban okulva a tapasztalaton, már fiákeren. Természetesen hamar kitudódott, hogy milyen sokba kerül az a szenvedély, mely tegnap hirtelen kicsírázott bennem. Gáspár úr, a kocsisom, nyolc forintot fizettetett magának, s ezen kívül uzsonnát, vacsorát, öt korsó sört, két liter bort és megfelelő számú pántlikás szivart. Csak éppen hogy kisasszonyt nem hozatott, egy társalkodónőt, aki csevegésével unalmát eloszlassa.

- Úgy van itt, kérem - mentegetőzött -, mint a hajón: az ember nem tud mit csinálni, hát iszik.

Ebben igaza volt: a Római fürdőn csakugyan nincs mit keresnie annak, aki nem kedveli a folyadékot, már akár belső, akár külső használatra. A források előtt ott ugyan a vendéglő, ahová kirándulók is járnak, cigányzene mellett sörözni, de ez a liget csak vasárnap délután hangos. Hétköznap, különösen már szeptemberben, nincs ott egyéb, csak a víz meg a csend.

A víz... de mért magasztaljam? Nem akarom, hogy a sokaság megrohanja; legjobban szeretném, ha megtarthatnám magamnak. Hogy a budapestiek még most se fedezték fel ezt a vizet - a rómaiak óta! Mintha folyó smaragdban fürdenél, malachit falú medence ölén: ez a cseppfolyóssá vált drágakő. És vannak, akik meghalnak, anélkül hogy megtudnák: micsoda boldogság igazi vízben fürdeni!

Az ifjú szerelem mohóságával és telhetetlenségével adtam át magamat e víz örömeinek. Az az egypár ácsorgó, aki véletlenül be-betekintett az úszóházba, s látta, hogy odabenn mindig ugyanaz az ember lubickol, azt képzelhette, hogy a víz titkait tanulmányozom, s ebben a - felfedezőknek való - nagy magánosságban újra kitalálom az úszás törvényeit.

De minthogy egész nap mégse lehet fürödni, még jobban kiélveztem az oázis másik nagy jelességét: a hétköznapi csendet. Ez a csend távol van a tökéletességtől. A Rómaifürdő nem őserdő; nem, éppen nem. A területe egy arasznyi: egypár fa, egypár bokor, egy hosszú fasor a pályaházig, s aztán körös-körül megint a sivatag. De aki szereti, ha minél kevesebb élőlény botorkál körülötte, meg fogja kedvelni ezt az egypár fát s egypár bokrot. A fürdőt gyűrűző kis szahara távol tartja az emberi lármát, s maga az oázis, hétfő reggeltől szombat estig olyan, mint a Tüskerózsa parkja.

A vízzel való első ölelkezés után, s várva a másikat, leheveredtem a fűbe kutyámmal, akit bölcsességéért Sheiknek neveztem. Lustálkodtunk és nagyokat hallgattunk. Én az eget néztem; Sheik még bölcsebb volt, mint én; ő nem nézett semmit, csak hunyorgatott s emésztett.

Mesebeszéd, hogy a víz susog, s hogy a falevelek panaszosan zizegnek. Ők már nem vádolják az alkotót, ők már belenyugodtak mindenbe. Csak az ember van ébren.

Egyszer eszembe jutott, hogy megnézzem, miképpen fest az én fürdőm vasárnap délután.

Hát ilyenkor nem különbözik egyéb kirándulóhelyektől. Az emberek hátat fordítanak a víznek, és sört isznak. A vörös abrosz közönsége a túlnyomó elem, de vannak fehérek is. A cigány folyton húzza; ezek az emberek sokat kívánnak élvezni egypár óra alatt, mert máskor nem érnek rá muzsikát hallgatni.

Amint körültekintettem, az egyik szomszéd asztalnál egy különös alakot vettem észre. Legelőször az tűnt fel rajta, hogy ebben a sokadalomban, ahol az asztalokat nem társaságok vagy családok, hanem egész törzsek veszik körül, egyedül van, és nagyokat iszik. Mindig sajnáltam azt az embert, aki magában szokott iddogálni. Az ilyen ember, úgy tapasztaltam, a legtöbbször nem született iszákos, csak szerencsétlen, mert nem tud megbirkózni valamely nagy, állati érzéssel, amely erősebb, mint az ő feje; s ha iszik, nem torkosságból cselekszik, hanem azért, hogy hadd gyűrje le ezt az érzést a bor. Azt mondhatnám, hogy szinte tisztelem a magános ivót, mint ahogy a vademberek tisztelik az őrültet.

Az arca még inkább fölkeltette a figyelmemet. Jóképű öregember volt; szelíd nézéséhez, széles, ősz bajuszához, s szépen megnyírt fehér szakállához egy cseppet se illett a sok boros-üveg. De legjobban az öltözete lepett meg. Magyar ruha volt rajta; fekete atilla, vitézkötéses nadrág és aranyrojtos nyakkendő. Atilláját és mellényét kötött magyar gombok díszítették; csizmája fénylett, mint a tükör. Mit keres ez a magyar itt, a Rómaifürdőben, a fölötte vegyes, de olyan kevéssé magyar Óbuda közelében?

A magyar mulatott. Nyelte a bort, s ami az eszéből még megmaradt, azt egészen átadta a zenének. Szinte szítta magába a hegedű síró-rívó hangjait, s meglátszott az arcán, hogy a cigánynak egy hangját sem ereszti el a füle mellett; meglátszott, hogy nemcsak a dallamok visszhangoznak a fejében, hanem a zenének minden apró cifrázata végigcikázik az agyvelején. Eleinte egyéb nem is árulta el rajta a zene és bor hatását. De később elkezdett izegni-mozogni; fölegyenesedett a székén, hátraszegte a fejét, ivott, s aztán a poharával kopogtatta a taktust. A szomszéd asztaloknál, ahol már előbb is szemet szúrt az öregúr magyar ruházata, az emberek összemosolyogtak.

Ekkor a cigány azt a nótát kezdte játszani, amely így kezdődik, hogy: „Káka tövén költ a ruca”. Ez a nóta az öreget végképpen kihozta a sodrából. Felkönyökölt az asztalra, odafordult a cigányhoz, s dúdolni kezdett. A közelben ülők nevettek. Furcsa is az, hogy a bús magyar elérzékenyedik, amikor azt hallja, hogy: káka tövén költ a ruca; mi köze a rucához?!

Az öreg nem törődött vele, hogy nevetik; mintha nem is látta volna a rajta csüngő bámész szemeket. Végigdünnyögte a szomorú nótát, s mikor a prímás, aki maga is mosolygott, egy szilaj mozdulattal rágyújtott arra a másikra, hogy:

Kis szekeres, nagy szekeres,
Mind megissza, amit keres...

a mulató magyar a dúdolgatásból átcsapott a vidám danolásba. Valami sajátságosan fakó, másvilági hangon énekelt; ha a kísértetek énekelnének, az lehetne ilyen.

Már mindenki csak őt nézte; a távolabb levők felállottak, hogy jobban lássák. A magyar nem törődött senkivel: mulatott tovább. Néha odaszólt a cigánynak, s megrendelte a nótát: Vékony deszka kerítés!... Ég a kunyhó, ropog a nád!... És hol mosolyogva nézett maga elé, mintha egy táncoló menyecskében gyönyörködnék, hol elandalodva, danolt, a sötétlő falombokra tekintve, mintha szeme egy örökre eltűnő, szétfoszló valamit követne a magasba.

A cigány, főképpen, hogy a közönséget mulattassa, most már csakis neki húzta; amit rendelt, ameddig akarta. Kedvet kapott a mulatótól, s olyan fáradhatatlanul hegedült, mint a sátán a részeg búcsúsoknak. Végképpen el akarta áztatni a mámoros embert, s egyre közelebb bújt hozzá. Utoljára már csak a fülébe húzta; a magyar ütötte a taktust; arca kiderült, s a hangja mintha fölengedett volna.

Egyszerre felugrott, kiállott a cigány elé, intett neki, s elkezdte az andalgót járni. Majd, amint a zene a frissbe csapott át, gyorsabb táncra perdült. Csak egy kis körben forgott, de mintha egy láthatatlan táncosnővel évődnék: néha hívogatta, néha utána kapott, s aztán tüzesen megforgatta. Mindenki nevetett, a cigány is alig türtőztette magát. De nekem úgy tetszett, hogy sohase láttam illedelmesebb táncot.

A közönség azt leste, mikor fog összeesni. De nem ártott meg neki se az ital, se a forgolódás. Mikor a cigány végére ért a frissnek, abbahagyta a táncot, s visszaült a helyére. Megelégelhette a mulatságot, mert elkomolyodva nézett körül, mintha keresne valakit. Ki-ki csalódással tért vissza a söröspoharához; a magyar tánc közben mintha kijózanodott volna.

Egypár percig pihent - s ezalatt nem lehetett ráismerni, hogy ő volt az, aki előbb olyan vigasságot keltett -, aztán fizetett, és szivarra gyújtott. Majd körülnézett, mint aki csak most érkezett, fölkelt, odavitt a cigánynak egy ezüstforintost, és lassan útnak indult. Mialatt végighaladt az asztalok mellett, minden tekintet követte; de ő nem viszonozta ezt a figyelmet. Rá se nézett senkire, mint egy márki.

Már esteledett. Körüljártam az oázist, s jó messzire a vendéglőtől kiszemeltem egy alkalmas helyet, ahol majd egy darabig elhallgatom a tücskök ciripelését.

De nem maradhattam ott sokáig. A hold nagy vörös tányérja éppen akkor bukkant fel a már sötét látóhatáron, és Sheik, a kutyám rémségesen kezdett ugatni. Sheik, tudniillik, valami megmagyarázhatatlan gyűlölettel viseltetett ez iránt a szelíd égitest iránt. És bármilyen bölcs állat volt különben, ebben a pontban nem engedett.

Most se tudtam a kedélyére hatni. Hiába kérleltem szép szóval: „Te szamár kutya, azt ugyan ugathatod!...” s hiába mordultam rá a parancs zordon hangján: „Elhallgatsz, bestia?!” Sheik csak nem akart kibékülni a holddal.

Pár percnyi kóválygás után elhatároztam, hogy hazamegyek. A kocsimat könnyű volt megtalálnom. Gáspár valahol a vendéglő tájékán üdült, élénk társalgásban egy nem éppen megnyerő külsejű úrral.

- Ez a fájós lábú ember - szólt, mialatt a pokrócot levette a lovakról -, Óbudára igyekszik. Nem ültethetném fel a bakra?

- Hát csak hadd jöjjön.

A gentleman átkozottul rongyos volt. De ha Sheik urat a kocsiban viszem, az embert nem tilthatom le a bakról.

Felültem, Gáspár közéje csapott a lovaknak, s aztán gyí!... végig a fasoron, majd balra kanyarodva, elvágtattunk az amfiteátrum mellett.

A rongyos emberből kikívánkozott a szó.

- Itt egyszer színház volt - magyarázta Gáspárnak -, kár, hogy már nem játszanak benne.

De nem kapott feleletet, hát csak elhallgatott megint.

Kevésbe telt, s elértük Óbuda első házait. Alig hogy behajtottunk a falak közé, megpillantottam az én magyaromat. Csöndesen bandukolt a gyalogjárón, nyilván hazafelé. Elég egyenesen járt; nemigen látszott meg rajta a mulatság.

- Hé, atyafi - szóltam a rongyos emberhez -, nem ismeri ezt a magyarruhás bácsit, aki itt kocog előttünk, és most erre néz, látja?

- Hogyne ismerném, kérem - felelt a fájós lábú -, ismeri azt itt minden gyerek. A nevét bizony nem tudom, mert csak a részeges gombkötőnek hívják...

- Gombkötő?

- Az volt. De most már csak a veje tartja. Tetszik tudni, nincsen ki egészen. Nem vét ugyan senkinek, de ha egy pohár bort iszik, egészen megzavarodik. Azt mondják, hogy másképpen is félkegyelmű, szegény.

Nem kérdezősködtem tovább, de a fájós lábú ember örült, hogy szabad folyást engedhet a beszélő kedvének, s magától folytatta:

- Kint mulatott a Rómaifürdőben, s mert megint benyakalt, a népek nagyon nevettek rajta. Most hazamegy, és egész éjszaka dolgozni fog. Mert amikor igen berúg, azt képzeli, hogy sietős munkája van. Egész éjszaka tesz-vesz, s folyvást motyog magában: „Meglássátok, asszony, gyerek, megint magyar világ lesz!" Pedig a felesége is, meg a lánya is már rég meghaltak.

- Jól van, köszönöm.

A rongyos ember megértette, hogy vége a kihallgatásnak. De nem állott meg benne a szó, s hogy elmondhassa a magáét, most már Gáspárhoz fordult a közlékenységével.

- Mert úgy kell felvenni a dolgot - folytatta halkabban, hogy tolakodónak ne lássék -, hogy ez a részeges ember egyszer nagyon jómódban élt. Valahol az Alföldön, már nem tudom merre. Volt háza, földje, derék felesége; s a mestersége szépen hozta a pénzt, mert dolgos ember volt, s a munkájának, azt mondják, nem volt párja. Hanem egy szép nap beütött a német világ; az emberek levetették a hazai ruhát, nem kellett többet se a sujtás, se a szép gomb, se a vitézkötés. A mesterségébe beleütött az istennyila.

- A legjobb a péknek - vélte Gáspár. - Az, ha másnak nem kell, legalábbis megeheti a mesterségét.

- Persze, legjobb lett volna, ha más mesterségre adja magát. De már nem volt gyerekember, aztán meg sehogy se akarta elhinni, hogy vége a magyarságnak. „Majd lesz még más világ is! Lesz még szőlő lágy kenyérrel!..." biztatta magát meg a feleségét. De az emberek bizony nem jöttek, s gombkötő csak nézett a világba; nem értette a dolgot. És múlt az idő; lassankint darabonként el kellett adni a földecskét; utoljára dobra került a ház is. Akkor aztán bújában elitta magát. Nem dolgozott semmit, kocsmából ki, kocsmába be, s csak bámult, hogy napról napra rosszabb a soruk. A felesége jó asszony volt; mosott, vasalt, varrogatott, s valahogy csak megéltek. Egyszer aztán az asszony is meghalt; egy nagymosásban nagyon meghűlt, tán mert nemigen volt hozzászokva: hektikás lett, és elment.

- Az baj, ha a dolgos asszony meghal - jegyezte meg Gáspár.

- A gombkötő csak bámult a világba, s nem értette, hogy az asszony meghalt, pedig hát fiatal volt. Azért nem állott be szolgálatba, csak még többet ivott. Hiába beszéltek neki: „Legyen az úrnak esze, az úrnak gyereke van!" Nem fogott rajta a jó szó. Egyre csak azt hajtogatta: „Meglássák, lesz még magyar világ! Nem lehet az, hogy ne legyen többet magyar világ!"

Hébe-hóba aztán keresett is valamit, mert ügyes munkás volt, mondom. De mindig kevesebbet meg kevesebbet keresett, s a lányának mindig többet kellett varrogatnia.

- Azért jó, ha az ember dologhoz szoktatja a gyereket - elmélkedett Gáspár. - Ha kicsi korában megszokja a munkát, később nem esik neki olyan nehezen.

- Csakhogy ennek megártott a munka. Ámbátor nem lehessen tudni. Mert mások meg azt mondták, hogy elkapta a hektikát az anyjától, amikor ápolta. Annyi bizonyos, hogy kiütött rajta, mindjárt azután, hogy férjhez ment. Pedig kovács volt az ura; tűz mellett lehetett egész nap.

- Aztán most a kovács tartja az embert? - kérdezte Gáspár.

- Igen, mert nagyon szerette az asszonyt. Csodálkoztak is a népek (mert mai világban ritkán látni ilyet), hogy amikor helyet kapott itt a hajógyárban, s felköltözött az anyjával, magával hozta a részeges vénembert is. De minden beszédre csak azt felelte: „Ahol kettő eszik, ott jut a harmadiknak is." Azt mondják, még pénzt is ad neki, s ha szó esik róla, hogy az öreg itt vagy ott leitta magát, mindig csak azt feleli: „Hadd igyék, szegény!"

- Ebben igaza van - szólt Gáspár.

- De nincs igaza - vitatkozott a rongyos ember, -, mert az öregnek a fejébe ment a bor, s most már az esze sincs helyén. Nem bánt ugyan senkit, s ha józan, hasznát lehet venni a ház körül, de ha egy pohárral megiszik: csupa nevetség. Ilyenkor egész éjszaka zörög, jár-kel, szorgoskodik, kergeti az inasgyerekeket, beszélget a feleségével meg a lányával, pedig hol vannak már azok! Én nem tudnék tőle aludni.

- Hát én csak azt mondom - szólalt meg Gáspár egy kis gondolkozás után -, hogy hiába hozzák ide a villamost meg az ördög tudja miféle magától járó kocsit, az úr mindig lovon fog járni, már aki úr.

- Nekem sincs okom búsulni - felelt a másik büszkén. - Mert ameddig csak emberek lesznek a világon, koporsószegre mindig szükség lesz.

A rongyos ember elhallgatott; nemsokára le is szállt a kocsiról. De az a gondolat, hogy ha az emberek még most is magyar ruhában járnának, a részeges gombkötő ma talán virilista volna, és unokákat ringatna a térdén - egy darabig még nem ment ki a fejemből.

(1900)

BIGYI

Illés Bertalan bátyámat a halála napjáig csak Bigyinek neveztük, s ezt a nevet én adtam neki. Nagyon kicsi gyerek voltam még akkor, mikor egy szép napon, szokása szerint váratlanul, beállított hozzánk. „Mondd, kis fiam - biztattak -, mondd, hogy: Berti bácsi!" De a „Berti" szó még meghaladta erőmet, s csak annyit tudtam gügyögni, hogy „Bigyi."

S a Bigyi név rajtaragadt, mert kicsinylést fejezett ki.

Nem lehet tagadni, hogy egy kissé rászolgált a kicsinylésre, mert élete az ügyetlenségek, a rossz ötletek és szerencsétlen lépések hosszú láncolatából állott. Mindjárt a születése is ügyetlenség volt, mert elkésett vele. Sok gyerek volt már a háznál, s vagy öt esztendő óta szünetelt az áldás. Azt hitték, hogy lezárult a sor, s dicsérni kezdték a gondviselés bölcs rendelését. Ahhoz a tenyérnyi, kopár, mostoha kis földhöz, amelyből csak a székely tud megélni, éppen elég volt a kenyeret kérő száj. Ekkor jelentkezett Bigyi, általános megdöbbenésre. Világrajöttét mindenki fölöslegesnek találta; talán még az édesanyja se örvendett neki.

De Bigyinek pompás tüdeje, jó nyaka, jó gyomra volt, és felnőtt, mint a sóska.

Beállottak a „nagy idők" és Bigyi meghallotta, hogy mi történt Csíkszeredán. Csíkszeredán az történt, hogy Csiszér Mózes páter, ahelyett hogy héber nyelvre oktatta volna a gondjaira bízott kispapokat, tüzes beszédet tartott az ifjaknak, s szavait azzal végezte, hogy: „Fiúk, gyertek utánam!" A páter elment honvédnek, s vele az egész szeminárium. Bigyinek az egyik bátyja is.

Ettől fogva Bigyinek folyton a „forradalom" szó motoszkált a fejében. A többi, amit gondolt, nagyon zavaros volt; nem tudott kiokosodni belőle. De ráért gondolkozni, s addig járatta az eszét mindenféle kalandos dolgon, míg egyszerre csak neki is mehetnékje támadt. Nem szólt senkinek, hanem megindult, hogy fölkeresi a bátyját; maga se tudta, mért, csak úgy, mint a birka, amelyet valami csökönyös rossz ösztön csábít a szakadék felé.

Addig gyalogolt, amíg rátalált a bátyjára, nagy Magyarországon. Csakhogy akkorára már ott, ahol a bátyja járt, nemigen kellett a honvéd, inkább eleség kellett volna. A Bigyi tizenhat esztendejéből amúgy is kevés nézett ki. De valamit mégiscsak kellett csinálni vele, és bakancsra szükség volt. Bigyit elhelyezték a tábori vargánál, hadd tanuljon valami mesterséget.

Később hasznát vette ennek a tudománynak, amit a háborúban szerzett. Vargának lenni nem oly szép, mint zabot termelni a szülőföld szikláján, de a varga is megél, ha dolgozik. Bigyi, a csatazaj múltával, jobban szeretett volna ismét megindulni valahová, világot látni, messzi helyekre vándorolni; de a szomorú idők őt is lemondásra bírták, s egyelőre megadta magát sorsának, bár valami folyton motoszkált a fejében.

És meglehet, mint virilista, mint patrícius halt volna meg, ha nem ösztökélik folyton a távolba hívó ötletek. A mesterség jól jövedelmezett, pedig Bigyi jobban szeretett a kaszinóban politizálni, mint a borszagú műhelyben ülni. De minél hálásabb volt a mesterség, Bigyi annál inkább idegenkedett tőle. Úgy érezte, hogy nagyobbra született ő, s lelke lángolásai szentebbek valának boldogabb időkben... A kaszinóban tisztelték vastag aranyláncát s félrerakott pénzének a hírét, és Bigyi ezt a tiszteletet ki akarta érdemelni. Úr, kereskedő akart lenni; tekintélyes polgár, nem egyszerű iparos. S előbb cipőkereskedést nyitott, aztán másféle kereskedést is, amelyhez még kevesebbet értett. Ezen a vállalkozáson elúszott a megtakarított vagyona; tönkrement. Ekkor vissza akart térni az árhoz és a dikicshez, de az árt és a dikicset már ifjabb és ügyesebb erők kezelték.

Otthon se találta meg azt az örömöt, amit a családi élettől várt. Az első fia, apjával ellentétben, elsiette a születését, mert Bigyi akkor még nem alapított családot. Magától jött szegényke - magyarázta a dolgot. Biz azt nem hívták. Emiatt az elsőszülött miatt, akit nem vártak hellyel a világon, később, mikor megházasodott, sokat kellett hallania a törvényes gyermekei anyjától. Jó asszony volt ez, de idősebb, mint Bigyi, s a magától jött kis idegen bizony rossz ómennek tűnt fel. A halál, mely másképpen osztályoz, mint mi, mégis a törvényes gyermekek közül szedte az áldozatait. Hogy kielégítse végképp el nem aludt nagyravágyását, majorescóját Bigyi papnak szánta. Úgy gondolkozott, hogy a papból minden lehet, ha kivetkőzik. De a fiú hazaszökött a szemináriumból; egy kissé korán akarta elkezdeni a családjában örökletes pályaváltoztatást. Bigyi visszavitte; de a kis majoresco nem tudott hozzá törődni a tudományhoz: a héber nyelv előbb mélabússá tette, aztán megölte.

Bigyi erősebb szervezetű volt, mint az ivadékai; se a sok temetés, se a sok licitáció nem tudta megtörni. Még folyton várt valamit az élettől, valamit, ami igen messze van. Egyedül állott. Özvegyen maradt, s a megmaradt gyermekei elhagyták. Fölmentek a fővárosba, pályát kezdeni, pályát változtatni; valami űzte őket. De Bigyi nem akart egyedül lenni. Ámbátor közelebb járt a hatvanhoz, mint az ötvenhez, másodszor is megházasodott. Egy húszesztendős leányt vett el, akinek persze igen szegénynek kellett lennie, hogy Bigyihez hozzámenjen; Bigyi nem volt jó párti. S a gondviselés nyomban megáldotta a frigyet egy kis fiúgyermekkel.

Egyéb áldást aztán nem is utalványozott Bigyinek. Egypár év múlva Bigyi, minthogy már nemigen volt egyéb veszítenivalója, elveszítette a szeme világát. A látóidege rohamosan sorvadt, s az egyre homályosabb messzeségből, ahonnan mindig várt valamit, a fekete Nyomor köszöntötte. Hetedíziglen nem volt, aki eltarthatta volna. A felesége nem moshatott annyit: jó, hogy a kisfiút el tudta látni. A fiai pályát kezdtek, pályát változtattak. Rokonsága a maga bajával küszködött, és volt mivel.

Ekkor az jutott az eszébe: helyezzék el őt a honvédek menedékházában. Egy kicsit bajos volt a dolog, mert nem lehetett tagadni, hogy meglehetősen alárendelt szerepet játszott a szabadságharcban. De nem rajta múlt, hogy nem tüntethette ki magát... s a bátyja vérzett is a hazáért. Aztán szó se lehet róla, hogy mások, érdemesebbek elől foglalná el a helyet. Van ott hely most már mindig. Az öreg honvédek egyre kevesebben vannak; azok, akik mindenütt az első sorban csatáztak, még kevesebben. És végre, ha lesznek öreg honvédek tíz év múlva, húsz év múlva, ötven év múlva is: az se nagy baj.

Kijárta, vagy kijárták neki, hogy csakugyan fölvették, s ha már meg kellett válnia a kisfiától, most már többet politizálhatott. Az örök sötétséghez is hozzá lehet szokni, s ha a konyhán nem volt hiba, ő is vígan beszélgetett a nagy időkről, a régi jó időkről.

Koronkint fölkerekedett, s egyik vagy másik öreg cimborájával - a vezető szerepére mindig akadt vállalkozó - sorra járta azokat a rokonait, akik a fővárosban laktak. Természetesen a legtöbbször rosszkor érkezett. Az egyiknek éppen akkor volt a legtöbb dolga; a másiknak éppen akkor volt a legkevesebb pénze. A harmadiknál látogatók voltak, s egy kicsit szégyellte a szegény rokont. A negyedik éppen rossz kedvében volt, s üres kézzel eresztette el. De Bigyi nem neheztelt meg, ha egyszer-egyszer rosszabbul fogadták, s hűségesen visszatért a klienseihez. Itt vagy amott mégis csak eredményes volt a látogatása; néhol mindig jól fogadták. Megtraktálták jó ebéddel, jó borral; szivart és pénzt csúsztattak a zsebébe. Az öreg Antigone is mindig kapott egypár úri szivart, s ha becsípett a traktamentomból, ugyancsak aprította szóval az osztrákot.

Bigyi is szeretett jól élni; nem vetette meg sem az asztal kellemetességeit, sem a színi valót. De mégis csak legjobban szerette a pénzt. Ahol tudtak, adtak neki. Hadd vegyen magának, szegény, azt, amit akar, amiben még öröme telik.

Azt hittük, hogy száz évig fog élni, mert, bár betöltötte a hetvenedik évét, sohase panaszolta, hogy rossz az egészsége. Jól evett, frissen járt, még a vakságát is könnyen viselte. Olyan kedvét lelte a beszédben, mint akinek semmi gondja, s vak létére jobban érdeklődött a külső világ iránt, mint sok, aki lát. De hamarabb kopott el, mint hittük, s a halálából kivilággott, hogy amilyen régen, olyan rosszul ismertük.

Az újságokból tudtuk meg, hogy meghalt, s eleinte nem akartuk hinni, hogy csakugyan róla van szó. A nevét hibásan közölte a jelentés, s mi a menedékházban hittük őt. Akiről olvastunk, hirtelen halt meg a vasúton. Az újságok részleteket is írtak. Egy kicsit felcifrázták a hírt, s elmondták, hogy az öreg honvédet a lelkesedés ölte meg. Messziről indult útnak, egy nagy vidéki városból, s azért készült Budapestre, hogy ő is jelen legyen a nemzet ünnepén. Egészségesen ült fel a vonatra, s az úton még jókedvűen beszélgetett. Fiatal emberek jöttek vele, akik figyelemmel hallgatták, mert a szabadságharcról beszélt nekik. A nagy időkről, a dicsőséges csatákról. Mind jobban belehevült a beszédbe, s emlékei rendkívül felizgatták. Egyszerre rosszul lett, s mire a vonat a fővárosba ért, a szívszélütés megölte.

- Ő volna? - tanakodtunk. - De hisz neki a menedékházban kell lennie! Miért utazott volna el, bárhová? Nincs már neki sehol semmi keresete. Gyanús volt azonban, hogy az újságok épp azt a vidéki várost emlegették, ahol a felesége éldegélt, meg a kisfia.

Nemsokára megtudtuk, hogy csakugyan ő az. Vagy tíz nappal azelőtt utazott el: a kisfiát vitte haza az anyjához, s visszatérőben úgy halt meg, ahogy az újságok leírták.

A kisfiú ugyanis időközben megnőtt. Tizenhárom éves lett, s az anyja, hogy hasznos polgárt neveljen belőle, beadta inasnak egy borbélyhoz. A fiúnak úgy látszik, nem tetszett ez a pálya; de lehet, hogy csak a kalandos természet tört ki belőle. Elég az hozzá, összebeszélt egy másik kis inassal; aztán megszöktek és felgyalogoltak Pestre. Bigyi halálra rémült, mikor a gyerek beállított hozzá. Hogy ott akarja hagyni a szép, jó fodrászpályát!... A lelkére beszélt, és menten visszavitte. Nem akarta másra bízni; vele ment, hogy biztosan eljusson az anyjához. Úgyis volt „otthon” még egy elvégezni valója...

Ez az esemény igen felizgatta, s mialatt megpihent, szédülések fogták el. De nem foglalkozott a maga bajával; csak egy gondolata volt: az, hogy míg otthon van, minél többet lehessen a fiával. Az ölébe vette a kis borbélyinast, megsimogatta az arcát, a haját és így sóhajtozott a feleségének: „Megnyugszom Isten akaratában, hogy világtalanul kell élnem. Csak azt szeretném, ha még egyszer, egyetlenegyszer láthatnám a fiamat!” Aztán megfeszítette minden erejét; egész lelkével látni akart. A két üres szem rámeredt a gyermek arcára, és - csodák csodája! - egy pillanatra látta a fiát. A sok ezer elhalt idegszál közepett egy utolsó idegszál, amelyben még valami csepp élet maradt, a lélek hívó szavára megmozdult, hogy egy-két másodperccel később elhaljon örökre.

Később, természetesen, még sötétebb lett körülötte a világ. De a csoda izgalma, a váratlan öröm s a káprázatos másodperc emléke felzaklatta, lázassá tette. Nagy kimerültséget érzett, s szédülései gyakrabban jelentkeztek.

Szegény embereknél a rosszullét nem olyan nagy dolog; a felesége mégis gondolt rá, hogy az ilyen szédüléssel nem jó útrakelni. De hasztalan tartóztatta; Bigyit nem lehetett rábírni, hogy tovább maradjon. Valami űzte.

Mintha érezte volna, hogy miután elvégezte az utolsó elvégeznivalóját, most már menni kell.

Teljesítette ugyanis, amit egyszer el kellett intéznie. Átadott a feleségének egy takarékpénztári könyvet: a kisfiú örökségét. Egész kis vagyont gyűjtött neki. Együtt volt mindaz, amit az öreg vak ember tíz esztendőn át összekuporgatott. A sok alamizsna és ajándék. Mindent félrerakott. Mikor ételt, italt, dohányt kaptak ajándékba, a maga részét eladta cimboráinak, s a pénzt bevitte a takarékpénztárba. Megvont magától mindent, amiben még öröme telhetett; ami jóban még része lehetett volna, eldugdosta a kis magzatának.

S a vasúton utoljára a szabadságharcról beszélt. Bizonnyal megmutatta a vasúti kocsi ablakából, hogy merre volt az isaszegi csatatér, és elmondta apróra, hogyan kezdődött és hogyan folyt le az ütközet. Pedig aligha vett részt az isaszegi csatában. De a menedékházban nagyon beleélte magát a szabadságharcba; talán már maga se tudta tisztán, hogy annak idején hol járt és hol nem volt soha. Büszke volt a diadalokra, amelyeket mások arattak; a maga hőstettét eltitkolta, talán nem is tudta, hogy tökéletes önmegtagadásával hőstettet vitt végbe.

Holttestét felbontották, hogy megállapítsák a hirtelen halál okát. Amint gyanítani lehetett: a szélütést csakugyan az erek elmeszesedése idézte elő. A gépezet elkopott, s a rugó kifáradt.

A honvédkórházban terítették ki, de nem öltöztették fel honvédatillába. Csak úgy ingben feküdt a koporsóban. Nem tudom, szándékosan történt-e. Nekem jólesett, hogy így történt. Szép, nyugodt arcú halott volt. Úgy feküdt ott, a sárga fakoporsóban, mint maga az öregség. Nagy szakálla régen megőszült; már nem is fehér volt, hanem sárgásan fehér, aminőt a betlehemeseknél látni a legöregebb királyon.

Hisz öreg volt már, nagyon öreg. Tíz éve, hogy nem kellett neki többé semmi. Tíz hosszú éve, hogy - amint a gondviselés akaratából le kellett mondania az Isten fényes napjáról - a maga akaratából lemondott mindenről, ami embernek jólesik. Hogy beteljék a rendelés, s amit összekapart, amit összekoldulgatott, egészen megmaradjon a kis ivadékának.

A pap elvégezte a beszentelést, a koporsót leszögezték, s a kórházi intéző odaszólt a halott-hordó szolgáknak:

- Mehet!

(1901)

AZ UTOLSÓ HÚSEVŐ

A 2780. esztendő egyik szép, májusi reggelén Montmorency hercegné így szólt Beaurepaire hercegnéhez:

- Milyen halvány ma, kedvesem! Csak nincsen valami baja?!...

- Hja, százhatvan év nem tréfa! - felelt Beaurepaire hercegné.

Noha már 2780-at írtak akkor: a Montmorency és Beaurepaire nevek, melyek először a XII. században bukkantak ki az ismeretlenség ködéből, jobban virágzottak, mint valaha.

- Édes istenem, ön könnyen hordja százhatvan évét - szólt Montmorency hercegné. - Mit szóljak én, aki alig múltam százötven, s mégis mindig beteges vagyok?!

Montmorency hercegnének fekete arcbőre volt, mely úgy fénylett, mint a legszebb amerikai cipőfénymáz; Beaurepaire hercegnét ellenben csak rézbőrűnek lehetett mondani. Montmorency hercegné ugyanis Beaurepaire-leány volt, s a Beaurepaire-ek, az utolsó századok folyamán, olyan sűrűn kényszerültek gazdag néger lányokkal kötni házasságot, hogy utóvégre már csak fekete ivadékoknak adtak életet. A Montmorencyak kedvezőbb anyagi helyzetnek örvendvén, megmaradhattak amellett, hogy csakis egymás között házasodjanak; bőrük azonban, megfoghatatlan módon, lassankint mégis rézszínűvé sötétedett, s Beaurepaire hercegné, aki Montmorency-lánynak született, a képzelhető legtökéletesebb indián szépség volt, az a szépség, akiről hajdan Vadölő álmodhatott.

- Hiába - felelt Beaurepaire hercegné -, nehéz hozzászokni, hogy ilyen hamar meg kell öregednünk! Az ember egyet-kettőt fordul, s oda az élet. No, de egy kis köhögés miatt még nem kell kényeskedni! Önnek mindig nagy hajlama volt a hipochondriára.

- Persze, ön nem tudja, mi a betegség.

- Való, édesem, hogy egész életemben sohase voltam beteg. Egyetlenegyszer. Az elektronbetegségen persze nekem is keresztül kellett esnem. De utána egészségesebb voltam, mint valaha.

- Mennyire irigylem önt! Nekem sokat kellett kiállanom. Legelső ifjúságomban, ötvenhatvanéves koromig, minden tíz évben megkaptam a tüdővészt, később pedig a rákkal vesződtem sokat. De nem is szólva ezekről a jelentéktelen, de kellemetlen bajokról, nem képzeli mennyit szenvedtem a telefonbetegségtől és az elektromosságtól! Ma is olyan elektromos vagyok, hogy az rémítő!

- Ilyen napokon, kedvesem, nem kellene fogadnia. A társaság ingerelni fogja önt...

- Ó, csupa régi jó barát!...

- Nézze, édesem, fogadja meg a tanácsomat. Feküdjék le, és ne bocsásson be senkit. Én is magára hagyom önt; mindjárt intézkedem, hogy készítsék elő a léghajómat.

- Ó, a világért sem eresztem el önt!... És miért ne fogadnám el a vendégeimet? Engem a magánosság elektrizál, nem a társaság. Szó sincs róla, kedvesem, önnek maradnia kell; nagyon érdekes vendéget várok, akivel meg kell ismerkednie.

- Ki az?

- Rochebaron admirál Kanadából. A különös öregúr, akinek bizonyára hallotta már hírét.

- Rochebaron? Mintha a történelemből ismerném ezt a nevet.

- Igen, Rochebaron részt vett az utolsó csatában, a százhetven évvel ezelőtt New York mellett vívott nagy tengeri ütközetben, sőt ez alkalommal annyira kitüntette magát, hogy hősiességéért a New York-i gróf címet kapta a washingtoni uradalommal. Többet mondok, ez a marcona ember húst evett!

- Rettenetes! - szörnyűködött Beaurepaire hercegné. - Hogyan? Miféle körülmények között?

- Azt majd el fogja mondani ő maga; én már nem emlékszem tisztán a részletekre. Egész regény ez, borzalmas, hátborsóztató regény, de nem tudnám elmondani, mert mintegy hetven éve, hogy elbeszélte, s az utóbbi években oly könnyen felejtek!...

Új vendégek érkeztek, s a szerecsen szolgák frissítőt hordtak körül: folyékonnyá változtatott gyémántot, mely rossz volt, de drága. Beaurepaire hercegné kissé mélának látszott.

A kanadai hősre gondolt, a másvilágból való emberre, aki még vérben gázolt, mint Hannibál, Attila vagy Dzsingisz kán. Beaurepaire hercegné már nem volt fiatal, de gondolkozását és érző kedélyét a hervadás kora nem változtatta meg. Osztozott századának felfogásában, s iszonyodott minden embertelenségtől, de a történelmi múlt, a hőstettek és vérontás gondolata jobb meggyőződése ellenére is édes izgatottságba ejtette. Az erőszakot szörnyűnek, de egyszersmind nagyszerűnek találta; minél korosabb lett, annál szörnyűbbnek és annál nagyobbszerűnek.

Végre megjött a vén hadfi, tanúja nagy időknek. Kétszáz évét könnyedén hordozta, s ahogy belépett, régies divatú udvariaskodással összeverte bokáját.

- Már azt hittük, hogy nem jön! - szólt a háziasszony szemrehányóan, de hálásan mosolyogva.

- Kis híja, hogy nem jöhettem - felelt az öreg hős. - Pár napig beteg voltam.

- Ah, istenem, vigyázzon magára! - szólt ijedten Montmorency hercegné. - Önnek már nem szabad könnyelműsködnie; végre is nem gyerek többé...

- Ah, csekélység! - felelt Rochebaron admirális. - Egy kis pestises tüdőgyulladáson mentem át; be kellett oltanom magam, ennyi az egész. A bosszantó a dologban az, hogy a pestises patkányok párját tegnap-tegnapelőtt három-négyezer dollárért adták az egészségügyi piacon, s így a kúra kissé sokba került.

- És a rokonszenves állatkák? - kérdezte Montmorency hercegné aggodalmasan -, akik visszaadták az ön egészségét...

- Ők elhunytak - szólt az admirál ünnepiesen.

A vendégek egy pillanatra elkomorodtak, de az erőslelkű vén tengeri farkas csakhamar vidámabb tárgyra terelte át a beszélgetést.

- Ön nagy borzalmakat élt át, admirál - szólt Beaurepaire hercegné, mikor az öreg hőst bemutatták neki -, idegeit megkeményítették a tapasztalatok. Részt vett a föld utolsó csatájában, mily rémes lehetett az!

- Nem olyan rettenetes, mint a hercegné gondolja - felelt Rochebaron. - A nemzetközi jog akkor már elérte tökéletes kifejlődését, és szabályait mind a két bajvívó fél a legteljesebb tiszteletben tartotta. De hisz ez nem is lehetett másképpen. Emlékezzék vissza a hercegné, hogy már a XXII. században fölfedezték a piff-paffit-et, amely robbantó szerből egy hordónyi egész földünket felröpítheti a Szíriuszba. Ez már a XXII. században lehetetlenné tette az ősi értelemben vett háborút. A népeknek ettől fogva, minthogy a legcsekélyebb erőszakosság végső megsemmisülést vonhatott maga után, anyagi erőkkel nem, csak értelmi erőkkel lehetett küzdeniük. De a XXIII. századtól fogva senki se gondolt többé erőszakosságra. Az elektromos

pisztoly fölfedezése óriási hatalmat adott az egyes ember kezébe. Gondolja meg, hercegné, hogy ezzel a szerszámmal, amelyből egyes példányok ma is láthatók a nagyobb múzeumokban, egy gyermek ezer meg ezer életet olthatott ki látatlanul úgy, hogy a zsebébe nyúlt, és megnyomott egy gombot. Szerencsére ez igen ritkán történt meg; a világrettegés, melyet a piff-paffit felfedezése idézett elő, akkorára már civilizálta mind az öt földrészt. Az a tudat, hogy bármely felebarátunk szeszélye nyom nélkül eltörölhet a föld színéről, s hogy százunk, sőt egész seregek életét kiolthatja egy ismeretlen, aki örökkön inkognitó fog maradni, mindenkit alázatossá tett; s az emberi lélek megszelídülése, mely először Tolsztoj századában kezdett mutatkozni - a tizenkilencedikben-e, vagy a huszadikban, már nem emlékszem -, olyannyira előre haladt, hogy gyökeresen megváltoztatta az egész világot. Minél inkább tökéletesedtek a gyilkoló eszközök, annál inkább lohadt a kedv ezekkel a rettentő szerszámokkal élni. Szóval a nagy tengeri ütközet idején a nemzetközi jog pontosan szabályozta a háború formáit, és kinek jutott volna eszébe ezeket a szabályokat megsérteni?! Így történt, hercegné, hogy a New York-i háború inkább csak automobilok és hajók versenye volt, amelyben a barbár idők vérontásaira mindössze annyi emlékeztetett, hogy néhány matróz megbokszolta egymást.

- Bocsánat, admirál, de nekem úgy tetszik, mintha a történelemben úgy tanultam volna, hogy a New York-i csatavesztés rettenetes volt...

- Valóban, hercegné, iszonyú vereség volt ez Európára nézve, mert Amerika hatbilliárd dollár hadi kárpótlást fizettetett magának, ami a világ gazdasági életét kegyetlenül megváltoztatta. A háború után a csizmadiainasok is vastag szivarokat szívtak, Európában ellenben egy káposztafej ára harminc dollárra emelkedett, s szenet csakis a leggazdagabb emberek vásárolhattak mesés összegekért.

- De ön mégis valami véres hőstettért kapta az admiráli rangot?

- Hőstettem az volt, hogy sikerült megvásárolnom egy európait, aki fontos pozíciót védett. Ezért a sorhajótiszti rangot kaptam, s az amerikai császár New York grófjává nevezett ki. Az admiráli rangot csak később, a kályhakereskedés terén kifejtett munkásságommal sikerült kiérdemelnem.

- Ön eltitkolja előttem a legérdekesebb kalandjait. Pedig háziasszonyunk elárulta, mily viszontagságokban volt része ama háború idején. Tagadja-e, admirál - suttogta Beaurepaire hercegné, az érdeklődéstől izgatottan -, tagadja-e, hogy ön... hogy ön még húst evett?...

Az admirál elkomorodott.

- Igen, egyszer!... De ön kegyetlen, hercegné, hogy erre emlékeztet, ha erre gondolok, ma is összeszorul a gyomrom, majd kitágul, szédülök, és verejték ül ki az arcomra. Nézze! - szólt elsápadva, s batisztkendőjével homlokát törölgette.

- Ah, mondja el, mondja el mégis!... - lihegte a hercegné. A hangja elrekedt, s szemében vad tűz lángolt.

- Nem mesélhetem el - felelte az admirál. - Az ön idegei nem bírnák ki ezt a történetet. Gyermekkoromban olvastam egy legendát, mely jellemzi a barbár időket: a Chancellor hajótöröttjeiről, akik éhségükben megették egyik társukat... Csak ez a legenda vetekedik az én történetemmel.

- El kell mondania. Nem tudnék aludni, ha nem mondaná el, nagyon is fölizgatta a képzeletemet. Szóljon!... Súgja, ha nem akarja hangosan mondani: milyen állat volt?

- Vaddisznó! - suttogta az admirál. - Vaddisznó!... Hiszen ha csirke lett volna, nem tudtam volna túlélni ezt a szörnyűséget!

Hangja elfúlt, s pilláin könnycsepp rezgett.

- Folytassa, folytassa!... - vallatta a hercegné, akit lázassá tett az izgatottság.

- Becsületes párbajban öltem meg őt - rebegte az admirál, színpadiasan tompa, majdnem ünnepi hangon. - Megtámadott, védtem magamat, az életemről volt szó. S a kést oly szerencsétlenül forgattam...

Elhallgatott.

- Szegény vadkan! - sóhajtott a hercegné.

- A legszörnyűbb az - nyögte az admirál -, hogy nő volt, meg kell vallanom: nő. Mikor ezt megtudtam, öngyilkosságot akartam elkövetni, de annyira irtóztam már a kiontott vértől, hogy életben maradtam...

- S a rémtett? A rémtett? - faggatta a hercegné a verejtékező admirált, s ráhajolt, mintha így könnyebben kivehetné titkát. - Hogy jutott eszébe?... Mi kényszerítette rá?...

- Nagy pompával akartam elégettetni - hörögte az admirál -, hogy kiengeszteljem az Örök Természetet. Hamvait át akartam adni az erdőnek, hogy majdan alkotó részeivé váljanak, cserjének, fának, bokornak. De embereim, a lelketlen barmok - másfél századdal ezelőtt még voltak ilyenek -, ellopták s megsütötték. A bűntett napján engem valami mesével tettek lóvá. Kevéssel azután léghajóm gépe abban a pillanatban romlott el, midőn egy kopár sziget fölött lebegtünk. Majdnem lezuhantunk, s kétnapi eleséggel nyolc napig kellett várnunk a legelső hajóra. A többit elképzelheti. Az éhezés harmadik napján embereim holmijából előkerült áldozatom sülve és hidegen... Megborzadtam. De hiába tekintgettem az égre: sehol se bukkant fel a látóhatáron a mentő léghajó, és hiába néztem a vizet, a várt gőzös csak nem akart megérkezni. Higgye el, sokáig küzdöttem magammal... De gondolja el: az éhség!... A hatodik napon én is ettem a vaddisznóból!

- Jó volt legalább? - érdeklődött lázasan a hercegné.

- Fájdalom, kitűnő. Legalább akkor. De később! Ó, mily gyakran megjelent álmomban! S szelíden röfögött: „Mit tettél velem?!”

- Rettenetes! - rebegte a hercegné, s aléltan hanyatlott hátra, mint kéjjel s kínnal teli izgatottság után.

- Most már - végezte komoran az admirál - elcsitult lelkifurdalásom; az ember, ha korosabbá válik, mindenbe belenyugszik. De ma is bánt, fölizgat s megaláz, ha ifjúkoromnak erre a ballépésére gondolok. Ön ezt nem képzelheti.

- Sajnos - szólt a hercegné, szemét törölgetve - én is oltottam ki életet. Egy kis szúnyog, egy egyszerű árva kis szúnyog volt az, aki miatt ebbe a bűnbe kellett esnem. Rárepült az arcomra, kérő szóval beszéltem hozzá, rimánkodtam neki: „Kis szúnyog, szép szúnyog, szállj tova, szállj szaporán!” - de a kis bohó nem hallgatott rám, s én egy önkéntelen, hirtelen mozdulattal, véletlenül úgy találtam hozzáérni, hogy szegényke odalett, oda!...

Ebben a pillanatban kívülről panaszos lárma hallatszott a kastélyba. Az admirál, aki a hercegné karosszéke mellett, az erkély közelében állott, kitekintett.

Búcsúsok hosszú sora bontakozott ki a látóhatár ködéből. A kígyóvonalban mozgó embersor eleje, egy lengő-lobogó zöld zászlóval az élen, körüljárta a Montmorency-kastélyt, és siránkozva üvöltözött:

- Munkát! Kenyeret! Főzeléket! Füvet!

Némelyek már csak nyögni tudtak. Egyik-másik fiatalabb ember követ vett fel az útról, hogy beverje vele a kastély ablakait. De az eldobott kő, melyet erőtlen kar röpített világgá, fáradtan hanyatlott le a félúton. Lehettek vagy tízezren.

- A munkátlanok! - magyarázta az admirál Beaurepaire hercegnének.

- Azok - kérdezte a hercegné -, kiknek gyámolításra nemrég thédansant-t rendeztünk? Ez az új szekta felette követelő, s kissé háládatlan.

- Nem új szekta ez - szólt az admirál. - Munkát követelő szegények voltak s lesznek minden időben. Már Tolsztoj korában is voltak ilyenek.

- Ugyan?! - csodálkozott a hercegné. - Szóval semmi sem új a nap alatt, mint Büchmann, a nagy görög bölcs mondja. De mondja, admirál, nem tudná megmagyarázni nekem, hogy mit akarnak ezek az emberek? Hogy mi az, amit például éntőlem követelnek? Mit remélnek? S ezzel a lármával mit kívánnak elérni?

- Főzeléket akarnak - felelt az admirál. - De sajnos, sokkal többen vannak, mint amennyi az összes főzelék. Nem is beszélve arról, hogy parajt senki sem akar elfogadni, s mindegyik azt óhajtja, hogy a másik egyék parajt.

- Eszerint, ha mindannyian akarjuk is, lehetetlen, hogy kívánságuk teljesedjék?

- Szomorú, de úgy van.

- Akkor hát mért rendezik ezt a búcsújárást?

- Életjelt akarnak adni. Tudatni akarják velünk, hogy élnek és éheznek.

- Hm - szólt a hercegné, csak hogy éppen valami axiómát mondjon. - S mit gondol, admirál, ha megkérném házigazdánkat, hogy adja ki nekik a kastélyban található összes élelmiszert?

- Ez éppen elég volna négyszáz embernek, s a többi kilencezer-hatszáz igen haragudnék.

- Ej, ej, de hisz ez borzasztó!

- Hja - bölcselkedett az admirál -, nagy és súlyos kérdés ez. Nagy és súlyos kérdés, amelynek a megoldását csak a jövő századtól várhatjuk. A jövő század azonban bizonnyal meg fogja oldani ezt a kérdést.

(1901)

A BICIKLI-KIRÁLY

Thurzó Emil gróf, az Egyesült Államok földjére lépve, így szólt magában:

- A fiam nagyot fog nézni, amikor beállítok hozzá. Machbeth, látván, hogy a birnami erdő megmássza a Dunsinan hegyet, nem mereszthette jobban a szemét.

És megint habozott egy verset. De az Ötödik avenue-ről mégse akart visszafordulni az agg és örömtelen Európába.

Úgy tetszett neki, hogy most látja először New York városát. Pedig tíz évvel ezelőtt sokat kocsikázott fel s alá ugyane tereken. De akkor lelkét más foglalkoztatta, nem a város látnivalói. Abban fáradozott, hogy elfogassa a fiát és ifjú menyét, a szökésük óta sokat emlegetett Schön Katit, közönséges tolvajokként, bár tudta, hogy nem voltak azok.

Persze nem sikerült célját elérnie. Mindenütt a rangját megillető tisztelettel fogadták, a hatóságok egész szervezetük mozgósításával támogatták igyekezetében, de végre is eredménytelenül kellett visszahajóznia az óvilágba. Amerika nem adja ki a szerelmespárokat; azt pedig, hogy fia és menye meglopták volna Schön Náthánt, a szép asszony első férjét, a gróf nem tudta bebizonyítani. Schön Kati nem tagadta, hogy magával hozta a fülbevalóit, a gyémánt nyakláncát s minden karperecét, de nyilvánvaló volt, hogy ezek nem a Schön Náthán holmijai.

Azóta nagyot változott a világ, s Thurzó gróf nemkülönben. Akkor úgy jött, mint a tájfun, most ellágyulva, barátságosan, mint Aeolus: Tíz év nagy idő, s a börze minden oroszlánszelídítő között a legelső.

Nem kellett tudakolnia, hogy merre van fiának a lakása. Mindenütt ott látta az óriási vörös betűket, melyek azt hirdették, hogy: „Thurzó biciklijei a legjobbak és legolcsóbbak.” A kiáltó hirdetéseken megtalálta fiának a címét is.

Kocsija egy nyolcemeletes ház elé vitte, mely nem volt ugyan olyan szép, mint a Strozzi-palota, de szemmelláthatóan többet jövedelmezett.

Alig hogy beküldte a látogatójegyét, feltártak előtte minden ajtót. De a nagyszabású meglepetés, melyre bizton számított, teljesen elmaradt.

- Szervusz, apám! - szólott egy hang, mikor belépett fia dolgozószobájába. - Viharos örömmel üdvözöllek, de nem ugorhatom a nyakadba, mert rémségesen fáradt vagyok: tréning után találsz.

A ritkás hajú jenki, aki e nyájas szavakat magyar nyelven mondta, de meg se moccant a kanapéján, csakugyan nem lehetett más, mint a fia, de - mily változás tíz év óta! - mintha csak a tulajdon nagyapja lett volna.

- Értem, hogy minden lelkesedés nélkül fogadsz - szólt a gróf -, de meglep, hogy nem vagy meglepetve. Talán csak nem vártál?

- De bizony vártalak - felelt a látszatra idősebb, de valójában ifjabb Thurzó Emil -, sőt mondhatnám, hogy már régóta vártalak. Ha pedig azt mondod, hogy lelkesedés nélkül fogadlak, igazságtalan vagy irántam, mert én őszintén örülök, hogy látlak. Kérlek, foglalj helyet, és gyújts rá. Az íróasztalomon kitűnő havannákat találsz. A kubai háború óta már csak New Yorkban szíhatsz ilyeneket.

- És szabad tudnom - érdeklődött a gróf -, hogy mi keltette benned ezt a sejtelmet? Mert meg fogod vallani, hogy a történtek után látogatásomra nemigen számíthattál.

Eközben leült, és rágyújtott a tulajdon szivarjára.

- Édes Istenem! - válaszolt a legjobb és legolcsóbb biciklik tulajdonosa -, ehhez nem kellett semmi telepátia. A magyar lapok annak idején megírták, hogy három év alatt mintegy negyedfél milliót vesztettél a tőzsdén; egy év múlva pedig azt olvasom, hogy galambokra lövöldözöl Monte-Carlóban, vagy... bocsánat!... nem Monte-Carlóban, hanem Nizzában. Ebből a kettőből ugyan könnyű volt kitalálnom a többit.

- Hm! - szólt a gróf, regalitászának füstje után bámulva -, eszerint te így gondolkoztál: Az öreg tönkrejutott; vagy fejbe lövi magát, vagy eljön Canossába. Mivel pedig jobb eleven parazitának lenni, mint döglött oroszlánnak, kétszer kettő négy, hogy előbb vagy utóbb, de beadja a derekát. El fogja felejteni, hogy kitagadott, hogy tudni se akart rólam, hogy tolvajként akart hazaseprűzni, hogy mikor a házasságomhoz az engedelmét kértem, az öngyilkosságot adta tanácsul, mindezt úgy el fogja felejteni, mintha nem is Thurzó volna, hanem egy koldusbotra jutott öreg házaló, és el fog jönni hozzám potyázni, mivel oligarcha-gőg van ugyan benne, de akármilyen szörnyű nagy férfiú, egy hatost sem tud megkeresni!

- Eh, apám - vágott közbe az amerikai Thurzó -, ne kezdjük újra a régi vitát, s ha lehet, tegyünk félre minden indulatosságot. Én nem így gondolkoztam, hanem úgy, ahogy te valóban gondolkozol. Minek izgassuk egymást üres szavakkal? Végre is én csak fiatalabb éned vagyok, s te se vagy más, mint én, huszonnégy évvel öregebb kiadásban. Te tökéletesen belém látsz, és ha mégis vitatkozol velem: nem kívánsz egyebet, csak azt, hogy meggyőzzelek arról, amit természetesnek találsz. És én is könyv nélkül tudom, hogy mit gondolsz: azt, amit én gondolnék a helyedben. Akarod, hogy pontról pontra elmondjam, mi jutott az eszedbe?

- Tessék. Magam is kíváncsi vagyok rá.

- Hát elmondom. Mikor a croupier besöpörte az utolsó aranyadat, egy kicsit megszédültél. Talán el is fehéredtél egy kevéssé - ó, nem annyira, hogy bárki észrevehette volna! Aztán nyugodtan fölkeltél, s olyan léptekkel, mintha az esküvődre mennél, kisétáltál a parkba. Odakünn, az első percben, így vagy ilyenformán suttogtál magadhoz: „Hallod-e, hallod-e, Fekete Nagy János, meg kell halnod már most!" Előre föltetted magadban; az első pillanatban nem is képzelted, hogy másképp is lehet. De a hűvös levegő eszedre térített. És elkezdtél tűnődni. Hiszen ha csak a meghalásról volna szó! Egy Thurzó akkor hal meg, amikor éppen eszébe jut. Végre is elég sokat éltél, s ha nem eleget, mindenesetre szépen. A legszebb nőket szeretted, jobban mondva, csak a legszebbeknek engedted meg, hogy szeressenek; a lovaiddal háromszor nyertél Derbyt, s ha néha, nagy ritkán, hozzászóltál valami komoly dologhoz, a szavaidat ércbe vésték. Ha együtt látná az ember, amit pezsgőben megittál, azt hinné, hogy az a Mississippi folyó; ha annak, amit elfüstöltél, felgyűlt volna a hamuja, azt képzelnéd, hogy te vagy a Vezuv; ha egy halomban heverne a pénz, amit a kényelmedre, a szeszélyeidre, a mulatságaidra szétszórtál, ezer meg ezer embert lehetne eltartani belőle. Részed volt minden földi jóban, s nem is rövid ideig; ami még hátra van, az csak seprűje az élvezeteknek. Meghalni! Annál semmi se könnyebb! De hogy főbe lődd magad egy kaszinóépület mögött, mint egy sikkasztó pénztáros, mint egy beteg borbélylegény, mint egy érzelgős nevelőnő! Te, a hadvezérek ivadéka, több fejedelmi személy barátja, a mindenektől irigyelt nagyúr, akinek csak akarnia kellett volna, hogy az ország egyik zászlósa legyen!... pénz miatt, hitvány pénz miatt, ami nincs! - ezt a gondolatot nem viselhette el a jobb érzésed, ezt a csúfságot nem engedhette meg az esztétika. Sohase törődtél vele, hogy mit mondanak rólad, mert fölötte állottál mindenkinek; de hogy szánakozzanak rajtad halálod után, hogy miután mindenkit lenéztél, kiderüljön rólad, hogy nem volt miért büszkélkedned: ebbe a megoldásba nem törődhettél bele. Meghalni, az nem nagy dolog, de akik fellegvárban éltek, azok a halálban se mennek a pocsolyába. „Páros vagy páratlan; ha sikerül, főbe lövöm magam" - ezt könnyen

kimondja az ember, s amikor kimondja, jóhiszemű. De mikor a végrehajtásra kerül a sor, az emberben feltámad a józan ítélet, a belénevelt tisztaságszeretet, az irtózás a dísztelen végtől, a kalobiotika szava. Hanem hát akkor mi a tennivaló? Nem halhattál meg nyomorultul, de nyomorúságosan élned éppolyan lehetetlen. Beállani főispánnak vagy miniszteri tanácsosnak? Fuj! De bankigazgatást vagy más szinekúrát vállalni, s élni a nevednek és múltadnak adott alamizsnából, végkielégítésből: alapjában ugyanaz lett volna. Azonkívül te nem olyan élethez szoktál, hogy akárminő hivatal eltarthatna; meghúzódni, nélkülözni, kiszámítani a garast, arra te nem is volnál képes. A leányaid, akiket - nem szemrehányásképpen mondom - bőven elláttál hozománnyal, s akik mind a hárman gazdag embereknél, európai fogalmak szerint valóságos náboboknál vannak férjnél, bizonyára gondoskodtak volna a te kényelmedről is, de kopott Lear királyként élni, egy kissé bizony, mondjuk ki a szót: kegyelemkenyéren, járni egyiktől a másikhoz, hogy meg ne unjanak, Goneril pénzén tartani szeretőt, vagy szegény rokonként beülni egy sarokba, felügyelni az unokákra és pikétezni a vendégekkel - egy Thurzó! Amint nem halhattál meg szegényesen, éppúgy nem élhettél így elrongyosodva. De mit keressük a részleteket? Egy nagyúr pénz nélkül: albatrosz a szárazon. Szánalmas, bántó, csúnya látvány. Ez is dísztelen halál lett volna, csakhogy apró részletekben. Nem volt szabad meghalnod, s nem volt szabad vagyon nélkül élned. S hogyan szerezhettél volna vagyont? Elvenni Ákos gróf legvénebbik leányát? Nem, te nem tehettél olyat, amin egy pillanatig is mosolyogjanak! Nem is beszélve arról, hogy ez a rettenetes és megszégyenítő vég a magad-fajta ember előtt a sáros halálnál is keservesebb. Végre eszedbe jutott, aminek legelőször kellett volna eszedbe jutnia. Az, hogy: van nekem egy fiam túl a tengeren; annak annyi a pénze, mint a köles. Attól akármennyit is elfogadhatok; csak a magamét veszem vissza. Igaz, hogy félreértések voltak közöttünk; az is igaz, hogy dühös vagyok rá, mert engedetlen és ostoba volt. De ha komoly dologról van szó, akkor ő meg én, most is, mindig, egyek vagyunk. Nem ír, mert nem mer írni; ismeri a gőgömet. De az az egy ember nem érthet félre soha; nem fogja azt hinni, hogy a pénzért bocsátok meg neki. Tudja, hogy a lelkemben már rég megbocsátottam, mert ha ostoba volt is, ő: a fiam.

- Elvégezted?

- El.

- Eszerint te csakugyan azt hiszed, hogy koldulni jöttem hozzád? Ez bánt; nem szeretem, ha egy Thurzó meg akar alázni egy öreg embert, aki neki azonfelül még az apja. És őszintén megvallom, hogy ebben a percben már nagy kedvem volna visszafordulni. De csakugyan *vis major* hozott ide; ezt eltaláltad. Nincsen más választásom; azért hát folytatom, aminek elmondásába belefogtam. Nos tehát, mindenekelőtt tévedsz. Én nem pénzt kérek tőled, hanem: munkát; nem ajándékot, hanem üzletet. Tévedsz, ha azt hiszed, hogy jólét nélkül nem tudok megélni, s tévedsz abban is, hogy nem tudom megkeresni a kenyeremet. Tudok nyelveket, s el fogom végezni, amit rám bízol; nem kell kitartanod, le fogom dolgozni a fizetésemet. Szó sincs róla, a munkám neked nem valami nagy érték, de azt a szívességet megteheted nekem is, amit megtéssz egy idegennek. Ha alkalmazod ezt a szerecsen urat, aki bevezetett, engem is alkalmazhatsz. Hogy miért jöttem éppen hozzád? Nem azért, hogy valami tessék-lássék munka ürügye alatt egy kis italra valót dugdoss a zsebembe. Otthon, ahol várúr voltam, nem állhattam be kereskedősegédnek; de itt, ahol senki se ismer, ahol egyszerűen épkézláb fehér ember vagyok, megkereshetem, amire szükségem van. Otthon nem lehet se élnem, se meghalnom; de Amerikában még szép halálom lehet: egy hasznos emberé, akiért kár. S ha a véletlen úgy akarja, tisztes életem is, mert a fiam, annak fejében, hogy munkát ad, nem fog velem felülről lefelé beszélni.

- Úgy lesz, amint akarod. Tudom, hogy nem született ember, akinek a szavára hallgatnál.

- Örülök, hogy harag nem maradt a szívedben. Ez becsületére válik az eszednek.

- Egész őszinte legyek? Harag nem maradt a szívemben, de egy kis neheztelés igen. Ismerd el, nem voltál eléggé gondos apa. Legalábbis nem eléggé erélyes. Igaz, sokat fáradtál, sőt mondhatni mindent elkövettél, hogy megakadályozd a házasságomat, de egy kissé későn, ha szabad felpanaszolnom. Egy húszesztendős tökfilkóval, aki azzal áll elő, hogy ő nem tud élni a Schön Náthán felesége nélkül, mi több: feleségül akarja venni a Schön Náthán feleségét: nem így kellett volna elbánni. Le kellett volna csukatnod; kényszerzubbonyt húzathattál volna a nyakamba. No, de minden rosszban van valami jó. Ha otthon maradok, most főispán vagyok valahol, s fecsérelem a pénzt. Amerikában pedig komoly ember lett belőlem.

- Úgy látom, nagyon is megkomolyodtál. Ez alatt a tíz év alatt mintha még egyszer ennyit öregedtél volna.

- Hja, a pénzt itt se adják ingyen. S az első esztendőkben testem verejtékével szereztem a vagyonom alapját.

- Talán csak nem hordtál zsákot?

- Azt nem. Mikor kijelentetted, hogy egy fityinget se várjak tőled, pénzzé tettük a feleségem ékszereit, s azzal egy kis pálinkamérést nyitottunk. Az üzlet jól jövedelmezett, de eközben megtanultam biciklizni, ami többet ért. A bicikli megbecsülhetetlen jószág; az ember felül rá, s egypár perc alatt messze elhagyhatja azt, aki nélkül különben nem tud élni. Nem akarlak untatni; elég az hozzá, rövid idő alatt művésszé lettem a biciklizés terén. Részt kezdtem venni a kisebb versenyekben; mindegyiket megnyertem. Nekibátorodtam; belementem egypár match-be, fogadtam magamra és sikerrel. Vérszemet kaptam; jelentkeztem a nagyobb versenyekre is, minden időmet a szigorúan rendszeres tréningnek szenteltem, s mindannyiszor győztem. Két év múltán én voltam Amerika első bajnoka. Ekkor már jelentékeny összegeket szereztem díjban és fogadásban, de ez a sok verseny rengeteg sok fáradtsággal járt. Végre egy óriási eszmém támadt: feltaláltam és megalkottam a Thurzó-biciklit. A Thurzó-bicikli levert mindent, ami bicikli; s ma én vagyok a bicikli-király.

- S miben különbözik a Thurzó-bicikli a többitől?

- Semmiben. Csak drágább. De ki sajnálná azt az egypár dollárt? Mindenki olyan biciklin akar járni, amilyenen a nagy díjakat nyerik.

- S ezt nevezed te komoly dolognak?

- Nincs ennél komolyabb dolog a világon. Minden komoly, ami jövedelmez, s annyira komoly, amennyi pénzt hoz. Különben majd meglátod az üzletben.

- Igaz!... A feleségednek aligha fog tetszeni, hogy alkalmazol. Meglehetősen sok kellemetlenséget okoztam neki.

- Mit képzelsz?! Látszik, hogy nem ismered. A feleségem igen kiállhatatlan személy, de belátása, az van. Tudja ő, hogy te csak azt tetted, ami atyai kötelességed volt; ha rólad beszéltünk, mindig elismerte, hogy helyedben ő se tett volna másképp. Sőt ellenkezőleg, nagy tisztelettel viseltetik irántad; mikor hajba kapunk, mindig veled hozakodik elő, s azt állítja, hogy olyan alma vagyok, mely ugyancsak messze esett a fájától. Aztán meg ne feledd, hogy minden asszony született arisztokrata, s ő már tíz év óta Thurzó grófné, ha itt nem is viselhetjük a süveget. Mondhatom, mikor meghallottuk a balszerencsédet, halálosan rettegett, hogy pénzbajaid következtében valami mezalianszt találsz elkövetni!

- Nagyon kedves!... Eszerint azt hiszed, hogy nem neheztel meg rád, amért...

- Megneheztelni? Biztosítlak, hogy nagy örömet szerez neki. Egy igazi nagyúr, ez az ő gyöngéje. Meglátod, hogy milyen hamar meg fogtok barátkozni! Kivált, ha megteszed azt a szívességet, hogy elkíséred egy-egy hangversenyre, s tanácsokat adsz neki az öltözködésére vonatkozólag.

- Ó, nagyon szívesen.

- Nos, ha észreveszed, sőt kitünteted, ha nem nézed le, hanem egy kis figyelmet szentelsz neki, fogadni merek rá, hogy amilyen lelkes tisztelője az arisztokráciának, s amilyen fiatal maradtál, egyszerűen beléd fog szeretni. Te, apám!

- No, mi az!

- Valami jutott eszembe. Te előbb egy üzletet ajánlottál nekem. Jó üzletet, el is fogadtam. Én is ajánlok neked egy üzletet. Nem rossz üzletet. Nekem van tízmillióm; ebből ötmillió fölösleges. Ajándékba nem akarod tőlem elfogadni; ezt nem értem ugyan, de ismerlek, és természetesnek találom. Jól van, az ötmillió nem kell. De ha egy nagy, legalábbis ugyanennyit érő hasznot szerzesz a vállalatomnak, akkor bátran elfogadhatod. S te megszerezheted nekem, amit én hőn óhajtok. Van ugyanis nekem, amint tudod, egy feleségem is. Vagyonomnak ez a része egészen fölösleges. De nem küldhetem el, mert az ő fülbevalóival kezdtük az üzletet. Nézd meg ezt az asszonyt; mindjárt bemutatlak neki. Szép asszony, jó asszony, csak egy kicsit kiállhatatlan. Nézd meg jól, kérlek, és ha megtetszik, szöktesd vissza Európába!

(1901)

KERESZTFIAM, BOLDIZSÁR

Asztalos, a festő, beszélte el ezt a történetet:

Keresztfiam, Boldizsár, sokszor eszembe jut. A legtöbbször olyankor, ha magánosan sétálok az erdőn.

Lelkiatyja volnék, keresztény katolikus anyaszentegyházunk parancsolatja szerint. Ha az igazi apja nem gondoskodhatott róla, én vagyok felelős Isten előtt, részesedett-e a kellő lelki oltalomban, a helyes irányban vezették-e fejlődő szellemét.

Bizony nem tudom, hogyan fogok beszámolni erről a rám bízott lélekről.

De ki tehet róla?

Idestova húsz esztendeje lehet, a telet - másodszor már - Párizsban töltöttem. A Rue de Constantinople egy „bútorozott ház”-ában laktam az ötödik emeleten. A szomszédom valami Raffaelli volt, állítólag rajzolóművész.

Vízkeresztkor, az ünnep előtt egy nappal, Raffaelli átjött hozzám, és meghívott:

- Töltse velünk az estét. Tekintettel a tekintendőkre, csak a legbizalmasabb barátainkat hívhatjuk meg, de a Három Királyok szent estéjén már mégse szeretnénk magunkra maradni. Nem lesz más nálunk, csak ön, meg Petrovna Anna.

Ez a „tekintettel a tekintendőkre” nem azt akarta jelenteni, hogy Raffaelliék egyetlenegy szobával rendelkezvén, nagyobb sokadalmat nem csődíthetnek egybe, mert ez Raffaellit és vendégeit soha a legkevésbé se feszélyezte. Raffaelli az illendőség tekinteteire célzott; Raffaelliné asszonyság ugyanis a jó reménység utolsó óráit élte.

Igent mondtam. Leginkább az csábított, hogy Petrovna Anna is ott lesz. De talán enélkül is elmentem volna. Bizonyos voltam benne, hogy jól fogom tölteni az estét.

Raffaellit, amíg csak messziről ismertem, ki nem állhattam. Túlságosan közel lakott hozzám, s eleinte igen terhemre volt. Nyáron át, ahányszor kikönyököltem az ablakomba, hogy lenézzek egy kicsit az udvarra, Raffaelli mindannyiszor ott könyökölt a szomszéd ablakban, olyan közel, hogy a lélegzetét is hallanom kellett. Jóformán egész délelőtt az ablakában könyökölt, és október végéig naphosszat ingujjban járt-kelt a szobájában vagy a folyosón. Ugyan mikor rajzol ez a rajzolóművész? - kérdeztem néha magamtól.

Mindez hagyján. De volt két utálatos szokása, amelyekkel sohase tudtam végképpen megbarátkozni. Néha órákig fütyölte vagy gajdolta a legelcsépeltebb olasz operákat, mert azt képzelte, hogy szép baritonhangja van, ámbátor az, amit éneklés ürügye alatt elkövetett, nem volt muzsika, hanem csak csendháborítás. A másik szokása még csúnyább volt: szinte nyilvánosan enyelgett a feleségével. Akkora csókokat cuppantott a tejszínű arcú Raffaelliné vastag, piros ajakára, hogy mind a két szomszédjának hallania kellett, s a nyitott ablakból kihallatszó hangok minduntalan felfedték legbensőbb családi titkait is. Ez különösen bosszantott.

Később azonban, kivált mikor az ablakokat már zárva kellett tartani, lassankint megbarátkoztam Raffaellivel. Ebben a közeledésben Petrovna Anna volt a becsületes közvetítő. Petrovna Annával a College de France-ban ismerkedtem meg. Tulajdonképpen orvosnak készült, de minden iránt érdeklődött és Renant is hallgatta. A mester óráin, bár nem értettünk héberül, és így az előadás fele elveszett ránk nézve, mindig mi ketten voltunk a legelsők.

Először ez a közös lelkesedés hozott össze Petrovna Annával, aztán az, hogy ő is a mi „bútorozott ház”-unkban lakott. A negyedik emeleten volt egy kis vacka. Sohase eresztett be férfit a szobájába, de egyszer a nyitott ajtón át láttam, hogy úgynevezett lakása egy gyermekágyból, egy mosdóból, két székből s Lassalle egy litografált arcképéből állott.

Petrovna Annát sohase fogom elfelejteni. Ha nem nyíratta volna rövidre a haját, s ha nem járt volna télen-nyáron mindig ugyanabban a szürke ruhában, talán csinosnak lehetett volna mondani. Színtelen, de szabályos arcocskája volt; okos, szép szeme és elég jó alakja.

Azok a szemetszúró vonások, amelyeket oly sok diák kisasszonyon látni, szerencséjére, hiányzottak róla, s a doktorhölgyek gyakorta visszataszító különösségei nem rontották meg arcának és alakjának leányosságát. Egyáltalán nem volt rajta semmi feltűnő: csak a mozgásának sajátos nemessége meg a pici szája. Ez a pici száj mindig olyan édesen mosolygott, mint ahogy egy másfél éves gyermek szokott mosolyogni. Olyankor, amikor Petrovna Anna arról vitatkozott velem, hogy az Igazság országát csak nitroglicerinnel, pokolgépekkel és Hiram Maxim-féle robbanó bombákkal lehet megalkotni, nem tudtam levenni a szememet erről az édes szájról.

Noha elméletben rettenetes tudott lenni, s a fejedelmekről meg a főurakról igen szigorúan szokott nyilatkozni előttem, meg voltam győződve, hogy Petrovna Anna a legjobb lélek a világon. Úgy vettem észre, hogy egy szúnyogot se volna képes megölni; minden állati és növényi életet védelmezett, a gyermekeket imádta. Pickwickné asszonynak neveztem el, annyira tele volt emberszeretettel. A rosszat senkiről se hitte el; a nyilvánvaló bűnre ezer mentséget talált; a szegényt, a csúnyát és az ostobát sajnálta; mindent megértett és mindent megbocsátott. Szinte betegsége volt az elnézés és a könyörület.

Raffaellióket is ő fedezte fel előttem.

- Mit akar ezekkel a szegény emberekkel? - szólt. - Hogy nem a legfinomabb modorúak? Nevetség! Könnyű egy grófnénak. De nézze csak meg ezt a szegény asszonyt, milyen vidáman tűri a legvastagabb szegénységet, pedig elég mutatós arra, hogy a faképnél hagyhatná Raffaellit, és jobb módba ülhetne. És ez a nagy, kövér kamasz! A legkedvesebb bohém a világon. Ön nem volna ilyen jókedvű az ő helyzetében.

- Nem tetszik nekem, hogy olyan keveset rajzol - feleltem.

- Bizonyosan keveset rendelnek meg nála. Különben, ha azt akarja mondani ezzel, hogy Raffaellinek a keresetforrása kissé homályos, hát meglehet. Hja, a szegénység egy cseppet se válogatós. Biztosíthatom, hogy nem lopnak, s nem is csalnak meg senkit.

- Elhiszem. Nekem egyébként mindegy, hogy miből élnek.

Ahogy jobban megismertem Raffaellit, igazat kellett adnom Petrovna Annának. Raffaelli igen tűrhető s határozottan mulatságos fickó volt. Bizonnyal módfelett könnyelmű. Néha hetekig hitelre éltek, s ilyenkor alaposan próbára tették a „bútorozott ház” jólelkű úrnőjének türelmét. Mialatt a szomszédomban laktak, a háziasszony vagy tízszer esküdött meg, hogy utoljára hitelez nekik, s nem tűri meg őket tovább a házban. Ha Raffaelli túlságosan sokat gajdolta a *Troubadour*-t, már tudtam, hogy megint kifelé áll a szekerük rúdja. De semmiféle megpróbáltatás nem törte meg a kedélyöket. S mihelyt Raffaelli, végre-valahára, Isten tudja hol, pénzmagra tett szert, azonnal lagzit csaptak.

A vendéglátás volt a szenvedélyök. Rendesen a háziasszonytól hozatták az ételt, de volt egy csepp konyhájok is, s ha vendégeket hívtak, Raffaelli maga főzött. Azt tartotta, hogy két étel: „bouillabaisse” és a „caeni pacal” elkészítésében őt nem lehet felülmúlni. Addig unszoltak, míg Raffaelli két mesterművét végre is meg kellett ízlelnem. Nem szerettem a halászlét, s

ennek azt a fajtáját, amelyet a franciák „bouillabaisse”-nek neveznek, csak legyőzhetetlen idegenkedéssel tudom megenni; azok a sűrű fekete lében úszkáló sötétbarna és hamuszínű haldarabok, amelyeket mintha tintában főztek volna meg, minden jobb érzésemet föllázítják. A „caeni módra készült pacal” is mély benyomást tett rám; azóta nem eszem meg a pacalt, akár caeni módra készült, akár másképpen, soha többé semmiféle pacalt.

De azt meg kell vallanom, hogy a bouillabaisse és a pacal bemutatóján kitűnően mulattam. Raffaelli utolérhetetlen mestere volt a tréfának és a bűvészetnek, s ha adomázni kezdett, ennek nem volt se vége, se hossza.

Ők már előbb megkedveltek engem, az Isten tudja, miért. Vagy tíz nappal az után a felejthetetlen lakoma után végképpen megvettem a szívöket. Észrevettem ugyanis, hogy ismét beköszöntött náluk a hét szűk esztendő. Raffaelli úr ilyenkor úgy szokta elkészíteni az utolsó cigarettát, hogy a padlóról szedegette fel a lehullott pár szál cigarettadohányt. Viszonozni akartam a szívességöket, s kétszáz egyiptomi cigarettával kínáltam meg őket, azzal a kegyes hazugsággal élve, hogy ezer darabot kaptam. Később, attól fogva, hogy vagy kétszer titokban öt frankot kölcsönöztem Raffaelliné asszonynak, én voltam a legjobb barátjuk. Nem voltak nagy igényeik.

Mint legjobb barátjuk, természetesen nem hiányozhattam asztaluk mellől, ha vendégséget csaptak. S ahogy a tél beállott, egyre sűrűbben hívtak meg. Nyilván jobbra fordult a soruk; Raffaelli koronkint határozottan költekezett. Télen több rajzot rendelnek meg az újságok - magyarázta a dolgot Petrovna Anna, de én nem vettem észre, hogy Raffaelli többet rajzolt volna. Azt azonban látnom kellett, hogy többet keres. Egyre nagyobb társaságot hívott meg; néha alig fértünk el nála. Réveillonkor kölcsön kellett adnom a szobámat ruhatárnak; annyian voltunk. Minden férfi szívesen vendégeskedik, aki maga is főz; de Raffaelli valósággal élthalt a társaságért.

Szívesen mentem hozzájok, mindenekelőtt Petrovna Annáért. Vele csak Raffaellióknél beszélgethettem ki magamat kedvemre, s „Pickwickné” mindig mondott valami olyat, ami megkapott. Soha senkiben sem találtam egyszerre annyi lágyságot és annyi szilajságot; ez elég volt arra, hogy a fiatal Oroszországot lássam benne megnyerő, bájos kiadásban. De Raffaellinek a többi vendégei is érdekeltek. A különös alakok egész gyűjteménye volt ez a vendégkoszorú; valóságos menazsériája a jó Isten legfurcsább csodabogarainak. Volt ott feltaláló, krupié, lóversenytippárus, papagáj-idomító, kuplé-költő, taps-ügynök és egy tekintélyes külsejű, szép szakállú úr, akit majordomusnak szoktak kikölcsönözni. Azelőtt nem is gyanítottam, mi mindenféléből élnek meg az emberek.

Raffaelli vendégei igen természetesnek találták, hogy én is ott vagyok köztük. Mintha örökkön velük éltem volna, olyan barátsággal voltak irántam; sohase kérdezték: ki vagyok, honnan jöttem, s a legkevésbé se törődtek vele, hogy mi a keresetforrásom. Tudták, hogy valamelyik egyetemre járok, s maguk közt úgy neveztek: „le docteur en droit”. Azt hiszem, sohase láttak igazi jogtudort.

Követtem a jó példát, s én se érdeklődtem többé az iránt, hogy miből él az én derék Raffaelli barátom. Raffaelli különben már az első látogatásom alkalmával megmutogatta az otthon maradt apró rajzait. Illusztrációk voltak Paulai Szent Vince életéhez. Mutatott továbbá két vízfestményt, amelyek közül az egyik Ville d’Avray egy részletét, a másik pedig Raffaellinét ábrázolta. Nem ismertem volna rá háziasszonyomra; ez a kép inkább Eugénia császárnéra emlékeztetett. De Raffaelli biztosított, hogy életepárja valamikor karcsú volt.

Hogy ezek az érdekes alkotások hogyan és hol keletkeztek, az továbbra is rejtély maradt előttem. Rajzolóasztalt és szerszámokat, vagy éppen festőállványt, sehol se tudtam a

lakásukban fölfedezni, ellenben föltűnt, hogy Raffaelli barátom, akinek egyébiránt nem volt fölösleges cókmókja, három fényképezőkészülékkel is rendelkezik. Mit csinálhat három fényképezőgéppel?

Mindezen persze nem sokáig törtem a fejemet. Raffaelliék jó emberek voltak; engem nem bántottak, ellenkezőleg, kedveskedtek nekem, amikor csak tehették; mi közöm nekem a dolgaikhoz? Amint egyre gyakrabban érintkeztem velök: el is felejtettem, hogy eleinte gyanakodtam rájok, s Három Királyok ama szent estéjén, amelyre Raffaelli olyan kitűnő szeretettel hítt meg, már nem volt semmiféle aggályom. A legnagyobb lelki nyugalommal fogyasztottam velök az ünnepi kalácsot.

A kalácsba rejtett babszemet - mert az aranyat Raffaelliék bizony nem dugták el kalácsba - Petrovna Anna találta meg; ő lett a „királynő". Az olcsó champagne mellett sokáig eltréfálkoztunk azon, hogy a királyok tüzes ellensége, most akarva, nem akarva, köteles elfoglalni a királynői trónt, a vele járó tisztségekkel, s ez alkalommal Petrovna Anna azt a merész állítást kockáztatta meg, hogy száz év múlva az emberek csak Vízkereszt ünnepének szent hagyományaiból fognak visszaemlékezni arra, hogy valaha királyok és királynők is voltak a világon.

Aztán valamely eszmetársítás révén, a rövid hajáról vitatkoztunk, már nem éppen először. Petrovna Anna azt állította, hogy az olyan nőnek, aki komoly munkával foglalkozik, nem való a hosszú haj, mert nem bajlódhatik vele; az az idő, amelyet erre a haszontalanságra fordítana, más, okosabb dologra kell. Aztán meg nagy hajat hordani nem is egészséges, mert a nagy haj más kellemetlenségeken kívül, fejfájást is okoz, s azért van annyi házasságtörés a világon, mert a sok fejfájós asszony kínjában mind megcsalja a férjét. Végül pedig, ő nem akar tetszeni senkinek, különösen olyan szamárnak nem, akinek ugyanaz az emberi lény csak akkor tetszik, ha hosszú hajat visel, mintha az illető rövid hajjal nem ugyanaz a szeretni való személy maradna.

Azt feleltem, hogy méltatom az okait, de mégse adhatok igazat neki. Mert a rövid hajviseletre csak egy kényszerítő ok van: a lustaság, ami éppen nem megnyerő valami. Nincs az az elfoglalt nő, még férfi se, akinek ne jutna elég ideje: ápolni egy kicsit a személyét, amelyet ha valaki maga se becsül meg, más még kevésbé hajlandó megbecsülni. Egy kis fejfájás nem a világ; s ez a fejfájás csak egyes esetekben jelentkezik, meglehetősen ritkán. Ami a sok házasságtörést illeti, ebben hol a férj a hibás, hol az asszony, hol mind a ketten, de a hosszú haj mindenképpen ártatlan. És utoljára: szép, tetszetős, mert önérzetre vall, ha egy nő nem kíván mindenáron tetszeni, s megvan rövid hajjal is; amint hogy a hosszú hajú nők se férfiak kedvéért páváskodnak, hanem hogy egymást túlragyogják. De nem szép és nem tetszetős, ha egy nő nem törődik az emberek ítéletével, még ha nem is ítéletről van szó, csak előítéletről; mert ha nem törődik vele, hogy mit következtetnek a viselkedéséből, ezzel kockáztatja a jó hírét, márpedig a nőnek a mi társadalmi rendünkben a jó hírre éppúgy szüksége van, mint a férfinak a becsületre. Aki ezekben a pontokban nem törődik a látszattal, maga teszi ki magát a gyanúnak. Azért, amíg a nők hosszú hajviselete általános szokás, jobb ragaszkodni a szokáshoz; amely elv természetesen nem változtat azon, hogy egy okos és derék leány rövid hajjal is okos és derék leány marad.

Ezen egy kicsit összekaptunk. Raffaelli az én pártomra állt, az asszony Petrovna Anna pártjára; s alaposan megrostáltuk a kérdést. Utoljára Petrovna Anna megunta az akadémikus időtöltést, s azzal vetett véget a vitának, hogy a társadalmi rend becstelen, és hogy voltaképpen igazuk van a rossz asszonyoknak.

Aztán más társadalmi problémákat fejtegettünk, s többek között áttértünk a gyermeknevelés kérdésére. Csak ez alkalommal tudtam meg, hogy Raffaellliéknek már két gyermekük van, s hogy ezeket a gyermekeket falun neveltetik, jólelkű parasztembereknél, akik negyven, illetőleg harminc frankért valóságos őrangyalai a kedves kis fickóknak. Raffaelli kijelentette, hogy bűnt követ el minden párizsi szülő, aki gyermekét, mindjárt a születése után nem adja ki dajkaságba, mert a falu jó levegőjét nem pótolhatja semmi. Ők egy napig se tartották maguknál a gyermekeiket, s a kis fickók ma is élnek, pedig hány párizsi gyermeket temettek el azóta! Raffaelliné a párizsi iskolák, s általában az iskola ellen kelt ki. Szerinte az iskolában csak rosszat tanulnak a gyermekek, s innen van a mai világban az a sok sápadt, erőtlen férfi, akiket látni is utálat. Alig intézte el ezt a nehéz kérdést ilyen könnyedén, röviden és határozottan, Raffaelliné egyszerre csak elhalványodott. Hamarjában nem gondoltam rá, hogy mi baja, de Petrovna Anna okosabb volt, mint én, s kiküldött a szobából. Raffaelli elszaladt azért a hölgyért, aki feleségét egy idő óta látogatni szokta; én meg átmentem a szobámba. Arra nem számítottam, hogy hamarosan el fogok aludni, de reménykedtem, hogy talán olvashatok. Raffaelliné azonban nemsokára olyan hangos lett, hogy le kellett tennem a könyvet. Kimentem a folyosóra. Raffaelli már odakünn cigarettázott. Meglátta aggodalmas arcomat, elnevette magát és vigasztalni kezdett:

- Mindjárt el fog csendesedni. Olyan asszony ez, hogy föl se veszi a dolgot!

S Raffaelliné megtartotta, amit férje ígért. Nem szíttunk el nagyon sok cigarettát, s Raffaellit behívták. Én már nem voltam kíváncsi, hogy mi újság; visszavonultam és lefeküdtem.

Másnap a Collège de France-ban, Petrovna Annától megtudtam, hogy fiuk született, s hogy engem akarnak keresztapának hívni. Egy kicsit elbámultam, de Petrovna Anna igen komolyan kezdte bizonygatni, hogy nem térhetek ki a rám váró feladat elől.

- Nem bánthatja meg ezeket a szegény embereket... Nincsen senkijök... - efféléket mondott.

- De aki elfogadja ezt a tisztet, az bizonyos felelősséget vállal magára a gyermekekkel szemben... és én, az idegen...

- Ej, nem szokás azt olyan komolyan venni. Beülünk egy kocsiba, kifizeti a stólát, a sekrestyést, a kocsit, ennyi az egész.

Ez hatott. Azt már nem szerettem volna, hogy a vonakodásomat félremagyarázzák. S ha csak ennyit várnak tőlem, igazán örültem, hogy szolgálatjukra lehetek. Legalább azzal az ezüst evőeszközzel, amellyel keresztfiamat meg fogom ajándékozni, némi jelét adhatom, hogy megbecsülöm irántam való barátságukat.

És Raffaelli mesternek már habozás nélkül mondtam igent.

- Boldizsárnak fogjuk kereszteltetni - tudatta velem Raffaelli -, a Három Királyok egyikének nevére.

Boldizsár keresztelőjét Raffaelli az eddigieknél is fényesebb lakomával ünnepelte meg. Erre a lakomára minden jó ismerősét meghívta, talán azokat is, akiket csak félig-meddig ismert. Ott találtam többek között a végrehajtót, aki sűrűn járt Raffaelliékhez. A menazséria - természetesen - teljes számban beállított, megfelelő hölgyekkel. De jöttek mások is. A lakoma két órakor kezdődött, s háromnegyed kettő után tíz perccel, amikor már alig fértünk a szobába, egyre több új alak tűnt föl a látóhatáron. Ezek közt legfeltűnőbb jelenség volt egy görög nemzetiségűnek mondott úriember, akiről a hölgyek nem tudták levenni a szemöket. Azért-e, mert a szeme fénylett, mint a parázs, vagy azért, mert úgy itta az abszentet, mint én a vizet? - nem sikerült megtudnom.

A keresztelőnek csupán egy epizódja maradt emlékemben. Eleinte úgy terveztük, hogy az anyakönyvvezetőhöz és a paphoz délelőtt megyünk el, de valamelyiktől üzenet érkezett, hogy csak négy órakor jelentkezzünk, s azért mind a két kirándulást délutánra halasztottuk. Háromnegyed négy tájban odaszóltam Petrovna Annának, hogy talán ideje volna mennünk. De az is időbe telt, míg meg tudtuk értetni magunkat. A lakoma igen fölvillanyozta a kedélyeket, s a nagy lármában senki se figyelt ránk. A görög sorra csiklandozta a hölgyeket; ezek vihogtak, sikoltoztak; a menazséria jelesei kiabáltak s nevettek; mindenki egyszerre beszélt, a boldog anya is, Raffaelli pedig olyan részeg volt, hogy nem akart tudni semmiről. Egyre csak a *Troubadour*-t bömbölte.

A gyerekről mindenki megfeledkezett.

De hát hol is van az a gyerek? A gyerek nem volt sehol.

Egy negyedórai rekedt kiabálás, kérdezősködés, félreértések, magyarázatok, újabb tudakozódás és újabb félreértések után kiderült, hogy Boldizsár elveszett. Eltűnt nyomtalanul. Valaki elvitte; de hová?

Erre, nagy nehezen mégis csak fölocsúdtak Raffaelliék, s megindult a hajsza Boldizsár után.

Csak egy félóra múlva találták meg a harmadik szomszédban. Úgy volt, hogy Róza, a „bútorozott ház" szobalánya, kivitte a folyosóra mutogatni, hogy milyen nagy gyerek. De Rózát lecsengette a háziasszony, s a derék leány sietségében átadta Boldizsárt valamelyik bámészkodónak. Azután kézről kézre adták, s mikor Róza visszatért, Boldizsár már lekerült a negyedik emeletre.

A szobalány nem találván Boldizsárt a folyosón, azt hitte, hogy azóta visszavitték a szobába, s mint aki jól végezte dolgát, továbbállt. Eközben Boldizsár lejutott az utcára, onnan a szomszéd házba, végül a harmadikba.

- Jó ómen! - szóltam Petrovna Annához.

Öt óra tájban érkeztünk a paphoz, aki alaposan lehordott bennünket. És ez után a zord fogadtatás után a következő adatokat kellett bediktálnom: Dupont Franciska, hajadon; apja: Raffaelli Achilles, rajzolóművész. Mert kiderült, hogy Raffaelli és felesége annak idején, szórakozottságból, nem mentek el a paphoz.

Boldizsárt nem láttam többé, mert Raffaelliék, elveiknek megfelelően, mindjárt másnap dajkaságba adták. Mikor hazaérkeztek, Raffaelli eldicsekedett vele, hogy kitűnően helyezték el a fickót.

- Nemcsak tehéntejjel fogják táplálni - szólt -, dadája is lesz, mert a parasztasszonynak magának is van kicsinye, s ez most már meg fogja osztani az emlőt Boldizsárral. Nincs is jobb, mint a falusi levegő s az egészséges dajkatej!

Raffaellinek irigylésreméltó természete volt; mindig, mindennel meg volt elégedve.

Sajnos, ezután már nem sokáig élvezhettem a társaságát. A tavasz közeledtekor újra megcsappant a jövedelme, s a hét szűk esztendő ezúttal tovább tartott, mint máskor. Raffaelli, bár vagy másfél évi lakásbérrel volt hátralékban, az utolsó percig nem akarta elhinni, hogy a háziasszony beváltja a fenyegetését, de a lehetetlen egyszer megtörtént, s egy szép májusi napon végre is kitették őket az utcára.

Tanakodtunk Petrovna Annával, hogy mit kellene tenni, s a háziasszony már beleegyezett, hogy visszafogadja őket, ha egy negyedévi bért lefizetünk helyette, de Raffaelli nem fogadta el az ajánlatunkat.

- Sokkal jobb lakást találtam - szólt. - Először igen olcsó, s másodszor szellős, levegős, nem olyan fülledt, mint az a hombár, ahol eddig laktam.

És csábított, hogy mi is költözzünk oda.

Sajnáltuk, hogy elveszítjük, de nem mentünk utána.

Még azután is találkoztunk néha. Kétszer is ellátogattak Petrovna Annához, s mi is fölkerestük őket. De lassankint elszoktunk egymástól.

Mikor egyszer eszünkbe jutott, hogy nagyon rég nem láttuk őket, már nem találtuk őket a szellős és olcsó kis szobában. Elköltöztek; s a kapusnak nem mondták meg: hová.

Nemsokára elhagytam Párizst.

...Azt hittem, hogy sohase fogok hallani többé se a vidám Raffaelliékről, se Boldizsár nevű keresztfiamról, se Petrovna Annáról, akinek okos, szép szeme olyan sokáig érdekelt, s aki most is előttem van, szürke kalapkájában.

Nem gondoltam rá, hogy beszéltetni fognak magukról, a francia lapokban.

Az első, aki hírt adott magáról - először és bizonnyal utoljára - Petrovna Anna volt. Úgy hathét esztendővel azután, hogy Párizsból hazajöttem, amikor a néhai cár szalonkocsija elől Livádiában másodszor szedték föl a vasúti síneket, a rendőrség vagy kétszáz gyanús személyt fogdosott össze. Ezek között a gyanús személyek között volt egy Vronszkij Petrovna Anna nevű leány is: az én Petrovna Annám. Az elfogottak közül néhányat halálra ítéltek, egyetkettőt szabadon bocsátottak, a többit Szibériába deportálták. Petrovna Annát is.

A következő évben a *Figaro* egy törvényszéki tudósítása akadt a kezembe. Ebből azt tudtam meg, hogy egy Raffaelli nevű rajzolót erkölcstelen fényképek sokszorosítása és forgalomba hozatala miatt, mint visszaeső bűnöst, néhány hónapi elzárásra ítéltek. Egy másik újság az elítéltnek a keresztnevét is megemlítette. Csakugyan Raffaelli Achilles volt, az én derék barátom.

Nem tudom, ezt a sorsfordulatot is megelégedéssel fogadta-e? De a kevéssé szellőztetett, bár fölötte olcsó lakás megárthatott egészségének, mert nem sokkal utóbb az elhunytak névsorában olvastam a nevét.

De párizsi ismerőseim közül egyikről sem olvastam annyit, mint Boldizsárról, a keresztfiamról. Öt vagy hat év óta minduntalan értesülök viselt dolgairól. Boldizsár tizennégy éves korában egy kis betörést követett el. Ennek következtében beadták egy állami javítóintézetbe, s ott kiképezték diplomás gonosztevőnek. Alig bocsátották ki a világba, már tevékeny részese volt egy csinosabb gaztettnek. Becsukták, s mikor kiszabadult, hogy hálát adjon a jó Istennek, betört a legközelebb eső templomba. Utoljára azt olvastam róla, hogy a fontainebleau-i erdőben leütött valakit, aki nem szólt többet.

Azóta nem szeretek egyedül sétálni estefelé az erdőn. Az erdő sötétjében keresztfiam, Boldizsár jut eszembe. Ha egyszerre csak előlépne egy bokor mögül, s mielőtt bemutathatnám magamat... hirtelen meg kellene jelennem az örökkévalóság kapuja előtt: odafenn, szégyenletemben, nem mernék kopogtatni.

(1903)

SZENT SZERAFIN MEGTÉRÉSE

Élt Firenze városában egy érsek, Seraphino nevű. Apja után tulajdonképpen Calzolaiónak hívták, de fiatal korában feljebbvalói és társai a mennyei szelídségért, mely lelkében lakott, és szép kedvesen jóságos arcáért, mely a szeráfokra emlékeztetett, Seraphinónak nevezték el; és ez a név rajta maradt, mert - ámbátor sokáig élt - sohase cselekedett olyat, ami erre a névre rácáfolt volna.

Seraphino egyike volt a legerényesebb embereknek, akik valaha e földi tereken bolyongtak.

Abban az időben Firenze városát polgárháborúk dúlták. Mindenki kivette részét a harcból: fiatalok és öregek, férfiak és asszonyok, a papok éppúgy, mint a világiak. Erőszakosságok, gyilkosságok, rokonnak rokon ellen támadása: a köznapi dolgok közé tartoztak. Ebben a sötét korszakban Seraphino volt az egyetlen, akinek szívében épen élt Szent János rövid tanítása: „Fiaim, szeressétek egymást!" Seraphino a békét hirdette, a béke művén fáradozott, és életének egy nevezetes része abban telt el, hogy folytonosan könyörgött a körülötte viaskodóknak: hagyjanak fel az örökös küzdelemmel, és éljenek Istennek tetsző életet!

Ő maga sohase bántott senkit; mindenkivel szemben nyájas volt, és nem vétett a légynek se. Szerette társait, szerette minden felebarátját, haragosainak - mert mégis voltak haragosai - megbocsátott. Az igazságtalanságot elszenvedte visszatorlás, panasz és szemrehányás nélkül; a maga kis körében fölmerült ellentéteket elsimítani, kiegyenlíteni törekedett. Az emberi életet mindenekfölött drágának tartotta; sőt azt vallotta, hogy az állatokat se szabad bántani, mert ők is Isten teremtései. Ami nagy szó volt abban a korban, mely ugyancsak megszokta a vérontás látványát.

Seraphinónak ehhez a jó tulajdonságához más erények is járultak. Szerény volt és kívánságok nélkül való; lelkében nem talált helyet se a kevélység, se a nagyravágyás. Hűségesen engedelmeskedett minden isteni és emberi törvénynek; őszintén alázatos volt, és érdemei nem tették elbizakodottá. Végül - amire akkortájt se özönlött a példa - tiszta életet élt.

Úgy látszott, nem csupán a haragot zárta ki a szívéből, hanem minden indulatot, minden szenvedélyt.

Szóval Seraphino ékes volt minden erénnyel, főképpen minden keresztény erénnyel.

Azért nem szorul magyarázatra, hogy - bár távol esett tőle a nagyravágyás - már negyvenéves korában érsekké lett. Nemcsak hogy nem törte magát ez után a nagy tisztség után: minden áron el akarta hárítani magától, mert a feladatot súlyosnak, erejét meghaladónak és mások jogos várandóságának tartotta. De hiába szabódott; vállalnia kellett.

A nép örült ennek a választásnak. Seraphinót mindenki tisztelte, és azok, akik unták már a sok háborút és belső villongást, azt remélték, hogy az új, békésebb állapotoknak Seraphino erős oszlopa lesz.

Érsekségének mindjárt a legelső évében Seraphinónak még egy, eddig nem ismert erénye tudódott ki. Kiderült, hogy nemcsak jóságos, békeszerető és kifogástalan viselkedésű, hanem egyszersmind ékes szavú.

Silvestrót, az új gonfalonierét, gyönyörű beszéddel üdvözölte, amely mindenkit elragadott. A beszéd oly bátor volt, hogy még Silvestrónak is tetszett. De nem csupán bátor, hanem tartalmas is. Magasztos gondolkozásra való, bölcs és megszívlelésre méltó tanácsok foglaltattak benne; gyönyörű útmutatás arra nézve, hogy az új gonfaloniere hogyan teljesítse tisztjét. Ezeket a bölcs tanácsokat ugyan Silvestro sohase fogadta meg, de ha a beszédnek nem is volt

foganatja, ez nem kisebbíthette Seraphinónak az érdemét. Nem a hasznáért kell becsülni a szépet; ami szép, önmagában is szép, szép akkor is, amikor haszon, eredmény, siker nem kíséri.

E sokat ígérő kezdet után Seraphino érsek egy vagy két éven át többször is szólt a firenzei néphez. És minél többször szólt, annál általánosabban csodálták ékesszólásának művészetét. A második alkalomtól fogva mindannyiszor a földi lét hívságairól és a másvilág örömeiről beszélt. Ez a fenséges tárgy sohase lelt hivatottabb magyarázóra. Seraphino olyan meggyőzően ecsetelte a földi élet nyomorúságait, és olyan lángoló lelkesedéssel, annyi rajongással, oly fennen szárnyaló képzelettel azokat a gyönyörűségeket, amelyekre a másvilágon tehetünk szert, ha idelenn szabályszerűen élünk, hogy az embernek kedve kerekedett nyomban meghalni, mert ki ne vágyott volna rá, hogy minél hamarább legyen része abban a tökéletes megtisztultságban, amelynek örömeit Seraphino eladdig el se képzelt színekkel tudta lefesteni?!

És ha Firenze polgárai akkoriban igen sűrűn küldözgették egymást a másvilágra, ez meglehet, nemegyszer tisztára jóindulatból és felebarátságból történt. Azoknak is, akik inkább csak hirtelen indulatból vagy egyszerűen gonoszságból öltek, némi mentségéül szolgált, hogy gonoszságukat nem tetézték hitetlenséggel, s lelkiismeretükön valamelyest könnyítettek azzal a tudattal, hogy embertársukat csupán az egyik és éppen a hitványabbik életétől fosztják meg.

Természetesen Seraphinót nem lehet felelőssé tenni azért, mert kortársai az ő legtisztább szándékait rosszra magyarázták és rosszra használták. Közös sorsa ez minden tiszta szándéknak és öröktől fogva, mert a világi rossz öröktől való.

Nem lehet felelőssé tenni annál kevésbé, mert Firenze lakosainak csak igen kevés alkalmuk volt arra, hogy az érsek ékesszólását félremagyarázzák.

Érsekségének harmadik évétől fogva Seraphino nem hallatta szavát; egyszer se, soha többé. Hirtelen kivonta magát mindenből, ami a nyilvánosság előtt folyt le, s halvány, jóságos arca örökre eltűnt a prédikálószékből. Híre terjedt, hogy nagyon beteg; s az, hogy hetekig feküdt, igaznak bizonyult. Nemsokára lábra állott ugyan, de ékesszólásának csodálói ezután is hiába várták. Mindentől és mindenkitől visszavonultan élt a „halmok" magaslatán, és csak ritkán látták, amint papjai kíséretében, botjára támaszkodva, olykor-olykor kisétált a sorompó felé. Akik sétaútján találkoztak vele, fehér arcának láttára, aggodalmasan suttogták:

- A szent ember nagyon beteg!... A szent ember nem fog sokáig élni!...

És imádkoztak az életéért.

Pedig voltaképpen nem volt súlyosabb baja, és az élete nem forgott nagyobb veszedelemben, mint azoké, akik imádkoztak érte. De azt hitte, hogy valami lassan ölő, titokzatos kórság környékezi, úgy érezte, hogy testi ereje rohamosan hanyatlik, és ez az érzés nagyon megriasztotta.

Első ifjúságában ugyanis beteges és rendkívül gyönge testalkatú volt. Gyakran vesződött kisebb bajokkal; koronkint lappangó lázak gyötörték, és egyszer olyan csudálatos betegségbe esett, mely társait, a jó testvéreket, valósággal megijesztette. Nem tudott magáról és félrebeszélt. A jó testvérek rémületükben elhívatták Ruggiero mestert, aki mindenkinél jobban ismerte a csillagok járását, az emberi szervezet titkait és a füvek gyógyító erejét. És a kis Seraphino vagy az orvosságtól, vagy a sok fejcsóválástól, jobban lett. De mielőtt föllábadt egy napon, amikor azt hitték, hogy alszik, kihallgatta Ruggiero mesternek Filippo testvérrel való beszélgetését.

- Attól félek - szólt Filippo testvér -, hogy szegény testvérünk nem lesz hosszú életű.

- Bizony, nem sok reménysége van rá - felelt Ruggiero mester. - Mindenből az látszik, hogy fiatalon fog meghalni, de ha nagyon vigyáz magára, ha mindenekben kíméli magát, megérheti, míg érsek lesz belőle.

Ez a beszélgetés nem ment ki a Seraphino fejéből. Nem szólt senkinek, de attól fogva őrizkedett a megfázástól; gondja volt rá, hogy a munkában való elmerüléssel meg ne erőltesse magát; távol tartotta magától az izgalmakat, és ha valaki olyat cselekedett vagy mondott, ami mást haragra lobbantott volna, Seraphino megfékezte indulatát, és így szólt magában:

- Nem, nem... azért is másra gondolok!... mert ha felindulok: ezzel is megrövidítem az életemet!...

Néha a rosszban is van valami jó, és nem lehetetlen, hogy Seraphino lelkének tökéletes épségét éppen ennek a mindig óvatosságra intő, elűzhetetlen, leküzdhetetlen, sötét gondolatnak köszönhette. Mert ifjúkorában őt is megkörnyékezte a kísértés, de Seraphino így szólt magában:

- Nem, nem... a kísértés a gyehennához vezet!... A bűn megöli a lelket... megöli a lelket, és azonkívül aláássa az egészséget is!...

S ez a meggondolás erőssé tette a csábítással szemben.

Ruggiero mester intelme Seraphinót végigkísérte egész életén. Nem múlt el nap, hogy ne gondolt volna rá; elhatározásait, majdnem minden lépését ez irányította; nyomot hagyott a szavain, ránehezedett egész gondolkozására. Később, amint múlt az idő, és még folyvást életben találta magát: a kellemetlen emlék elveszítette erejét; néha, kivált tavasz idején, a napfény óráiban, fölszabadultnak hitte magát, mint az elítélt, aki a jó jelekből azt reméli, hogy kegyelmet kapott. De később is megtörtént, jóllehet ritkábban, hogy az éj sötétjében hirtelen felriadt, s virradatig küszködött a felejthetetlen mementóval. Gondolatainak szövevényéből akaraterejének minden megfeszítésével se tudta kiirtani; akármivel foglalkozott, a mementó ott vigyorgott elméjének munkája mögött.

Mikor érsekké lett, az új hivatalával kapcsolatos elfoglaltságok egy kissé elszórakoztatták. A köztisztelet sokféle megnyilatkozása jólesett neki és elevenebbé tette; új tennivalói, az ezekkel járó gond, a több emberrel való érintkezés egy kissé elterelték figyelmét a közelében borongó sötétségről, amelyről azelőtt alig tudta levenni a szemét. De ez nem sokáig tartott. Új környezete egy-két évi megszokás után nem szórakoztatta többé; betelvén legtitkosabb óhajtása is, nem volt, amit célul tűzhetett volna maga elé; elfoglaltságát megunta és rábízta alantasaira; tehette, amit akart, tehát: csak gondolkozott, töprengett, tépelődött.

És ekkor egyszerre, váratlanul, újra meglepték azok a lappangó lázak, amelyek ifjúságát megrontották. Több, mint húsz esztendő múlt el azóta; egy jó harmadrész emberélet. Már elérte azt a kort, amelyben az erősek közül is sokan kidőlnek; elérte, hogy érsekké lett, megélt annyi esztendőt, amennyit Ruggiero mester a legjobb esetre jósolt, amennyinél többet a csillagok járása nem ígért neki, akárhogyan vigyáz, akárhogyan kíméli magát.

Seraphino megrémült. Mert akármilyen csodaszépen tudta ecsetelni a másvilág örömeit, azért mégse kívánkozott a másvilágra.

Amikor a lopva járó, alattomos láz egy éjszaka ismét felköltötte álmából, és szívének vad dobogásából meggyőződött róla, hogy csakugyan beteg, a sötétségben összetette kezét, és így imádkozott:

- Rex regum, Dominus dominantium! Tudom, hogy ez a földi élet hitványság, siralom; csak pitvara az igazi életnek; keserves föltétel, amelyet a kiválasztottaknak elengedsz; megpróbál-

tatás, amelyen túlesni boldogság. Tudom, hogy gyarlóság, ostobaság, főbenjáró vétek: ragaszkodni ehhez a hívsághoz; mea culpa, mea maxima culpa! És mégis könyörgök: hosszabbítsd meg földi életemet! Az üdvösség, melyet a jóknak adsz, véges értelmünkkel föl nem fogható; ellenben ez a hitványság közel esik hozzánk, már megvan, szívünk szerint való, és valamint az örökélet, azonképpen ez is a Te rendelésed! Érdemetlen szolgád vagyok; sokat vétkeztem, ha tettekkel nem is, legalább gondolatban. De a hit, a tiszta szándék, a jóakarat nem hiányzott szívemből; iparkodtam, hogy minél inkább megtisztuljak, gondosan ápoltam a Benned való bizodalmat és igaz lélekkel, buzgón hirdettem a Te igéidet! Rex regum, Dominus dominantium! Esengek, hosszabbítsd meg földi létemet, amellyel összeforrottam, amelynél egyebet értelmem nem bír felfogni! Avagy ha másképp parancsoltad volna: erősíts meg hitemben, azonképpen, mint szegény szolgád rajta volt, hogy megerősítse hitökben a gondjára bízottakat, megtérítse a tévelygőket és felvilágosítsa a magukkal meghasonlottakat!

A láz és aggodalom ágyba döntötték. Ijedelmében meghagyta, hogy hívják ágyához Firenze legnagyobb tudósait. Ruggiero mester már régen meghalt, de tanítványokat hagyott, akiknek annak idején megmagyarázta volt, hogy miképpen kell megfoltozni mások életét.

A tudósok eljöttek, megnézték a beteget, és nem valami kisebb emberről lévén szó, hanem magáról az érsekről: igen-igen csóválták a fejöket.

Akárhogyan csóválták a fejöket, Seraphino meggyógyult. Meggyógyult, de csak azért, hogy ezentúl már csupán a remegésnek éljen.

A tudósok a csillagok járásából azt olvasták ki, hogy az érseknek kímélnie kell magát. Az érsek tehát kímélte magát. Tenyerének vizsgálatából kiderült, hogy a szellemi megerőltetés tette beteggé; az érsek tehát megfogadta, hogy többé nem fog szónokolni. Szemének fényességéből látták, hogy óvakodnia kell a templom hidegétől; arcának színéből kitűnt, hogy a böjtölés ártalmára van. Az érsek tehát kikérte a betegeket megillető fölmentést, s tartózkodott úgy a böjttől, mint a misemondástól.

És ettől fogva csak az egészségét ápolta. Nyáron is meleg ruhában járt; gyógyító italokat, kenőcsöket, elixíreket használt, továbbá nemcsak hogy szónokolni nem mert, a közönséges beszédet is kerülte. Ha éppen kellett: suttogva szólt, hogy meg ne erőltesse a mellét. Ha a levegőre ment: testőrökkel vette körül magát, akik megóvják az útonállóktól és más gonosz emberektől. Ha az étel nem ízlett neki, elszomorodott, és imádkozott, hogy egyébre gondoljon.

Ezután se utasította el a szegényeket, akik alamizsnáért folyamodtak hozzá; de a kuruzslókat, akik ápolták, arannyal fizette.

Múltak az esztendők; megöregedett. És egész élete abban telt el, hogy folyton-folyvást oltalmazta földi lételét. Nem csinált egyebet, csak óvakodott a másvilágtól: napról napra, reggeltől estig, egyedül azon mesterkedett, hogy minél később kerüljön oda.

Már jóval túl járt hatvanadik évén, amikor harmadszor is megbetegedett. Halálos reszketés fogta el, homlokáról patakzott a verejték, és még a suttogás is elakadt a torkán. Mindenből úgy látszott, hogy meghal. A tudósok már nem is csóválták a fejöket; csak fölemelték szemöket az égre. Papjai összegyűltek ágya körül és sírtak.

Seraphino tudta kötelességét. Összeszedte minden erejét, és érces, tisztán hallható hangon szólt hozzájok:

- Ne sírjatok! Az Úr azt rendelte, hogy elhagyjam ezt a siralomvölgyét... legyen áldott szent akarata! Ne sírjatok, hiszen az örök életbe költözöm át! Hallgassátok meg utolsó szavamat: Gondjaitokba, buzgó gondjaitokba ajánlom anyaszentegyházunkat, lelketekre kötöm, hogy

tántoríthatatlan hűséggel, teljes odaadással szolgáljátok! Lángoló buzgalommal terjesszétek az üdvözítő hitet, óvjátok a hívek erkölcsét, világosítsátok föl a tévelygőket és imádkozzatok bűnös lelkemért!

De bensejének legmélyén így könyörgött:

- Rex regum, Dominus dominantium! Mindenhatóságodnak zsámolyánál, esengve, rimánkodva könyörgök: hosszabbítsd meg nyomorult életemet még egy évvel... egy hónappal... egy héttel... egy nappal... egy órával!...

Aztán érezte, hogy öntudata elhagyja, és azt hitte, hogy meghal... De nem halt meg, csak elveszítette az eszméletét.

S mialatt papjai a haldoklókért szóló imát mormolták körülötte, Seraphino lázas álmában azt képzelte, hogy immáron egy szűk és nagyon homályos cellában fekszik, melyben csak annyi világosság derengett, amennyit egy ajtóhasadékon át a kívül égő nagy tűz sugározhat be a sötét szobába. Arrafelé nézett, ahonnan a kevés világosság derengett, s ahogy a szeme jobban hozzászokott a sötétséghez, látta, hogy a szűk cella csak háromfalú, az egyik oldalán nyílt, de kívül is vakhomály ül a közelben, és a tűzfény csak valahonnan messzebbről jöhet.

- Hol vagyok? - suttogta Seraphino.

Mintegy feleletül megzendült a vezeklők kara. Nem tudta kitalálni, honnan hallatszanak a borzadályt keltő hangok, de tisztán hallotta ezt a szót:

- Miserere!

Megrázkódott. Valami különös nyugtalanság, majd vad félelem fogta el. És a láthatatlanok kara mind erősebben, mind rémesebben zúgta a korált... harsonaszó hallatszott, amely egyre siketítőbben hangzott, átviharzotta a cellát és majdnem megrepesztette a fülét... Kétségbeesetten ordított föl... s a hangok orkánja hirtelen elült.

A csenddel visszanyerte az eszét is; valamelyest megnyugodott. Tehát a másvilágon van. Az igazat megvallva, egy kissé meg volt lepetve. No lám, csakugyan nem szűnt meg teljesen; a végesből csakugyan a végtelenbe lépett át! Nagyot lélegzett; egy kő esett le a szívéről. Akármilyen határtalan a bizalom, a bizonyosság mégiscsak jólesik. Odalenn a legigazabbakat is nyugtalanná teszi az, hogy vaksötétbe kell ugraniok. Amit a gondviselés eltakart a földi szem elől, ismeretlenségével mégis csak izgatja egy kevéssé a halandó képzeletét, akármilyen erősen bízzék is az égi irgalmasságban. S amilyen izgató az ismeretlentől való oktalan félelem: olyan vég nélkül megnyugtató a földöntúli béke, a lélek előtt megnyílt bizonyosság. Milyen oktalan volt, hogy annyit rettegett a megígért, várt, remélt, de ismeretlen világtól! És valami nagyon édes érzés járta át.

Hanem amint tovább nézelődött maga körül, öröme egyre halványabbra vált; a vakhomály, melyen tekintete nem bírt keresztül hatolni, megdöbbentette, s a végtelen csend félelemmel töltötte el. Azután valami eddig még nem ismert szorongás szállotta meg. Úgy tetszett neki, mintha körös-körül rémes árnyékok imbolyognának, mintha égő öntudatát jéghideg fuvallat járná át, s mintha lelkének mélyén egy szörny ütné fel a fejét. Újra rettegés fogta el; kiáltani szeretett volna, de nem tudott; mozdulni akart, de nem bírt. És hirtelen átsajgott rajta a rémítő tudat:

- Ahol vagyok, az nem az igazak örök hazája! Az a tűzfény a tisztítótűz fénye!

Tekintete oda meredt, ahol a kevés világosság derengett, és ekkor úgy rémlett neki, mintha a tűzfény erősödnék. Ez a látvány megriasztotta; nem akart odanézni többé, de nem tudta elvenni a tekintetét. A cella nyílása pedig egyre világosabb lett. A tűzfény egyre sűrűbb kévékben

ömlött a sötét falak felé; a nyílás egészen kivilágosodott; rettenetes, tűrhetetlen hőséget terjesztő fényesség öltögette be vörös és fehéren izzó, utálatos lángnyelveit a padló, a falak és a boltozat felé; végül egy lángtenger hömpölygött odakünn.

Könyörögni akart, hogy ne kelljen látnia ezt a rémséget. De elfelejtette összes imádságait, és érezte, hogy már gondolkozni se bír. Csak megkövesült tekintetében maradt meg némi élet.

És látta, hogy a lángtengerben ördögök futkosnak, a hátukon nagy puttonnal, amelyben a lelkeket vitték. Nehezen cipelték terhöket, és igen fáradtak lehettek, mert pántlika alakú, vérvörös nyelvök ocsmány szájukból egész hosszúságban kilógott. Egy ördög éppen a cella nyílása mellett vonszolta terhét, s a puttonban ülő kárhozott bevigyorgott Seraphinóra. Seraphino dermedten bámult rá: megismerte Bonifác püspököt.

Olyan iszonyat szállotta meg, aminőt a földön sohase ismert. Érezte, hogy teljesen elveszti az eszét, és oktalanságában menekülni akart. De nem bírt fölemelkedni fekvőhelyéről; moccanni se tudott. Ekkor eszébe jutott Jézus Krisztus neve. Segítségül híván az Isten fiának végtelen kegyelmét, kétségbeesésében még egy utolsó erőfeszítést tett: és tagjai most már engedtek akaratának, teste összerázkódott, térdének fagya fölengedett, törzse megmozdult, feje felszökkent fekvőhelyéről, és hátrafelé fordult, a menekvést keresve.

Csak ekkor látta, hogy valaki mozdulatlanul áll fekvőhelye mögött: egy hófehér lepelbe öltözött, gyönyörű arcú ifjú, aki végtelen nyugalommal nézett rá. Az arca csodaszép volt, de a tekintete oly merő, hogy Seraphino ezt a tekintetet nem bírta kiállani.

Visszabújt helyére, hogy ne lássa a szelíd és mégis vérfagyasztó szempárt, összekucorodott, amennyire tudott, és fogvacogva kérdezte:

- Angyal vagy?

- Én a Halál vagyok - szólal meg amaz a feje mögött. - Én hoztalak ide, hogy nemsokára átadjalak az örök Igazságnak.

- Hol vagyok? - rebegte Seraphino.

- A pokolban - felelt a Halál.

- Mennyei irgalmasság! - nyöszörgött Seraphino. - Miért hoztál ide? Csak nem maradok itt?!

- Itt maradsz örökkön - szólt a Halál -, innen nincs visszatérés!

- Istennek szent anyja, könyörögj érettem! - nyögte Seraphino -, hiszen szándékaim tiszták valának!

- Szándékaid - szólt a Halál - benn voltak az égi serpenyőben, de porszemnek ítéltettek.

Seraphino kétségbeesetten tördelte a kezét.

- Quid tunc miser sum dicturus?! - tépelődött. - Mea culpa, mea maxima culpa! A serpenyőben talán úgy találtatott, hogy bizodalmam nem volt elég erős. De hiszen hűségesen hittem, követtem, hirdettem a szent tanítást!... Életemet imádkozással töltöttem el, és nem szűntem meg könyörögni, hogy a mennyei irgalmasság erősítse meg bizodalmamat!... Cselekedetem igaz volt, mert mindent elkövettem, hogy megszilárdítsam másoknak a hitét, szándékom tiszta, mert nem volt egyéb igyekezetem, mint hogy egészen megtisztuljak bizodalmamban, még gondolatom is szenny nélkül való, mert végre is hivő voltam, jóllehet ez nekem nehezebb volt, mint másnak!

- Nem azért kerültél ide - szólalt meg újra a Halál. - Ha netalán vétkeztél ily gondolatokkal, bűnöd magától bocsánatot nyert. Az égi irgalmasság nem ítéli el azt a lelket, amely tökéletlenségében, oktalanságában, vakságában, nem éri föl ésszel az ő végtelenségét, mindenható voltát és mindenütt jelenvalóságát. Amidőn a megismerést elzárta a halandó elől, már előre megbocsátotta az emberi értelem minden megtévedését.

- De hát akkor miért kerültem ide?! - kínlódott Seraphino a kétségek között. - Hiszen nem voltak halálos bűneim! Nem vétkeztem a tíz parancsolat ellen, a hét főbűntől tiszta maradtam, égbekiáltó vétket nem követtem el! Miért jutottam mégis a pokolba? Mi volt a bűnöm?

- A legnagyobb bűn! - felelt a Halál. - A bűnök anyja!... az a bűn, amelyben az összes bűnök bennfoglaltatnak: az önzés!

- Az ember eredendő bűnben fogantatik - mentegetőzött Seraphino -, de Jézus Krisztus mindnyájunkat megváltott!

- Nyíljék meg valahára a szemed! - szólt a Halál. - A te vétked nem az eredendő bűn volt, hanem a legnagyobb vétek: az életnek, az Isten mindenhatóságából kisugárzó erőnek gonosz eltékozlása. Az életben egy megbízást kaptál az Istentől: te ezzel a megbízással visszaéltél. Életednek rendeltetése volt: és te elvontad életedet a rendeltetésétől. Életednek egy célt kellett volna szolgálnia: te életedet elsikkasztottad ettől a céltól, és csak arra használtad fel, hogy minél hosszabbra nyújtsd, mert jólesett élned. Erényesnek képzelted magad, mert látszatra megtartottad a szabályokat. De vak voltál, és nem láttad át, hogy mindenki annyit ér, amennyit másoknak tesz - amennyi áldozatra, amennyi önfeláldozásra képes -, ahányszor kockára teszi jólétét és egész életét az egyetemesért. Azt hitted, hogy látod az Istent; és nem láttad azt, hogy az Isten nem óvja az egyén életét, csak az egyetemes életet óvja. Azt hitted, hogy istenfélő vagy, és ügyet se vetettél a törvények törvényére. Hogy az istenségnek mik a céljai az egyetemes élettel: nem nyilatkoztatja ki a halandónak, nem mondta meg neked sem; de megmondta, beleírta a lelkedbe, hogy az élet nem tulajdonod, csak véges birtokod; hogy nem a te céljaidra kaptad, hanem rendeltetése van; kinyilatkoztatta előtted is, mert szíved megsúgta, mire való az életed; tudtad, miért, mi végre születtél, s hogy a földi pálya csak arra való, hogy közremunkálj az Ő céljaira! Te nem vétkeztél a szabályok ellen, és értéktelen holmikat nem kapartál félre magadnak, de eltulajdonítottad, elsikkasztottad, elprédáltad a legbecsesebbet: azt, ami egyedül isteni eredetű; nem loptál felebarátjaidtól, de megloptad az Istent!

Ebben a pillanatban a lángtenger becsapott a cellába. A vérvörös nyelvű, kaján pofájú ördögök berohantak, megragadták az érseket, és kihurcolták a rettenetes tűzbe. Előbb nyársra húzták, és testét, amelyet a földön annyira óvott a hidegtől, a tűzben megpörkölték, aztán beledobták egy forró olajjal teli, roppant medencébe, amelyben ezer meg ezer kárhozott lélek visított és üvöltött... Seraphino elordította magát, és fölébredt.

A verejték csorgott a homlokáról, de betegsége elmúlt. Még aznap fölkelt, és környezete álmélkodva látta, hogy frissebb és egészségesebb, mint valaha.

De még jobban csodálkozott mindenki, amikor kitűnt, hogy az érseket mennyire megváltoztatta az a betegség, amelyből csak valamely isteni csoda gyógyíthatta ki.

Seraphino attól a naptól fogva, amikor talpra állott, egészen más ember volt, mint előbb.

Az első dolga az volt, hogy elbocsátotta összes kuruzslóit, és az aranyakat, amelyekkel azelőtt szolgálataikat fizette, a szegények között osztotta szét.

Aztán visszatért a városba, és megjelent az emberek között, hogy segítségükre legyen.

Éppen akkor a pestis tizedelte meg Firenze lakóit. Seraphino sorra járta a betegeket; ápolta s vigasztalta őket, és feladta nekik az utolsó szentséget. Később az Arno kiáradt; az ősz érsek csónakon járta be az elárasztott városrészt, kinyújtotta megerősödött kezét a vízbefúlók felé, és partra szállította őket. Ellenség támadta meg a várost; Seraphino beállt a harcolók közé. Tűzvész ütött ki, mely elhamvasztotta Firenze legnépesebb épületeit; az érsek elsőnek jelent meg a szerencsétlenség helyén, elsőnek rohant be az égő palotákba, és megmentett kilenc gyermeket.

Százszor tette kockára életét, de a veszedelem, melyet mindenütt keresett, elbújt előle. És száz évig élt.

Az emberek pedig, midőn látták, mire képes az az aggastyán, akit hatvanéves koráig haldoklónak ismertek, igen elcsodálkoztak.

Némelyek így suttogtak:

- Milyen erősnek kell lennie annak a hitnek, amely készséget ad ekkora önfeláldozásra!

Mások meg így:

- Ebben a hitben bizonnyal isteni erő van!

Akkortájt sokak lelkét hitetlenség szállotta meg, az a betegség, amely ragadósabb és gyilkosabb a pestisnél. Seraphino Istenhez térítette őket, mert a hitetlenek, látván, hogy az ősz ember mind a két karján siránkozó angyalokat hurcol ki a tűzből, önkéntelenül így kiáltottak föl:

- Mégis van másvilág!

(1904)

AZ ISKOLABETEGSÉG

1

Egy szép májusi reggel, úgy hét óra tájban, Borsody Tódornak sehogy sem ízlett a fölkelés. A szája keserű volt, és úgy érezte, hogy a feje is nehezebb, mint máskor. Nyilván azt sínyli, hogy tegnap este egy félliterrel többet ivott, mint rendesen, a szombatokat kivéve.

Milyen jó volna egy kicsit heverészni és talán még aludni is egyet! - gondolta.

Igen, de a hivatal! Ha kilencre ott akar lenni, akkor már készülődnie kell; Buda messze van.

Eh, mért ne maradhatna el a hivatalból, betegség címén, egyszer, egyetlenegyszer?! Huszonöt esztendő óta, a szabadságidő néhány hetét nem számítva, soha egy napot se mulasztott. Van, aki puszta lustálkodásból is minduntalan betegnek jelenti magát: ő egy negyedszázadon át sohase volt beteg, fáradt vagy tegnapias. Miért ne pihenhetne egyszer kedvére?!

Megitta a kávéját. Szájának a keserűsége elmúlt, a feje se húzta vissza a párnára, de a továbbheverés gondolata még egyre kísértette.

A kis cseléd behozta a tiszta vizet, és kinyitotta az ablaktáblákat.

- Kis Rozál - szólt Tódor -, hozd ide a tintát, tollat meg a levélpapír-skatulyát! Beteg vagyok, nem megyek be a hivatalba.

- Bizonyosan a tavaszi levegő ártott meg a tekintetes úrnak - vélte Rozál, mialatt átszállította a kívánt holmit az éjjeliszekrényre. - A régi helyemen, tavaly ilyenkor, a tavaszi levegő úgy megártott a fiatalúrnak, hogy egész nap olyan volt, mintha mérget ivott volna.

És amikor átnyújtotta a tollat, hogy kifejezze az érdeklődését, így folytatta:

- Istenem, milyen sárga a tekintetes úr!

- Igazán? - kérdezte Tódor meghökkenve. - Hozd csak ide azt a kézitükröt!

Csakugyan sápadt volt, és a szeme bogarát még sohase látta ilyen nagynak.

Könnyebb lelkiismerettel fogalmazta meg a levelét. A központi igazgatónak írt. Hogy láza van, és azt hiszi, nagybeteg lesz.

Mert ha már nem megy be a hivatalba, legalább alaposan ki fogja pihenni magát. Az egynapos elmaradás amúgy is mindig gyanús; és bizony ráfér egyheti pihenés: eleget robotolt huszonöt esztendő óta!

- Ezt a pénzt - szólt, amikor elkészült az írással -, meg ezt a levelet add oda egy hordárnak; rá van írva, hogy hová kell vinni. Aztán hagyjatok aludni.

- Ne menjek el doktorért? - kérdezte Rozál.

- Nem, még nem kell. Meglehet, hogyha kialszom magam, jobban leszek. Az éjjel keveset aludtam, talán csak attól vagyok rosszul.

Rozál eltűnt, és a konyha felől sokáig nem hallatszott zaj.

De azért Tódor már nem tudott újból elaludni. Eleinte azt hitte, hogy az utca hangjai zavarják. Nemsokára azonban az utca is elcsöndesült, és Tódor mégis ébren maradt. Pedig sokáig behunyva tartotta a szemét. Hiába! Álmossága egészen elmúlt. Olyan szokatlan volt neki,

hogy még nyolc órakor is itt fekszik az ágyában és aludhatnék kedvére, ha ugyan tudna aludni! Valami nyugtalanság kezdett ébredezni benne.

A reggeli nap betűzött az ablakon, és az ágy elé széles fénysávot vetett, amelyben pici porszemek táncoltak. Tódor elnézte ezeket a porszemeket.

- Ilyenek vagyunk mi is - gondolta. - Táncolunk, táncolunk, aztán a földre esünk.

A bölcselkedés nem volt szokása; huszonöt év óta nem elmélkedett, mélázott és tűnődött ennyit.

- Milyen arasznyi az élet! - sóhajtott fel, miután eszébe jutott, hány ismerőse pályázott már el, végképpen, egy mukkanás nélkül. Egyszer csak nem jöttek be a hivatalba... azután megérkezett a hír, hogy befejezték... és azóta nem bíbelődnek azzal, amivel ő még ma is bíbelődik.

A sok régi dolog, ami eszébe jutott, még inkább idegessé tette. Egy darabig még reménykedett, hogy majd csak el fog aludni. De sehogy se találta a helyét. Már jó ideje forgolódott, hol jobbra, hol balra, hasztalanul; végre is bele kellett törődnie, hogy nem tud aludni.

Elhatározta, hogy pipára gyújt.

A nagybetegek ugyan nem szoktak pipázni, de Rozál előtt nem kell tettetnie magát.

Fölkelt, s miközben rágyújtott, megnézte az óráját. Fél tíz. A hivatalban is ilyenkor szokott rágyújtani, minekutána kiosztotta a munkát.

Elképzelte, hogy mi történik odaát, Budán, ebben a pillanatban. Az írnokok és napidíjasok már mind együtt vannak, a granáriumban, ahogy ők nevezik. Fecsegnek, élcelődnek, vitatkoznak és csudálkoznak, hogy a kiadóhivatal vezetője, aki maga a pontosság, még most se érkezett meg. Mert a granárium mellett levő szoba, az ő szobája, üres. Talán éppen ebben a percben lép be a kiadóhivatalba a központi igazgató úr, azzal a hírrel, hogy a kiadó beteg. Intézkedik, hogy a beteg munkáját Veres úr lássa el, a legöregebb írnok, aki már nagyon szeretne helyettes kiadó lenni, s aki valóságos kiadó lesz, ha ő meg talál halni...

Veres úr már örül az ő betegségének, mert kitüntetheti magát. Veres úr talán reménykedik...

Mégis kell valami bajának lennie, mert a pipa nem esik jól. Hátha ennék valamit? A hivatalban ilyenkor már reggelizni szokott. Megeszik egy darab vajas kenyeret meg egy-két szelet sonkát, néha hármat is. Vagy egy kis hideg sültet, libamájat, szalámit, mortadellát. A kis Kikinday mindig álmélkodik, hogy sohase rontja el a gyomrát. De most nem éhes.

Aztán, ha a hivatalban van, ilyenkor már másodszor gyújt rá, és elolvassa az újságot, nagy figyelmet szentelve az ingatlanok változásának, a házasulók jegyzékének, az árverések rovatának és a bálozók névsorának. Főképpen ez az olvasmány köti össze a nagyvilággal; de most nem kíváncsi rá, hogy mi van az újságban.

Tíz óra után a kis Kikinday, aki ekkorra már belefáradt a munkába, kijön a granáriumból, valami nagy hazugsággal, amin kacagnia kell. A gézengúz mindennap talál valami ürügyet, hogy elbeszélgethesse az időt. Már az igaz, hogy mulatságos fickó ez a kis Kikinday. Napidíjas létére előkelő társaságba jár, mindenkit ismer, úgy adja a bankot, mintha legalábbis képviselő volna, s olyan humorosan csúfolja ki a minisztertől lefelé az egész elüljáróságot, hogy a haldoklót is megnevettetné. Nagyokat hazudik, az igaz, de mindig mulatságosan, és ő maga se akarja, hogy a hazugságait elhiggyék.

Fél tizenegy tájban megjelenik a tréfás Barát Miska is, aki a levéltárból szökik át hozzájok, s a két humorista versengeni kezd. Pipázva hallgatja őket, s mulat rajtok, kivált ha arról van szó, hogy ha az egyik vagy másik feleségül veszi majd az államtitkár sógornőjét: micsoda őrült fizetésemelés lesz az egész segédhivatalban.

Közben a fiatal méltóságos asszony, az államtitkár felesége, a húgával keresztülhalad a folyosón; sétálni mennek Pestre, és nem veszik észre a kis Kikindayt, aki iszonyúan szeretne nagyot köszönni nekik, s már egy negyedórája lesi őket a nyitott ablakban. Egynegyed tizenkettőkor átront az iktatóból az ősz mókafi is: örökkön jókedvű, vén cimborája, az ősz Nyiry Berci, aki már egy negyedszázad óta évődik, kötődik vele. Egy negyedszázad óta ugratják egymást ugyanazokkal a tréfákkal, amelyek már nem is pajkosak, hanem féktelenek. A társalgás egyre zajosabbá válik, a víg legények hármasa egyre-másra vágja ki a kacagtató mondásokat, s a humoros bölcselkedésbe belevonja Pongrácot is, a hivatalszolgát, aki éppen olyan eredeti ember, mint ők, s olyan furcsákat tud mondani, hogy a központi igazgató úr, aki néha a legnagyobb vigasság közepett lép be, nem állhatja meg, hogy el ne mosolyodjék.

A tereferének csak az vet véget, hogy déltájban össze kell szedni az aláírnivalót, s a levéltár és az iktató szökevényei rendre visszavonulnak. Amíg az aláírások leérkeznek, a kis Kikinday új beszédtárgyat talál, aztán egy kis munka, egy kis babrálás, a leveleknek a borítékokba való bedugdosása, és a hivatalos idő olyan gyorsan múlt el, mintha névnapot ünnepeltek volna.

Milyen lassan múlik most az idő!

Letette a pipáját, s az érverését kezdte tapogatni. Hátha csakugyan láza van?!...

Már nagyon megbánta, hogy nem ment be a hivatalba. Az bizonyos, hogy van valami baja... de a hivatalban elfelejtette volna a baját, s talán el is múlt volna a baja... Azt mondják: a jókedv nagy orvosság.

Milyen soká jön az a kis Rozál! Úgy érezte, jobban volna, ha valakihez szólhat.

Végre az együgyű kis arc bekandikált az ajtón.

- Kis Rozál, nyisd ki az ablakot!

Mert mit szól majd a pipafüsthöz az orvos, ha csakugyan orvost kell hívatni?! És mit szólnak a háziak: a szállásadója, Fazekas meg Fazekasné?! Azonnal kitalálnák, hogy csak lustaságból maradt az ágyban. Fazekasné, aki tanítónő, mindjárt itthon lesz, Fazekas pedig kettő után érkezik meg a városházáról.

Azoktól majd csak megtudja, hogy hívasson-e orvost. Ha változást találnak rajta, akkor bizony, ennek fele se tréfa. Ha nem találnak: akkor fölkel, s holnap még itthon marad, hogy a gyógyulás hamarossága ne tűnjék fel, de holnapután már semmi esetre... holnapután már robotol tovább... mert, az igazat megvallva, az ő robotja nagyon elviselhető.

Minden percben megnézte az óráját, olyan nehezen várta Fazekasnét.

- Nem fog megártani a levegő? - aggódott a kis Rozál.

- Nem, hanem azért most már becsukhatod az ablakot.

Rozál teljesítette a beteg kívánságát, s közben társalogni kezdett:

- Bizonyosan a vendéglőben etették meg valamivel a tekintetes urat. Ahol azelőtt szolgáltam, az asszonyom azt beszélte, hogy a pesti vendéglőkben olyan ételt is föltálalnak, amit falun a cigány se eszik meg. És ott, a szomszédunkban, egyszer valami gombás ételtől olyan rosszul lettek a népek, hogy majd meghaltak, pedig nem is voltak vendéglőben.

Tódor nem felelt. Arra gondolt, hogy mikor evett utoljára gombát?

- Istenem - sóhajtott Rozál -, milyen szótalan lett a tekintetes úr! Amilyen csöndesen tetszik itt feküdni, mintha csak a szegény édesapámat látnám a halálos ágyán!

- No, kis Rozál, menj ki a konyhába és végezd a dolgodat, mert majd megharagszik az asszonyod.

- Még most se menjek doktorért?

- Még nem kell.

- Mert egy éppen itt lakik alattunk, csak a házmesternek kellene lekiáltani...

Csöngettek. A tanítónő megérkezett.

Hogy ne talált volna változást a lakóján, arról természetesen szó se lehetett. Most vette észre először, hogy Tódor kezén az erek ki vannak dagadva, pedig Tódor már olyan régen lakott náluk, hogy Fazekasné ezt a fölfedezést már tíz esztendővel ezelőtt is megtehette volna.

- És aztán, mondja, mióta remeg így a keze?!

Mire Fazekas hazaért, Tódor már vacogott takarója alatt.

Fazekas nem értette az egészet. Tudta, hogy Tódor tegnap este egy kicsit felöntött a garatra, de Tódor nem az az ember volt, akit egy félliter különbözet lever a lábáról. Adott egy jó tanácsot:

- Egyél valamit.

Tódor éhes volt, mint egy sakál, de nem mert enni, mert félt, hogy az ételtől rosszabbul lesz.

Abban állapodtak meg, hogy leküldenek a szomszéd doktorért. Fiatalember, még csak most kezdte a gyakorlatot: az ilyen nem hanyagolja el a betegét. Aztán igen szépen rendezkedett be: tudósnak kell lennie, mert olyan sok eszköze van, mint egy tanárnak.

A fiatal úr nyomban megjelent. Kérdezgetni kezdte Fazekast, hogyan keletkezett a baj, s eközben megvizsgálta a beteg érverését. Majd lázmérőt dugott Tódor hóna alá, tíz percig mélyen hallgatott, s ezalatt újra az érverést figyelte.

Tódornak hol eszeveszettül kalapált a szíve, hol majdnem egészen elállott az érverése.

A doktor úr a fejét csóválta.

- Hm! - szólt aztán, olyan nagy tudományosságot sejtető hangvétellel, amely becsületére vált volna bármelyik tanárnak.

És megnézte a lázmérőt.

- Láza nincs, hanem...

Közelebb hajolt a beteghez, és mélyen a szemébe nézett. Újra megcsóválta a fejét.

- Kérem - szólt aztán -, hagyjanak magamra a beteggel!

Fazekas és Fazekasné olyan rémülten vonultak ki, mintha véletlenül bélpoklosok csapatjára bukkannak.

A doktor úr fölhajtotta a takarót, és egzercírozni kezdte a beteget:

- Tegye a két lábát egymásra!... Üljön fel!... Keljen föl és sétáljon!...

S eközben megvizsgálta a beteg térdreflexét, hallgatót vett elő, s egy örökkévalóságig figyelte a szívhangokat, újra és most már alaposan megvizsgálta a páciens szemét. - Úgy megtapogatta Tódort, mint egy masszőr, lelkiismeretesen megnézte porcikáját, csak éppen hogy belé nem bújt.

Amikor megsétáltatta a beteget: Tódor fejvesztetten támolygott jobbra, balra.

- Hunyja be a szemét! - parancsolt rá a doktor.

Tódor erről már hallott egyet-mást harangozni. Egy pillanatig azt hitte, hogy mindjárt sírva fakad. Természetesen nekiment a mosdónak.

A vizsgálat majdnem egy óráig tartott.

- Különös! - motyogott a doktor úr, amikor elkészült.

Tódornak tudniillik olyan testalkotása volt, mint egy bölénynek.

Visszabújtatta a beteget az ágyába, elbeszéltette vele az egész előéletét, kikérdezte, miféle idegbajok fordultak elő a családjában, megírt három receptet, végül így szólt:

- No, nem lesz semmi baj!

És az arca vérfagyasztó volt.

Kívül aztán Fazekasnak elmondta, hogy semmi bizonyosat nem mondhat, de azt hiszi, hogy egy igen ritka idegbetegséggel van dolga, amelyet az orvosi tudomány mostanáig nem ismert, s amelynek a fölfedezése Spitzer tanárnak köszönhető. Szerencse, hogy véletlenül éppen hozzá fordultak, nem csupán azért, mert ő kiváltképpen idegbajokkal foglalkozik, hanem azért is, mert hazánkban ő az első, aki Spitzer tanár fölfedezését különös tanulmány tárgyává tette, sőt véletlenül ő az, aki Spitzer tanár könyvét magyarra fordította.

Ezt a szerencsés véletlent Fazekasék nem hallgathatták el Tódor előtt, annál kevésbé, mert amikor benyitottak a beteghez, észrevették, hogy Tódor az ajtónál hallgatózott.

Tódor úgy megijedt, hogy egész éjszaka nem tudott aludni, s másnap már csakugyan beteg volt.

2

A doktor úr abban a nézetben volt, hogy Tódort villamozni kell, persze nem nyakra-főre villamozni, hanem Spitzer tanár módszere szerint.

Megjegyezte, hogy a kúra tartama alatt a páciensnek tartózkodnia kell minden szellemi munkától, mert föltétlen nyugalomra van szüksége.

Tódor tehát, bármennyire szeretett volna, nem mehetett be a hivatalba. Megkísérelte ugyan elmagyarázni, hogy az ő foglalkozása nem jár túlságos szellemi megerőltetéssel, de a doktor úr hallani se akart erről a vészes próbálkozásról.

De hogy a páciens mégis szórakozzék valamivel, odaadta neki Spitzer tanár könyvének magyar fordítását.

Tódor végigolvasta a tanulságos könyvet, s mire az utolsó lapra ért, már nem egy, hanem kilenc betegséget fedezett fel magában.

A kilenc betegségből a doktor úr csak hármat hagyott helyben, de e közül a három közül a legkisebbet se kicsinyelte. És hogy semmit se mulasszon el, a Spitzer-féle kúrát megpótolta a régi patikaszerekkel.

Hat hét múltán Tódor úgy lefogyott és úgy összeesett, hogy soványabb és rokkantabb volt, mint a legelcsigázottabb és legvénebb igás ló.

- Levegőre kell mennie - vélte a doktor. - Úgyis nyár van... mit ül itt ebben a fülledt szobában?

A tengert ajánlotta, de aztán megalkudtak egy kis faluban.

És két napra rá, hogy Pongrácz elhozta a végzést, amely tudatta, hogy a miniszter a kért háromhónapi szabadságot megadta, Tódor elutazott a szülőföldjére.

Amikor kikísérték a vasúthoz, a peronról vissza akart fordulni.

- A doktor csak azért küld el - szólt Fazekasnéhoz -, mert nem akarja, hogy a keze között haljak meg.

Úgy rémlett neki, hogy a maga lábán kell kimennie a sírba. Alig tudták betuszkolni a vasúti kocsiba. Valahogy mégiscsak eldiktálták.

Olyan siralmas ábrázattal érkezett meg, hogy az édestestvére se ismert rá. A három hónapját azzal töltötte el, hogy töprengett, búsult és tépelődött; ételhez, italhoz nem mert hozzányúlni. Folyton azon ábrándozott, hogy bárcsak újra láthatná a villamozó gépet; attól mindjárt könnyebben lenne.

Bejárta szülőfölde szép határát, de nem tudta, hogy hol jár. A mezőségben és a szomorúfűzekben már csak a temetőjét látta.

- Utoljára járok itt!... Utoljára járok itt... - ismételgette magában, újra meg újra.

És sírva búcsúzott el minden fűszáltól.

Amikor hazaérkezett, a doktor meghökkent. Ilyen rohamos hanyatlásra nem volt elkészülve.

- Nagyon rosszul vagyok, doktor úr - panaszkodott Tódor.

- A kérdés az, hogy tud-e járni? - tudakozódott a doktor.

Erre a kérdésre Tódor megfogózott egy székbe. A következő percben már nem tudott járni.

A doktor úr, látván, hogy betege csakugyan ágynak esik, nem titkolta el Fazekasé előtt, hogy őt ez a fordulat nagyon meglepi. A Spitzer-féle kúrának már hatnia kellett volna. Elvégre nem lehetetlen, hogy a beteg baja nem is a Spitzer-féle kór, hanem valami más, még súlyosabb betegség. A doktor is ember, a doktor is tévedhet. Mindenesetre a legjobb volna a beteget a klinikára vinni, több szem többet lát, különben is ott jobb ápolásban részesülhet, amivel a világért se akarja őnagysága jóságos fáradozását kisebbíteni, de végre is őnagyságának van egyéb elfoglaltsága is.

Fazekasné magára vállalta, hogy az eszmét beadja a betegnek. De a beteg a „klinika” szóra elbődült.

- Nem, nem, ha már meg kell halnom, inkább itthon halok meg!

És könyörögni, rimánkodni kezdett, ne dobják ki, ne vitessék el a klinikára, hagyják meghalni ott, ahol van!

Fazekas lement és elmondta a doktor úrnak, mi újság.

- Semmi szín alatt nem lehet rávenni, hogy a klinikára menjen Már pedig én nem vehetem a lelkemre...

- Jól van - felelte a doktor úr -, akkor hát majd elhívom a professzoromat. Konzíliumra mindenesetre szükség van, mert én, megvallom, nem értem, hogyan romolhatott le ennyire, ilyen rövid időn!...

A tanár úr azonban egypár napig késett. Bizonyosan súlyosabb betegek foglalták le az idejét.

És ez volt Tódornak a szerencséje.

Mert ha a tanár véletlenül nem késik el, akkor ez történik:

Tódor, látván, hogy már elkövetkezett a konzílium ideje, rémületében azonnal meghal, még azalatt, míg a konzílium tart.

A professzor vállat von és elmegy.

Ellenben megjelenik a halottkém, aki „A halál oka" című rovatba vagy azt írja be: Spitzer-féle kór, vagy azt, hogy: Gerincagysorvadás, de semmi esetre se azt, hogy: Iskolabetegség.

A professzor úr azonban, Tódor szerencséjére, egypár napig késett, és ez alatt a pár nap alatt valami más történt.

- Ó, szentséges Szűzanyám! - sírt, rítt a kis Rozál -, a tekintetes úr szakasztott olyan, mint Krisztus urunk a keresztfán, ahogy a szentjánosi országúton látni!...

Ez a pár szó világot gyújtott Tódor lelkében. Elhatározta, hogy a vallás igéiben keres vigasztalást. Megvolt neki Kempis Tamás könyve: *Krisztus követésé*-ről; még gyermekkorában kapta, amikor megbérmálták. Azóta, az igazat megvallva, sokszor megfeledkezett Krisztus követéséről, de jobb későn mint soha, és legfőbb ideje, hogy valahára megtérjen.

Előkereste *Krisztus követésé*-t, és lapozgatott benne, de az ereje már annyira megfogyatkozott, hogy egypár pillanatnál tovább nem tudta kezében tartani a könyvet.

Arra kérte tehát a kis Rozált, hogy este, amikor Fazekasék már lepihentek s amikor őt legjobban gyötri az álmatlanság, tíz órától tizenegy óráig olvasson fel neki egypár lapot az áhítat könyvéből.

A kis Rozál örömmel teljesítette ezt a kívánságot. Amikor a konyhában elkészült a munkájával, bement a szegény tekintetes úrhoz, kezébe vette a vallásos érzések könyvét és betűzgetni kezdte, eleinte nem könnyen, később biztosabban. Olvasta, olvasta buzgón... és ekkor csoda történt.

Tódornak egy profán gondolata támadt, de - ki tudja? - ez a profán gondolat talán már bűnbánatának az eredménye volt... Mert a gondviselés útjai kiszámíthatatlanok, és meglehet, ez a profán gondolat csak arra szolgált, hogy Tódor ne pusztuljon el régi bűneinek teljességében, elégséges szánom-bánom nélkül, hanem tovább élhessen a megtérésnek, a megjavulásnak, a kifogástalan lelki életnek...

Szóval Tódor - nagyjában - ezt gondolta:

- Istenem, milyen szép is az élet!... Istenem, talán nem is vagyok olyan nagy beteg, csak nagyon meg vagyok ijedve?!... Talán még most is csak iskolabeteg vagyok; és csak össze kellene szednem magamat?! Hátha holnap fölkelnék, és bemennék a hivatalba?!

Úgy történt.

A beteg másnap, mindenek csodálkozására, fölkelt, elment a hivatalba, összeölelkezett a kis Kikindayval, a tréfás Baráttal, meg a vén Nyiryvel, és meggyógyult.

Este a kis Rozál nem tudta, mit csináljon.

- Kis Rozál, gyere ide! - szólt Tódor.

Rozál odament, mert azt hitte, hogy újra olvasnia kell.

De Tódor így szólt:

- Kis Rozál, te vagy életem megmentője!

S magához vonván a leányt, megcsókolta úgy jobb, mint bal orcáján.

A kis Rozál csak ámult, bámult, de szólni nem tudott.

(1905)

ASSZONYOK VALLOMÁSAI

1

Kedves Nellim,

untatlak a panaszaimmal, ugye? Annyi levelet küldök a nyakadra, hogy ez már botrány! És milyeneket! Tele írok, tele sírok tizenhat oldalt, aztán megint tizenhat oldalt, és egypár nap múlva *da capo!* Ahány oldal, annyi ismétlés; ahány szó, annyi elpityeredés. És neked mindezt el kell olvasnod! Szeretetből, részvétből, szánalomból. Pedig lehet, sőt bizonyos, hogy magadnak is elég bajod van. Éppen elég arra, hogy ne legyen kedved újra meg újra meghallgatni az én siránkozásaimat. Azért mégis eltűrsz, mert jó vagy. Néha egy kicsit nehéz jónak lenni, ugye.

Ne hidd, hogy nem szégyellem magam. Tudom, hogy ez nagy önzés és nagy kíméletlenség. Visszaélek a jóságoddal; unalmas, utálatos vagyok. És mégis!

El kell mondanom valakinek: mi bánt; mindazt ami bánt. Ennek a szüksége erősebb az akaratomnál. A panasz kikívánkozik belőlem; ellenállhatatlan erővel kívánkozik ki belőlem. Ha nem suttoghatnám el a titoktartó nádasnak, hogy mi gyötör folyton, ki kellene kiabálnom a világba!...

És kinek sírjam el a bajaimat, hogyha nem neked?

A férjemnek? Először is csak rossz érzést, talán fájdalmat okoznék neki. Aztán ő úgysem segíthet az én bajomon. Mit könnyítene rajtam az, ha ő is megismerné szenvedéseimet, s ezentúl ketten sopánkodnánk azon, amin nem lehet változtatni? Ő csak aludjék békében!

Hiszen feltárhatnám a lelkemet más előtt is, az igaz! Volna, aki megértene, s aki - ó, ezt bizonyosan tudom! - érdemes a bizalmamra. Már írtam neked erről a valakiről. Néha, ha némán néz rám, a két szép, tiszta, világos, nagy szemeivel, és ha ilyenkor a tekintete azt mondja: „Ó, te szegény asszony, kitalálom titkodat! Értelek és sajnállak, önzetlenül, mélyen sajnállak!” - kísértésbe is esem, hogy megvalljam neki, milyen szomorú vagyok mindig!... hogy legalább ennyit közöljek vele: „Ne higgy a látszatnak! Vidámságom csak álarc. Én is boldogtalan vagyok, mint minden, szellem dolgában fejlődöttebb nő; mert, mint a költő mondja, >örök hó ül minden nagy hegyen, és örök ború minden kiváló lelken!<”

Miért ne mondhatnám el neki?! Két szép szeméből látom, hogy annyi, de annyi benne a lélek! Ó, ez meg tudna érteni engem!... és nem jutna eszébe önző célokra használni ki a bizalmamat, bár bizonyos, hogy nem vagyok közömbös előtte, és meg tudja becsülni lelkem egész értékét!

Igen, elejthetném előtte, hogy, mint a szellemi tekintetben legjobban fejlődött nők általában, én is szerencsétlen vagyok... és elbeszélhetném neki az én sokféle bánatomat: ábrándjaim elröppenését, csalódásaimat, lelkemnek minden nélkülözését, örök nyugtalanságomat, lelkem örökös vágyódásait. Végre is ebben nem volna semmi rossz. Mint Ellen Key nagyon jól mondja: tökéletesedésünk jele és korunk egyik vívmánya, hogy ezekről a dolgokról nők és férfiak olyan nyíltsággal cserélik ki gondolataikat, amilyen nyíltsággal azelőtt sohase beszéltek. Bár, az igazat megvallva azt már nem veszem észre, hogy a teljes nyíltsággal beszélgető nők, akiknek a példáját nem merem utánozni, boldogabbak volnának, mint anyáik, akik az idegenek előtt egyben-másban olykor titkolóztak; a nyíltan beszélgetők legfeljebb: többet szórakoznak.

De ami igaz, az igaz, és Ellen Key bölcsen szól, ha arra tanít, hogy bizonyos ügyeket a legteljesebb nyíltsággal kell elintézni, mert a lényeg az, hogy: add meg a léleknek, ami a léleké, és ha a lélek nem kapja meg a magáét, ezen nem segít az őszinteség hiánya. Természetes volna tehát, ha egészen őszintén szólnék ahhoz, aki teljesen ért engem, s mert teljesen ért, a maga erejéből, úgyszólván akaratom ellenére is: barátom.

Mégis valami visszatart ettől. Valami homályos, zavaros érzés, mely azt suttogja nekem, hogy: ha mez nélkül mutatjuk meg lelkünket egy idegen férfinak, ezzel majdnem többet teszünk, mint ha módot nyújtunk neki arra, hogy megleshessen olyan szépségeket, amelyeket a bálokban sem láthat. Szellemi tekintetben a legjobban fejlődött nők közé tartozom, de vannak babonák, amelyeket nem tudok kiirtani magamból. Így azt képzelem, hogy bizonyos dolgokat csak a komornának szabad tudnia, de nem szabad tudnia még annak sem, akit a boldogság istene két órára társunkul rendelt. Ilyenforma babona bennem, hogy a léleknek megvan a maga külön szemérme. Beleképzelem magamat a férfiak helyzetébe. Nos, ha egy férj vagy egy szerető nem óhajtja, hogy a felesége vagy a kedvese elmondja egy idegennek azokat a gondolatait, amelyeket talán neki sem mond el: ezt én meg tudom érteni. Még azt is meg tudom érteni, ha a férj vagy szerető az ilyen bizalmas közlést a hűtlenség egy nemének tekinti! Márpedig én a férjemet nem akarom megcsalni, bár ő tudtán kívül szinte kényszerít rá; nem akarom megcsalni, bár az egész világ összeesküdt ellenem; nem csalom meg, ha az egész világ összedől is!... Ez ugyan ostobaság, mert minden szellemileg fejlett nő tisztában van vele, hogy a szívnek is megvannak a maga jogai; de ez nálam már babona, és én ragaszkodom a babonámhoz, mert ha egyszer minden babona ki talál veszni belőlem, akkor attól félek, összedől a világ!

Azt mondhatnád: de hiszen ez a fiatalember (mert eltaláltad, ő csakugyan fiatal) nem idegen! Szó sincs róla, ha nem a kicsinyes konvenciók nézőpontjából tekintjük a dolgot, ha csak a lelkemre hallgatok, azt kell mondanom: igaz, nem idegen. Érzem, hogy lelkem társa voltaképpen ő. De kételkedések ostromolnak. Végre is azt, hogy kicsoda lelkünknek az igazi társa, csak akkor tudjuk meg bizonyosan, ha már átéltük a tökéletes, a felejthetetlen, az egész életre szóló boldogságnak azt a két óráját, amelyről Ellen Key beszél. (Vagyis inkább Rilke, mert Ellen Key csak Rilkét magyarázza. Olvastad Rilkét? Ah, Rilke!) Az Ellen Key két órája után, vagyis a Rilke két órája után, már tisztában lehet vele az ember, hogy az, akit lelkünk társának sejtettünk, lelkünknek igazi társa-e?... hogy csakugyan ő-e az a bizonyos, akit a gondviselés rendelt számunkra... azaz, ne beszéljünk frázisokban, ne mondjunk gondviselést, hanem mondjuk a nagy Természetet. Előbb ezt sohase tudhatjuk bizonyosan. Kételkedő vagyok - mert már csalódtam egyszer: tudniillik a férjemben -, és bizalmamat nem akarom érdemetlenre pazarolni. Aztán még egy másik kétség is bánt. Vajon egészen igaza van-e Rilke nyomán Ellen Key-nek, a gyermekek nagy védőjének?... Vajon ebben a két órában, amelyben megtaláljuk és megértjük egymást, a kölcsönös megtalálás e nagy jelenetében csakugyan végigéljük-e az egész életre elegendő boldogságot?... Vajon ez a két óra, ha az emberi fejlődésnek még oly magas fokára jutunk is el benne, összes ragyogó emlékeivel együtt tökéletesen elég-e egy hosszú életre?... Vajon a lelkünknek csak egy igazi társat rendelt-e a természet, vagy több igazit?... Hisz a lélek oly sokat kibír, oly sokat el tud viselni!

Néha, nemegyszer, gondoltam már arra is, hogy panaszaimat nem őneki vagy lelkem egy más igazi társának, nem egyetlen férfinak mondom el, hanem ahogy egy szellemi tekintetben magas fejlődési fokon álló nőhöz illik: az egész világnak. Sokszor gondoltam rá, hogy a legjobb volna egy könyvben tárnom fel benső életem titkait, ahogyan az a norvég asszony tette, aki most csodálatom és irigységem tárgya. Olvastad a norvég asszony vallomásait? Ha nem olvastad, úgy még nem olvastál semmit. Ó, mily igaz és mily rettenetes könyv ez! Maga az élet!

A norvég írónő elbeszéli, milyen lelki gyötrelmeket okozott neki az, mikor keserves meglepetéssel vette észre, hogy férje a csöndes, nyugodt házaséletet akarja élni, amelyben a szerelmes pillanatok - csak pillanatok. Aztán leírja, micsoda átalakuláson ment keresztül; milyen lelki fásultságot érzett, s utóbb milyen nagy lelki ürességet, mekkora vágyódást kifelé, vágyódást *egy* ember után, az igazi után. Kimondja nyíltan, hímezés-hámozás és álszemérem nélkül, hogy a gyerekei se tudták elfeledtetni vele, mily üresség tátong lelkében, ami érthető, mert hisz a legjobban nevelt gyermekek is maszatosak és sokat acsarkodnak, ami végre is bosszantó. Megmagyarázza, hogyan vágyódott, mint minden lelkileg kiváló nő, valami hozzá méltó elfoglaltságra, s hogy bár sorra próbált mindenféle foglalkozást, ezt az olthatatlan vágyakozását az egyesületi dolgok és a szegényekkel való bíbelődés milyen kevéssé elégítették ki. Megdöbbentően írja le az öregségtől való félelmét és kétségbeesését, mikor látnia kellett, hogy minden lépése egy-egy lépés a sír felé (mert hiszen egyszer neki is meg kell halnia!) - egy-egy lépés a sír felé, anélkül hogy becsvágya valaha kielégülést találna, anélkül hogy apró örömei oltani tudnák lelkének örökös szomjúságát!... Feltárja előttünk egy szerelmi regényének titkait is: lelki tusáit és szerencsétlenségét, mert nem találta meg az igazit, s annál kevésbé az igaziakat. Végre elmondja, hogy amikor írásaival már pénzt keres, és a finom lelkű, művelt nők egymást vigasztaló, mulattató, kedves kis körében egyre több dicsőséget arat, tehát amikor már lelkileg egészen kifejlődött és eljutott a legnagyobb szellemi magaslatra, milyen kevéssé vigasztalja meg az a tudat, hogy csak a munkájának és csak az örökbecsű eszményeknek él, milyen rosszul esik neki annak megismerése, hogy az örökbecsű eszmények a kétórai boldogság után vágyakozó ember önáltató hazugságai, és hogy a leghosszabb munka sem ér fel a legrövidebb csókkal. Ó, mily igaz, hogy a munka csak hitvány szurrogátum, és hogy dolgozni szép, de a dolog még nem teszi az asszonyt jókedvűvé! Ó, mennyire igaza van, hogy fél a magánosságtól, az öregségtől, a haláltól, ezektől a fellázító nyomorúságoktól, amelyek helyett már igazán valami okosabbat találhatna ki a Társadalom!

És ha meggondolom, hogy mialatt a norvég asszony ilyen gyötrelmeket állott ki, ilyen lelki tusákat vívott, ilyen szomorú regényt, sőt regényeket élt át: azalatt a férje folyton, mindig aludt!

Nagyszerű írónő ez, és igen szeretném a példáját követni, mert az én panaszaim is kitennének egy kötetet, akár több kötetet is. De belőlem hiányzik az írói tehetség: sok bennem a babona, nem mertem élni, tehát nem jutottam el a kellő szellemi magaslatra. És még egy.

A norvég írónő azzal, hogy soha ki nem elégített tüzes vágyakozását közzétette és megörökítette, olyan emléket állított férjének, amelyre a derék norvég, a maga szerény névtelenségében sem lehet túlságosan büszke. Menelaosszal nagyon híres baleset történt, és Menelaosz bizonyosan rászolgált hírnevére. De az ő nevetségessége nem tökéletes, mert meglakolt egy kissé. A névtelen norvég azonban meghalad mindent, ami e tekintetben nyilvánosságra jutott. Ez a derék ember, aki hiába élt, és hiába adott életet gyermekeknek, aki hiába szaladgált e földi tereken, aki futott-fáradt, de azért mégis örökkön adósa maradt feleségének a kétórai boldogsággal, aki most is „hozza” ezt a kétórai boldogságot és hozni fogja századokon át, az idők végtelenségéig: ez a derék ember túltett Menelaoszon. Az a sokáig és egyre tüzesebben lobogó, mindig eloltatlan és örökkön eloltatlanul maradó vágy, melyet a norvég asszony írói dicsőségével átadott a halhatatlanságnak s mindenkorra megörökített: örök vádként fog lebegni a szerény névtelen emlékezetén, a végítélet napjáig.

Nem akarnék a férjemnek ilyenfajta hírességet szerezni. Ő nem az igazi, ó nem!... de nem tehet róla, hogy nem az, azonkívül jó ember, jól bánik velem, nem érdemli tőlem, hogy ennyire csúffá tegyem.

Azért nincs más választásom, mint hogy neked sírjam el panaszaimat, újra, meg újra! Hallgass meg, elnéző, baráti türelemmel!

Hadd gyónjak:

Két napja, hogy visszajöttünk Mentonéból: egy rémes fölfedezéssel jöttem vissza.

Voltál már Mentonéban? Nem, ugye? Te szegény, mindig ott csücsülsz a kis faludban.

Mondhatom, hogy ilyenkor szép ott. Sok ismerősöm van, aki irigyelt, hogy három hónapot tölthettem Mentonéban. És én éppen Mentonéban tudtam meg, mennyire szerencsétlen vagyok!... szerencsétlenebb, mint sejthettem!

Egy szép, holdvilágos éjszakán, amikor nem tudtam aludni, s ablakomból kibámultam a tengerre: egyszerre, hirtelen, mintha valami istenség világosította volna fel az elmémet, felvillant a fejemben az a tudat, hogy: igenis, nem tagadhatom le, vágyódásom az után a kétórai boldogság után, amelyről Ellen Key beszél, oly olthatatlan s oly parancsoló, mint a névtelen norvég asszonyé. Igenis, vágyódom egy férfi után, az igazi után, aki hogy norvégosan fejezzem ki az érzésemet: tartalommal töltse be az életemet! És vágyódásom olyan hatalmas, hogy attól félek: egyszer, amikor nem is gyanítom, akaratom ellenére is elveszítem az eszem, és nem fogok valami sokáig lelkitusázni, hanem hamarosan, minden megfontolás nélkül el fogom követni azt az úgynevezett bolondságot, melyet mások hosszabb lelkitusák után, a házasság ötödik vagy tizedik évében, már a teljes józanság korszakában, színjózanon követnek el.

Azt fogod mondani: a baj talán nem oly veszedelmes; alighanem tévedek a diagnózisban. Erről szó se lehet. Hiába mondom, hiába ismétlem százszor: nem, nem akarom, nem fogom megcsalni a férjemet!... attól tartok, hogy engem a további bonyodalmaktól s talán a katasztrófától már csak valami csoda menthet meg.

Olyan végtelen ürességet érzek a lelkemben, melyet se utazásaim apró örömei, se a társaságos élet mindig egyforma szórakozásai nem tudnak betölteni.

A férjem jó, nagyon jó ember. Tele van azokkal a dicső (de alapjában véve utálatos) tulajdonságokkal, melyek a polgári életben a köztiszteletet biztosítják, és gyöngéd férj, ó, kiállhatatlanul gyöngéd!... Úgy viselkedik velem szemben, mintha arra pályáznék, hogy valamiképpen hibát ne lelhessek benne; nem lehetek olyan követelő, hogy az áldozatkészsége ki ne állja a próbát. De nincs az a gyönyörű kalap és nincs az a ragyogó ékszer, mely pótolni tudná az igazi szerelmet.

Meglehet, csudálkozol, hogy így beszélek róla, mert tudod, hogy szerelemből mentem hozzá. Nos, igen. Annyit beszéltek annak idején a férfiúi tökéletességeiről - és egy fiatal leány mindent elhisz! -, annyira hatott rám magamra is a gyöngédsége és a finomsága (azok a tulajdonságai, amelyeknek ma is meghódolok), annyira elkábított kellemes formáival és külseje férfiasságával, hogy bele kellett szeretnem, hiszen minden leány naiv. Igen, szerettem őt. Szerettem jegyességünk egész ideje alatt - sőt szerettem házasságunk után is; szerelmem olyan bőséges volt, hogy idő kellett az elpárolgásához.

De nem titkolom el előtted, hogy kiábrándulásom már régi, nagyon régi, s hogy az a rossz érzés, mely egyre erősödik bennem (annyira, hogy már-már tűrhetetlenné válik), egyidős házasságunkkal. Istenem, milyen ostoba is egy leány! Mindegyik képzelődik; én meg éppen tele voltam képzelődéssel. Azt hittem, hogy mihelyst kijövök a templomból, egyenest a hetedik égbe lépek be, abba, amelyről Mohamed beszél. Aztán az ember azt mondja magában, titkon, míg valami megfagyott mosollyal ajakán, melankolikusan, üres tekintettel néz a világba: „Istenem, hát ez a házasság?!” És lelkünknek a mélyén sírni szeretne valami: „Ó, mily szomorú is az élet!”

Sokszor mondogatták előttem, még lánykoromban, tapasztaltabbak, hogy a házassághoz hozzá kell törődni, s azért egy darabig azt hittem, hogy én is majd csak hozzá fogok törődni. De velem éppen ellenkezőleg történt. Én úgy találom, hogy ez az intézmény alapjában véve szerencsétlen, s hogy az úgynevezett rózsalánc annál nehezebb, minél régebben viseljük. Meredith-nek nincs igaza - olvastad Meredith-t? - ezt az elavult intézményt nem lehet a jövő számára új életre galvanizálni azzal, hogy a házasságkötést tíz évre határoljuk. Tízévi házasság elviseléséhez már rabszolgatürelem kell.

Megvalljam-e? Ma már ott tartok, hogy a férjem valósággal gyűlöletes előttem, s minél gyöngédebb irántam, annál gyűlöletesebb. Gyűlölöm őt, éppen azért, mert nincs hibája, csak az, hogy a férjem; mert nem lehet ellene egyéb panaszom, csak az, hogy mért vett el feleségül?! Gyűlölöm őt, mert a gyöngédsége arra szolgál neki, hogy még továbbra, még biztosabban lekössön; mert azzal gyanúsítom, hogy gyöngédsége tudatos védekezés az én lázadó hajlandóságaim ellen. Gyűlölöm őt, mert gyöngédségével lefegyverez, mert gyalázatos kifogástalanságával a legcsekélyebb ürügyet se adja arra, hogy nyíltan fellázadjak ellene, és belekényszerítsem a teljes szakításba, vagy hogy egyéniségem felszabadításával a magam tetszése szerint toroljam meg azt, hogy tapasztalatlanságomat elkábította, és a feleségévé tett. A tulajdon lelkiismeretemet, a tulajdon tisztességérzetemet játssza ki ellenem... nem alávalóság ez?

Csak egy szerencsém van a szerencsétlenségemben: az, hogy nincs gyermekem! Végre is így ura vagyok akaratomnak; akkor szerzem vissza szabadságomat, amikor akarom, vagy azt teszem, amit jónak látok. Egy gyermek örökre lekötne a gályához, úgy megzavarná az ítéletemet arról, hogy mihez van jogom, mihez nincs: méginkább babonássá tenne.

Mert eltaláltad, ha nem csalom meg a férjemet, vagy legalábbis szent elhatározásom, hogy nem csalom meg mindaddig, amíg különös okot nem szolgáltat rá: ezt nem férjem iránt való tekintetből teszem, és nem is azért, mintha azt képzelném, hogy erre nincs jogom, ó, nem! Csak a tisztességérzetem idegenkedik attól, ami okvetlenül titkolózással, színleléssel s bizonyos néma hazugsággal (vagy talán sok valóságos hazugsággal) járna, amint hogy csak akaratomnak a gyöngesége tart vissza attól, hogy amíg férjem semmi ürügyet nem szolgáltat rá, visszakövetelje egész szabadságomat. Mondom, nem vagyok elég okos: babonás vagyok.

Ez az, ami folyton, szünet nélkül foglalkoztat; ami izgat, ingerel, gyötör; ami miatt már régóta nem tudok aludni.

Magánosságom óráiban, keserű orvosságul - megengedem, hogy ez az orvosság egyébként se jó - Weiningert és Ellen Key-t olvasgatom. Olvastad Weiningert? Ottó Weiningert? A *Geschlecht und Charakter*-t? Hogyne olvastad volna! Ez a szerencsétlen fiatal ember, akit, talán mert külseje nem gyaníttatta lelkének kincseit, rövid életében nem szerettek, megcsaltak, kiszipolyoztak s elkínoztak a nők, halála előtt egy testes kötetben annyi sarat szórt az egész női nemre, annyi piszkot vágott mindnyájunk arcába, hogy könyvét minden értelmes nőnek el kell olvasnia. Nagyszerű filozófus ez, és nekem roppant imponál, főképpen azért, mert így még senki se bánt el velünk, aminek minden asszonyra hatnia kell, mert hiszen gyöngék vagyunk, akiknek az erő, a szigorúság és a merészség még a cudarságban is imponál, ami talán szintén szellemi alárendeltségünknek a jele, vagy legalábbis annak bizonyítéka, hogy impresszióink, hangulataink, érzéseink könnyen megvesztegetik sokunk ítéletét.

Mikor Weiningert olvasgatom - előadása oly meggyőző! -, kétségtelen előttem, hogy nem csak az én házasságom szerencsétlen, hanem minden házasság az, mert a házasság gyalázatos intézmény, melyet a férfiak rabszolgatartó önzése talált ki, és amelyet a rabszolgává aljasított asszony, aki természettől gyönge, tehát álnok, üres lelkű, tehát érzéki, alárendeltségre termett,

tehát kicsinyesen kapzsi - szükségképpen a hazugságok mocsarává tesz. Igen, át kell látnom, hogy ennek a fenségesen goromba és betegesen őszinte filozófusnak igaza van: mindnyájan nagyon rosszak vagyunk, az asszonyt rossznak, rosszul formálta a természet.

És ilyenkor még jobban gyűlölöm a férjemet, mint máskor. Okos embernek látnia kell a női nemmel együtt járó minden silányságot, s akkor hát okos ember hogyan vehet el valakit feleségül! Ehhez ostobaság kell vagy gonoszság, sőt gonosz ostobaság.

Ah, mennyire imponál nekem az a fenségesen és betegesen nagyszerű platonikus élet, melyet Weininger prédikál! Milyen más volna az egész világ! Igaz, hogy csak kevesen örvendeznének neki, mert az emberek száma egy kicsit megcsappanna.

Máskor pedig, ha Ellen Key-t olvasgatom, az jár a fejemben, hogy akármennyire gyarlók vagyunk mi nők, a házasság intézménye nem azért rossz, mert mi rosszak vagyunk, ez még a kisebbik baj, sőt, ha csakugyan mind rosszak vagyunk, akkor a házasság ránk nézve nem is olyan rossz. Igen, a gyermekek nagy védőjének igaza van: a természet ott hibázta el a dolgot, hogy a nőnél a szerelem a lélekről megy át az érzékekre, vagy akár el se jut odáig, a férfinél pedig többnyire az érzékekből indul ki, s a célhoz, a lélekhez, talán el se jut. Micsoda szentiványéji kergetőzést rótt ki a természet a lélekre és az érzékekre! És milyen sűrű ködben kell megtörténnie ennek az akadályversennyel egybekötött kergetőzésnek! Igazán nem csoda, ha az érzékek és a lélek, melyek oly csillagok, mik egymást kergetik, néha eltévesztik egymást, s a szegény érzékek elfáradnak, a szegény lélek pedig elveszti az eszét!

Ilyenkor még jobban gyűlölöm a férjemet, mint máskor. Míg az én szerelmem a lélekről sohase tudott eljutni az érzékekhez, mert útközben elalélt, az ő szerelme elsiette a dolgot, s túlságosan hamar jutott el a lélekhez, természetes tehát, ha sohase találkozhattunk.

Mindezt nem azért írom, mintha vigasztalást várnék tőled (az én számomra nincs vigasztalás!), csak ki akarom beszélni magamat, mert ez egy kissé megenyhít.

Hogyan is várhatnék vigasztalást Tőled, aki alighanem nálam is szerencsétlenebb vagy!

Nem vigasztaló ugyan, de az bizonyos, hogy én nem vagyok mártír, mint te. Összes bajaim okozója én magam vagyok, míg te áldozat vagy. Önként mentem férjhez, szabad elhatározásomból, ahhoz, akit választottam. Téged kényszerítettek. Én legalább egy darabig szerettem a férjemet; téged ahhoz erőltettek, akit nem szerettél. És sok más. Az én férjem legalább jó ember, tekintélyes, figyelmes, gyöngéd, áldozatkész. A tiedről azt hallottam, hogy rossz ember, vagy legalábbis rossz férj. Korhely, iszik, kártyázik, még ver is. Én legalább kényelemben élek, férjem gondoskodik mindenről, amit csak kívánhatok; megszerez nekem minden szellemi élvezetet, utazgatunk, társaságba, mulatságokba járunk, szórakozom. Téged eltemettek egy kis fészekbe, ahol szerényen éltek. És még egy: Te nagyon korán mentél férjhez, és Ellen Key-nek igaza van, nincs rosszabb, mint ha egy leány nagyon korán megy férjhez. Mert akkor a fiatal, életrevaló embereknél oly gyakori utazási kedv s a tapasztalatok kielégítésének vágya az asszonynál nem juthat kielégüléshez, különösen, ha a gyermek korán megérkezik. És a gyermeket is sokkal jobban élvezi az anya, ha csak akkor születik, amikor már nem áldozza fel neki fiatalos örömeit, kedvteléseit.

Mondd, miért nem írsz soha magadról?

De mára befejezem a siránkozásomat. Huszonegy oldal után végre kegyelmet kapsz, mert látogatóm érkezett.

Sokszor csókol, és egypár sort vár tőled

Sarolta.

2

Kedves Saroltám,

sietve írok neked, bár maszatos kis porontyaim ugyancsak acsarkodnak, ha egy félórára megszököm tőlük, és pedig, hogy az igazat megvalljam, azért sietve, mert borzasztóan bosszant, hogy az uramról nem tudom, miféléket pletykáltak neked.

Hogy az én uram rossz ember! A legjobb ember a világon. Hogy korhely! Már hogy volna korhely!

Azt hazudták neked, hogy: iszik, kártyázik, még ver is.

Hogy iszik! Dehogy iszik! Azaz, hogy iszik, mert mindenki iszik, az egyik vizet, a másik bort. De mi az, hogy valaki „iszik"? Iszik az, aki annyit iszik, hogy leissza magát a sárga földig úgy, hogy az asztal alá esik, vagy tántorogva megy haza, beleköt a többi részegbe, botrányokat csinál, és vagy az utcán aludja ki mámorát a sárban, vagy pedig úgy kerül az ágyába, hogy lepedőben adják át a házmesternek. Na hát, kedvesem, az én uram nem iszik. Bort iszik ugyan, nem vizet, mert sokat jár a levegőn, de csak annyit iszik, amennyi jólesik neki, és ha többet iszik, mint a gyomorbajos emberek, ez csak azt jelenti, hogy többet bír el, mint más. Szeretném én látni azt a bort, amelyik neki megártana! Olykor, nagy ritkán, elmegyünk valamelyik szomszédhoz névnapra, keresztelőre, disznótorra, batyubálba; ilyenkor megesik, hogy egy-egy vendég felönt a garatra, egyiknek nem forog a nyelve, a másiknak keresztbe áll a két szeme, a harmadik tökéletesen elázik. Az én uram meg be se csíp; nem beszédesebb, mint máskor, meg se látnád rajta, hogy ivott, pedig többet ivott, mint az a három! Hogy néhanapján eljár a kocsmába? Édes istenem, azt csak nem kívánhatom tőle, hogy azért, mert családja van, soha szót se váltson férfiemberrel!

És hogy kártyázik! Nem igaz, nem igaz, nem igaz! Ki kártyázik? Az, aki egy ültőhelyében elveszt egy vagyont; aki elkártyázza a házbért, a kenyérre valót; aki éjszakáit a játékasztal mellett tölti. De az én uram ugyan nem kártyázik. Hogy vasárnaponkint leül tarokkozni a doktorral meg a plébánossal, és elveszít vagy nyer egypár fillért, forintot, az, remélem, nem kártyázás, hanem tréfa, időtöltés, mulatság. Nem mondom, hébe-hóba, egy-egy nagyobb összejövetel alkalmával megtörténik az is, hogy más játékot játszik; talán egyszer-kétszer arra is volt eset, hogy nagyobb összeget veszített, mert urasan játszik, nem gyáván, és nem azzal a kapzsisággal, mely némelyik férfit annyira megutáltatja az emberrel. Előtted bizonyosan ezt az egy-két esetet fújták fel elefánttá, de mondom, hogy ez ritka kivétel. Aztán egyszer veszít, máskor nyer. Inkább nyer, mint veszít, mert tud játszani, s aki tud játszani, mért ne játszanék? Többet mondok: én is szeretek játszani, pedig nagyon rosszul játszom. Persze, az baj volna, ha kettőnk közül én volnék az, aki kártyázik, mert aki nem tud kártyázni, az ne kártyázzék. De mért ne kártyáznék ő, aki tud? Szóval ebből se igaz egy szó se.

Az meg éppen szemenszedett hazugság, hogy ő engem ver. Ezt az alávaló rágalmat olyan asszonyok találták ki, akik szerelmesek az uramba, és úgy irigyelnek engem, hogy megölnének egy kanál vízben. Szeretném tudni, miért verne? Nem ellenkezem vele semmiben; előre tudom, hogy jobb úgy, ahogy ő gondolja. És ha valaki nekem szemembe merné mondani, hogy ő engem valaha megvert: bizony isten kikaparnám a szemét. Neked, aki mintha a testvérem volnál, mély titoktartást kérve - az anyámnak se vallottam meg! - bizalmasan elárulom, hogy az első esztendőben, de csakis az első esztendőben, egyszer-kétszer csakugyan megvert, persze csak úgy, ahogy egy rossz kis gyereket vernek meg, nem annyira büntető, mint inkább javító szándékkal, de meg kell jegyeznem, hogy ha megvert, hát mondhatom, megérdemeltem. Olyan esztelenül nyakas, olyan nyelves, olyan kiállhatatlan, olyan kis Xantippe voltam, s olyan pimaszul feleseltem vele, hogy asszonyos gyöngeség lett volna, ha

meg nem büntet. Lenéztem volna magamban, meg kellett volna vetnem, ha ostoba lágyszívűségből, holdkóros lovagiasságból, szerelmes meghunyászkodásból vagy férfihoz nem illő puhaságból és léha kényelemszeretetből véletlenül nem vert volna meg. Mert akkor még egészen gyerek voltam, és gyerekes, rossz gyerek. De akkor is volt magamhoz való eszem; éreztem, hogy megérdemlem a leckét, és tudtam, hogy nem történt velem semmi szerencsétlenség. Hogy mennyire nem volt komoly, ha egypárszor, csak úgy tessék-lássék, rám legyintett, hogy aztán, mikor sírok, mindjárt megvigasztaljon, bebizonyíthatom neked azzal, hogy mindannyiszor, ahányszor kikaptam, másnap reggel én kértem bocsánatot: „Édes kis uram, máskor nem leszek rossz!" És most hálás vagyok neki, hogy annak idején kinevelte belőlem a kiállhatatlanságaimat. Olyan gyerek, olyan éretlen és olyan hajlítható voltam akkor, hogy meglehet, elkényeztetett, tűrhetetlen feleség és minden jóra alkalmatlan, családanyának nem való, léha asszony vált volna belőlem, ha nem azon a módon oktat a jóra, amelyik a gyerekes lények előtt a legkönnyebben érthető, akármilyen patriarkális és falusias is ez a módszer.

Azt is rosszul tudod, hogy én nem szerettem az uramat, és hogy kényszeríteni kellett hozzá. Igaz, hogy eleinte nem akartam hozzámenni, mert azt képzeltem, hogy nem szeretem. Mikor megkért, egy dologtalan fiatalember lábatlankodott körülöttem - még ma se tette le a vizsgálatát! -, aki addig forgatta a szemét, és addig zümmögte a fülembe a szerelmes verseket, hogy gyerekfejjel összetévesztettem őt a szép versek szerzőivel, és azt hittem, hogy érdeklődöm iránta. Azért eleinte, míg nem ismertem meg jobban az egyiket is, a másikat is, hallani se akartam az uramról, és ebben az időben mindenféle ostobaságot összeabajgattam, hogy így meg úgy, sohase megyek hozzá, inkább a kútba ugrom. Ennek persze híre kelt, de annak nem kelt híre, mert nem mondtam el senkinek, hogy nekem már akkor is nagyon tetszett az uram egész megjelenése és modora, magatartása. Nem is ellenkeztem olyan sokáig, mint beszélték, mert minél többször találkoztam az urammal, annál kevésbé idegenkedtem tőle, de annyi igaz, hogy nem mindjárt mondtam neki igent, mert szörnyen naivul gondolkoztam a házasságról, s tele voltam holdvilággal. Mit tudtam én akkor a világról?! Olyan libácska voltam, hogy ma csak nevetni tudok akkori képzelgéseimen; hogy mi az élet, egy afféle ostoba kislány, amilyen én voltam, nem is gyanítja. Összebeszéltem hetet-havat, de azt se tudtam, mi fán terem: szerelem, házasság. Kislányos sunyisággal eltitkoltam, hogy a kérőm is sokat motoszkál a fejemben; persze, azt csak később tudtam meg, hogy tulajdonképpen mindig őt szerettem. De mikor a szüleim a lelkemre beszéltek, készségesen engedelmeskedtem, és ha nem is valami vígan mentem az esküvőmre, engem bizony nem kellett kényszeríteni, az már nem igaz. És azt csak neked vallom meg, hogy meglehetősen hamar beletörődtem a sorsomba; végre is az embernek kinyílik a szeme. Az ember lassankint rájön, hogy az életben, ha sok benne a baj, van szép is és jó is, és ha az első esztendőben sokat kellemetlenkedtem az uramnak, ez már afféle meggyőződés nélkül való háborúság volt, hasonló a régóta duzzogó gyerek utolsó rosszalkodásaihoz, amelyek már csak arra valók, hogy az uzsonnázóasztalnál a méltóságérzet csorbája nélkül jelenhessék meg. Igaz, hogy azt a változást, amely bennem véghezment, eltitkoltam még az uram előtt is, de ha akkor rejtegettem az érzéseimet, most már, kivált neked, elmondhatom, hogy akármennyit rosszalkodtam az első esztendőben, alattomban már akkor úgy gondolkoztam, hogy az élet szebb, mint régente képzeltem. És minél inkább múlt az idő, annál szebbnek találtam.

Mért ne mondanám el neked, hogy éppen nem vagyok olyan sajnálnivaló, amilyennek gondoltál?! Nem beszéltem volna erről most sem, amint nem beszéltem eddig soha, mert... Mert eleinte szégyelltem leánykori együgyűségemet, később pedig nem beszélhettem magamról: a te dolgod fontosabb volt, mint az enyém. Most se találom helyénvalónak, hogy téged,

akit nagy, komoly, szomorú, súlyos kérdések foglalkoztatnak, az én apró-cseprő ügyeimmel untassalak, de ha már kérded, mégiscsak elmondom, ami valamennyire érdekelhet.

Tehát: nekem is vannak bajaim, és néha nagyon sok bajom van, de nem vagyok sajnálnivaló, nem vagyok szerencsétlen.

Nem élünk valami nagy kényelemben, de olyan szegénységben sem, mely az életünket nyomorúságossá tenné. A falut, hol meghúzódtunk, nem találom unalmas fészeknek; megszoktam, a nagyvárosi élethez talán már nem is tudnék hozzászokni; és nekünk is vannak apró örömeink, kedvteléseink, amelyeket te nem ismersz. Igaz, hogy nem járunk színházba, hangversenyre, bálba, de ha egy esztendőben egyszer fölmegyünk Pestre, és elnézünk valamelyik színházba: egy évig beszélünk az előadásról. És itthon is vannak szórakozásaink. Szalon, zsúr, egyesület, finomlelkű nők egymást vigasztaló kis köre: minderről csak a könyvekből tudok, de mi is összejövünk, egyforma emberek, néha még táncolunk is. Mellettünk, egy másik szobában, a gyermekeink játszanak; ha elvétve, este is fennmaradunk, elaltatjuk őket, s mi tovább mulatunk. Ékszert, az igaz, utoljára a múzeumban láttam: szép toalettekre se vágyódom: olyan ruhákban, aminőket te talán sohasem, vagy ha igen, legalábbis két esztendővel ezelőtt viseltél, én vagyok itt a legelegánsabb asszony. Utazni! Még csak az kellene! Ha tudnád, hogy gyerekekkel utazni micsoda szörnyű penitencia, örökre elmenne a kedved minden kirándulástól! És ha Ellen Key csak azért nem helyesli a korai házasságot, mert az az asszony, aki igen fiatalon került főkötő alá, nem utazhatja ki magát kedvére: akkor nincs miért vádolnom magam, akkor én belenyugszom sorsomba. Sőt, akármit mondjon Ellen Key, nekem jólesik az a remény, hogy mire a gyermekeink felnőnek, mi még nem leszünk öreg emberek.

Azt mondhatnám: hogy boldog vagyok... ha az uram többet ülne itthon.

Természetesen nekem is sok a bajom. Azonkívül, hogy az uram néha magamra hagy: vesződségem van bőven. Aztán a gond, s ami a legrettenetesebb: a gyerekbetegségek! Egy nagy szomorúságom is volt. Csak neked mondom el; más előtt, ha rám bizonyítanák is, letagadnám, mert szégyellem. Képzeld, véletlenül megtudtam, hogy egyszer - azóta gyanakszom, hogy talán többször is - megcsalt az uram, igen, nem tudom megérteni, el se akartam hinni, de megcsalt. Ne ítéld meg ezt a dolgot nagyon szigorúan: volt némi mentsége, ha ugyan egyáltalán van mentség erre a szörnyűségre. Először is akkortájt beteges voltam, aztán hosszabb ideig el kellett maradnia hazulról, majdnem egy hónapig!... de az eset nem is volt nagyobb jelentőségű, mert arról a hölgyről nem érdemes beszélni, és az uram, akkor az egyszer, kivételképpen, becsípett! Még egyebet is mondott mentségül, amit, azt hiszem, csak a békesség kedvéért, jóindulatból, sajnálatból talált ki. Azért nagyon rosszul esett, hogy ennek is meg kellett történnie; és sokáig nem tudtam megbocsátani, hogy ilyen szégyenbe ejtett.

Úgy érzem, akkor is megbocsátottam volna, ha ez a váratlan csapás akkor ér, amikor még nem voltak gyermekeim. Bár most már nem tudom elképzelni a világot a gyermekeim nélkül. Bizony, nem tudod, mit beszélsz, ha örvendezel azon, hogy nincsenek kicsinyeid. A sok gyerek nagyon jó társaság; nem is képzeled, hogy zenebonájukban milyen sok vigasztalást lelhet az olyan asszony, aki nem törekszik valami különös lelki magaslatra.

Lehet, hogy mosolyogsz rajtam.

Nem érek rá sokat olvasni, mert kicsinyes tennivalóim meglehetősen elfoglalnak, de valahol (a könyv címére már nem emlékszem, a szerzőjéről is csak annyit tudok, hogy a norvégok egyik büszkesége) egyszer azt olvastam, hogy az asszonynak az a készsége, amellyel beletörődik a szenvedésbe, tulajdonképpen: mazochizmus. Erősen gyanítom, hogy a jeles norvég ez alkalommal szellemi magaslatáról kissé messzire hajította a sulykot. Én legalább semmiféle

perverz gyönyörűséget nem találok abban, ha valami rosszat kell elszenvednem; akkor se, ha az uram méri rám ezt a megpróbáltatást. De tudom azt, hogy az ember sokat kénytelen megbocsátani a másiknak, ha ezzel a másikkal együtt akar élni, és tudom azt is, hogy aki csak azért keresi a szabadságot, hogy az első helyett egy másodikkal, tökéletesebbel álljon össze, megcsalja magát, mert: plus ça change, plus c'est la même chose.

És nem hiszem, hogy megadásom: a született rabszolga ösztönszerű meghunyászkodása. Nekem úgy rémlik, mintha egy kissé túloznának azok, akik azt mondják, hogy a fel nem lázadó asszony élete ma tisztára rabszolgasor. Mindenesetre kibékít a helyzetemmel, hogy közvetlenül mellettem, velem szövetségben, nagyrészt értem és az enyémiért, egy másik rabszolga fut-fárad, vesződik, izzad, töri magát és verejtékezik, egy másik rabszolga, aki férfi s akinek a sora átkozottul hasonló az enyémhez.

De azzal meg éppen tisztában vagyok - ismerem magamat s ismertem egy kevéssé más asszonyokat is -, hogy nagy általánosságban, mi asszonyok, nem vagyunk olyan rosszak, mint a fenségesen beteges bölcsek mondják, és semmi esetre se vagyunk rosszabbak, mint a férfiak, akik között szintén temérdek betörő akad. Nem olvastam Weiningert, és nem is fogom elolvasni soha; nem vagyok kíváncsi erre a keserűszájú bölcsészre. A világnézete nem érdekel; az ilyen világnézetnek csak egy magyarázata lehet: az, hogy ez a bölcselő rossz kulccsal próbálta nyitogatni a női szív rejtekét.

Nem olvastam Ellen Key-t sem; csak sokat olvastam róla. Azt se tudom, hajadon-e vagy asszony, ami különben az ő korában már mindegy. Hajadonnak képzelem, mert egy férjes asszony nem tapasztalhat annyit, mint egy szabad, független hajadon, s abból, amit róla olvastam, úgy tetszik, mintha nagyon jól ismerné az életet és az embereket. Tájékozatlanságom megmagyarázza, hogy nem tudom, miért nevezed őt a gyermekek nagy védőjének. Úgy látszik, csakugyan hajadon. Mert Kassai Vidor, akinek a filozófiája épp oly eredeti, mint a Weiningeré, egyik nagy bölcsészeti művében, ha jól emlékszem: a *Hullámok*-ban, azt írja, hogy a gyermekeket úgy védelmezzük meg a legsikeresebben, ha nem adunk nekik életet.

Ezek után talán nem fogod csodálni, ha megvallom, hogy leveledet - és vívódásaidat - nem értem egészen, tökéletesen. Hogy lehet nem szeretni egy jó férjet - akibe egyszer szerelmesek voltunk! -, pláne, ha az ember nem szerelmes másvalakibe?! Mintha valamit mégis elhallgattál volna előttem. Mintha leveledben egy kis rejtelem volna, melynek a nyitját nem tudom megtalálni.

Hogy a házasság szerencsétlen intézmény?! Az bizonyos, hogy a házasság sok rosszal jár, de mint a szerelemben, van benne egy kevés jó is, hiszen a kettő, végre is, nem zárja ki egymást. Persze a tűrhető házasságnak elengedhetetlen föltétele, hogy a két lélek és nemcsak a két lélek... de csak így röviden nem tudom megmagyarázni, hogy mit akarok mondani, és abba kell hagynom az írást, mert a legkisebbik gyerekem már nagyon ráncigálja a szoknyámat. Isten áldjon, édesem; egypár nap múlva újra írok.

Nelli.

(1905)

CIGÁNYOK

Háromnegyed hat óra lehetett, amikor Della Riva hazaérkezett. A körúton sorra nyitogatták a boltajtókat; a kapuban újságkihordókkal találkozott, s az udvar szemtelenül világos volt, noha vízkereszt tájékán jártak.

Mialatt fölsietett az első emeletre, megdicsérte magát azért az ötletért, hogy a kocsiját a szomszéd ház előtt állíttatta meg. Pedig nem gondolta volna, hogy az idő már ilyen későre jár.

Lakásának ajtajához érve, Della Riva, a nagy tenor - akinek páratlan hangját, tökéletes énekművészetét és csodálatos színjátszó tehetségét Európa minden nagyvárosában magasztalással emlegették, az ifjú Siegfried, Tristan és Parsifal utolérhetetlen s felejthetetlen ábrázolója, aki bayreuthi ünnepeltetése óta a jelenkor minden tenoristáját elhomályosította - megállt, előkereste zsebéből a lakása kulcsát, majd, óvatosan és nesztelenül, ahogyan csak a betörők tudják, kinyitotta az ajtót, beperdült a nyíláson, belülről újra bezárta az ajtót, s mindezt oly hangtalanul végezte, ahogyan a tündérek járnak.

A sötétes előszobában nem volt egy lélek se. Nesz se hallatszott. A cselédség még aludt.

Della Riva vigyorgott.

Besurrant a fürdőszobába, s teljes biztonságban érezve magát, levetkőzött a vak homályosságban. Aztán hóna alá kapta a holmiját, s beosont a hálóterembe.

A hálóteremben mély sötétség volt, de Della Riva ezt a sötétséget nem találta barátságtalannak; jól ismerte a járást. Nem ütközött bele semmiféle bútordarabba; a motyóját letette a rendes helyére, s nem csinálva több zajt, mint egy kísértet, bebújt az ágyába.

Istennek ajánlotta lelkét, erősen elhatározta, hogy meg fog esküdni minden szentekre, sőt ha kell: az anyja emlékére - mert a becsületszó már régóta nem számít -, hogy már egy órakor itthon volt, megígérte magának, férfiszavára, hogy minden csillagot le fog tagadni az égről, s aludni készült.

De ebben a pillanatban világosság támadt a teremben. A középső nagy villamos lámpa hirtelen kigyulladt.

Odapillantott a felesége ágyára. Üres volt. A hálófülkében senki.

Felesége a terem közepén állott, már egészen felöltözötten.

Az egész jelenet színpadiassága, de különösen ez az utolsó körülmény, a lehető legrosszabbat jelentette. A korai öltözködés lehetetlenné tette a kibékülést.

- Hol voltál, gazember? - szólalt meg az asszony.

- Hagyj aludni! - felelt Della Riva, s megfordult a másik oldalára.

Tudta, hogy ennek a felszólításnak nem lesz foganatja, de abban reménykedett, hogy ha hamarosan alvást tettet, talán mégis csak kibúvik a pácból, legalább egyelőre.

- Előbb mondd meg, hogy hol voltál, gazember? - ismételte az asszony, s a hangja kizárta annak a lehetőségét, hogy Della Riva elhalaszthatja a beszámolót.

- Hagyjál aludni, ha mondom! - ismételte a nagy tenor, egy kissé türelmetlenkedve és egy kissé rimánkodva. - Tizenegykor próbám van.

- Tizenegykor próbád van, és világos nappal jössz haza?!

- Azt akarod, hogy a próbán olyan álmos legyek, mint egy kutya?! Idegessé akarsz tenni, hogy miattad megint összevesszek mindenkivel, és aztán megint vándoroljunk egy olyan országba, ahol még nem voltunk?! Ha ezt akarod, ezt ugyan elérheted!

- Azt akarom, hogy valld meg: hol voltál, mit csináltál?!

- Hol voltam, mit csináltam?! Mintha nem tudnád! A kávéházban voltam, és semmit se csináltam!

- Reggeli hat óráig? Mért nem mondod mindjárt, hogy újságot olvastál?!

- Azt is. Az új darabnak fél tizenkettőkor volt vége. Mire lemostam magamat és leülhettem vacsorálni, a vendéglő órája éppen éjfélt ütött. A törzsasztalnál sokan voltunk; megittam egy korsó sört. Aztán átmentem a kávéházba, elolvasni az újságokat. Mikor éppen haza akartam jönni, akkor jött oda a Doktor Frank, aki már megírta a cikkét, és elbeszélgettünk.

- Egészen addig, míg jöttek a reggeli vendégek?

- Miért ne?! Megittunk két üveg sört, és elbeszélgettünk egyről-másról. Az új darabról, a színházról, az igazgatóról, a te dolgodról... A Doktor Frank olyankor végzi el a munkáját. A Doktor Frank szerkesztő, és nem beteg öregasszony, aki éjszaka már csak nyögni tud.

- Ebből egy szó se igaz, gazember! A Doktor Frank tisztességes ember, aki kiissza a feketéjét, és hazamegy a családjához, de nem ül veled a kávéházban reggelig, csak azért, hogy a te hazugságaidat hallgassa... egy olyan öreg ember! Különben meg fogom kérdezni tőle.

- Mondtam én, hogy csak a Doktor Frank volt ott? Voltak ott mások is, és majd emlékezni fogok rá, hogy a Doktor Frank mikor ment haza! Sokan voltunk; odajött például a Doktor Ringler is, amikor éppen haza készültem. Azzal is beszélgettem. A te dolgodról is. Mikor beszéljek az újságírókkal, ha nem egy új darab után?! Vagy azt akarod, hogy rájok se nézzek? Hát jó. Majd fütyülök rájok. És ők nem fognak belefáradni ennek az embernek a magasztalásába, aki fütyöl rájok; ők majd ki fogják írni az újságba, hogy: „Ennek a művésznek kevés évenkint ötvenezer márka; ennek a művésznek hatvanezret kell adni! Fütyöl ránk, de hatvanezret kell adni neki!”

- Az első szótól az utolsóig hazugság. Te nem voltál a kávéházban, nem volt ott a Doktor Frank, és nem volt ott a Doktor Ringler...

- Még ma este felviszem hozzád a Doktor Ringlert a páholyba, és ki fogja neked jelenteni, a saját becsületszavára...

- Akkor a Doktor Ringler is hazudni fog. Megmondjam neked, gazember, hogy hol voltál?! Előbb az egyik kocsmában, aztán a másikban, nem tisztességes emberekkel, hanem olyan csirkefogókkal, amilyen magad vagy! Ittál sört, bort, pezsgőt, grogot, pálinkát, whiskyt, mindent, és egyik cigarettát mindjárt a másik után szíttad el, csak azért, hogy elveszítsed a hangodat és tönkre juttass engem! Mikor aztán tökrészegre ittad magadat, elmentetek valami lebujba, egyik lebujból a másikba!... az egész éjjel rossz helyen jártál, ki és be, be és ki!... hogy merre?... elgondolni is utálat!...

- Jól van, legyen igazad!

- Megvallod?

- Nem vallom meg. Aludni akarok.

- Nem fogsz aludni. Ha fenn tudsz lenni olyankor, amikor a tisztességes emberek alszanak, most már csak maradj ébren. Persze, ki akarod aludni magadat, hogy holnap újra kezdhesd!

- Úgy?! Jól van, nem bánom. Ezentúl nem fogok aludni, mert nem lehet. Ha aztán a sok álmatlanságtól minduntalan berekedek, és végre, lassankint vagy hamarosan, egészen elpusztítod a hangomat: akkor csak kornyikálj te magad!... majd meglátjuk, jobb lesz-e akkor?!... Nekem mindegy, mert nekem nem kell egyéb, csak egy korsó sör. Hanem neked kell a pénz, sok pénz kell... hát csak keresd meg magad!... meglátjuk, meg tudod-e keresni?!

- Nekem kell a pénzed, gazember?!... Mered mondani, hogy nekem kell?!... Kell ám, de nem nekem, hanem azoknak a teremtéseknek, akik... Azoknak, akiktől jössz, szennyesen, borszagúan... Fuj!

- Tessék! Ne aludjam azért, mert ő veszekedni akar! De én nem akarok és nem fogok veszekedni, azért se! Beszélhetsz akármit, ezentúl nem szólok egy szót se. Veszekedjél magadban, ha veszekedni akarsz!

- Én nem veszekedni akarok, hanem azt akarom, hogy élj tisztességesen, ahogyan mások élnek. Hol láttál te, a pályatársaid között, olyan alakokat, amilyen te vagy?! Ki él úgy, mint te?! Van a színháznál még egy művész, aki iszik, mint a gödény, éjszakázik és bűzös lebujokba jár?! Mindegyik rendes ember; komolyak, tisztességesek, úriemberek, mintha kereskedelmi tanácsosok volnának. Vacsora után hazamennek, vagy otthon vacsorálnak; kímélik a hangjukat, vigyáznak az egészségükre, becsületes életet élnek, nem olyat, mint a csirkefogók; nem ülnek reggelig pálinkásboltokban, ahol vágni lehet a füstöt, nem dobatják ki magukat nem tudom miféle rossz helyekről, nem henteregnek részegen a hóban vagy a sárban. És tanulnak. Csak te nem tanulsz, mert azt hiszed, hogy neked az már nem kell; pedig az újságírók hazudnak, mert te nem tudsz semmit. Ott a Tornabuoni. Az már megengedhetné magának, hogy azt csináljon, amit akar. A közönség szereti; nem sokkal keres kevesebbet, mint te; nagyon kiváló művész. Azért úgy el, mint egy miniszter. És tanul. Nem láthat meg az utcán egy énekmestert, hogy el ne hívja és leckét ne vegyen tőle. De az nem is fog ám a szeméten meghalni! Meg a többi. Még csak kardalost se találsz, aki elmenne veled tivornyázni; csak a csirkefogók járnak veled. A művésztársaid úri társaságokba járnak; mértékletes, kifogástalan életet élnek; vigyáznak a hírnevükre és az egészségükre.

Della Riva nem állhatta meg, hogy el ne rikkantsa magát:

- És ha a fejök tetejére állnak, akkor se tudják azt, amit én. Én nem járok úri társaságokba, mert nekem az nem mulatság, mint nekik; de ha énekelek, akkor elsöpröm valamennyit. Nekem nem kell bepólyálnom a torkomat, nem kell félnem a füsttől, és nem kell orvosi engedelem, ha egy korsó sört akarok inni. És aztán? Aztán semmi. Nekik, nekik minduntalan van valami bajuk; hol az egyik nyavalyás, hol a másik. Nekem soha semmi bajom. Nekem nem árt az, amitől ők köhögnek, prüszkölnek, krákognak, vért izzadnak; nekem nem árt semmi. Egészséges vagyok, fiatal vagyok, fütyülök rájok és fütyülök rád!

- Igen, most fütyülsz rám, de mondd, hol volnál akkor, ha én elő nem kereslek a szemétből?

- A szemétből? Miféle szemétből? Most hallom először, hogy az, aki műegyetemet végzett és megszerezte az oklevelet, az semmi, csak afféle szemétember! Hol volnék? Mérnök volnék! Elvettem volna egy szép, fiatal leányt, egy háziúr leányát, nagy hozományt kaptam volna, ülnék a pénzemen, nem kiabálnám ki a tüdőmet, hanem csak a magam mulatságára énekelnék, a törzsasztalnál, egy korsó sör mellett!... Szavamra, most is meginnám egy korsó sört!

- Mérnök volnál, öt márka napidíjjal, és nyakig ülnél az adósságban, mert már régen elittad volna a hozományt, nem egy hozományt, hanem kettőt vagy hármat is, ha ugyan a háziurak olyan könnyűszerrel adnák oda a lányukat az olyan korhelyeknek, amilyen te vagy!... Én, én emberré tettelek! Tanítottalak; művészt faragtam belőled! Vagy talán nem tőlem tudod, amit tudsz?! Nem nekem köszönöd, hogy ma már ötvenezer márkát kapsz évenkint, és szórhatod a

pénzt, a kisasszonyok örömére?!... Most persze, hogy kikefélkedtél, hogy úrrá tettelek, fütyülsz rám! Ez a hála. Amilyen az ember, olyan a hála. De várj. Még rám szorulhatsz! Még megtörténhetik, hogy abból a kevésből kell meglenned, amit én kereshetek! Még megtörténhetik, hogy el kell szerződnöm valahová, akármilyen kis fizetéssel, vagy énekleckéket kell adnom, hogy eltarthassalak! Mert ha így haladsz tovább is, ennek más nem lehet a vége. Elbizakodottságodban összeháborúzol a félvilággal, elbizakodottságodban nem tanulsz, elbizakodottságodban eliszod, elkorhelykeded a hangodat. Már most is van öt-hat operaház, ahonnan búcsúzás nélkül állottál tovább, amelyet elrúgtál magadtól, s ahová nem mehetsz vissza. A hangodnak nemsokára boríze lesz; tanulni nem tanulsz, még azt a keveset is elfelejted, amit valaha tudtál. Már most is meglátszik rajtad, hogy a hanyatlás nálad idejekorán megkezdődött!... Harmincesztendős vagy, és már gurulsz lefelé, lassan, de biztosan! Persze, te ezt nem látod, nem hiszed; elbizakodottságodban csak azt hiszed el, amit a Doktor Frank, a Doktor Ringler meg a többiek összehazudnak. Hanem én őszintén beszélek veled, nem úgy, mint ők, és megmondom, hogy mindez nem igaz, hogy ez a sok magasztalás csupa túlzás, és hogy nemsokára másképpen fognak rólad beszélni. Tegnap este is... azt hiszed, hogy a közönség megbolondult a lelkesedéstől? Nem, nem bolondult meg.

- Mért? Talán nem voltam jó?

- Még kérdezed? Hát ha a Doktor Frank és a Doktor Ringler azt mondták neked, hogy meg lehetsz magaddal elégedve, akkor ezek az utolsó emberek a világon.

- Igazán rossz voltam?

- Nem rossz, hanem silány.

- Végighallgattad az előadást?

- Végig.

- Azt hiszem, nem voltál ott; csak bosszantani akarsz.

- Ott voltam végig. Csak azért nem mentem be előadás után az öltözőbe, mert előre tudtam, hogy úgyse kísérsz haza.

- És végig rossz voltam? Még az utolsó felvonásban is?

- A vége felé egy kicsit felocsúdtál. Nem mondom, a nagy jelenet, az csak ment valahogy. De előbb... ugyan hol járt az eszed?... Szabad ilyen lomposan játszani? Ki ez a Phoebus? Egy olyan tökéletes gavallér, amilyen talán nincs is a világon! És te, te olyan voltál, mint egy hetyke csizmadialegény!

- Ha éjfélkor itthon vagyok, másképp beszéltél volna.

- Nem mondtam volna mást. Azt képzeled, a közönségnek tetszettél? Nem láttad, hogy semmi se akar hatni?

- Azt az opera tette. Egy ilyen gyönge munkának, amelynek a szerzője csak műkedvelő, nem lehet nagy hatása.

- És mit csináltál a balladával? Mondd, mért haraptad ketté?

- Észrevetted?

- Már hogyne vettem volna észre!

- Pedig nem volt olyan nagy hiba. Te vagy az egyetlen, aki fennakadtál rajta. Mások észre se vették.

- Akinek nincs füle, az nem akadt fenn rajta. De vannak ám zeneértők is.

- Igen, fenn a páholyban. Aki elvesztette a hangját, vagy akinek sohase volt, az egytől egyig zeneértő.

- És neked nincs más mentséged, csak ez?

- Nincs szükségem mentségre. Az egész egy pillanatnyi megfelejtkezés volt. Nem tanultam meg jól, és vége. Ez a szerep nem is érdemli meg, hogy valaki jól megtanulja. Másutt sohase fogom énekelni; egy hónap múlva itt se. Köszönjék meg, hogy elénekeltem. És most már hagyj aludni.

A szigorú bírálat idegessé tette. Évek teltek el, hogy nem hallott egyebet, csak bókot, s nem olvasott mást, csak magasztalást. Ez hidegen hagyta; „egy korsó sör" is több gyönyörűséget szerzett neki, mint minden dicsőítés. Hanem az otthon hallott sok lecke hatott rá; feleségében még most is csak a mestert látta, és ez az asszony, akinek a zenei érzéke iránt valami babonás tisztelettel viseltetett, ítéletének kíméletlen őszinteségével mindig felizgatta egy kissé. Amúgy is félt tőle, maga se tudta mért.

Néha eszébe jutott, hogy ők tulajdonképpen gyűlölik egymást; de a sör vagy egy szép leány elfelejtetett vele mindent.

- Ne aludjál! - csattant fel az asszony szopránja. Nem fogsz aludni, amíg nem engedem! Végig fogsz hallgatni, mert én úgy akarom! Akkor beszélek, amikor nekem tetszik; ha aludni akarsz, gyere haza korábban!

Della Riva a fogát csikorgatta.

Azokra a szerencsétlenekre gondolt, akiket Kínában úgy büntetnek, hogy halálukig nem szabad elaludniok, s akiket akképp tartanak ébren, hogy a hóhér, mihelyt egy pillanatra elszunnyadnak, felráncigálja a szemhéjukat.

- Mit akarsz még? - hörögte dühében.

- Meg akarom mondani, még egyszer és utoljára, hogy ezt az életet nem tűröm tovább! Nem tűröm, hogy eltékozold az egészségedet, a hangodat, a munkabírásodat! Tartozol nekem vele, amiért embert faragtam belőled, hogy szakíts ezzel az életmóddal, és ne várd meg, míg végképpen lejárod magadat!... míg rájönnek, hogy nem vagy senki és semmi, csak annyit tudsz, amennyit én beléd verek!... hogy ne várd meg, egyik kocsmából a másikba tántorogva, míg tönkre mész, míg mindenünnen kidobnak! Tudd meg, hogy már nem vagy az, aki voltál! Tudd meg, hogy már félig elittad az eszed! Ezt még nem vette észre mindenki, és aki észreveszi, nem mondja meg neked. De én megmondom! Tudd meg, hogy legutóbb is, amikor Lohengrint adtad, olyan silány voltál, hogy az, aki tavaly látott, mondhatom, nem ismert rád! Pedig *Lohengrin* nem műkedvelő munka; érdemes megtanulni. Valamikor tudtad is, de most már, úgy látszik, a hülyeség környékez. Akkor nem mondtam meg, mert akkor hazajöttél. De most megmondom. És azt is megmondom, hogy ennek az életnek most már vége legyen, mert ha még egyszer így jössz haza, olyan botrányt csinálok, hogy egy hétig rajtad nevet az egész város, és te... te örökre megemlegeted!

A nagy tenort elöntötte a düh. A botránytól nem félt ugyan, mert tudta, hogy az asszony csak fenyegetőzik, de bántotta a hiúságát, hogy az egyetlen bíráló, akinek a véleményét, akarva, nem akarva, tiszteletben tartotta, ilyen rettenetesen lebecsüli. És még inkább bántotta az, hogy tehetetlenül kell tűrnie a házi fenyítéket. Majdnem leragadt a szeme, és a rákényszerített vezeklés még egyre tartott; s hiába toporzékol, nem lehet aludnia, nem lehet, nem lehet!

Már csak egy gondolata volt: ugyan miképpen bosszulhatná meg magát? Hogyan torolja meg azt az embertelenséget, amellyel az asszony szándékosan teszi lehetetlenné, amiért most tíz évet adna az életéből: azt a kis pihenést?!

Egyszerre megvillant valami a fejében.

Tudott egy újságot, amely az asszonyt nagyon érdekelte, és ez az újság nem volt kellemes. Sőt azt is sejtette, bár sehogy se tudta beleképzelni magát a másik helyzetébe, hogy az asszonynak, aki éppoly szertelenül érzékeny és indulatos természetű, amily végtelenül gondtalan és könnyelmű ő maga, ez az újság fájdalmat fog okozni. Annyira tisztában volt vele, hogy a rossz hír le fogja verni a feleségét, hogy ámbátor a gyöngédség nem volt a legerősebb oldala, a nagylelkűség egy rohamában elhatározta, hogy kíméletesen közli az újságot, és mindent el fog követni avégre, hogy a rossz hatást enyhítse. Mikor megtudta a dolgot, elvégezte magában, hogy csak később mondja el feleségének a kellemetlen újságot; előkészíti rá; a keserű igazság egy részét elhallgatja; egy rózsaszínű hazugsággal szép mezbe öltözteti a meztelen valóságot; füllentésekre alapított határozatlan ígérgetéssel veszi el a rossz hír élét; megcukrozva adja be neki a keserű pirulát.

Ez a szép elhatározás, melyet nem egészen húsz óra óta hordott magában, most, egy pillanat alatt, elpárolgott. Bosszút fog állani.

- Hát beszélgessünk! - szólt, kajánul mosolyogva. - Beszélgessünk, ha már úgy sem lehet aludnom! Vagy talán már elvégezted? Elmondtál mindent, amit mondani akartál? Ha nem végezted el, csak folytasd! De azután, ha készen vagy, szólj, mert nekem is volna egy kis mondanivalóm. Nem akartam ugyan most beszélni erről, ráért volna holnap is, de ha már benne vagyunk, ha már úgy sem aludhatom!... Szóval, akárhogyan adtam Lohengrint, így vagy amúgy, jól vagy rosszul, tudd meg, hogy az igazgató tegnap a szobájába kéretett, és végre-valahára, előhozta a te dolgodat. Éppen ideje volt, hogy határozottan beszéljen; mit húzni-halasztani az effélét?!... annak semmi értelme. Elég az hozzá, végre színt vallott és felelt.

Az asszony hirtelen elfelejtette minden bosszúságát s minden egyéb baját.

- Felelt? Mit felelt? - kérdezte mohón. - Mondd hát hamar! Igen? Nem?

- Ahogy vesszük. Igen is, nem is.

- Hogyan „igen is, nem is”? Megadja vagy nem adja meg? Beszélj hát, ne kínozz olyan sokáig! Nem látod, hogy megöl az izgatottság?

- Mondom, hogy: igen is, nem is. Megadja és nem adja meg. Hogyan mondjam egy szóval? Majd elbeszélem, mit mondott, de hogyan beszéljem el, ha minduntalan félbeszakítasz?!

Della Riva föltette magában, hogy ki fogja élvezni a bosszúját. S kortyonkint kezdte szürcsölni a mindennél édesebb italt.

- Eszedbe kell juttatnom - folytatta, s lassan, kényelmesen, tisztán szótagolva ejtette ki minden egyes szavát -, hogy mi, annak idején, mit mondtunk neki. Azt mondottuk... ugye?... hogy mi együtt, egy városban akarunk élni, nem szerződhetünk két különböző helyre, és bár te más országban, akárhol megkaphatnál legalább is tízezer márkát, tekintettel vagyunk a színház viszonyaira és arra, hogy én a színháztól nagy fizetést húzok. Azért, jóllehet a művészi múltad és a képességeid sokkal nagyobb igényre jogosítanak fel, és más körülmények között nem is tennéd meg, hogy kis fizetést fogadj el a működésedért, mert ehhez nem vagy szokva, mindamellett, tekintettel erre és arra, amit tekintetbe kell venni, nem kívánsz nagy összeget, csak a képzelhető legszerényebb fizetést, mondjuk: ötezer márkát, sőt négyezerig is le-mehetünk, hogy éppen ezen ne múljék, mindössze annyit, hogy ne működjél ingyen. Nos, az

igazgató, mikor ma bementem hozzá, elmondta, hogy ajánlatunkat már régen elébe terjesztette a vezetőségnek; de nagyon nehezen ment a dolog, ezért meg azért; ő maga javasolta és mindent elkövetett, ami rajta állott, hogy ajánlatunkat a vezetőség el is fogadja, de... és ekkor ötölni-hatolni kezdett... a dolog igen bajos, mert a színház személyzete igen nagy, és éppen az a szerepkör, amelyet elláthatnál, már sokszorosan be van töltve... szóval a vezetőség kívánságunkat természetesnek találja... és belátja, hogy ajánlatodat, mely érdemeidhez képest rendkívül mérsékelt és szerény, köszönettel kellene elfogadnia... de nem teheti túl magát a nagy nehézségeken, és nem szerződtethet... hanem, méltányosságból... minthogy igényeidet nagyon jogosaknak tartja... és hogy mégis együtt maradhassunk... új szerződést köt velem, és fölemeli a fizetésemet a kívánt ötezer márkával.

Aztán, mint aki jól végezte dolgát, lehunyta a szemét és a következő percben már aludt.

Az asszony elsápadtan nézett maga elé.

- Nem kellek nekik! Ingyen sem kellek nekik! - suttogta.

Valami szédülésfélét érzett, s leült arra a székre, amelyet a legközelebb talált.

Nem kell többé, ingyen se, ő, az Európa-szerte híres Wagner-énekesnő, az a művésznő, akinek a lába elé, alig tíz évvel ezelőtt, tálcán hozták a dicsőség és az ünnepeltetés minden örömét, aki azóta is sikert sikerre halmozott, aki a maga művészetének olyan mestere, hogy világraszóló hírnevű énekest tudott faragni egy teljesen tudatlan, léha, lélek és művészi érzék nélkül való fiatal legényből, ebből az emberből, aki itt hortyog mellette!

A tükörbe pillantott.

Még alig múlt negyvenéves. Egyetlen ránc se volt az arcán. Szépnek, fiatalnak látta magát, olyannak, amilyen tíz esztendővel ezelőtt volt; csak éppen valamivel teljesebbé vált azóta a szépsége. Elgondolkozott. Különös! A hangján se vesz észre semmi változást; éppen olyannak hallja, aminő akkor volt, a nagy diadalok idején! Semmiben sem változott azóta; csak idősebb lett pár évvel. Nem látja, mi az, amit elveszített; nem látja, mi lehet rajta, ami elárulhatná a negyven évét. De mások már látnak rajta valamit. Az arcában, a szemében, egész alakján. Bizonyosan a hangján is észreveszik ezt a valamit. A kort! Milyen rövid az élet!

Egy-két sietős ölelés, a véget nem érő fáradozás, a vissza-visszariasztott törekvés, a bosszúságok, a csalódás, a viszálykodások izgalmai között, egy-két sikernek az öröme, mely nyomban elenyészik, míg az általános közömbösség, féltékenység, irigység egyre szélesebbre szövi körülöttünk a szemfödőt!... És ez az egész!

Eszébe jutott az egész élete.

A sok remény és képzelgés, a sok munka és vesződség, a sok önkéntes és önkéntelen lemondás, a sok csalódás és a sok keserűség.

Eszébe jutott a másik ember. Az első férje. Az énektanár.

Nem tudta szeretni. Öreg volt! Nem érzett hálát iránta. Öreg volt! Nem tudott megbocsátani neki. Öreg volt!

Ezt, ezt szerette. Mert fiatalon jelent meg az életében. Szerette, mert szeretnie kellett valakit. Szerette, mert szükségét érezte, hogy önként odaadjon neki mindent, amije volt, s mert ez elfogadott tőle mindent. Szerette, mert ez kizsákmányolta őt, s aztán nem törődött vele. Szerette, mert ez kinevette őt a háta megett, s megcsalta minden utcai ronggyal!

De ez a szerelem is inkább gyűlölet volt.

Igen, most már tudja, hogy nem szerelem az, amit iránta érez, hanem gyűlölet. Szerelmét megmérgezte a szenvedés, s mennél több érzés volt a szívében, annál több ott most már a gyilkoló erő.

Della Riva horkolt.

Mit tett ezért az emberért!

Fölszedte a semmiből. Úrrá tette. Felnyitotta előtte a szép világát. Tanította, fáradt vele, művésszé nevelte... Szolgálatába adta egész tudását. Oda kölcsönözte neki a lelkét, hogy meghódíthassa a világot.

Mert hisz ez az ember csak automata, akinek édesen zengő tenor hangjából az ő lelke, az ő művészete szól!

Az ő lelke, az ő művészete diadalmaskodik akkor, amikor ezt az embert, az első hangjai után a tapsnak az a kitörése üdvözli, mely a hirtelen támadt fergetegre emlékeztet, melynek hallatára minden művész szíve megremeg az egész lényét elárasztó boldogságtól - mely szebben szól, mint szólhat a másvilág zenéje!

És az ő művészete, mely lelket önt ebbe az üres gitárba, az ő lelke, az ő gyönyörű lelke, nem kell már senkinek! Ingyen se kell!

Az ő megjelenése, kedvessége, hangja, tudása, tehetsége már csak: volt! Emezt pedig a lelkesedés rivalgásával üdvözlik, virággal árasztják el, aranyhalmokkal csalogatják, marasztalják!

Mert ez fiatal!

Azelőtt is féltéssel gondolt a sikerre, amelyet férje lassankint elhódított tőle. Most úgy rémlett neki, mintha megrabolták volna. Irigyelte férje ifjúságát. Gyűlölte ezt az embert.

Odapillantott az ágyra. Della Riva olyan nyugodtan, olyan mélyen aludt, ahogy csak a gyermekek és a nagy korhelyek tudnak aludni.

Az asszonynak fölforrt a vére.

Neki a szíve szakad meg, és az ott - hortyog!

Egy pillanatig azt hitte, hogy nem bír magával, hogy ennek a felbőszítő nyugalomnak és gondatlanságnak a láttára valami nagy, igen nagy bolondot kell művelnie. Otthon, Olaszországban, néha kevesebb is elég, hogy valami szörnyűt cselekedjék az ember az indulat egy-egy pillanatában, mikor a felzaklatott vér, egy szökelléssel, felrohan az agyba. Igen, ebben a pillanatban meg tudta volna ölni.

Meg is érdemelné. Ez az ember sohase szerette őt, egy napig, egy percig se. Csak kiaknázta. Csak kiforgatta mindenéből; csak elharácsolta előle, ami neki mindennél kedvesebb volt. És mert ő olyan oktalan volt, hogy a szerelmet ennél a léha fickónál kereste, ez, cserében az ő odaadásáért, szerencsétlenné, izgalmakkal teljessé, pokolivá tette az egész életét. Végezetül most, minthogy sorsa immár elválaszthatatlanul hozzá van kötve ennek a diadalszekeréhez, megfosztja attól is, ami eddig a vigasztalása volt. Igen, megérdemelné, hogy megölje.

De mindez őrület. Hiszen az a kevés, amit ő még az élettől várhat, az a kevés is, mind ennek az embernek az életétől, ennek a jövőjétől, ennek a szeszélyétől, a kegyelmétől függ.

És ha az őrület elvenné az eszét, ha az indulat, a felháborodás, a bosszúszomj egy végzetes pillanatban arra bírná, hogy megölje élete megrontóját... ugyan!... hát akkor megbosszulná magát?... akkor megtorolná azt, amit ez itt ellene vétett?!

Nem, megölni valakit, az nem bosszúállás.

Csakis úgy állhat rajta bosszút, ha átadja a jövőnek.

Csak éljen, éljen minél tovább! Érje meg az öregkort, legyen az öregsége hosszú! Mikor majd neki is tünedezni kezd az ifjúsága: a bűnhődése is megkezdődik, a nemezis műve megindul magától. S mikor átlép a válságos korba: jönnek fiatalok - legények, lányok -, akik majd megfizetnek neki, mindenért!

A halál kegyelmes. Csak egy nem ismer kegyelmet: az öregkor iránt az ifjúság!

Della Riva horkolt.

(1905)

DALNOKVERSENY

- Hiába csúfoltok - szólt Hadházy -, és hiába mondotok kérges szívűnek, mert én se vagyok rosszabb lelkű vagy érzéketlenebb, mint akármelyikőtök! Csak nem tartozom azok közé, akik gyönyörűséget találnak benne, ha elérzékenyedhetnek; és nem is igen van alkalmam erre. Meglehetősen egyedül állok a világban; tehát nem történhetik velem semmi, ami megrázhatna. A többé-kevésbé idegenek baján pedig nem szoktam töprengeni; igen, hiába nevettek, menekülök onnan, ahol bajt sejtek. Nem mintha a más baja nem hatna rám; hanem a szenvedés látása idegessé tesz. Hogy az uzsorást is idegessé teszi a szegény ember könnye? Bocsánat, nálam nem ilyen az eset. Ha tudok segíteni a szegény emberen, segítek rajta; de ha nem tudok segíteni, akkor továbbállok, mert nem vagyok se olyan gonosz, hogy részvét címén gyönyörködjem a kínlódásában, se olyan ostobán lágylelkű, hogy a szenvedésében való osztakozással meggyötörjem magamat, mikor ezzel nem használhatok, semmi jót se szerezhetek neki. Be is tudom bizonyítani, hogy ebben a tekintetben éppen olyan vagyok, mint ti. Mégpedig úgy, ha megvallom, hogy igenis, régen volt, amikor utoljára éreztem olyasmit, ami mély meghatottságnak nevezhető... de ha elmondom nektek, hogy mi okozta ezt a mély meghatottságot, talán ki fogtok nevetni, vagy meg sem értitek, hogy hol is kell hát itt elérzékenyedni?!...

Lovagiasság dolga volt, hogy meghallgassuk; annyival inkább, mert már mindnyájan ugyancsak visszaéltünk a beszédhez való jogunkkal.

Hadházy elkezdte:

A jogtudományi államvizsgálatra kellett volna készülődnöm, de a szórakozás, mely minduntalan megtámadta akarattalanságomat, újra meg újra elvont a tanulástól. Egyszer az egyik pajtásom - nagyúri származású, gazdag fiú, akivel az egyetemen vastag barátságba keveredtem - azt mondja nekem:

- Így sohase mehetünk neki a vizsgálatunknak, hanem tudod mit, gyere le velem a pusztára! A családom a Riviérán van; csak ketten leszünk a kastélyban, és egész nap békén tanulhatunk, te jobbra, én meg balra.

Nem kellett kétszer mondania; leutaztunk, és két nap múlva egyedül hagyott a kastélyban. Eszébe jutott, hogy mégiscsak el kell mondania egyet-mást Piroska grófnőnek, akibe akkor nagyon szerelmes volt; szóval rám bízza a jogtudományt, boldoguljak vele, ahogyan tudok.

Ha azt mondom, hogy egyedül hagyott a kastélyban, ez csak olyan pöffeszkedő szólam, amelyet már a nagyúri pajtásomtól tanultam el. Mert nem ugyan magában a kastélyban, hanem mindjárt a szomszédban, az urasági tisztek épületében, megtaláltam azt a kis, de jókedvű társaságot, amelyre háromnapi szorgalmas tanulás után nagyon is rászomjaztam. Az öreg kasznár szeretett tarokkozni, s minden este vendégek voltak nála, akik a kártyaasztal mellett néha éjfélig is elborozgattak. A falu a kastélytól csak egy puskalövésnyi távolságra van; a jegyző és a tanító minden este beköszöntöttek. A paskievicshez szükséges negyedik pedig mindig kéznél volt az ispán vagy az uradalmi írnok személyében. De olykor mások is beállítottak.

Az öreg kasznár társasága ugyan jóformán csupa öreg emberből állott - még az uradalmi írnok is deresedő fejű ember volt -, azt se mondhatnám, hogy sohase láttam nálok ötletesebb legényeket... nem, a társalgásuk nem a változatosságával gyönyörködtetett... de ezek az öreg emberek tudtak mulatni, s ezt a tulajdonságot én mindig nagyra tartottam. Aztán, ha az ember

már annyira elbódult a magánjogtól, hogy az egész világot a magánjoghoz hasonló sivatagnak látja, akkor bizony megbecsüli még a trappisták társaságát is.

Szóval a negyedik naptól fogva én is minden este együtt ittam velök a vizesbort. És olyankor, ha a rendes kártyázó társaságon kívül senki sem állított be, hosszasan eludvarolgattam az öreg kasznárnénak.

A kasznárné már jóval túljárhatott az ötvenedik esztendőn, ha ugyan még nem érte el a hatvanadikat. De meglátszott rajta, hogy valamikor szép asszony lehetett, s öregségében is megmaradt kellemes személynek. Mindig jókedvű volt, részt vett a poharazásban, szerette a tréfát, s a vendégek nem maradhattak az asztalnál olyan sokáig, hogy ki ne tartott volna a mulatozásban.

Megtudtam, hogy valaha régen kedvelt operetténekesnő volt, és elég hosszú időn át, mert csak akkor vált meg a színpadtól, mikor férjhez ment az öregéhez, aki már akkor se volt mai csirke... tehát, úgy látszik, akkor, amikor Ida mama számára is elérkezett - már nem is annyira a férjhez menés, mint inkább a visszavonulás ideje. Emlékeztem a leánynevére; gyermekkoromban sokat emlegetett név volt ez. És eszembe jutott, hogy kisfiú koromban egyszer magam is láttam a színpadon. Természetesen a homályos emlékeim sorában rejtőzködő Szép Heléna és az öreg kasznárné között nemigen tudtam fölfedezni a hasonlatosságot.

Nagyon szép idők jártak, s többnyire a szabadban mulatoztunk, a park egy kellemes helyén. És mialatt az öregek a huszonegyest kergették, órákig el tudtam beszélgetni Ida mamával, anélkül hogy egy percig is unatkoztam volna. Hol ő mesélt a régmúlt időkről s a maga élményeiről; hol én mesélgettem neki azokról, akiknek a nevét ő csak az újságból ismerte, de akik iránt mégis érdeklődött. Mert minden iránt érdeklődött és mindenről tudott, ami abban a világban történik, amelyet ő már régen elhagyott. Úgy beszélhettem vele, mint egy fiatallal; okos és kedves maradt, a lelke nem vénült meg.

Egy este - gyönyörű, meleg májusi este volt - sokkal tovább maradtunk fenn, mint rendesen. Ida mamának a születése napját ünnepeltük... hogy melyiket, sohase derült ki... és ezt a nagy napot nem ülhettük meg másképpen, mint hogy többet együnk, többet igyunk, és tovább üljünk a helyünkön, mint máskor. A vendégek meg is feleltek ennek a várakozásnak, s talán nem követek el illetlenséget, ha megvallom, hogy ennek következtében a nagy nap tiszteletére mindnyájan becsíptünk egy kissé, mindnyájan, még Ida mama is.

Olyan pompásan mulattunk, hogy ennek a kitűnő közérzésnek végre is hangot kellett adni. És az uradalmi írnok, úgy két óra tájban, szavakba foglalta azt az óhajtást, amely csak bennem nem támadt fel, s amelyet az öregebbek csak az én fiatalságomra való tekintettel nem akartak hangoztatni, hogy ne tűnjenek fel nálam is korhelyebb öreg korhelyeknek:

- Nagysád, szépen kérem, énekelje el a *Szép Heléná*-t, csak egyszer, egyetlenegyszer!...

Ida mama elpirult, megbotránkozott, de látszott rajta, hogy szeretné a kívánságot teljesíteni, s csak előttem szégyenkezik. Én persze erélyesen szekundáltam az írnoknak. Elmondtam, mennyire bántana, ha még most is olyan idegennek tekintene, akinek a jelenlétében semmi kedve ahhoz, amit a jóbarátok körében szívesen megtesz. Utoljára az öreg kasznár is segítségünkre sietett:

- Anyókám, no, ne kéresd magad olyan sokáig, énekelj az uraknak valamit!... Hiszen tudod, hogy mindannyian szívesen hallgatunk!

Ida mama csak ezt várta.

Mikor elkezdett énekelni, majdnem elnevettem magam. A hangja természetesen már régen elveszítette a fényességét és a szépségét, ha ugyan volt mit elveszítenie, de az erejét nem veszítette el. És ez a minden szépség nélkül való, öreges, de erősnek maradt hang, mely különben a nagy gyakorlat szerezte szabatossággal kezdte előadni a jól ismert énekszámot, valami rendkívül furcsa és bántó ellentétet alkotott azzal a fiatalos érzéki sóvárgással, amelynek ez a dal olyan szívhezszóló megnyilatkozása... Minden udvariasságomra szükségem volt, hogy az arcom el ne árulja a benyomásomat.

De mire végére ért a dalnak - soha éneklés ilyen változást nem idézett elő bennem -, már nem volt kedvem nevetni, mert amit hallottam, az lassankint megejtett. Ebből a szépség nélkül való öreg, de erős hangból egyre harsányabban, egyre fájdalmasabban, egyre megindítóbban, olyan élnivágyás szólt - olyan megremegtetően bánatos, kétségbeesett sóvárgás valami után, ami mindig volt és mindig lesz, de annak számára, akinek a szava szól, tehát még él, örökre elveszett - a Heléna mitológiai szemérmetlenségű olvadozását:

Szeretünk! Élvezünk!
Szerelem kell nekünk!

olyan mámorosan odaadó hévvel, olyan forró érzéssel, annyi lélekkel énekelte el, hogy bennem megborzongott valami, s megilletődtem, mint az, aki akaratlanul valami fájdalmas titok fátyolát lebbentette fel.

Aztán... hogyan is mondjam el, mint fogott el mindjobban egy eddig ismeretlen hangulat?!... attól tartok, hogy nem fogjátok megérteni: mit éreztem, mit kellett éreznem... aztán a többiek, akik még most is a régi jó énekesnőt hallották, csodálták és élvezték benne, tovább énekeltették... majd maguk is nótára gyújtottak, kedvük szerint. Én fázni kezdtem... De amikor Ida mama újra megszólaltatta a pogány szerelmet, és az ősz Eurüdiké, akinek az arca lángolt, a szeme tüzelt, elénekelte a szilajul lobogó szerelem szavát:

Én a halállal nem törődöm!...

már én is egész lélekkel hallgattam ezt a különös énekesnőt, aki az egész életét siratta... s aki mintha mindnyájunk életét, az egész mindenség életét siratta volna...

Hogy a bor dolgozott bennem? Egy kissé az is.

De várjatok, még nem vagyok a végén...

Ida mama egyre jobban belemelegedett az éneklésbe. Már nem várta a biztatást; már azzal se törődött, hogy az öregek közben néha beszélgetni kezdtek. Előkereste emlékezetéből hajdani műsorának legkedvesebb énekszámait, s kéretlenül is el-elismételte Eurüdiké dalát:

Én a halállal nem törődöm!...

Egyszerre egy éles füttyszó zavarta meg a koncertet. Elmúlt három óra; a madarak fölébredtek, és énekszóval köszöntötték a reggelt.

Rám úgy hatott ez a madárfütty, mint az újra megújuló természet, az örök fiatalság harsány, éles szava.

Egy darabig a madarak hangversenyét hallgattuk. Ida mamát egy kissé megzavarták a reggel hangjai meg a derengés, majd a világosság; de már nagyon benne voltunk a mulatságban, s jól találtuk benne magunkat.

Megint csak rágyújtott egy nótára.

És egyszerre észrevettük, hogy valahol egy bolond fülemüle versenyre kelt az énekesnővel. Míg Ida mama énekelt, a fülemüle is trillázott; mikor a dalnak vége volt, a fülemüle is elhallgatott.

Ida mama nem hagyta magát. Csak annál nagyobb tűzzel, csak annál odaadóbban, csak annál áthatóbb hangon énekelt; a hangja betöltötte a parkot.

Talán azt gondolta, hogy: hiszen most énekel utoljára!

És higgyétek el, az élethez való ragaszkodásnak, a mindent átfogó szerelem utolsó átérzésének, a kétségbeesetten lobogó vágyakozásnak a hangja sohase szólt hozzám ilyen hatalommal, ilyen megrendítően, mint ennek az öregasszonynak az ajkán. Mikor utoljára énekelte el: „Én a halállal nem törődöm!" - nekem úgy tetszett, hogy ez az énekszó mindnyájunk búcsúja az élettől... egy harsányan hangzó vád a természet ellen, mely lassankint minden jót visszaszed tőlünk, mindent, mindent!... és utolsónak az öntudatunkat hagyja meg, hogy jól átérezhessük a teljes kifosztottságunkat, a végső megsemmisülésünket, hogy jól elsirathassuk mindenünket, mindenünket!

Olyan mély meghatottságot éreztem, mint se azelőtt, se azóta soha.

Eközben a fülemüle - talán elunta a mulatságot, talán megfélemlítette a zaj - végképpen elhallgatott.

Udvariasan úgy magyaráztuk ezt, hogy a fülemüle, a gyöngébb versenyző fél, átlátta, hogy nem bírja a versenyt, s meghódolt az énekesnőnek.

(1906)

A KÖNYVTÁROSNÉ

A Borsy németjét a legjobb akarattal se lehetett megnyerő külsejű embernek mondani. Az óriási testét kétharmad részben betakaró, szalonkabát gyanánt szereplő, ormótlan lebernyeg, amelyet mintha vasvillával löktek volna rá, s amelynek két széles szárnya járás közben úgy lengedezett, mint két fekete zászló, már vagy tíz éve volt szégyene a berlini szabásművészeteknek. Gesztenyebarna, ápolatlan haja teljesen elborította inggallérjának hátulsó részét, és apró tincsekben lógott a vállára. Két-három hét is elmúlt, amíg egyszer megborotválkozott, s már másnap őszes tüskék ütköztek ki az állán. Azok közé a szakálltalanok közé tartozott, akik mintha csak azért borotválkoznának - olykor-olykor, nagy ritkán -, hogy az álluk mindig gondozatlan legyen.

Egy kicsit restelltük a vendéglő közönsége, a fogadós és a pincérek előtt, hogy ez az alak egy idő óta mindennapos vendége az asztaltársaságunknak, s valamelyikünk nem állotta meg, hogy legalább ennyit ne mondjon Borsynak:

- Te ezt a tudóst egyenesen a *Fliegende Blätter*-ből hoztad.

Borsy vállat vont.

- Ti azt nem is sejtitek - felelt -, hogy ez a német milyen kitűnő ember. A gyáramnak szakbeli bírálataival olyan megbecsülhetetlen szívességeket tesz, hogy pénzben lehetetlen volna meghálálni... és csak úgy, isten nevében, mert ez neki semmi. Aztán, valahányszor Berlinbe megyek, ami elég gyakran történik, még jobban lekötelez. Ahová én soha be nem juthatnék, előtte azonnal megnyílik minden ajtó, mert nem képzelitek, hogy otthon, a kivételesen ritka szaktudásánál fogva, milyen nagy tekintélye van. Azonkívül ilyenkor minden tőle telhetőt elkövet, hogy szolgálatomra legyen, és hogy azt a pár napot, amelyet Berlinben töltök, minél kellemesebbé tegye. A legkevesebb, amivel tartozom neki, az, hogy most, amikor először és utoljára van Pesten, egészen a rendelkezésére álljak. Tudom, hogy nagyon szereti a mienkhez hasonló társaságot, s hogy amit köztünk hall, az neki csupa érdekesség; azért hoztam el ide. Különben, ha terhetekre van, elcsalhatom máshová, anélkül hogy ez feltűnnék neki. De jobban szeretném, ha esténkint szívesen látnátok; neki kellemesebb, nekem pedig kényelmesebb volna.

Természetesen, többé szó se volt a német ellen. Ennyit Borsy megvárhatott tőlünk.

Egyébként a némettel hamar megbékéltünk. Nem bizonyult olyan alkalmatlannak, mint amilyennek első megjelenésekor találtuk. Az ebédnél sohase láttuk; egész nap a tudományos intézeteket, a múzeumokat és a könyvtárakat bújta. Este pedig meglehetősen későn jelentkezett, amikor a vendéglőben már kevesen voltak. Nemigen feszélyezett bennünket; senkinek sem alkalmatlankodott unalmasságokkal; sohase rontotta a mulatságot, akár ott se lett volna. Látnivaló volt, hogy jó fiú, aki igen szeret mulatni. Egy éjjel valami korhelykedésbe keveredtünk, s a németet valósággal boldoggá tette, hogy őt is magunkkal vittük. Ez alkalommal kiderült, hogy határozottan mulatságos fickó. A korhelytanyán ő tartotta szóval a társaságot; és nem beszélt badarságokat.

Ettől fogva a német „be volt fogadva". Minthogy igen sok sört ivott, de a bortól sem idegenkedett, mindig azok közé tartozott, akik a legtovább maradnak az asztalnál. És minthogy az utolsó félórát rendesen a bölcselkedésnek és a vitatkozásnak szenteltük, a német részt vett minden vitatkozásunkban.

Egy este arról a szerencsétlen félig-ismerősről volt szó, aki aznap öngyilkosságot követett el, s valaki azt találta mondani, hogy ezt a szerencsétlent egy rossz asszony tette tönkre.

Lippay ellentmondott, s magát „az áldozat”-ot hibáztatta.

- A férfi legyen igazán férfi - szólt. - Ne legyen rabszolgája az asszonyoknak és még kevésbé egy asszonynak. Akinek az életét egy asszony meg tudja rontani, annak úgy kell. Olyan hitvány legény volt, hogy nem érdemelt jobb sorsot.

A német vitatkozni kezdett vele.

Kifejtette azt a nézetét, hogy minden embernek a sorsa az ifjúság bizonyos, számokkal is kifejezhető éveiben dől el vagy jobbra, vagy balra, de végképpen és határozottan egy irányban. Mindig a húsz és huszonötödik év között, s a legtöbbször a huszonharmadik vagy a huszonnegyedik évben. A harmincéves ember már nem haladhat más úton, csak azon, amelyiken a huszonötödik évében haladt. Márpedig éppen ezekben a válságos években az asszonyiság hatása nagyobb a férfira, mint akár előbb, akár utóbb. Ezekben a válságos években minden kis véletlennek, de különösen az asszonyi formában jelentkező véletlennek olyan kiszámíthatatlanul nagy befolyása lehet az ember sorsára, hogy ezt a befolyást nemigen gyöngítheti meg se az ész, se a még határozatlan jellem, se az örökölt vagy már megszerzett akaraterő.

- Az ellenkezőt merném állítani - folytatta Lippayhoz fordulva. - Azt, hogy ha egy értelmes és jóravaló embernek az egész életén át nem sikerül érvényesülnie, akkor száz eset közül kilencvenkilencben egy asszony rontotta meg az életét, még annak idején, amikor a legény húsz-huszonöt éves volt. Az én sorsomat például szintén egy asszony rontotta meg, egy bizonyos asszony, helyrehozhatatlanul, és ezt be is tudom bizonyítani. Ha ez az asszony nincs, vagy én véletlenül nem találkozom vele, akkor nekem ma két gyermekem és kilencmillióm volna, vagy kétmillióm és kilenc gyermekem, ami még jobb.

Lippay rápillantva a lehetetlen szalonkabátra, elnevette magát.

- Az ilyen feltevéseket - felelt - az a természetes emberi gyöngeség sugallja, hogy az ember a maga hibájáért másvalamit vagy másvalakit szeret okolni. Ami pedig azt illeti, hogy mi volna? - ezt sohase lehet tudni. A „volna” éppolyan bizonytalan, éppolyan kiszámíthatatlan, mint a „lesz”.

De a német megmaradt hitében.

- Ha én azzal az asszonnyal nem találkozom, akkor én ma a Boettiger Lothár barátom helyében volnék, akinek két gyermeke és kilencmilliója van. Mert Boettiger sohase jutott volna a mai helyzetébe, ha én önként át nem engedem neki a nekem fenntartott helyet, és ezt a helyet se ő, se senki, se semmi el nem intrikálta volna tőlem, ha én bolondul magam nem mondok le róla. Azt az asszonyt különben nem akarom vádolni. Az ugyan nem tehet róla, szegény, hogy olyan alaposan megrontotta az életemet; csak eszköze volt a véletlennek. Áldott, jó lélek; most is lelkesedem érte, és hálásan ismerem el, hogy az életem legszebb óráit köszönhetem neki.

Egypáran érdeklődni kezdtek.

- Sohase ismertem kedvesebb teremtést - folytatta -, és rá emlékezve, nem tudok más hibát fölfedezni benne, mint hogy egy könyvtárigazgatónak volt a felesége. De ez a csekélységnek látszó körülmény elég volt rá, hogy megrontsa a jövőmet.

Ez olyanformán hangzott, mint valami burkolt „felhívás keringőre”. Természetesen kértük, hogy beszélje el az esetet.

Nem sokáig kérette magát.

- Huszonkét éves koromban - kezdte - csinos, daliás, kellemes modorú fiatalember voltam, és úgy öltözködtem, mint egy herceg. Ezt persze most nem nézik ki belőlem, de így volt, és higgyék el, hogy nagyon tetszettem az asszonyoknak.

Ez kissé elkapatott. Nem voltam érzelgős, nem voltak szenvedélyeim; elkapatottságból, elbizakodottságból, józan, hideg, számító maradtam. Persze, én is élvezetre vágyó voltam, mint minden fiatalember, és nem is tagadtam meg magamtól az élvezeteket; de tudtam uralkodni magamon, és nem voltam rabja még az élvezetre vágyásomnak sem. Tisztában voltam vele, hogy ez a vágy a természetnek legbecsesebb ajándéka, amelyet - okosan - ki kell használnunk, és hogy ezt a kincset sem nem azért kaptuk, hogy elprédáljuk, sem nem azért, hogy ne tudjunk vele élni. Tisztában voltam vele, hogy aki ezt a kincset eldobja egy ostoba szenvedélynek, aki ezt a kincset lerakja egy asszony lábához, éppen olyan oktalanságot követ el, mint az a néger, aki egy nagy darab gyémántot talált, és tudatlanságában a gyémántot elvitte a gazdájának, hogy annak hatalma még nagyobb s az ő rabszolgasága még tűrhetetlenebb legyen. Szóval nem voltam arra predesztinálva, hogy az asszonyok vagy egy asszony rabjává legyek; és, bár ifjúkoromban igen sokat szerelmeskedtem, elmondhatom, hogy sohase voltam rabja a szerelmi szenvedélynek.

A nagyravágyásnak se voltam betege, de a legkomolyabb gondolatom mégis az volt: minél előbb és minél nagyobb karriert csinálni! Okos fiú voltam, és tudtam, hogy ennek a módja nem az, hogy az ember sokat tudjon vagy sokat dolgozzék, hanem az, hogy: a társaságban minél kellemesebb jelenség legyen, minél simább, kedvesebb modorral főzze le embertársait, minél több hasznos összeköttetést szerezzen, minél ügyesebben helyezze el a minél tapintatosabb hízelgést s a többi, de hisz ezt önök is tudják.

Ehhez képest kitűnően indultam neki az életnek, a jövőm fényesnek ígérkezett. Bár semmit sem tanultam, remekül úsztam meg a kereskedelmi iskolát, és mert a hazulról kapott segítség elég volt rá, hogy a gavallért játszhassam, azonnal alkalmazást találtam egy nagyobb kereskedőháznál. Itt nem sokáig haboztam, hanem hamarosan megkísértettem az első nagy *coup*-t. A főnököm felesége már jól túljárt a negyvenen, de még szeretett mulatni. Udvarolni kezdtem neki; apró figyelmességeim fölkeltették benne a hálaérzetet, és néhány hónapi kitartásomat teljes siker koronázta. Nem volt nagyon szép asszony, de úgy gondolkoztam, hogy: az, aki előre akar menni, ne legyen nagyon válogatós.

Ez a vállalkozásom - amelyről különben, nem akarván elveszíteni az önök szíves érdeklődését, meg kell jegyeznem, hogy ha nem is volt ment minden nagyravágyó számítástól, a kicsinyes haszonleséstől egészen ment volt -, ez a vállalkozásom várakozásomon túl fényesen sikerült. Vagy félesztendei általános megelégedés után ugyanis - mert a főnököm is meg volt elégedve, mindenki meg volt elégedve - a főnökné egy szép nap így szól hozzám: neki nincs kedvére, hogy én továbbra is a férje házánál maradjak, mert ez azzal jár, hogy sok mindenféle szemet szúr a háznép előtt, ő pedig igen ügyel a látszatra. Jobb lesz, ha csak idegen helyen, társaságokban és titokban találkozunk, és ez annyival könnyebb, mert kitűnő helyet tud számomra. Elég az hozzá, csak egy szavába került, és Berlin egyik legnagyobb bankházához kerültem, amelynek a tulajdonosával valaha a legjobb barátságban lehetett. Nem lehetetlen, hogy csak azért voltam alkalmatlan neki, a közvetlen környezetében, mert már az utódom is ott lappangott; de ezzel nem sokat törődtem, mert ha megbuktam: fölfelé buktam. Azt mondhatnám: a desztillált szerencsébe buktam bele. A bankár hamarosan megkedvelt; éppen olyan emberre volt szüksége, amilyen én voltam, tudniillik aki a bankházat pompásan tudta reprezentálni, s azért az irodában rohamosan haladtam előre. S a család épp annyira megkedvelt, mint a családfő. A bankár igen nagy házat tartott; majdnem mindennap nagy társaság

volt nála, s ennek a társaságnak én lettem a legbecézettebb alakja. Minthogy önök sohase fogják látni ezeket a hölgyeket, nyugodtan elbeszélhetem, hogy a bankárnak a felesége is, aki még elég fiatal asszony volt, a tizenötéves leánya is a legkomolyabban belém szerettek. Az asszony kegye olyan feltűnő volt, hogy a társaságukba járók, a bankház alkalmazottai és a cselédek mindannyian a kedvesének tartottak. Ez nem volt igaz; igaz lehetett volna-e, nem tudom, mert ezt a nagy *coup*-t, a leányra való tekintettel, nem kísértettem meg. Nem akartam ugyanis *va-banque*-ot játszani; attól tartottam, hogy *embarras de richesse*-be kerülhetek, hogyha nagyon is sok talál sikerülni, a szép mamának aggodalmai támadhatnak, s talán éppen azért nem kaphatom meg feleségül a kisasszonyt. Márpedig ezért a szent célért igen sok lemondásra voltam kész. Megmaradtam tehát a legtökéletesebb, de kifogástalanul tartózkodó szeretetreméltóságnak, s tőlem telhetőleg kitartóan, de óvatosan ápoltam ezt a két gyöngéd érzelmet, amelyet mindig helyes, józan és kellemes magaviseletemmel sikerült fölébresztenem. Hogy rövidre fogjam az elbeszélni valót: kevés idő telt bele, s én voltam a bankár legbizalmasabb embere, a bankház egyik vezetője, és főnököm nem titkolta előttem, hogy nekem szánta a leányát. Előbb csak példálózott; ha a háza érdekéről volt szó, célozgatott rá, hogy ez az érdek az én érdekem, mert reméli, hogy nemsokára még szorosabb kötelékek fognak hozzá fűzni. Később, mikor már ugyancsak udvaroltam a kislánynak, s látnivaló volt, hogy nemcsak a kisasszony fogadja szívesen udvarlásomat, de a szép mama is pártolja férje tervét, már egészen nyíltan beszéltünk arról az időről, amikor a bankár veje és cégtársa leszek. Kimondottan úgy szerepeltem mint vőlegény vagy legalábbis vőlegényjelölt, és az eljegyzést csak azért nem tartottuk meg, mert ezzel meg akarták várni a kisasszony tizenhatodik születése napját. Boettiger minden áldott nap hangosan irigykedett rám, hogy milyen szerencsés kópé vagyok... szóval: a kék égben úsztam, mikor megismerkedtem a könyvtárosnéval.

Hát az igaz, hogy bájos, sőt gyönyörű teremtés volt: egy harmatos villi, aki valahonnan a *Szentivánéji álom*-ból került elő. De ha valaki akkor azt mondja nekem, hogy e miatt a szép asszony miatt el fogom veszíteni a menyasszonyom kezét: akkor én ezt a szép asszonyt sohase láttam volna másodszor.

Csakhogy, mert még nem voltam huszonnégy esztendős, így okoskodtam:

Minthogy egy év, sőt másfél év is elmúlhatik addig, amíg a házasságom megtörténhetik, világos, hogy addig még lesz egypár kedvesem, legalábbis egy, mert kell lennie, s ha kell: mért ne legyen az első vagy az egy ez a szép kis könyvtárosné?! Ennek annyival kevésbé lehet akadálya, mert hisz az egész históriát soha senki se fogja megtudni.

És a bankárék csakugyan nem is tudták meg a könyvtárosnéval való viszonyomat. Tündérem sokkal inkább vigyázott a jóhírére, s én sokkal ügyesebben viselkedtem, semhogy ez megtörténhetett volna. A bankárék sohase tudták meg, hogy mi szél ütött hozzám, s egyszerre mitől kergültem meg.

Hanem... itt hibáztam el a dolgot, s ezért mondhatom, hogy ez az asszony rontotta meg az életemet... egyre nem számítottam. Arra, hogy a könyvtárosné azok közé a ritka asszonyok közé tartozott, akikbe az ember utóbb még szerelmesebb, mint előbb.

Mindaz, ami ettől fogva történt, észrevétlenül történt velem. Mert hiszen ha észbe kapok, akármilyen szerelmes voltam, a számításom és az erős akaratom minden nagyobb fájdalom nélkül ki tudott volna ragadni a villi karjaiból.

Csakhogy, a fiatalságomnál fogva - és ez a huszonharmadik meg a huszonnegyedik esztendő veszedelme - nem vettem észre, hogy mi történik velem.

Először is nem vettem észre, hogy a villi milyen sok időmet foglalja le... hisz, kivált eleinte, olyan gyorsan múlt el ez a sok-sok óra!

Nem vettem észre, hogy már a meghódítása is milyen sok időmet rabolta el. Eleinte csak nagy társaságban, igen különböző helyeken, s csak ritkán találkozhattunk: lesnem kellett rá. Aztán a titokzatos légyottok!... mindig a pokol fenekén adott légyottot. Aztán, mondhatom, jó sokáig és ugyancsak kérette magát. S mindez sokkal jobban érdekelt, semhogy csak egyszer is eszembe jutott volna: milyen sebesen peregnek le a pillanatok, a percek, az órák és napok!

Azután... azután persze még gyorsabban múlt az idő. És egyre jobban kívántam azt, amiről azt hittem, hogy: hiszen csak egy rövid, boldog óra!...

Később már szabad volt meglátogatnom; nem voltam kénytelen a pokol fenekére menni utána. De nagyon kellett vigyázni.

Az ura vaksi, öreg ember volt, de a vakság nem zárja ki a féltékenységet; sőt. A villi lassankint beletörődött, hogy a cselédei gyanakodhatnak; azzal segített magán, hogy gyakran változtatgatta őket. De rettenetesen ügyelt rá, hogy az ura semmit se sejtsen, s különösen, hogy fogalma se legyen róla, milyen sokszor járok a házába. Az öregúrnak azt kell képzelnie, hogy minden évben egyszer vagy kétszer megyek el hozzájuk.

Ennek a látszatnak a megóvásához sok ügyesség kellett. Az öregúr a kereskedelmi könyvtár igazgatója volt; társaságba nem járt, egész nap otthon vagy a hivatalában dolgozott, és csak olyankor mozdult ki hazulról, ha egy kicsit sétálni ment. A kereskedelmi könyvtár palotájában laktak, a földszinten; a könyvtár és az öregúr hivatalos helyisége pedig az első emeleten volt. Méghozzá az öregúr, talán mert féltékenység sarkallta, egész nap csetlett-botlott; a földszintről az emeletre, s az emeletről a földszintre. Hol otthon dolgozgatott, hol a hivatalában, de a jövés-menését nem lehetett kiszámítani. Nagyon kellett tehát ügyelnünk, mert ha rájön, hogy mindennapos vagyok a házában, ez éppen elég lett volna rá, hogy véget vessen a regényünknek. Szerencsére, a lakásnak két kijárása volt, de ez még nem óvott meg bennünket a meglepetés veszedelmétől. És csak olyankor érezhettük magunkat biztonságban, ha az öregúr sétálni ment, ami mindig más időben történt.

Így segítettünk magunkon:

Én egy idő óta minden délután szorgalmasan eljártam a kereskedelmi könyvtárba. (A bankárom sehogy se tudta megérteni, micsoda tudományos igyekezet szállott meg, hogy egyszerre úgy nekiestem a tanulásnak.) A könyvtárban olvastam és várakoztam, amíg a szolga figyelmeztetett, hogy hívatnak. Odakünn szépem szobaleánya várt, akit gyanúsan bőkezű ajándékokkal tartottam, s aki örömmel suttogta, hogy őnagysága kéret. Ez azt jelentette, hogy az öregúr sétálni ment.

De volt a házban egy másik várakozó rejtekem is: a palota második emeletén levő kereskedelmi kör. Ebben a kaszinóban akkortájt az igazgatóság megtiltotta a kártyázást, s ettől fogva minden tag az új kereskedelmi körbe járt, a régiben csak egy-két öregúr ődöngött. Ezek is csak kora délután, aludni jártak fel a klubba; alighanem békésebben aludtak itt, mint otthon, mert igen rövid ideig színlelték az ébrenlétet, egy óráig aludtak, és elmentek. Négy órától fogva jóformán egyedül nyüzsögtem ott. Boldogan iratkoztam be ebbe a néptelen kaszinóba, s eleinte felváltva használtam a két rejteket, főképpen azért, hogy a könyvtár szolgái ne kezdjenek fecsegni. De az alvásnak szentelt hajlék jobban megfelelt az én céljaimnak, mint a könyvtár, s miután meggyőződtem róla, hogy az öreg klubszolga nem botránkozik meg rajta, hogy a szobaleány mindennap megjelenik értem, utóbb már mindig itt vártam a pásztorórát. Rendesen a délután nagyrészét a klubban töltöttem, s amíg a hívó szózat meg nem váltott, tudományos folyóiratokat és könyveket olvasgattam. (A kaszinónak magának is volt könyvtára.)

A villi tehát mindenekelőtt az időm egy részétől fosztott meg. De ez magában véve még nem lett volna végzetes. Reggeli hét órától délután két óráig az irodában minden dolgomat rendesen elvégeztem, öt perc alatt megebédeltem, este pedig öt perc alatt megvacsoráltam, s nyolc órakor már mindig ott voltam a bankárék társaságában, az operában, a hangversenyen vagy a családi körükben. Ők talán észrevették, hogy egy idő óta kissé elhanyagolom őket, de nem mondták, és nekem nem tűnt fel.

Ez, mondom, még nem lett volna végzetes.

De most jön a tragédia.

A tragédiám ez volt:

Az a kényszerűség, hogy minden délután két-három óra hosszáig könyvet vagy folyóiratot kellett tartanom a kezemben, lassankint - és milyen észrevétlenül! - rettenetesen megváltoztatott. Eleinte tettettem, mintha olvasnék, aztán nem figyeltem rá, hogy mit olvasok, utóbb olvastam, mert nem tudtam egyebet csinálni, még utóbb érdekelni kezdett az, amit olvastam, majd az egyik olvasmány fölkeltette érdeklődésemet egy másik iránt, amelyre az első hivatkozott, utoljára nagy érdeklődéssel, nagy kedvvel, mondhatnám: szenvedéllyel olvastam. Nem untatom önöket e pszichológiai átváltozás különböző etapjainak az ismertetésével, csak azzal végzem, hogy, amire először csak kénytelenségből fanyalodtam, élvezetté lett számomra, s a kis könyvtárosnéval való szerelmi viszonyom olyan tudományos szomjúságot keltett fel bennem, hogy onnan, ahová mint Don Juan léptem be, úgy kerültem ki, mint egy második Faust.

Hogy észrevétlenül micsoda rettenetes átváltozás ment bennem végbe, először akkor kezdtem gyanítani, mikor egy szép nap a szobaleány megjelenésekor bosszankodni kezdtem, hogy már ilyen hamar megérkezett, s nem szívesen, kedvetlenül, elégedetlenül hagytam ott érdekes olvasmányomat, hogy a villi ölelő karjai közé siessek... Nem, bizony isten, nem siettem!

Igen, ekkor magam is kezdtem gyanítani, hogy rossz útra tévedtem... De már késő volt.

Mit mondjak még önöknek? Hiszen máris erős próbára tettem a türelmüket. Vagy másfél év múlva, amikor meg kellett volna házasodnom, már estéimet is a tudománynak szenteltem; a bankárék lassankint elidegenedtek tőlem; a parti magától szétment, anélkül hogy sajnáltam volna; eközben Lothár erősen ütötte a vasat, kért és meghallgattatott; és én ezzel már egy cseppet se törődtem, mert minden gondolatom az volt, hogy minél hamarább letehessem a magántanári vizsgálatot. Aztán megváltam a bankháztól, hogy egészen a tudománynak élhessek, rendes tanár lettem, s a többi, s a többi, de ez már nem érdekli önöket.

Most persze már tudom, micsoda nagy bolondságot követtem el!... hogy a tudomány milyen ingoványba csalt!... hogy a tudomány milyen kellemes játék, de milyen veszedelmes és hálátlan szerető!... De ezzel egy kicsit elkéstem.

Különösen a két gyermeket irigylem Lothártól.

Remélem, meggyőztem önöket, hogy az én életemet csakugyan egy asszony rontotta meg.

(1906)

AZ ÚJ NEMZEDÉK

Kedves Tógyer!

Elmondom az egész esetet a kellő részletességgel; mert csak így mondhatsz alapos ítéletet. Iszonyúan kíváncsi vagyok, hogy a beható vizsgálat után is fenntartod-e azt a súlyos vádat, hogy tökfilkó módjára viselkedtem.

Az eset mindenesetre bosszantó. Annyira bosszantó, hogy nem fogok érzékenykedni, ha kijelented, hogy továbbra is tökfilkónak tartasz. De remélem, az ügy tüzetesebb ismertetése meg fog győzni arról, hogy elhamarkodva ítéltél. Én legalább szentül meg vagyok győződve arról, hogy a helyemben te is éppen úgy jártál volna el, illetőleg te is úgy jártál volna, mint én.

Hogy tökéletesen kimagyarázhassam magamat, nem elég, hogy az elején kezdjem. A legelején kell kezdenem.

A legeleje az, hogy négy hetet a szó szoros értelmében áteveztem. A vízen éltünk - amint láthattad, mert hisz akkor találkoztunk utoljára. - Az oxfordiak és a cambridge-iek nem evezhetnek többet, mint én a múlt hónapban. Mindennap annyira kifárasztottam magamat, hogy vacsora után már alig bírtam az álmosságommal. Emlékezhetel, hogy egypárszor köztetek is elbóbiskoltam.

Azóta a következőket dolgoztam, és csak a főbbeket említem:

A klub háziversenyén részt vettem a százyardos síkfutásban, az egy angol mérföldes síkfutásban, a diszkoszdobásban és rúdugrásban; az egy angol mérföldes síkfutásban és a diszkoszdobásban a helyezettek közé kerültem. Utóbb részt vettem a nemzetközi viadalban is, éspedig az egy angol mérföldes síkfutásban, amelyben négy ország legjobb középtávolságú futói találkoztak. Számítsd ki, mennyi tréning kellett ehhez.

Csak zárójel között jegyzem meg, hogy később szorgalmasan gyakoroltam magamat a magasugrásban és a távolugrásban is, mert ezekben kissé elmaradtam, továbbá a kétszázhúsz yardos síkfutásban is, hogy el ne veszítsem a jó kondíciómat.

Részt vettem egy gyönyörű kirándulásban, amelyet a turistaegyesület rendezett Piliscsabáról Pilisre, onnan egész Pomázig; hétórai gyaloglás. Részt vettem a céllövő versenyben; az eredménnyel nem dicsekszem el, a katonafegyverhez még nem szoktam hozzá, de részt vettem a versenyben, és végre ez is valami.

Eközben pedig fáradhatatlanul rúgtam a labdát.

Impozáns munka, mi?

Már most számítsd ki, hogy ez a munka mennyi pihenést követelne meg. Akármilyen keveset mondasz, nem találod el, hogy milyen keveset pihentem.

Megjegyzem, hogy mikor elfogadtam az unokabátyám meghívását, azt hittem, hogy pihenni, henyélni megyek hozzá. De nem úgy történt. Károly önzésből hítt meg, hogy legyen kivel vívnia. Lepaukoltatta velem az ebédjét és a vacsoráját.

Azért, szavamra mondom, vele szemben nem éreztem volna egy mákszemnyi lelkifurdalást se!... De igaz!... még nem vagyok készen a bevezetéssel.

Meg kell jegyeznem még azt is, hogy Károly nem érte be azzal, hogy folyton vívnom kellett vele. Alig érkeztem meg hozzá, beköszöntött a fogolyszezon. Hát nem mindig elcipelt magával?! Az eset előtt való napon is megsétáltatott. Én persze nem lőttem egyetlenegy foglyot se. A jó céllövő vadászaton sohasem talál.

Elég az hozzá, vadásznom kellett az éjszakai nyugvóhelyemért, és a szó szoros értelmében ki kellett vívnom minden falatot, amit az unokabátyám házában megettem. Pedig mondhatom, sokat ettem. Azonkívül az asszonynéppel folyton teniszezni kellett; sőt egyszer meg is táncoltattak. Gyanútalan vendégnek a bizalmával már nem lehet csúnyábban visszaélni.

Igaz, hogy pihenésül gyakran eltűntem kerékpározni. A kerékpározás üdítő, de pihenésnek, remélem, meg fogod engedni, a kerékpározás se pihenés.

Ezek után áttérek arra, hogy mit dolgoztam az eset előtt.

Reggeli hét órakor keltem föl; Károly már fenn volt és lesett, persze a kardjaival. Adtam neki egy pár laposat, és azután bebicikliztem a városba, mert ez a szerencsétlen Károly nem tart sportújságot, engem pedig majdnem megölt a kíváncsiság, hogy mi történt az egyetemi sportegyesületben. Károlyéktól a városba erős kerékpározónak jó másfél óra. Bemegyek a kávéházba, elolvasom a sportújságot, s azzal gyí!... megindulok vissza. Természetesen még elég korán érkeztem, hogy vesztemre részt vehessek egy váratlan teniszben. Egypár unalmas kis néni jött látogatóba; azokat kellett lejátszani. Szerencsére nem sokáig rontották a levegőt; idevalósiak voltak, és még ebéd előtt elvitorláztak. Azután jól benyakaltam, mert itt a levegőnek az a sajátsága, hogy rémesen megnöveli az étvágyat. Ebéd után, mialatt a többiek szieszt tartottak, szorgalmasan gyakoroltam magamat a magasugrásban, és még nem fejeztem be a gyakorlatot, amikor jön a Zsena és... De várj.

Meg kell jegyeznem azt is, hogy a Zsena tulajdonképpen rokonom. Azaz tulajdonképpen nem rokonom. Csak az ura rokonom, a Károly. A Károly és én unokatestvérek vagyunk. Azaz nem vagyunk unokatestvérek, mert a dolog úgy áll, hogy csak az én apám meg Károlynak az anyja unokatestvérek. De nagyon tartjuk a rokonságot; már akkor nagyon tartották, amikor én még meg se születtem, és én, mióta a világon vagyok, mindig úgy gondolkoztam, hogy: bánom is én, hát rokonok vagyunk! Szóval nekem a Zsena soha életemben nem jutott volna eszembe. Az igazat megvallva, addig, amíg ez az eset meg nem történt, még csak meg se néztem...

Mondom, úgy három óra felé járt az idő, és éppen javában magasugráltam, amikor egyszerre csak előkerül a Zsena, és azt mondja nekem:

- Cézár, gyere velem tandemezni!

- Nem megyek - feleltem én.

- Ez nem lovagias dolog - felelt ő. - Végre is, nem vagy már gyerek, hogy szonika megtagadd egy hölgynek a kívánságát. Az uramnak nincs kedve velem jönni; azt mondta: „vidd magaddal Cézárt!” És én már olyan régen nem ültem tandemen, hogy egyszerre igen megkívántam. Mert azt csak nem képzelhettem, hogy benned még nem fejlődött ki a lovagiasság!

Talán nem éppen ezt mondta, de ilyenformán beszélt.

- Hát jól van - feleltem -, az más, akkor megyek!

Mert azt már mégse engedhettem, hogy egy hölgy kételkedjék a lovagiasságomban, ha rokonom is.

Megindultunk. Gyönyörű idő volt; sehol egy felhőcske se látszott.

- Tudod mit? - szólt egyszerre a Zsena. - Megnézzük az oroszlánkői várat! Én már láttam, de nem bánom. Voltál már ott? Nem? Akkor annál inkább. Az út odáig elsőrangú, és a várból gyönyörű kilátás nyílik; el lehet látni Stájerországba.

- Bánom is én - feleltem. - Azt hiszed, hogy én valami szörnyen szeretném látni Stájerországot?... Akarja az ördög!

- Nem tudod, mit beszélsz - felelt ő. - Az oroszlánkői vár jó karban fenntartott középkori vár; középkori berendezés, minden restaurálva, de tökéletesen úgy, ahogy Miczbán idejében volt, középkori ereklyék, minden. Van ott földalatti út, egy csodálatos terasz, cinterem, feneketlen kút, kínzókamra, földalatti börtönök, amit csak akarsz. Láttál már te igazi, hamisítatlan középkori várat?

- Nem láttam - feleltem -, de nem is akarok látni. Nem vagyunk már a középkorban.

- Nem tudod, mit beszélsz - felelte ő. - Oroszlánkőn, a faluban, mindjárt a vár alatt, van egy híres kis kocsma; már csak azért is érdemes odamenni. Soha, se olyan kávét, se olyan rántott csirkét nem ettél, mint amilyet ott kapni.

- Ez már beszéd! - feleltem én. - Akkor hát nézzük meg az oroszlánkői várat!

Jól haladva, másfél óra alatt odaértünk. Megnéztük a várat, s mi több, bementünk uzsonnálni a híres vendéglőbe. A rántott csirkére nem terjeszkedem ki, pedig ez a rántott csirke volt az oka mindennek. Mert mire a rántott csirke elkészült, egyszerre, váratlanul, iszonyú vihar kerekedett. Mialatt falatozunk és egy kis szódás bort iszunk, véletlenül kinézünk az ablakon, és egyszerre csak azt látjuk, hogy odakünn szakad az eső, villámlik, mennydörög, amit csak akarsz.

- Eh! - szólt a Zsena. - Megvárjuk, amíg eláll az eső.

A Zsena nem félénk természetű, amint látni fogod.

A vendéglősné, hogy ne unatkozzunk, elibénk tett három vagy négy kötet vendégkönyvet, amelybe a vár és a kocsma látogatói bölcs mondásokat szoktak írni, a vár gyönyörűségéről és a kocsma jóságáról. Unalmunkban lapozgatjuk a könyveket, és ilyeneket találunk benne:

Behozták már a levest,
De tésztát benne kevest.

Azután: „Jöttem, láttam, jóllaktam.” Meg ilyet is: „Itt voltam; bort is ittam; ugye okos vagyok?”

- Te is írhatnál bele valami okosat - szólt a Zsena.

- Ha te azt hiszed - feleltem én -, hogy én csak úgy az ujjamból rázom ki az elmésségeket, akkor te rettenetesen tévedsz. Nekem ehhez fejtörés kell.

- Hát csak törd a fejedet - szólt ő. - Én írok bele.

Azt írta bele:

Nagyon esik az eső,
Makkot eszik a medve.

Írtam itt helyben, Oroszlánkőn, estefelé, csütörtökön.

Eugénia.

- Te ezt megteheted - jegyeztem meg -, de én nem bújhatok Eugénia álnév alá; s viszont egy olyan ember, aki nemsokára a diszkoszvetés világbajnoka lesz, nem örökítheti meg a nevét egy efféle móka alatt.

- Hát gondolkozzál - felelt ő -, amíg kocsit kerítünk. Mert úgy látom, nem várhatjuk meg, amíg eláll az eső. Lassankint beesteledik; kocsin kell hazamennünk.

Odaszólt a vendéglősnének, hogy fogasson be egy fedeles kocsiba. A tandemért majd érte küldünk.

Ekkor kiderült, hogy a vendéglőnek mind a négy kocsiját elvitték a vár más látogatói, akik egy közeli fürdőhelyről rándultak ki ide.

A vendéglősné ígérte a jóakaratját, hogy majd kerestet kocsit a faluban.

De sehol se találtak. Fedeles kocsi nem sok lehetett a faluban; akinek talán volt, alkalmasint nem akarta az istent kísérteni.

Mert valóságos istenítélet volt odakünn. A vendéglő körül úgy csapkodott a mennydörgős mennykő, hogy öröm volt látni.

A Zsenát, aki, mint látni fogod, éppen nem félénk természetű, ez egy cseppet se zavarta.

- Mit van mit tenni?! - szólt -, várakozunk! Otthon nem tudják, hová lettünk; nem küldhetnek értünk kocsit. Meg kell várnunk, amíg a vendéglő valamelyik kocsija visszajön a fürdőből.

- Bizony, a mi kocsijaink ma már aligha jönnek vissza a fürdőből - szólt a vendéglősné. - Legalább remélem, hogy a kocsisoknak lesz annyi eszük, és megvárják, amíg elmúlik ez az ítéletidő.

- Sebaj! - felelte a Zsena. - Egyszer majd csak eláll az eső! Én még nem láttam olyan esőt, amelyiknek valamikor vége ne szakadt volna.

- Vacsora utánra bizonyosan eláll - mondottam én. - Mindenesetre jó lesz, ha itt vacsorálunk, mert arra már mérget vehetünk, hogy ugyancsak későn érkezünk haza.

- Az nem bizonyos, hogy eláll - vígasztalt bennünket a vendéglősné -, mert erre, mifelénk, ritkán van ilyen idő, de ha egyszer van, akkor rendesen két napig el szokott tartani. Inkább úgy látszik, hogy reggelig már nem ül el a vihar. De az semmi esetre se fog ártani, ha meg tetszik vacsorálni.

- Helyes! Vacsoráljunk meg! - szólt a Zsena nyugodtan.

Én még akkor se gondoltam semmire.

Amíg a vacsora elkészült, komoly dolgokról beszélgettünk.

- Eszerint te azt reméled - kérdezte a Zsena -, hogy nemsokára világbajnoka leszel a diszkoszvetésnek?

- Nemcsak remélem, bizonyos vagyok benne - feleltem. - Mindennap olvashatod, hogy már ma is hogyan beszélnek rólam az újságok. Sohasem említenek másképpen, csak így: „az újabb diszkoszvető gárda ez a kimagasló alakja...”

- Ezt én még sohasem olvastam - felelte ő.

- No, ha csak ilyen újságot akarsz olvasni, ilyet mutathatok - feleltem.

És kivettem a zsebemből tizenegy darab újságszeletet; mert mindig ki szoktam vágni, ha a versenyjelentésekben ezt vagy azt írják rólam.

A Zsena meggyőződést szerzett magának, hogy nem beszélek csak úgy a levegőbe, és látszott rajta, hogy egy kicsit restelli a tájékozatlanságát.

- Már az bizonyos - felelte -, hogy tizennyolcéves korában kevés embernek volt olyan szép sportmúltja, mint neked.

Ebből láttam, hogy a Zsena értelmes és kedves asszony, de ebből én még nem sejtettem rosszat.

Hanem vacsora után már nem beszélgettünk komoly dolgokról. Jól befalatoztunk, igen sok szódás bort megittunk; és a Zsena kinézett az ablakon.

- Úgy esik, barátom - szólt ő -, mintha dézsából öntenék.

- Hát már most mi lesz? - kérdeztem én.

- Mi lesz? - felelt ő. - Az, hogy: várjuk a jószerencsét! Vagy az esőnek lesz annyi esze, hogy eláll, vagy valamelyik kocsisnak nem lesz esze, és visszajön, de valahogy majd csak megleszünk, mert sehogyan még sohase voltunk.

- És addig mit fogunk csinálni? - kérdeztem, mert azt hittem, hogy talán valamelyik vendégkönyvet akarja.

- Addig udvarolni fogsz nekem! - felelt ő, és mosolygott.

Tulajdonképpen most néztem meg először a Zsenát.

- Hallod-e - feleltem -, az nem lesz valami nehéz! Mert, tudod-e, Zsena, hogy te tulajdonképpen nagyon szép asszony vagy?

A Zsena elnevette magát, és azt felelte, hogy:

- Ne mondd! Hát tetszem neked?

- De nagyon! - feleltem én, és igazat mondtam, mert csak most láttam, hogy milyen szép szeme van, és az, hogy a sok szódás bortól egy kicsit kipirult az arca, rettenetesen jól állott neki.

- Akkor hát miért nem udvaroltál nekem soha? - kérdezte ő.

- Mert úgy gondoltam, hogy tulajdonképpen rokonok vagyunk - feleltem. - De jobban meggondolva a dolgot, most már látom, hogy tulajdonképpen nem vagyunk rokonok.

- No, olyan közeli rokonság nincs közöttünk, hogy attól ne udvarolhatnál nekem! - felelte ő. - De mit nézel rajtam olyan merőn? Egyszerre úgy nézel, mintha sohase láttál volna!

Mert csakugyan most kezdtem jobban megnézni.

- Azt nézem - feleltem neki -, hogy milyen szép vastag nyakad van!

Elnevette magát, és a nevetése úgy csengett, mintha megcsiklandozták volna.

- A nyakam tetszik neked? - kérdezte. - És eddig tart az udvarlásod?

- Dehogy! - feleltem. - Csakhogy a nyakad olyan szép, hogy az ember szeretne beleharapni! De, légy nyugodt, szép neked mindened, amit csak megnéz az ember!

Felhajtotta a szódás bort, ami a poharában volt, és folyton nevetve, így faggatott:

- Hát ne tartsd magadban, hanem rajta, mondd el, mi tetszik neked rajtam?! És beszélj arról is, hogy mi nem tetszik neked a többi asszonyban? Mit nézel meg az asszonyokon először? Milyen az a nő, aki a te ízlésed szerint való? Beszélj erről. Látod, ez érdekel engem.

- Tudod - feleltem -, én az asszonyoknak a száját és a szemöldökét nézem meg legelőször. És minél jobban nézlek, annál inkább látom, hogy az olyan száj és az olyan szemöldök a legszebb, amilyen a tied. Nekem a vékony ajkú, vagy a pici szájú asszonyok nem tetszenek. Az ajak legyen formás, húsos és piros; lássék rajta, hogy nemcsak éppen beszélni, hanem csókolni való. Ha száj, hát legyen száj; legyen mit megcsókolni rajta...

Mintha egy kicsit megzavarodott volna, a szavamba vágott, és azt kérdezte, hogy:

- Jézusom, te fiú! Hát nekem nagy szájam van?

- Nem, hanem olyan, amilyen kell - feleltem. - És aztán a szemöldök is ilyen legyen, aki angyala van, ilyen sűrű, ilyen szépen rajzolt...

Az „aki angyala van", úgy látszik, nem tetszett neki, mert megint közbeszólt:

- Te, egy kicsit nagyon is belejöttél!... Ha nehezen fogsz hozzá, ugyancsak hamar neki-lendülsz! Ne ilyen hevesen udvarolj; inkább szép lassan, kitartóan. És nyugodtan, nyugodtan! A vendéglősnének nem kell tudnia, hogy te most udvarolsz.

Ekkor már kezdtem egyet-mást gondolni, és beláttam, hogy igaza van: a világnak nem kell tudnia, hogy mi jár a fejemben.

- Mintha bizony lehetne hosszan nézni rád, anélkül hogy az ember nekilendüljön! - szóltam halkan, a fogam közül, hogy a vendéglősné ne hallja, de úgy néztem rá, hogy ha úgy szólok, mint ahogy tekintek, ez már bömbölés lett volna, mert szavamra mondom, a tekintetem a mennydörgést is pótolhatta volna. - Hiszen a szemed olyan, mint két parázs!...

Egy kicsit megakadtam, mert arra gondoltam: milyen kár, hogy nem vagyunk kettesben, hogy a vendéglősné meg a cselédje folyton itt botorkálnak! Borzasztóan szerettem volna meg-csókolni!

Egy kicsit összehúzta a szemhéjait, úgy nézett rám. De várta, hogy folytassam, mert így ösztönzött:

- És?... És?... (Ő is halkan szólt, alig nyitotta ki a száját.) Azt tudom, hogy szép szemem van... ezzel nem mondasz újságot... mást nem találsz rajtam?... Semmi egyebet?

Kezdtem nagyon izgatott lenni.

- Attól féltem, hogy megharagszol - szóltam éppen olyan hangon, mint előbb -, de hiszen te kérdeztél, nem igaz?

- Ne félj - felelte -, nem haragszom meg. Persze, hogy én kérdeztelek! Hiszen csak arról van szó, hogy mi tetszik neked az asszonyokon, mit nézel meg rajtuk hosszasabban? Elmondod nekem ezt, mert engem ez a tárgy érdekel, elmondod úgy, mint ahogy egy jóbarátodnak mondanád el.

- Aztán - folytattam suttogva - minden nőnek meg szoktam nézni a fülét. (Mosolygott.) Sohase tetszik nekem, csak az olyan nő, akinek a füle kicsi, rövid, kerekded, formás és szorosan a fejhez simuló. Ó, milyen gyönyörű fülecskéd van! Zsena! Zsena!

- Ne suttogjál - szólt -, beszélj hangosabban. Látod, már ide néznek.

A hangosabb beszéd természetesen közömbösebb hangot követelt.

- Minden tetszik nekem rajtad! Minden, de minden!...

Égő pillantásom - amint bizonyosan észrevette, az álnok! - egy porcikáját se kerülte ki. Semmit se hagyott figyelmen kívül, semmit! Esküszöm neked, hogy Zsena elragadóan festett a biciklistaruhában; és sokat tudtam volna beszélni erről, nagyon sokat!

De, amit gondoltam, részben nem mertem megmondani neki, részben nem akartam tanúk előtt beszélni erről... Valami homályos sejtelem kezdett derengeni bennem, hogy nemsokára magunk maradunk.

- Részleteket! Részleteket! - követelte Zsena.

- Mit mondjak még egyebet, amit meghallgatnál? Mindent elragadónak találok rajtad: azt a bájos mozdulatot, amellyel egyik cigarettáról a másikra gyújtasz rá... a kezedet... ezt a szép, kövér kezet... látod, ki nem állhatom a kis kezeket, a kis mancsokat... se a kis lábakat... ne dugd el a lábadat... a cipődet megőrjítenek találom... Mit mondjak még egyebet? Tudod-e, hogy sohase láttam asszonyt, aki olyan szépen tudná kifúni az orrát, mint te!

Erre már elkacagta magát. Pedig hiszed, nem hiszed, magam se értem, de ebben a pillanatban valósággal a szerelem szólt belőlem.

- De már erre iszunk egyet - szólt a Zsena -, mert ezt a bókot még sohase hallottam!

És koccintottunk, az ő egészségére.

- Nem iszod ki? - kérdezte a Zsena, mert éppen csak hogy megkóstoltam a bort. Kezdtem már betelni ezzel az ízetlen folyadékkal.

- A te egészségedre csak pezsgőt lehet inni - feleltem neki.

- Hja, barátom, azt itt Miczbán óta nem ittak! Ha szeretsz, azt iszod, amit én iszom.

És ő kiitta a borát.

- Ha megengeded - feleltem -, hogy a te poharadból igyam, azt itathatsz velem, amit akarsz. Akármit: petróleumot, benzint vagy amit el tudsz képzelni.

- Nesze, lelkem! - szólt, és tele töltötte a poharát.

Természetesen egy hajtásra kiittam. Ha méreg lett volna benne, akkor is kiittam volna. Vagy legalább akkor is úgy tettem volna, mintha kiinnám.

- És már most - kérdeztem -, ezentúl nem fogsz inni ebből a pohárból?

- Dehogynem! - felelt ő. - Ezentúl mind a ketten ebből a pohárból iszunk.

És ivott utánam, barátom! Megint teletöltötte a poharat, és olyan nagyot húzott belőle, hogy ettől én ittasodtam meg.

Már a legjobb hangulatban voltunk, és éppen készülődtem, hogy: no, most mindjárt vakmerő leszek! - amikor egyszerre csak négy ázott alak állított be a terembe.

Tudniillik az étteremben ültünk, vagy ha úgy akarod: az ivóban, mert a kocsma tulajdonképpen csak egy nagy szálából állott; ezen meg kellett osztozkodnia nappal az albumot gyarapító és anzikszot író intelligenciának, este pedig a helyi bortestvéreknek.

Az ázott alakok, ügyet se vetve ránk, nagy lármával helyezkedtek el, nem messze tőlünk. Igen hangosak voltak, és látni lehetett rajtuk, hogy nemsokára még hangosabbak lesznek.

- Hallod, ez most már nem lesz valami mulatságos! - szólt a Zsena. - Jó lenne tőlük félrevonulni, egy másik szobába.

- Biz' az jó lenne - feleltem én.

Ekkor ugyanis már kezdtem mindenfélét gondolni.

A Zsena magához hívta a kocsmárosnét.

- Lelkem - mondotta neki -, most már, úgy látszik itt kell maradnunk reggelig. Van-e két szobája?

Kiderült, hogy csak egy vendégszobája van. Ezenkívül még csak egy szoba van a házban; abban ő meg a családja alusznak. Néha, amikor a vendégszoba már el van foglalva, és új vendég érkezik, ami alig egyszer-kétszer esik meg egy esztendőben, úgy segítenek magukon, hogy az új vendégnek az ivóban vetnek ágyat. De ez most lehetetlen, mert az ilyen időben a cselédek alusznak az ivóban.

- A cselédséget nem kell bántani! - szóltam én, mert nagyon megörültem ennek a dolognak.

- Nevezetesen nem alhatnak mindnyájan a konyhában - magyarázta a kocsmárosné -, a színbe pedig beesik az eső.

- Na hát azt az egy szobát mindenesetre lefoglalom - mondotta a Zsena.

A vendéglősné továbbment. Talán azt gondolta, hogy majd csak megleszünk így is.

Látom, hogy a Zsena nem mozdul, hát azt kérdezem tőle:

- No, nem megyünk a vendégszobába?

- Nem addig van az, barátom - felelte a Zsena. - Előbb gondoskodnunk kell róla, hogy: mi lesz veled az éjjel? Mert végre is nem maradhatsz reggelig az én szobámban; remélem, ezt magad is belátod. Nem vagy se annyira rokonom, se annyira gyerek!...

- Ó, Zsena! - szóltam, de nem mertem azt mondani, amit gondoltam.

Hát csak annyit mondtam:

- Menjünk be a vendégszobába!... És aztán, ha majd aludni akarsz, elküldesz. Akkor majd visszajövök ide, és reggelig itt alszom egy széken. Hidd el, én állva is tudok aludni!

A fejét csóválta.

- Arról szó se lehet - felelte. - Egyelőre várunk. Most még csak fél tíz. Tizenegyig fenn maradunk. Addig majd csak kitalálunk valamit. Még az is meglehet, hogy hazamegyünk.

- Most már semmiesetre se mehetünk haza - magyaráztam neki. - Mert ha el is áll az eső, tandemen nem indulhatunk meg ebben a vaksötétben.

- Hátha visszajön valamelyik kocsi?

Alattomban reméltem, hogy nem lesz ilyen disznó balszerencsém, de ezt nem árultam el neki, csak annyit mondtam:

- Ez ugyan nem valószínű, de jól van, fennmaradunk tizenegyig. Hanem menjünk át a vendégszobába! Ha kocsi jön, ott is meghalljuk.

- Nem. Ha fennmaradunk, akkor én még iszom - felelte.

- Ott is ihatunk - mondtam én.

- Nem. Én nem alszom olyan szobában, amelyik tele van borszaggal - mondotta ő.

- De hiszen öt perccel ezelőtt te mondtad!...

- Jegyezd meg magadnak, hogy ha egy asszony öt perccel ezelőtt valamit mondott, ez csak egy okkal több, hogy öt perccel később az ellenkezőjét mondja.

Nem tudtam ugyan megérteni, miért beszél így, de ez még nem bosszantott volna; sokkal inkább bosszantott az, hogy olyan nehezen érek célt.

De, hiába, nem tudtam rábeszélni, hogy teljesítse az óhajtásomat.

Ez egy kicsit elkedvetlenített.

Az ázott alakok miatt most már nem udvarolhattam neki olyan hevesen, mint előbb. De közelebb férkőztem hozzá; sőt még a kezét is megszorongattam.

Hanem ő sokkal tartózkodóbb lett. Nem tudom, az ázott alakok miatt-e, vagy azért, mert látta, hogy most már fölösleges engem bátorítani. Ó, egy cseppet se kellett már engem bátorítani arra, hogy mihelyt magunkra maradunk, azonnal igen veszedelmessé váljak!

Olyankor, ha valami nagyon merészet mondtam neki, mindig kihozott a sodromból. Közbevágott és erőszakolta, hogy igyunk. De ő is ivott; nem maradhattam hátra.

És lassankint, anélkül hogy észrevettem volna, visszaterelte a beszélgetést a komoly dolgokra. Kérdezősködni kezdett a versenyekről: hányszor lettem első, mikor és milyen szakokban. De nekem már elment a kedvem a komoly dolgoktól.

Mondtam neki, hogy engem jobban érdekel az, amiről az előbb beszéltünk, és nekiláttam, hogy visszazökkenjünk a kerékvágásba. De ilyenkor nemigen engedte, hogy szóhoz jussak, és integetett, hogy az ázott alakok mindezt meghallhatják. Eközben úgy nézett rám, mintha azt mondta volna: „Majd ha egyedül leszünk!”

Azután mintha a bor megoldotta volna a nyelvét. Fecsegni kezdett mindenféléről, ami engem a legkevésbé se érdekelt. Tisztán emlékszem, hogy utoljára azokról az unalmas kis nénikékről beszélt, akikkel ebéd előtt teniszeztünk.

Ezek az unalmas kis nénik még távollétükben is untattak. Megjegyzem, hogy a vihar nem hűtötte le a levegőt; iszonyú meleg volt. A terem lassankint megtelt ételszaggal és füsttel. A fejemet nehézzé tette a sok szódás bor. Aztán meg délelőtt is, délután is kemény munkát végeztem. És végre, ilyenkor én már aludni szoktam.

Szóval, mialatt a Zsena pletykált és egyre pletykált, éreztem, hogy elálmosodom.

Mit mondjak, Tógyer? Iszonyú csata dúlt bennem a szerelem és az álmosság között! Ha nincs ez a kaland, ha előbb nem tüzel föl ez a kis boszorkány, bizonyosan leragadt volna a szemem.

Már tizenegy is elmúlt. Könyörgő szemeket vetettem a Zsenára, már amennyire ki tudtam nyitni a szemem.

Végre ütött a megváltás órája. Az ázott alakok kezdtek nagyon kedélyesek lenni, és a Zsena ezt nagyon kedélytelennek találta. Egyszerre csak azt mondja nekem:

- Itt már nem maradhatunk; aztán meg ideje is, hogy aludni menjünk. Az ügy egy kicsit cifra; de szükség törvényt bont. Hiába, nincs más megoldás; nem kergethetlek ki az esőbe. Ott fogsz aludni a szobámban, a kanapén. De csak egy föltétel alatt adok neked szállást. A becsületszavadat kötöd le, hogy számíthatok a lovagiasságodra. És becsületszavadat adod arra is, hogy akármit parancsolok, vakon fogsz engedelmeskedni.

Természetesen vad örömmel adtam becsületszavamat. Hiszen a becsületkódex első paragrafusa úgy szól, hogy a becsületszó ilyen esetekben nem kötelező; sőt ellenkezőleg.

- Meggyőződhettél róla - mondtam a Zsenának -, hogy az a hölgy, aki a lovagiasságomra hivatkozik, nem épít homokra.

- Bízom benne, hogy jellemes férfival van dolgom - felelte a Zsena.

Ezt a dicséretet egy kicsit gyanúsnak találtam. Az asszonyok azokat a férfiakat dicsérik a legszívesebben, akiket kinevetnek. Csak nem akar kijátszani?!

Elképzelheted, hogy az örvendetes fordulat fölrázott letargiámból. Amíg átmentünk a vendégszobába, éreztem, hogy vadul kalapál a szívem.

A vendéglősné is velünk jött, de nemsokára kiment. Ahogy betette maga után az ajtót, szó nélkül a nyakába borultam a Zsenának, és össze-vissza csókoltam.

Kibontakozott az ölelésemből, és azt mondta:

- Hohó, barátom, hát ez a lovagiasság?!

- Bocsáss meg - feleltem -, de ez nem ellenkezik a lovagiassággal. Én őszintén megvallottam neked, hogy szerelmes vagyok beléd, hogy meghalok egy csókodért, és hogy ha belenézek ebbe a két parázsba, nem tudok uralkodni magamon.

- Igen, de becsületszavad adtad, hogy vakon fogsz engedelmeskedni, én pedig azt parancsolom neked, hogy viselkedjél tisztességesen, és mindig legalábbis három lépésnyi távolságban légy tőlem!

- Eddig még nem parancsoltál semmit, és én, aki szeretlek, imádlak, aki már alig vártam...

- Most nem arról van szó - szólt közbe a Zsena. - Nekem semmi kifogásom az ellen, hogy szerelmes légy belém, hiszen én magam is bátorítottalak, hogy csak mondj el mindent, ami a szíveden van. De a szerelem az más blattra tartozik: most az éjszakáról van szó. A szerelemről beszélhetsz holnap, amennyit akarsz; meg foglak hallgatni, engem ez érdekel. De erre az éjszakára felfüggesztjük az egész szerelmi ügyet; mert most aludni akarok. Te pedig szót fogadsz, ha nem akarod, hogy kikergesselek a pokolba, mint szószegő, lovagiatlan embert. A lovagias férfi, barátom, nem él vissza egy nő védtelenségével; nem fizet hálátlansággal azért, ha egy hölgy szívességet tesz neki; és nem akarja erőszakkal csikarni ki azt, amit kapnia kell, barátom, és nem rabolni - amit az igazán lovagias férfiaknak önként adnak meg a nők, amikor meggyőződtek róla, hogy a lovag szerelme nem üres beszéd. Holnap, Cézár, semmi se fog akadályozni, hogy bebizonyítsd a szerelmedet, ahogyan tudod; holnap tehetsz, amit akarsz, mondhatsz akármit, nem foglak elriasztani... Holnap folytatjuk, ahol ennek a szobának a küszöbénél elhagytuk; holnap magam is azt mondom, üsd a vasat, amíg meleg!... De most, most Treuga Dei van, barátom. Most az én éjszakai pihenésemről van szó; most a vendégem vagy; most teljes nyugodtságra kárhoztat a becsületszó, amelyet nekem adtál, és nemcsak ez a becsületszó, hanem a gentlemanlikeness is, amely éppen úgy köt egy lovagias férfit, mint ha kötéllel volna lekötözve úgy, hogy mozdulni se tud. Egy lovagias férfi nem használhatja föl azt, hogy megkönyörültek rajta, amikor hajléktalan volt: egy lovagias férfi megvárja azt, míg a szerelmesével áll szemben és nem egy jótékonyságot gyakorló, szegény, védtelen asszonnyal, aki össze van törve, s akinek holnap talán meg fog dobbanni a szíve, de aki ebben a percben csak pihenésre vágyik...

- Emberfelettit kívánsz tőlem - feleltem az álnok kacérnak. - De ne mondhassa senki, hogy Oláh Cézár lovagiatlanságot követett el!... Senki, még az se, akit emberfeletti módra szeret, akit a legjobban szeret a világon! Egy ígéretem, egy becsületszavam van!... Megtartom hűségesen; parancsolhatsz akármit: engedelmeskedni fogok!

Ezt csak ravaszságból mondtam, mert láttam, hogy be akar csapni. De meg akartam nyugtatni, hogy a helyzet még kedvezőbbé váljék.

Magamban így okoskodtam:

- Most nem ellenkezem veled, mert most még kilökhetsz! Most csak gondold azt, hogy ostoba vagyok! Most színeskedjünk egy kissé; úgy kívánja a helyzet. De várj, csak aludjál el!... A becsületszó! Nőkkel szemben nincs becsületszó!

- Akkor hát feküdjél le arra a kanapéra, ruhástul - szólt Zsena, akit a hangom megtévesztett. - És aludjál, ha tudsz!

Azzal kifelé indul.

- Hová mész? - kérdeztem.

- Elfelejtettem megmondani a vendéglősnének - felelte -, hogy reggel hat órakor keltsenek föl bennünket, ha akkorra kitisztul az idő. Aztán egy köpönyeget akarok kérni tőle takarónak; mert nem szeretnék megfázni. A számlámat is ki akarom fizetni; hogy reggel azonnal indulhassunk. És, tudod, intézkedni kell, hogy valaki már hajnalban elinduljon a kastély felé; ne nyugtalankodjanak otthon nagyon sokáig...

- Ezt én mind elvégezhetem.

- Nem, nem; csak feküdjél le. Fogadj szót!

Tisztában vagyok vele, hogy amikor egy asszony négy címen is megokolja egyetlenegy lépését, akkor ez a négy cím mind hazugság, s az igazi ok valami más: az ötödik, amit nem mond.

Sok mindent gondoltam... de nem gondoltam semmi rosszat.

Mikor kiment, egy darabig tanakodtam, hogy ledőljek-e.

Így gondolkoztam:

- Bizonyosan nagyon jó hatással lesz rá, ha látja, hogy szót fogadtam. Nem fog gyanúperrel élni; eloszlatom minden kétségét, tökéletesen megnyugtatom, bolonddá teszem... A legokosabb lesz azt tettetni, mintha máris aludnám. Akkor, akkor talán... Nem, ez semmiesetre se fog ártani!

Aztán meg igen vágyódtam már rá, hogy ledőlhessek és egy kicsit kinyújtózkodjam.

- Eh - gondoltam magamban -, addig is szundikálok egy kicsit, amíg odakünn jár! Egypár percnyi nyugalom nem sok, de az is valami! Úgyis olyan nehéz a fejem!... a szemem is ég!... Eh, amíg bejön, addig lehunyom a szemem!

Ledőltem a kanapéra, és így beszélgettem magamban:

- Igen, azt fogom szimulálni, mintha máris aludnám!...

Elmosolyodtam.

- Várj csak, álnok kacér, várj! gondold azt, hogy alszom! Feküdjél le gyanútlanul! És csak aludjál el!...

Lehunytam a szememet, és a következő percben már mélyen aludtam.

Mikor fölébredtem, idestova hét óra lehetett. A nap besütött az ablakon.

A Zsena ott állott előttem; ő költött fel.

- Ébredj, hétalvó! Mindjárt indulunk!

És gonoszul mosolygott.

Azt hittem, hogy mindjárt megüt a guta!

Egy pillanatra arra gondoltam, hogy megmentem legalább a veszett fejszének a nyelét, és érdemet kovácsolok a balszerencsémből. Színleltem, mintha szándékosan aludtam volna el; mintha engedelmeskedtem volna, ideálisan értelmezett lovagiasságból! Így talán megmenthetem a jövőt... s azonnal folytathatom, amit elkezdtünk... ott, ahol ennek az átkozott szobának a küszöbén elhagytuk.

De a Zsena olyan gonoszul, olyan átkozott gonoszul mosolygott, hogy nem állhattam meg: elkáromkodtam magamat.

Mikor már fel akartunk ülni a kocsiba, azt mondom a Zsenának:

- Várj csak egy kicsit...

- Hová mész? - kérdezte ő.

- Beleírom a nevemet a vendégkönyvbe.

Velem jött és nézte, hogy mit írok. Azt írtam a könyvbe, az ő neve alá:

Jöttem, nem láttam, aludtam!

Cézár.

- Írd oda - szólt a Zsena - azt is, hogy: „Ugye, szamár voltam?”

Még ingerelt az alávaló!

És tudod-e, mivel tetézte az alávalóságát?

Azt hiszem, szentül meg vagyok győződve róla, hogy mindent elmondott a Károlynak, mindent, szóról szóra!

Mert azóta a Károly folyton röhög, ha engem megpillant. Annyira röhög, hogy amikor vívunk, a röhögéstől nem tudja védeni magát, és ha a kardok élesek volnának, összekaszabolhatnám pecsenyévé!

A Zsenával pedig azóta nem tudok beszélni. Ő csak mosolyog - meg tudnám ölni, meg tudnám enni, agyon tudnám csókolni ezért az átkozottul gonosz mosolygásáért!... De olyan ügyesen szökik meg előlem, mint... akkor este!

Így történt, Tógyer!

Ha ezek után is fenntartod azt a súlyos vádat, hogy tökfilkó módjára viselkedtem, csak írd meg! Biztosítlak, nem fogok érzékenykedni.

Mindig híved a legálmosabb

Cézár.

(1906)

A KÖTÉLTÁNCOS

1

A cirkusz tetőzetéről trapézek lógtak le, olyan magasságban, hogy az embernek borsódzott a háta, ha arra gondolt: micsoda szédülés fogná el azt, akinek odafenn kellene ülnie, a legmagasabban levő trapézek valamelyikén, görcsösen szorongatva a trapéz két kötelét, s percekig hiába várva, hogy mikor hozzák már a szabadító létrát?!... A trapézek alatt és között könnyedén rezgő sodronyok girlandozták a tetőt; ezekhez az alacsonyabbra lenyúló trapézről lehetett feljutni, ahová vonalnyi vékonyságú s negyedkörben fölfelé kanyarodó út vezetett: az egyik oszlop árbócrúdjáról a tetőzethez fűződő kötél. A porond fölött a függőágyaknál nem sokkal szélesebb sodronyháló volt kifeszítve; szerencsétlenség esetén ennek kellett felfognia a levegő tornászát, ha ugyan a művész véletlenül beléje esik és nem csak közel hozzá, a porondra.

A közönség izgatottan várta a mutatványt. Mi lehetne érdekesebb, az idegeket kellemesebben, erősebben ostorozó valami, mint: látni, hogyan küzd egy hozzánk hasonló nyomorult féreg hosszú perceken át az életéért, minden mozdulatával, izmainak minden rezdületével, idegszálainak minden legcsekélyebb munkájával a halál ellen harcolva, mert hiszen elég egy hibás, egy rosszul kiszámított moccanás, egy önkéntelen reflexmozdulat, csupán annyi izgatottság, amennyi odalenn mindenkit elfogott, és már kitöri a nyakát?! Páratlan izgalom ez, olyan gyönyörűség, amelyet az ember az istenektől lopott; mert van-e valami, ami inkább isteni eredetű, mint kíváncsisággal nézni a nálunk nyomorultabb embernek, nálunk alsóbbrendű lénynek az életért való kínos vergődését?!

Minden arcon a kéjes borzongás kifejezése ült.

Ha tudták volna, hogy ez a nyomorult ember, ez az alsóbbrendű lény, aki a halál veszedelmével mulattatja őket, hirtelen meg fog őrülni odafenn, abban a pillanatban, amikor teste egész súlyával himbálódzik a fejük felett, ott, a legmagasabb trapézen!

2

A kötéltáncos megjelent, és csókot intett a közönségnek.

A hagyományos illedelem kívánja így.

A közönség az úr. A levegő tornásza is a közönségből él, mint mindenki. Ha nincs közönség, nincs kenyér. És ha a levegő tornásza akárhogyan erőlködik, ha kificamítja a lábát, ha betöri az oldalbordáját, ha annyit ugrándozik, hogy örökre nyomorékká teszi magát - akkor sincs kenyér.

- Isteni közönség, imádlak!... és csókolom a talpadat, mert eltartasz, mint hű kutyádat! - ezt mondta a köteles formában eljátszott csók, amelyet a hagyomány és a megszokás parancsolt rá.

Hanem ez volt az utolsó rendes mozdulata.

Mialatt fölszökött az árbócra, véletlenül lepillantott a közönségre, amit még sohase tett, és meglátta a feléje bámészkodó arcokon a kéjes borzongás kifejezését, ami még sohase tűnt fel neki.

És mert az agya már nem volt rendben, ezt gondolta:

- Nini, hogyan lesik, vajon nem töröm-e ki a nyakamat?! Vannak közöttük, akik szeretnék, ha véletlenül lezuhannék. Ilyet még nem láttak. Vágyódnak rá, hogy az élményeik közé besorozhassanak egy ilyen jelenetet is, először a szokatlan mulatságért, s aztán, mert szeretnék elmondani, hogy láttak ilyet is.

Tökéletes nyugalommal, tökéletes biztonsággal haladt tova a nyaktörő úton, úgy sétálva a sodronyon, mint más bálteremben.

De míg máskor csak a mozdulataira ügyelt, most egyébre gondolt:

- Tulajdonképpen szemtelenség, hogy olyan nyugodtan ülnek a helyükön! Mennyire bíznak az ügyességemben! Vakmerő kockázattal számítanak a művészetemre; egészen rám bízzák, hogy nem esem a nyakukba! Vagy talán nem is az ügyességemre építenek, hanem abban bizakodnak, hogy éppen úgy ragaszkodom az élethez, mint ők!

A megszokás egy biztos mozdulatával felkapott a legalsó trapézre, és így szólt magában:

- Pedig miért ragaszkodnám hozzá?!

Majd, amint egy vakmerő lendülettel feljebb haladt a magasba, az alant mozgolódó apró fejek láttára hirtelen úgy tetszett neki, mintha most az egyszer odalenn hagyta volna egész szomorú életét, mintha madártávlatból látná maga alatt ezt a szomorú életet, mintha innen a magasból egyszerre átfogná a szeme az alant hagyott múlt minden eseményét, s mintha valami kísérteties világosságnál egyszerre látná mindazt a sok rosszat, amit valaha a többi ember okozott neki. Ebben az egy percben eszébe jutott mindaz, amit egy életen át a rosszlelkűségtől szenvedett, az a temérdek rossz, amellyel az egész világ keserítette meg az életét, abban az időben, amikor még egy-két kedves lényért élni szeretett volna.

Arra gondolt, hogy odalenn már nincsen senkije, akit szeretne, és hogy azoktól, akik még élnek, nem várhat egyebet, csak azt, amit eddig köszönhetett nekik: a rosszat.

A tigrisszökésnek nevezett ugrással megkapta a legfelső trapézt és fölpenderedett rá; a közönség tapsolt.

Az ismerős, gyűlölt hangra a levegő tornászán kitört az őrület. A trapézen ülve, lenézett a tömegre, s abban a tébolyban, mely Néróból ilyen szavakat csalt ki: „Bár minden rómainak csak egyetlenegy feje volna, hogy egy csapással levághatnám!...” - morogni kezdett:

- Ha mindenkit agyon taposhatnék, aki valaha tiport rajtam, a nyakatokba ugornám!

Ebben a pillanatban, ahogy gyűlölködő tekintete végigfutott a tömegen, az egyik páholyban egy magányosan ülő, vörös pofaszakállas urat pillantott meg, aki szinte hanyatt dőlve bámészkodott fel rá, s látható élvezettel szemlélte a mutatványt.

Megismerte ezt az urat, s olyan furcsa ordítást hallatott, hogy alant az istállószolgák összenéztek.

3

Megismerte ezt az urat. Hogyne ismerte volna meg!

Ez az úr volt az, aki egy emlékezetes téli napon kitette őket a házából: őt és családját, a beteg feleségét meg a kisgyermekeit. Mi köze volt hozzá, hogy ő családos ember, és hogy a felesége beteg?! Mit tartoztak rá szegény lakójának magánviszonyai?! Igaza volt ennek az úrnak, mert ő akkor csakugyan nem tudta megfizetni a házbért, pedig már egy féléve tartozott vele! A többi nem tartozott rá.

Milyen rég volt ez! Milyen nagy ideje, hogy se a felesége, se a gyermekei nem élnek!

Nem csoda, hogy ez az úr nem is sejti, kit tisztel meg a figyelmével, és hogy oly békésen dülöngél a székén!

A levegő tornásza lepattant ültőhelyéből, és a trapézbe fogózva, hintálózni kezdett a szédítő magasságban.

- Az ugrás nehéz - szólt magában. - Először is nehéz kikerülnöm a hálót, és minthogy nem ugorhatom egyenesen, különösen nehéz a célt eltalálni. Mindenesetre megkönnyíti a feladatot, hogy véletlenül senki sem ül a cél közelében; hanem azért nagyon pontosan ki kell számítanom nemcsak az útirányt, a lendületet is. Ez az úr odalenn nem szokott a biliárdon olyan nehéz lökéseket csinálni, mint amilyen nehéz ez az ugrás. A kartársaim közül senki se tudná az előttem lévő problémát megoldani; magam se állottam még nehezebb feladattal szemben. Hanem azért megcsinálom. Utoljára még megoldom a legnehezebbet, ami a művészetemtől telik.

Most már olyan szédítő sebességgel himbálózott a magasban, hogy az emberek szorongani kezdtek. Egyszerre elkiáltotta magát:

- Go on!

S a következő pillanatban egy soha nem látott halálugrással lecsapott a páholyban ülő úrra. Mire a rémület kiáltása kitört, a magányos néző és a levegő tornásza nem volt két különböző ember, csak egyazon hústömeg.

(1906)

SZENTSÉGTÖRÉS

1

Asztolf úr, amíg a felesége élt, sohase igyekezett találkozni azzal a rozsdavörös hajú szép asszonnyal, aki minden asszony közül a legjobban hatott az érzékeire. Nem igyekezett találkozni vele, nem válaszolt a leveleire, kerülte, bujdokolt előle. Éppen négy esztendeig élt a feleségével, és ez alatt a négy esztendő alatt mindössze kétszer látta a régi szeretőjét: egyszer a cirkuszban, egyszer meg jó messziről, az utcán.

Nem igyekezett találkozni vele özvegységének első napjaiban sem. Mikor a fiatalasszonyt eltemették, s a két kis gyermeket elvitték a rokonok, Asztolf úr a vendéglőbe ment lakni. Látni se akarta azt a lakást, ahol négy nyugodt, boldog esztendőt töltött; nem akart törődni semmivel, nem gondolt senkire, nem dolgozott, csak sétált; szomorú volt.

Hanem vagy három hónappal a felesége halála után, mégis találkoznia kellett a vörös hajú asszonnyal. Egy utcasarkon akadtak össze; szinte egymásba botlottak.

Az asszony megszólította:

- Nem haragszom rád - szólt -, csak nagyon sajnállak.

Beszélgetni kezdtek. Asztolf úr azokról a közös ismerősökről kérdezősködött, akiket már négy éve nem látott; de hiába tért ki minden bizalmasság elől, az asszony csak vigasztalgatta.

Az özvegy még nem volt harmincesztendős. Egy hónap óta gyakran megfordult a fejében ez a kérdés: „Vajon meddig fogok egyedül élni? Mi lesz velem, ha hosszú ideig élek, mondjuk: ötven-hatvan esztendős koromig?! Addig mégiscsak lehetetlen lesz egyedül maradnom?!”

Ez után a váratlan találkozás után egy új kérdés kezdett motoszkálni a fejében:

- Vajon nem ez-e a legokosabb minden közül, amit választhatok? Nem helyesebb-e, mint ha le kell alacsonyodnom a megvásárolható szerelemhez? Vagy nem helyesebb-e, mint ha megtagadom a múltat, s elfelejtve a szép emlékeimet, új szerelemre pályázom? Hiszen ezzel semmi olyat nem követek el, ami eddig még nem történt meg! Így nem tagadom meg a múltat, csak visszaadom magamat annak a hétköznapiságnak, amelyet a boldogságért elhagytam!

S kevéssel ez után a találkozás után felújult közöttük a régi viszony.

2

- Látod - szólt a vörös hajú asszony, egy közepesen szép napon, amikor a férje messze járt, kenyeret keresni, s a férj karosszékében a szerető szomorkodott. - Te azt hiszed, hogy én gyűlöltem a feleségedet. Hidd el, esküszöm neked, hogy nem gyűlöltem. Igaz, fájt nekem, hogy elhagytál, s az is igaz, hogy a fájdalom igazságtalanná tett. Mikor megtudtam, hogy el kell válnom tőled, haragomban ostobaságokat beszéltem; egypár esztelenséget is elkövettem, nem tagadom. De még terád se tudtam igazán haragudni; megértettem, hogy nem tehettél másképpen. Éppen ideje volt, hogy családot alapíts; nem köthetted le magadat örök időkre az én szoknyámhoz; és kit vettél volna el, ha nem ezt a kedves, derék és vagyonos leányt?! Magamban mindig igazat adtam neked, és még első felháborodásomban se éreztem gyűlölséget a feleséged iránt; csak irigyeltem. Beszélj róla! Milyen volt? Boldoggá tett, ugye? Beszélj róla sokat! Hiszen neked az csak jóleshetik, ha legalább beszélhetsz róla, és engem ez nagyon érdekel! Mondd el, hogyan éltetek?

- Kérlek, ne beszélj erről! - felelt Asztolf úr.

- Miért? Idegent látsz bennem? Nem vagyok a barátod?

- A barátaimmal szemben se vagyok közlékeny. És te nem a barátom vagy, hanem a szeretőm. Veled nem akarok beszélni róla.

Akkor nem is beszéltek többet erről, s egy kis duzzogás után a szép asszony megbékült.

Hanem egy pár nap múltán megint visszatért erre a tárgyra.

- A feleségednek is vöröses volt egy kissé a haja, s az arcbőre olyan tejfehér, amilyet csak a vöröshajúaknál látni. Mondd, szép volt az alakja is? Mindig csak messziről láthattam, de azt hiszem, gyönyörű asszony lehetett.

Asztolf úr idegesen pattant fel, egy kicsit összevesztek, s végül az asszony másra terelte a szót.

De azok a meglehetősen éles szavak, amelyeket ekkor hallott, nem vették el a kedvét attól, hogy máskor is, minduntalan kérdezősködjék az eltemetett hitvesről.

És Asztolf úr idővel, lassankint elejtett egyet-mást a múltról.

Egyszer, hirtelen, azt kérdezte a vöröshajú:

- A régi lakásod most is úgy van, ahogy volt, nem igaz?

- Igen, még két hónapig. A lakást úgy béreltük ki, hogy csak egy évre lehetett felmondani. Az év csak két hónap múlva jár le. Addig úgy hagyok ott mindent, ahogy volt.

- Ne haragudjál, de látod, nagyon, nagyon szeretném, ha megmutatnád nekem ezt a lakást! Úgy érdekel, hogyan éltél addig, amíg nem láthattalak! És ő is nagyon érdekel, akiről ott minden egyes tárgy beszél! No, ne pattanj fel! Hiszen már csak kegyelettel gondolok rá! Már nem is irigylem tőle, már csak hálás vagyok érte, hogy négy esztendeig boldoggá tett! Szeretlek!

- Erről szó se lehet! - felelt Asztolf úr határozottan.

- Ha nagyon szépen kérlek?!...

- Egy szót se többet, ha nem akarsz nagyon megharagítani.

3

Vagy két hétig nem találkozhattak.

Egy délelőtt Asztolf úr levelet kapott Leonától. Ezt írta az asszony: „A férjem ma elutazik. Várj meg este tíz órakor a cirkusz kijáratánál. Együtt vacsorálhatunk.”

Úgy történt. Egy kis vendéglőbe bújtak el, ahol senki se ismerhette fel őket.

A vacsoránál Leona kedvesebb és kacérabb volt, mint valaha. Hanem, alighogy megvacsoráltak, egyszerre csak felugrott a székéről:

- Most már haza kell mennem.

- Mi ütött hozzád?

Leona száz okot tudott mondani. Egy is elég lett volna belőle, ha véletlenül igaz.

Asztolf úrnak a fejébe szállt a bor, s mialatt hazafelé kísérte az asszonyt, rá akarta beszélni, hogy maradjanak együtt.

- Gyere fel hozzám - kérte.

- A szállóba?! Elment az eszed?

- Akkor hát én megyek fel hozzád.

- Az is lehetetlen. Csak nem fogom kiszolgáltatni magamat a cselédeimnek!

Pár pillanatig hallgattak.

- Egy mód volna - szólt az asszony, miután előbb úgy tett, mint aki hosszan elgondolkozik. - Fölmehetnénk a lakásodba.

Asztolf úr ittas volt a bortól s még ittasabb a szerelemtől. Az ajánlat először megdöbbentette, aztán fellázította, egy darabig hadakozott is a Leona „szerencsétlen ötlete" ellen, de utóbb már csak gyerekes kifogásokba tudott kapaszkodni.

- A kulcs sincsen nálam.

- Hol van?

- Fenn, a szállóban.

- Felmész érte, s én majd megvárlak egy kocsiban.

És a nyomorult végül engedett.

4

A házmester elbámult, mikor kinyitotta a kaput, s alig ismerte meg a lakóját.

Erről az arcról Asztolf úr már leolvasta a szégyenét.

Mialatt fölmentek a lépcsőn, tökéletesen kijózanodott.

Már nagyon szeretett volna visszafordulni, de izgatottságában teljesen elvesztette a fejét.

A kulcs megcsörrent a zárban, az ajtó kinyílt, s Leona az előszobában kigyújtotta a villanyt. Benn voltak a több mint félesztendő óta bezárt lakásban, ahol mindent finom fehér por lepett be.

Félve, szinte lábujjhegyen haladtak előre, s egyikük se szólt egy szót se, mintha attól tartanának, hogy fölkelthetnek valakit.

Egyszerre Asztolf úr visszarántotta Leonát.

- Oda ne menj be! - szólt halkan. - Az az ő szobája!

Leona most már nem ellenkezett vele. A figyelmeztetés után, meglehet, nem is mert volna bemenni oda.

Tovább is csak halkan beszéltek.

- Ülj le ide, erre a díványra - szólt Asztolf úr egy kissé rekedt hangon.

Leona engedelmeskedett, és kíváncsian nézegetett körül.

Aztán suttogni kezdett kedvese fülébe:

- Mondd, hogy szeretsz! Akarom, hogy szeress és meg is mondd, hogy szeretsz!

Asztolf úr nem felelt.

- Tudom, mire gondolsz - suttogta Leona. - Úgy tűnik fel előtted, mintha ő most is ott feküdnék, abban a sötét szobában, s mi őt idekünn megcsaljuk!...

Valami olyan pokoli fény csillogott a szemében, hogy Asztolf úr megrázkódott.

Nem tudott ott maradni; feltámolygott a díványról.

- Akarom, hogy szeress! - suttogott Leona. - Gyere, csókolj meg!

- Nem - felelt Asztolf úr. - Undorodom magamtól!

Nem mondta meg, csak gondolta:

- És undorodom tőled is!

Leona utána ment.

- Akarom, hogy: csókolj, csókolj!...

És magához vonta és elborította csókjaival.

Egyszerre egy iszonyatos csattanás hallatszott. Asztolf úrnak elállt a szívverése, s Leonát rémületében rázógörcs fogta el.

Pedig csak a nagy állótükörnek az üvege hasadt el, ott; a szomszédos sötét szobában.

Vagy egy negyedóráig tartott, amíg Asztolf úr Leonát magához tudta téríteni.

Nem gondoltak többé a szerelemre. Eszeveszetten menekültek a kísérteties lakásból.

5

Leona talán megbocsátotta volna Asztolf úrnak azt a hitványságot, hogy mámorában teljesíteni tudta az ő szentségtörő kívánságát, de Asztolf úr nem bocsátotta meg Leonának azt a rettenetes undort, amelyet ezen az éjszakán érzett először.

Hiába bíztatta magát észokokkal. Ezt az undort újra meg újra átérezte, ahányszor Leona közelébe lépett.

A vörös hajú asszony csókjai most már örökre hidegen hagyták.

Mindig ott látta rajta azt a finom fehér port, amely abban a lakásban mindent belepett.

Mire az új lakó beköltözött ebbe a lakásba: Asztolf úr és Leona már elszoktak egymástól.

Asztolf úr más városba költözött, és a vörös hajú asszonyt sohase látta többé.

(1906)

A REFORMÁTOR

1

- Pfű, be elfáradtam! - kiáltott fel a földrajz professzora, ahogy belépett a tanári szobába, és miután télikabátját felakasztotta a fogasra, egész hosszúságában elnyúlt a rongyos kanapén.

- Honnan jössz? - kérdezte a matematika tanára, aki már indulóban volt hazafelé.

- Barátom - felelte a fáradt ember -, nyolc óra óta folyton kutyagolok, előre-hátra, jobbra-balra! Nyolctól pont tizenegyig! És most beszéljem ki a lelkemet ezeknek a csirkefogóknak, akik, míg én kiköhögöm a tüdőmet, a pedellus macskáját nyomorgatják vagy Casanovát tanulmányozzák a pad alatt!

- Még most is az áthelyezés ügyében szaladgálsz?

- Hát persze. Háromszor pályáztam az alaposan kiérdemelt igazgatóságra; nem sikerült. Jól van; ami nem lehet, hát nem lehet. De hogy ezt a nyomorult áthelyezést se tudom kijárni, az már mégis hallatlan! Te, öreg, becsületszavamra mondom, hogy három év óta kétannyi cipőt koptatok el, mint más, annyit szaladgálok a nagyfejűekhez, és kétannyi nadrágot, annyit ülök a különböző előszobákban!

- Először is: ellentmondás van az összetételben. És másodszor: nem tudom megérteni, miért erőlködöl annyit azért az áthelyezésért?

- Miért erőlködöm?! Miért erőlködöm?! Mert ez az áthelyezés, minthogy egy magasabb rangú iskolába vágyódom, háromszáz forint fizetésjavítással járna! Mert erre a háromszáz forint fizetésjavításra átkozott nagy szükségem volna! Mert évenkint éppen háromszáz forintom hiányzik ahhoz, hogy a gyerekeimnek cipőt, a feleségemnek télikabátot és magamnak kubaszivart tudjak vásárolni! Mert igen érthető emberi érzés, hogy végre még egy tanár is elunja, ha túlságosan sokáig marad a százharminckilencedik fizetési alosztályban, és szeretné, ha valahára mégiscsak eljuthatna a százharmincnyolcadikba.

- Csakhogy ezzel a fáradsággal, ha más, okosabb dologra fordítod, többre vinnéd. Három év óta megkereshettél volna vele nem háromszáz, hanem háromezer forintot.

- Először is: nem kereshettem volna meg vele háromezer forintot, mert ehhez túlságosan utálom a tudományt. És másodszor: hiszen éppen arra kellene nekem ez az évi háromezer forint plusz, éppen azért fáradozom, szaladgálok, mert már igen szeretnék valamivel kevesebbet dolgozni, és ha kinyargalom a lelkemet, hát azért teszem, mert igen szeretném, ha a jövő esztendőtől fogva valamivel többet pihenhetnék. Éppen ideje volna; rászolgáltam, hogy most már abba a helyzetbe jussak, amelyben kevesebbet volnék kénytelen dolgozni, amelyben lemondhatnék minden mellékfoglalkozásról. De hiába erőlködöm és hiába futkározom. A nagyfejű embernek, barátom, nincsen szíve. Bánják is ők, ha a gyerekeim télvíz-időn is rongyos cipőben járnak, és én tíz évvel hamarább krákogom ki a tüdőmet, mint a többiek! Barátom, ebben a percben igazán nem jut eszembe, hogy ki sírt a legeslegtöbbet a görög mitológiában; de annyit mondhatok neked, hogy az illető hölgy összesen nem sírt annyit, mint amennyit én három éven át a különböző méltóságos és kegyelmes urak előtt! És hiába!

A matematika tanára, aki a kalapját már a fejére tette s botjával a kezében az ajtó felé tartott, a küszöbtől egy lépésnyire megállapodott.

- Látod, ez a baj! - szólt, félig hátrafordulva.

- Mi a baj? - kérdezte a másik csudálkozva.

- Az, hogy sírsz, kunyorálsz, könyörögsz és mindenütt azzal hozakodol elő, hogy ilyen meg amolyan nagy szükséged volna erre a háromszáz forintra!

- Hát mi a fenét mondjak, mikor úgy van?! Azt csak nem mondhatom, hogy a közérdek kívánja az áthelyezésemet?!

- Pedig azt kellene mondanod.

A matematika tanára most már egészen visszafordult, s kalapban, télikabátban egy kis leckével szolgált a másik tanárnak.

- Barátom, ha az ember valamit komolyan el akar érni, akkor ne mondja azt, hogy: „Nekem erre szükségem van!" - hanem mondja azt, hogy: „Erre szüksége van az egész világnak". Az okos ember, ha valami magánelőnyt óhajt, nem azzal áll elő, hogy ez neki jó volna, mert az ördög se törődik vele, hogy neki mi volna jó; hanem azt, ami tulajdonképpen csak az ő érdeke, ügyesen elhelyezi, elülteti a közérdek úgynevezett követelései közé, és siránkozás, kérés, folyamodás helyett valami eszmével áll elő.

- De hát honnan vegyek én ilyen eszmét? - szólt a másik, a kanapén. - Van is nekem ilyen eszmém! Egyéb eszmém nincsen, csak az az egy, hogy: több kellene háromszáz forinttal!

- Az eszme a legkevesebb. Csak körül kell nézni. Valami mindig van. Változtatni azon, ami már megvan: ez az eszme.

- Például?

- Például volt idő, amikor csak gimnázium volt. Akkor egy ambíciózus embernek az az eszméje támadt, hogy kell reáliskola is, ahol a fiúknak nem kell latint és görögöt tanulniok. Ebből a zsíros eszméből igen sokan igen szépen megéltek. Már most mit látni? Hogy ez a kettősség nem jó. Némelyik fiúnak a nyolcadik reáliskolában jut eszébe, hogy neki tulajdonképpen gimnáziumba kellett volna járnia. Vannak reáliskolás fiúk, akik magánszorgalomból otthon latint tanulnak. Van, amit csak a reáliskolában tanulnak, de jó volna tanulni a gimnáziumban is. Van, amit nem kellene tanulni se itt, se ott. Most tehát az eszme az, hogy nem kell kétféle iskola, hanem mert se az egyik, se a másik nem volt jó, ezek helyébe egy, de tökéletesebb, új iskolát kell tenni. Mondjuk így: egységes középiskolát kíván a közérdek, és jobbat, mint ez a két régi iskola volt, jobbat, mint az összes eddigi iskolák. Az egységes középiskolába aztán bele lehetne foglalni a mi alacsonyabb rangú, tökéletlenebb iskolánkat is. Ebben az esetben persze, minthogy mi is tökéletesednénk, rangban és fizetésben is előre nyomulnánk. Megjegyzem, hogy az eszmét ki lehetne szélesíteni és ki lehet mélyíteni. Például egy új, nagy, központi középiskolát lehetne építtetni, az új, egységes középiskola egy díszpéldányát, olyat, amilyen még sehol sincs a világon. Barátom, gondolkozzál erről az eszméről. Ez az eszme olyan bő és olyan nyúlós, hogy százezer meg százezer embernek kijut belőle évi háromszáz forint fizetésjavítás. És mennyit fognak keresni vele a műépítők! A műépítőknek határozottan tetszeni fog ez az eszme. Gondolkozzál erről, barátom; én nem érek rá erről gondolkozni, megyek sörözni. Hidd el, egészen jó eszme, bár csak most jutott eszembe. Szervusz.

- Bolond vagy.

- Nem vagyok bolond. Nézz körül a világon, és mindenütt azt látod, hogy kunyorálni hiábavaló, ellenben eszméket kell termelni. Ha gyönge vagy, sírsz és hiába sírsz; ha pedig okos, erős és agilis vagy: eszmékkel dobálózol, kereskedel, házalsz és javadra fordítod az eszmét. Az eszme arra való, hogy az okos ember nadrágot csináljon belőle magának.

2

- Nem is olyan bolondság, amit ez a szamár beszélt! - szólt magában a földrajz tanára, miközben felkászálódott a kanapéról, s megindult a földrajzórára.

Az „eszme” motoszkálni kezdett a fejében.

- Egy cseppet se bolondság! Egy cseppet se bolondság! - ismételgette magában a földrajzórán, mialatt egy kisfiú Kamcsatkáról felelt, s a többiek Casanovát olvasták.

Elgondolkozott.

- Ha én azt az agilitást, amelyet eddig a kunyorálásra fordítottam, ezentúl az eszme hirdetésére, terjesztésére fordítanám!... ki tudja?!

A földrajzóra után, hazamenet, egy újságíróval találkozott. Beszélgetni kezdtek, s a tanár a közügyekre terelte a szót.

- A legnagyobb baj az, uram, hogy az egységes középiskola még most is késik az éji homályban!...

Mikor elváltak, tízszer is megszorította az újságíró kezét, s azzal búcsúzott el tőle:

- Egy új, nagy, központi középiskola kellene, az egységes középiskolának egy olyan díszpéldánya, amilyen még sehol sincs a világon!...

Másnap már nem tudott egyébre gondolni.

- Mozogni kellene - szólt magában -, híveket szerezni az eszmének... pártot teremteni... megnyerni a tervnek egy olyan valakit, aki nemcsak agilis, hanem egyszersmind számottevő ember... akinek vannak hívei, s akinek a szava sokat nyom a latban.

Kiválasztotta azt a nevezetességet, aki abban az időben a leghatalmasabban törtetett előre. Aki a legnagyobb hangú volt a nagyhangúak között; aki a legtöbb embert gazemberezte le; akinek a jövője tehát a legnagyobb diadalokkal kecsegtetett.

Sokáig csak környékezte ezt a nagy férfiút, de végre a közelébe jutott.

Nagy buzgóságával, fáradtságot nem ismerő agilitásával, mindenre hajlandó szolgálatkészségével végre is sikerült észrevétetnie magát a kiváló törtetővel.

És mikor a kiváló törtető kegyes figyelmére kezdte méltatni a nagy ügybuzgóságot: a tanár lelkesedése határtalanná vált.

A jövő emberének ő lett a legelszántabb párthíve. Előbb csak rekedtre, később gégehurutosra kiabálta magát a nagy férfiú éltetésével; tűzbe-vízbe ment volna érte... szerencsére erre sohase került a sor.

Mikor már ő volt a pártvezér jobbkeze, egy szép napon azt mondta neki:

- Mester! A mi ragyogó programunkból csak egy dolog hiányzik: az egységes középiskola!

- Nem bánom, vegyük bele - felelt a mester.

- És mit szólna a mester egy új, nagy, központi középiskolához, az egységes középiskola egy olyan díszpéldányához, amilyen még sehol se volt a világon?

- Nem bánom - engedélyezte kegyesen a mester.

Ettől fogva a földrajztanár eszméje is ott szerepelt a közérdek követelései között. Minthogy a kiváló törtető ezt is a programpontjai között hangoztatta, nem került le többé a napirendről. S lassankint a közvélemény is követelni kezdte előbb csak az egységes középiskolát, amely

tökéletesebb alakban magába foglalja az összes régieket - nemcsak a gimnáziumot és a reáliskolát, hanem az alacsonyabb rangúakat is! majd az új, nagy, központi középiskolát, az egységes középiskola egy olyan díszpéldányát, amilyen még sehol se volt a világon.

Néhány évi vállvetett munka s mindenek csodálatára méltó, kivételes agilitás után a kiváló törtető végre hatalomra jutott, s valóra válthatta egész programját.

Minthogy azonban sokat hangoztatott programpontjai közül egyik-másik most már feszélyezni kezdte: az első dolga az volt, hogy az egységes középiskolát teremtette meg.

Aztán hozzálátott élete nagy művének a megalkotásához, s a közvélemény egy régi óhajtása: az új, nagy, központi középiskola végre megvalósult.

Mikor az új, nagy, központi középiskola - az egységes középiskola egy olyan díszpéldánya, amilyen még sehol se volt a világon! - harminchatmillió korona építkezési költség kiadása után végre-valahára fölépült, s az új intézet igazgatójává az eszme legfáradhatatlanabb munkását nevezték ki - a földrajz derék tanárát, akinél többet és akinél önzetlenebbül senki se dolgozott az eszme megvalósulása érdekében! - azok közül, akik a gyönyörű új palota ünnepies megnyitásán megjelentek, senkinek se jutott eszébe, hogy volt idő, amikor ezt a harminchatmilliónyi terhet az ország potom háromszáz forinttal örökre megválthatta volna.

Egy napon a matematika tanára kereste fel az új főigazgatót.

- Tehetnél az érdekemben valamit - szólt. - Emlékszel-e, hogy én adtam neked ezt az eszmét?!...

A főigazgató elbámult.

- Ezt az eszmét?!... Ezt?!... Már bocsáss meg, kérlek, de ez az eszme velem egy napon született meg, mert én úgyszólván ezzel az eszmével jöttem a világra!

(1906)

RÉMLÁTÁS

Csak akkor kezdtem odafigyelni, amikor a kövér öregúr a vele beszélgető úriembernek hirtelen a szavába vágott, és szinte ráförmedt erre a másikra:

- Már, kérem, engem ne tessék tanítani arra, hogy mi fán terem az üldözési mánia. Először is beszéljünk magyarul, és mondjuk, hogy: az üldözöttség tébolya.

Hogy előbb mit beszéltek, nem tudom. De amit a kövér öregúr ettől fogva mondott, az már ébren tartotta a figyelmemet.

Meglehetősen a nyilvánosságnak beszélt. Kettőjükön, a vitatkozókon kívül még hárman ültünk a vasúti kocsiszakaszban: egy hölgy meg egy fiatalember a másik sarokban, s én az egyik középső ülésen.

A hölgyet meg a fiatalembert a tulajdon, halk szavaik foglalták el, de ha véletlenül érdeklődtek, ők is hallhatták, amit a gutaütésig egészséges öregúr beszélt.

Ilyen körülmények között nem lehet megkívánni tőlem, hogy olyan titoktartó legyek, mint egy halott.

Az öregúr esetéről senki se mondhatja azt, hogy mindennapos történet. Azt hiszem, számot tarthat legalábbis a lélekvizsgálók és az idegorvosok figyelmére.

Azért továbbadom, amit hallottam.

1

Ha a tudósok esküsznek rá - folytatta az öregúr -, hogy az, amit ön üldözési mániának nevez, s amit én az üldözöttség tébolyának szeretek mondani, minden esetben gyógyíthatatlan betegség, minden esetben testi bajból, nevezetesen az agy bomlásából, az agysejtek szövetbeli elváltozásából eredő súlyos kórságtünet, amely után nem következhetik egyéb, csak egypár még súlyosabb kórságtünet és végül szükségképpen a halál: akkor a tudósok tévednek, és tévedésből hamisan esküsznek.

Én azt állítom, hogy ezt a betegséget nemcsak a testi baj, nemcsak a paralysis progressiva vagy valami, már szépen bimbózó őrültség idézheti elő; pontosabban szólva: nem csupán az agysejtek szövetbeli elváltozása vagy az agyműködés olyan fokú zavara, amely már szövetbeli elváltozásokat idézhet elő. Kifejlődhetik az üldözöttség tébolya enélkül is; kifejlődhetik olyankor is, amikor az agyban nincsenek gyógyíthatatlanul kórságos elváltozások. Keletkezhetik például a pszichének olyan zavaraiból, amelyeket csak az idegek megviseltsége idézett elő, és amelyeket nem követ szükségképpen az agysejtek elváltozása. És ebben az esetben az üldözöttség tébolya nem gyógyíthatatlan.

Ezt az állításomat azzal bizonyítom be, hogy: itt ülök, önnel szemben.

Ha a tudósoknak van igaza, és nem nekem, akkor nem érvényes, hogy itt ülök. Akkor nekem már régen meg kellett volna halnom.

Mert én három esztendeig szenvedtem az üldözöttség tébolyában. Olyan gyönyörű üldözési mánia volt, hogy öröme volna benne. Tökéletes volt; semmi se hiányzott belőle.

És ön hiába mondaná azt, hogy: „Várjunk csak még egy kicsit!...” - mert ez harmincesztendős történet. Harminc esztendeje, nem annak, hogy megbetegedtem, hanem annak, hogy meggyógyultam. Látnivaló, hogy ha a baj még most is bennem lappang, úgy ez a baj igen kíméletes, szokatlanul gyöngéd, példátlanul udvarias.

Harmincegy-harminckét évvel ezelőtt bizony magam se hittem volna, hogy ilyen rengeteg idő múlva majd a vasúton fogok ülni, derülten beszélgetve az üldözöttség tébolyáról. Bizonyosnak tartottam, hogy hamarosan el fogok pusztulni.

Így okoskodtam:

- Kettő közül az egyik: vagy igazam van, s azt, ami gyötör, nem a képzelődés okozza... ha így van, akkor az életem elviselhetetlen... vagy egy rögeszme rágja a fejemet... és akkor ez az üldözöttség tébolya, talán a gyógyíthatatlan őrültségnek, talán a paralysis progressiva nevű biztos halálnak az előfutárja. Az egyik esetben is, a másikban is csak igen rövid ideig élhetek; azért jobb volna előbb halni meg, nem egy vagy két év múlva.

Szerettem volna megölni magamat. És hogy nem dobtam el az életemet, csak egy hajszálon múlt. Egy asszonyi hajszálon; egy ősz asszonyi hajszálon.

Tartoztam valakinek az életemmel; már akármilyen keveset ér. Ha rövid ideig tart, annál rosszabb; de nem volt egyedül az enyém, nem volt szabad rendelkeznem vele.

Azóta sokszor gondoltam rá: hány ember lehetett már az enyémhez hasonló helyzetben, aki kétségbeesve törte a fejét az én rémes alternatívámon, s aki aztán csakugyan eldobta az életét, pedig kigyógyulhatott volna, mint én!

Ha egy kicsit megerőltetném az emlékezetemet, meg tudnám mondani a napot, hogy mikor keletkezett a betegségem.

Igyekszem röviden beszélni el, hogy micsoda apróságok vetették meg ennek a bajnak az ágyát. Amint azt is éppen csak hogy érinthetem, miféle apróságok, hány száz, ezer apróság csíráztatta ki, ápolta és növelte nagyra a rögeszmémet. Végre is nem beszélhetek el önnek egy egész, hosszú és unalmas regényt.

2

Egy évig a berlini egyetemen tanultam. Igazán tanultam; két ember helyett. De egyszersmind két ember helyett korhelykedtem; mert hogy minél több időm jusson a szórakozásra is, heteken, hónapokon át rendszeresen lopkodtam magamtól az álmot. Jóra, rosszra úgy pazaroltam az ifjúi erőt, ahogy csak kitelt tőlem. Ez az életmód maga is előidézhette azt az idegességet, mely alapföltétele volt a bajnak. De lehet, hogy más okai is voltak az idegességemnek. Nem tudom; mindegy.

A berlini magyar fiúk akkor nagyon összetartottak. Volt egy huszonöt vagy harminc tagból álló társaságunk, amelynek a tagjai minden este együtt vacsoráltak egy magyar vendéglősnél. Ehhez a mi kis körünkhöz nagyon különböző foglalkozású és gondolkodású emberek tartoztak: dolgosok és semmittevők, szegény diákok és vagyonos, előkelő ifjak, pályakezdők és olyanok, akik már célhoz jutottak. A közösséget csak a magyarság, a fiatalság meg a körülbelül egyforma műveltség alkotta közöttünk.

Ennek a kis körnek minden tekintetben a Benjáminja voltam. A társaság legújabb tagja s a legjelentéktelenebb alakok egyike.

De azért néhány hónapig nagyon kedveltek, kivált a legtörzsökösebb, az oszlopos tagok. Ezekkel hamarosan és ugyancsak összebarátkoztam, mert sokat korhelykedtünk együtt.

Egy este, nem azonnal, de végre is észrevettem, hogy a legjobb cimboráim egyike - nevezzük Gusztávnak, mert nem illik megmondanom a vezetéknevét -, tehát Gusztáv, egy vagyonos fiatalember, aki akkor azzal foglalkozott, hogy az örökségét verte el, Gusztáv, az én leghűségesebb korhelytársam és mindennapos látogatóm, kerüli a tekintetemet, és ha valamit mondok neki, nem marad éppen adós a felelettel, de mintha máshoz intézné a szót.

Pár perccel azután, hogy ez feltűnt, s talán abban a percben, mikor meggyőződtem róla, hogy nem tévedek, szóval mielőtt megkérdezhettem: „Hát neked mi bajod?" - fölkerekedtünk, hogy átmenjünk a szomszéd kávéházba. Az úton egyik közös barátunk lefoglalt valami hosszú történettel, s a furcsán viselkedő cimborát azon az estén már nem vonhattam kérdőre.

Gusztáv nem jött be velünk a kávéházba. Eltűnt.

Valamelyik társunk kérdezősködött:

- Hát Gusztáv hová lett?

Egy másik azt felelte:

- Hazament. Fáj a feje.

A többiek nem akadtak fenn ezen. De én nagyon különösnek találtam ezt a fejfájást. A kávéházba csak nyolcan-tízen szoktunk átmenni; sokan a vendéglőből egyenesen haza vonultak; de Gusztáv a kávéház egyik legszorgalmasabb látogatója volt. Aztán majdnem minden éjjel együtt mentünk haza, mert egy házban laktunk, ő az első emeleten, én a negyediken.

Nem volt egészen tiszta a lelkiismeretem. Azelőtt való este valami ártatlan tréfát eresztettem meg a Gusztáv rovására. Kicsúfoltam a német kiejtését.

Elmondtam a többieknek a megfigyelésemet.

- Ej, van annyi esze, hogy ezért nem haragudott meg! - mondta valaki.

Másnap este Gusztáv nem jött el a vendéglőbe.

A többiek egy cseppet se törődtek ezzel.

- Egy rokonával vacsorál - szólt egyik cimboránk, aki napközben találkozott vele.

De engem kezdett bosszantani a dolog. Most már bizonyos voltam benne, hogy engemet kerül.

Istenem, mennyi szenvedéstől óvhatnók meg magunkat, ha sohase követnénk el ostobaságot!

A következő napon le kellett volna mennem hozzá, hogy megkérdezzem tőle: „Mi bajod velem?" - Mily semmiség! És ezzel a semmiséggel mi mindentől kíméltem volna meg magam!

De ezt akkor nem sejtettem.

És ahelyett, hogy megtettem volna azt, amit egyszer már meg akartam tenni, s amit másfél nappal előbb csak a véletlen akadályozott meg, így szóltam magamban:

- Ez a szamár, úgy látszik, haragszik. Hát haragudjék! Ha ő azért az ártatlan tréfáért megorrolt, úgy ő a hibás, nem én. Mert én nem adtam neki okot arra, hogy bármi módon éreztethesse velem a haragját. Végre is nem mentegetőzhetem előtte, mikor tulajdonképpen ő vétett ellenem; nem engedi az önérzetem. Ha haragszik, ám haragudjék! Én nem fogom keresni a grációját.

Gusztáv ezen az estén se mutatkozott. De nemcsak ő nem mutatkozott; olyan kevesen voltunk, mint eddig még soha.

Másnap délelőtt egy kávéházi pincértől hallottam, hogy Gusztáv és nyolc társa a kávéházból egy akkoriban divatos mulatóhelyre mentek vacsorálni.

Délután megpillantottam az utcán azok egyikét, akik tegnap Gusztávval vacsoráltak. Ezt az urat Ernőnek fogom nevezni.

Elfogtam Ernőt, és így szóltam hozzá:

- Hallom, hogy tegnap a Thalia-kertben vacsoráltatok. Gusztáv hítt benneteket oda?

- Nem tudom, melyikünknek jutott eszébe, hogy egyszer el kellene látogatni oda; és a tett hamarosan követte a szót. Nyomban megvásároltunk két páholyt, és hét órakor kimentünk.

- Ez az ostoba Gusztáv valamiért dühöng rám. Nem mondta, mi a baja?

- Nekem nem mondta.

- Talán megbosszantottam a múltkor.

- Meglehet. De bocsáss meg, mert sürgős dolgom van.

Most már el tudom képzelni, hogy csakugyan sürgős dolga lehetett. De akkor feltűnt nekem ez a sietség, és utánabámészkodtam, amint elrohant.

Akkor este már csak hárman vacsoráltunk a magyar vendéglőben. Se Gusztáv, se Ernő nem voltak ott.

Még ekkor se kaptam észbe. Hogy ezt az ügyet el kellene intézni. Már csak azért is, mert engem izgat.

Azt mondtam magamban:

- Eh, nem fogok utánuk futni! Ha egy ártatlan móka miatt elvesztettem a kegyüket, hát maradjanak maguknak!

A véletlen úgy akarta, hogy másnap vagy két hétre el kellett utaznom. Mikor visszaérkeztem, megtudtam, hogy a magyar vendéglőben megint víg az élet, s Gusztáv is ott van minden este.

Ej, hát csak azt várták, amíg én kimaradok?!

Bosszantott ez a hír, de azért esti nyolc órakor mégiscsak beállítottam a régi tanyára. Gusztáv még nem volt ott. A többiek mintha egy kissé hidegen vagy legalábbis közömbösen fogadtak volna. Senki se érdeklődött: miért nem voltam ott két hétig, hol jártam, mit csináltam?

Vagy egy félóra multán Gusztáv is megjelent. De ahogy kinyitotta a nagy étkezőterem ajtaját, már messziről meglátott; s mihelyt meglátott, sarkon fordult, és - senkit se üdvözölve - kiment a teremből.

Annyira bántott ez a visszahúzódás, amelyet csakis az én jelenlétem okozhatott, hogy nem rohantam utána, nem ragadtam meg a gallérját, s nem kértem tőle számon:

- Mért nem akarsz leülni ahhoz az asztalhoz, ahol ülök? Mért kerülsz, és mért nem akarsz szóba állani velem? Mért akarod azt, hogy ezentúl ne ismerjük egymást? Haragosom lettél, s ha igen, miért? Vagy valami kifogásod van ellenem?

Hogy valami kifogása is lehetne ellenem, akkor még nem jutott eszembe. És csak ezért nem szaladtam utána.

Ehelyett azt kérdeztem a szomszédomtól:

- Mért haragudott meg rám ez az állat?

A szomszédom csak annyit felelt:

- Én nem tudom.

- Ti se tudjátok?

Senki se jelentkezett.

Tovább nem volt szó az esetről. De mintha mindenkin meglátszott volna ennek a jelenetnek a hatása.

Másnap így oktalankodtam:

- Ebben a társaságban én voltam az utoljára érkezett; szinte jövevény voltam közöttük. Természetes, hogy mindannyian jobban szítnak Gusztávhoz, mint hozzám, akit csak nemrégen ismernek. Ha tehát Gusztáv haragszik rám, és úgy találja, hogy mi ketten nem férünk meg ugyanabban a csárdában: illik, hogy én legyek az, aki a másiknak átengedi a tért. A Gusztáv helyfoglaló jogai régibbek; kettőnk közül ő a kedveltebb; és ha az én megjelenésemnek társaságbomlasztó hatása van, úgy vissza kell vonulnom, mert a társaságnak, amely nem vétett ellenem, nincs jogom kellemetlenséget okozni, akármilyen csekély kellemetlenséget.

És kimaradtam a kedves társaságomból. Pedig izgatott a dolog, és az idegenben erősen sínylettem, hogy egyszerre meg kell lennem a megszokott kellemes cimboraság nélkül.

Ettől fogva rohamosan fejlődött a baj.

Azon már nem csodálkoztam, hogy Gusztáv, ha véletlenül szembe jön velem az utcán, úgy tesz, mintha nem látna, és félrefordul. Jól van. Hát ezentúl nem ismerjük egymást. Ha neheztel, ám nehezteljen.

De feltűnt, hogy ha a régi cimborák valamelyikével találkozom, senki se kérdi tőlem, hogy egyszerre miért nem látnak. Most már tudom, miért nem kérdezték. Tudták, mi választott el Gusztávtól - sok szó esett erről, vitatkozás is -, és kitalálták, hogy „átengedtem a tért”.

Akkor ez is bántott.

Később pedig úgy rémlett, mintha a régi cimborák, a véletlen utcai találkozások alkalmával, nagyon is röviden és érthetetlenül hidegen beszélnek velem.

Egy napon - esküdni mertem volna rá, hogy nem tévedek - Ernő közeledett felém; látott, és hogy ne kelljen találkoznia velem, átment az utca másik oldalára.

Meglepetésemben, felindulásomban nem futottam utána, és nem fogtam vallatóra.

Ezen a napon támadt az a gondolatom, mely később egyre mélyebben fúródott bele az agyamba, hogy:

- Hátha Gusztáv elidegenedésének oka nem az az ártatlan valami volt, amit eddig hittem?! Hátha, nem is sejtve, mit beszélnek rólam a hátam mögött, valami rágalmat vagy gyanút hurcolok magam után, olyanformán, mint akinek pajkos gyermekek cédulát ragasztanak a hátára: ASINUS, és aki nem bírja kitalálni, hogy miért nevetik?!

Gyanakodtam magamra, hogy csak képzelődöm; nem akartam nevetségessé válni, s nem akartam, hogy ha eddig talán nem voltam gyanús, éppen az aggodalmam keverjen gyanúba; azért arra határoztam magam, hogy nem szólok senkinek, hanem vizsgálódni fogok.

Kezdtem lesni az embereimet.

Most már én is úgy tettem, mintha nem látnám őket. Vajon meg fognak-e szólítani? Vajon köszönnek-e előre?

Egyre gyérebben láttam őket - hiszen egy idő óta más-másfelé vezettek az útjaink -, de ha nagy ritkán közel jártak hozzám, soha egy se szólított meg.

Talán igazán nem láttak. Talán nem értették, hogy mért nem akarom megismerni őket. Talán sejtették, hogy őrült vagyok, s nem vonzotta őket a társaságom.

Koronkint, nagy ritkán, egy pillanatra megszólalt bennem az ész, és arra ösztökélt, hogy ezt a kérdést mégiscsak tisztázni kellene. De őrültségem így hallgattatta el az ész szavát:

- Ha csakugyan rágalmat vagy gyanút hurcolok magam után, a legokosabb meg se látnom, s végképp elfelejtenem őket. Mihelyt firtatom a dolgot, mihelyt úgy találják, hogy nagyon komolyan fogom fel az esetet, mihelyt jelét adom, hogy nem közömbösségből vagy véletlenül maradtam el a körükből: csak megerősítem a gyanút. Aki védekezik, vádolja magát. Mért kérdezném tőlük, hogy vádolnak-e, mikor nekem nincs mivel vádolnom magamat?! Alatta van a méltóságérzetemnek, hogy aggódjam azon, vajon nem méltóztatnak-e rosszat gondolni rólam. Ha pedig nincs gyanú, ha nem gyanúsítnak vagy nem vádolnak semmivel, csak képzelődöm: ugyan mért törődném velök?! Vajon megérdemlik?!

A leggyakrabban Ernőt láttam. Sohase vettük észre egymást. De vele is úgy voltam, mint, Gusztávot kivéve, mindegyikkel: sohase lehettem bizonyos benne, vajon szándékosan néz-e másfelé, vagy igazán nem lát.

Hanem egy délután, kevéssel azelőtt, hogy Berlinből hazatértem, egy néptelen, szűk utcán Frigyes barátunk jött szembe velem.

Nagy hasú, hórihorgas ember volt, s úgy lépkedett, mint a gólya. Azért Gólyalábú Frigyesnek fogom őt nevezni.

Már messziről láttam, s ahogy megláttam, vadul kezdett dobogni a szívem. Meglát-e, megszólít-e? Lehetetlen, hogy ne lásson, hiszen az egész utcában nincs kívülünk senki.

Úgy haladtam előre, mint aki mélyen elmerült a gondolataiba, és se lát se hall. Nem néztem rá, hanem azért jól láttam.

Gólyalábú Frigyes elnézett fölöttem, és szótlanul ellépkedett mellettem.

Mintha egy taglóval ütöttek volna le.

Tehát megvetett ember vagyok. Tehát rágalmat vagy gyanút hurcolok magam után.

De hát mit fogtak rám, vagy mivel gyanúsítanak?

Ezen az átkozott délután, lázamban, ezer föltevés villant át a fejemen. Ezer rémes és képtelen föltevés.

Ma nevetnem kell, ha arra gondolok, hogy nem lehet kitalálni semmit, amit én aznap el nem képzeltem.

Egyszerre csak az jutott eszembe:

Gusztáv gyakran panaszkodott, hogy az inasa lopja, de nem tudja tetten érni a gazembert. Én éppen olyan sokszor jártam Gusztávhoz, mint ő énhozzám. Két vagy három nappal azelőtt, hogy Gusztáv olyan furcsán kezdett viselkedni, lent voltam nála. Gusztáv nem volt otthon. Az

inas azt mondta, hogy azonnal jönni fog; egy darabig vártam rá. Aznap Gusztávnak megint eltűnhetett valamije, s az inas rám kenhette a gyanút.

Az a gondolat, hogy ez is lehetséges, kétségbeejtett. A betegségem kitört.

3

Hároméves szenvedésemnek a részletei igazán csak a pszichiátert érdekelhetik. Önt okvetlenül untatnám ezekkel a részletekkel, amelyekben sok az egyformaság, amelyek azonban nem egy példát szolgáltatnak arra, hogy milyen leleményes tud lenni a beteg fej, s milyen finom elmeéllel tudja a legártatlanabb dolgot is rosszra magyarázni.

Önnek csupán azt beszélem el, hogy mi történt velem.

A Gólyalábú Frigyessel való találkozás s az ezt követő lázas órák után átláttam, milyen roppant hibát követtem el, mikor már kezdetben nem jártam végére annak a kérdésnek, mely eleinte olyan jelentéktelennek látszott, s később olyan kínossá vált.

De úgy gondolkoztam, hogy ezt a hibát többé nem tehetem jóvá. Ha jelentkezem, s miután olyan sokáig néma, tartózkodó, gyanús voltam, most egyszerre azzal állok elő, hogy: „Adjátok vissza a jóhírem érintetlenségét!" - csak annál rosszabb. Mért hallgattam ilyen hosszan?! És egyszerre mi szükségem rájok?!... kérdezhetik joggal. És csak táplálékot adok a gyanúnak. Késő.

Bele kellett törődnöm, hogy valami rágalmat vagy valami gyanút hurcolok magam után, nem tudom mit, akármit.

Iparkodtam beletörődni.

Mert ha nem helyezkedem a „Ne fújd, ami nem éget" álláspontjára, meglehet, hogy a vádnak vagy a gyanúnak, melynek előbb a hallgatásom, a visszavonulásom adott erőt, most azzal adok szárnyat, hogy kikelek ellene, hogy harcba szólítom.

Ilyen bolondokat sugall a rémlátás.

Éppen akkor kellett hazatérnem. A tanulás korszaka véget ért; elérkezett a pályakezdés ideje.

Itthon nagy küzdelmeim voltak a közömbösséggel, a rosszakarattal és a sikertelenséggel. És az a gondolat, hogy nem tudom, mit hurcolok a hátam mögött, igen elgyöngített.

A berliniek közül jó darabig nem láttam senkit; a berliniek lassan szállingóztak haza. Mire egyik-másik visszatért, addig már sok víz lefolyt a Dunán. Persze hogy elfelejtettük és már nem ismertük egymást!

De a végzetem, az nem maradt Berlinben! Itthon ugyanazt találtam, amit Berlinben búcsú nélkül hagytam el. Új emberekkel kötöttem ismeretséget, de ezek közül sokan mintha egyszerre ismét elidegenedtek volna.

Bizonyosan hallottak rólam valamit. Vajon mit?

Sohase jutott eszembe, hogy nem ők húzódnak el tőlem, hanem én magam vagyok az, aki félve húzódozom tőlük.

Három esztendeig a fejemet lehajtva, s a szememet lesütve jártam; csöndesen, halkan beszéltem, s kerültem az emberek tekintetét. Úgy viselkedtem, mintha igazán bűnös volnék abban a nem tudom miben. Az utcán nem akartam meglátni az ismerősöket; nem köszöntem senkinek, attól tartva, hogy nem viszonozzák a köszönésemet.

Valóságos bűntudattal jártam; csak azt nem tudtam, hogy mi volt a bűnöm.

Megbélyegzettnek tartottam magam; minden elbukottat testvéremnek néztem; és minduntalan, mindenütt rémeket láttam.

A szók mögött rejtett, gonosz értelmet kerestem. Az arcokon koronkint ördögi elfintorodást fedeztem fel. Úgy vettem észre, senki se lát szívesen; hogy mindenki rideg hozzám, hogy mindenki lenéz.

Néha, kivételképpen, nekibátorodtam, és a kínos kétségeimre rácáfoló bizonyságot, a megnyugtató érzést keresve, szinte esengve mentem elébe egy-egy olyan ismerős tekintetének, akinek a társaságától elszoktam, akinek meglehetősen idegen maradtam, vagy akitől semmi egyéb nem választott el, csak az, hogy már hosszabb idő óta nem láttam. Ha az ilyen ismerős nyájasan üdvözölt, egy napra boldoggá tett; ha akármiért - talán mert a babájával bujkált az utcán s szökött az ismerősök elől - nem akart meglátni, vagy véletlenül csakugyan nem vett észre: mintha kést döfött volna a szívembe.

És mintha a kését ott is hagyta volna a szívemben. Ahányszor csak eszembe jutott az utoljára kapott seb, elég volt arra az emberre gondolnom, s a kés mintha megmozdult volna bennem, újra éreztem a fájdalmamat, újra véreztem.

Három esztendeig nem volt egy jó órám. Megmérgezte az életemet az a rémlátás, hogy az emberek sorra elfordulnak tőlem.

Miket képzeltem, istenem! Nevetne, ha elmondanám. És akkor azt hittem, hogy mindezt látom.

Ön hitetlenül néz rám. Ön még most sem érti a rémlátásomat.

De hát mivel magyarázzam meg jobban?

Csak ennyit mondhatok:

Sohase voltak valami nagy követeléseim az emberekkel szemben. Ha ostobák, ha gonoszak voltak, akkor is megfértem velök. A megtévelyedetteket, az elbukottakat csak szántam, de nem vetettem meg; az üreslelkűeket nem néztem le; még a szennyességet is meg tudtam bocsátani. Nem kívántam az emberektől egyebet, csak hogy engemet ne bántsanak.

És mégis bántottak. Talán éppen azért bántottak, mert semmi egyebet nem kívántam tőlük, csak azt az egyet, hogy ne bántsanak; mert gyöngeségnek találták ezt a nagy igénytelenséget, és nincs az a gyöngeség, amelyet a többiek ki ne használjanak, meg ne toroljanak.

Temérdek rosszakarattal találkoztam.

Meglehet, a nagy érzékenységem, a félénkségem, a bizalmatlanságom, különös, érthetetlen alakká tett; s már maga a puszta megjelenésem, tartózkodó, nem vonzó alakom vagy mindenkinek feltűnő idegességem is elidegenítette tőlem az embereket. És mert elidegenedtek tőlem, hát szívesen bántottak.

Valósággal bántottak, valósággal szerettek ártalmamra lenni, valósággal üldöztek.

És mert a sok apró bántalmat, a számtalan rosszakaratú oldalbalökést és tűszúrást, megviselt, elgyötört, beteges lelkem valami rettenetes hyperaesthesiával érezte át: ott is üldözést láttam, ahol már csak örökkön izgatott képzeletem sejthetett üldözést, és csak folyton sebes érzékenységem találhatta meg a bántalom érzését.

Tűrhetetlennek tartottam a sorsomat. Úgy találtam, hogy az emberek becsülése nélkül az élet rettenetes. Szerettem volna meghalni.

Néha aztán meg-megvillant a fejemben, hogy mindez csak képzelődés. Hogy az üldözöttség őrültje vagyok. Hogy ez az agybetegség nemsokára úgyis elpusztít.

Nem tudtam, hogy a két lehetőség közül melyik a borzasztóbb. Ez a csúnya halál vagy az a szörnyű élet, amelyet vonszolok.

Irigyeltem az öngyilkosokat.

Én nem menekülhettem a hirtelen halálba. Nekem ki kellett tartanom, ameddig csak lehet. Kutyakötelességem volt kitartani. Én voltam a szegény öreg édesanyám kenyérkeresője.

Három esztendeig nem éltem emberi életet.

4

Egy szép napon - ó, milyen szép nap volt!... újjászülettem! - valaki beállított hozzám. Gusztáv volt.

- Azért jöttem - szólt -, hogy bocsánatot kérjek tőled. Ne neheztelj rám tovább amiatt az ízetlenség miatt. Akkor egy pár napig nagyon haragudtam rád; rosszul esett, hogy nevetség tárgyává tettél; éppen tőled nem vártam ezt. Azóta átláttam, hogy nem volt igazam; ostobaság volt, hogy zokon vettem azt az ártatlan tréfát. A többiek mindjárt mondták, hogy nem volt igazam; egy kis idő múlva magam is elismertem ezt. És értettem, hogy aztán te is meg-haragudtál; mert menthetetlen hiba volt, hogy ilyen semmiségért kinéztelek a társaságunkból. Különben csak magamat büntettem meg, mert nélkülöznünk kellett a társaságodat.

Háromévi szenvedés után ez a bók jólesett.

De milyen jólesett! Kevés híja volt, hogy zokogni nem kezdtem.

És még ma sem értem, hogy nem borultam a kebelére.

- Ugye megbocsátasz? - kérdezte Gusztáv.

- Kérlek! Egy szót se érdemel az egész!

Még abban a percben kigyógyultam.

Vagy egy negyedórányi barátságos beszélgetés után kiderült, hogy nemcsak bocsánatot, hanem egyszersmind egy kis szívességet kér.

Nagyon jelentéktelen szívesség volt. Elképzelheti, milyen örömest tettem meg neki. Ha az egész vagyonomat kéri, az utolsó ingemet is odaadtam volna, azért az örömért, hogy vissza-adta az életemet.

Neki nem tehettem efféle szívességet. Hanem Ernő barátomnak, aki melegen ölelt meg, mikor az utcán megszólítottam, már módomban volt - mintegy félévvel azután, hogy nagy örömömre viszontláttuk egymást - egy nem egészen csekély összeget kölcsönözni.

Higgye el, hogy nagyobb kéjjel még sohasem adtak kölcsönt. És boldoggá tett, hogy Ernő erről a kölcsönről tökéletesen elfelejtkezett.

Azóta többször találkoztam berlini barátaimnak majdnem mindegyikével. Egyikkel-másikkal nagyokat is mulattunk annak örömére, hogy fölemlegethettük a régi szép időket.

Csak Gólyalábú Frigyest nem láttam sokáig.

De vagy tizenöt évvel ezelőtt - akkor már elég jónevű védőügyvéd voltam - egy nagy szakállú, hórihorgas, pókhasú ember keresett fel az irodámban. Gólyalábú Frigyes volt.

A szegény ördög valami sikkasztási históriába keveredett, s arra kért, hogy vállaljam el a védelmét.

Ő maga se örülhetett jobban, mint én, amikor fölmentették.

(1907)

NAGYAPÓ ÁLMA

1

- Nagyapó, egy fiatal hölgy volt itt, aki nagyon szeretett volna veled beszélni. Megmondtuk neki, hogy most sétálsz, jöjjön délután, de csak négy óra felé, mert ebéd után aludni szoktál.

- Kérdeztétek volna meg tőle, hogy mit akar, és hogy hívják. Négy óra után se vagyok itthon minden ismeretlennek.

- Elmondta, hogy mit akar. Tanítónő szeretne lenni valamelyik városi iskolában, de eddig még annyit se tudott elérni, hogy jelöljék. Tudja, hogy sok ismerősöd van a városi tanácsosok között, és az volna az óhajtása: szólnál az érdekében egypár jó szót, ha ugyan ez nem esik nagyon terhedre. Azt mondja, jól ismerted a családját. Kovács Ilonának hívják; Kovács Lajosnak a leánya.

- Ez ugyan bemutatta magát!... Kovács Ilona, Kovács Lajosnak a leánya! Hát tudom is én, hogy kicsoda, vagy ha már nem él, hogy ki volt ez a Kovács Lajos?! Ha az ember megéri a hetvenedik esztendőt, éppen hetvenezerszer hallja ezt a nevet. Kovács Lajos! Mintha én ezzel okosabb lennék! Melyik öregember győzné számon tartani valamennyi Kovácsot, akit valaha ismert?! Ismertem én már számtalan Kovácsot: kitűnő, előkelő embereket, közönséges Kovácsot, elzüllött Kovácsot, még betörőt is! Mit tudjam, hogy a sok közül melyik volt ennek a hölgynek az apja?!

- Majd elmondja négy óra után. Ne zsémbelj mindig, Nagyapó!

- Nem majd ugrándozni fogok, mint húszesztendős koromban! Hetvenesztendős korotokban ti se lesztek mindig ilyen jókedvűek, mint most. Azt hiszitek, valami kellemes lesz nekem, ha ez a Kovács Ilona vagy két óra hosszat fog sírdogálni a nyakamon, s közben kiderül, hogy a néhai Kovács Lajos nem volt sem ingem, sem gallérom! De persze, beszélhetek én már akármit, ti azért kiszolgáltattok engem minden kéregetőnek!

- Nincs igazad, Nagyapó. Meglátod, az fog kiderülni, hogy van rá jogcíme, ha éppen hozzád fordul, és hogy bizonyosan jól ismerted a családját, csak megfeledkeztél róluk. Olyan kedves megjelenésű, vonzó viselkedésű leány!... Majd meglátod!

Hanem azért Nagyapó tovább is csak zsémbelt, és egyre azt dörmögte, hogy őt már sohase hagyják békességben.

- Kovács Ilona! Ki lehet ez a Kovács Ilona?! - tanakodott magában.

Még akkor se ment ki a fejéből ez a kérdés, amikor már javában ebédeltek.

- De hát ki lehet ez a Kovács Ilona?!

Egyszerre torkán akadt a falat.

Hirtelen eszébe jutott, hogy éppen így hívták azt a fiatal lányt is, akit ő húszéves korában, ötven évvel ezelőtt, megölt, egy jól irányzott revolverlövéssel.

2

Ezt a történetet már régóta belepte a homoksivatagoknak az a láthatatlanul finom pora, amellyel az Idő lassankint mindent beborít.

Húszéves korában nagyon szeretett egy Kovács Ilonát. Ez a Kovács Ilona is szerette őt. Úgy volt, hogy sohase lehetnek egymásé. A lány kissé fellengős gondolkozású volt; ő nem annyira fellengős gondolkozású, mint inkább elkeseredett. Egy rossz napon elveszítette az élethez való minden reményét, és nem tudott okosabbat kitalálni, mint hogy haljanak meg mind a ketten. A leány eleinte nem akart kötélnek állani; bár szerencsétlennek képzelte magát, valami erősen vonzotta az élet még nem ismert örömeihez... hiszen még fiatal teremtés volt, szegény! De szerelmese nem akart egyedül evezni át a másvilágba. Önzését nem hagyta békén az a gondolat, hogy míg neki meg kell halnia, kedvese életben maradhat, elfelejtheti őt, és később boldoggá tehet egy másik férfit, aki talán kevésbé szerelmes, de bizonnyal szerencsésebb, mint ő. Azért minden ékesszólását összeszedte, és minden vonzóerejét felhasználta, hogy rábeszélhesse szerelmesét a kettős öngyilkosságra. Egy olyan órában, amikor a lány lázasabb volt, mint rendesen, sikerült kicsikarnia kedvesétől az igent. Az a csábítás, hogy a halál előtt egymásé lehetnek, eldöntötte Kovács Ilona sorsát. Bezárkóztak egy fogadóba; leveleket írtak, hogy senkit se okozzanak a halálukért, mind a ketten szabad elhatározásból ölték meg magukat... és másnap, mikor látta, hogy szerelmese ingadozni kezd, hogy magára ne maradjon a halálban, hirtelen, egy jól irányzott revolverlövéssel, megölte kedvesét, akkor, amikor ez még nem a halált, hanem a csókját várta. A lány rögtön meghalt, és a halál látványa, mintha elfújta volna a férfi minden szilárd elhatározását. Megrémült; már csak élni akart, élni, élni, élni! De lehetséges-e ez azután, ami történt? Igen. Most már nem gondolt semmi egyébre, csak arra, amire a veszedelemben lévő állat, mikor csakis az életösztön dolgozik benne. Kileste, hogy lövése mikor keltheti fel a folyosón járkálók figyelmét... megkereste mellén azt a helyet, ahová majdnem minden veszedelem nélkül irányíthatta a golyót - szinte bizonyosra dolgozott... orvosnövendék volt -, és aztán elmímelte az öngyilkosság komédiáját. Majd napok múltán, mikor „megmentették az életnek”, folytatta a komédiázást. Kihallgatták, és azt hazudta, hogy csak a leány rábeszélésének engedett, hogy a leány maga ölte meg magát, hogy ő is meg akart halni és így tovább. Elhitték, amit mondott; semmi jel nem vallott ellene; annak, hogy valójában mi történt, csak az Isten volt és maradt a tudója.

Nyomorultan cselekedett, tagadhatatlan. De mindez oly rég volt, hogy már nem is igaz.

Nagyapó egy pár pillanatig elgondolkozott.

- Igen, volt neki egy kis öccse, öt-hat esztendős gyerek... talán Lajosnak hívták. Úgy emlékszem, ez a Kovács-fiú nem egészen fiatalon házasodott meg... ennek a leánya lehet... Hát persze, akkor csakugyan jól ismertem a családját!...

Aztán megevett egy fél csokoládétortát, kiitta a borát, felhörpintette a feketekávéját, s miután az unokák és a szépunokák sorra kezet csókoltak neki, lepihent délutáni álomra.

3

Azt álmodta, hogy éppen most ölte meg Kovács Ilonát.

...Nem tudja levenni szemét a halottról, s a halott, akinek a szempillája nincs lecsukva, mintha a tekintetével akarná megölni...

Rémületében menekülni szeretne, de az ablakban csillogó csendőrsisakot pillant meg.

Az ajtón rohan ki, leront a lépcsőn, s bemenekül az erdőbe.

De hallja, hogy üldözik. Visszatekint, s látja, hogy tüzes szemű, habzó szájú, kilógó nyelvű vérebek rohannak feléje.

Eszeveszetten fut, és fenevadakkal találja magát szemközt; rettenetes agyarú szörnyek közelednek minden oldalról, és egyszerre valami nagy feketeség tátong előtte, egy rémes állatnak a szája, akkora, mint egy kapu.

Visszahőköl és összeborzong, mert valahonnan zsolozsmát hall. Jobbra tőle egy templomszerű épület sötétlik. Oda menekül, halálos rettegésben, mert mindenfelől hallja, hogy üldözőinek futó lépteitől dübörög a föld.

A sötét épületbe érve, a küszöbön összeesik. De a szeme nyitva marad, s látja, hogy ijesztő külsejű alakok veszik körül: vörös álarcos, vörös csuklyás, vörös lebernyegű emberalakok, akik fáklyát tartanak a kezükben.

Aztán hangokat hall. Előbb egy, majd több emberalaknak a hangját, végre egy egész sokaságét. És látja, hogy a roppant csarnokban egyre több és több vörös rém jelenik meg, míg a csarnok megtelik velök, és fáklyáiktól olyan világosság támad, mintha az egész világ lángba borult volna.

Hallja a hangokat, de nem érti, hogy mit beszélnek. És a rémes hangok fenyegető kiáltásokká erősbödnek, majd siketítő zajjá.

Mennydörgésszerű hangokat, majd iszonyú csattanást hall, és elveszti az eszméletét.

Arra ébred, mintha a messzeségben lassankint minden zaj elhalna.

Nem tudja, hol van; rémes sötétség van körülötte.

Érzi, hogy valami kövezeten fekszik. Körültapogatja magát: csak rongyok burkolják a testét. Rettenetesen fázik.

Egyre jobban fázik. Reszket a fázástól; a fogai vacognak.

Egyszerre megjelenik előtte Ilona, síri lámpával a kezében.

A halovány fénynél látja, hogy kriptában vannak. Körös-körül csupa nyitott koporsó.

És Ilona megszólal:

- Add vissza az életemet! Még ötven évig akarok élni. Azt akarom, hogy gyermekeim és unokáim legyenek. Add vissza az életemet!

Nem tud felelni, a torka nem ad hangot. Könyörgésre akarná emelni a kezét, de nem tud megmoccanni: meg van bénulva.

Ilona letörli arcáról a sebből kiszivárgó vért, és így folytatja:

Nézz körül! Itt vannak a gyermekeim és az unokáim! Megölted őket!

Most még egy erőfeszítést tesz, hogy láthassa, kik feküsznek a nyitott koporsókban. Összeszedi minden erejét, végre csakugyan fel tud emelkedni, és látja, hogy a nyitott koporsókban ott fekszenek az ő gyermekei, az ő unokái, ahányan vannak, mindnyájan.

Ordítani szeretne, de nem tud; érzi, hogy meg kell halnia.

4

- Nagyapó, valami bajod van?!... Úgy nyöszörögtél álmodban!...

- Nincs semmi bajom; de meglehet, hogy elrontottam a gyomromat... rosszat álmodtam.

- Alighanem sok csokoládétortát ettél.

- Sokáig aludtam?

- Két percig se aludtál. Alig szenderedtél el, nyögni kezdtél, aztán nyöszörögni. Attól tartottunk, hogy valami bajod van; azért keltettünk fel.

- Nem volt még itt az a leány?

- Még nincs négy óra; azt mondtuk neki, hogy csak négy órakor jöjjön.

- Itt kell lennie. Az előszobában lesz.

Nem, nem volt még ott. Kovács Lajos leánya nem tartozott a követelőző kéregetők sorába; a világért se mert volna a kitűzött óra előtt jelentkezni.

Mikor beállított, sok bocsánatkérés után azzal kezdte:

- Boldogult apám sokszor említette, hogy méltóságod ismerte családunkat, sőt abban az időben, amikor ő még kisfiú volt, többször szerencséltette nagyapám házát. Annyira árva vagyok... senkim, akitől pártfogást kérhetnék... azért méltóságod meg fogja bocsátani illetlen kérésemet...

Nagyapó meghallgatta Kovács Ilona folyamodását, s kegyesen így felelt:

- Gyermekem, én már sokkal öregebb ember vagyok, semhogy valami sokat tudnék tenni a maga érdekében; kimozdulni is nehezen mozdulok ki hazulról. De jól emlékszem kedves atyjának a családjára, s azért meg fogok tenni mindent, ami tőlem telik. Van egy tanácsos ismerősöm; mindenesetre szólni fogok neki. Természetesen nem ígérhetem meg, hogy mindjárt ki is fogják nevezni; de azt megígérhetem, hogy mindenesetre jelölni fogják.

(1907)

AZ ÚJ VILÁG

Kép a kétezeregyedik évből

1

Csöngetnek.

Az öreg gróf szalad, és kinyitja az ajtót.

Odakünn egy bőrtáskás úriember várakozott, aki most szó nélkül belép az előszobába.

- Mivel szolgálhatok? - kérdi az öreg gróf.

- A Cipőtisztító Társaságtól jövök - felel a bőrtáskás úriember, és egy papírlapot tesz le a gázóraszekrényre. - Április havi számla: negyvenöt korona.

- Azonnal hozom - szól az öreg gróf, s besiet a pénzért a dolgozószobájába.

A bőrtáskás bosszankodik, hogy megvárakoztatják, és még hozzá: az előszobában.

Bosszúságát nem is fojtja magába, hanem kitálalja, mihelyt a gróf a pénzzel megjelenik.

- Máskor tessék a pénzt kikészíteni - szól igen határozottan -, mert én nem érek rá ennyit várakozni. Ha nekem mindegyik ügyfélnél ennyi időt kellene elvesztegetnem, akkor az én másfél százalékos jutalékommal egyszerűen éhen halhatnék.

- Kérem, micsoda hangon szól ön velem? - kérdi a gróf.

- A szabad polgár hangján! - felel a bőrtáskás. - Most már másodszor jövök fel ezért a negyvenöt koronáért az ötödik emeletre, mert tegnap ön nem volt itthon, és nem elég, hogy tegnap hiába fáradtam, még ma is várakoznom kell.

- Ön azt hiszi - kérdi a gróf -, hogy én nem mehetek el hazulról, amikor akarok? Vagy éppen sohase mozdulhassak ki a házból, hanem egész nap a cipőtisztító, a padlófényező, a porszívó meg a többi társaság pénzbeszedőit lessem, csak azért, hogy önök minél gyorsabban szedhessék össze a jutalékaikat, és minél többet kereshessenek?!...

- Tőlem úgy intézheti a magánügyeit, ahogy akarja - mondja ki végzését a bőrtáskás -, de azt kijelentem, hogy máskor tessék a pénzt kikészíteni, mert ha jövő elsején is várakoznom kell, akkor másnap már tisztítatlanul szállítja vissza a cipőit a lift.

- Én nem azért szerződtem a társasággal - szól az öreg gróf -, hogy én szolgáljam ki a társaságot, hanem azért, hogy a társaság szolgáljon ki engem. Ezért fizettem eddig önöket; de ezentúl nem kívánom a társaság szolgálatait igénybe venni. Van még más cipőtisztító intézet is.

- A társaságnak ugyan joga volna hozzá, hogy félévi felmondást követeljen - vág vissza a bőrtáskás -, de én ehhez a joghoz nem ragaszkodom, s kivételesen elfogadom a felmondást jövő elsejére. Azt hiszi, a társaság kétségbe lesz esve, ha elveszti az ön havi negyvennegyvenöt koronáját?! És ha a társaságnak az ön felmondása után néhány százezer koronával kevesebb lenne az évi tiszta nyeresége, nekem az is mindegy. Nekem semmi kedvem azért a hét vagy hét és fél koronáért, ami az ön négyszázötven vagy ötszáz koronájából rám esik, minden elsején fölmászni az ötödik emeletre, vagy költekezni a liftre, csak azért, hogy itt jóval több időt vesztegessek el, mint amennyi az ön hét vagy hét és fél koronájának megfelel. Csak tessék más intézethez menni. Annak a pénzbeszedője éppen úgy fog eljárni önnel

szemben, mint én, és ön kilincselhet egyik társaságtól a másikhoz, amíg végre is belátja, hogy a legokosabb lesz, ha maga tisztítja ki a cipőjét.

- Befejeztem a vitát - végez a gróf. - Jó napot.

- Hanem jövő elsején tessék a pénzt kikészíteni - makacskodik a bőrtáskás -, mert ha nem találom itthon, vagy megint várakoznom kell, sarkon fordulok, és azonnal átadom a számlát ügyvédünknek.

Aztán köszönés nélkül távozik.

- A szemtelen! - mérgelődik a gróf. - A világért nem mondott volna annyit, hogy: „jó napot". Persze, ma már senki se köszön; a köszönés már néhány évtizede kiment a divatból... amint még a nagyapáink idején kiment a divatból az a régi szokás, hogy a tüsszentőnek a tüsszentést „kedves egészségére" kívánták. De az én fiatalságomban a finomabb emberek még köszöntek, s erről az átkozott rossz szokásról sehogy se tudok letenni.

2

Visszament a dolgozószobájába, és bosszúságában vagy öt percig nem tudott másra gondolni. Szüksége volt némi szellemi kérődzésre, hogy meg tudja emészteni, amit le kellett nyelnie. Abban az időben, amikor fiatal volt, még egészen más világ járta; nemigen tudta beleélni magát abba az új rendbe, amely őt már öregen találta.

- Abban az egyben igaza volt ennek a vadállatnak - tanakodott magában -, hogy hiába fordulok más intézethez, semmit se nyerek vele, mert ez a másik intézet éppen olyan vadállatot fog a nyakamra küldeni, amilyen ez volt. Az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz. Cseberből vederbe esem, s mindössze annyit érek el, hogy egy új rablógyilkos-ábrázattal kell megbarátkoznom. A legdrágább intézet is cudarul bánik a közönségével, mert senkire sincs rászorulva; szinte folyamodni kell érte, hogy elvállalja a sok cseléd nélkül maradt ember kiszolgálását. És valamennyi micsoda számlákat sóz ránk!... De teheti, mert mindegyiket annyi megrendelő rohanja meg, hogy alig győzi ellátni őket. Itt van a Ruhaporoló Társaság számlája. Itt a Takarító Intézeté, a Porszívóé, a Padlófényezőé. Itt van a Mosó- és Vasaló-intézeté. Itt az Ebéd- és Élelmicikk-szállító Társaságé, a Központi Nagy Edénymosó Szövetkezeté, a Liftszolgálat Vállalaté, a Fürdőszobákat Gondozó Egyesületé. Ide kell számítanom a Gáztársaság számláját is, mert csak gázkályhát használhatok; öreg napjaimra sohase tudnám megtanulni, hogyan kell begyújtani a fával vagy szénnel fűtött kályhába. Negyvenöt korona ide, hatvanöt korona oda; tizenhét különböző társaságnak mintegy nyolcszáz korona havonkint, csak azért, mert képtelen vagyok kiszolgálni magamat!... Pedig, hiába is erőlködném, én már sohase fogom megtanulni, hogyan kell a ruhát kiporolni, hogyan kell a fürdővizet elkészíteni... még csak arra se tudom elszánni magamat, hogy a cipőmet a nagy nyilvánosság előtt, az utcai vállalkozónál tisztíttassam, amint a takarékosabb emberek cselekszik... És ez a maradiság, ez az ügyetlenség, ez a gyámoltalanság egyre több pénzembe kerül; amit csak a kiszolgálásért kell fizetnem, fölemészti a jövedelmemnek a nagyobbik felét, majdnem a kétharmadát! A többi szükségletemre olyan kevés jut, hogy már-már alig tudok megélni! Milyen idők! Milyen idők!

Álmodozóvá lett. Eszébe jutott a régi jó világ.

- Hej, amikor az ember még két-három cselédet tartott, akik mindenről gondoskodtak, mindent elvégeztek!... Az ember éppen csak hogy eltartotta őket, gondoskodott a ruházatukról, és ezt az ellátást valami csekély pénzzel pótolta meg... havonkint harminc-negyven koronával. Két cseléd, az ellátásával, mindenestül belekerült, ha sokat mondok: kétszáz

koronába. És milyen éktelenül tudtunk haragudni, ha valamelyik rosszul értette, amit rendeltünk, vagy egypár percre megszökött! Mennyire idegeskedtünk, ha elfelejtettek valamit, vagy egy kicsit elkéstek a dolgukkal! Milyen durván szóltunk rájok, ha elcsentek egy kis „piacpénz”-t, vagy megdézsmálták a szivarjainkat! Ó, milyen kényelemben éltünk akkor, s milyen csekélységet kellett fizetnünk ezért a kényelemért!... ó, gyönyörű, patriarchális idők!... Hanem a cselédmunkások nagy világsztrájkja és később a rabszolgaság maradványainak eltörléséről szóló törvény véget vetett ennek az arkádiai állapotnak. És nekem ez a reform ma havonkint legalábbis hatszáz koronámba fáj!...

Szemrehányással halmozta el magát.

- Ha meggondolom, hogy már egyáltalán nem voltak cselédek a világon, és a János, dacolva elvtársaival, még folyvást hűségesen kitartott mellettem!... Szembeszállott a cimborái dühével, tovább is kiszolgált úgy, mint régen, azért az ellátásért és fizetésért, amelyért régente hozzám szegődött, mintha semmi se történt volna!... És én olyan könnyelmű voltam, hogy nem becsültem meg a kivételes szerencsémet... pedig már számtalan embert láthattam magam körül, akik keservesen megbánták, hogy annak idején nem becsülték meg a cselédeiket, hogy rosszul bántak velök, vagy fösvényen fizették őket!... Olyan meggondolatlan voltam, hogy elkergettem a Jánost!... és miért? egy csekélységért. A rabszolgatartó ostoba követelőzésével felfortyantam azon az érthető emberi gyöngeségen, hogy János a szivarjaim közül nem a közönségesebb, hanem a finomabb fajtát lopta. „Hogyan, neked a honi szivar nem jó - kiáltoztam buta felháborodásomban -, neked csak havannai szivar kell?!... Tudod mit?! Szerezz magadnak!” Elkergettem. És az elkényeztetett embernek ez az ingerlékenysége... a rabszolgatartónak az a fukarsága, amellyel sajnáltam a szegény fiútól azt a néhány drága szivart... ez a menthetetlen szeszély most havonkint hat- vagy hétszáz koronámba fáj!... Ó, János, János, hogyan adjam neked hírül, hogy: „Gyere vissza! Mindent megbocsátottam?!”... Pedig megesnék rajtam a szíved, ha látnád, milyen embertelenül bánnak velem a társaságok lelketlen pénzbeszedői, és milyen gorombán förmednek rám, ha egy kicsit késlekedve szolgálom ki őket!... De, ó, János, te nem hallod az én bánatos sóhajaimat, mert alighanem Amerikában vagy, ahová kívánkoztál!... és ha hallanád is, akkor se törődnél velem egy cseppet se, mert azóta már rég kiküzdötted magadnak a havannai szivart!... -

3

Lement a földszintre, azzal a szándékkal, hogy sétálgatni fog az utcán; mert immár ideje, hogy felhagyjon a drágább szórakozásokkal, és a legolcsóbbakkal barátkozzék meg.

De előbb benézett a házfelügyelő úrhoz, megkérdezni tőle, hogy a levélkiosztó postaaltiszt úr nem hagyott-e számára levelet a házfelügyelő úr levélgyűjtő szekrényében.

A házfelügyelő úr, miután a gróf hiánytalanul lefizette az egy korona kézheznyújtási díjat, néhány reklámos postai kártyát és egy levelet adott át neki.

Felbontotta a levelet, és alig akart hinni a szemének.

A levél így szólt:

Méltóságos uram, én írok, a János, kezét csókolom. Bocsánatot kérek, hogy felkeresem soraimmal az én nagy ínségemben.

Én most színházigazgató vagyok kezét csókolom. Gyermek- és állatszínház-igazgató. Csakhogy a gyermekek rosszakaratúan játszanak, és az állatok az alkalmatlan égalj következtében szomorúan megdögölnek. És én igen szerencsétlen ember vagyok, méltóságos uram, mert azért a közönség mégse jön a színházamba. Nem tudom kiteremteni a

rezsit, a hitelezőim zaklatnak, annyi a gondom, hogy azt se tudom, hol a fejem, és az álmatlanságtól már odavagyok, mert nem tetszik képzelni, milyen borzasztó az, ha az ember nem tud megélni. Ha nem volna több eszem, már igazán az öngyilkosságra kellene gondolnom.

Mint szerencsétlen vállalkozó, egy merész lépésre szántam el magamat; engedelmet kérek, hogy ilyen kifejezéssel élek, de ez felel meg a valóságnak.

Hej, be megbántam, méltóságos uram, hogy hűtlenül elhagytam az én jó gazdámat! Azon orzások is, bár most erre, mint vállalkozónak sokkal több alkalmam kínálkoznék, minden egyébnél jobban nyomják a szívemet. Ezt az egyet sohase tudom magamnak megbocsátani; noha, tessék elhinni, illő tisztelettel mindig a törött szivarokat választottam.

Álmatlanságomban most nem is tudok egyébre gondolni, mint hogy: hej, be nagy úr is voltam én akkor, mikor a méltóságos úrnál szolgáltam! Nagyon kevés dolgom volt, nem úgy, mint most, amikor egész nap töröm magamat, és a nagy vészverődéstől majd kiöltöm a nyelvemet; mindenem megvolt, ami kellett; úgy éltem, mint a hal a vízben; semmi gondom se volt; a legdrágább szivarokat szívtam; és minden elsején ötven koronát tehettem a takarékpénztárba!

Most meg, bizony isten, csak az adósságból élek, és ha annyi pénzem volna, amennyi adósságom van, én volnék a legboldogabb ember a világon. Így azonban a közönség nagymértékű részvétlensége mellett mint színházigazgatót talán már e soraim kézhezjutása idején el fognak árverelni, amiben a legszomorúbb nem az, hogy a hitelezőim közül számosan megfognak károsodni, hanem az, hogy én magam is belevesztettem ebbe a vállalkozásba azt a szép kis tőkét, amelyet a méltóságos úr szolgálatában sok éven át összegyűjtöttem.

A színi pályáról ilyeténképpen lelépve, gyermeki bizalommal fordulok a méltóságos úrhoz, kegyes elnézésének reményében a szivarokat illetőleg, mely ügyben esedezem, tessék elhinni, sohase léptem túl az illedelem határát.

Nekünk, volt cselédmunkásoknak, az Isten valóban elvette az eszünket, amidőn a saját szakállunkra kívánva működni, a vállalkozói vagy egyéb pályára léptünk, és temérdek kínlódásnak tettük ki magunkat, csak azért, hogy megtakarított filléreinket elveszítsük, holott azelőtt, az igazat megvallva, nagyobb urak voltunk, mint a gazdáink, és negyedrész annyit se kellett dolgoznunk, mint ebben a felfordult világban, amikor mindenkinek magának kell előteremtenie, ami kell, és nincsenek jó gazdáink, akik gondoskodjanak rólunk, hogy mi a takarékpénztárba tehessünk.

Számosan, volt pályatársaim közül, keservesen bánjuk ezt, és azt a cifra nyomorúságot, amelyben most mint önálló szegények leledzünk, szívesen visszacserélnénk a régi szerényebb, de kényelmesebb helyzettel. Mert négyszer annyit dolgozni, és azt se teremthetni elő, ami három hónappal ezelőtt kellett volna - kínlódni néha a hitelezők javára, de sohase a magunk javára: nem, nem ez volt az, amit mi a cselédmunkások nagy világsztrájkjával akartunk!

Számosan nem felejthetjük el a régi jó világot, de úgy kell nekünk, mert nem tudtuk megbecsülni a mi jó gazdáinkat és azt az úri módot, amikor mindenünk megvolt, ami szükséges, és a fizetségünket egészen megtakaríthattuk!

Azért az én sok álmatlanságomban sehogy se tudom kiverni a fejemből azt a biztató gondolatot, hogy: hátha az én jó gazdám megemlékeznék az urasági inasság terén szerzett szakismereteimről, és visszafogadna engemet szolgálatába, megbocsátván ballépéseimet, tekintettel hűségemre, bűnbánatomra és ezennel legszentebb eskümmel erősített nagy jóakaratomra?!

Ne tessék elutasítani azzal, hogy a rabszolgaság maradványainak eltörléséről szóló törvény nem engedi meg az úgynevezett cselédmunkások alkalmazását, és a cselédmunkára vonatkozó szerződést nem ismeri el érvényesnek. Úgy gondolom, a méltóságos úr megadhatná nekem a titkári címet és jelleget, és megengedné, hogy a külvilág előtt olybá tekintsem magamat. Mint titkár is kitisztíthatom én a méltóságos úr cipőjét, kezét csókolom.

Függelékül talán még emlékezni tetszik a Rellire, aki mint szobaleány működött a méltóságos úrnál az elvált méltóságos asszony körül. A Relli most egy fogadós özvegye, de a fogadójába nem száll be senki. Ő is nagyon szeretne visszajutni a méltóságos úrhoz, és - talán felolvasó női címen - a szobaleányi teendőket végezné. Ez esetben kezemet nyújtanám a Rellinek.

Kedvező esetben Baka János színigazgató úr alant írt címére kér magas feleletet, és alázatosan csókolja kezét

a János

A gróf letett arról, hogy sétálgatni fog; kocsiba ült, hogy minél hamarább elküldhesse a sürgönyt.

(1907)

LILLIAS

1
VERA VIOLETTA - BÉCSI ROLLÁNAK

Kedves Rollám, hogyne felelnék neked?! Neked igen. Elfelejtkezhetünk-e arról, aki egyszer az utolsó gyűrűjét tette zálogba azért, hogy ebédet adhasson nekünk?! Soha.

De még neked se írhatok annyit, amennyit szeretnék. Lehetetlen ehhez elég időt szakítanom. Az új élet, új földön, új környezetben... a férjem is megvárhatja tőlem - ekkora áldozatért! -, hogy amikor kívánja, körülötte legyek... aztán a sok zaklatás!... elzárkózhatom az egész világtól, de a koldusok és az újságírók elől nem lehet elbújni.

És képzelheted, hogy egy hét óta hány koldus és hány újságíró ostromol! Vera Violettát, a varietészínház egy harmadrendű csillagát, feleségül veszi... nem is morganatikus, hanem törvényes feleségévé teszi Mihály nagyherceg!... Igaz, hogy Mihály nagyherceg mától fogva egyszerű polgár: Romanovics Mihály úr, semmi egyéb... de tegnap még nagyherceg volt. Ilyen esemény után lehet-e nyugtom az újságíróktól?

Akárkinek ajtót mutathatok, csak éppen nekik nem. Üvegből van a házam, rájok nem hajigálhatok követ. És egyelőre nagy érdekem, hogy barátságosan írjanak rólam. A férjemet ugyan nemigen érheti több baj, mint amennyit máris önként vállalt értem, de annál inkább meg kell kímélnem - ugye? - azoktól a bosszúságoktól, amelyektől még megmenthetem.

Naphosszat faggatnak, s alig győzök felelni nekik. Már százszor elmondtam mindazt, amit a nyilvánosságnak elmondhatok.

Azóta te is olvashattad a nyilatkozatainkat. De te ezzel nem éred be. Te éppen azt szeretnéd tudni, amit az újságírók előtt elhallgattam.

Értem. Te a szerelemről másképpen gondolkozol, mint a húszéves lányok; tudod, hogy a szerelemtől csak igen kevesen őrülnek meg; s nem hiszed, hogyha egy nagyherceg éppen a szerelemtől akar megőrülni, ezzel negyvenöt éves koráig vár, s csak ekkor bolondul meg. Hogyan történhetett tehát, hogy ez a vén fiú, akinek már régen benőhetett a feje lágya, s aki a szerelemből jócskán kivehette a részét, mégis elkövette értem ezt a - ha nem is példátlan, mindenesetre ritka - bolondságot?!

Most hamarjában nem tudok erre felelni; sok szó, sok levélpapír kellene hozzá, hogy megérthesd, hogyan magyarázom a dolgot -, mert, végre is, ezt magam se tudhatom bizonyosan... egy negyvenöt esztendős ember lelkébe olyan sok minden van beírva, hogy abban a keresztülkasul firkált lélekben már nem könnyű olvasni. Ígérem, hogy egyszer, később, ha majd ráérek, elmondok neked apróra mindent, amit csak tudok... vagy megírom, ha nem mondhatom el.

Sok kérdésed közül most csak egyetlenegyre akarok felelni. Arra, hogy: micsoda diplomáciai eljárásnak köszönhetem a szerencsémet? Miféle furfanggal ügyeskedtem ki, micsoda asszonyi fegyverek használatával tudtam elérni, miképpen ütöttem a vasat, hogy ki tudtam csiholni azt az elhatározást, amelyről most az egész világ beszél?

Azt mondhatnám: talán annak, hogy nem ármánykodtam és még csak nem is ügyeskedtem. De szinte hallom, hogy így kétségeskedel: „Ezt sokan elmondhatnák magukról, akiket végül nem vett el feleségül."

Hidd el, egy cseppet se erőltettem meg magamat azért, hogy Romanovics Mihályné legyek: egy kacsintás erejéig sem. Eszem ágában se volt, hogy el fog venni.

Többet mondok. Nem is helyeslem az elhatározását; nem adok igazat neki. Neki nem lett volna szabad engem feleségül vennie.

De visszautasíthattam-e az ajánlatát? Azt hiszem, könnyű megszámlálni azokat, akik az ilyen kísértésnek is ellent tudnak állani. Akármennyién irigyelnek mostanában, annyira mégse vittem, hogy azt felelhettem volna neki: „Köszönöm, de én nem megyek feleségül hozzád." Rám nézve, bizony, nagy szerencse ez. A sok hányattatás, nyomorgás, vészverődés és izgalom után: a nyugalom, a jólét. Meg a tisztább levegő: nekem már ez maga nagy dolog. Ilyen szerencséről sohase álmodtam; nem törtem magamat érte, de nem tagadom, két kézzel kaptam utána. Az efféle ajánlatra nem szokás azt felelni: „Köszönöm, nem táncolok."

Más kérdés... azaz nem, ez már nem kérdés... hogy ő szörnyű oktalanságot követett el.

Neki erre is van felelete. Amúgy se volt jóban a családjával, már régóta. Amúgy se tudott volna beletörődni abba, amit megköveteltek tőle. Kinőtt abból, hogy engedelmeskedjék, és úgy akartak diktálni neki, mint a gyermeknek. Semmiféle szolgaságra nem képes, a legdúsabb kárpótlásért se. Egyedül is elment volna a világ végére, csakhogy messze legyen az udvartól, ahol már minden gyűlöletes volt előtte.

De hogy éppen a varietészínpadról házasodjék! Hogy olyan nőt vegyen el, akinek a múltja, bizony, egy kissé tarka!...

Mikor erről szóltam neki, vállat vont, és csak ennyit mondott:

- A szerelemről is, a házasságról is más nézeteim vannak, mint a sokaságnak. Ezek a nézetek lehetnek helyesek, lehetnek helytelenek; de senki se fog tőlük eltéríteni. Ha a közfelfogás hibáztatni fog ezért a lépésemért, azzal én nem törődöm. Magamnak házasodom, nem másoknak, és egy cseppet se vagyok kíváncsi másoknak a véleményére. Megházasodom, mert kedvem tartja, hogy egy ismert, megszokott, nekem kedves női arc legyen körülöttem; és téged veszlek el, mert te vagy az, aki nekem tetszik. Pont.

Hát pont. Félek, egyszer nagyon meg fogja bánni, hogy egy cseppet se törődött másoknak a véleményével. És nem nagyon reménykedem benne, hogy ez a „juhhéja-juhé!" örökké fog tartani. De nekem a pünkösdi királyság is többet ér, mint az, amit otthagytam érte. Legalább lesz még egy szép korszaka az életemnek.

És nekem legyen eszem őhelyette?!...

Teljesen megnyugtat és kibékít a lelkiismeretemmel az, hogy rajtam nem fog múlni, ha nem lesz elégedett. Én minden igyekezetemmel rajta leszek, hogy hálásnak bizonyuljak.

Talán nem is lesz baj. A férjem önfejű, nagyon különködő, egy kissé hóbortos is... úgy nézem, idegesebb, mint szeretném... de nagyon jó ember. Szíveljük, kedveljük egymást; tud kedves lenni, ha akar. Kell-e több is a hosszú együttéléshez? - nem tudom. Ebben az egyben nincsenek tapasztalataim.

De hát mivel ejtettem meg őt?... mivel dúltam fel a lelkét egészen az esztelen házasságig?... mi tette, hogy éppen én vagyok az, aki neki ennyire tetszik?... - kérdezed te, amíg én folyton másról beszélek.

Igazad van: bőven láthatott nálam szebbeket, tisztábbakat, talán még kedvesebbeket is... és mégis!...

Nem Rolla, nem asszonyi ravaszkodással, nem kedveskedéssel és kacérkodással, nem furfanggal, ármánykodással, nem cselfogásokkal és hosszas diplomatizálással hódítottam meg őt, hanem egy régi operaáriával.

Ó, ó! - hitetlenkedel, mikor ezt olvasod - hogyan, ezt a Lorelei tette volna, az énekével?!... No, ezt sohase hittem volna!

Hogy egy percig se gondolj hazug dicsekvőnek, sietek hozzátenni: egy régi operaáriával, amelyet nem én énekeltem.

Az én énekemben nincs ennyi bűbáj. Ha akarod, elismerem, hogy egyáltalán semmi bűbáj benne.

Különben, aki énekelte, az szintén nem gondolt holmi varázslatra. Maga az ária volt az okozója mindennek.

Azt kívánod, ugye, hogy: hamar áruljam el a receptet! Valljam ki, melyik az az ária, amellyel nagyhercegeket lehet fogni és mindjárt férjnek!... amelyet el se kell énekelni, ha az embernek nincsen elég szép hangja... elég, ha másvalaki énekli, s a nagyherceg mégis a mi javunkra őrül meg!... Hol van, ugye, melyik operából való?

Nem tudom megmondani.

Láttam, hallottam egyszer ezt az operát, de a címére nem emlékszem; talán sohase is tudtam. Ki írta a zenéjét? - csak találgathatom. Valami nagyon régi olasz opera lehet, amely már idestova egy negyedszázad óta végképpen kiment a divatból.

Hat- vagy hétesztendős lehettem, amikor egyszer az apám meg az anyám magukkal vittek az operaházba. Színházban akkor voltam először; a szüleimmel: először és utoljára. Ezt az operát adták.

Még ma is emlékszem rá, hogy az apám meg az anyám közt ültem a karzaton, és hogy az apám minduntalan rám nézett, mosolyogva azon, hogy milyen ámulattal meresztgetem a két nagy szememet. És még ma is látom azt a képet, amely elém tárult, amikor az ouverture elhangzása után a függöny felgördült. Az erdő egy tisztásán hatalmas pásztortűz ég, és a tűz körül cigánykaraván ugrándozik vígan: barna képű, tarka-barka ruhás legények és lányok, öregek és gyermekek, akik valami különös nótát énekelnek, és többször is elülről kezdik, úgyhogy a nóta első szavai örökre bevéső dnek az emlékezetembe:

A rőzse ropog, a tűz lobog,
Cigányleányok boldogok;
Lobog a tűz, a tűz!...

Az opera meséjét híven akkor se tudtam volna elmondani. Akármennyire érdekelt mindaz, ami a színpadon történik, s akármennyire figyeltem, füllel, szemmel, bizonyosan szájjal is: az egészet nem értettem meg jól. De amit megértettem belőle, azt soha semmi se verte ki az emlékezetemből.

Amit már akkor - vagy lehet, hogy az emlékeimmel foglalkozva, később - megértenem sikerült, körülbelül ennyi:

Kóbor cigányok meglelik az erdőn egy nagyon gazdag angol gróf árva kisleányát, aki valahogyan eltévedt. A picike grófkisasszony csodálatosan hasonlít az egyik kis cigányleányhoz, Lilliashoz. A cigányok levetkőztetik a kis Ellent, rongyokba bújtatják, és maguknál tartják; Lilliast pedig felöltöztetik a grófkisasszony szép ruhácskáiba, a lelkére kötik, hogy el ne árulja őket, s elviszik a grófkisasszony gyámjához. Nyilván azzal a számítással cselekszik ezt, hogy

annak idején Lillias jusson hozzá a kis Ellen örökségéhez, és hogy ők majd pénzt, kincseket csikarhassanak ki a tulajdon vérüktől. A gyám meg az árva gondviselői Ellennek vélik a szép ruhába öltöztetett kis cigányporontyot, és Lillias a kastélyban nő fel, mint a gróf nagy vagyonának örököse, míg Ellen a karavánnal marad, lassankint elfelejti a múltat, a homályos emlékeit már csak álomnak képzeli, és olyan lesz, mint akármelyik cigánylány. Idővel Lillias is úgy megváltozik, hogy senki se ismerne rá az egykori kis cigányra. Finom, úri kisasszonnyá serdül fel, és bár tudja, hogy ő valójában nem Ellen grófkisasszony, hanem Lillias, mind ritkábban gondol rá, hogy azok, akik őt idehozták, nemsokára jelentkezni fognak, és majd részt kérnek a kincseiből. Már ő is csak homályosan emlékszik arra az időre, amikor az erdőben vidáman táncolt a tűz körül, sötét arcú legények és rongyos lányok társaságban. Pedig rosszul érzi magát a hideg csarnokokban, az unalmas rokonok közt, kivált, ha a hozományra pályázó lordok illedelmes udvarlását kell hallgatnia. Az életét nagyon egyhangúnak találja; a kényelem nem elégíti ki, nem teszi boldoggá; álmodozóvá válik... vár valakit, nem tudja, kit, aki elvigye, nem tudja, hová... A karaván eközben, mindig a közelből, türelmesen lesi a prédát; azt az időt, amikor Lillias nagykorúvá lesz, vagy férjhez megy valami előkelő úrhoz. De történik valami, amire a karaván nem számított. Volt köztük egy fiú, Sorry nevű, akiből időközben hatalmas legény lett. Ez a Sorry mindnyájok között a legerősebb, a legügyesebb, a legfürgébb, a legeszesebb; azért, fiatalsága ellenére, a bölcs Raven apó halála után őt választják meg vajdának. És Sorry vajda, aki az egész karaván együtt folyton lesi Lilliasnak minden lépését, beleszeret ebbe a szép úrikisasszonyba, aki az ő fajtájából való. Dühösen féltékeny azokra a lordokra, akik a Lillias kezére pályáznak; a fogait vicsorgatja, ha azt hallja, hogy a karaván alig várja már Lilliasnak a férjhezmenetelét; végül, nem tudom, mennyi és micsoda nehézség leküzdése után, úri ruhába öltözik, és megjelenik azokban a társaságokban, ahová az álgrófkisasszony jár, hogy közelebbről és többször láthassa Lilliast. De nem lehet árulója a rábízott ügynek; Lilliast se akarja megfosztani attól a gazdagságtól, amelyhez hozzászokott; tudja, hogy egy vigyázatlanul kiejtett szó elárulhatja Lilliast is; azért még Lilliasnak se szól semmiről, és csak vár, folyton féltékenykedve és reménytelenül epedve. Hanem ekkor Lilliast megkéri az indiai alkirály fia. Lilliasnak ez a kérő se tetszik; egy sötét arcú fiatal ember tetszik neki, aki csak messziről nézi őt, de mindig nézi. Ez az, akit vár, hogy elvigye, nem tudja, hová. Azért kosarat akar adni az alkirály fiának, de a rokonság nem szeretné, ha Lillias elszalasztaná ezt a nagy szerencsét, és elhíreszteli, hogy a grófkisasszony férjhez megy, elviszik Indiába. Tehát arról van szó, hogy Lillias eltűnjék örökre; hogy elvigyék messzire, ahová a cigányok nem mehetnek utána. És Sorry vajda most már nem gondol egyébbel, csak azzal, hogy mindenkorra elveszítheti Lilliast: nem várhat tovább. Belopózik Lilliashoz, és elmondja, hogy ki ő; megvallja szerelmét, és könyörög neki, hogy ne menjen Indiába az alkirály fiával, hanem hagyjon ott mindent, gazdagságot, vőlegényt, úri rokonságot, és menjen vele, vissza, az erdőbe. Lillias megrázkódik; sajnálja otthagyni az úri módot, de fél, hogy a cigányok bosszúállása utoléri Indiában is. Sorry megnyugtatja. Ha elviszi a szíve, ám menjen, és vigye magával minden kincsét: a cigányok nem fogják részüket követelni; ő a vajda, ő parancsol nekik. De ha nem szereti azt az embert, úgy jöjjön vele. Nincs szebb, mint az erdő; nincs szebb élet, mint a cigányélet; a boldogságot nem találhatja meg a hideg csarnokokban, csak a pásztortűz mellett. Lillias ingadozik. Ekkor Sorry vajda leborul Lillias lábához, és esdekelni kezd neki: hallgassa meg az ő tüzes szerelmét! Mialatt esdekel, és Lillias nem tudja, mit válasszon: a gazdagságot-e vagy azt a sötét arcú fiatalembert, akire várt? - a cigányok, akik féltik a régóta lesett kincset, Sorry tilalma ellenére a kastély körül ólálkodnak. Attól tartanak, hogy a vajda veszedelembe jutott; tudatni akarják vele, hogy a közelben vannak, s hogy készek segítségére sietni; azért jelt adnak neki, s míg Sorry térdepelve eseng Lillias lába előtt: kívülről, a park bokrai közül, felhangzik s egyre tisztábban hallatszik a cigánynóta, az a nóta, amelyet Lillias jól ismer. Ennek a nótának a

hallatára Lilliast elfogják gyermekkorának az emlékei; a szíve megszólal, a vére feltámad, s nem tud ellenállni annak a vágynak, hogy minden gondolkozás nélkül odaadja magát ennek a sötét arcú, égő tekintetű fiatalembernek, aki az ő fajtájából való. Feleletül a könyörgő áriára, ő is énekelni kezdi a cigánynótát: a szabad élet, az erdő, a tűz dicséretet, aztán ráborul szerelmesére; igen, otthagy mindent, gazdagságot, előkelő vőlegényt, úri rokonságot, s megy vissza az erdőbe, ezzel a barna legénnyel, rongyos cigányasszonynak.

Hogy aztán az igazi örökös hozzájut-e az egész örökrészéhez, vagy a karzat kedvéért a cigányokkal kiegyezik ötven százalékra?... és hogy a megtalált igazi grófkisasszony a hosszas cigányélet után hogyan fog viselkedni a kastélyban, vagy talán az indiai alkirály fiának oldalán?... ezt már nem tudom, de nem is érdekel; téged sem.

Elég az hozzá, Lillias története így él a lelkemben, ahogyan elmondtam, így emlékezem rá... vagy - mert akkor a történet egyik-másik részét nem értettem meg, s a hézagokat utóbb a képzeletemnek kellett kitöltenie - emlékezetemnek és képzeletemnek ebben a szövedékében alakult ki előttem Lillias regénye. Talán nem is egészen így van abban a régi operában; azt se bánom.

Ez a gyermekes, együgyű, cifra képtelenségektől tarkálló mese akkor igen nagy hatást tett rám. Az első színházi előadás minden gyermeket fölizgat; egy új világot tár fel előtte; megrázkódtatja az egész képzeletét. De más gyermekeknél az új benyomások hamarosan elsöprik a régieket. Nekem sokáig ez maradt az egyetlen színházi élményem. A szüleim nemsokára meghaltak; mind a ketten ugyanabban az évben. Rövid, boldog gyermekkor után nagyon szomorú napok virradtak rám; nem volt többé, aki elvigyen az operaházba, és sok esztendő múlt el, már nagyleány voltam, amikor újra színházba kerültem.

A régi opera melódiái pedig: Lillias sóvárgása, Sorry könyörgése meg a cigánynóta egyre ott zümmögtek a fülemben. Milyen mélyen fészkelődnek lelkünkben a legelső benyomások! És a zenének micsoda bűvös passepartout-ja van, mely megnyitja előtte a lélek minden rejtekét!... Milyen sok mindent felejtettem el azóta! Elfelejtettem embereket, akikkel a szerelmi mámor pillanatait éltem át; se az arcukra, se egy szavukra, még csak a nevükre sem emlékszem többé. És ezeket az áriákat, amelyeket egyszer hallottam, hat-hétesztendős koromban, tudni fogom, amíg csak lélegzeni fogok.

Minél szomorúbb napokat éltem át régente, minél több időt kellett töltenem a magánosságban, kábító, gyötrelmes munkával bíbelődve: annál gyakrabban kerestek fel ezek az édesbús melódiák, az én vigasztalóim. Mihelyt valami megérintette a lelkemet, vagy mihelyt csend fogott körül: újra meg újra besurrantak a fülembe. Éjjel, mielőtt elaludtam, hízelkedő macskák módjára doromboltak ágyamban. És újra meg újra eszembe juttatták Lillias egész regényét. Serdülő leány koromban olyan sokat gondoltam erre, hogy tisztábban láttam magam előtt Lilliast, minden érzésével, minden gondolatával, mint maga az opera szerzője.

Később, természetesen, ritkábban jutott eszembe ez a nagyon is regényes történet, de valahányszor a melódiák felelevenítették emlékezetemben Lillias alakját, egy kissé mindig elérzékenyedtem, mintha olyan valamire gondoltam volna, ami velem magammal történt, ami nagyon, de nagyon szomorú, ami mindenkit elbúsítana, de amire emlékezni azért mégis jólesik. Elveszített kedveseire gondol így az ember. Úgy tűnt fel előttem, mintha ez a mese hozzátartoznék boldog gyermekkorom szép emlékeihez; mintha életem egyetlen szép időszakának ez az emlékezetes színházi est lett volna a legnagyobb ünnepe.

És ha Lillias története utóbb már nem foglalkoztatott olyan sokat, mint hajdanában: mindig felizgatott, ha olykor-olykor rá kellett gondolnom. Minden idegszálam megrezgett ilyenkor, még akkor is, amikor velem már sokkal cudarabb dolgok estek meg, mint amik az operák hősnőivel történnek.

De hiszen amikor a Lilliasra való emlékezés elszomorított és egészen a könnyezésig megindított: tulajdonképpen a magam sorsán érzékenyedtem el. Lilliasban, amint vár valakit, nem tudja, kit, aki elvigye, nem tudja, hová: magamra ismertem, magamat sajnáltam, magamat sirattam.

Elképzelheted: sohase akartam beletörődni, hogy ezt a nekem kedves, nekem szép mesét is örökre el kell veszítenem, mint mindazt, ami a gyermekkoromban boldoggá tett; hogy amint sorra mindenről le kellett mondanom, amit egykor az enyémnek mondhattam: azzal együtt, ami nekem valaha kedves volt, örökre elvész a világból még ez az opera is, talán csak azért, mert nekem tetszett.

Attól fogva, hogy meg nem tudom keresni, amire szükségem van: éveken át nem akartam lemondani arról, hogy egyszer majd csak újra megtalálom Lilliast, ha nem is a színpadon, legalább a partitúrában vagy a szövegkönyvben. Egy időben vadásztam a régi operákra; a zenei ócskaságok színlapjait mindig végignéztem, a „Lillias" és „Sorry" neveket keresve; átlapoztam sok, ma már ismeretlen partitúrát; elolvastam egypár hasznavehetetlenné vált szövegkönyvet, amelyeknek a címét gyanúsnak találtam; kérdezősködtem is, azoknál, akikről föltettem, hogy útbaigazíthatnak: hiába. Akiket megkérdeztem, véletlenül nem tudtak felvilágosítani.

Végre is bele kellett nyugodnom abba a gondolatba, hogy az én operámat az idő már réges-rég és végképpen eltemette. Alighanem előbb a hazájában, utóbb nálunk is megbukott, és néhány előadás után a könyvtárba, a zeneművek sírboltjába került. Ami engem egykor annyira megragadott, amit én most is szépnek találok, az egy cseppet se tetszett másoknak.

Szóval, hogy Lillias örökre eltűnt a világból, és a róla szóló opera zenéjének már csak egypár foszlánya él, az is csak az én lelkemben, másutt nem.

Nos, egy félesztendővel ezelőtt Mihály nagyherceg, akit akkor még igen kevéssé ismertem, Gasteinból, ahol éppen a kúrája után volt, egy kis automobil-kirándulást akart tenni a Como vidékére. A férjem meglehetősen rabja a bridzs-játéknak, és hogy erről a kedves szórakozásáról még néhány napra se kelljen lemondania, rábeszélte a rendes partnereit, köztük Morosini grófot is, hogy menjenek vele; de meghívta az urak barátnőit is, talán csak udvariasságból, talán a nagyobb vigasság okáért, mert az a hölgy, akit erre az útra is elvitt magával, a legunalmasabb teremtés minden balett-táncosnő közül a világon.

Morosini gróf, aki a nevetségig féltékeny természetű, nem szívesen vitt magával, de akárhogy törte a fejét, lehetetlen volt kibúvót találnia, amit nem csodálnál, ha tudnád, micsoda használhatatlan fejről van szó.

Ezek után képzelj egy kis olaszországi falut, annyi napsütéssel, amennyit csak el tudsz képzelni, a falu szélén nagyobbacska vendéglőt, amelynek az emeleten fedett verandája van, a verandán öt urat és öt hölgyet, akik éppen most szálltak le automobiljaikról, és egy kis mosakodás után rémes étvággyal esznek, úgy, ahogy csak fejedelmi vérből származó urak és csak kitartott nők tudnak enni, számítsd ki, hogy az ételeknek megfelelően hamarjában mennyi bort hajtanak le, és ne felejtsd el, hogy az öt hölgy közül én vagyok az egyetlen, aki tisztességes fészekből kelt ki.

Meg kell még jegyeznem, hogy a férjem sohase iszik; kénytelenségből az evésben is igen mértékletes; és meglehetősen szűkszavú ember. De sohase a rangjával, se a hallgatásával nem feszélyezett senkit; nem szokott olyan arcokat vágni, amelyeknek a látásától a többiekbe is belefagy a szó.

Akkor is, mialatt mi még ettünk, csak annyit mondott, hogy „egy kicsit kinyújtóztatja a lábát", aztán magunkra hagyott bennünket, egy negyedóráig odalenn sétálgatott, és közben néhány szót váltott a sofőrökkel, majd olyan szótlanul s olyan észrevétlenül tért vissza, mintha maga is a sofőrök egyike volna, aki valami utasításért jött.

Ha véletlenül nem hagy magunkra, talán előbb is, utóbb is mérsékeltük volna magunkat; egy nagyherceg jelenlétének rendszerint van egy kis fékező hatása bármely társaságban. De az eltávozásával minden tekintet alól felszabadított bennünket, s ahogy eltűnt, olyanformán éreztük magunkat, mint azok az urak, akik az előkelő dámák kegyes visszavonulása után végre a dohányzóba juthattak. Szóval nagyon pajkos dolgokra terelődött a szó, s a vidámságba annyira belemelegedtünk, hogy a hangunk akkor se szállott lejjebb, amikor észrevettük, hogy újra közöttünk ül. A sok hirtelen lenyelt bor éppen akkor kezdett hatni; talán meg se láttuk, hogy már visszatért az asztalhoz; tudtuk, hogy nem zavarjuk, mert ha ő maga komoly ember is, nem elrontója semmi jó tréfának, s legfeljebb mulat rajtunk, hát úgy viselkedtünk, mint a hadnagy és főhadnagy urak sok pezsgő után, ha az ezredes bátorító mosolygásából megértik, hogy a szokott hang most már nem kötelező.

Meg kell vallanom, hogy a nagyon fűszeres társalgásban én játszottam a vezérszerepet, és azt is, hogy az illetlenkedésnek ebben a versenyében - mit mondjak? - bajnoki címet szerezhettem volna. Esküszöm neked, minden számítás nélkül, szinte öntudatlanul, őszinte pajkosságból történt. Nem jutott eszembe, hogy ezzel magamra vonhatom a nagyherceg figyelmét. Távol volt tőlem minden nagyralátás; nem is képzeltem, hogy a többiek versengenek a nagyherceg érdeklődéséért; azt hittem, csak a balerinája számára van szeme. Sőt, eleinte úgy tetszett, hogy nem is igen ügyel ránk.

Csak igen jókedvű voltam; nem tudom, micsoda ördög bújt belém.

Azt hiszem, mindenki kedvesnek és elmésnek talált; nagyon jó napom volt.

Később aztán észre kellett vennem, hogy a nagyherceg, aki messze ült tőlem, igenis figyel rám. Eleinte komoly maradt, s néha halk hangon, egy-egy szót váltott szomszédaival, de tekintete egyre gyakrabban fordult felém, s utóbb mosolyogva hallgatta ostobaságaimat, ugyanazzal a derűvel és jóakarattal, amellyel az elnéző nagybácsi mulat vásott kishúgának gagyogásán.

De alighogy észrevettem ezt, történt valami, ami amúgy is véget vetett a jókedvemnek.

Amint véletlenül lepillantottam az útra, egyszerre csak azt látom, hogy a bokrok közül egy tíz-tizenkét esztendős leányka ugrik elő, megzörgeti azt az otromba zenélőszerszámot, amelyet talán csörgő-zörgőnek lehetne nevezni, s aztán danolni meg táncolni kezd, nyilván azért, hogy magára vonja a verandán ülő uraságok figyelmét, s a mutatványa után néhány fillért koldulhasson tőlük.

Jól láthattam az arcát, s ha azt mondom, hogy nem tudom, mi volt nagyobb: a meglepetésem-e vagy a megilletődésem - ezzel keveset mondok. Inkább azt kellene mondanom, hogy: megdöbbentem. Mintha magamat pillantottam volna meg valami bűvös tükörben.

Éppen ilyen voltam abban az időben, amikor kalapokat szállítgattam haza azoknak az igen kevéssé előkelő külvárosi hölgyeknek, akik Madame Clémentine, az én gazdám boltjába jártak vásárolni.

Éppen ilyen rongyoska és piszkoska. Éppen ilyen becsületes ostobasággal néztem a világba. Éppen ilyen ijedt, de egyszersmind kíváncsi szemmel; éppen ilyen félénk s mégis minden iránt érdeklődő tekintettel; ugyanezzel a riadt őznézéssel, majd a másik percben ugyanezzel a koldusgyermek-pillantással, amely csupa bámész figyelem, mohó kívánság és sóvár vágyakozás.

S nemcsak az arca, hanem az alakja, a mozgása, még a hangja is olyan csodálatosan hasonlított az én régi énemhez, hogy valami borzongás futott végig rajtam.

A vendéglős emberei el akarták kergetni. Intettem nekik, hogy hagyják békén. S mikor elvégezte a táncát, kértem a nagyherceget, engedje meg, hogy felhívjam a verandára. Közelebbről akartam látni, s megmondtam, miért. A herceg igent bólintott.

De a kis rongyos egy darabig nem mert a helyéről elmozdulni. Csak amikor a vendéglős is biztatta: „Eredj!... a nagyuraságok megengedik" - bátorodott odáig, hogy megindult a lépcső felé. A lépcső aljához érve megállapodott, s vissza akart fordulni; de a vendéglős emberei feltolták.

A csodálatos hasonlatosság közelről se volt kisebb. Azt hittem, álmodom.

- Énekelj még valamit - szóltam neki, mikor már előttem szégyenkezett.

Nagyon félhetett, mert nem tudta, hová nézzen, s pár pillanatig csak húzódozott. Végre nekibátorodott, s két nagy szemét rám meresztve, elkezdett énekelni.

Képzeld, hogy a meglepetésem, a megdöbbenésem mennyire fokozódott, és hogy pár percig micsoda izgalmat állottam ki, amikor már az első hangjaiból hallom, hogy Lillias sóvárgását énekli! Összerezzentem, mintha villamos ütés ért volna, s magam is kimereszthettem a szememet az ámulattól és a megilletődéstől. Babonás lélek azt képzelhette volna, hogy valami káprázat űz vele játékot. Én egy cseppet se vagyok babonás, és nem történhetnék velem olyan csoda, amelynek láttára rögtön azt ne mondjam magamban: mindez csak különös véletlen. De azért az izgalmam nem volt kisebb. Íme, megtaláltam a rég keresett s már örökre elveszettnek hitt Lilliast, az Ellen grófkisasszonyhoz csodálatosan hasonló Lilliast, egy rongyos kis olasz leányban, aki szakasztott olyan, amilyen én voltam egyszer, régen!

- Hol tanultad ezt? Mi ez, amit énekeltél? - kérdeztem, mikor elvégezte.

Nem tudta.

- Énekeld el még egyszer - kértem.

Elénekelte mégegyszer, s most már, hogy felszabadultam az alól az igézet alól, mely a nem babonás lelket is elfogja egy pillanatra a rendkívül meglepő, a csodával határos, a libabőrt okozó dolgok láttán, teljesen átadhattam magamat annak az örömnek, hogy újra hallhatom azt a dalt, amely az én szívemhez édesebben szól - mindennél a világon.

Nem tudom elmondani neked, milyen ünnepi megilletődés fogott el, milyen mély megindultság vett erőt rajtam, és hogy egypár percig micsoda érzések kergetőztek bennem. Ismét Lilliasnak éreztem magamat, aki vár valakit, nem tudja, kit, hogy elvigye, nem tudja, hová; Lilliasnak, aki egész életén át vár, vár... Eszembe jutott életemnek minden szomorúsága; életemnek egész szomorúsága, egész rettenetes, vigasztalan szomorúsága... Megfelejtkeztem mindenkiről és mindenről a világon... elkezdtem sírni, aztán zokogni... leborultam az asztalra, és percekig zokogtam.

Majdnem mindnyájan azt hitték, hogy nagyon részeg vagyok. Nem csodálom. Szó se lehet róla, bizony jókora ellentét mutatkozott az előbb egy cseppet se titkolt kicsapongó jókedvem

meg a közt, hogy nagyon kevéssel utóbb olyan keservesen zokogtam, mint egy gyermek, aki apját-anyját siratja. A dámák mosolyogva néztek. Még akkor is mosolyogtak, mikor végre erőt vettem magamon, s fölemeltem a fejem, hogy könnyáztatta arcomat egy kicsit megtörölgessem.

Olyan kedvben voltam, hogy nem törődtem senkivel és semmivel. Valami megkönnyebbülésfélét éreztem; jólesett, hogy egyszer kedvemre kisírhattam magam. Azt mondhatnám, hogy ebben is gyönyörűséget találtam, mint magában a dalban, amely nekem olyan szép, hogy megríkat.

Úgy nem gondoltam a többiekkel, mintha ott se lettek volna. Nem bántam, nevessenek vagy csináljanak akármit.

Odavontam magamhoz a megrémült kislányt, összecsókoltam a kis piszkos arcát, aztán elővettem az erszényemet, és ami pénz volt benne, azt mind belegyömöszöltem a kislány tenyerébe.

- Nesze! - mondtam neki. - Tedd el. Vidd haza. Ez a tied. Elég sok pénz volt. Ezüst, arany, papír; néhány nagyobb bankjegy is.

A kislány szótlanul bámult rám, s nem tudta, mit csináljon. Látszott rajta, hogy ijedtség meg aggodalom viaskodik benne valami még nem ismert, lázas örömmel. Nem mert elmenni vele; alighanem attól tartott, hogy ebből még nagy baj lehet. De arra se tudta elhatározni magát, hogy ne fogadja el az ajándékot; nyilván nagyon sajnálta volna, ha vissza kell adnia. S vágyakozón tekingetett körül egy kis bátorításért.

Csak akkor győzött benne a kapzsiság, mikor biztattam, hogy ne féljen. Úgy szaladt el, mintha puskából lőtték volna ki, de ahogy leért az országútra, megállapodott, s a messziség biztonságából percekig nézegetett bennünket.

A hölgyeken észre lehetett venni, hogy holtrészegnek néznek, és az ajándékot legalábbis túlságosnak találják. Csak én magam nem sokalltam azért a nagy gyönyörűségért, amelyet nekem már csak Lillias dala szerezhetett meg.

Marosini, aki mellettem állott, természetesen a hölgyekkel tartott, s az ajándékozás pillanatában bosszúsan morogta:

- Maga nagyon részeg.

De ugyanakkor, az asztal másik végén, hosszú hallgatás után egyszerre csak megszólalt a nagyherceg:

- Nininini! Ennek a leánynak mintha szíve is volna.

És többet nem volt szó a dologról.

Vagy tíz nappal utóbb, amikor már mindannyian Gasteinben voltunk, a nagyherceg eljött hozzám:

- Violetta, akar-e a barátnőm lenni? - kérdezte.

Akartam.

Öt hónap múltán közölte velem, hogy elvesz feleségül.

Íme, kedves Rollám, ez a házasságom története. Láthatod... De a férjem jön; most nem írhatok többet.

Violetta

2
VERA VIOLETTA - BÉCSI ROLLÁNAK

Kedves Rollám!

Hát igen. Igaz. Az újságok nem hazudnak. Csakugyan elválunk. Hatévi házasság után. Pedig most is szíveljük egymást. Ő, meg vagyok győződve, ma is szeret. Én ma is tisztelem, becsülöm, vonzódom hozzá. Nem gyűlöltem meg; ma is kedvesnek találom, kedvesebbnek, mint valaha - ha nem is hozzám valónak. Változatlan hálával gondolok rá, s a hálán kívül, ha nem is szerelemmel, csakis barátsággal: nem nehezteléssel, haraggal vagy ellenséges érzéssel.

És mégse lehet másképpen. Most az egyszer igazat kell adnom neki. Abban, hogy el kell válnia tőlem.

Hol kezdjem, hogy megérthess? Ha más nem, legalább te... az egyetlen, aki megérthet.

Ott kezdem, hogy a férjem nagyon jó ember... és nem is olyan ideges, mint képzeltem... de már nem fiatal. Már nincs abban a korban, amelyben valaki szerelmet tud ébreszteni.

Nem tehet róla. Én se tehetek róla. De éppen azok a legnagyobb bajok, amelyekről senki se tehet.

Erre te azt fogod mondani, hogy én, aki szerelem nélkül mentem feleségül egy negyvenöt éves emberhez, nem várhattam el a férjemtől, nem követelhettem meg tőle, hogy szerelmet tudjon ébreszteni bennem. Igazad van. Azért erről nem is szólok többet. Csak megemlítettem, mert fontosnak tartom. Enélkül nem történt volna meg, ami megtörtént. Ha nincs ez az alapbaj: semmi se történhetik... akármilyen tarka múltú vagyok... vagy talán annál kevésbé, mert tarka múltú vagyok.

Mondom, eszembe se jut szemrehányást vagy kifogást kovácsolni belőle, de a magyarázatok közül ezt se hagyhattam ki... mert, igenis, egy dolog nem magyarázhatná meg, ami történt, vagy mondjuk: amit tettem. Többféle magyarázatra van szükségem, hogy megérthesd és természetesnek találd azt a cselekedetet, amely lehetetlenné tette, hogy tovább is férj és feleség maradjunk.

Folytatom. Nem a szemrehányást vagy kifogást. Ami következik, megint csak magyarázat.

Látnom kellett, hogy a férjem nagyon megbánta azt az áldozatot, amelyre el kellett szánnia magát, amikor a maga jószántából, igen oktalanul, feleségül vett. Igyekezett nem éreztetni velem, hogy megbánta, de látnom kellett.

Értem, ha megbánta, hogy feleségül vett. Enélkül is együtt maradhattunk volna, amíg kedvel, amíg kedve tartja... És az áldozat igen nagy volt. Épp olyan nagy, mint amilyen fölösleges. Akkor is azt mondtam, most is azt mondom: eszeveszettség volt, hogy ilyen áldozatot hozott értem. S talán nem is annyira az én kedvemért tette, hanem inkább öreggyermekes dacból, szemben az egész világgal, amely azóta ugyancsak megbosszulta magát.

Én mindenesetre ártatlan vagyok benne, ha megtette. Én ezt sohase kívántam; mi több: annak idején elmondtam neki az aggodalmaimat.

Ó, azt meg kell adnom neki, hogy igyekezett nem éreztetni velem, mik járnak a fejében! Sohase ismerte el előttem, hogy sajnálja, ami történt... ellenkezőleg, leplezni akarta ezt az érzést, még több figyelemmel, még nagyobb gyöngédséggel, mint amelyet valaha tanúsított.

De akárhogy iparkodott rejtegetni a gondolatait, nem tudta eltitkolni előttem, hogy mi az, ami a rossz óráiban foglalkoztatja. És ez még nagyobb terhet rótt rám. A figyelmét és a gyöngédségét viszonoznom illett, ugye?! A kötelesség is, a hála is ezt parancsolta. S minél világosab-

ban láttam, hogy titokban szenved, annál inkább kímélnem kellett az ingerlékenységét. Annál inkább ügyelnem kellett, hogy - bár akaratlanul - még csak ügyetlenségből se okozzak bosszúságot neki.

Pedig amúgy is nehezemre esett: minden csekélységben hozzá igazodnom, folytonosan csak alkalmazkodni és megint csak alkalmazkodni.

A viselkedésem sohase tetszett igazán neki; más modorhoz szokott. És a társaságunkat megválogatni se volt könnyű. Azok az emberek, akik közt élnünk kellett, a legjobb szándékuk ellenére, minden mozdulatukkal, minden lépésükkel bántották. Még én magam is.

Utoljára már azt sem tudtam: kihez, hogyan, mit szóljak? Kivel szabad érintkeznem, s miképpen viselkedjem az „elfogadható" emberekkel szemben? Hová lépjek, hogyan mozduljak, kire nézzek rá? - úgy, hogy ezzel neki ne szerezzek se érthető kellemetlenséget, se érthetetlen izgalmat.

Megmondom neked: furcsának, kicsinyesnek, bosszantónak találtam ezt a szegény volt nagyurat, aki sehogy se tud egyszerű Romanovics Mihály lenni, aki akkor is egy nagyherceg szemével nézi a világot, amikor már nem élhet nagyherceg módjára.[*]

Számítsd ehhez, hogy a nyugalmat meg a kényelmet már megszoktam, s ezek jóvoltát már éppúgy nem éreztem, mint a levegőét, az aki mindig a szabadban van.

Mit mondjak neked?! Nagyon hiányzott a régi szabadságom. Fogolynak éreztem magamat, mint Lillias a hideg csarnokokban.

Még jobban is meg tudnám magyarázni a lelkiállapotomat, de minek? Te kevésből is meg fogsz érteni.

Elég az hozzá: cifra kalitkában laktam, de minden új nap és minden új arc csak új bosszúságot hozott neki is, nekem is. Ez utoljára engem is nagyon idegessé tett.

Meg kell jegyeznem: eszembe sem volt, hogy egyszer ki fogok törni. Bár az életem, kivált az utóbbi időben, majdnem folytonos idegeskedés volt, s bár minden új nap mind több apró bosszúságot hozott, mindig azt mondtam magamban: „Hálásnak kell lenned iránta." Nem győztem inteni magamat: „Hálásnak kell bizonyulnod; ez a legkevesebb, amivel tartozol neki."

Annak idején megfogadtam magamban, hogy soha semmit se fogok a férjem ellenére tenni. És fogadásomat híven megtartottam - egészen a múlt hétig. Nem mondom, hogy ez nagy önfeláldozásomba és sok gyötrődésembe került; de igenis, le kellett mondanom ezért sok mindenféléről, amit a szabadság- és kényelemszeretetem, vagy mondjuk: az önzésem megkívánt volna.

Azt hittem, mindig így lesz. Rajta voltam minden hálaérzetemmel, minden bölcs átlátásommal és minden lelkierőmmel, egész türelmességemmel, hogy ez mindig így maradjon. Reméltem ezt, és sejtelmem se volt róla, hogy a házaséletünknek ilyen hamar vége fog szakadni. Nem számítottam rá, hogy a magamhoz hasonlónak vannak órái, amikor hiába minden bölcs átlátás, a véralkat kitör, és pofon csúfolja az észt.

Még csak egyet kell megemlítenem, hogy egész jelentőségében lásd azt a különben nem valami borzasztó jelenetet, amely a múlt héten véget vetett a regényünknek.

---

[*] Javítva a „Régi és uj világ" c. 1913-as Révai kiadás alapján *(az elektronikus változat szerk.)*

A férjem, mielőtt elvett, így szólt hozzám, azon a hangon, amelyben benne van, hogy mindezt nem fogják kétszer mondani, de annál inkább jó lesz megjegyezni:

- Kedves Róza... (talán te se tudod, édes Rollám, hogy engem az igazi nevemen Miller Rózának hívnak)... én az egész életen át csak egy dolgot kérek magától. Azt, hogy sohase tegyen nevetségessé a világ előtt. Amíg ez nem történik meg, senkire se tartozik, senkinek semmi köze hozzá, hogy mit teszek, kit veszek el... erről a lépésemről csak magamnak tartozom számadással. De ha maga engemet valaha nevetségessé tesz a világ előtt; akkor én ostoba fajankó vagyok, aki nem tudta, mit cselekszik. Ezt az egyet sohase tudnám megbocsátani magának. És magamnak sem.

Csak annyit feleltem neki:

- Mindig hálás leszek.

Úgy gondoltam. Ez volt a szent elhatározásom; a fogadalmam, ha úgy akarod... És soha, a legnagyobb mérgemben se jutott eszembe, hogy egyszer meg fogom szegni ezt a fogadalmat, mégpedig nem is nagyon sokára.

És most már elmondhatom azt a bizonyos esetet, amely visszavisz a varietészínpadra.

Mit szólsz hozzá?!... Képzeld, megint egy automobil-kirándulás és megint Lillias!

Hol jártunk, kikkel, mellékes. Csak annyi tartozik a dologra, hogy nagyobb társaságban már estefelé a szakadó eső elől menekültünk be nyitott gépkocsijainkról egy kis fürdőhely étkezőtermébe és mert az eső sokáig nem akart elállni, ott is vacsoráltunk.

Rosszkedvű voltam; idegesen rosszkedvű. Útközben észrevettem, hogy a férjem, mint már majdnem mindig, megint neheztel rám valamiért, és nem tudtam, miért. Olyan szavakat szalasztottam-e ki a szájamon, amelyek férjemet a varietészínpadra emlékeztették és fölingerelték, vagy a szemem egy-két Réaumur-fokkal nagyobb melegséget árasztott valamelyik közömbös emberre, mint amennyi ezt megillette volna? - nem tudtam kitalálni. Nagyon bosszantott, hogy ártatlanságomban nem is sejtem az okot, s a férjem mégis elégedetlen velem; és ingerültté, durcássá, dacossá tett az a gondolat, hogy az efféle kellemetlenség már mindennapos. De tűrtőztettem magam.

Szerencsétlenségemre, az étkezőteremben voltak, akik fölismertek bennünket - ami azokon a nyilvános helyeken, ahol hébe-hóba megfordultunk, ritkán esett meg velünk. Egyszerre nagy sugdolózás támadt a teremben, és illetlenül kíváncsi szemek szegeződtek felénk mint megannyi gukker, minden tartózkodás nélkül, mereven, kitartóan. Ez a férjemet mindig igen bántotta. Most is jól láttam rajta a hatást. Mert bár gyermekkorában - mint a „Gerolsteini nagyhercegnő" Paul hercegét a komolyságra - alighanem őt is pofonokkal tanították meg arra, hogy az embernek hogyan kell uralkodnia az arcán, én mégis csak jobban ismerem őt, mint más, s már a szemöldökéről is meg tudom ítélni, hogy mikor haragszik... akárhogyan titkolja. És valahányszor kíváncsian szemlélgetik, a bosszúsága oly nagy, hogy néha még a tekintetébe is kiül. Az idegen ugyan ilyenkor is csak nyugalmat láthat az arcán, de előttem azzal se tudja álcázni a dühét, ha a nagyon hidegvérű emberek tökéletesen nyugodt hangján szólal meg, s ezen a megtévesztő hangon többet beszél, mint máskor, amikor jobb kedvű.

- Már előbb is haragudott rám... most dühös az egész világra... szép napjaink következnek! - szóltam magamban.

El tudtam képzelni, minő jelenetek és meddig - s ez a gondolat végképpen elkeserített. Most már én is dühös voltam az egész világra, csakhogy én nem tudtam uralkodni a rosszkedvemen, mint ő. Engem is pofonokkal nevelt Madame Clémentine, de nem az önuralomra.

A társaságunkhoz tartozóknak, akiknek végre is feltűnt a kedvetlenségem, csak annyit mondtam, hogy rettenetesen fáj a fejem, s aztán sokáig nem szóltam egy szót sem. Amazok az út fáradalmainak tulajdonították az idegességemet, s békében hagytak. Rajnai bort ittak, mégpedig elég sokat, s rajtam kívül mindenki - mégis én részegedtem meg, nem ők.

Mindezt azért beszélem el ilyen hosszasan, hogy egész súlyosságában lásd az esetet. Ha előbb igen jókedvűnek mutatkozom, nagyokat iszom a többiekkel, s talán egy kicsit duhajkodom is - a botrány nem lett volna olyan nagy s a hiba nem olyan végzetes. Azt lehetett volna mondani: nem szoktam meg az ivást, hirtelen hajtottam le sok bort, tökrészeg lettem, jókedvemben nagyon is bele találtam mélyedni a mulatozásba, megártott a méregerős bor, nem tudtam, mit csinálok... De az ellentét eltitkolhatatlan rosszkedvem, sokat hangoztatott fejfájásom, idegeskedésem, szótlanságom és aközt, ami következett, olyan nagy, olyan feltűnő volt, hogy talán leginkább ez tette a dolgot ki nem menthetővé, helyre nem hozhatóvá.

Tehát, amíg a többiek ettek és ittak, én pedig senkivel nem foglalkozva, hangtalanul ültem a helyemen, s úgy nézegettem magam elé, mint aki már alig tudja tűrni a rosszullétet: a nagy étkezőteremben valami nagy fészkelődést vettem észre. A közönségnek az a része, mely sehogy se akart elunni bennünket, hol felénk, hol a velünk szemben levő bejáró felé tekintgetett, amelynek szomszédságában elkerített emelvény volt látható. Ezen az üres emelvényen máskor bizonyosan a zenekar szokott játszani, mert csak hangjegytartók voltak rajta. Az egyik szomszédomnak úgy tűnt fel, mintha itt valamire készülődnének, s kérdezősködött. Megtudtuk, hogy az emelvényen néhány perc múlva vándorzenészek fognak megjelenni, s előadást tartanak, ezen a fürdőhelyen „először és utoljára”, amiért a jelenlevőktől csak néhány fillért kérnek, a fillérek számát rábízva „a közönség nagylelkűségére”.

A vándorzenészek nemsokára elő is kerültek: négy muzsikus meg egy énekes. Oda néztem, remélve, hogy elszórakoztatnak, s kiverik a fejemből a rosszkedvemet; nem képzeltem, hogy ez milyen alaposan sikerül majd nekik!

Az első pillanatban el kellett mosolyodnom: az énekes megjelenésén. Valami jelmezforma volt rajta, amely egy kissé az indiai bűvészek, egy kissé az egyiptomi papok, de leginkább a clownok öltözetére emlékeztetet. Cirkuszi ruha és e fölött könnyű atlaszköpeny, amelyen fekete selyemmel kivarrott kabalisztikus jelek láthatók... Milyen maskara!

De a derültségem csak egy pillanatig tartott: ahogy megnéztem az énekes arcát és alakját, már elkomolyodtam. Milyen szép férfi! Milyen daliás alak és milyen nemes tekintetű, égő, fekete szempár! Egyszerre nagyon megsajnáltam. Ez az arc és ez a termet másféle sorsra utalta volna... és szegénynek, egyik kis helyről a másikra kell kóborolnia, hogy filléreket szedhessen össze az útfélen... maskarába kell öltöznie, hogy fölkelthesse a nagyérdemű mob érdeklődését... estéről-estére tüdejeszakadtából kell harsognia, hogy kitányérozhassa a közönség „nagylelkűségét”-t, mert hiszen ebből él, ezt koldulja!

És eszembe jutott, hogy valaha én is így kezdtem, mielőtt a varietészínpadra jutottam... mert nekem ez már szép hivatal, „szinekúra” volt.

Amíg a négy muzsikus valami bevezető zenét adott elő, folyton az énekest néztem, ezt az én fajtámból való szegényt... Milyen szép ember, milyen kár érte!...

Már kiverte a fejemből, ami előbb olyan kitartóan foglalkoztatott.

Aztán énekelni kezdett, és a hangja mindjárt a szívembe nyilallott. Gyönyörű bariton hangja volt, érces, férfias timbre-ű, de mégis lágy, édes bariton hang... Csiszolatlan, nyers, igen kevéssé képzett bariton... de nekem annál jobban tetszett. Nem jó lábon állok a művészettel, s nagyon szeretem a természetet...

René áriáját énekelte, s amikor az Álarcosbál melódiái hallatára rosszkedvem végképpen fölengedett, egyszerre rám pillantott; alighanem észrevette, hogy figyelmesen nézem. Mért ne vallanám meg neked, hogy ez a pillantás hatott rám?! Meg lehet becsülni a hozzánk való jóságot; szeretetet, barátságot... viszonozhatjuk is mindezzel s ezenfelül hálával, ragaszkodással... de vajon ez kiöli-e belőlünk a szerelem vágyát? És ez, aki hirtelen olyan melegen tekintett rám, szép férfi volt, s az én fajtámból való!... mert hiszen én se születtem bíborban, s én is tudom, mi a kóborlás... Hirtelen megvillantak a fejemben a régi emlékeim... Az első édes csókok emlékei... s bizseregni kezdett bennem a szabadságszeretet... a nosztalgia a múlt után... az után a múlt után, amelyben nem volt kényelmem, nem volt semmim, csak nyomorúságom... az után a múlt után, amelynek nem volt egyebe, csak tüzes csókjai!

Ó, a zene nagy kerítő!

Senki se vehette észre rajtam a hatást, az első hatást vagy tíz esztendő óta... Eszembe jutott, hogy egy pillantással is rossz érzést okozhatok a jótevőmnek, s hogy nem szabad hálátlannak lennem. Abban a percben, hogy megleptem magamat, megszólalt bennem a kötelesség; azonnal másfelé néztem, s más gondolatokat kerestem. Se a szemem, se az arcom nem árult el semmit; az előtt se, akinek a meleg tekintete az imént megtalálta az utat a szívemhez vezető ajtóhoz, és kopogtatott rajta: az énekes se láthatott bennem mást, csak egy gyémánt fülbevalós hölgyet, aki egyszerűen megnézte a szegény kóbor kóklert.

De nincs szerencsém, kedves Rollám, s akármennyire tele voltam jószándékkal, olyan meglepetés ért, amelynek hatása alatt végképpen elvesztettem az eszem.

Rövid közzene után megint az énekesre került a sor, és - képzeld el megrezzenésemet, majd hirtelen felindulásomat! - már az első hangokból hallom, hogy az én énekesem Sorry áriáját kezdi énekelni! Sorry vajda könyörgő áriáját, azt a zenés esdeklést, amelynek a melódiája sohase juthat eszembe, sohase zümmöghet a fülemben anélkül, hogy meg ne rezegtesse lelkemnek a legmélyén - az erdő, a szabadság, a cigányélet, a tűz, a szerelem himnuszát!

Hiábavaló volt minden jó szándékom, a fogadalmam, az a gondolat is, hogy bűnt és esztelenséget követek el: nem állhattam meg, hogy az énekesre ne pillantsak; önkéntelenül, akaratom ellenére, valami nagyon hatalmas erő varázslatának engedve, pillantottam oda. A tekintetünk találkozott, és ez az égő tekintet most már diadalmasan vonult be a szívembe. Mindjárt észrevette-e a hatást? - nem tudom. Annyi bizonyos, hogy az ária kezdetétől a végéig: csak nekem énekelt. Alighanem rögtön meglátta rajtam, hogy ismerem az áriát, és hogy nagy gyönyörűség hallgatnom; eleinte talán csak ezért fordult felém... de később észrevehetett egyebet is, mert az ária hatása alatt a tekintetem egy cseppet se titkolózott többé.

Hogyan mondjam el, mi történt velem néhány perc alatt?! Ez az ária felkorbácsolt bennem minden érzést... a régóta mélyen alvó érzéseket is. És Sorry vajda még nem esdekelt, csak panaszkodott Lilliasnak, amikor én már őrülten szerelmes voltam a szép vándorénekesbe.

Már nem láttam benne a clownt, csak az indiai bűvészt vagy még inkább az egyiptomi papot, Ízisz papját. És ha clown, hát legyen clown! Csak annál inkább az én fajtámból való.

Milyen kár, hogy nem ismered ezt a könyörgő áriát! Ha tudnád, hogy milyen elérzékenyítően szólal meg benne a végtelen szomorúság, milyen szívrehatóan a szerelmes esdeklés, milyen vérperzselően a tüzes vágy, s végül, amikor Lillias a szemével már elárulja a szerelmét, milyen magával ragadóan az ujjongó öröm - akkor megértenéd, hogy minden vérem pezsgett, forrott s szilajul keringett ereimben.

Ismét Lilliasnak képzeltem, éreztem magamat, Lilliasnak, akit bánatossá tett az egyhangú élet, a hideg környezet, az unalom és a visszavágyás a múltba vagy nem tudja, hová... Boldogan

űztem el magamtól kellemetlen gondolataimat - az átélt bosszúságok, keserűségek és izgalmak emlékét meg azt a reménytelenséget, hogy a jövő napokkal csak új bosszúságok, keserűségek és izgalmak várnak rám... Jól esett újra cigánylánynak tudnom magamat és látnom, hogy: igen, én vagyok az a Lillias, akinek a szerelmét könyörgik, az a Lillias, aki vár, egyre vár, mert a szerelmet várja!...

És, íme, Sorry vajda állott előttem, az égő tekintetű, szép, fiatal cigány, Sorry vajda, aki nem tűrheti el, hogy a fajtájából való leányt az úrinép elvigye magával! Mert, igen, el merte árulni a komédiás, hogy most csak nekem szól, a gyémánt fülbevalós Lilliasnak... nem vette le rólam égő tekintetét, s folyton felém fordulva énekelt... a pillantása is, a hangja is az arcába vágta az egész úrinépnek, hogy vágyódik rám, és a magáénak akar... kikiáltotta, csábító, édesszavú, izgatóan férfias baritonján, hogy az én szerelmemet könyörgi, és el akar vinni magával... nem félt az úrinép bosszúállásától.

Ellenállhatatlan erő hajtott, hogy feleljek neki. Megfelejtkeztem mindenről és mindenkiről. Megfelejtkeztem a fogadalmamról, Romanovics Mihályról, az egész úri társaságról s a nagyérdemű mobról... megfelejtkeztem róla: hol vagyunk, milyen megbotránkozást és kínos érzéseket okozok, arról is, hogy mik lesznek megfelejtkezésemnek a következései.

És a tekintetünk összeforrott.

Elképzelheted előkelő barátainknak a hüledezését. Meg azt, hogy micsoda szemeket meresztett rám a tisztelt tömeg.

De ez még nem minden. A nagyja még csak ezután következett.

Mikor Sorry könyörgő áriáját az ujjongó öröm hangjaival végzi, már nem voltam magamnál. S nem elégedtem meg azzal, hogy csak a tekintetemmel mondjak neki igent száz ember előtt... nem elégedtem meg azzal, hogy lélekben már összeforrtam vele az egész sokaság szemeláttára - ki kellett kiáltanom a világnak, hogy: történjék velem akármi, igen, odaadom magamat neki! Meg voltam őrülve.

Nem védekezem előtted azzal, hogy nem voltam beszámítható állapotban. Ha szépíteni akarnám a dolgot, azt hazudhatnám, hogy sokat ittam. Nem igaz. Csak a szerelemtől voltam mámoros; csak a cigányvér tört ki belőlem. Igenis, megvillant a fejemben, mielőtt elkövettem, amit többé nem lehet jóvátenni, nemcsak megvillant a fejemben, tisztán láttam, hogy mit cselekszem, s hogy mi lesz ennek a következése, tudtam, hogy azzal, amit tenni készülök, elrúgok magamtól kényelmet, nyugalmat, jólétet, mindent!... és mégis meg kellett tennem, amit tettem. Felelnem kellett neki szóval is, meg kellett mondanom neki mindenki hallatára, hogy: igenis, kész vagyok elhagyni mindent, gazdaságot, jólétet, úrinépet... megyek vele, akárhová visz.... ha akarja: az erdőbe, ha akarja: a vásári bódéba!... megyek a rég várt boldogság után!... megyek ezzel a szép, ifjú cigánylegénnyel, aki az én fajtámból való!

Az eszem úgy nyöszörgött, mint egy kis kutya... de a vérem úgy parancsolt, mint ahogy az elemek parancsolnak.

Úgy tűnt fel előttem, mintha maga a mindeneket fenntartó szerelem, mintha maga az örökkévalóság szólított volna.

Varázslat hatása alatt állottam, mint Lillias; az égő tekintet és a szívemet át- meg átjáró, megreszkettető, összerázó hangok bűvölete leigázta az akaratomat. Odavoltam az elérzékenyedéstől, a szerelmi mámortól, a szerelmi boldogságtól.

Szóval, amikor Sorry befejezte a könyörgő áriát, egy másik hang csendült fel, csakúgy, mint az operában: a Lilliasé.

Lillias a cigánynótával felel:

A rőzse ropog, a tűz lobog,
Cigányleányok boldogok:
Lobog a tűz, a tűz!...

Hidd el, ez egyszer, kivételképpen, nagyon szépen énekeltem. A hangom olyan fényben csengett, mint soha, az arcom lángolt, s a szemem a szerelmi odaadás tüzes sugarait szórta a kóbor énekesre. Nem törődtem többé senkivel és semmivel a világon.

A kóbor énekes megértett, s refrént már velem énekelte. Aztán az egész kettőst... csakúgy, mint az operában. Azt hiszem, meghallgathattak volna bennünket akármelyik színházban; ami az énekművészetünkből hiányzott, azt pótoltuk azzal, hogy az ő hangja nagyon szép, és ha az én hangom nem is valami híres, az bizonyos, hogy - mind a ketten szívből énekeltünk.

A kettős is elhangzott; vége volt mindennek. Az idegenek közül az ártatlanabb lelkűek tapsoltak. A nagyherceg is tapsolt.

Sárga volt, mint a halott, de megőrizte a nyugalmát

Úgy tett, mint aki örül, hogy a felesége mulat, de már megelégelte a mulatságot. Fölkelt, a karját nyújtotta, s kivitt a teremből. A társaságunk persze velünk tartott.

Időközben az eső elállott; felültünk a kocsijainkra.

Az úton a nagyherceg nem szólt hozzám egy szót sem. A sofőrrel nem óhajtotta közölni a szándékát.

Hanem, mihelyt magunkra maradtunk, tudtomra adta, hogy visszakaptam a szabadságomat.

- Azt hiszem - kérdezte -, tudja, hogy el kell válnunk?! Csak annyit feleltem:

- Tudom.

Átláttam, hogy az ilyesmit nem lehet jóvátenni.

Így történt.

De nem írhatok többet... nagyon sok dolgom van... Tudod, a költözködés!... aztán meg az újságírók nem hagynak békén... Már megint jön egy.

A viszontlátásig üdvözöl... aki már nem Romanovics Mihályné, hanem ismét:

Vera Violetta

(1908)

MUNKÁSOK ÉS MUNKAKERÜLŐK

Boldizsár Endre doktor egy januári délelőtt, a klinikán, ahol meglehetősen komoly dologgal kellett foglalkoznia, egyszerre csak azon lepte meg magát, hogy akarata ellenére másra gondol, mint ami a figyelmét kívánta; másra és valami még rettenetesebbre, mint a szeme előtt lévő betegség. Arra, hogy nemsokára örökre el fogja veszíteni azt a szép asszonyt, akit ma még a magáénak mondhat.

Valami bolond előérzete támadt; és azoktól a gondolatoktól, amelyek ebből az előérzetből fakadtak, nem tudott szabadulni, soha többé.

De hát mi rontotta meg így, egyik napról a másikra, minden igaz ok nélkül? Mindig féltékeny volt; mindig félt, hogy el fogják hódítani tőle ezt a gyönyörű teremtést... de mi tette egyszerre gyanakodóvá és mindenkorra kételkedővé?

Az a pár szó, amelyet tegnap este a bálban hallott, Witzly-Putzly gróféknál. Azok semmiségek.

Csakugyan semmiségek voltak. A szavakban magukban nem volt semmi; már nem is igen emlékezett rájok. Egy mondatot se tudott volna idézni. Udvariasságokat mondtak a szép asszonynak; semmi egyebet.

Csakhogy ezek a gavallérok, amikor őt nem sejtették maguk körül, nem olyan hangon szóltak a feleségéhez, ahogyan ő óhajtotta, ahogyan ő megkívánta volna.

Márpedig minden nőhöz olyan hangon szólnak a férfiak, amilyet ez a nő megkövetel magának.

Folyton a fülében csengett az a különös hang; és attól fogva, hogy elkezdett tépelődni, szünet nélkül izgatta ez a két kérdés, mely a féltékeny szeretőnek voltaképpen egy:

- Vajon csakugyan szeret-e engem ez az asszony?

- Vajon jó asszony-e ez a gyönyörű teremtés?

Verte a homlokát. Ezt a két kérdést előbb kellett volna megoldani. Vagy ennek a két kérdésnek sohase lett volna szabad eszébe jutnia.

És mégis meg kellett vallania magának, hogy nincs tisztában a feleségével.

Két gyermekük volt, és még nem ismerte eléggé.

Lehet, hogy a házasságokat az égben kötik; de akárhol, mindenesetre úgy kötik, hogy a két legközelebbről érdekelt fél egészen az elhatározó pillanatig a lehető legkevésbé ismerhesse meg egymást.

A mátkaság és a vele járó természetes tetszeni vágyás még a legbecsületesebb, legőszintébb lényt is rákényszeríti a képmutatásra, vagy legalábbis egy kis titkolózásra, arra az igyekezetre, hogy minél különbnek mutassa magát, vagy legalábbis, hogy véka alá rejtse a hibáit.

Különben - tagadhatja-e? - azelőtt sohase jutott eszébe, hogy minél jobban megismerni iparkodjék ezt a gyönyörű teremtést. Nem gondolt rá, hogy tanulmányozza, fürkéssze, kémlelje: nem vizsgálta, mint a pszichológus, és nem leste, mint a detektív.

Ennek a vizsgálódásnak úgyse lehetett volna semmi eredménye. Kedve se lett volna hozzá, ha véletlenül eszébe jut; de nem is jutott eszébe.

Csak arra gondolt, hogy minél előbb a magáévá tehesse.

Olyan eszeveszettül szerette, hogy a rossz eshetőségek meg se fordultak a képzeletében.

Csak egy rossz eshetőségtől tartott: hogy nem kapja meg - isteni ajándékul! - ennek a csoda szépségnek a szerelmét: hogy Rika nem megy hozzá feleségül.

De másféle rossz eshetőség nem járt az eszében. Hogy Rika hozzá mehet szerelem nélkül is, vagy hogy Rika talán nem feleségnek és nem anyának való: ez a gondolat meg se villant a fejében. Szentségtörőnek tartotta volna magát, ha effélékre gondol.

És nem is csoda, hogy rossz álmok nem bántották. A jegyességük első óráitól fogva látnivaló volt, hogy Rika szereti az ő kis vőlegényét, ezt a jelentéktelen fiatalembert, akármilyen jelentéktelen kis fiatalember. (Bizonnyal szerette is a maga módja szerint.)

Azután pedig - azután megint nem elemezte a feleségét, hanem csókolta.

A házasságban sem kapott kedvet ahhoz, hogy a felesége jellemét tanulmányozgassa. Semmi szükségét nem látta ennek; és aztán volt körülötte egyéb, sok egyéb, ami a figyelmét elfoglalja. Attól fogva, hogy a házasságában elért minden elképzelhető boldogságot, megint alaposan hozzálátott a tanulmányaihoz. A tudományos munkásság már hozzátartozott az egészségéhez.

Persze, neki is fel kellett tűnnie, hogy Rika se csupa tökéletesség. Hogy Rika hiú. Hogyne volna hiú?! Hogy nagyon szereti a szórakozást és a társaságot. Melyik asszony nem szereti?! Hogy Rika odaadó barátja minden fényűzésnek, és hogy rettenetesen pazarló. Hála Istennek, még van miből; és később, mikor a gyerekek nagyobbak lesznek, majd csak megokosodik.

Mindez nem zavarta meg házasélete nyugalmát.

Hanem, mikor az éjjel, észrevétlenül állva a felesége közelében, meghallotta azt a pár szót - majd utóbb még egypár szót, mely most már más férfinak az ajkáról lebbent el -, és mikor látta, hogy arra a különös hangra, mely őt olyan furcsán érintette, Rikának a szempillája se rebben meg, akkor már megzavarodott egy kissé, és minél többször gondolt erre a különös hangra, másnap, harmadnap, később: egyre zavartabb lett.

Boldizsár Endre doktor nem volt valami nagy emberismerő, de nem volt olyan ostoba sem, amilyennek a felesége tartotta.

Nem volt olyan jó emberismerő, mint azok, akik csak a tétlenségnek s a mindenféle fajta emberrel való érintkezésnek élnek. Amióta az eszét tudta, főképpen a munkának élt; s az egyre komolyabb, mind több figyelmet, türelmet és odaadást követelő munka, ha megedzette is az elméjét, meglehetősen elvonta az emberektől.

De már gyermekkorától fogva elvonták az emberismeret nagy akadémiájától, a társaságos élettől, a családi körülményei és még később a hajlamai is.

Boldizsár Endrének már az apja is vagyonosnak született. Az idősebb Boldizsár eleven ellentéte volt a fiának. Ha emezt korán és egész életére lekötötte a megkedvelt munka, a műépítő semmitől se iszonyodott annyira, mint a dologtól. „Undorodom mindattól, ami természetellenes - mondotta egyszer a fiának -, és nincs természetellenesebb valami, mint a munka. Persze, nem azt az úgynevezett munkát értem, amely voltaképpen csak játék és szórakozás: az itt vagy ott megjelenést, a hivatalos egyhelyben ülést, az ügyiratokkal való pepecselést és az emberekkel való értekezést, az éppoly hasznos, mint az okos emberre nézve valójában csak mulattató nézelődést és tárgyalgatást, mely a figyelmet nem kötözi le egy ponthoz, melynek idején az észrevevő képesség szabadon röpdös. Hanem a valóságos munkát értem, amely megfeszített figyelmet, lelki kitartást, állhatatos türelmet, szóval szellemi megerőltetést kíván. Mert mi ez a munka, ez az igazi munka? A megfigyelő képességnek egy

pontra rögzítése; a figyelemnek, melynek természettől az az óhaja, hogy szerte csapongjon, hogy körös-körül mindent bejárjon, keresztül-kasul, a jobb sorsra érdemes és szökni vágyó figyelemnek egy helyre való visszakergetése; ezerszeres, milliomszoros, unos-untalan megismétlése az unottan egyforma műveleteknek vagy ugyanannak a műveletnek. Szóval a léleknek olyan természetellenes megerőltetése, aminőre a testünket sohase kényszerítjük, mert ha a karunkkal sokszor egymásután ugyanazt a mozgást végeztük, bizony hamar beleununk a mulatságba, és ha például száz moulinet-t csináltunk, nincs kedvünk, de talán nem is volnánk képesek még tizenegyezerötszáz moulinet-t csinálni, akkor se, ha ezért valami különös jutalmat kapnánk. A lelkünkkel azonban mégis megcsináljuk ugyanezt, nem azért, mintha ez a művelet nem volna kedvünk, hajlandóságaink, testi-lelki szükségletünk, szervezetünk és az egész természet ellen való, hanem egyszerűen azért, mert a lelkünk, szegény, ha nem is szívesen, de mégiscsak meg bírja csinálni. De azért nem kevésbé szenved, mint a test, ha ilyen kemény próbára tesszük. Tessék egy pontra nézni figyelmesen és hosszasan, mondjuk egy félóráig. Lehet ez a pont az elevenné vált milói Vénusz szemekékje, de ha a tekintetünk közben nem csapong el, bizony úgy elfárad a szemünk, hogy csak úgy káprázik belé. És az igazi munkával - azzal a szellemi munkával, mely méltó erre az elnevezésre - lelki szemünket ugyanilyen egy pontra való irányulásra, ugyanilyen fárasztó erőlködésre kényszerítjük. Pedig lelkünknek, vagy mondjuk: észrevevő képességünknek a működése, éppúgy, mint a szemünké, csak addig természetes, amíg elszórakozhatik, amíg szabadon fogadhatja be a külső világ benyomásait - amelyek úgyszólván a táplálékát adják -, amíg nem kénytelen egymásután sokszor ismételni majdnem ugyanazon vagy éppen ugyanazon műveletet. Ezt kétségtelenné teszi már az is, hogy amint a tekintetnek egy pontra szegezése bizonyos idő múltán elkápráztatja a szemet, úgy a megfigyelőképességnek hosszabb időn át egy pontra kényszerítése határozottan elernyeszti és megviseli az intellektust. Eleinte ez a hatás csak pillanatnyi, de később hosszasabban és egyre hosszasabban tartó, egyre általánosabb, egyre mélyebb. A szem is, az értelem is, a megszokásból bizonyos gyakorlatbeli járatosságot szerez, de tehetségének javát elveszíti. És mit ér el az ember ezzel a természetellenes erőlködéssel? Egy-egy ember szellemi munkájának az igazi eredménye - akármilyen értelmes volt az illető, és akármilyen hosszú életet élt - az egész emberiségre nézve mindig csekélység. Az egyes ember szellemi munkájának csak a gyakorlati eredménye lehet jelentékeny; ez a gyakorlati eredmény pedig elérhető minden természetellenes szellemi erőlködés nélkül is, sőt emígy könnyebben érhető el. Ebből nem következik az, mintha ezt a természetellenes szellemi erőlködést, s általában a munkát, a munkának nevezhető nehéz szellemi robotot mindig el lehetne kerülni. A természeti és különösen a társadalmi viszonyok, ahhoz képest, hogy az ember védtelenül vagy némi fegyverzettel áll a világban, többé-kevésbé rákényszerítik mindenféle természetellenes foglalkozásra, mindenféle egészségtelen kenyérkeresetre. Igenis, kell munkálkodni, sajnos, de csak úgy, amint hogy párbajozni is kell: amikor az ember éppen kénytelen vele. De a bölcs nem keresi, hanem kerüli a természetellenes erőlködést, amint hogy a józan ember nem azért megy ki az utcára, hogy belekössön minden szembejövőbe, s vadássza az olyan alkalmat, amelyben minden úriembernek kockára kell tennie az életét. Kényelmes kajütben hajózni végig az életet, s rábízni az evezést másokra, akik kénytelenek evezni, tartózkodni minden munkától, amelyet csak elkerülhetünk, s az emberiség előbbre haladásának gondját rábízni a rabszolgákra és a bolondokra: ez az életművészet s ez a bölcsesség."

Az idősebb Boldizsár - minthogy értekezni se szeretett valami hosszasan - csak egyetlen-egyszer fejtette ki ezt az elméletet ilyen tüzetesen: akkor, amikor, életében először és utoljára, megesett a szíve a fián, aki úgy huszonhárom éves korában, minden igaz ok és szükség nélkül betegre dolgozta magát, ahelyett hogy vidáman udvarolgatott volna jobbra-balra, mint az apja tette.

De máskor is elejtett egy-egy hasonló szellemű nyilatkozatot, és sohase titkolta, hogy nem barátja semmiféle szellemi erőfeszítésnek. Amit különben nem is igen tudott volna eltitkolni, mert az élete éppen nem cáfolt rá a gondolkozására. Következetlenséggel nem lehetett vádolni.

Úgy úszta át az életet, mint az iskoláit, vagyis minden igyekezete abban az ügyeskedésben merült ki, mely csak egy célt ismert: hogyan lehetne minden elkerülhetetlen munkát másvalakire hárítani át? Az ügyesség nem hiányzott belőle. Sikerült diplomát szereznie, és később sikerült igen kiváló műépítőként szerepelnie, anélkül hogy az elveivel valami nagyobb ellentétbe kellett volna keverednie. Az utóbb említett eredményt is az iskolában kipróbált, jeles módszerével érte el. Szövetkezett egy vagyontalan pályatársával. A szövetkezetnek ő adta a vállalkozáshoz szükséges tőkét, összeköttetései révén a kellő reklámot, végül a mindent megbíráló ítélőerőt; s amaz szolgáltatta: a munkát.

Így az idősebb Boldizsár eleget tett annak, amit a társadalom a vagyonos embertől is megkíván, és „kajüt”-jébe húzódva, szabadon élhetett másvalaminek: amit az élet igazi céljának tartott, az élvezetnek. Nem fárasztotta magát semmi olyannal, ami „megfeszített figyelmet, lelki kitartást, állhatatos türelmet, szóval szellemi megerőltetést kíván”; nem „rögzítette megfigyelőképességét egy pontra”; a tekintete is, a lelke is ugyancsak röpködött.

(1908)

EGY SZÍNDARAB TÖRTÉNETE

1

Majd bolond leszek!... - kiáltott föl magában Légváry Artúr, az író, vagy valljuk meg őszintén: Langer Antal, gázgyári tisztviselő (így alighanem többen ismerik).

Magában volt a dolgozószobájának nevezett vacok díványán, de azért igazán fölkiáltott - olyan erővel tört ki belőle az elkeseredés.

- Majd bolond leszek!... - ismételgette valamivel csöndesebben, kissé fáradtan, kissé panaszosan.

Aztán folytatta a magával való beszélgetést, de már nem hangosan:

- Majd bolond leszek a vén természetről írni verseket, a rózsákról, a csillagokról meg az öreg, elavult ósdi szerelemről! Majd bolond leszek emberi indulatokról és emberi gyöngeségekről fecsegni a regényemben, alakokat rajzolgatni, piszmogni, ahelyett hogy szabadjára bocsássam a képzelődésemet és a tollamat! Majd bolond leszek jellemekből, történetekből és helyzetekből építgetni föl színdarabot, a már régen elrongyolódott recipe szerint! Mintha bizony nem tudnám, hogy mi kell a sokaságnak! Mintha én nem volnék képes megcsinálni ugyanazt, amit más! Mintha én volnék az egyetlen, aki nem tud haladni a korral! Mintha én nem tudnék úgy írni, ahogyan a legújabb divat kívánja!

Fölkelt a díványról, le s föl járt cellájában, és így dohogott:

- Én is tudok homályosan beteges és betegesen homályos lenni, ha akarok. Én is tudok érthetetlen fájdalmakat tettetni, sátáni izgatottságomban tombolni és tobzódni, félisteni mámort mímelni, fenségesen, összefüggéstelenül handabandázni, színekben és szavakban kéjelegni, új ritmusokat kieszelni és duhajul művészien zengeni. Én is tudok tótágast álló erkölcstant és az igazság címén szeszélyes világmegítélést vágni bele a burzsoá pofájába, és én is tudok a rohanvást haladó nyugtalan lelkekkel madárnyelven kacérkodni, új szempontokat horgászva ki az új idegességekből. Én is tudok új meg új pápaszemeket találni, ellene fordulni mindannak, ami eddig volt, problémákat rúgni bele a társadalom gyomrába, új életszemlélettel tüntetni, és új formákat csavargatni ki a régiekből. Szóval, én is tudok szépen, divatosan, tetszetősen, hatásosan írni, csak akarnom kell.

Leült az íróasztalához, hogy majd megírja a tárcáját. A tárca így kezdődött:

- Ibolyaszínű protozóák szövevényes rianásaiból meleg csengésű amulett kénköves fénye lobog föl az Achilleon temperált ónix lépcsőn.

Ez a kezdet most már nem elégítette ki.

- Szép, szép, de nem elég modern - bírálta le magát.

Összetépte a papirost és tovább tépelődött.

Légváry Artúr, vagy igazi nevén: Langer Antal már vagy tizenöt év óta ontotta a betűt, minden délelőtt, délután és este, előbb a gázgyárban, később pedig otthon, a zárkájában, anélkül hogy ezzel a kitartó munkássággal valami számbavehető sikert ért volna el. A gázgyárban, ahol álmodozó, tehát nem eléggé józan, hibás léleknek tartották, nem tudott előrejutni, az irodalomban pedig a Légváry Artúr név sehogy se akart népszerűvé válni.

A színdarabjai azt a bizonyos erkölcsi sikert aratták, amelyet a közfelfogás szégyenletesebbnek tart bármely erkölcstelenségnél. A versköteteit és a regényeit pedig úgy nem vették észre, mintha úri társaságban valami nagy illetlenséget követett volna el.

Langer Antal nem érte be azzal, hogy az idők folyamán a napi újságok a negyvenezer magyar író közül Légváry Artúrt is előléptették a tízezer kiváló magyar író közé: ennél többre vágyott. De hiába. Tizenöt évi munkásságának egyetlen kézzelfogható eredménye az az árverési hirdetés volt, amelyet az imént tett le az asztalára, és amelyet azóta hol fölvett, hol letett, majd megint fölvett, és újra meg újra elolvasott, mintha nem győzne eleget gyönyörködni benne.

- Ez így nem megy - folytatta a magával való beszélgetést -, ez így nem mehet tovább, mert így végül éhen kell halnom. Végre is az embernek nemcsak kötelezettségei vannak a társadalommal, és kötelességei a tulajdon lelkiismeretével szemben, hanem joga is van legalább ahhoz, hogy megélhessen. Valamit kell csinálnom. Minthogy pedig minden bajomat az okozta, hogy eddig úgy dolgoztam, ahogyan gondolkoztam és éreztem, és ahogyan az Isten tudnom adta, világos, hogy mindenekelőtt szakítanom kell ezzel a naivitással, mondjuk ki: szakítanom kell a művészi lelkiismeretemmel. Ezentúl nem úgy fogok dolgozni, ahogy a lelkem sugallja, hanem ahogyan hasznos.

És hosszas tűnődés után így állapította meg a programját.

- Színdarabot fogok írni, amelyben agyba-főbe fogom pofozni a burzsoá fölfogást, leköpök minden tekintélyt, és megtámadok mindent, amit a jámborok tiszteletben tartanak, azt is, amit már nem tartanak tiszteletben, mindent, ami már megszokott, mindent, ami már ismeretes. Meg fogom támadni benne mindazt, ami még lábon van és megtámadható; a hazához való ragaszkodást, a vallást, az erkölcsöt, a burzsoá tisztességet, a haladásellenes önzetlenséget, a buta lágyszívűséget és jóságot, valamennyi társadalmi osztályt, a házasság intézményét, a nőket; semmit sem fogok kifelejteni. Meg fogok támadni mindent és mindennek az ellenkezőjét is. A szocializmust csakúgy, mint a militarizmust. És hogy ennek a nagy műnek, amelybe minden elképzelhető kritikát, problémát és új irányt összekögítek, egy kis aktuális fűszere is legyen, egy szoknyavadász érseket fogok szerepeltetni benne, aki a leghajmeresztőbb gazságokat követi el a közéletben csak azért, hogy minél több nőt ejthessen meg a legördögibb furfanggal és a legrémesebb lelketlenséggel. Ezt a szoknyavadász érseket pedig olyan külsőségekkel fogom felruházni, hogy minden néző azonnal lássa, kit pellengérezek ki, noha még egyelőre magam sem tudom, melyik főpapnak juttassam ezt a csinos szerepet. Mindegy, akármelyiknek; egyik sem fog belehalni. Hja, csak mások megrövidülésével juthat hozzá az ember valamihez. Aki bírja, az marja. Igen, meg kell csinálnom ezt a színdarabot, csak egy színdarab ránthat ki a vízből.

Ahogy elkészült a tervével, eszébe jutott III. Richárd király híres monológja; „Elvégezném, hogy gazember legyek." Mosolygott, és szívébe visszaszállt a béke.

Akkor este vidámabb lélekkel csókolta sorba öt gyermekét, akik a parajfőzeléket szépen megköszönték neki.

Nemsokára már az igazak álmát aludta. Ágya felől elszállt a gond, mely éjjelenkint több mint tíz év óta vigyorgott le rá a plafon sarkában sötétlő sűrű pókhálóból. A nedves kis lakásba beköltözött az isteni reménység.

2

A dolog egy kicsit merész - szólt Légváry Artúr a színházigazgatóhoz, amikor átnyújtotta neki a *Szerelmes érsek*-et - de ha meg akarjuk írni az igazságot, akkor nem köntörfalazhatunk.

- Persze, persze - felelt amaz olyan hangon, amely nemigen titkolta a legnagyobb fokú bizalmatlanságot.

A színházigazgatónak akkor, véletlenül három darabja bukott meg egymásután. Szükségben az ördög legyeket fog; az igazgató tehát új és jobb sütetet keresgélve, hamarosan elolvasta még a *Szerelmes érsek*-et is. Elolvasta és elkábult. Ennyi gyűlölködést, ennyi epés mérget és egész keserűséget még nem talált együtt rövid százhúsz oldalon.

Magához hívatta Légváryt, és közölte vele, hogy elő akarja adatni darabját.

- Gyomrom fogja rúgni a közönséget, mi? - kérdezősködött a boldog szerző.

- Gyomron fogja rúgni - felelte az igazgató meggyőződéssel. - Erős dolog, méregerős dolog; mintha csak Strindberg írta volna. Nekem csak egy nem tetszik benne.

- S mi az?

- Az érsek. Tudja, a papok ma már csinálhatnak akármit, a közönség nem bánja. Furcsa; de ennyire megváltoztak az idők. Azért az érsek helyébe minisztert kell tenni. A politika még izgatja a közönséget. És aztán: liliomtiprás közpénzből, ez már valami.

- De hiszen akkor újra kellene írnom az egész darabot!

- Dehogy! A főszereplő, talár helyett kabátban fog megjelenni, és a szövegben eminenciád helyett kegyelmes urat mondanak: ennyi az egész. Hozzá sem kell nyúlni a darabhoz; Govrik, a titkárom meg fogja csinálni a szükséges változtatást, ha ön beleegyezik.

- Igen, de akkor elesnek a személyes vonatkozások.

- Keresünk más alkalmas személyt, akire tetszése szerint célozgathatunk. Azt hiszi, a miniszterek közt nem akad akárhány ismert szoknyavadász? Ha a maiak közt nincs ilyen, kiválasztunk egyet a régiek közül. Temérdek volt miniszter közül akármire találunk példát. Govrik majd keres, hogy önnek ne kelljen fáradnia. Megjegyzem, hogy a liliomtipró miniszter, aki egy részvétre méltó asszonynak az életét teszi pokollá, diabólikusabb alak, mint az érsek, aki végre is nem csal meg senkit.

- Megvallom, jobban szerettem volna, ha az érsek megmaradhat. De ha ragaszkodik ehhez az egy változtatáshoz...

- Természetesen a cím is elesik. A cím amúgy sem volt diszkrét. Valami diszkrét címet keresünk. Például ezt, hogy *A hazáért*. A liliomtipró miniszter ugyanis folyton azt hangoztatja, hogy ő mindent a hazáért cselekszik, és ebben a címben annál több a maró gúny, mert a miniszter előbb szocialista képviselő volt...

- De nekünk még nemigen vannak szocialista képviselőink...

- Hát mondjuk: radikális. Szóval a miniszter előbb radikális képviselő volt, aztán cserbenhagyta az elvtársait, és elvei szegreakasztásával lett miniszter.

- Bocsánat, de ön egy egész új darabot diktál nekem!...

- Mondom, hogy csak jelentéktelen szavak megváltoztatásáról van szó; Govrik majd megcsinálja.

- Isten neki, hát ne legyen érsek, hanem miniszter! Ezen az egyen ne múljék...

- Még csak egy csekélységet ajánlanék, de ezt nagyon melegen. Tudja, a darab hatalmas, de van egy hibája. Minden társadalmi osztályt leteremt; az egész közönségnek odamondogat. Nem foglalt pártállást, tehát nem szerez barátokat. Így mindenesetre művészi; de praktikusabb

volna, ha pártállást foglalna. Tudja, nekem sok a bérlőm, s különösen a kaszinókat nem hagyhatom figyelmen kívül. De ön is sokat veszítene vele, ha magára bőszítené az egész közönséget. A konzervatíveket a maga részére kell hódítania. A darabnak úgyis azok a részletei a legerősebbek, amelyekben a szocialisták vezetői ellen kel ki. Ez gyönyörű; ide helyezném a súlyt.

- És mindazt, amit az elavult intézményekről meg a társadalom konzervatív elemeiről mondok...

- Ez mind megmaradhat, csak nem a konzervatív elemeknek, hanem a szocialistáknak kell odamondogatni. Govrik majd megcsinálja.

- A szocialistákat támadjam, ugyanakkor, amikor egy minisztert boncolok fel?

- Ennél semmi sem egyszerűbb. A miniszter valaha a szocialistákkal tartott, de most renegát, és a szocialisták meg ő halálos ellenségek. De ön mint művész fölöttük áll és pártatlan. Odamondogat a hazafias szólamokkal visszaélő hatalmasnak, de alaposan odamondogat a szocialistáknak is. Bízza csak rá Govrikra.

- De ez először is nem egészen az, amit én akartam... és másodszor, ha pártállást foglalok, ha nem az egész társadalmat bírálom le, hanem a szocialisták ellen fordulok, akkor ahelyett, hogy barátokat szereznék, magam ellen bőszítem a munkásokat, akik be fognak jönni a színházba és tüntetnek, kifütyülnek...

- Imádkozzunk érte mind a ketten, hogy ez megtörténjék. Így ön a maga részére fogja hódítani a konzervatív elemeket... ezek pártját fogják a darabnak... ellentüntetést rendeznek... lelkesedni fognak önért... Hallgasson rám! Ön túltesz Strindbergen, de a szakmához én jobban értek, mint ön.

Légváry egy darabig habozott. A csábítás nagy volt. Csak igent kell mondania és mindjárt fölveheti az előleget. Nem lesz árverés... A gyerekekre is nagyon ráférne már az új cipő.

- Biztosít róla, hogy semmi fontosat nem hagy ki a darabból?

- Csak máshová adresszálom, mint ahová ön szánta.

- S magamnak hozzá se kell nyúlnom a darabhoz?

- Fölösleges volna. Itt van Govrik. Govrik kitűnő ember. Önnek csak annyit kell kijelentenie, hogy beleegyezik abba, amire most kértem, és átsétál a pénztárhoz.

3

A színházigazgató nem csinált titkot belőle, hogy *A hazáért* című újdonság egy szoknyavadász minisztert pellengérez ki, akire minden gyermek ráismerhet.

Néhány hétig annyit beszéltek erről, hogy a hírnek el kellett jutnia a miniszter fülébe.

A minisztert hatalmába ejtette az a gyöngéd gondolat, hogy a feleségét ez egyszer meg kell óvnia minden kellemetlenségtől, és aggodalmában azt a hibát követte el, hogy megkísérlette egy kis diplomatizálással hárítani el a váratlan veszedelmet.

Magához hívatta a színházigazgatót, s megkérdezte tőle, mit lehetne tenni, hogy a sokat emlegetett darab ne adjon alkalmat holmi bosszantó félreértésekre.

A színházigazgató azt felelte, hogy Légváry a meggyőződések embere, vadember, intranzigens ember, s ragaszkodik minden betűjéhez; őt, az igazgatót pedig köti a szerződés. Hiszen ha sejtette volna!...

Az ellenzéki újságok ezt az esetet úgy írták meg, hogy a miniszter előbb furfanggal szerette volna, s most erőszakkal akarja megakadályozni az érdekes újdonság előadását. Felszólították a pártatlan közvéleményt, védelmezze meg a művészi szabadságot a hatalom önkényével szemben, és cikkeikben Légváry, aki egyszerre kitűnő íróvá lépett elő, olyan dicséreteket kapott, amilyenekre sohasem tudott szert tenni.

Már szerzett barátokat.

Első reklámnak ennyi is elég volt, de mihelyt a próbák megkezdődtek, a kitűnő Govrik még lelkesebben karolta föl a Légváry ügyét, és gondoskodott róla, hogy az érdeklődés ne aludjék el, hanem fokozódjék.

S kitudódott, hogy a nagy érdekességű újdonság csak mellékesen pellengérezi ki a szoknyavadász minisztert; tulajdonképpen a szocialisták vezetőit támadja.

Aztán híre terjedt, hogy most már a szocialisták is meg akarják akadályozni a darab előadását. Hogy megfenyegették a színházigazgatót, s rá akarták bírni, mondjon le a darab előadásáról, mert különben bojkottálni fogják a színházat. Hogy a munkások tüntetni fognak, és botrányos közbelépésre készülnek, hogy az első előadást eddig példátlan macskamuzsikába akarják belefullasztani.

Erre a konzervatív elemek hírlapjai felszólították a pártatlan közvéleményt, hogy védelmezze meg a művészi szabadságot a terrorral szemben. Cikkeiben Légváry már mint irodalmunk egyik büszkesége szerepelt, kiderülvén róla, hogy új munkájában a nemzeti érzés, legszentebb hagyományaink és az ép erkölcsi érzék bátor szószólója.

Már nemcsak barátokat szerzett; már egész pártja volt. Az úgynevezett erkölcsi siker szégyene nem fenyegette - beszéljenek a színészek akármit.

A véletlen megint melléje szegődött. Más nagyobb szenzáció híján óriási újságháborúság támadt a művészi szabadság kérdése körül; kormánypárti és ellenzéki, konzervatív és radikális hírlapok két hétig csak a Légváry darabján veszekedtek: és Légváry, akit e két hét alatt többet emlegettek, mint eddig egész életében, szép lassan, észrevétlenül belépett a híres emberek közé.

Végül a sok lárma csakugyan beugrasztotta a munkásokat. Elhatározták, hogy a kihívásra megfelelő fogadj istennel fognak felelni, és az első előadás estéjére lefoglalták az egész karzatot. A főpróbán Légváry ámulattal nézte saját alkotását. Egy cseppet sem értette ugyan, hogy a házasság elavult intézményéért a kitűnő Govrik miért éppen a szocialistákat teszi felelőssé - de minthogy az izgalmak közepett ez nem tűnt fel senkinek, hát ő sem csinált kázust a dologból.

Ha egy kissé álmodozóvá tette, hogy a tulajdon eszmemenetére sehogy sem tud ráismerni, viszont bizonyos kárörömmel vette észre, hogy az is meglehetősen kárbaveszett, amit a kitűnő Govrik költött bele a darabba. Pedig a kitűnő Govrik olyan meglepő fordulatokat eszelt ki, hogy Légváry a logikának ezeket a halálugrásait nem győzte csodálattal kísérni.

De a főpróba nézői közül Légváry volt az egyetlen, akit a mű egésze is érdekelt, s aki kíváncsian leste, hogy mi történik tovább a darabban. A mű egészéről már régen megvolt a közvélemény; természetesen kétféle. A néző pártállása szerint. Azért senki sem figyelt arra, hogy a színmű alakjai mit akarnak és mit cselekszenek; mindenki a művészi szabadság ágas-bogas kérdését vitatta, és csak éppen tűrte a szereplők járását-kelését. Ellenben az egyes mondások annál inkább hatottak. A kitűnő Govrik áthidaló mondatait is úgy fogadták, mint megannyi csatakiáltást vagy trombitaharsogást, a színészek beszélhettek akármit, elmond-

hatták volna akár a Miatyánkot: minden tendenciának tűnt föl, és a főpróba közönsége a Miatyánkban is megtalálta volna az éles irányzatosságot.

Az előadás délelőttjén Légváry egy kicsit szepegni kezdett, fel is tette magában, hogy ha baj lesz, nem fogja elmulasztani Govrik úrra hárítani a felelősséget, s előre megfogalmazta magában, hogy milyen szavakkal fogja a nyilvánosság elé ráncigálni ezt a kitűnő embert, akinek a tevékenységénél csak a szerénysége nagyobb.

De az aggodalom alaptalannak bizonyult. Az első előadáson olyan csinos botrány kerekedett, amely hosszú időre biztosította *A haza*áért vonzóerejét.

A munkások eleinte beérték azzal, hogy nevetgéltek, zajongtak és pisszegtek. De már ez is fölháborította a másik tábort, az erősebbet, a konzervatív elemet, a karzat okvetetlenkedésére hatalmas ellentüntetéssel feleltek. Minden kínálkozó alkalmat felhasználtak, hogy kifejezhessék a tetszésüket, s hosszas tapsviharral jutalmazták azokat a mérges mondásokat is, amelyek eredetileg a szerelmes érseket sújtották volna. Az első felvonás végén a munkások füttyjeleit, lármáját, pisszegését elnyomta a konzervatív tábor tüntető tetszészaja, a boldog Légvárynak vagy tízszer kellett a tapsokat megköszönnie.

A második felvonás még szerencsésebben végződött. Mikor ugyanis a függöny legördült, s Légvárynak most már vagy hússzor kellett magát megmutatnia, a munkások és a jogászok hangos vitatkozása olyan pofozkodássá és verekedéssé fajult, amelyet ez a nézőtér még nem látott.

A sugárzó arcú igazgató a színpadon odaszólt Légvárynak:

- Tudja-e, hogy nagyszerű reklám volna belekapaszkodni ebbe a verekedésbe és nem folytatni az előadást? Egy színdarab, amelyet nem lehet végig előadni!... Ilyen még nem volt!

- Csak nem őrült meg? - ijedezett Légváry.

- Ne féljen - felelte az igazgató. - Egy kicsit drága reklám volna... vissza kellene fizetni valamennyi jegy árát.

Azzal, hogy a rendőrök a második felvonás után egy egész csapat munkást és jogászt vittek ki a karzatról, a darab sorsa hosszú időre eldőlt. A mindenáron tapsolók nagy felsőbbségben maradtak a csatamezőn, és ugyancsak kiélvezték a győzelmüket. A sok részletében emlékezetes est a győztesek örömujjongásával és éljen-lármájával végződött.

Másnap az újságok ünnepi hosszadalmassággal írták le a történteket: ez a nevezetes színházi előadás volt a nap főeseménye. Találkozott egy pár hírlap, amelyik kisütötte, hogy a miniszter titokban összejátszott a munkások vezetőjével, de fölsült... és ez a fölfedezés új érdekességet adott a művészi szabadság ügyének. Légváryval és darabjával ugyan annál kevesebbet foglalkoztak az újságok, minél több tér kellett az események letárgyalására, de nem számítva azt a törpe kisebbséget, amely szerint Légváry kevéssel ezelőtt a hülyék intézetéből szökött meg, a legtöbben nem fukarkodtak annak kijelentésével, hogy a hírneves szerző klasszikus munkával ajándékozta meg a magyar irodalmat.

Légváry egy kicsit sokallta a botrányt. Aggódott, hogy: hátha mégis leveszik a darabot a műsorról?... Ha a miniszter titokban megalkuszik az igazgatóval: azon a címen, hogy elejét kell venni a további izgalmaknak, a szerzőt könnyű kitenni a színházból.

De az igazgató megnyugtatta:

- Nézze, hogyan ostromolják a pénztárt! Azt remélik: megint pofozkodás lesz!... És homlokon csókolta Légváryt, hogy pótolja a Múzsa mulasztását.

4

Néhány hét múltán Légváry Artúr, immár kitűnő írónk hosszú levelet kapott egy vidéki városból. A levelet Dombováry Norbert cisztercita tanár írta, a Czuczor-Gergely Irodalmi Társaság titkára.

A Czuczor Gergely Irodalmi Társaság meghívta Légváry Artúr kitűnő írónkat, a mélyen tisztelt hazafit, tisztelje meg szerény városukat kegyes látogatásával, s a nem csekély nehézségekkel küzdő, de nagy feladatokra hivatott társaság ünnepi ülésén olvasna föl valamit, mindegy akármit, ha nem ér rá újat írni: talán régi, általános nagyrabecsülésnek örvendő, de kevésbé ismert munkáiból.

A levélíró nem mulaszthatta el azt az alkalmat, hogy egyben köszönetének ne adjon kifejezést azért az élvezetért, amelyet kitűnő írónk legújabb színművével városuk közönségének szerzett. Színigazgatójuk ugyanis, bár nem csekély nehézségekkel küzd, nem mulasztotta el bemutatni *A hazáért* című koszorús színművet, amelyet közérdeklődés várt és ujjongó lelkesedés fogadott, mert talán nem is kell mondani, hogy az egész közönség egy szívvel-lélekkel gyönyörködött *A hazáért* szívderítő, jellemképző és léleknemesítő jeleneteiben.

De a levélíró szükségét érzi, hogy a maga nevében külön is megköszönje a ritka gyönyörűséget. Ha kitűnő írónk, aki oly törhetetlen bátorsággal halad a Kölcsey Ferencek és Eötvös Józsefek nyomdokain, legújabb drámájában szent haragjának adott kifejezést, és fennen lobogtatta a nemzeti érzés, ősi hagyományaink és az ép erkölcsi érzék zászlaját, az ép, jó, igaz és fennkölt iránt érzett páratlan lelkesedésével felháborodva szállott síkra a mindent felforgatók ellen - legyen meggyőződve, ezzel milliók szívében keltett visszhangot, tiszta örömet és termékeny hatást.

Légvárynak könny szökött a szemébe, amikor ezeket a látnivalóan őszinte, szép szavakat olvasta.

Nem az jutott eszébe, hogy:

- És a kitűnő Govrik ezért mindössze negyven koronát kapott!...

Nem. Légváry már tökéletesen megfeledkezett a kitűnő Govrikról. És mikor ezeket a szép szavakat olvasta: egyszerűen elérzékenyedett.

Meghatottan csókolta sorra öt gyermekét, akik immár új cipővel rugdalták egymást, és így fohászkodott magában:

- Mégiscsak jó, hogy a sikerért, a mezítlábas, az analfabéta sokaság kedvéért sohasem voltam hajlandó megalkuvásra!... Mégiscsak akkor van igaza az írónak, ha nem hallgat semmi csábításra, csupán a művészi lelkiismerete sugallatára!... Sokáig küszködtem, sokáig viaskodtam a részvétlenséggel, de végre mégiscsak elmondhatom, hogy: nem dolgoztam hiába!...

(1908)

IMOGÉN

1

Második Rodomont csak ötvenhét éves korában juthatott ősei trónjára, mert atyját igen hosszú élettel áldotta meg a gondviselés, s az agg király sehogy se volt rábírható, hogy fia javára lemondjon a trónról. Minél öregebb lett, annál jobban szeretett katonásdit játszani, és nem lehetett megértetni vele, hogy már csak egy módon használhatna népének, ha tudniillik az elevenek vezényelgetésétől visszatérne az ólomkatonákhoz.

Rodomont tehát attól fogva, hogy nagykorúvá lett, harminchárom esztendőn át nem csinálhatott egyebet, csak várta, egyre várta azt a nagy napot, amely majdan a legmagasztosabb emberi feladattal fogja megterhelni. Minden más feladatának még a nagykorúsága előtt eleget tett. Húszéves korában feleségül vette a nem éppen szép, de minden erénnyel tündöklő Apollónia hercegnőt, s olyan buzgón látott hozzá annak a kötelességnek a teljesítéséhez, amellyel népének tartozott, hogy még nem volt huszonnégy esztendős, amikor a hitvese már a harmadik fiúgyermekkel ajándékozta meg. De miután így kellőképpen gondoskodott róla, hogy a fajtája fennmaradjon, örökre megelégelte a családi életet, s elutazott világot, embereket látni.

Meddőnek nem mondható, de kissé rövid családi életéről Rodomont minden tartózkodás nélkül szokott nyilatkozni:

- Aminek meg kell lennie, azon én hamarosan szeretek túlesni... Ha az ember lerázott a nyakáról minden kötelességet, derültebb lélekkel járhat az élvezetek után.....Az ember nem a maga kedvéért házasodik meg, hanem a gyermekekért; az ember a maga kedvéért nem házasodik meg... - ezeket a szavait idézgették.

Bizalmasabb körben többet is mondott:

- Az idegen országokban sok szépet ismertem meg, de a legszebbnek mindenütt a legényéletet találtam... Az illendőség megköveteli, hogy olykor hazanézzek, megmutassam magamat népemnek, üdvözöljem az öreg fajankót, barackot nyomjak a gyerekek fejére, s karácsonykor vagy újévkor elmondjam a feleségemnek, mennyire tisztelem őt, és mennyire meg tudom érteni a szomorúságát... Húszéves korában az ember minden asszonyt szépnek talál, s ha a feleségünk jobb, mint szép, az ember hunyja be a szemét; de én már nem vagyok húszéves, s végre-valahára ki akarom használni a fiatalságomat.

Ki is használta, nemcsak az első fiatalságát, hanem a másodikat is, és ötvenhét esztendős korában úgy találta, hogy még nem használta ki eléggé.

Amennyire az illendőség engedte, minden idejét idegen földön töltötte; néha nem is kérdezte, mit enged meg az illendőség... amiért népe kissé neheztelt rá.

És harminchárom esztendőn át, attól fogva, hogy először indult útnak víg vakációra, egészen trónralépte napjáig, csak a nőknek és a kockajátéknak élt.

A kockajátékért képes volt elhagyni még a legszebb asszonyok társaságát is; s a kockajátékban nem nyerhetett annyit, hogy minden pénzét rá ne költötte volna a szépasszonyokra.

Otthon ezért kissé léhának tartották.

De a természetben semmi se vész el. Nem veszett el ez a harminchárom esztendő sem. Rodomont trónörökös az idegen országokban folytonos szerelmeskedés és kockajáték közepett, nem közönséges életbölcsességet szerzett.

Ezt még azoknak is észre kellett venniök, akik a legjobban tartottak uralkodásától.

Attól a perctől kezdve, hogy hírt kapott az agg király haláláról, régi cimboráit, akikkel sok éven át együtt tivornyázott, meg sem ismerte többé.

Nem ezek csalódtak benne a legkeservesebben. Hanem azok, akik azt remélték, hogy mialatt a király tovább is az idegenben mulat, és éli a világát, helyette majd ők fognak uralkodni.

Mikor az agg király, kezében egy játékkardot szorongatva, utolsót lélegzett, s követek rohantak el, hogy hazahívják a trónörököst, aki tudtán kívül, automatice királlyá változott át: az ország nagyjai azt képzelték, hogy nemsokára egy vidám úriember fog megérkezni, aki, alighogy megkoronáztatta magát, siet megszabadulni az uralkodás gondjaitól, rábízza a kormányzást a hivatott jelesekre, s aztán megint továbbáll, hogy ezentúl még több pénzt költsön az idegen szépségekre.

Hanem a hajóról az új király alakjában olyan ember szállott ki, akit eddig még senki se ismert. Az az örömhír, hogy az apja meghalt, Rodomontot egyszerre megkomolyította.

Ünnepies volt, mint egy temetésrendező, és méltósággal teli, mint egy tragikus színész.

Az üdvözlő beszédekre még csak egy kegyes fejbiccentéssel se válaszolt, s hű, öreg miniszterét, akit ócska bútorként örökölt az egész országgal egyetemben, azzal lepte meg, mikor ez egy csomó aláírnivalót helyezett eléje:

- Előbb majd átnézem az aktákat, és csak aztán fogok intézkedni. Nem azért vártam ilyen sokáig, hogy árnyékkirály legyek.

És miután átnézte az aktákat, még zordabb arcot öltött.

- Úgy látom - szólt -, hogy az országban nagy a rendetlenség. Az oligarchia módfelett elhatalmasodott, és a nép, az istenadta nép, már nem bír el több terhet. Nos, hát én nem fogom eltűrni, hogy az oligarchia tovább is kizsákmányolja a népet. A nép érdekében semmiféle szigorú intézkedéstől nem fogok visszariadni. Népemnek atyja és első pártfogója vagyok. Azért meg fogom nyirbálni az oligarchák kiváltságait, és a nagybirtokokra nagy adót vetek ki. Minél nagyobb a birtok, annál nagyobbat.

A hű öreg miniszter azonnal a helyzet magaslatára emelkedett, és így válaszolt:

- Nagyon bölcsen, Sire. Az új törvény annál hasznosabb lesz, mert a kincstár kezdett kiapadni. És ha már az összeroskadó népen úgyse tudunk segíteni, legalább mentsük meg a kincstárt.

Hanem az új törvény egy cseppet se tetszett az ország nagyjainak.

- A népet meg kell szabadítanunk ettől a zsarnoktól - mondogatták. - A nép érdekében semmiféle erőszakos lépéstől nem szabad visszariadnunk.

Addig suttogták, mormolták és rebesgették ezt, míg végre egyiküknek, a fiatal Raimondi grófnak az jutott eszébe, hogy:

- A nép érdekében végre cselekedni kell!

Ennek a hangosan kimondott szónak az lett a következése, hogy az ország nagyjai, szám szerint tizenhatan, összeesküdtek Rodomont király ellen. Elhatározták, hogy megfosztják trónjától, börtönre vetik, s visszahelyezvén jogaiba a száműzött dinasztiát, ennek utolsó férfiivadékát, Godolfin herceget hívják meg a trónra.

Godolfin herceg a messzeségből nemcsak hogy élénken helyeselte ezt a tervet, hanem írással is biztosította az összeesküvőket, hogy kiváltságaikat tiszteletben fogja tartani, és sohase felejti el, kik azok az érdemes férfiak, akik a legtöbbet tették a nép érdekében.

De az összeesküvést fölfedezték.

Rodomont király éktelen haragra gyúlt, mikor megtudta, hogy mit forraltak ellene a hűtlen országnagyok.

- Hát van szívük ezeknek az embereknek? - panaszkodott miniszterének, őszinte felháborodással. - Olyan hosszú várakozás után még el sem helyezkedtem jól a trónon, és már le akarnak taszítani róla?!...

- Ha jól sejtem, Sire - tudakozódott a miniszter -, felséged helyesli véleményemet, és szabad folyást enged az igazságszolgáltatásnak?!...

- Jól sejted - felelt a király. - Sajnálom őket, mert végre ők is emberek... de engem nem téveszt meg az, hogy az ő helyükben talán én is ugyanazt tettem volna, amit ők cselekedtek. Előttem ugyanis csak a nép érdeke lebeg, s azért inkább én nyakaztatom le őket, mint hogy ők üttessék le az én fejemet. Ne gondold, mintha nagyon ragaszkodnám a fejemhez, de erre a fejre szüksége van a népnek.

S a bírák megtudván, hogy miképpen kell szólnia az igazságos ítéletnek, Raimondi grófot és tizenöt társát halálra ítélték.

- Az ítélet végrehajtásával nem kell sokáig késni - utasította a király hű miniszterét. - Ha bűnösök is, egyszersmind szánnivalók s méltók a részvétre; nem volna helyes, ha sokáig elkínoznák őket. A szigorúság nem zárja ki az emberiességet. Aztán meg nem is volna célszerű, ha időt adnál nekik arra, hogy megszökhessenek; ami biztos, az biztos, és én a pénzt a zsebben, az asszonyt az ágyban, a halálraítéltet pedig a koporsóban szeretem.

- Csakis ott lesznek teljes biztonságban - vélte a hű miniszter. - Addig nem lehetnek egészen nyugodtak; pedig régibb hű szolgálataikkal, ha egyebet nem is, a nyugalmat bizonyára kiérdemelték.

- Szóval, mához egy hétre, vagyis János fejvételének szent ünnepén, reggeli hét órakor hadd szabaduljak meg ettől a kínos izgalomtól - rendelkezett a király. - Tudod, amíg élnek, folyton szánnom kell őket... egyébre nem is tudok gondolni... s ha még sokáig tart, hogy egész nap csak érzékenykedem, ez könnyen megárthat az egészségemnek. János fejvételének ünnepét pedig azért ajánlom, mert a szent ember példája vigasztalni fogja őket, s azonkívül így ünnepiesebb színezete lesz a látványosságnak.

- Kell, hogy a nép ünnepnapokon ne csak okuljon, hanem szórakozzék is. A hasznost mindig jó összekötni a kellemessel - bölcselkedett a jeles államférfi.

- Úgy van, mindent a népért! - felelt a király.

Rodomont királyt a történelem „a tapasztalt”-nak, „a bölcs”-nek és „az előrelátó”-nak nevezi. De senki se tökéletes.

2

János fejvételének szent ünnepe előtt két nappal, a Szent Remigről elnevezett vártorony udvarán, tizenhat lehorgasztott orrú férfi sétálgatott szótlan: Raimondi gróf meg a többi összeesküvő. Egyiküknek se volt mondanivalója a másikhoz; mindannyian belemerültek egyazon gondolatba, egyazon mély tóba.

Egyszerre a várparancsnok lépett eléjök, régebben: jóbarátjuk, most: őreik feje.

- Jó hír, urak! - szólt. - Őfelsége, Rodomont király, legkegyelmesebben megengedte, hogy kivégzésetek előtt mindegyikőtök, aki feleséges ember, elbúcsúzhassék a hitvesétől... és elrendelte, hogy azt a nőt, aki e célból nálam jelentkezik, bocsássam be férjéhez.

- A gazember! - pattogott Raimondi gróf. - Nem elég neki, hogy nyársra húzat bennünket; azt akarja, hogy fájjon az élettől megválnunk, hogy pacallá érzékenyedjünk, hogy az asszonysírás még keservesebbé tegye a nagy ugrást! A gazember!

- Készüljetek a búcsúzkodásra - folytatta a várparancsnok -, s gondoljátok meg előre, hogy mit akartok még elmondani annak, akit özvegyen hagytok...

- Nekem ide ne jöjjön az az asszony! - kiáltott fel Raimondi gróf. - Nem akarom látni: nem akarok búcsúzni! Engem asszonyi könnyel nem fog meglágyítani urad! Káromkodva akarok a vérpadra menni!

Raimondi gróf mindvégig pattogott, dúlt-fúlt és sistergett, mint a rakéta.

- Nagyon félsz a búcsútól - gúnyolódott a várparancsnok. - Attól tartasz, hogy ha még egyszer ölelheted a feleségedet, sírva fogod itthagyni a földet. Értelek, cimbora. Mit is politizál az olyan ember, akinek kedves és szép felesége van?!... ahelyett hogy folyton otthon ülne, és soha el nem mozdulna a gyönyörű asszony rokolyája mellől!

- Éppen azért, pajtás! - felelt Raimondi gróf. - A politika nem egyéb, csak a még több pénz, a nagyon sok pénz kérdése. És az olyan szép asszonynak, mint az enyém, nem elég a kenyér; az ilyen asszonynak gyémánt kell! Nem sikerült az összeesküvésünk; jól van! Meghalok, és pont. De nem akarom látni az asszonyt! Engem az a vén gazember az utolsó napomon nem fog meggyötörni!

- Mindjárt egészen másképp fogsz beszélni - bizonykodott a foglyok legfőbb őre -, ha megtudod, hogy Imogén grófné már háromszor térdepelt le előttem, könyörögve, hogy bocsássam be hozzád! Eddig nem teljesíthettem a kívánságát, mert a kötelességnek vaknak és süketnek kell lennie. De mihelyt megjött a parancsolat, hogy a király legkegyelmesebben megengedte a búcsúzkodást, rögtön követet küldtem a grófnéhoz. Holnap, alkonyatkor, itt lesz. Remélem, nem ment el végképpen az eszed, és teljesíteni fogod az asszonyod óhajtását. Ennyit megérdemel tőled!

- Hát legyen! - szólalt meg Raimondi egy kis gondolkodás után. - Ha ő akarja, az más. De ne hidd, hogy látni fogod a megindulásomat! És ha minden arkangyal letérdepel előttem, akkor is káromkodva megyek a vérpadra!

- Nem fogok látni semmit - felelt a várparancsnok. - Magatokra lesztek a celládban, és addig búcsúzkodhattok, ameddig akarod. Mindig jó barátod voltam; most is mindent megteszek érted, amit a kötelesség nem tilt; és jó barátod maradok holnapután reggel hét óráig.

3

Másnap, alkonyatkor, Raimondi grófné, tetőtől talpig gyászruhában s köpenynagyságú fekete fátyollal a feje és öltözete körül, megjelent a vártorony kapujánál. Olyan gyönge volt, hogy két szobalány támogatta, és annyira sírt, hogy zsebkendőjével el kellett takarnia az arcát.

A várparancsnok rendeletére rögtön elvezették férje cellájához.

Nagyon sokáig maradt a börtönben; közel két óra hosszat. Késő este volt, mikor kilépett a cella ajtaján, ahol a cselédei várták. Egyre sírt, úgy, hogy a zsebkendőt le se tudta venni a szeméről; még görnyedtebben járt, mint ahogy jött; és már olyan gyönge volt, hogy a szobaleányok alig bírták a toronyból elvonszolni.

Közel a toronyhoz négylovas kocsi várta a grófnét és kísérőit. A négy ló a tengerpart felé vágtatott el. Ott, mint később egy halász beszélte, a gyászruhás nők beültek egy bárkába, amely mintha régen várta volna őket.

Szóval, reggeli négy órakor, amikor a halálraítélteket fölkeltették, hogy meggyónjanak - Raimondi grófnak hűlt helyét találták.

Helyette Imogén grófnét találták a tábori ágyon férjének a ruháiban. Édesdeden aludt, mintha örökkön cella lett volna a hálóterme, s mikor fölkeltették, mosolygott.

Aztán nem válaszolt semmiféle kérdésre. Csak a várparancsnoknak mondott annyit, hogy minden üldözés felesleges volna, mert férje azóta már egy nagy hajón van, amely még ma idegen országban köt ki.

A szörnyű esetet természetesen azonnal jelenteni kellett a királynak. Hogy hát most már mitévők legyenek? És különösen: mit csináljanak ezzel az asszonnyal?

Rodomont királyt nagyon mérgessé tette, hogy az álmából felzavarták; az első szava az volt, hogy még az érseket is fel fogja pofozni. De amikor megtudta, hogy mi történt, nem gerjedt olyan rettenetes haragra, amitől tartottak.

Figyelmesen hallgatta végig a jelentést s aztán így szólalt meg:

- Hm... Igazán?... Ez lehetetlen!

Bizonykodtak, hogy mindez szóról szóra igaz.

- Hm. Furcsa, ha igaz. De azt hiszem, hogy nem igaz - szólt, és egy pár percig elgondolkozott.

- És mi baja az asszonynak? - kérdezte aztán. - Öreg vagy csúnya?

- Fiatal és szép, mint az Ezeregyéj - felelte a várparancsnok, akinek egy kicsit viszketett a nyaka.

- Hm. Furcsa, nagyon furcsa!... - szólt a király, és megint elgondolkozott, még hosszasabban, mint előbb.

De végre kimondta az ítéletet:

- Az asszony öltözzék fel asszonyi ruhába. Aztán ide kell hozni hozzám; majd kihallgatom...

Eközben a hű miniszter is megérkezett. Elfúltan, pihegve.

A király nem titkolózott előtte.

- Sokféle asszonnyal volt már dolgom - szólt -, de olyannal még nem, aki az életét is kész feláldozni, csakhogy megmentse a férjét.

Csettentett a nyelvével, mint a nagy ételismerő, aki valami különösen ízes falatot lát, és kegyelemben ezekkel a szavakkal bocsátotta el hű miniszterét:

- Ezt az asszonyt látnom kell. És ha szép, hát annál jobb.

4

Imogén grófné belépett a királyhoz, és mosolygott. - Szép, mint az Ezeregyéj - szólt magában a király -, szebb, mint közülök a legszebb; szebb, mint az ezeregy éj együtt. A betegnyakúnak, szerencséjére, igaza volt. Olyan szép, mint a mennyország, amelyet Pallanzában láttam egyszer, holdfényes éjjelen, huszonötesztendős koromban. Szép, mint az elveszett paradicsom; szép, mint a legabszolútabb királyság; szép mint az ördögök menyasszonya. Olyan szép, mint az ifjúság! De a mosolygása, az még nála is szebb!

Egyszeriben megértette az asszonynak minden vakmerőségét.

De Rodomont király harminchárom évig járt iskolába, s nem hiába látogatta a nők akadémiáját.

Szigorúan kérdezte:

- Szép asszony, micsoda urad van neked?

- Jó uram - felelt az asszony, és mosolygott.

- Haszontalan urad van. Férfi az, aki elfogad egy asszonytól ilyen áldozatot?! Férfi az, aki, hogy megmentse a bőrét, otthagyja a feleségét a halálveszedelemben?! Férfi az, aki a maga életéért a kedvese életét kívánja cserébe?! Pocsék urad van!

- Nem, Sire. Az én jó uram erre nem is gondolt. Eszébe se jutott, hogy az életemet féltse. Tudta, hogy nem hagy életveszedelemben. Tudta, hogy te asszonyt sohase fogsz kivégeztetni. Tudta, hogy ha valaha asszonyt öltél, az öleléseddel fojtottad meg, vagy megrepesztetted a szívét, amikor elhagytad... de a vérpadra nem vitted.

- Hízelegsz, szép asszony; ki akarsz játszani. De nem fogsz kijátszani; vigyázni szoktam arra, ami a hatalmamba került. És ha váratlanul madárkát fogtam, nem vagyok olyan bolond, hogy szabadon eresszem. Valld meg, hogy füllentettél: ezt a csinos bókot nem az urad bocsátotta rendelkezésedre védőfegyverül; magad eszelted ki, hogy bolonddá tégy, hogy rászedj.

- Az uram is tudja, hogy gáláns ember vagy. Király és lovag; nem zsebrák, nem haramiavezér.

- Ej, ej, milyen vakon bízik a lovagiasságomban vagy nem tudom miféle erényeimben az az ember, aki le akart lökni a trónomról.

- Károsnak tarthatja az uralkodásodat, gyűlölhet is... mit tudom én, miért ellenséged?! De az ellenséged se tagadhatja le, hogy úr vagy. Minden gyerek tudja, hogy amióta élsz, az asszonyokhoz virággal szoktál közeledni, nem bilinccsel vagy kötéllel; minden gyerek tudja, hogy nem az az ember vagy, aki képes volna egy asszonyt lemészároltatni. Nem, Sire. Hogy te engem hóhér és pribékek kezére adhatnál, erre az én uram még csak nem is gondolt.

- Ej, ej, de arra csak gondolt, hogy ha a hatalmamba kerülsz, alighanem kedvem támad: élni a hatalmammal?! Hogy csúnyán visszaélhetek ezzel a hatalmammal?! Hogy ha így megcsúfoltok és borsot törtök az orrom alá, megharagudhatom és bosszút állhatok rajtad, úgy, ahogy asszonyokon szoktam bosszút állani?!

- Igen. Erre már gondolt.

- Erre már gondolt, és mégis megszökött?! No, hát szép urad van! Gratulálok hozzá! Egy férfi inkább százszor hal meg, mint hogy akár csak a kedvesét is kitegye ennek a veszélynek. És még hozzá, nem is csak a kedvesét, hanem a feleségét! Mit is mondok?! Egy férfi inkább felnégyelteti, kerékbe töreti, megnyúzatja magát, semhogy mindent meg ne tegyen, csak hogy elhárítsa az ilyen veszedelmet. És ez maga dönti bele a rá nézve megszégyenítő veszedelembe az esküdt feleségét, Imogén grófnét, azt a szép asszonyt, akit szeret! Pocsék ember, ha

mondom. Megérdemli, hogy semmi kímélettel ne legyek iránta. És hogy őszinte legyek, megvallom, hogy akármi járhat a fejemben, amikor szép asszonyokat látok, csak éppen a kímélet nem!... Ha nincs kedvedre, grófné, hogy ragaszkodom ahhoz, amire jogot adtatok, csak magadra vethetsz; tudhattad előre, hogy ha majd megjelensz előttem, ezzel a szépséggel... a teremburáját!... nem az imádságot juttatod eszembe!

- Várj csak, Sire. Nem hallgattad meg végig, amit a kérdésedre felelni akartam. Azt akartam felelni, hogy erre már, igen, gondolt az uram; nagyon is sokat gondolt rá, túlságos sokat. Sőt eleinte szóról szóra úgy pattogott, ahogy most te beszélsz. És nem is képzeled, hogy a halálos veszedelemben milyen sok időbe került, amíg meg tudtam győzni. De megnyugtattam.

- Megnyugtattad? Ne mondd! És megnyugodott?

- Igen, megnyugodott.

És mivel nyugtattad meg, ha szabad kérdeznem? Mondd el, kérlek. Erre már igazán kíváncsi vagyok.

- Azt mondtam neki: „Nevetséges! A király már nem fiatal ember; a király már ötvenhét éves."

- Ezt mondtad neki? De, mennydörgettét, ha nem is vagyok fiatal ember, ha idestova ötvenhét éves leszek is, azért még nem vagyok öreg!... és ha öreg volnék is: öreg ember nem vén ember!... Mennydörgettét, mennydörgettét, mennydörgettét!

- Ő is ezt mondta. De én azt feleltem neki: „Ohó, ez igen nagy különbség! Ha a király fiatal ember volna, harmincesztendős, mint te... akkor kétségbe kellene esni, akkor beszélni se lehetne a dologról, akkor mind a kettőnknek meg kellene halnunk, de lehetetlen volna belerohanni a veszedelembe."

- Ezt felelted neki? Érdekes! És aztán hogy folytattad? Mondhatom, égek a vágytól hallani, hogy micsoda eszmemenettel győzted meg az urad.

- Így folytattam: „Mert az csakugyan borzasztó volna, ha abban a veszedelemben forognék, hogy a király... vagy valaki, akinek a hatalmában vagyok... mondjuk: egy harmincesztendős fiatal ember... elháríthatatlan kényszert alkalmazva... az erőszakos ölelésével... elgyötrő, de végül agyongyöngítő ölelésével... utoljára is rábírhatna az odaengedésre vagy éppen a szerelemre!... mert a szerető asszony is csak asszony, végre is csak asszony... Hát ez, igen borzasztó, szörnyű, rettenetes volna; rágondolni is irtózat!... De ennek a borzasztó veszedelemnek én magam se tenném ki magamat; inkább meghalnék. Én nem tűrném el, hogy akár akaratom ellenére, akár a beleegyezésemmel is... mondjuk: felhasználva az ijedtségemet... kitégy ennek a veszedelemnek; leköpnélek, ha megtennéd!... Ha rám parancsolnál, hogy mentsem meg az életedet, nekirohanva ennek a rémes kockázatnak - akkor se tenném meg, csak megundorodnám tőled és leköpnélek. Csakhogy erről szó sincs. A király már nem fiatal ember; ötvenhét éves; nincs veszedelem."

- Élesen különbözteted meg a dolgokat, de nem eléggé. Folytasd. Úgy képzelem, az uradat ez a megkülönböztetés még nem elégítette ki.

- Nem. De aztán megmagyaráztam neki. „A királlyal szemben nem forgok ilyen veszedelemben; a királlyal szemben nem forgok semmiféle veszedelemben. A király nem fog bántani engem; nem is bánthat. Mert a király az erőszakos ölelésével csak beszennyezni tudna engem, és magamagát is beszennyezné. A király ezt nem fogja tenni. Soha. Efelől nyugodt vagyok. Ez lehetetlen."

- No, ezt rosszul magyaráztad meg neki. Mert akármilyen finom a megkülönböztetésed, én ezt nem méltatom. Ha lehetetlennek tartod, hogy szerelemre bírjalak, jól van; én megelégszem azzal is, hogy ölelni foglak. Engem nem kétszerkettőzöl ki asszonyi furfanggal; én nem engedem a jussomat. Ti engem megcsaltok, lóvá tesztek, kisemmiztek; helyes. De nekem jogom van a megtorláshoz, és módom is van benne, hogy a megcsúfolásért erőszakkal fizessek, mert a hatalmamban vagy. Eszem ágában sincs lemondani erről a megtorlásról; a bosszú mindig édes, de ennél édesebb bosszút nem képzelek. Mi jut eszedbe?! Királyi falat van előttem. Egy gyönyörű asszony... egy rendkívüli asszony, aki minden vakmerőségre kész a férfiért... egy szerető szívű, bátor asszony, aki mindennel számot vetett, és akármit beszél most, még az életét is megkockáztatta, hogy megmenthesse az urát. Igazán királyi falat. Ilyet még nem ízleltem. Ne áltasd magadat. Ezt a királyi falatot nem fogod hízelgéssel elravaszkodni előlem, mint a róka a sajtot a holló szája elől.

- Meg foglak győzni téged is, mint meggyőztem az uramat.

- No, ezt szeretném látni.

- Meg foglak győzni. Mit kívánsz bennem? A vakmerő kis nőstény párducot, az úgynevezett rendkívüli asszonyt? Vagy a szép teremtést? Mondjuk: mind a kettőt. Nos hát, mind a kettőről le fogsz mondani. Mert az egyiken nincs hatalmad, a másikat pedig nem érdemes kívánnod. Mi izgat? A lelkem? Vagy ahogy mondod: a rendkívüliségem? De, édes jó uram, a nők lelkét csak úgy lehet rabságba ejteni, ha előbb teljes szabadságot adsz neki. Ezt erőszakkal nem teheted a magadévá; a lelkemet így nem lehet meghódítanod...

- Megelégszem a szép teremtéssel. A legédesebb bosszúállást szerzem meg magamnak; keresztül taposok az uradon; megbüntetlek azért, hogy lesajnáltál; eszközévé teszlek úri gyönyörűségemnek; és ami mindezeknél többet ér: egy édes pillanatot találok karjaidban. Ez nekem elég.

- Hát ezt nem érdemes kívánnod. Mondom, hogy szerencsémre nem vagy fiatal; sehogy se lehet hatalmad rajtam. Egy márványszobrot találnál bennem, aki dermesztő hidegséggel viseli el, hogy beszennyezed, és megrontja az örömödet azzal, hogy szemedbe hányja az utálatát. Ez nem volna elégtétel, és az ilyen megmérgezett öröm csak egy vadállatot elégíthet ki. De te nem vagy vadállat. Te valaki vagy, akit magadért szerettek a nők. Hogy eggyel több vagy eggyel kevesebb szép teremtésnek a képét helyezed-e el emlékezésednek a sírboltjába, az már neked mindegy. És a pillanatban, esküszöm, nem volna örömöd; a hitvány izgalmon kívül, amelyet akármelyik nő karjában megtalálhatsz, inkább csak: keserűséged és önutálatod. Utóbb nem bocsátanád meg magadnak, hogy lehetővé tetted, undorommal megaláznom benned a királyt és a férfit; utóbb, lelkifurdalást éreznél, szégyenkeznél bensődben, hogy elég gyalázatos voltál bemocskolni valami istenit, amin nem volt hatalmad.

- Szép asszony, rendkívüli asszony, rendkívül vakmerő vagy!

- Mit veszíthetek? Csak nyerhetek, ha sikerül benned felébresztenem a minden indulattól ment, józan gondolkodót, a büszke embert, a nemes urat, a királyt, az államférfit.

- No hallod! Mi köze ehhez a politikának?

- Mindjárt megmondom. De hogy mondhassam, előbb felelj arra a kérdésemre: forgattad-e a történelem lapjait?

- Nem vagyok tudós. Azért tartok tudósokat, hogy forgassák azok helyettem.

- Akkor kérdezd meg őket: tudnak-e olyan esetet, amilyen az enyém? Olvastak-e a világtörténelemben olyan asszonyról, aki mindent, az életét is kész volt feláldozni, csakhogy megmentse a férjét.

- Tudósaim azt fogják mondani, hogy a világtörténelemben mindenre van példa.

- Csakugyan van egy ilyen példa. A Lady Nilhisdale esete. Hogy egészen őszinte legyek, nekem is ez adta az eszmét.

- No nézd, a világtörténelmi példák!

- Az ember sok okulást meríthet belőlük. Elég az hozzá, engem a Lady Nilhisdale példája bátorított fel és igazam volt.

- Bizonyos vagy benne?

- Egészen bizonyos. Neki kisebb emberrel volt dolga, mint nekem, és mégis sikerült meggyőznie a királyt. Mert ez is államférfi volt; ha nem is olyan messzire látó, mint te.

- Hogyan? Hát ez a te királyod eleresztette a megfogott madárkát?

- Mintha meg se fogta volna. Azt mondta neki „szállj tova, szállj szaporán!”

- A szamár!

- Ne mondd, mert te is ezt fogod tenni.

- És miért tenném ezt?

- Mert elcsitítod magadban a kicsinyes bosszúállás ingerét...

- Meg minden ingert?

- Meg minden olyan kívánságot, amelynek a kielégítése megalázna önmagad előtt... és nem hallgatsz, csak az államférfi, a benned lakó bölcs ember szavára.

- Már képzelem, hogy mit javasol ez az államférfi.

- Az államférfi így szól: „Egy asszony, aki mindent, még az életét is kész feláldozni, csakhogy megmentse a férjét! De hiszen ilyen asszonyok kellenek nekem! Hogy példaként ragyogjanak a többiek előtt; hogy erős katonákat szüljenek országomnak; hogy megszilárdítsák a család tekintélyét. Az ilyen asszonyokat nem bántani kell, hanem dicsőíteni; az ilyen asszonyok nevét aranybetűkkel kell feljegyezni a világtörténetbe, és tanítani kell az iskolákban. Hálátlan legyek egy ilyen asszonnyal szemben, akinek ritka, nagyon ritka esete uralkodásomat híressé fogja tenni!? Nem. Legyőzöm magamban az emberi gyarlóságot; nagylelkű leszek; útjára bocsátom. Jutalmamat pedig a történelem adja meg, a „lovagias” jelzővel.”

- Szóval azt kellene mondanom: „Jó asszony, ég veled! Siess, a hajó nemsokára indul, és férjed epedve vár, ott túl a tengeren”?!

- Te mondád.

Rodomont király elgondolkozott.

Kissé hosszan tűnődött, de végre így szólalt meg:

- Hát eredj. Sajnálom, hogy már nem vagyok harmincesztendős. Királynémmá tennélek.

5

Négy év múltán Rodomont király, egy idegen ország vidám fővárosában, a hispániai követ házánál egy gyönyörű asszonyt pillantott meg, akit ott Rupertus grófnénak neveztek.

A király nem győzte meresztgetni a szemét.

- De hisz ez Imogén! Az én Imogénem! - álmélkodott magában.

Megtudta, hogy Rupertus gróf özvegyasszonyt vett el feleségül, és ennek az özvegyasszonynak az első férje bizonyos Raimondi gróf volt, aki három évvel ezelőtt leesett a lóról, és kitörte a nyakát.

- Nevetnem kell - szólt magában a király -, ha meggondolom, hogy engem a történelem „az előrelátó”-nak fog nevezni!...

Nem szalaszthatta el a szerencsét, hogy néhány szót váltson a régi ismerőssel, és meggyőződött róla, hogy Imogén szebb, mint valaha.

- Szép asszony - szólt -, bizonyára én is tévedtem, mert nagyon bölcs akartam lenni, és ez a Raimondi, aki nemcsak hogy kisiklott a körmeim közül, de alaposan meg is tréfált, méltán kinevethetett. De a te tévedésed még nagyobb. Mert te mindent, még az életedet is kész voltál feláldozni ezért a Raimondiért. Ugyan mondd, érdemes volt-e annyira erőlködnöd, hogy megmenthesd az életét?!... és megkockáztatnod... de hiszen tudod! Ha szépen lefejeztetem Raimondit, egy évvel hamarább mentél volna férjhez Rupertus grófhoz... az ifjú Rupertus grófhoz, hogyha nem csalódom?!...

- Akkor Raimondi volt az emberem, Sire.

(1909)

EGY KIS TÉVEDÉS

1

A közvádló felhozatta a foglyot az őrszobából, kiküldte az őröket, aztán kockára vetve, hogy gyanúba keveri magát, elszámolva még azzal is, hogy holnap már azon a helyen állhat, ahol most a fogoly áll, így szólt az írnokához:

- Raban polgártárs, kérem, hagyjon magamra ezzel az emberrel. De ne a folyosóra menjen, hanem a benyílóba.

Raban polgártárs nagyot nézett, s tekintete nem titkolta el, hogy nagyon meglepőnek találja a szokatlan kívánságot. De szó nélkül engedelmeskedett.

A közvádló, miután meggyőződött róla, hogy Raban polgártárs jól behúzta maga után a benyíló ajtaját, odalépett a fogolyhoz, s ezzel a kérdéssel támadta meg, halkan, szinte suttogó hangon:

- Szerencsétlen, mit tettél?

- Semmit - felelt a fogoly. - Valami borzasztó tévedés áldozata vagyok.

- Nagyon kevés időnk van - suttogott a közvádló. - Rimánkodom neked, beszélj velem egészen őszintén! Akármit tettél, mondj el mindent! Elképzelheted, hogy csak azért akarom tudni a titkodat, mert akármibe bonyolódtál bele és akármit cselekedtél: mindenáron meg akarlak menteni. Ne hagyj a sötétben. Tisztán kell látnom... mert csak így tudhatom, hogy mit tegyek, hogyan mentselek meg.

A fogoly a jobbkezével olyan mozdulatot tett, amely világosan kifejezte, hogy már letett minden reménységről.

- Hagyd el!... - szólt. - Nem tudok egyebet mondani. Fogalmam sincs róla, miért hoztak ide. Csak valami borzasztó tévedés lehet...

- Az Isten áldjon meg - esengett a közvádló -, ne hidd, hogy a föld leggonoszabb embere vagyok, s csak azért szólok hozzád a régi barátság hangján, mert ki akarom csikarni a titkodat! Ne hidd, hogy tőrt vetek eléd, s csak azért akarlak vallomásra bírni, hogy könnyebben végezhessek veled! Értem, hogy senkiben sem bízol, s minden szörnyűséget elképzelsz; annyi mindent kellett megérned, oly sokszor kellett látnod, ami neked iszonyatosnak tűnik fel, hogy már semmiféle rémség nem lep meg: hozzászoktál a borzalmakhoz. Értem, ha azt hiszed, hogy véreb lett belőlem, de akárminek tartasz, esküszöm neked, hogy veled szemben ma is a régi vagyok, a legjobb barátod, aki sohase felejti el, mennyi hálával tartozik neked... A testvéred, ha akarod! Akard hát! Nézd letérdelek előtted, és így kérlek, higgy az eskümnek!... hidd el, hogy különb vagyok, mint amilyennek a hír mond!... hidd el, hogy megmenteni akarlak, nem elveszíteni!... és kérlek, könyörgök neked, légy őszinte!

- Nem tudok egyebet mondani. Csak azt ismételhetem, hogy nem is sejtem, miért vagyok itt. De hát mivel vádolnak? Neked tudnod kell ezt.

- Összeesküvést fedeztek fel, mely a Barras életére tört. Azzal vádolnak, hogy részes vagy ebben az összeesküvésben.

- Én?! - álmélkodott a fogoly. - Én és összeesküdni?! Ugyan kikkel?! Egy félesztendeje nem váltottam tíz szót senkivel a feleségemen meg a gyermekeimen kívül. Csak otthon élek;

valóságos remetévé lettem, aki örül, ha nem lát embert. Összeesküdni a Barras élete ellen! De hiszen nekem Barras vagy más zsarnok - tökéletesen mindegy! Utálom a ti világotokat; tudni se akarok rólatok. A ti örökös marakodásotok, az a szörnyű, esztelen vérengzés, amelyben ti a hatalmat, az érvényesülést vagy a kenyeret keresitek, engem undorral tölt el. Mi egyebet csináltok, mint hogy meggyanúsítjátok, megrágalmazzátok s aztán lemészároljátok egymást, mindenkit, aki az utatokban áll, aki vetélytársnak látszik, akinek valami konc van a birtokában vagy aki ugyanarra a koncra les, amelyre ti?!... Mi egyebet csináltok, mint hogy nap nap után öltök-gyilkoltok, csak azért, hogy a másik helyet csináljon nektek, vagy hogy az a másik ki ne marjon a helyetekről?!... Mindenkire rákerül a sor ebben az eszeveszett öldöklésben, mert ma ti faljátok fel a régieket, s holnap új emberek jönnek, akik benneteket falnak fel! És ez a haza, a szabadság, az előrehaladás nevében történik! De hát azt kívánná a haza, a szabadság és az előrehaladás, hogy az emberek úgy pusztítsák egymást, mint a fenevadak?! Hát bánom is én, faljátok fel egymást mindannyian, hogy hírmondó se maradjon közületek! De én látni se akarom a ti „közélet”-eteket, amelynek minden szép jelszó csúfjára nincs más célja, csak: a zsákmány meg a zsákmány, s amelyben nincs más változatosság, mint hogy mérgezett nyíllal, hátulról, orozva lövitek le az előttetek törtetőket, vagy a mellettetek rohanó cimborának váratlanul kést döftök a mellébe, vagy végre hirtelen visszalőttök arra, akinek azt kiáltottátok: „Utánam!!”... s akiben joggal vagy minden alap nélkül rátok leselkedő orgyilkost sejtetek. Több mint két esztendeje visszahúzódom a ti világotokból az otthonomba; s nem érintkezem senkivel, mert mindenkit utálok. Nem járok sehová, nem olvasok újságot, nem nézek ki az ablakomon az utcára, s igyekszem azokra az ártatlan gyermekes dolgokra gondolni, amelyek nagyapáinkat foglalkoztatták, a szerencsésebb idők embereit. „Esik, esik, pásztorlányka!...” gyermekjátékokról álmodozom, amíg ti folytonos öldöklésben kerestek hatalmat, sikert, kenyeret és természetellenes kéjt. Tudod-e miből élek, több mint két éve?! Kis színházaknak és vásári bódéknak vidám komédiákat írok Arlekkinóról és Kolombináról, mert arra, ami körülöttem történik, gondolni se akarok! És ha most itt állok előtted, ennek nem lehet más magyarázata, mint hogy valami tévedés áldozata vagyok... összetévesztettek valakivel, s nem sokat törődnek vele, hogy ez vagy amaz pusztul-e el... vagy valaki megirigyelte még az én nyomorult kis keresetemet is; rendes szokás szerint alattomban megrágalmaz és megvádol, hogy eltehessen láb alól, hogy helyet csináljak neki, s hogy ezentúl ő írhassa azokat az ártatlan játékokat, amelyekért most legszívesebben nekem fizetik a két garasokat.

- Becsületszavadra mondod, hogy nem vagy részes abban az összeesküvésben, amely Barrast akarta megölni?

- Becsületszavamra mondom, és ha akarod, a gyermekeim életére is, hogy nem vagyok részes semmiféle összeesküvésben!

Akkor ne csüggedj. Barras kegyetlen az ellenségeivel szemben, de nem rémlátó és nem esztelenül vérengző. Ki fogom deríteni az ártatlanságodat, ha ez nem is lesz könnyű munka. Mert Barras azt mondja, hogy bűnösségednek a bizonyítéka a zsebében van.

- Képtelenség.

- Bizonyos vagy benne, hogy sohase írtál le vagy sohase mondtál róla valamit, amit az ellenségeid félremagyarázhatnak?

- Bizonyos vagyok benne. Olyan keveset törődöm vele, hogy sohase beszéltem róla senkivel; leveleket pedig nem írok. Alighanem ma, előtted ejtettem ki először a nevét. Az a bizonyíték tehát csak valami rágalmazó, hazug vád lehet, vagy ha az én írásomként szerepel, akkor hamisítvány. Te magad sohase láttad ezt az iratot?

Nem láttam. Barras még csak igen röviden beszélt velem az ügyről. Azt azonban tudom, hogy kik a vádlott-társaid. Várj. Megmutatom neked a névsort. Ez téged nyomra vezethet. Meglehet, a nevekből kitalálod, honnan fúj a szél.

A közvádló visszament íróasztalához, egy papírlapot vett elő, s lassan, minden név után szünetet tartva, tizennyolc nevet olvasott le a papirosról.

A fogoly úgy bámészkodott rá, mint aki sehogy se tudja megérteni, mit akarnak vele.

Egyet se ismerek közülök - szólt aztán. - A legtöbbnek ma hallom először a nevét. Mondom, csak tévedésből történhetett, hogy gyanúba keveredtem. Összetévesztettek valakivel. Talán nagyon hasonlítok valamelyik összeesküvőre, s a kém azt hitte, hogy engem lát, vagy valamelyiknek a neve hasonlít az enyémhez; mért ne lehetne közöttük, akinek a vezetékneve is, a keresztneve is egyezik az enyémmel?

A közvádló más nézeten volt.

- Én azt hiszem nem tévedés okozta, ha bajba keveredtél, hanem valami nagy gonoszság áskálódik ellened. Ármány, mely el akar tenni láb alól, mert útjában lehetsz, mert helyet kell csinálnod neki, a hozzátartozójának, a kedvesének, nem tudom kinek. Vagy asszonyi bosszúállás. Inkább asszonyi bosszúállás, mint akármi; valamelyik elhagyott szeretőd ezerszeresen fizeti vissza, ha valaha rosszul bántál vele. Mert Barras azt mondta nekem, hogy egy asszony árult el.

- Egy asszony? Miféle asszony? Ki ez az asszony?

- Hogy ki ez az asszony? Sejtelmem sincs róla, mindössze annyit tudok az ügyről, amit már elmondtam. De a Barras szavaira jól emlékszem. Szóról szóra ezt mondta: „Az összeesküvőket egy asszony játszotta a kezemre”. Olyan asszony-e, aki maga is részes volt, vagy olyan, aki csak kémszolgálatot teljesített - erről már nem szólt.

- Mondom, hogy valami tévedés fojtogat. Lehet, hogy az összeesküvésben, ha csakugyan volt ilyen, részes volt valami asszony is; lehet, hogy az összeesküvőket ez a megbízhatatlan társuk vagy egy szoknyás kém árulta el... de hogyan kerülök gyanúba, vagy éppen vád alá én, aki nem tartoztam közéjök?! Asszony!... Miféle asszonynak állhatna érdekében, hogy elsöpörjön az útjából, vagy hogy ilyen pokoli bosszút álljon rajtam?! Már régóta kivételképpen se fordulok meg leány- vagy asszonytársaságban. Tíz esztendeje, hogy családos ember vagyok; két év óta alig mozdulok ki az otthonomból; azelőtt se sokat érintkeztünk ismerősökkel, mindig otthonülő életet folytattunk. Ha kimozdulok hazulról, a feleségem velem jön. És már jó ideje; hogy még csak nem is beszélek más asszonnyal... már tudniillik olyan asszonnyal, aki eszembe juttatná, hogy ő asszony, s hogy én férfi vagyok.

- Mióta házasember vagy, sohase voltak kedveseid?

- Ugyan kérlek! Szép, jó, kedves feleségem van, akit szeretek... és hat kis leányom, akiknek kenyeret kell keresnem... aztán annyi dolgom, nem is képzeled!... Örülök, ha gondoskodni tudok róluk, és megszerezhetem, amire szükségük van. Ez az egyetlen gondolatom; az egyetlen vágyam, igyekezetem. Nem keresek én örömet az otthonomon kívül, boldog vagyok, ha otthon lehetek.

- Tíz év óta soha egyetlenegyszer se csaltad meg a feleségedet?

- Egyetlenegyszer igen. De csakis egyetlenegyszer; kétszer már nem. És erről a jelentéktelen kalandról, amelynek sohase volt másnapja, nem érdemes beszélni

- Mondd el ezt a kalandodat. Régen történt?

- Pontosan meg tudom mondani, hogy mikor. Négy-öt nappal a legkisebb lányom születése után; tehát éppen másfél esztendeje. Restif könyvnyomtató mester egyik hivatalszobájában dolgoztam, a második emeleten, az utcára néző nyitott ablaknál. Véletlenül kinéztem rajta, ami különben nem szokásom, mert már régóta nemigen érdekel, hogy mit csinál a többi ember. A szemközt lévő ház második emeletének egyik, hasonlóképpen nyitott ablakában csinos asszonyka könyökölt, aki előbb a járókelőket nézte, aztán elkezdett velem kacérkodni. Egyszerre egy pamutgombolyagot dobott át a szobámba. A pamutgombolyaghoz papiros-szeletke volt kötözve, s ezen két szó csábítgatott: „Jöjjön fel." Aznap jobbkedvű voltam, mint máskor. Nagy kő esett le a szívemről, hogy a kisleány sok aggasztó jel után szerencsésen érkezett meg, s nem okozott semmi bajt; Restif mesterrel éppen akkor jó szerződést kötöttem; a szűk utcába tavaszi napfény mosolygott be; sok nyomasztó érzés kiállása után már nagyon szomjaztam valami kárpótlást; s aztán meg már nem is lehetett visszavonulni... legalább szégyen nélkül nem volt rá mód. Hát fölmentem. Ennyi az egész.

- Akkor az asszony már megvolna.

- Eh, ennek az asszonynak semmi oka se lehetett rá, hogy bosszút álljon rajtam!

- Mit tudod te azt? Azt mondod, a kalandodnak nem volt másnapja.

- Nem. A kaland után lelkifurdalást éreztem, és elhatároztam, hogy el fogok tűnni örökre.

- Pedig megígérted neki az új találkozót?

- Semmit se ígértem neki. Nem is volt szó erről. Sokszor látott Restifnél; bizonyosan azt hitte, hogy akkor hí át, amikor kedve tartja. Én pedig egyszerűen nem mentem többet Restifhez; jobbnak láttam elküldeni hozzá az írásaimat.

- Ha nem is ígértél semmit, azért mélyen sérthette ezt az asszonyt, hogy nem akarod látni többé. Éppen ez az, amit az asszonyok sohase bocsátanak meg. Tudta, hogy ki vagy?

- Tudhatta, mert ismert alak voltam a Restif utcájában. De biztosítalak, hogy tévedsz. Úgy gondolkozol, mintha ez az asszony szeretett volna engem. Szó sincs róla. Neki ez a kaland még jelentéktelenebb esemény volt, mint nekem; mert míg nálam egyetlen kivétel, nála talán mindennapos, legalábbis megszokott valami az efféle románc. Különben bár csak egyszer találkoztunk, jól ismerem ezt az asszonyt. Mondhatom: tisztában vagyok vele. Mindenekelőtt sokkal jámborabb lélek, semhogy az ilyen ördögi gonoszság kitelnék tőle. Azzal szemben sem volna képes ilyesmire, akit a legjobban szeret, s aki a legridegebben taszította el magától. Inkább az érzelgésre hajlik, mint a bosszúállásra. Fellengős lélek, aki szeret mindent, ami szép, de még jobban szereti a férfiakat. Az asszonyi gyöngesége határtalan; de ez a gyöngeség az egyetlen hibája.

- Olyan jól ismered? Tehát tudod, hogy kicsoda?

- Tudom. Az igazi neve ebben a percben nem jut eszembe, de alighanem hallottál róla. Egy vidéki ügyvéd felesége volt, de ettől megszöktette a nemzetgyűlés egy tagja, aki Párizsba hozta. Később összekülönbözött a kedvesével, és azóta temérdek kalandja volt. Most is ez a főfoglalkozása; az üres óráiban pedig nagyon szerelmes regényeket ír, amelyekben sokkal több a szerelem, mint az irodalom: Madame de Morency néven. Mondom, jól ismerem - a könyveiből.

- Valami kezd derengeni előttem... csakhogy ez, sajnos, éppen nem bíztató rád nézve. A nemzetgyűlésnek az a tagja, aki Madame de Morencyt Párizsba hozta, és aztán lerázta a nyakáról: Langlois-Montfort. Nos, nem emlékszel?... csak az imént hallottad a Langlois-

Montfort nevét. Vádlott-társaid; s Barras szerint: az összeesküvők feje. Mondom, ez az asszony pokoli bosszút áll azokon, akik valaha a faképnél hagyták!

A fogoly egy pillanatig elgondolkozott.

- Nem - szólt aztán -, nem hiszem. Más fajtából való, nem abból, amelyik halálos sértésnek találja, ha az udvarlója továbbáll. Maga is kedveli a változatosságot, tehát megérti és megbocsátja, ha a kedvese olyan hamar tovaszáll, mint a pillangó. Hallgasd ki, s meg fogsz győződni róla, hogy nem neked, hanem nekem van igazam. Rendeld ide; ürügyet könnyen találsz rá, hogy miért hallgatod ki.

- Ezt megtehetem... azaz, hogy... most jut eszembe!... Nem, szegény fiú, nincs szerencséd!

A közvádló elkáromkodta magát.

- Mért nincs szerencsém?

- Mert mégis csak nekem van igazam, amikor azt mondom, hogy ez a nő a vádlód! És mindjárt nem fogsz vitatkozni velem, ha megtudod, hogy... A Morency! Persze, hogy a Morency! Most már mindent értek!

- Mit tudsz róla? Mi jutott eszedbe?

- A Morencyt, barátom, nem hallgathatom ki. Idestova egy hete, hogy nincs Párizsban. Megszökött, s azóta már bizonyosan eljutott Angliába, ahonnan aligha csábítjuk haza. A kedvedért semmi esetre sem fog visszajönni. De talán jobb is, ha nem jön vissza, hanem ott marad, ahol van, Londonban, vagy ördögtársai között, a pokol fenekén.

2

Az éjszakai feketeség már sötétkékre vált, s a fogoly még nem aludt. Felbámult a magasba, börtönének ablakára, amely mögött, kívül az utcán, időnkint munkába siető hajnali alakok haladtak el.

A hat kislány... azok még nyugodtan alusznak otthon. De, majd aztán, mi lesz velök?!...

És az a szegény asszony, aki nem vétett senkinek, és nem tehet semmiről!...

Hol reménykedett, hol kétségbeesett.

Akármilyen bolond időket éltek, el kell-e pusztulnia, ennyire ártatlanul?!...

Neki - aki a legmesszebbre húzódott a politikának nevezett érdekharcoktól!... Neki - a remetének, aki nem keveredett bele az általános marakodásba!... Neki - talán az egyetlen embernek -, aki nem ármánykodott, nem fenekedett, nem agyarkodott, nem küzdött, még csak nem is ordítozott senki ellen, aki senkit se gyűlölt, mert mindenkit megvetett, aki borzadt a vérszagtól s attól az embertelenségtől, attól a rémes öldökléstől, amely egy idő óta, úgy látszik, életszükséggé, életföltétellé vált, aki undorodott attól a kenyértől, amelyre embervér freccsent!... Neki, az egyetlennek, aki félrevonult a tülekedők, a törtetők, a verekedők, az egymásnak gáncsot vetők, az egymás torkát fojtogatók világából, azok világából, akik lebicskázzák egymást, hogy kiragadhassák a másik szájából a félig megrágott kenyeret!... aki sohase akart egyebet, mint békében, csöndesen dolgozgatni, másnak nem ártó, mást nem rontó, mást meg nem mérgező munkából élni meg!... aki megélni is csak azért akar, hogy eltarthassa a családját!

És íme, úgy látszik, mégis el kell pusztulnia. Megöli a buta véletlen. Valami otromba tévedés.

Vagy azért kell meghalnia, mert egyszer, egyetlenegyszer vétett az ellen a hűség ellen, amellyel annak a szegény asszonynak tartoznék?! És így nem a véletlen ront rá, hanem a nemezis?!

De hát éppen neki kell lakolnia egy olyan megfelejtkezésért, amelyen a többiek csak mosolyogni tudnak, abban a világban, ahol semmi se szokottabb, közönségesebb és mindennaposabb, mint az ilyen megfeledkezés?!... Százezer meg százezer férfi közül, akiknek legtöbbje csak ennek a megfelejtkezésnek él, éppen neki kellene meglakolnia, neki, aki talán mindegyiknél kevésbé hibás?...

És ilyen keményen kellene lakolnia azért, amit más büntetlenül követ el számtalanszor, vagy amiért más csak bosszúsággal, a legrosszabb esetben családi perpatvarral bűnhődik?!... Bár az a szegény asszony, az egyetlen, aki ellen vétett, olyan örömest megbocsátana!... Bár a bűnhődése ennek a szegény asszonynak lesz a legfájdalmasabb!... Bár a nemezis ezt a szegény asszonyt még jobban fogja sújtani, mint őt magát, és nemcsak a legjobban, hanem a legtovább is, talán az egész életén át?!

Nem lázítja-e fel az értelmet, hogy *ezért* kellene elpusztulnia?!... De ha nem ezért pusztul el: úgy ártatlanul fog meghalni semmiért, a buta, vak véletlen rosszakaratából, csak azért, mert a balszerencse, amely mindig üldözte, most egész súlyával zuhan rá... éppen őrá zuhan, noha találhatna erre érdemesebbet is!...

Nem, nem. Ha tévedésből kellene elvesznie, ez nagyon ostoba dolog volna. Még ezekben a bolond időkben is túlságosan ostoba dolog.

Az élet tiltakozott benne az ellen, hogy elhiggye, amivel a sors fenyegetőzik.

Hát bele lehet ebbe nyugodni?!...

Megint reménykedni kezdett.

Meg fogják menteni. Ki fogják deríteni az ártatlanságát. A barátja hatalmas ember, és igazi barátnak mutatkozik.

Ha tudta volna, hogy ez a hatalmas ember azóta már a szomszédos cellában viaskodik az álmatlansággal, s azt nézi, amit ő: hogy odafenn, a magasban, a börtönablak mint válik kék színűről szürkévé és szürkéről fehérré!...

3

- Nagyon melegen véded a barátodat - szólt Barras, amikor a közvádló elmondta neki, amit Norvins de Belleval megmentésére szükségesnek tartott.

- Sok jót tett velem, amikor üldözött vad voltam. Mentegetném akkor is, ha bűnösnek tudnám. De amiket elmondtam, téged is meg győzhetne arról, hogy ártatlan. Jól ismerem, a gyermekkora óta; maga az egyeneslelkűség és a becsületesség. Ha részese lett volna az összeesküvésnek, nem tagadná le. Egyebet akkor se csikarunk ki belőle; de a bűnösségét megvallotta volna az első szóra. Mindaz, amit elfogulatlan tanúk mondanak róla, egybehangzik a védekezésével. Kétségtelenül megállapítható, hogy már nagyon régen visszahúzódott minden olyan helyről, ahol a közügyek csak szóba is kerülhetnek; sohase vett részt összejövetelekben; nincsenek cimborái; nem tartozik azok közé, akik minduntalan összedugják a fejöket, mindig elégedetlenkednek, s mindenki ellen ármánykodnak; csak az otthonában élt; jóformán ki se mozdult hazulról.

- Hm. És ez bizonyossá teszi előtted, hogy ártatlan?

- A gyermekei életére esküdött meg nekem, hogy nem vett részt semmiféle összeesküvésben.

- És mégis hazudott.

- Nem esküdött volna a gyermekei életére.

- Eh, amikor valaki másképpen már nem képes megmenteni a bőrét, megesküszik akármire. Tudja, hogy a szavak nem ölnek. Nem, nem érdemes beszélni erről. Értem, hogy szeretne menekülni, de előttem hiába erősítgeti az ártatlanságát, mikor bűnösségének a bizonyítéka itt van a zsebemben.

- És mi ez a bizonyíték?

- Megmondom neked, hogy nyugodtabb legyen a lelkiismereted. Kétségtelen, hogy a Morency részese volt az ellenem szőtt összeesküvésnek; az is, hogy az összeesküvők az ő szállásán tartották az összejöveteleiket. Mindez világosan kiderül a Morency levelezéséből. Nos, a Morency papirosai között megtaláltam az összeesküvők névsorát is; ez a névsor a Morency kezeírása, és ez az áruló írás itt van a zsebemben.

- Az összeesküvők névsora?

- Az összeesküvők névsora.

- Azt gyanítom, valami nagy tévedésben vagy. Norvins de Belleval nem hazudhatott nekem. Elmondta azt is, hogy ismeri a Morencyt, és volt nála egyszer. De csak egyszer, és akkor se rólad volt szó, hanem - szerelemről. Lehet, hogy a Morency csakugyan ármánykodott ellened, de hogy a szerelem sokkal gyakrabban foglalkoztatta, mint a politika, az egészen bizonyos.

- Tévedésről szó sem lehet. Az összeesküvők névsora kétségtelenül a Morency kezeírása...

- Ez az írás hazudhatik. A Morency talán szándékosan keverte gyanúba azokat, akiken akármiért, talán mert megsértették, visszautasították vagy elhagyták, bosszút akart állani. Az ilyen asszonytól minden kitelik.

- Mondom, nem érdemes erről beszélni. Beszéljünk arról, ami engem jobban érdekel. Hogy egy idő óta nagyon tüzetesen védelmezed az ellenségeimet. Ez már a harmadik eset. Őszintén szólva, nagyon különösnek találom, hogy ez rövid időn harmadszor történik. Ha nem akarod elveszíteni a bizalmamat, azt ajánlom, hogy ez negyedszer ne történjék. És most hagyj magamra.

Olyan furcsán nézett a közvádlóra, hogy ennek, mialatt lement a lépcsőn, ez a gondolata támadt:

- A legokosabb alighanem az volna, ha egyszerűen futásnak erednék, és meg se állanék addig, amíg el nem érem az angol hajót.

De minden áron meg akarta menteni barátját. És maradt.

Rosszul tette. Még akkor este elfogták. Nem adtak tudtára semmit, de kitalálta, hogy mi történt. Megfosztották a hivatalától, s pört indítanak ellene, azon a címen, hogy szövetkezett Barras - tehát a köztársaság - ellenségeivel. Barras csak azért állott szóba vele, hogy meg ne szökjék.

Hanem a közvádló nem élt remeteéletet, mint Norvins de Belleval. Voltak hívei, barátjai és érdektársai, akik még szerepet szántak neki. És hívei szövetségesekre találtak a Barras ellen ármánykodókban, akik valamennyien szabadlábon voltak, mert Barras, tévedésből, nem az igaziakat fogatta el és csukatta le.

A szövetségesek csakugyan ki is szabadították emberüket. Másfél hónappal később, közvetlenül azután, hogy kihallgatásra vitték bírái elé, őrei nem szállították vissza börtönébe, hanem elhajtattak vele Vincennes felé, Párizs város kapujánál felmutatták a hamis, de kifogástalannak látszó igazoló írásokat, majd álruhát adtak a fogolyra, ellátták Angliába szóló, hamis útlevéllel, elvitték az első postakocsi-állomásra, ahol egy hű emberük a szökevényt beültette a postakocsiba, aztán a börtön kocsijával visszafordultak Párizs felé, s örökre eltűntek a világból.

A börtön kocsiját később megtalálták a vincennes-i erdőben. Megtalálták az igazi őröket is, felpeckelt szájjal, összekötözötten, egy párizsi korcsmában. De a vakmerő szöktetőknek nyomuk veszett.

Barras nem is kerestette őket sokáig. Ekkor már temérdek baja volt; lépten-nyomon ellenségre bukkant. Örült, ha elbánhatott azokkal, akik jelentkeztek; s nem kereste azokat, akik már eltűntek.

A szökevény szerencsésen eljutott Angliába.

Ott megtudta, hogy időközben - még kiszabadulása előtt - véget ért az a pör, amelyet Barras Langlois-Monfort és társai ellen indított. Mind a tizennyolc vádlottat halálra ítélték és kivégezték: Norvins de Bellevalt is.

4

Egy héttel később, amint London utcáin sétálgatott, szembe jött vele a Morency.

Elfordult, és át akart menni az utca másik oldalára.

De a Morency megszólította.

- Savinien - kérdezte a szépasszony -, miért nem akar rám ismerni, és miért néz rám így?!...

- Asszonyom - felelt Savinien -, annak a nőnek, aki elárulja összeesküvő társait, hogy megmentse a tulajdon életét, talán még meg lehet bocsátani... főképpen azért, mert úgy kell azoknak, akik asszonyra bízzák a titkukat!... de annak a nőnek, aki gyanúba kever, megvádol ártatlanokat, csak azért, hogy bosszút álljon rajtok - nem tudom, miért -, annak a nőnek én nem tudok megbocsátani.

- Megőrült?! - álmélkodott a Morency. - Miféle összeesküvésről beszél?! Miféle árulásról?! Ártatlanokról, akiket bosszúból gyanúba kevernek, megvádolnak!... Nem értem.

- Tagadja, hogy részes volt abban az összeesküvésben, mely Barrast meg akarta fosztani a hatalmától?!... Tagadja, hogy amikor neszét vette a bajnak, s megszökött - már akár ijedtségből történt ez, akár azért, mert kezdettől fogva így tervezte -, kiadta összeesküvő társait az ellenségnek, mert áruló iratokat hagyott a lakásán?!... Tagadja, hogy...

- Várjon... nem tudok ennyi kérdésre egyszerre felelni... Mit beszél összevissza?!... Nem tagadom, hogy részes voltam az összeesküvésben; gyűlölöm ezt a Barrast... Az is igaz, hogy megszöktem, mert a társaim figyelmeztettek, hogy baj van... ők maguk kértek erre, amikor Barras gyanakodni kezdett, hogy nálam tartják az összejöveteleiket... De nem árultam el senkit... nem is értem, miért vádol ezzel... hiszen összeesküvő társaimnak semmi bajuk!... Valamennyien szabadon járnak-kelnek, ki itt Londonban, ki otthon Párizsban!...

- És Langlois-Montfort meg tizenhét társa?!... Köztük Norvins de Belleval, aki nekem nemcsak a barátom volt, hanem a jóltevőm is, szinte a testvérem?!...

- Engem vádol a halálukkal?! De hát mit tehetek én róla, hogy Barras elítéltette és kivégeztette őket?!

- Norvins de Bellevalt, Langlois-Montfort-t meg a többieket azért végezték ki, mert az ön papirosai közt megtalálták a Barras ellen összeesküvők névsorát, s ezen az áruló papiroson, amelyen rá kellett ismerni az ön kezeírására, tizennyolc név volt: Norvins de Belleval, Langlois-Montfort, meg a többiek neve.

- Ó, ó, ó!... Mily szörnyű tévedés!... De hát gondolhattam-e rá, amikor hirtelen menekülnöm kellett, hogy micsoda irka-firkák maradnak a lakásomon?! Ez a névsor nem az összeesküvők névsora volt, hanem azoké, akik valaha a szeretőim voltak!

(1909)

HOSSZÚ ÉLET

A százéves embert felkereste az ifjú, aki félt a haláltól.

- Bölcs ember hírében állsz - szólt az ifjú -, azt mondják, több vagy száz évesnél, és ez bizonyára a bölcsességed mellett bizonyít...

- Mit kívánsz? - kérdezte az aggastyán. - Ifjú vagy... tied a legnagyobb kincs a világon... mit akarsz tőlem, akinek nincs egyebe a száz évemnél?!...

- Félek a haláltól - felelte az ifjú -, és szeretnék sokáig élni. Eljöttem tehát, hogy tanácsot kérjek tőled. Mondd el nekem, felebaráti szeretettel: mit kell tenni az embernek avégből, hogy sokáig élhessen?

- Látom, hogy sajnálatraméltó vagy - szólt a százéves -, mert nem vagy olyan fiatal, amilyennek látszol. Azért szívesen segítenék rajtad. De lásd, noha kenyerem javát már megettem.... sőt minden kenyeremet megettem, mert most már egyáltalán nem tudom megrágni, és megint csak tejen élek... eddig még sohasem hallottam, mit tehet az ember avégből, hogy sokáig élhessen. Azaz, hogy... most jut eszembe... ifjú koromban azt hallottam egyszer, hogy aki sokáig akar élni: imádkozzék. Próbáld meg!... imádkozzál!... Ez ártani semmiesetre sem árt... s hátha jó recept?!... nem lehetetlen, hogy a magasságban lakók meghallgatják és teljesítik az óhajtásodat.

Az ifjú hitetlenül rázta a fejét.

Jóllehet még fiatal vagyok - szólt -, máris sok embert ismertem, akik hiába imádkoztak a hosszú életért. Azért azt hiszem, a magasságban lakók nem törődnek az ember életével; úgy látszik, a gondviselés rábízta az emberre, hogy a tulajdon életével csak törődjék, bajlódjék ő maga!... úgysincs egyéb dolga! De nem is azért jöttem, hogy ilyen receptet kérjek tőled... az imént rosszul tettem fel a kérdést. Azt mondanád el nekem, kérlek: mit kerüljön, mit ne tegyen az ember, hogy sokáig élhessen?

- Erről én még sohase gondolkoztam - felelt a százéves.

- Ugyan, ugyan!... kételkedett az ifjú.

- Legalább nem emlékszem, hogy valaha gondolkoztam volna erről - folytatta az aggastyán. - Engem sohase érdekelt az, ami téged izgat... és úgy találtam, hogy csak igen kevés embernek van oka rá, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozzék. A kivételek talán okosan cselekszenek, amikor azon tűnődnek, ami nekik is, neked is rejtelem, de ha igen sok ember töri ezen a fejét, annak már semmi értelme. Mert hiszen igen kevés ember hal meg.

- Csúfolódol velem?!... - botránkozott az ifjú -, vagy meggyöngült az elméd, és már nem tudod, hogy mindenki meghal?!...

- Igen - magyarázta szavait a százéves -, végül mindenki meghalna, ha ugyan hozzájuthatna ehhez a kivételes szerencséhez... De csak igen kevés ember jut hozzá... Úgy értem, hogy természetes halállal... a természet rendeléséből. Vagy hogy még érthetőbben mondjam: igen kevés ember hal meg pusztán azért, mert a gondjára bízott gép nem tud szolgálatot teljesíteni... mert a szervezete már nem bírja tovább azt a munkát, melyet az élet megkíván.

- Csak nem képzeled - kérdezte az ifjú -, hogy az elemi csapások, a balesetek, a háború, a gyilkosság vagy más erőszak... mindez több embert pusztít el, mint amennyi természetes halállal hal meg?!...

- Kétségtelen - vitatkozott a százéves -, hogy az elemi csapások, a balesetek meg a sokféle erőszak, mindez igen sok embert pusztít el. De a többiek közül is csak igen kevés ember hal meg.

- Hát mi történik velök? - álmélkodott az ifjú.

- A legtöbbet megölik a többiek, minden erőszak nélkül. Aztán igen sokan maguk ölik meg magukat. És csak egy kis maradék hal meg.

- Olyan sokan volnánk, akiket a többiek lelketlensége öl meg, hanem is erőszakkal?!...

- Ez az emberiség legnagyobb része - felelt a százéves komolyan.

- Azok közül, akiket ma élőnek látsz, a legtöbbnek ez a sorsa. Sok embert már előre megöltek, mert elődeiknek a lelketlenségéből félholtan jöttek a világra. Temérdek gyermeket öl meg szülőinek gondtalansága vagy az oktalansága, a legtöbbször e kettő együtt. A felnőttek közül azokat, akiktől az idegen érdek, érdekszövetkezet vagy érdekhálózat, az ármány vagy a bosszúállás, leggyakrabban a haszonlesés, vagy ha csak a rideg részvéttelenség is, elvonta az életfenntartás, a táplálkozás lehetőségét - bizony a többiek ölték meg, ha nem is erőszakkal. Aztán azok, akiknek a szívét repesztették meg, vagy mondjuk: akiknek az idegeit halált hozóan gyötörték meg mások, idegenek vagy közelállók... azok, akiket a hatalmasabbak kegyetlen életfelfogása kergetett az öngyilkosságba... és ki tudná elszámlázni mind az effajta eseteket?!... ezeket bizony mind a többiek ölték meg, ha a halottakon nem is látszik meg az emberölésnek semmi külső jele. Az öreg emberek legtöbbjét például, úgy vettem észre, a fiatalabbak türelmetlensége, mohósága, rideglelkűsége űzi, bolygatja, izgatja és tuszkolja ki a világból... egy kis segítség vagy csak egy kis kímélet is elég volna nekik rá, hogy sokkal tovább éljenek. Bizonyára akad köztük, aki valaha maga is részes volt sok titkos emberölésben, s ilyennek a haldoklását látva, csak nemezisnek vagy tanúja... de majdnem mindannyian titkos emberölés áldozatai. És a legtöbb halálesetben, ha megkeresed a rejtőzködő okokat, megtalálod a titkos emberölést. Annak tehát, aki sokáig óhajt élni, mindenekelőtt azt kellene tanácsolnom: „Őrizkedjél a többi embertől, s a legjobban talán azoktól, akikhez hajlandóságot érzesz!...”

- Az ember társas állat - nyögte az ifjú.

- Igen - folytatta az aggastyán -, ugyanabban van az ereje, amiben a gyöngesége. De ha el is zárkózhatnál a többiektől, elbújhatsz-e magad elől?! És magadban is veszedelmet hordasz; mert akármilyen jóindulattal vagy különben magad iránt, a tulajdon életednek te magad vagy egyik legnagyobb ellensége. Talán a gondolkozásodban rejtőzik, ami meg fog ölni, talán az érzéseidben; néha a szenvedélyeidben, néha csak az életmódodban; meglehet, a vigyázatlanságod lesz a gyilkosod, meglehet éppen a túlságos óvatosságod. Szóval, ha nem a többiek ölnek meg, valószínű, hogy magad fogod megölni magadat; az egyik tudatosan rontja meg magát, a másik öntudatlanul, de az emberiségnek csak egy elenyészően kis töredéke az, amely kikerüli mindezt a veszedelmet, és természettől hal meg.

- Tehát abban a véleményben vagy - tűnődött az ifjú -, hogy az ember minden ellensége közül a természetes halál a legtürelmesebb?!...

- Igen - magyarázgatta hitét az aggastyán -, a halál ólomlábon jár, és nemcsak nesztelenül, hanem egyszersmind nagyon lassan végzi a munkáját. Nem siet, talán mert tudja, hogy kevés munka jut rá; ennek a nagyját elvégzik helyette segítőtársai: az elemek is, de különösen maguk az emberek. Azért én sohase rettegtem a kaszás csontváztól, és eddig még nem gondolkoztam arról, hogyan kellene távol tartani. Az igaz, hogy most már ideje volna ezzel a kérdéssel is foglalkoznom. Bizony már kezdek elgyöngülni, és nemsokára egészen el-

öregszem. Aztán meg, miután véletlenül - és váratlanul - sikerült kikerülnöm minden más veszedelmet, nem is lehet rám nézve érdekesebb kérdés, minthogy miképpen lehetne elodázni a kikerülhetetlent. Ráérni ráérek, hogy gondolkozzam és beszélgessünk és tanakodjunk róla.

Az ifjú mohón kapaszkodott bele az aggastyán türelmetlenségébe. - Látod - szólt -, engem, amióta az eszemet tudom, majdnem folytonosan csak ez a kérdés foglalkoztat. Az igazat megvallva, sokkal jobban félek a csontváztól, mint az emberektől, vagy éppen magamtól... nekem nincsenek szenvedélyeim, és nincsenek veszedelmes érzületeim. Azonban, ha magamtól is félnem kell - például az életmódomtól -, akkor egy okkal több rá, hogy tanácsot kérjek a tapasztalataidtól. Te egy hosszú életen át sokat láttál, sok embert ismertél - olyanokat is, akiket idejekorán megölt a többi, a tulajdon indulatuk, vigyázatlanságuk, vagy maga a kaszás... olyanokat, akik hosszú időn át ki tudták kerülni a rájuk leső veszedelmeket -, tudod, hogyan éltek amazok és hogyan emezek... csak az emlékezetedet kell egy kissé megerőltetned, s már leszűrheted az eseteikből azt a tanulságot, hogy miképpen kell élni annak, aki sokáig akar élni, és főképpen, hogy mitől tartózkodjék az ember, ha hosszú életet óhajt.

- Nem bánom, tanakodjunk - szólt a százéves -, időm, az van bőven! És jól mondod, ha kicsit megerőltetem az emlékezetemet, sok szép, tanulságos eset jut az eszembe. Ezekből aztán egyesült erővel kisüthetjük, hogy mitől kell tartózkodnod. Hát várj csak, várj csak!...

Elgondolkozott, s az ifjú áhítattal leste a sok-sok tapasztalat tanulságát.

- Várj csak, várj csak... - kezdte az öreg -, hát, tudod, egy majdnem egészen bizonyos... az, hogy nagyon okosan teszed, ha mértékletesen dohányzol. Egy barátomat határozottan a dohány ölte meg. A dohányzás teljesen értelmetlen és nagyon ártalmas valami. Árt a szemnek, a gyomornak és különösen a szívnek... mindennek, aminek csak akarod. Ámbátor, ha jobban meggondolom a dolgot, sok betegségnek a csíráját pusztíthatja el a szájadban... de végre is...

- Ó, ha csak ettől függne az élet vagy halál - szólt közbe az ifjú -, akkor örökélet várna rám! Mert én sohasem dohányzom, míg te, amint látom, úgy füstölsz, mint egy sárkány!

- Mondom, hogy én sohase rettegtem a kaszástól, s ha féltem, inkább csak az emberektől tartottam! Aztán meg a dohányzás, ha értelmetlen valami is, de jó, legalább annak, aki megszokta. Hm... hát sose dohányzol? Meglehet, rosszul teszed. Ismertem embereket, akik késő vénségükig vadul dohányoztak, és másokat, akik sohase ízlelték meg ezt a mérget, mégis korán meghaltak. De azért igazad van... ezentúl kevesebbet fogok dohányozni... ideje, hogy mérsékeljem magam. És lám, lám, milyen jó gondolat volt, hogy eljöttél hozzám tanácsot kérni!... a tanácsomnak te ugyan nem veheted hasznát, de én magam igen...

- Ne felejtkezzél meg rólam sem! - esengett az ifjú.

- Várj csak, várj csak!... Hát, tudod, végre eszembe jutott valami, ami vitathatatlan... egy olyan tanács, amely kétségtelenül aranyat ér. Élj mértékletesen a szeszes itallal! Igen sok barátom volt, akit a szesz tett tönkre; a szesz rettenetes méreg. Árt a gyomornak, a májnak, a vesének, az agyvelőnek... ha mértékletesen élsz vele, akkor is árt a szívednek meg az idegrendszerednek... se szeri, se száma azoknak a nyomorúságoknak, amelyeknek mindnek a szesz az okozója...

- Ne folytasd! - vágott közbe az ifjú -, ez a tanácsod fölösleges! Mert én sohase élek szeszes itallal; tudom, hogy - mint már a görög bölcs megmondta - a víz a legjobb.

- Fenét a legjobb! - kiáltott fel az aggastyán. - A legjobb ital az, amelyet ebben a butykosban látsz! És minden szesz jó; azt az egyet nem lehet letagadni, hogy jó. Öreg embernek meg éppen orvosság; öreg embernek bor a tejecskéje. Hogy a szesz nem volna jó, azt már nem

mondhatod komolyan!... Csak veszedelmes, csak rettenetes méreg!... Ámbátor ha jobban meggondolom a dolgot...

- Sok betegségnek a csíráját pusztítja el az ember szájában? - kérdezte az ifjú.

- Az is; meg még egyéb haszna is lehet, ha mérséklettel élsz vele. A sok persze megárt belőle... ámbátor, amint tovább elgondolkozom, eszembe jut, hogy sok barátom késő vénségig úgy ivott, mint a homok, míg mások sokan, akik absztinensek voltak, mint te, időnek előtte, fiatalon haltak el. De azért igazad van... és ezt a jó tanácsomat mindenesetre hasznomra fordítom... ezentúl kevesebbet fogok inni. Éppen ideje...

- Éppen ideje, hogy nekem is juttass valamit jó tanácsaidból - figyelmeztette az ifjú a fecsegő százévest.

- Várj csak, várj csak!... Időközben csakugyan eszembe jutott valami, aminek már te is hasznát veheted: egy olyan tanács, amely egyszerűen szentírás. Légy mértékletes a szerelemben! Nagyon sok embert ismertem, akit a szerelem veszített el; a szerelem a legnagyobb veszedelem. Az elvetemedett leányok megmérgezhetik az egész szervezetedet; a nagyon engedékeny asszonyok tönkretehetik az idegrendszeredet; még a tiszta szerelem is annyi izgalmat okoz, hogy megronthatja, beteggé teheti a szívedet. Ámbátor, amint tovább gondolkozom, még több ember jut eszembe, akinek a szerelem semmiféle formájában nem ártott meg, akit nem rontott meg még a mértéktelen szerelmeskedés sem, aki késő vénségében is szívesen mértéktelenkedett volna... és jobban megfontolva a dolgot: a mértékletességre akkor is ráérsz, amikor a természet majd rád kényszeríti a mértékletességet... a mértékletességet még akkor is korainak találja az ember... én legalább ma is őszintén sajnálom, hogy a mértékletességben kell tündökölnöm és nem a mértéktelenkedésben...

- Ne többet erről, jó uram! - szólalt meg újra a már kissé türelmetlen ifjú -, mert akármilyen kitűnő a tanácsod, nekem nincs rá szükségem. Én e tekintetben olyan tökéletesség vagyok, hogy például állíthatnának az ifjúság elé: maga a megtestesült bölcs mérséklet, maga a kiszámított, pontos mértéktartás. Azokból az örömökből, amelyekről szólsz, én csak kávéskanalankint szedem ki a részemet: akkor és úgy, ahogyan az orvos rendeli. A haláltól való félelmemben a legnagyobb fegyelmet kényszerítem magamra...

- Hopp, megvan! Most már látom, hol van a hiba! - kiáltott fel az aggastyán örvendezve. A hiba ott van, hogy nagyon szomorú ember vagy, túlságos sok benned a lemondás, az élet öröméből nem veszed ki eléggé a részedet, valósággal sanyargatod magad. Ez a képzelhető legegészségtelenebb valami; ez fél öngyilkosság. Mert a jókedv, vidámság tartja fenn a fiatalságot; mert az öröm: élet; mert minél több a kellemes perced, annál inkább biztosítod magadnak a hosszú életet.

- Azt hiszed, hogy bele kellene merülnöm az örömök árjába?... - kérdezte az ifjú kételkedve. - De hisz magad is mondod, hogy ugyanazok az élvezetek, melyek némelyik embernek nyugodt öregséget biztosítanak, másokat elveszítenek, megölnek! És amilyen kevés szerencsém van, én bizonyosan az utóbbiak sorába kerülnék.

- Hm, hm, ez is igaz! - tűnődött az aggastyán. - Hja, a kérdésed fogas... Mégis, azt hiszem, túlságosan óvatos vagy. A túlság semmiből se jó, és a nagy óvatosság maga is veszedelem. Aki az orvtámadástól, a bujkáló ellenségektől való féltében mindenfelé tekintget, könnyebben csúszik el, hamarább ütközik bele akármilyen bajba, mint aki bátran halad előre, és csak maga elé néz. Sőt, mintha azok, akik szívesen szállnak szembe bármi veszedelemmel, nagyobb biztonságban hajóznának végig az életen, és kevesebb veszedelemmel találkoznának, mint a többiek, a félénkek, az óvatosak, a körültekintők. Úgy látszik, a veszedelem is olyan, mint az

árnyék; ha futsz előle, utolér... fuss utána, és szaladni fog előled!... Ámbátor ismertem olyanokat is, sokat, akik addig keresték a veszedelmet, míg végre is kitörték a nyakukat.

- Na látod! - szólt az ifjú szomorú diadallal.

- Igaz, ez is igaz! - egyezett ki az aggastyán, a fejét bólintgatva. - Hát keresgéljünk másutt!

Megint elgondolkozott és aztán elégedetlenül szólalt meg:

- Hiába erőlködöm, nem találok egyebet, csak azt, amit már a Bibliából is megtanulhattál: „Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú életű légy a földön!" Ebben az is benne van, hogy: ha egészséges szervezetet örököltél a szüleidtől, a jégeső sem fog elpusztítani. Ámbátor ismertem olyan ifjakat is, akiknek jégeső nélkül is sikerült elpusztulniok húsz- vagy harmincesztendős korukban, jóllehet a szüleik ma is a legszebb egészségben élnek, de nem csak ezek, hanem a dédapjuk meg a dédanyjuk is.

- No lám, no lám! - siránkozott az ifjú.

- Viszont, akárhonnan származol, ha fel tudtál vergődni odáig, hogy épségben érted meg a huszadik esztendőt, csak tőled függ, hogy meddig élsz. Mert a természet hű, türelmes, elnéző és szolgálatra kész barátod, mert a természet, ha ki nem meríted a türelmét, minden igyekezetével rajta van, hogy javadra váljék, és megsegít, ha magad is segíteni akarsz magadon - erővel jutalmazva ezt az érdemet; mert a természet mindent megjavítani törekszik, ami nem fölösleges és ami hasznodat veheti, kitart melletted. Ámbátor sohase tudod, hogy oktalanságból mivel meríted ki a türelmét; semmi sem könnyebb, mint véletlenül egyszerre csak kimeríteni a türelmét... olyan tudatlanok vagyunk!

Az ifjú kétségbeesetten nézett a százévesre.

- Megvallom - szólt -, az, amit mondasz, kissé zavarba ejt... Előbb is zavarodott voltam, de a feleleteid még jobban megzavartak!...

- Azt hiszed - felelt az aggastyán -, engem nem zavartak meg a kérdéseid?!...

- Világosíts fel legalább a magad esetével! - rimánkodott a sápadozó ifjú. - Hogyan éltél te magad?... Milyen volt az életmódod?... Mit gondolsz, minek köszönheted, hogy bár több mint száz esztendő haladt el fejed fölött, még most is itt vagy?!...

A százéves ismét elgondolkozott.

- Hát tudod - szólalt meg végre, hosszas tűnődés után -, én sokat voltam levegőn... Persze, persze!... vannak, akik mindig a szabadban élnek és mégis hamar elhullanak!... Aztán meg én sohase csináltam semmit, csak szemlélődtem. Nem voltam kénytelen dolgozni, s a nyugodt szemlélődés, a természetes elszórakozás egészségesebb, mint a lázas és verejtékes munka. Ámbátor ismertem olyanokat is, akiknek az idegeit megőrölte pusztán az, hogy nem volt mivel foglalkozniok. Mégis... mindent jól megfontolva... úgy hiszem... a leginkább annak köszönhetem, hogy még most is megvagyok, hogy a legzsöngébb korom óta, s talán már előbb is, minden nap tizennégy órát aludtam. Aludni jó; aludni egészséges. Ámbátor vannak, akik azt állítják, hogy sokat aludni sem egészséges... hogy a sokat alvás petyhüdtté teszi az embert... lomhává az agyvelőt... elhájasodást, izomgyengülést és még nem tudom mit okoz... Mégis... mindamellett... az az egy bizonyos... abban az egyben meg lehet állapodni, hogy aludni jó.

Egy kis szünetet tartott, és aztán így vetett véget a kihallgatásnak:

- De viszont, ha számba vesszük, hogy az ember tulajdonképpen csak akkor él, amikor ébren van, meg kell adni, hogy az én életem még nem nyúlt olyan hosszúra, amilyennek gondoltad. Kiszámíthatod, hogy én még nem éltem annyit, mint sok hatvanesztendős ember, aki húszéves kora óta naponta csak hat órát aludt.

Az ifjú elrohant, és a haláltól való félelmében beugrott a tengerbe.

(1910)

A HÁZIBARÁT

1

- Lenke, Lenke, micsoda szívtelen teremtés maga!...

- Szívtelen? Én? Miért? Mert nem akarom megcsalni az uramat?

- Hogy nem akarja megcsalni, ez egészen helyes. Ha az asszony elhatározza magában, hogy most már aztán slussz, ő bizony meg fogja csalni az urát, aztán odapillant a legközelebb rostokoló udvarlóira, akik úgy leselkednek rá, mint az utcasarkon a hordárok a messziről közeledő hölgy kezében tartott levélre, és ezek közül az udvarlók közül odainti magához valamelyiket, akármelyiket, amelyik a leghamarabb tud elugrani... vagy mondjuk, ha az asszony ahelyett hogy ezt gondolná magában: „Én most kocsikázni akarok!”... ezt gondolja: „Én most egy kicsit össze akarom ropogtatni a házasságomat!”... és ahelyett hogy az utcára kilépve, a véletlenül arra cserkésző fiákeresnek intene, odakacsintja magához azt az udvarlóját, aki éppen arra jár, vagy aki mindig az ablaka alatt ácsorog... hát ez a szerelem, Lenke, annak az odafüttyentett szerelmesnek nem az igazi szerelem. Mert ha az ember csak eszköz és nem végcél, akkor a szerelme nem juthatott el odáig, ahová minden szerelem tör; nem az egyén győzött benne, csak a faj. Nincs szebb dolog a világon, Lenke, mint a házasságtörés; de ennek is megvannak a maga szabályai, a maga szükséges szép formái. Az ideális házasságtörő asszonynak mindig úgy kell megcsalnia a férjét, hogy ez az akarata, a szándéka, a szent fogadalma ellenére történjék. Azért én meg is követelem magától, Lenke, hogy ne akarja megcsalni az urát. Ami a maga dolgában megbocsáthatatlan, az ott kezdődik, hogy nemcsak nem akarja megcsalni az urát, hanem végül: csakugyan nem csalja meg; mert a szent fogadalom még nem hiba, de az már bűn, ha nem engedi, hogy keresztülgázoljak az elhatározásán és összetörjem-zúzzam, recsegtessem-ropogtassam a szent fogadalmát. Mindezt különben bővebben is ki fogom fejteni a legújabb színdarabomban; hiszen most már úgyis csak nyomtatásban beszélhetek magával!

- Furcsa ember maga, Tasziló. Nem elég, hogy hetenként négyszer-ötször áll elő újra meg újra azzal a bizonyos kívánsággal, amely nem teljesíthető... most már föltételeket is diktál!... és megszabja, hogy nem tudom micsoda párbajszabályok megtartásával boruljak a karjaiba!... Aztán arról panaszkodik, hogy már csak nyomtatásban beszélhet velem - egy olyan hosszú szónoklat után, hogy ha az új darabját ilyen hosszú szónoklatokkal tömi tele, hát ezt sem fogják előadni!...

- Hát ne adják elő!... bánom is én!... Majd meglátjuk, ki fárad ki hamarabb: én-e, vagy ők?!... Elég az hozzá, ezt a színdarabot meg fogom írni, ki fogom nyomatni és a maga számára zöld selyembe fogom beköttetni!... És hogy beszélhetek?!... Mit ér az, hogy beszélhetek, ha csak halkan, tompán, egyforma hanglejtéssel beszélhetek, mert különben Iduska minden szót meghallana!... mikor én úgy szeretnék beszélni, mint a Nemzeti Színházban Nagy Imre!... És mit ér az, hogy csak a szájammal beszélhetek, de nem beszélhetek a karommal!... sőt még csak le se térdepelhetek maga előtt, mert a nyitott ajtón át Iduska jól láthatja minden mozdulatomat!... hiszen, esküszöm, hogy nem veszi le rólunk a szemét!...

- Ne esküdjék, mert nem szabad elfelejtenie, hogy most nem ír, hanem udvarol!... Szóval, azért vagyok szívtelen, mert Iduska ott ül a másik szobában és olvas?

- Azért szívtelen, mert mulat rajtam. Azaz... ha csak rajtam mulatna, ebben még igaza volna. Mert én csakugyan a legnevetségesebb figura vagyok a világon... egy kifáradt, lihegő cigánygyerek, aki egyre szalad az után a szekér után, ahonnan csak csúfolódást kiáltoznak le rá... minél kegyetlenebbek hozzá, annál inkább elriaszthatatlan... Hát ha csak rajtam mulatna, ezt még érteném. De maga a szenvedésemen, a vergődésemen mulat!... magának örömöt okoz annak látása, hogy én kínlódom!... és ez már szívtelenség, rosszlelkűség.

- Aztán miből következteti azt, hogy én ennyire kegyetlen volnék?

- Abból, hogy ilyen rendeleteket ad a kislányának: „Iduska, kedvesem, ha látod, hogy a Tasziló bácsi látogatóba jön, el ne mozdulj a közelemből, amíg csak el nem ment! Vedd elő valamelyik könyvedet; úgy ülj le, valahol közel, hogy mindig jól láthasd a Tasziló bácsit, függeszd rá a szép, nagy fekete szemedet, és le ne vedd róla addig, amíg ki nem nyitotta az előszoba ajtaját; nem, ez nem elég; még akkor is nézz utána, amikor már az utcán megy, hogy valahogy föl ne merjen pislantani a mama ablakára; a mamának még az ablakát se láthassa a Tasziló bácsi... pedig ablaka több is van a mamának, ha szíve csak egy van is... tehát az ablakai közül egyet néha-néha megmutathatna a Tasziló bácsinak, ha már a szívét, mert csak ez az egy van, sehogy se akarja visszavenni a papától”...

- Nem adok neki ilyen őrült rendeleteket. Nem félek én magától annyira, Tasziló.

- No, azt tudom, hogy nem tart veszedelmesnek! Ezt eléggé érezteti velem. Pedig, ha tudná, micsoda őrült terveket forgatok néha a fejemben!... majd olvassa el a most készülő színdarabomat, ez egy kicsit meg fogja hökkenteni!...

- Nem fog meghökkenteni, Tasziló. Ismerem én magát jól. Maga nagyon jó fiú, aki nem éli le a tragédiákat, hanem megírja. És igaza van. A tragikus érzésnek nincs jobb levezető csatornája, mint ha kiírja magából az ember.

- Hát, lássa, ez az!... Ez az örökös csúfolódás... ez árulja el minduntalan a maga szívtelenségét!... Ki mondja azt, hogy maga testőrségnek vezényli ki Iduskát?!... Én nem mondom. Csak azt mondom, hogy mihelyt én megmutatom az orrom hegyét... akárhol... akár itt, akár a korzón, a színházban, a jégen vagy a kiállításban... akkor maga egy pillanatra se tud megválni Iduskától... egyszerre olyan példás anya, mint a Gracchusok szülője. És miért? Mert titkon nagyon mulat azon, hogy Iduska, ez a bájos angyali gyermek, nekem milyen rettenetesen alkalmatlan. Mert nevetni tud azon, hogy mikor a szívem a legjobban vérzik, még csak nem is beszélhetek erről szabadon... mert vigyáznom kell minden gesztusomra... még csak nem is rikolthatok, nem is sírhatok, bőghetek...

- Még ezt is megteheti. Iduska tudja, hogy maga nemcsak ügyvéd, hanem író is, és hogy egy írónak sokat meg kell bocsátani, ami másnak nem szabad...

- Hát nincs igazam, ha azt mondom, hogy magának külön mulatság azt nézni, hogyan kell fékeznem magam, és mosolyt erőltetnem az arcomra, amikor a legjobban szenvedek?!... A maga kamatszámításból lelkedzett lelkének humor az, ami nekem az életem szerencsétlensége...

- Remélem, a kamatszámítással nem azt akarja mondani, hogy a papa egy kis uzsora segítségével kapargatta össze a hozományomat?

- Isten mentsen!... Csak azt akartam mondani... de ebben aztán bizonyos vagyok... hogy abban az elhatározó pillanatban, amelynek a maga drága életét köszönhetjük és azt, hogy a világ így szebb, mint maga nélkül volna, a papája hirtelen valami számításra gondolt... mint Tristram Shandynek az anyja arra, hogy vajon a férje felhúzta-e az órát?!... végre is, ez kereskedőnél nem szégyen... Mert ha nem így történt volna, maga nem lehetne ilyen rémségesen józan.

- Rágalmazza a papát, aki a fiatalkorában, bizony Isten, még verseket is írt!... és igazságtalan velem szemben, mert én sohase mondtam Iduskának, hogy legyen itt, a közelemben, amikor maga vizitel. Éppen azért, mert józan vagyok, sohase csinálok ilyen bolondot.

- Hát akkor mért őrizne bennünket Iduska, ilyen következetesen, akkor is, ha idejövök, akkor is, ha valahol kívül csatlakozom magukhoz?!... Nézze, most is, becsületszavamra, csak bennünket őriz!... Pillantson csak ki, és ha nem hiszi, meggyőződhetik róla, hogy Iduska nem a maga mulatságára ül a karosszékben már vagy háromnegyed óra óta. Az igaz, hogy úgy tesz, mintha olvasna. Könyvet tart az ölében... és kitalálhatom, hogy micsoda könyvet, mert ráismerek a bíborszínű selyemkötésre... ez a könyv az én tragédiám: *Bakócz Tamás*. Hát én csak szeretem *Bakócz Tamás*-t, ha valaki szereti... amint, sajnos, rajtam kívül nincs még egy második lény a világon, aki szeretné... de azt ne mondja nekem senki, hogy egy tizenkét éves lányka háromnegyed óra hosszáig tudná olvasni *Bakócz Tamás*-t, csak úgy, minden kényszerítő ok nélkül!... Nem is olvassa, csak azért tartja a térdén, hogy ürügye legyen ott maradnia, az őrhelyen. A szeme mindig rajtam van, mint az Isten szeme Káinon... Mért? Mert amint némelyik anya azt mondja a kislányának: „A szemed mindig a csupron legyen, és aztán, ha hallod, hogy már forrni kezd a tej, húzd el a csuprot, hogy a tej ki ne fusson!”... az ő mamája azt mondta neki: „Ejtsd zavarba Tasziló bácsit az őziketekinteteddel!... mert Tasziló bácsi nagyon mulatságos olyankor, amikor majdnem meghal a nagy szerelemtől, és mégis úgy kell ülnie a székén, mintha a békekonferencián Gróf Morfeuszt hallgatná.”

- Az csakugyan nem lehetetlen, hogy Iduska magát lesi. Csakhogy nem az én megbízásomból teszi, ha véletlenül így van. Iduska, fájdalom, rettenetesen tiszteli az irodalmat; a nyomtatott betű valóságos áhítatot kelt benne; és mert maga az egyetlen író, akit a személyében is ismer, maga neki tulajdonképpen az irodalom. És cudar hálátlanság, ha magát ez a tisztelet idegessé teszi. Várjon csak! Ha majd Iduska is megtudja, hogy *Bakócz Tamás*-t a rossz emberek sehogy sem akarják előadni, meglássa, ő se lesz többet ennyire alkalmatlan!.... Tőlem ugyan nem tudja meg... én még ebből sem ábrándítom ki, pedig maga megérdemelné, hogy elveszítse a leghívebb tisztelőjét is... Különben én nem csodálkozom rajta, hogy ennyire hálátlan Iduskával szemben; maga mindenkivel szemben hálátlan, maga a leghálátlanabb lény a világon.

- Csupa kegyetlenség, amit mond. De jól van, ne beszéljünk *Bakócz Tamás*-ról; beszéljünk csak arról, hogy: hát kivel szemben vagyok én hálátlan?

- Először is: az urammal szemben. Ő magának igazán a legjobb barátja. Azonkívül unokatestvérek is. És maga mégis képes volna rá, hogy elcsábítsa a legjobb barátjának és rokonának a feleségét.

- Na, őróla ne beszéljünk! Ez a semmirekellő, a nagy tekintélyű méltóságos úr, alattomban mindig röhög magában, ha arra gondol, hogy én milyen sokat üldögélek maga mellett, őhelyette, folyton epekedve, sóhajtozva, döglődve. Csak azért beretválkozik, mert ha ma is megvolna a szakálla, ez folyton rezegne, annyit nevet azon magában, hogy az ő háza neki „otthon”, nekem pedig „itthon”. Jól tudja a betyár, a csirkefogó, hogy Korponay Tasziló nemcsak ügyvéd, hanem költő is, tehát: nem veszedelmes. És bár sohase olvasott egyebet, csak pénzt meg étlapot, Musset Alfrédnak pedig soha a hírét se hallotta, bölcsen tudja, hogy az óvatos és előrelátó férj olyan valakit választ házibarátnak, aki iszonyúan szerelmes, tehát - mert minden asszony égetnivalóan gonosz - a legkevésbé se veszedelmes; ez majd vigyáz az asszonyra, és elhessegeti azokat az udvarlókat, akik veszedelmesek, vagy ha ez nem sikerül neki, mint a jó házőrző kutya, vonítani kezd. Micsoda hálát érezzek az ilyen üzérrel szemben, aki rendelkezésemre bocsátja a karosszékeit meg a zsámolyait, annak fejében, hogy a szemem mindig ott legyen a maga szobájának az ajtaján?! Ellenkezőleg. Az ilyen számító és elbizakodott fráter nem érdemel könyörületet. Hiszen ha csak rajtam állna!... De mikor maga nem

akarja elismerni, hogy ez az ember ugyancsak rászolgált arra a dekorációra, amelyet a férjek nem keresnek, de...

- Mivel szolgált volna rá? Megcsal?

- Azt már nem hiszem, hogy ennyire szemtelen volna. Ha valaha erre is vetemednék, és én megtudom, akkor az Isten legyen irgalmas neki!... mert én menten el fogom árulni magának, lovagiatlanul, vénasszony módra...

- Nem képes maga erre...

- Kárörömmel, kéjjel!... Még csak az kellene, hogy meg is csalja!... Hát, ami nem igaz, azt nem mondom. De enélkül is régen megérett rá, hogy maga megcsalja. Így elhanyagolni egy asszonyt!... egy ilyen asszonyt!...

- Mit tudja azt maga?

- Látom, hogy egész nap nincs itthon. Látom, hogy van ideje kártyázni, de nincs ideje magát ide vagy oda elkísérni...

- Nagyszerű!... Őt nem mulattatja mindaz, ami engem mulattat...

- Ez éppen elég. Én mindent szeretek, amit maga szeret. Ha maga az én feleségem volna, a másik szobába se mehetne át, anélkül hogy utána ne menjek...

- Hat hétig, nyolc hétig. De ezen már túl vagyunk. Elkésett, Tasziló. Akik nagyon szerelmesek, azok mindig elkésnek.

- Ne csúfolódjék. Tudom, hogy elkéstem volna akkor is, ha véletlenül én kérem meg legelőször... és újra el fogok késni, amikor majd az én Béla barátomat utoléri az a végzet, amelyet már régen kiérdemelt. Csak azt nem értem, mért nem mondja meg ezt most is a szokásos kíméletlenséggel?!... Hiszen azt már számtalanszor megmondta, hogy nem szeret, hogy engem nem tud szeretni...

- Azt mondtam, hogy se magát, se mást... csak az uramat szeretem. Ez még nem kíméletlenség. De velem szemben is hálátlan. Mondja, nem bánok én jól magával? Tulajdonképpen nem volna szabad megengednem, hogy ilyen sokat legyünk együtt. Van asszony, aki megmondta volna az urának: „Nézd, ez a Tasziló, akit te a barátodnak tartasz, képes volna rá, hogy elcsavarja a fejemet, ha ez nem ülne olyan jól a nyakamon!”... És én nem árultam el magát, pedig semmi mást nem titkolok el az uram elől... még azt se kívántam magától, hogy ezentúl csak ritkán lássuk egymást...

- De mért? Mert azt mondja magában: „Szegény Tasziló!... ő nem számít!”... Mert mulattatják a sóhajtozásaim. Mert azt gondolja, igen helyesen, hogy az olyan házibarát, akit senki se tart veszedelmesnek, se a férj, se más, az asszonynak legszebb dicsérete. Mert minden cselédje közül én vagyok a leghasznosabb; a többi folyton kimenőt kér, én meg azon rimánkodom, hogy minél többet lehessek a szolgálatára. Mert amióta engem ismer, nem kell az ernyőjére meg a retiküljére vigyáznia, nem kell semmiféle jegyről gondoskodnia, és ha Iduska nem tizenkét éves volna, hanem csak három, nem kellene pesztrát tartania...

- Nézze, Tasziló!... édes, drága, egyetlen Taszilóm!... nem én mondtam, maga mondta!... Hát igen, tegyen meg nekem egy nagy, igen nagy szívességet!... Pesztrálja egy kicsit Iduskát!... vigye ki egy kicsit sétálni!... vigye ki a kiállításba!... A szegény angol nő elkéredzkedett... nem tagadhattam volna meg tőle ezt a kimenőt... megint elveszítette a szívét valahol... hadd keresse meg. Nekem pedig itthon kell kucorognom. Asszonyok jönnek hozzám, egy kis jótékonysági pletykára... mert hiszen... az élet olyan szomorú, hogy kétségbe kellene esni, ha az

emberszólás vidámsága nem enyhítené meg a bajainkat!... végre is, az alelnökük vagyok ezeknek az amazonoknak... az uram bankjának az érdeke megkövetelte, hogy vállaljam ezt az alelnökséget. És Iduska egy idő óta olyan fakó!... az egész gyerekből csak a két nagy szeme maradt meg. De nem csuda, mert hiszen egész nap csak olvasna... mindig erőszakkal kell kicipelni a levegőre. Hát ha maga olyan aranyos volna, hogy kivinné a kiállításba, és egy kicsit megsétáltatná... magával szívesen elmenne... megnéznék az iparcsarnokot meg a gépházat, s közben elmondaná neki Bakócz Tamás életrajzát... ugye?... no, lássa, ezért már kapna tőlem egy szép puszit... persze, csak a homlokára!...

- Hja, a homlokomra?!... Értem. Ez a jótékony alelnöknő külön puszija a külön megmosdatott púpos fiúcska számára!...

- Jaj, be kiállhatatlan!...

- Csudálkozik, hogy az ajánlata nem ragad el? Hát nézze, nekem ezek az amazonok iszonyúan gyanúsak. Félek, hogy egy huszártisztet küldenek maguk helyett...

- No, hallja!...

- És hogy magának az iparcsarnok nem elég, hanem még a gépházat is be kell járnunk...

- Ezt csak azért mondtam, hogy a gyerek valamit tanuljon is...

- És Bakócz Tamás életrajza?... ez semmi? De mindegy. Azt nem éri meg, hogy én nemet mondjak, amikor maga valamit kér tőlem. És ha azt kívánná, hogy másszak fel az iparcsarnok tetejére, vagy a gépházban pattanjak fel a leggyorsabban forgó acélkerékre!... Én azért jöttem a világra, hogy vakon, süketen, némán, meggondolás nélkül teljesítsem minden parancsát.

- Lássa, így szeretem magát!... Ez a maga igazi formája!...

- Csakhogy ezen a világon minden adsza és nesze, még az olyan őrjöngő szerelem is, mint az enyém. Meg kell ígérnie, hogy még a héten ad nekem egy órát... csak nekem magamnak!... és meghallgatja új darabomnak, *A szfinx*-nek az első felvonását.

- Ez a szfinx... én vagyok?

- Ön mondá.

- És Iduska sem lehet jelen a felolvasáson? Senki se várja *A szfinx*-et nagyobb érdeklődéssel, mint ő.

- Fölösleges, hogy ő is jelen legyen, mert már előbb, még ma délután, meg fogja ismerni *A szfinx* tartalmát. Úgy számítom, hogy Bakócz Tamás életrajzával még az iparcsarnokban el fogok készülni, és a gépházban már rákerülhet a sor *A szfinx*-re...

- Jól van, megalkudtunk. Iduskám, lelkem, gyere!... hadd öltöztesselek át!... Tasziló bácsi, ez a kedves, jó, imádott Tasziló bácsi kivisz a kiállításba!...

- Ne öltöztessem át én? Ne fésüljem meg? Ne töröljem meg az orrocskáját?

- Menjen, maga utálatos!... Még meg se tette, amit kértem, és már felpanaszolja?!

2

Tizenegy évvel később:

- Micsoda kegyetlen teremtés maga, Iduska. Ezt a kacérságot és ezt a szívtelenséget sohase néztem volna ki magából!

- Miért, Tasziló bácsi? Mert nem akarom megcsalni az uramat?

- Először is, ne nevezzen engem még most is Tasziló bácsinak!... hiszen már nem kisgyerek!... Én pedig még nem vagyok bácsi, én még öcsém vagyok.

- Hja, erről én már nem tudok leszokni! Hiszen akkor is Tasziló bácsinak neveztem, amikor szerelmes voltam magába!...

- Hát, lássa, ez a kacérság és ez az, amit én a nővel veleszületett lelketlenségnek nevezek!... Előbb taplót dug a fülembe, aztán, mikor látja, hogy no már megvadultam, már jól megbokrosodtam, akkor édesdeden nevet rajtam, fügét mutat, és azt mondja, hogy: „Hej, Laboda, Laboda, lábod ide, nem oda!...” Pedig azon kezdem, hogy ebből a gyerekszerelem-históriából egy árva szó sem igaz... és az egészet csak azért eszelte ki, hogy ugrasson, hogy megvadítson, és amikor már bőszebb vagyok egy húsz sebből vérző bikánál, akkor kinevethessen.

- Az már nem igaz, mert én leteszem a főesküt is, a pótesküt is - kérdezze meg csak az uramat!... neki is elmondtam -, hogy Tasziló bácsi volt az első ideálom. Nem, ezzel keveset mondok... én olyan szerelmes voltam magába, Tasziló bácsi, hogy ekkora szerelemre csak egy gyerek képes. Volt idő, amikor egyszerűen maga volt minden gondolatom... és azt hiszem, nemcsak úgy, egyetlen embert szerettem magában, hanem a világ valamennyi költőjét, magát az irodalmat, az egész férfinemet, a nagy mindenséget. Istenem, mennyire fájt a szívem amiatt, hogy maga az én nagy szerelmemet sehogy se akarta észrevenni, és egyre csak a mamának udvarolt!... mennyit sírtam éjszakánkint, milyen sokszor álmodtam magáról, hogyan dobogott a szívem, ha egyszer-egyszer rám nézett, hány ezerszer néztem le az utcára, hogy jön-e már, micsoda pillantásokat vetettem magára lopva, ha senki se láthatta!... Hát azt nem mondom, hogy az ilyen gyerekszerelem valami nagyon tartós volna... hogy amit maga iránt éreztem, ez volt az igazi... de szóról szóra így volt. És ha nem hiszi, hát kérdezzen ki. Szavaljak *Bakócz Tamás*-ból? Felmondjam *Aba Sámuel*-t? A nagy monológot akarja? Ma is hibátlanul elmondom. És mutat maga nekem még egy nőt a monarchiában, aki *Aba Sámuel*-nek legalábbis a felét könyv nélkül el tudja mondani? Hát ne mondja, hogy nem igaz, mert én be is tudom bizonyítani... úgy, hogy egy óráig szavalok magának, mindig csak a maga munkáiból.

- Ha pedig igaz, akkor nem kellett volna elmondania.

- Hiszen, amíg ez a szerelem megvolt, olyan jól el tudtam titkolni, hogy maga még csak nem is sejtette! És tíz évvel később, amikor már feleség és egy másfél éves bébi mamája voltam, ugyan mért nem mondhattam volna el?!... azt, ami olyan régen elmúlt!...

- Mert gondolhatta, hogy ez a fölfedezés meg fog őrjíteni. Hát mi vagyok én? Szent? Anakoréta? Annyira Tasziló bácsi, hogy már nem is számítok? Ördögöt! Én még Tasziló öcsém vagyok. Ha szép az idő, és jó kedvem van, önmagamnak az unokaöccse. Szóval, ha azt akarta, hogy maga mellett is ugyanazt a szánalmas szerepet játsszam, amelyre valamikor a mamája utalt, akkor ezt elmondani bűn volt, lelketlen kokettéria, a mély érzések pajkos, vásott kicsúfolása. Mert én még, igenis, bolondulok, ha egy szép asszony bolondít.

- Még ha rossz asszony volnék is... pedig tudja, hogy nem vagyok az... akkor se bolondítanám Tasziló bácsit, aki nem tudom hány évig udvarolt a mamámnak....

- No, a viszonzatlan szerelemből nem származik vérrokonság! És ha csak ez az aggodalma, Iduska, akkor biztosíthatom, hogy köztünk nincs kánoni akadály.

- De az csak akadály, hogy most már nem Tasziló bácsiba vagyok szerelmes, hanem az uramba?!...

- Ez, sajnos már figyelemre méltó körülmény. De én be fogom bizonyítani magának, Iduska, hogy ez a csibész nem érdemli meg a maga szerelmét. Hogy magának vissza kell térnie a hű, a megbízható irodalomhoz.

- No, hallja, Tasziló bácsi, maga a leghálátlanabb ember a világon!

- Én? Ugyan miért?

- Már megengedjen, de az csak hálátlanság, ha így beszél az uramról?! Egy évvel ezelőtt, amikor a mamáék Bécsbe költöztek... Az igazat megvallva, én még ma sem értem, hogy Tasziló bácsi mért nem ment a mama után Bécsbe.

- Hát Bécsben nem nyithattam ügyvédi irodát. A magyar jogot se tudtam megtanulni soha, és most elkezdjem tanulni az osztrákot? Aztán meg, ha a Nemzeti Színházban sem adják elő a darabjaimat, képzelheti, mennyire nem adják elő ezeket a Burgban!... Mit csinálhattam volna?! Fájt a szívem, de itthon cseppentem.

- Szóval, mikor a papát felvitték Bécsbe bankigazgatónak, és így a mamától is el kellett válnunk, nem volt a világon elárvultabb, hajléktalanabb és megfagyottabb gyermek, mint maga, Tasziló bácsi. Ekkor az én uram, aki olyan Lohengrin, aminő az operában elő van írva, azt mondja: „Azért Tasziló bácsit nem szabad megfosztani az otthonától, a karosszékétől, a megszokott kényelmétől. Tehát mi átvesszük a papáék lakását és bútorait; a papáék majd újonnan berendezkednek Bécsben. Így Tasziló bácsinak megmarad az otthona, a karosszéke, a megszokott kényelme."

- És csakugyan átvettek engem is a régi bútorokkal.

- Elég az hozzá, az uram érdeme, hogy ez a nagy változás Tasziló bácsit érintette a legkevésbé. Hogy míg mi mindnyájan költözködtünk, Tasziló bácsi ott maradt, ahol volt. Hogy míg a családunkban mindenki helyet változtatott, Tasziló bácsinak moccannia sem kellett, csak a világ fordult egyet Tasziló bácsi körül. És ugyancsak az uram volt az, aki egyenesen kérte a mamát, hogy a Jozefint ne vigye magával Bécsbe, hanem hagyja nálunk. Ő mondta a mamának: „Tasziló bácsi megszokta, hogy Jozefinnal legyeskedjék, Tasziló bácsinak kényelmetlen volna ez, ha ezentúl egy új szobalánnyal kellene legyeskednie." És tessék, Tasziló bácsi azt az embert, aki már régóta mindig csupa figyelmesség Tasziló bácsi irányában, röviden csak csibésznek nevezi.

- Hát nem az?!... Persze, a kötnivaló azt mondja magában: „Amíg ez a vén fogatlan kutya körüljár a házamban, addig nyugodtan alhatom!... Sok betörőt ugatott el ez már az apósom portájáról is!... Megérdemel annyit, hogy néha megsimogassuk, és azt mondjuk neki: „Tasziló bácsi hű kutya, derék állat!"... Nem kell minduntalan haza nézegetnem, mert Tasziló bácsi, mihelyt tiszti uniformist lát, úgy kezd üvölteni, hogy a klubban is meghallom!" Érdemel az ilyen ember kíméletet? Hiszen rajtam nem is múlnék!... Megmutatnám én neki, hogy nem vagyok annyira fogatlan, mint ő képzeli!... De, hiába, maga még nincs tisztában azzal, hogy ki ez az ember, és hogy ki az, aki magát megérdemli. Jól van, majd át fogja látni később. Hát várok.

- Mondja, Tasziló bácsi!... Nekem olyan furcsa, ha arra gondolok, hogy maga régebben... talán szóról szóra ezt mondta a mamának is?

- Kicsoda? Én? Ugyan hová gondol?!... Én, tulajdonképpen, annyira komolyan, mint magának, a mamának sohasem udvaroltam. Nem is udvarolhattam volna... hiszen akkor még azt se tudtam, mi fán terem az igazi szerelem!... akkor én még gyerek voltam! A mama nekem nem annyira ideálom volt, mint inkább csak barátnőm. Azt mondhatnám, hogy: anyai barátnőm. Ő volt az, aki buzdított, bátorított. Hiszen tudja, hogy milyen finom lelkű asszony,

és milyen jó ízlése van!... Nagyon tetszett neki *Bakócz Tamás*. És ez persze jól esett nekem, pedig akkor még nem tudtam, hogy ezt a tragédiámat sohase fogják előadni. Hát hogyne ragaszkodtam volna a mamához!... Igaz... Még nem is kérdeztem... Pedig, mióta hazajött Bécsből, mindig meg akartam kérdezni... hogyan találta szegényt?

- Köszönöm kérdését, eléggé jól van. Csak nagyon hízik, és az kétségbeejti. Nem is közönséges dolog, hogy a legutolsó esztendőkben mennyire elkövéredett. Ahogy elnéztem, mennyit hízott azóta is, hogy utoljára láttam, az jutott eszembe, hogy Tasziló bácsi őt valamelyik darabjában „a szfinx”-nek nevezte el. Hát bizony, olyan széles már, mint egy operaházi szfinx. Igaz!... elfelejtettem mondani... kérdezősködött Tasziló bácsiról is.

- És maga mit mondott neki rólam?

- Elárultam neki, hogy megint darabot ír.

- Csudálkozott rajta?

- Nem. Csak azt mondta: milyen disznóság, hogy még most sem akarják előadni Tasziló bácsinak egyik vagy másik darabját!...

- Igazán? A derék, jó asszony!... Mindig szerette a darabjaimat. Különben is, ő csupa jóság. Lássa, ő sohase csúfolta ki az érzéseimet... Ha nem is vigasztalhatott meg, sajnált, és gyöngéden bánt velem. Sohase hittem volna, hogy olyan szívtelen lénynek adhat életet, mint amilyen maga, Iduska.

- Nem értem, Tasziló bácsi, mi kifogása ellenem. Ha hibát követtem el, amikor elárultam, mennyire szerelmes voltam magába valamikor régen: nem igyekszem-e mindig azon, hogy jóvátehessem a hibámat? Nem gondoskodom-e mindenről, amit Tasziló bácsinak a kényelme megkövetelhet? Kérdezze meg csak az uramat: nem igaz-e, hogy tegnap este majdnem hajba kaptunk, mert ő fel akarta forgatni a lakást, de én azt mondtam: „Erről szó se lehet... Tasziló bácsi így szokta meg... hát mindennek úgy kell maradnia, ahogy van”...?!...

- Na igen. Ha az álnok Iduska nem akarja doktor Lohengrinnek azt mondani: „Fiam, ezt én nem akarom így... és ha a fejed tetején táncolsz, akkor sem lesz így!”... ilyenkor, ürügynek, villámhárítónak, jó a Tasziló bácsinak csúfolt udvarló is. Ennek már úgy sem árt, ha férjem-uram még egy pár gutaütést utalványoz neki... Tasziló bácsi egyébre már nem való, de mumusnak még megjárja. De kapott-e Tasziló bácsi tegnapelőtt csak egyetlenegy csókot is, bár kész volt ezért örökre eladni szerelmének minden jogát, az ősit csakúgy, mint a szerzettet? Kit nevetnek ki, mihelyt a szerelméről kezd beszélni?... nem az elkábított, fellovalt, bolonddá tett, megőrjített Tasziló bácsit? És lássa, a szegény mama sohase gúnyolta ki bennem a minden részvétre méltó írót. Ellenkezőleg. Ő tartotta bennem a lelket... ő emelt fel és támogatott, amikor elcsüggedtem... kétszer-háromszor is meghallgatta egy-egy színdarab-tervezetemet, rögtön elolvasta, amit megírtam, ő volt a tanácsadóm és a múzsám... ő volt az egyetlen, aki kitartóan hitt a tehetségemben. Maga pedig, ugyanabban az órában, amikor megtagadta tőlem azt az egyetlenegy csókot!... ugyanabban az órában, csak úgy, mosolyogva azt kérdezte tőlem, hogy: tulajdonképpen miért is írok én színdarabokat?

- Bocsánat, ez rosszakaratú magyarázat. Amikor azt mondtam, hogy: tulajdonképpen nem érdemes színdarabokat írni, ha ezeket sohase adják elő, azt is mondtam, hogy: nekem ma is nagyon tetszenek a Tasziló bácsi színdarabjai, pedig ma már öregebb vagyok.

- Nem tetszenek. És sohase tetszettek. Ez a keserű igazság.

- Legalább a múltamat ne vádolná. Hiába tanultam meg könyv nélkül kétezer sorát?

- Kétezer ördögöt!

- Ej, Tasziló bácsinak ma rossz kedve van!... És mert, ha rosszkedvű, akkor nagyon csúnya ember, hát én most egy félórára itt hagyom... úgysem olvasta el még az esti lapokat. De ne szökjék ám meg!... Szeretném, ha egy félóra múlva elkísérne a szabóhoz, aztán meg a kiállításba... Emlékszik még, hogy tizenegy esztendővel ezelőtt, az első nagy kiállítás idején, milyen sokat sétálgattunk együtt a ligetben? Mindent maga magyarázott el nekem... de engem semmi se érdekelt, csak *A szfinx* meg *Aba Sámuel*... akkor kezdte tervezgetni *Aba Sámuel*-t... Emlékszik?

- Nem emlékszem. Csak arra emlékszem, hogy ma már egyszer eltűnt egy félórára, és a félórából másfél óra lett, mert Stefike így, Stefike úgy!...

- Nonono! Stefikéről nem szabad rosszat mondani! Még Tasziló bácsinak sem szabad!

- Egyéb rosszat nem mondok róla, csak azt, hogy van egy gyűlöletes tulajdonsága. Nagyon lefoglalja előlem a mamáját. Még csak harmadfél éves, de mert a nőnemhez tartozik, hát máris ellenségem.

- Még nagyon jó barátok lesznek. Tizenkét éves korában szerelmes lesz Tasziló bácsiba, és könyv nélkül fogja tudni azokat a verseket, amelyeket Tasziló bácsi még csak ezután fog megírni. És ha akkor megint kiállítás lesz Budapesten, Tasziló bácsi fogja megmutatni neki az Iparcsarnokot, a gépházat, az akváriumot...

- Nem, nem pesztrálok több gyereket. Eggyel már nagyon megjártam.

3

Hat év múltán:

- Tasziló bácsi, édes, kedves, aranyos Tasziló bácsi, ugye lesz olyan szíves, és vigyázni fog Stefikére addig, amíg Veldenből visszajövök? A kisasszonyt egész napra el kellett engednem Klagenfurtba... már két hete rágja ezért a fülemet... és ha ezt a három vizitet még ma se rázom le a nyakamról, hanem megint csak halogatom, halogatom: végre is örökre adós maradok vele, és három asszonnyal megint megszaporodott az ellenségeim nagy tábora...

- Iduska, nekem nem tetszik az, hogy maga éppen akkor megy Veldenbe vizitelni, amikor a kisasszonya Klagenfurtban van. Az meg még jobban nem tetszik, hogy Stefikét Veldenbe nem viszi magával...

- Két szóval megmagyarázhatom...

- Ne magyarázza. Nekem ez az egész história nem tetszik. Főhadnagyszagot érzek.

- Ej, ne mókázzon, Tasziló bácsi!...

- Én nem mókázok. Tudja, elvben egyetértek magával. Mert az a fráter, akinek ilyen felesége van, mint maga, és mégis megállja, hogy két hónap alatt mindössze kétszer látogassa meg a családját...

- Pörtschachba nem jöhet el Budapestről minden másodnap. És mért ne végezné otthon nyugodtan a dolgát? Tudja, hogy nem vagyok itt magamban...

- Igen, tudja, hogy árgus szemmel őrzöm magát!... Nos hát, az ilyen fráter megérdemelné, hogy akármi történjék vele!... Istenem, milyen szörnyű állat is minden férj, a maga nevetséges, ostoba elbizakodottságában! Hát hiszen, ha csak róla volna szó, én nevetnék a legelőször és a legjobban!... Csakhogy az erkölcs se kutya!... de nem ám!... És kinek a kötelessége figyelmeztetni a tapasztalatlan asszonykát, mikor ez a legnagyobb meggondolatlanságokba akar belebonyolódni, ha nem az öreg élet- és emberismerőnek, az atyai jóbarátnak?!...

- Tasziló bácsi, ne legyen ilyen csúnyán féltékeny! Ha az uram volna féltékeny, aki alig lát heteken át, és azt se tudja, hol járok, mit csinálok: ezt még meg tudnám érteni. De hogy Tasziló bácsi féltékeny, aki minden lépésemet látja, aki könyvet vezethetne arról, hogy mit csinálok, aki a nap bármely percében bekötött szemmel is eltalálna hozzám: ez már mégis hallatlan! Hiszen Tasziló bácsi láthatta a legjobban, hogy én a főhadnagyot nem is vettem komolyan!... nemcsak hogy nem tüntettem ki, hanem észre se vettem!... Mit akar ezzel a szegény főhadnaggyal? Higgye el az én asszonyi tapasztalatomnak, hogy a legkevésbé veszedelmesek, a legszelídebbek közül való.

- No, nekem egy főhadnagy sem tetszik addig, amíg meleg, amíg végképpen ki nem hűlt!... És női lénynek, józan állapotban, nem hiszek addig, míg utol nem ér a gutaütés, a paralízis vagy az aggkori elmegyöngeség.

- Pedig, hogy a nő csupa álnokság, ez a föltevés ma már nagyon elavult dolog. Régente így lehetett, míg a nő csak tudatlan rabszolgáló volt; de a nő helyzete ma már egészen más; sokkal függetlenebbek, öntudatosabbak és bátrabbak lettünk, semhogy ma is rá volnánk utalva az örökös hazudozásra. És az új darabjába ne is vigye bele ezt a felfogást, mert azt fogják mondani, hogy nagyon elmaradt a világtól.

- Nem fogják ezt mondani; semmit se fognak mondani. Hiszen, ha legalább már rosszat beszélnének a darabjaimról! De azokról a darabokról, amelyeket nem adnak elő, hiába jelennek meg nyomtatásban, nem beszél senki. Még maga sem beszél. Azelőtt, régente, maga, az egyetlen, elolvasta a darabjaimat; vagy meghallgatta, ha egy-egy jelenetet felolvastam. Most már, mindenféle ürüggyel, mindig elbújik a felolvasás elől. Ismer valamit *Catiliná*-ból? Nem. Most már nem is beszél *Catiliná*-ról. Most már csak a főhadnagyról beszél.

- Nézze, Tasziló bácsi, maga jól tudja, hogy a szemrehányását nem érdemeltem meg. Ez a rosszhiszemű érzékenykedés tehát csak arra jó, hogy én lekéssek a háromórai hajóról. No, ne kívánja ezt! Legyen jó fiú, és ne kéresse magát tovább, vállalja Stefikét. Nem lesz olyan nagy robot. Hét órára már itthon leszek.

- Nem vállalom. Hogy megint úgy járjak vele, mint a Lidón, amikor nem tudtam legombolni a nadrágocskáját, és baj lett belőle? Nem. Én már kiöregedtem a pesztraságból.

- Ej, akkor még csak negyedfél éves volt, most pedig már nyolc és fél! És tudja, milyen jó kisleány; nem valami nagy feladat szemmel tartani. Úgy el fog játszani a többi gyerekkel, hogy - majd meglátja - nem okoz semmi alkalmatlanságot. Nem is kérem másra Tasziló bácsit, csak arra, hogy ne veszítse szem elől. Ahelyett hogy a kávéházban a kártyázóknak kibicelne, vagy egyedül sétálgatna: ma a zenét fogja hallgatni, és egy padon szivarozgatva elnézi, hogyan játszogatnak a gyerekek.

- És ha Stefike hamarabb elunja, mint én?...

- Elviszi járkálni... uzsonnálni a tejcsarnokba... vagy egy kicsit a vízre... és mesél neki. Hiszen tudja, hogy Stefikének az a legnagyobb mulatsága, ha Tasziló bácsinak a meséit hallgathatja!... Úgy látszik, örökölte ezt a gyöngémet.

- Csakhogy nagyon ismeri már a meserepertoáromat. És nekem aligha fog eszembe jutni valami, amit már négyszer-ötször el nem meséltem volna neki... Hopp, megvan!... Elmondom neki most készülő darabomnak, *Orfeusz és Eurüdiké*-nek a tartalmát, mese formájában!... Legalább megtudom, mindjárt előre, milyen hatást tenne a közönségre, ha mégis előadnák.

- No lássa, ez kitűnő gondolat!... Hát igazán?...

- Mikor tudok én magától valamit megtagadni? Csakhogy... ezen a világon minden: adsza és nesze... hát mit kapok érte?

- Egy szép puszit.

- A szájamra?

- Isten neki, a szájára!... Hanem el ne áruljon ám az uramnak, mert agyonver!... Hiszen tudja, mit mond!... Hogy Tasziló bácsi neki még nagyon is Tasziló öcsém!...

4

Másfél óra múltán:

- Tasziló bácsi!... Tasziló bácsi!...

- Mi az, Stefike?

- A Sárika, a Pimpike meg a Tusika... azt mondják, hogy ők is nagyon szeretnék hallgatni a mesét!... Szabad nekik is hallgatni?

- Szabad, ha nem szaladgálnak folytonosan, hanem csöndesen lesznek, és meg se moccannak. Aki egyszer felugrik, az többet nem jöhet vissza.

- És a Gretel is hallgathatja?

- De hiszen a Gretel egy szót sem ért magyarul!...

- Azt mondja, hogy az nem baj. Neki a mese még jobban tetszik akkor, ha nem érti.

- Hát én nem bánom. De a Gretelnek se szabad közben szaladgálnia.

- És hallgathatja a Tusika francia kisasszonya is?

- Hallgathatja. Legalább meglátom, milyen hatást tenne a külföldön.

- Mit mond, Tasziló bácsi?

- Csak azt mondtam, hogy mindenkit ide hívhatsz, aki a mesét hallgatni akarja... de aztán csend legyen!...

Öt perc múltán:

- Hol volt, hol nem volt, még az Óperenciás-tengeren is túl, volt egy öreg költő, bizonyos Orfeusz nevezetű. Hogy a másik neve mi volt, azt már nem tudom bizonyosan. Azt hiszem: Ede. Igen, igen, most már eszembe jutott, csakugyan Orfeusz Edének hívták. Hát ez az Orfeusz Ede... egyszer csak mit gondolt magába?!... elővette a lantját, és kiment a pusztaságba, hogy megszelídítse a vadállatokat...

- De hát mért akarta megszelídíteni a vadállatokat?... Hiszen a vadállatok úgy szépek, hogy ha harapnak!...

- Stefike, ne szólj közbe, mert akkor sohase lesz vége a mesének. Azért akarta megszelídíteni a vadállatokat, mert Apolló, a költők királya, megparancsolta, hogy mindenki, aki a költők nemzetségéből származik, éjjel-nappal a pusztaságban járkáljon, és ha szél fúj vagy jégeső esik is, akkor is mindig nyomában legyen a vadállatoknak, hogy lantjának zenéjével megszelídítse ezeket. Csakhogy azok, akik még Orfeusz Ede előtt indultak el a pusztaságba, mind igen rosszul jártak, mert vagy úgy összebarátkoztak a vadállatokkal, hogy még ezeknél is harapósabbak lettek, vagy pedig, ha nem akartak a vadállatokkal barátkozni, hát ezek megették őket. Azért az öreg Orfeusz azt mondta magában: „Megyek a pusztaságba, és lantom

zenéjével meg fogom szelídíteni a vadállatokat, mert így parancsolta nekem az én uram-királyom!”...

- Ugye, Tasziló bácsi, ez az öreg Orfeusz bolond volt?

- Bizony bolond, édes Stefikém. Mert a vadállatok már messziről meglátták, és azt mondták egymásnak: „Nézzétek, ott jön Orfeusz Ede, az öreg költő, aki lantjának zenéjével meg akar bennünket szelídíteni!... Szaladjunk el messzire, olyan fürgén, ahogy a lábunkat bírjuk!... hogy amikorra ide ér, ne találjon senkit, akit megszelídíthessen és nevethessünk rajta!”... És egy-kettő, a nyakukba szedték a lábukat, és ahányan voltak, annyifelé szaladtak, úgyhogy amikor az öreg Orfeusz Ede cammogva oda ért, már csak bottal üthette a vadállatok nyomát.

- Hahaha!... Hihihi!...

- Ezen aztán az öreg költő nagyon elbúsult, és azt mondta magában: „Hát vigye el az ördög a vadállatokat! Nem gondolok többet rájok, hanem fölkeresem az én tündérkirálynőmet, bizonyos Eurüdiké nevezetűt, és sokáig fogunk együtt élni, hogyha meg nem halunk.” Csakhogy hetvenhét év telt bele, amíg a pusztaságba ért, aztán másik hetvenhét év, amíg visszament, és eközben Eurüdiké tündérkirálynőt, aki eltévedt az erdőben, a rossz szellemek elvitték az alvilág fejedelméhez, bizonyos Plútó Aladárhoz.

- Úgy hítták, ahogy a papát?

- Úgy biz azt!...

(Tasziló bácsi mind jobban belebonyolódik a mesébe. A hallgatóság egy kis idő múltán feszengeni kezd. Végre Stefike megszólal:)

- Tasziló bácsi, ez a mese nem szép! Meséljen mást! Mesélje el a *Hüvelyk Matyi*-t! Az nagyon szép!

(Tasziló bácsi megharagszik:)

- Eredj, te taknyos!... Már te is olyan szívtelen vagy, mint az anyád?!... Meg a nagyanyád?!... De megállj!... Neked már nem is leszek a házibarátod!...

(A többihez:)

- Hát gyerekek, aló-mars!... menjetek játszani!... A mesének vége!...

(1914)

AKHILLES

1

De La Tour Landry, amint a nagy társalgóterem nyitott ajtajához ért, megállapodott, és előbb meglepetten, aztán - csonka jobb kezét a zsebébe mélyesztve - tüntető idegenkedéssel nézte azt, amit ezen a helyen most láthatott először.

A csöndes, álmos beszélgetésnek szentelt, gyönyörű fehér csarnok, ahol máskor - két-három külön csoportba húzódva vagy össze-összebújva - öt-hat öregúr szokott ásítozva vitatkozni, a legújabb táncosnőkről nyámmogni vagy egyet-egyet vakkantva erre-arra ődöngeni: most tele volt emberekkel. Középütt, nagy bőr karosszékben, még fiatalos külsejű, de köpcös ember ült - akinek a haja és körszakálla már szürkülni kezdett - és, mintha előadást tartana, hosszasan beszélt Anglia terveiről meg Oroszország jövőjéről, nem éppen szónokolva, ahogy a képviselő a szószéken, de olyan hangon, mint az egyetemi tanár, aki ügyel rá, hogy szavait a legtávolabb levők is hallhassák. A többi ember, aki a teremben volt - lehettek vagy harmincan -, mind a köpcöst hallgatta. A körülötte ülő öregurak, angol székük széles bőrkarjára könyökölve, előre hajoltak, hogy jól megértsék minden mondatát; volt, aki a füle mellé tölcsért csinált a tenyeréből, hogy ne veszítse el a beszélőnek egyetlen szavát sem. Sok hallgatónak csak állóhely jutott, de ezeken is meglátszott, hogy az érdeklődésük nem kisebb, mint azoké, akik a szónok közelében ülve, szinte lesik szájáról a szót, és csak nagyritkán szakítják meg előadását egy-egy, inkább csak felvilágosítást kereső, mint kételkedést kifejező kérdéssel. A köpcös mintha természetesnek találta volna ezt az áhítatos figyelmet.

De La Tour Landry, miután egy percig nézelődött, D'Uzes herceghez fordult - aki ott állott, közel a nyitott ajtóhoz -, és állát arrafelé biccentve, amerre a köpcös ült, azt kérdezte a hercegtől:

- Hát ez ki?

- Ez Léon Gambetta - felelt a herceg.

- Aztán kicsoda-micsoda ez a Léon Gambetta, és hogy kerül ide? - kérdezte De La Tour Landry, olyan hangon, hogy mindenki hallhatta.

A köpcös odapillantott a nyitott ajtó felé, és a pillantásában villámok cikáztak. De amint látta, hogy a kis, szürke D'Uzès herceg mellett egy öreg katona dohog - egy másvilági óriás, aki olyan egyenes és olyan magas, mint a jegenyefa -, egyszerre úgy tett, mintha nem látott volna semmit.

- A bal karja hiányzik... marsall-rangban van... díszruháját egészen a hasáig beborítja az ordógyűjteménye... úgy morog, mintha csak az ágyúkkal szokott volna diskurálni... még ma is gyönyörű legény, bár őszbe vegyült fekete haja elárulja, hogy már betöltötte a hatvanadik évét... ez nem lehet más, csak De La Tour Landry gróf - gondolta, és úgy folytatta az értekezését, mintha éljennel üdvözölték volna cérnavékony hangon.

Eközben D'Uzès herceg így szólt a grófhoz: - Látszik, hogy sohase szoktál újságot olvasni, mert különben ismernéd a Gambetta nevet. Hiszen már évek óta minden újság tele van vele!...

- Én nem veszek a kezembe újságot, mert utálom a hazugságot - morgott De La Tour Landry.
- És éppen ezért kérdezlek téged. Te, aki mindig az újságokat búvod, talán meg tudod mondani, hogy kicsoda-micsoda ez a fráter, és mit keres itt?

- Mit izélsz? - felelt a herceg. - Ez a Gambetta végre is Franciaországnak egyik izéje... minisztere volt...

- No, azt tudom - szólt De La Tour Landry, a herceg szavába vágva -, hogy amióta megvan ez a ti híres köztársaságotok, azóta a szamarakat összefogdossák az utcán, és minden másodikat kinevezik miniszternek. De, remélem, ez a mi kaszinónk nem arra való, hogy minden jöttment minisztert ide hívjunk vendégnek... vagy talán most már nálunk van a börze?

- Miniszter volt, és most Franciaország képviselőházának elnöke, mi egy s más - folytatta a herceg, mintha nem is hallotta volna De La Tour Landry közbeszólását. - Vannak, akik azt jósolgatják, hogy köztársasági elnök lesz belőle, ha ugyan megéli... mert nagy ész volna vagy mi... azt mondják. Ami nekem különben mindegy, mert én azt tartom, hogy semmi se olyan ártalmas, mint az az úgynevezett ész. És hogy mit keres itt? Hát azt amit te. Nevezetesen, az utolsó választmányi ülésen, amikor te a fenében voltál, megválasztottuk tagnak. Hát így került ide.

- Úgy? Az már más. Persze, ha én múltkor nem lettem volna a fenében, akkor nem választottátok volna be, kezeskedem róla. De ha már tag, az más. Akkor tiszteletben tartom. Csak azt az egyet követelem meg, hogy nálam ne tisztelegjen, mert én nem állok vele szóba, ha bukfencet hány előttem, akkor sem. Tőlem a törvénykönyveiből Bábel-tornyot építhet magának, és felmászhat ennek a tetejére... tőlem köztársasági elnök lehet mind a nyolc világrészben, vagy nem tudom hány van... nekem ne kerüljön a szemem elé, ha százszor tag is!... Ugyan mondd meg, melyik piszkos kávéházból, melyik spelunkából kapartátok ki ezt a pocakos fiskálist, ezt a pókhasú újságírót, ezt a puhány állatot, aki csupa száj és has?!...

- Kérlek, kérlek, nem helyes, hogy izélsz - szólt a herceg, úgy nézve fel De La Tour Landry arcára, mint ahogy a csónakos pillant a világítótorony reflektorára. - Lehet, hogy ez... izé volt, kávéházi politikus... afféle néptribun, mi egy és más. De, végre is, hazafi. Akkor, amikor Franciaország a legnagyobb bajban volt... amikor vonaglott... és te is vonaglottál... ő szervezte a nemzeti izét, a nemzeti ellenállást... ő hozta össze, ő ütötte nyélbe a nemzeti védekezést, mi egy és más...

- Na, hiszen ezt szépen hoztátok össze, szépen ütöttétek nyélbe!... Úgy? Hát ez volt az a bizonyos jogász? Aki léghajóra ült, mint az a színésznő, aki egyszer becsípett, és akinek nem tudom a nevét?... És aztán a szájával küzdött a hazáért? Aki fáradhatatlanul ügyvédeskedett, kerepelt, locsogott, és el nem hallgatott addig, amíg az egész híres nemzeti védekezésteket le nem győrte a sörtől részeg horda?... Hiszen ha én akkor nem vonaglottam volna!...

- De vonaglottál, és háromszor is újra kezdted a vonaglást, mintha mulatságból csináltad volna!... Szóval nem jól izélsz. Franciaországnak javára vált ennek az embernek a hogymondjákja... amikor erősködött, hogy így meg úgy, mi egy és más... és hogy nem nyugodott addig, amíg satöbbi. Pedig sokan azt hitték akkor, hogy már minden elveszett és több efféle. Az a nemzeti mitmondjak... az a nemzeti ellenállás, amit ő összehozott... a védekezés vagy amit akarsz, feltartóztatta, zavarba ejtette, feszélyezte, ha megengeded: bosszantotta, ingerelte, idegessé tette az ellenséget és ahogyan parancsolod. Na hát! Márpedig ez izé; ez valami. Azért jobb lesz, ha eljössz egy kicsit sétálni. Mit akarsz vele? Hiszen már tag!

- Csakhogy nem sokáig marad tag. Mert ezt én innen hamarosan ki fogom nézni... majd meglátod.

- Én azt se bánom. Hanem azt fogják mondani, hogy türelmetlen és erőszakos fráter vagy. Mert ezt kiváló embernek tartják. Nagy államférfinak vagy mi a manónak.

- Ezt a hogyhívjákot? És miben állna a kiválósága?

- Én nem tudom, de azt mondják, hogy mindenhez ért, ami politika... aminek valami köze van az államhoz vagy mit mondjak. Hogy nagyon jó feje van, és tud mindent, amit akarsz. Én, kérlek, ehhez nem értek, és különösen a különböző tantárgyakat nem vagyok képes a fejemben megtartani; mert nekem már olyan rossz az emlékezetem, hogy a különböző lányoknak a nevét is elfelejtem. De ez jeles ember volna; úgy a memóriából, mint a többi tantárgyból.

- Ez az a bizonyos szószátyár, aki azon a címen, hogy a népképviseletnek nevezett szerencsétlen találmányt szolgálja, az ostoba választók hiszékenységéből él, a hivatásos politikus, akinek a kávéház és a kocsma volt az egyeteme, az akadémiája, és aki órákig tud beszélni arról, amit a zuglapokból összeolvasott. Politikai csepűrágó, aki a frázisok pántlikáit húzgálja ki a szájából. De ügyel rá, hogy olyasmihez ne szóljon hozzá, amihez a hallgatói is értenek egy kicsit. Fogadsz velem, hogy amíg engem lát, a katonai dolgokról meg se mer mukkanni?

- Nem fogadok. Nekem mindegy.

- Persze, ez a száj-ember, aki tanáccsal gyámolította és szónoklatokkal gyönyörködtette a hazát, amíg az együgyűek véreztek, és a torkával küzdte fel magát nagy hazafinak, amíg a kevésbé beszédesek vonaglottak, előtted valami rendkívül tudós férfiúnak tűnik fel, mert te magad iszonyúan tudatlan fráter vagy.

- Bizony, én már régen lemondtam minden tudományról, és a sok közül csak egyetlenegy tudományt sajnálok: azt, hogy most már nem tudok olyan jól enni, mint régente... Különben, amióta úgy fehéredel, hogy nemsokára már jegesmedve lesz belőled, mindenkire csak dörmögni tudsz. Régebben, amíg barnamedve voltál, ha előbújtál az erdőből, csak a tudósokat üldözted; minket, tudatlanokat, nem bántottál. Most is békét hagyhatnál nekünk; legalább nekünk, akik nem tudunk, és nem akarunk semmit. Engem már úgyse fogsz rászoktatni a tudományra, mert én azt tartom, hogy a tudomány nagyon ártalmas az egészségre. Az én májamnak és vesémnek például határozottan rosszat tesz, de a többi szervemnek is, amelyeknek a címe most nem jut eszembe...

Ezt a beszélgetést a közelben levők közül csak azok nem hallották, akik nem figyeltek oda, hogy mit dörmög a nyitott ajtóban álldogáló, fészkelődő és feszengő vén hadisten. A herceg ugyan csak csöndesen kotyogott, és vigyázott rá, hogy szavainak kipötyögtetése ne okozzon zajt, amely zavarhatná az előadót, de a félkarú marsall olyan hangosan beszélt, és akkorákat mordult, hogy egyes mondatait a köpcösnek is hallania kellett. Ez azonban úgy tett, mintha semmit se venne észre, és mintha a figyelmét csakis az foglalná le, amit ő maga mond. Nem lehetett kiverni a sodrából, és De La Tour Landry nem fohászkodhatott akkorát, hogy ez kizökkenthette volna a nyugalmából. A legnagyobb kényelmesség hangján fejtegette tovább, amit magyarázgatni kezdett, és a szomszédságában ülők rövid kérdéseire mosolygósan felelt, olyan arcot mutatva, aminőt az az ember, aki csupa derű és jókedv.

De La Tour Landry látta, hogy hiába akarja felnyársalni tekintetével a köpcöst: ennek a szeme olyan ügyesen tért ki pillantásának a gyilkai elől, ahogyan a bika kapja el a fejét azok elől a szigonyok elől, amelyeket a pikador röpít rá. Elunta a dolgot, és arra gondolva, hogy még ráér kinézni a köpcöst ebből a klubból, amelyben ő otthon van, és amelyben csak a saját ízlése szerint kiválasztottakat tűr meg, tovább ment, az egyik játékszobába.

Hanem, amikor hallotta, hogy a köpcös már elment a klubból, visszasétált a nagy társalgóba, és a küszöbön így kiáltott fel:

- Pfű, micsoda ügyvédszag terjeng itt!...

Aztán megparancsolta a szolgáknak:

- Ahányszor ez a mosdatlan fráter ide beteszi a lábát, azonnal nyissatok ki minden ablakot és minden szellőztetőt!... És amelyik szobából kilép, abban rögtön permetezzetek illatszert!... Mindnyájatokat elcsaplak, ha nem gondoskodtok róla, hogy ne érezzem itt többé ezt a tintaszagot!

2

- Mit szólsz ehhez a vadbivalyhoz? Hogy ennek éppen most kellett kirontania az őserdejéből! - szólt Gambetta Falguiere-hez, aki a klubból hazakísérte.

- De La Tour Landryhoz? Igen, már magam is attól féltem, hogy fel fog öklelni - felelt a szobrász. - Pedig, akármilyen jól forgatod a kardot, azt hiszem, kockázatos dolog volna, ha össze kellene akadnod ezzel a bénával. Úgy beszélik, hogy a négy ujjával is jobban vív és lövöldöz, mint más az öttel...

- Párbajozni De La Tour Landryval! No ennél hálátlanabb dolgot hamarjában nem tudok elképzelni. Arról nem is szólva, milyen könnyen összekaszabolhatna - mert az óriási termete meg a vadállati ereje mégis csak nagy felsőbbséget biztosít neki -, képzeld el, mit kellene hallanom, ha csak egy hajaszálát is meggörbíteném „a gravelottei oroszlán”-nak, akinek már nincs meg a bal karja, a jobb kezén pedig csak négy ujja maradt!... Ha meg találnám karcolni!... Isten ments!... Nem pályázom a népszerűtlenségre. Sehol; ebben a kis, de hatalmas körben sem. Azért, minél világosabb, hogy De La Tour Landrynak nem tetszik az orrom, annál kevésbé fogom firtatni, hogy vajon szívesen lát-e a Cercle-ben. Ellenkezőleg; mindent el fogok követni, hogy ne kellessen összetűznöm vele. Látom, hogy még sok borsot fog törni az orrom alá... de - ha megtehetem, anélkül hogy ez kompromittálna - el fogom nyelni, amit számomra feltálal, akárhogyan kellemetlenkedik. Nekem, politikai okokból, szükségem van arra, hogy vezető szerephez jussak ebben a körben, amely nagyurainknak a második otthona, Franciaország báróinak az igazi országgyűlése. És ebben a körben a dölyfjével, a mindent lenéző szókimondásával, a hangosságával, a verekedő kedvével, a fenegyerekeskedésével ma De La Tour Landry a legnagyobb hatalom.

- Tekintélye van, annyi bizonyos. És pártja is. Az arisztokrácia leggőgösebbjei mind vele tartanak; a katonák pedig istenítik.

- Már hogyne volna tekintélye és pártja! Mindene megvolt ahhoz, hogy bálvánnyá nőhesse ki magát. Először is: a származás. Ez a bölény úgy néz le azokra, akiket a császárság tett hercegekké, mint Rothschild a szatócsokra: mert a De La Tour Landryak már akkor is seregvezetők voltak, amikor ezeknek a hercegeknek az ősei még a káoszban kuruttyoltak... és mert a De La Tour Landryak már az első keresztes-háborúk, Godefroy de Bouillon óta egyebet se csináltak, csak verekedtek és vérzettek a hazáért... igazán csoda, hogy írmagnak máig maradt belőlük. Úgy látszik, az a dölyfösség, amelyet ennek a tudata ad meg, ma is megtalálja a maga áhítatos tisztelőit. Még hozzá: a De La Tour Landryak verekedtek, vérzettek, vonaglottak a századok során, hogy sebesülten, ágyhoz láncoltan élték le a legszebb napjaikat, és nem értek rá elherdálni az örökségüket. Ennek a bölömbika hangú baromnak hát nagy vagyona van... tehát mindenkitől független... tehát fütyül az egész világra, amit az egész világ, természetesen, mély tisztelettel viszonoz, nyilván önismeretből, mondjuk: önutálatból...

- És hidd el, már a kivételes fizikumával is hatással van az emberekre...

- Hát persze. Hiszen az ősállatokra, a régóta kihalt masztodonokra emlékezteti az embert. Mintha egyenesen a tizenharmadik századból érkezett volna, amikor beül a liftbe, ahol alig fér el. Azt mondják, a csatában a kar nélkül való kabát ujjának a lengése olyan kísérteties volt, hogy mindenkinek a halál lovaglására kellett gondolnia, amikor látták, hogy a rohamban

hogyan ront előre. És az eszeveszett hősiessége! Nem rajta múlt, hogy nem lőtték szitává... háromszor volt élet-halál közt, heteken, hónapokon át... és ugyancsak sok dolgot adott a sebésztanároknak, hogy visszaváltsák a haláltól, és megint emberré foltozzák-varrják. Ne felejtsd el azt sem, hogy olyan férfi, akit még hatvanéves korában is imádnak a nők. És ezt a fenomént, ezt az ichtioszauruszt, azért, mert még nem szerezhettem meg a tetszését, duellumra szólítsam? Ez nagy oktalanság volna. A legszerencsésebb esetben is ki kellene cseppennem a klubból. És ezt nem akarom.

- De ha beléd köt?

- Rajta leszek, hogy - ha ilyesmit forgat a fejében - minél hamarabb letegyen erről a szándékáról. Nagy hiba volt, hogy amikor klubtagnak jelöltettem magamat, nem hajlonghattam előtte, mert véletlenül nem volt itthon... még nagyobb hiba, hogy azonnal be nem mutatkoztam neki, mihelyt újra megjelent a klubban, mert nem tudtam, hogy már megérkezett... de egy harmadik hibát már nem fogok elkövetni, s az első kettőt még ki lehet igazítani. Az Isten azért ad az embernek értelmet, hogy mindenekelőtt ezt tanuljuk meg: többet ésszel, mint erővel!...

- Hiába akarsz hajlongani előtte: nem fog maga elé ereszteni, nem áll szóba veled.

- Mire való a politika? Arra, hogy ki tudjuk eszelni a fegyvertelen megoldást. És én nem vagyok annyira tehetségtelen politikus, hogy ne tudnám leszerelni ennek az Akhillesnek a haragját, amikor világos, hogy össze kell férnem vele, sőt meg kell barátkoznunk...

- Ezt aligha fogod elérni...

- Mindenesetre el fogom érni. Egy kis fáradozás, az kell hozzá... de türelemmel jóval nagyobb dolgokat is elérhet az ember. A legbőszebb akhilleseket is meg lehet szelídíteni; minden Akhillesnek van sarka. Meglátod, nemsokára elválhatatlan jóbarátok leszünk.

- Te és ez az Akhilles? És mikorra ígéred nekem ezt a csodát?

- Hát vagy két hónapig várnod kell. Mert hogy ezzel a megközelíthetetlen Akhillesszel összebarátkozhassak: el kell olvasnom harminc vagy negyven kötetet. És egyéb dolgom is van.

3

Falguière, Olaszországból hazatérve, fölkereste Gambettát és „jó reggelt” helyett ezzel állított be hozzá:

- Tudod-e, hogy már a vasúton hallottam?

- Mit?

- Hogy a legjobb barátságban vagy De la Tour Landryval. Hogy mindennap együtt ebédeltek, és órákig sétálgattok.

- Vagy úgy? Már elfelejtettem, hogy ezt megígértem neked.

- De hát hogyan történt?

- A legsimábban - felelt Gambetta. - Először átlapoztam azokat a könyveket, amelyekből a tiszteknek vizsgálatot kell tenniök, aztán elolvastam néhány katonai írót, és végül minden olyan könyvet, mely katonai nézőpontból szól az 1870-71-iki háborúról. Szóval, szakértő lettem, mint sok más, aki annyit se olvasott, mint én. Így felkészülve, egy olyan napon, amikor tudtam, hogy De La Tour Landry nincs Párizsban, elmentem a Cercle-be, és ott a jövő

háborújára tereltem a szót. Valaki azt találta mondani, hogy ő nem látja, kit lehetne hadvezérré tenni, ha a háborút már ma meg kellene üzennünk. Azt feleltem, hogy: marsalljaink között van egy, akiben mintha hadvezéri zseni rejtőznék... legalább abból, amit 1870-71-ben önállóan cselekedett, ezt kell következtetni. És, természetesen, meg is okoltam ezt a véleményemet, hivatkozva a legfrissebb olvasmányaim egyik-másik hatásos adatára. Számítottam rá, hogy kedveskedni iparkodók De La Tour Landrynak el fogják mondani, mit beszéltem róla; és nem csalódtam. Egy héttel később megint elmentem a Cercle-be. Bősz Akhillesem ott volt; de már messziről láthattam az arcán, hogy az orrom biztonságban van, nem fogja leharapni. A társalgóban persze hamar rácsábíttattam magam, hogy ott folytassam, ahol a múltkor elhagytam... és alig vihették hírül neki, hogy megint katonai dolgokról beszélek, máris megjelent. Belépett a terembe, és szótlanul foglalt helyet azok közt, akik az ajtó közelében álltak. Úgy tettem, mintha nem ismerném fel, és nem tudnám, hogy kicsoda... kiteregettem az egész katonai tudományomat, és beszámoltam vele, micsoda új megfigyelések erősítettek meg abban a nézetemben, hogy a jövő háború vezéréül egy bizonyos Tour Landryt kellene kiszemelni, aki már 1870-71-ben is magára vonta az élesebb szeműek figyelmét. Szótlan maradt, de végighallgatott, és később hallottam, hogy odakünn azt mondta rólam: „Ennek a szamárnak van esze, azt el kell ismerni!... Nem közénk való, de esze, az van, mégpedig nem közönséges...” A következő alkalommal már bemutatkoztam neki. Barátságosan fogadta a tisztelgésemet meg a mentegetőzést, hogy egy kicsit elkéstem ezzel a bemutatkozással, és mindjárt kijelentette, hogy csodálja a katonai ismereteimet, amelyek terjedelmességéről már volt alkalma meggyőződnie. Aztán a többit már képzelheted... abból, ha megvallom neked, hogy a legjobb barátok vagyunk, mert mindennap elmagyarázom neki, hogy ő nagyobb, mint Hannibál.

- Talán mégse mondtál el mindent. Olyan egyszerű dolog volna ez? Elég volna hozzá a puszta hízelgés, hogy levehessük a lábáról akármelyik ellenségünket?...

- Ez a legegyszerűbb dolog a világon, mihelyt nem szégyelled, mihelyt megvan hozzá a kellő elszántságod.

- Úgy hiszem, még valami kell hozzá: az, hogy a másik olyan nagy gyerek legyen, mint a te Achillesed.

- A világ tele van nagy gyerekkel... majdnem mindenki nagy gyerek. A hízelgéssel hozzá lehet férni ahhoz is, aki a legnehezebben közelíthető meg; a hiúságánál fogva le lehet fegyverezni a legravaszabbat is, Odüsszeuszt csakúgy, mint Akhillest; a hízelgés olyan faltörő kos, amellyel szemben nincsen ellenállás. A hízelgés! A legtisztább nőt a hízelgés ejti meg: az a hazugság, hogy nem tudsz nélküle élni. A hízelgésből kiáramló bódító gázok megszédítik a legeszesebb embert is. Még az istenek is megkívánják, hogy az emberek reggel-este hízelegjenek nekik. Hízelegj rendületlenül. Ha pofon vágnak, mondd, hogy hatalmas ütést kaptál; ha leköpnek, mondd, hogy a nedvesség illatos volt. Ha rendületlenül hízelegsz: mindent el fogsz tudni érni, amit csak akarsz; eljutsz a legmagasabbra; tied lesz a hatalom, a vagyon és a hízelgők hada.

- Köszönöm a szíves jótanácsot, akkor már inkább csak szobrot faragok - mondta Falguière.

4

Kevéssel utóbb, megint a revánsról volt szó, nem a Cercle-ben, hanem Sagan hercegné egy szoaréján.

- A revánsra még sokáig, nagyon sokáig kell készülnünk - szólt Gambetta. - A győzelem matematikai bizonyossága nélkül nem láthatunk hozzá a világ felforgatásához, és ehhez a matematikai bizonyossághoz még sok mindenünk hiányzik.

- Mindenekelőtt a francia Moltke - mondta valaki.

- Ezt nem gondolnám - szólt Sagan herceg. - Sőt, ellenkezőleg, meg vagyok győződve, hogy a jövő Napóleonja már köztünk járkál, csak még nem ismerjük... vagy még nem merjük kimondani, hogy: ő az!... Franciaország, hála istennek, a katonai zseninek sohase volt híján. És hogy ki legyen a jövő generalisszimusza, erre a közvéleménynek máris megvan a maga jelöltje. Hiszen, azt hiszem, mindnyájan De La Tour Landryra gondolunk... Katonai körökben is sokan vélekednek így... és némelyek már ki is merik mondani... pedig a katonák e tekintetben óvatosabban nyilatkoznak, mint mi... nagyon természetes, hogy óvatosabban.

- Ó, ez a közvélemény még nagyon is csak egyesek véleménye! - mondta Gambetta. - Én De La Tour Landryt nagyon szeretem... Jó barátom... sokat vagyunk együtt... alaposan megismerhettem. Nem titkolhatom el, hogy ebből az alapos megismerésből milyen nézetem alakult ki róla. Az, hogy nála vitézebb katonát már nem lehet kívánni, de... De La Tour Landry stratégának!... erről beszélni se lehet. Bizonyára páratlanul derék ember... de hogy a nagy, nemzeti megtorlás ügyét erre a derék, becsületes emberre bízzuk rá, csak azért, mert hadvezérnek a legnagyobb szamár volna a világon, ez igen szerencsétlen ötlet, akkor inkább mondjunk le mindenről!...

Amikor ezt elmondta, tekintete a Falguière tekintetével találkozott.

Odament a szobrászhoz és azt mondta neki, mosolyogva: - Azt hiszem, ezzel a kis perfídiával tartoztam neki.

(1915)

A KÖLTŐ

A költőnek egyszer, hajnali négy óra tájban, amikor már nagyon részeg volt, eszébe jutott, hogy el kellene mennie az édesanyja sírjához.

De a temető ilyenkor zárva van.

Az értelme fellázadt. Micsoda galádság: elválasztani az embert az édesanyjától!... megakadályozni, hogy az ember jól kisírhassa magát!...

Eszébe jutott, hogy édesanyját egész életére megviselte az ő születése. Eszébe jutott, hogy édesanyja mennyit virrasztott mellette, míg kicsi korában sokat betegeskedett! Hogy később mennyit szomorította az édesanyját! Hogy milyen sok vitatkozással izgatta, mikor az, szegényke, csak az ő javát akarta!

Eszébe jutott, hogy édesanyja sokkal tovább élhetett volna, ha nem bántja annyi aggodalom, gond, szomorúság, izgalom... mind őmiatta!...

És zokogva borult a kocsmaasztalra.

Aztán az akarata lázadt fel.

De hát tűrje, hogy ne juthasson el az édesanyjához, csak azért, mert a temető kapusa aludni akar?! Nem, keresztül fogja vetni magát a kőfalon! És ha sortüzet adnak rá, akkor is az édesanyjához akar menni!

Ekkor megint az értelme szólalt meg.

Nem erőszakolhatja a dolgot. Hiszen ha csak megölnék! De nem ölnék meg. Csak azt mondanák, hogy részeg.

Másnapra kell hagynia, hogy megölelhesse és megcsókolhassa azt a hideg követ!

Holnap ez lesz az első útja.

Másnap, mikor fölébredt, eszébe jutott az utolsó elhatározása.

De most már nem kellett sietnie. Most már akármikor kimehet az édesanyjához; a temető egész nap nyitva van.

Amikor ki akart menni, zuhogni kezdett az eső.

Éppen a legnagyobb esőben menjen ki?!

Előbb várt, aztán belenyugodott, hogy csak másnap fog kimenni.

Másnap már útban volt a temető felé. De útközben egy leányismerősével találkozott, aki feltartóztatta.

Az élő nem vár. A halott vár; csöndben, türelmesen.

A leánytól csak akkor vált el, mikor a temetőt már bezárták.

No, majd holnap!

Hiszen mindegy, hogy ma vagy holnap!

Ezen a napon valami sürgős dolga akadt. Hasznot hajtó dolga, amely nem tűr halasztást.

Nem, az édesanyja nem várja meg tőle, hogy éppen akkor menjen ki hozzá, amikor ez kárt okozna neki. Az édesanyja, ha élne, azt mondaná neki: „Csak végezd a dolgod! Előbb a dolgod, és csak azután én!”

Ez a dolog még egy másik napon is elfoglalta.

A következő reggel már nem jutott eszébe az elhatározása.

Csak egy hónappal később gondolt megint erre, amikor a vasúti kocsi elrobogott vele a temető mellett.

No, majd halottak napján! - szólt magában.

De halottak napján betegen feküdt. „Majd karácsonykor!” - ígérte a halottnak.

A karácsonyt víg társaságban töltötte. Már javában poharazott, mikor keresztülvillant a fején, hogy valamiről megfeledkezett.

Egy kicsit rosszul esett neki, hogy ez beleszúr a lelkiismeretébe. Hiszen a gombostű szúrása is fájdalmas.

Úgy tűnt fel előtte, mintha egy árnyék suhant volna tova a sok szép nő között. És ivott, hogy ne gondoljon másra, csak ezekre.

Másnap nagy fejfájásra ébredt, és míg mozdulatlanul feküdt, hogy kiheverje ezt a kis kellemetlenséget, arra gondolt, hogy már nem mer fogadkozni, mikor megy ki majd a temetőbe.

Később egyre ritkábban bántotta a halott emléke.

És sohase ment el az édesanyja sírjához.

(1924)

BRAMBLE-POCKET TÁBORNOK

SZEREPLŐK:

Berzsenyi Jacques báró, Kolonics Jeromos szerkesztő,
Auspitz Norbert, a báró titkára és keresztfia

(Történik: a báró dolgozószobájában, az Andrássy-úti palotában, délután négy órakor)

A BÁRÓ *(behunyt szemmel bólintgat egyre helyeslőbben, a „Neue Freie Presse" „Der Economist" rovata fölött. Az ajtó kinyílik).*

AUSPITZ *(megáll a küszöbön és némán tanulmányozza a helyzetet)*.

A BÁRÓ *(felpillant)*. No, mi az, Norbert? Mit nézel rám olyan bambán, mintha aludtam volna?

AUSPITZ. Kolonics szerkesztő jelent meg, akit hivatni tetszett. Mit mondjak neki, báró úr?

A BÁRÓ. No nem baj! Hát csak jöjjön be!

AUSPITZ *el*.

KOLONICS *belép és mélyen meghajlik*.

A BÁRÓ. Jó napot, Kolonics, jó napot! Hogy van? Üljön le, csak úgy, mint otthon! Hát hogy vannak odahaza? Mit csinál a hét fiú?

KOLONICS. Bizony, már nyolcan vannak, báró úr!

A BÁRÓ. No, nem baj! Isten éltesse úgy őket, mint a társszerzőket! Egyszer majd beszélünk róluk, ha majd jobban ráérek. De most sokkal fontosabb dolgokról van szó.

KOLONICS *izzadságát törli*. A lapra vonatkozólag vannak a báró úrnak észrevételei?

A BÁRÓ. Nem, Kolonics, a lap nem fontos. A lapról majd akkor beszélünk, ha egyszer meg fogom hívni feketekávéra. Ámbár, ha már eszembe juttatja, a lapot illetőleg is meg kell jegyeznem valamit, úgy mellékesen.

KOLONICS *rémülten*. Parancsoljon, báró úr!

A BÁRÓ. Hát, tegnap délután, emésztés céljából, az én lexikonomban olvasgattam hosszadalmasan. Talán meg fogja lepni, Kolonics, hogy én a tudománynak ilyen pártfogója vagyok. De én alapomban véve igen szeretek mindent, ami tanulságos, sőt már ifjúkoromban határozott rokonszenvvel viseltettem a tudomány iránt, csakhogy akkor sokkal fontosabb dolgokkal voltam elfoglalva. De most már, amióta kevésbé komoly ügyekre is ráérek, gyakran visszatérek ezen, hogy úgy mondjam, fiatalkori szerelmemhez, és így például alig múlik nap, hogy ne olvasgassam Doktor Danton Ödönnek *Isteni színjáték* című regényét, mert úgy tapasztaltam, hogy az álmatlanság ellen nincs jobb szer, mint ezen fenséges költemény és különösen a *Paradicsom* című színjáték, amelyről különben színházat is neveztek el a Rákóczi úton.

KOLONICS. Valóban, báró úr...

A BÁRÓ. Hát, mint említettem, tegnap tudományosan búvárkodtam az én lexikonomban, mely a legjobb német szerzők nyomán készült és ugyancsak német nyelven, díszkötésben, itt található a hátam mögött. Talán nem kell említenem, mennyire meg voltam lepetve, midőn egyszerre csak azt olvasom, hogy Őszentségének éppen tegnap volt a születésnapja. Nézem lapomban a vezércikket, nézem a vegyeseket, még a könyvészetet is, felszólítom leányaimat, hogy keressék ők is, és végül kitűnik, hogy az én lapomban egy szó sincs Őszentsége születésnapjáról.

KOLONICS. Megvallom, báró úr, én gondoltam erre, hiszen méltóztatik tudni, hogy egyházi ügyekben... és a naptári előjegyzés révén nem kerülte el figyelmemet... de mert az általános szokás nem minden születésnap, hanem csak a nevezetesebb évfordulók...

A BÁRÓ. Mi közöm nekem az általános szokáshoz? Mi ezentúl egészen más általános szokást fogunk kezdeni. Így például mindig meg fogunk emlékezni évfordulójáról, midőn Őszentségét áldozárrá szentelték, midőn püspök lett és így tovább. Ezen napok jegyzékét leányom, a grófné, össze fogja állítani, és mivel ő az irodalomban rendkívül járatos, esetleg a fogalmazásban is segítségére lesz a gyöngébb szerkesztőségi uraknak.

KOLONICS. Ó, ha a grófné őméltósága kegyeskedik...

A BÁRÓ. Előrebocsátom, hogy én semmi áron se akarok beleavatkozni a szerkesztőség ügykörébe. Sziklaszilárd elvem az, hogy a sajtó legyen független még a tulajdonosától is, és midőn a *Bagdad-Berlin*-t nagy anyagi áldozatokkal összes vállalataival és különböző személyzetével együtt, hogy úgy mondjam: szőrével és bőrével megvásároltam, szigorúan meghagytam az én igazgatóságomnak, hogy az alája rendelt szerkesztőségekre és nevezetesen az én Kolonics barátomra, úgyis mint számtalan gyermekű családapára semmiféle, legcsekélyebb nyomást ne gyakoroljon. Természetesen ezen türelmes szabadelvűségem nem mehet odáig, hogy az én lapomban meg nem törült orrú fiatalemberek leírjanak minden tücsköt-bogarat, ami eszükbe jut. Ezen ifjú vitézekkel meg kell értetni, hogy a lapot minden időben egy egységes vezérszellemnek kell áthatnia, és ezen vezérszellem jelenleg én vagyok. Én tehát sajtómunkásaimnak minden tekintetben a legmesszebbmenő és legteljesebb szabadságot engedélyezem, de aki olyan nagy úr akar lenni, hogy elveimet nem teszi magáévá, ezen személy nyomban repülni fog.

KOLONICS. Semmi se természetesebb, báró úr...

A BÁRÓ. Semmi sem természetesebb, mint hogy ezt a legudvariasabban kell közölni velük. Például, hogy aki okosabb akar lenni Berzsenyi bárónál...

KOLONICS. Az tüntesse ki magát mint aviatikus, de azonnal!

A BÁRÓ. Igen, ez az. De hát most nem olyan csekélységekről van szó, mint a szerkesztés; most rendkívül fontos ügyben hívattam, Kolonics. Leveleket kaptam ugyanis, amelyben az én barátom, Bramble-Pocket tábornok Angliából azt írja, hogy legközelebb hazánkba érkezik, és ez alkalommal engem is meg fog látogatni. Mint tudományos ember bizonyára ismeri Bramble-Pocket tábornok nagy érdemeit...

KOLONICS. Megvallom, báró úr...

A BÁRÓ. Akkor működését néhány szóval ecsetelni fogom, annyival is inkább, mert amidőn ezen nevezetes férfiú látogatásával tiszteli meg hazánkat, és mint vendég jelenik meg Berzsenyi báró estélyén, ezen nagy társadalmi eseményről lapomnak a legszélesebb terjedelemben kell megemlékeznie. De mielőtt nemzetünk barátjának életrajzát az én lapom olvasói számára közkinccsé tenném, mindenek előtt a tényállással kell tisztába jönnie.

KOLONICS. Megengedi, báró úr, hogy jegyezzem?

A BÁRÓ. Még nem kell. Majd ha diktálni fogom az én cikkemet. Egyelőre maradjunk csak a tényállásnál. Ennek lényege az, hogy amidőn gyermekeimet értesítettem ezen örvendetes családi eseményről, leányom, a grófné, azon életbevágó eszményt vetette fel, hogy a tábornok tiszteletére egy békebeli estélyt kellene rendezni, amely minden tekintetben hűséges lenyomata legyen azon másik estélyemnek, melyet akkor rendeztem, amidőn az én Bramble-Pocket barátom, kevéssel a háború előtt, először járt hazánkban. Mert tudnia kell, Kolonics, hogy én a háborút megelőzőleg számbavehető érdemeket szereztem a cserkészet körül, és mint ilyen, midőn Bramble-Pocket tábornok, kit hazájában a cserkészet ősének neveznek, először tartott díszszemlét cserkészeink felett, és ezen szép alkalommal ünneplésére estélyt adtam, amelyen az előkelőségek színejaván kívül megjelent mindenki, aki mint jelenvolt a különböző társaskörökben már bizonyos nevet szerzett.

KOLONICS. De ezt szabad feljegyeznem, ugye?

A BÁRÓ. Meg lehet említeni, de azt már csak bizalmasan mondom el, hogy ezen estély a számlán kívül csupán egy dologról maradt emlékemben. Nevezetesen, fölmerült az eszme, hogy az ünnepelt számára külön úgynevezett bármenről kell gondoskodni, aki különböző nemzeti italokat készítsen a tábornok részére. Azon bármen, akit felfogadtam - olyan díjazásért, amelyen számos diplomatát szerződtethettem volna -, nem tudom mi mindennel vegyes koktélt készített, amelyet a tábornok nagy élvezettel fogyasztott, de amelyet időnkint, illendőségből, nekem is mint házigazdának, meg kellett ízlelnem. Ezen koktél életem legsötétebb emléke; még másnap este is feketének láttam az egész világot, és folyton azon kellett tűnődnöm, milyen bölcsek azon ázsiaiak és afrikaiak, akik az ilyen bárment egyszerűen kivégzik, mert higgye el, Kolonics, a régi, hagyományos erkölcsökben is volt sok figyelem-reméltó. Viszont, el kell ismernem, hogy az én Bramble-Pocket barátom úgyszólván kizárólag az én társaságomban tanulmányozva, ízlelgetve a koktélt, kedélyes szeretetreméltósággal viszonozta az én házigazdai figyelmességemet. És itt kezdődik az, Kolonics, ahol a noteszt elő lehet venni.

KOLONICS. Már jegyzem, báró úr.

A BÁRÓ. Bramble-Pocket barátom, sűrű koccintgatások között, elmesélte nekem, hogy mint Kolumbusz a tojásokra és Amerikára, ő is csak úgy véletlenül jött rá a cserkészet eszméjére. Ez a búr háborúban történt, ahol ő mint katonatiszt, már nem tudom, milyen rangban tevékenykedett. Szóval, körül voltak zárva egy búr városban, amelynek a neve olyanformán hangzott, mint Ottakring... a hely nevére nem emlékszem jól, mert akkor már kezdtem violaszíneket látni... mondjuk Ottakringban. Az ostromló búrok itt erősen szorongatták a maroknyi angolokat, de ekkor a város védelmével megbízott Bramble-Pocketnek mint lángésznek, egy zseniális gondolata támadt, jelesül az, hogy: ölni a gyermekek is tudnak, és mivel szeretnek katonásdit játszani, erre könnyűszerrel rászoktathatok. Összefogdostatta tehát a városban található összes búr gyerekeket, kis csapatokat szervezett belőlük, fölfegyverezte őket, és e hős gyerekek, részint mert lelkesedéssel állottak az angol tiszt rendelkezésére, részint, mert amennyiben vonakodtak lelkesedni, oldalba rugdalták őket, nagy kedvvel lövöldöztek az ostromló búr seregre, melyben bátyjaik és apáik küzdöttek. Az utóbbiak, nem akarván célba venni saját gyermekeiket, csakhamar elvonultak a város falai alól, és Ottakring felszabadítója, az én zseniális Bramble-Pocket barátom, az ottakringi oroszlán címet kapta, a díjak elengedésével.

KOLONICS. Ez igen érdekes.

A BÁRÓ. Az angol embernek tudvalevőleg az a sajátsága és nagy szellemi ereje éppen ebben áll, hogy minden egyes rókáról és minden egyes eszméről legalább is két, de lehetőleg minél több bőrt szeret lenyúzni. Az én zseniális Bramble-Pocket barátomnak is, midőn kedélyesen gondolt vissza az ottakringi szép napokra, azonnal eszébe jutott, hogy egészséges eszméjét, mondhatnám kolumbusi fölfedezését, kár volna parlagon hevertetni. Angliába visszatérve tehát sürgősen propagandát kezdett abban az irányban, hogy a serdülő fiúkból világszerte csapatokat kell szervezni, mert micsoda eddig elhanyagolt nagy erőt képvisel az, ha az edzett és minden viszontagsághoz hozzászokott növendék-csatárok egyre nagyobb seregét oda vezényelhetem, ahová akarom! Most én úgy mondom el a dolgokat ahogy vannak; a szószról a szerkesztőségnek kell gondoskodnia. De nem mulaszthatom el felhívni a figyelmét az én barátom vezéreszméire. Hogy egészségesebb a szabad levegőn időzni, mint a füstös gyárkéményekben élni. Hogy ha azokat, akiknek hivatása bennünket kiszolgálni, komoly jellemekké és találékony egyéniségekké akarjuk kiképezni, meg kell tanítanunk őket a nehézségek leküzdésére. Hogy a gyermekekben a növendék tetterő és a természeti ösztön működik akkor, amidőn lelkesedéssel tömörülnek csapatokba, és nem bánom, szívesen összeverekednek. Itt meg lehetne említeni azon szép angol mondást, hogy annál egészségesebb a mentalitásunk, minél inkább hódolunk a sportnak, amely eszme egyébként tetemes veszteségeket szerzett nekem, bár nem tagadhatom, hogy versenyistállóim megtekintése mindig felüdítette szervezetemet. Hogy azonban az én lapom a cserkészet világjavító jelentőségét hogyan magyarázza meg olvasóinak, e tekintetben teljes szabad kezet engedélyezek a szerkesztőségnek.

KOLONICS. Méltóztassék csak ránk bízni, báró úr!

A BÁRÓ. Mindenesetre hosszan kell foglalkozni Bramble-Pocket tábornok rendkívüli pályafutásával. Meg kell említeni, hogy egyik kezével éppen olyan ügyesen forgatta a tollat, mint a másik kezével a gyermekeket. Továbbá, hogy a világ egyik legnagyobb szervezőzsenijét tisztelhetjük benne. A propaganda és ennek megszervezése - mondta nekem, miközben többször rám koccintotta a koktélt - voltaképpen nem egyéb, mint lyukat beszélni az emberek hasába, és addig verni a lomha vasat, míg a smafu átizzik lelkes rajongássá; de micsoda fáradhatatlanság és angol szívósság kell ehhez a munkához! Eközben nagyokat ütögetett az én hasamba is, kedélyesen kiáltozva rám: „Hip, hip, hurrá, öreg cimbora!” És még sok ilyen kedélyes dolgot beszélt el nekem különböző élményeiből, de a többire már nem emlékszem, mert minél többet ütögetett a hasamba, annál inkább arról kellett gondolkoznom, hogy milyen jó volna a bárment kivégezni, és végül, mielőtt vissza kellett vonulnom, már semmit se hallottam, csak azt, hogy: „Hip, hip, hurrá!” Így, legnagyobb sajnálatomra, ezen tanulságos estéről nem nyújthatok kimerítő interjút a lapnak.

KOLONICS. Ó, ha mindezt fel szabad dolgoznom!...

A BÁRÓ. Ehelyett inkább néhány eszmét nyújtok át a cserkészet előnyeiről. Nem mint kész cikket, hanem, hogy megtermékenyítsem a munkakedveket. Tehát először is, a cserkészet egyik legnagyobb előnyét abban találom, hogy sátrak alatt, cserkészlobogó mellett, táborozva lehet nézni a színházat meg a mozit és élvezni a cukrászdát, a büfét, a vendéglőt, bazárt. Ez már magában véve is igen hangulatos, de még kedélyesebbé teszi az ügyet az, hogy a fiúk cserkészdalokat énekelnek, ami a zenekedvelést nagyon elősegíti. A külföldi cserkészek pedig nemzeti táncokat mutatnak be, ami a népisme szempontjából nagy jelentőségű. Itt egy kényes kérdés merül fel elmémben. Hallottam ugyanis azon tervről, hogy az ünnepélyen cserkészlányok is szerepelnének, akik cserkésznadrágban különböző táncokat lejtenének el. Ez, előttem, az egyszerű világi férfiú előtt, igen vonzó eszmének tűnik fel, de úgy értesülök, hogy a hercegprímás úr őeminenciája ellene nyilatkozott ezen tervnek, mert nem tartja kívánatosnak, hogy már a serdülő leányok is cserkészkedjenek és, akármilyen vastag cserkésznadrágban is,

táncokat lejtsenek el ott, ahonnan a serdülő fiúkat nem lehet kizárni. Bramble-Pocket barátom ugyan ezen tilalmat megfellebbezte őszentségéhez, és angol egyszerűséggel távirati választ kért. Őszentsége azonban eddig még nem döntött. Ilyen körülmények között, akármilyen tetszetősnek találnám is a női, ha nem is éppen vastag, nadrágok bemutatását, nem engedhetem meg, hogy lapom olyasmit írjon, ami őeminenciája nemtetszésével találkozhatik, azért ezen kényes kérdésnek szigorú mellőzését kérem és kívánom.

KOLONICS. Örülök rajta, hogy így méltóztatik rendelkezni. Úgyis mint konzervatív gondolkozású férfiú, úgyis mint apa, akinek nyolc fia közül öt már ott van a cserkészek sorában, csak szerencsét kívánhatok a báró úrnak ehhez a tapintatos elhatározásához.

A BÁRÓ. Ehelyett hosszasabban ki kell fejteni, milyen szerencsés gondolat volt az, hogy azok, akik a cserkészünnepélyen megjelennek, ötvenszázalékos vasúti- és hajójegykedvezményhez jutnak; köztünk szólva, éppen ideje volt, hogy a nép valami ajándékot is kapjon. Ki kell emelni továbbá, hogy a cserkészek iparkodásának felhasználása milyen nagy jelentőségű társadalmi vívmány. Le kell vezetni tudományosan, hogy ezen szociális fejlődés, mely oly figyelemreméltó munkaerőtöbbletet jelent, egyszersmind kulturális előrehaladás is. Mert ha a gyermek látja, hogy játszva, úgyszólván mit sem sejtve végezte el a tábornokok számára szükséges munkát, ez egyrészt megbarátkoztatja őt a világ rendjével, másrészt növeli úgy önbizalmát, mint tanulmányszomját. De különös jelentőséget kell tulajdonítanunk a cserkészetnek, ha arra gondolunk, hogy milyen lesz a jövő háborúja. Német és angol tudósok pontosan kiszámították, hogy ezen háború a fojtógázok háborúja lesz. Békés nagyvárosok fognak megsemmisülni egy szempillantás alatt, a mérgesebbnél mérgesebb gázoktól; és győzni az fog, aki hamarább tudja elpusztítani a másik hinterlandját. Ezen veszedelemtől csakis a városokon kívül, elszórtan táborozók, az úgyszólván magányosan cserkészők lesznek mentesek; és a cserkészekre, akik így túl fogják élni a gázok háborúját, az a nagyszerű hivatás vár, hogy ők fognak életet adni azon új nemzedéknek, mely valami másféle harcot fog kieszelni. Ezt nagyon hatásosan lehet megszerkeszteni. És remélem, hogy az én cikkemet a szerkesztőségi urak jól fogják megírni.

KOLONICS. A báró úrnak öröme lesz benne.

A BÁRÓ. Csak egy baj van. És főleg ezért hívattam, mert a szerkesztést magam is el tudnám végezni, bár az ilyen munka már nem hozzám való. A baj pedig ott rejlik, hogy most még nem tudom, vajon az utolsó pillanatban nem kell-e visszavonulnom az estély eszméjétől.

KOLONICS. Ugyan!

A BÁRÓ. Hallgasson ide, Kolonics és jól figyeljen. A háború utolsó hónapjaiban, amidőn a helyzet kezdett kissé aggasztóvá válni, egy német nyelvű újságban azt olvastam, hogy az én Bramble-Pocket barátom egy ántántpárti lapba cikket írt, amelyben azt adta elő, hogy amidőn a háború előtt ő mint főcserkész járt-kelt a központi országokban, akkor ő valójában kémszolgálatokat teljesített hazája javára, és az egész cserkészhókuszpókusz csak egyszerű komédia volt. Hahotáznia kell, írta, ha eszébe jut, milyen díszszemléket tartott a központi országok cserkészei felett, és könnyek potyogtak a szeméből, ha arra gondol, hogy a különböző hatóságok és magánosok Berlintől Budapestig milyen komolyan vették az ő cserkészszónoklatait. De különösen Magyarországon gúnyolódott. Itt az emberek, úgymond olyan ostobák voltak, hogy mindent maguktól beszéltek neki, és míg Németországban például nagy ravaszsággal és sok pénz árán kellett kikémlelnie, ami érdekelte, Budapesten ezüsttálcán vitték elébe az összes titkokat.

KOLONICS. Úgy rémlik, mintha akkor én is olvastam volna valamit...

A BÁRÓ. Én már abban az időben sem akartam hitelt adni ezen híresztelésnek, már csak azért sem, mert itt nálunk, sajnos, nem voltak olyan titkok, amelyeket Anglia tengeri és szárazföldi haderejét élénkebben érdekelték.

KOLONICS. Sajnos.

A BÁRÓ. És most sem akarok hitelt adni. Föltehetem-e, hogy az én Bramble-Pocket barátom, aki olyan szívélyes hangon ír nekem, ártatlan arccal és tárt karral közelednék hozzánk, ha nyolc évvel ezelőtt valóban ilyen nyilatkozatokat tett volna a központi hatalmakról és különösen rólunk? Továbbá, bár vannak dolgok, amelyekre csak a legöregebb emberek emlékeznek, elhihetem-e, hogyha azon bizonyos nyilatkozatok tényleg megtörténtek volna, erről ma már rajtam kívül ne tudna senki?! És milyen lelkesedés várja országszerte a tábornokot! Hátha csak az a német lap eszelte ki az egész históriát?!

KOLONICS. Háborúban előfordul az ilyesmi.

A BÁRÓ. Viszont, hátha mégis igaz a dolog?!

KOLONICS. Az a fesztelenség, amellyel Bramble-Pocket tábornok ismét kezet nyújt a magyar cserkészetnek, nem zárja ki ennek a lehetőségét.

A BÁRÓ. Végre is, bármennyire szeretném megmutatni a tábornoknak, hogy az ántánt megcsonkította Magyarországot, de a magyar vendégszeretetet nem csonkíthatta meg, annak a vádnak mégsem tehetem ki magamat, hogy tüntetően ünnepeltem valakit, aki a magyarságot a legélesebb gúny tárgyává tette. Tehát meg kell tudnom, ártatlan-e a tábornok vagy bűnös.

KOLONICS. Remélem, egy-két óra múlva már jelenthetem. Régi újságokban elég gazdag vagyok.

A BÁRÓ. Telefonozzon, Kolonics!... Igaz, hogyan hívják a nyolcadik kisfiút?

KOLONICS. Jeromosnak, mint engem.

A BÁRÓ. Sajátságos név egy kisfiúnak!... No, Isten áldja, szervusz!

Délután 6 órakor

AUSPITZ *belép; kezében papírlap*.

A BÁRÓ. No, mi az, Norbert? Mit nézel rám olyan gyanakodóan, mintha azt hinnéd, hogy aludtam?!

AUSPITZ. Báró úr, Kolonics telefonozott. Szóról szóra ezt: „Bramble-Pocket ártatlan. Csakugyan volt egy angol tábornok, aki a háború folyamán gúnyosan emlékezett meg arról, hogy a háború előtt cserkészet ürügyével kémszolgálatokat teljesített Angliának a központi hatalmak országaiban, de a tábornokot Baden-Powell-nak hívják.”

A BÁRÓ. Akkor hát minden jól van.

(1926)